fondată în 1895
bpt
serie nouă

sadoveanu

strada lăpușneanu • oameni din lună • morminte

Mihail Sadoveanu

Strada Lăpușneanu
Oameni din lună
Morminte

Ilustrația copertei: Doina Botez

Biblioteca pentru toți
Editura Minerva
București
1978

Cuprins

PREFAŢĂ *4*

TABEL CRONOLOGIC *34*

STRADA LĂPUŞNEANU **51**

PARTEA ÎNTÎIA. *53*

I 54
II 63
III 71
IV 72
V 81
VI 84
VII 86
VIII 88
IX 92
X 99
XI 105
XII 116
XIII 120
XIV 123

PARTEA A DOUA *131*

I 132
II 138
III 141
IV 144
V 153
VI 158
VII 165
VIII 176
IX 184
X 188
XI 194
XII 201

PARTEA A TREIA *208*
I 208
II 215
III 217
IV 221
V 224
VI 227
VII 231
VIII 233
IX 237
X 245
XI 247
XII 252
XIII 259
XIV 266
XV 269

OAMENI DIN LUNĂ **273**

MORMINTE **356**

PREFAŢĂ

Ori de cîte ori exegeţii au încercat să-i scruteze fizionomia, căutînd acele trăsături ale unui presupus portret interior, imaginea care a rezultat pare a unui înţelept din vechime, impenetrabil în imobilitatea expresiei, în adîncimea celestă a privirii, ca o emblematică zeitate pămînteană. Chipul „solemn ca o operă a naturii" pe care i-l contempla G. Călinescu cu puţin timp înainte de strămutarea lui în mit şi în legendă se asemuia, izbitor, cu acela pe care îl evocase în 1941, în a sa *Istorie a literaturii:* „... însă lăsarea în jos a gurii, zîmbetul împietrit al feţii aduc... o nepăsare ferină; ochii nelămuriţi, reci, venind de departe şi trecînd peste prezent, sînt ai unei rase necunoscute", în viziunea mai recentă a unui alt critic, portretul scriitorului nu îşi modifică structural trăsăturile: „el pare mereu singur chiar cînd e însoţit, cufundat într-o muţenie de sfinx. Izbitoare e puterea lui de abstragere din tot ce-l înconjoară, natură sau om. Ochii albi şi obrazul încremenit nu comunică nici o participare, nici o emoţie. Omul trebuie să fi avut ceva din placiditatea misterioasă a fenomenelor naturale, tăcerea fiind semnul trăirii în alt tărîm, nu interior-psihologic, ci imaginar."[1]

Nu altfel ne-am închipui acea figură spiritualizată şi enigmatică a bătrînului Decheneu, magul din munte, care în *Creanga de aur* îl iniţia pe Kesarion Breb asupra drumului ce îl avea de străbătut. Dar Decheneu şi Kesarion Breb nu sînt decît ipostaze ale aceluiaşi tip sau, mai degrabă, arhetip spiritual. Ca cel hărăzit să oficieze mai departe

1 N. Manolescu – *Sadoveanu sau utopia cărţii*, Editura Eminescu, 1976, p. 221.

aceeaşi învăţătură, după ce bătrînul îşi va fi împlinit rostul său, Breb îi va succede lui Decheneu, impunînd celor din jur acelaşi respect şi veneraţie, reverberînd aceeaşi extatică seninătate şi linişte zeiască. Asemeni lui Kesarion Breb, destinul i-a îngăduit şi lui Mihail Sadoveanu să-şi ducă experienţa pînă la capăt, să răzbească, neclintit şi calm, toate încercările vieţii.. În frămîntările sufleteşti pe care le trăieşte Breb pe parcursul drumului său ne este poate greu să recunoaştem pe viitorul Decheneu, „cel din urmă slujitor al muntelui ascuns”. Dar tot atît de anevoios e să-ţi închipui – dincolo de acea imagine consacrată, în care chipul marelui prozator capătă ceva din solemna măreţie a unui monument, aunei biruinţe a naturii umane – pe tînărul Mihail Sadoveanu din anii zbuciumaţi ai tinereţii, cînd evenimente hotărîtoare pentru destinul ţării aveau să-l afle combatant în tranşee sau gazetar de front, martor în primele rînduri al eroicelor bătălii purtate de ostaşii români la Mărăşti sau Mărăşeşti, unde avea să se decidă nu numai soarta ţării, dar şi realizarea unei arzătoare aspiraţii colective, întregirea neamului, înfăptuirea unităţii naţionale.

„Am plecat cel dintîi şi m-am întors cel din urmă, deoarece regimentul meu (Războieni, 15) făcea parte din avangarda întregii armate de operaţiuni” – îşi va nota scriitorul impresiile în legătură cu prima sa campanie de război cînd, pentru întîia dată, a trăit acut şi dureros frisonul morţii. Bănuit a se fi îmbolnăvit de holeră asiatică, în faţa implacabilei sentinţe şi înainte de a se îndrepta către un lazaret, Mihail Sadoveanu nu îşi va pierde însă acea linişte sufletească, acel calm interior pe care, atît de tulburător, chipul său îl va iradia mai tîrziu, în anii maturităţii: „Camarazii stăteau deoparte şi mă priveau cu ochi de spaimă. Înţelegeam că deodată devenisem pentru ei o bestie apocaliptică. Cînd însă încredinţai celui care-mi era mai aproape dorinţele mele, ultimele poate, şi dădui însărcinări cătră toţi cei iubiţi care mă aşteptau, văzui durerea adevărată şi crudă în toate privirile... Cu toate acestea nimeni nu mi-a întins mîna cînd am plecat. Ce

copilărie! Mă gîndeam eu singur mai pe urmă, de cîte copilării leagă omul simţămintele cele mai puternice ale sufletului."[2] Concentrat în repetate rînduri şi pe perioade mari încă înainte de intrarea ţării în primul război mondial, Mihail Sadoveanu are prilejul să cunoască viaţa grea a plugarilor chemaţi atunci sub arme: „Erau fantastici oamenii mei, cu căciulile negre de companie în cap şi cu opincile umplute cu paie în picioare. Stăteau liniştiţi şi nu spuneau nimica."

Din clipa în care flăcările marelui război al noroadelor încep să pîrjolească pămîntul României, scrisul lui Sadoveanu va deveni una dintre cele mai autorizate şi mai eficace arme de îmbărbătare a celor ce se jertfeau pentru soarta ţării. Cine parcurge publicistica scriitorului din această perioadă, articolele sale zilnice apărute mai întîi la Bucureşti în *Gazeta ostaşilor,* iar mai apoi – după căderea unei mari părţi din teritoriul patriei sub ocupaţie străină – în Ziarul *România* (organ al apărării naţionale) ce va apare sub îndrumarea directă a Marelui Cartier Genera în Iaşul devenit temporar capitală, este impresionat de acel fierbinte patriotism şi nobilă înflăcărare care îl călăuzeau pe scriitor în activitatea sa cotidiană de reporter de război. Urmărind aceste pagini, aceste preţioase documente, astăzi îngălbenite de timp, înţelegi mai bine cît de preţios poate fi aportul unei mari conştiinţe scriitoriceşti în momentele de mare cumpănă, din istoria poporului său. Imaginea pe care ne-o înfăţişează Mihail Sadoveanu în aceşti înflăcăraţi ani ai primului război mondial nu este cu nimic mai prejos, prin curaj, abnegaţie şi putere de convingere, prin devotamentul, pasiunea şi înalta sa conştiinţă civică cu care a ştiut să susţină cauza neamului său – cu şi mai multă dăruire parcă în lunile cînd balanţa victoriei părea să încline primejdios şi inexorabil de partea invadatorului – decît aceea, de mai tîrziu, din timpul războiului civil din Spania, a unul Hemingway. Atitudinea sa avea însă şi temeiuri mai

2M. Sadoveanu: *41 de zile în Bulgaria,* Opere, vol.21, 164-165.

profunde: nu era vorba numai de a se situa de partea adevărului, a unei cauze juste; era amenințată în ființa sa soarta propriului său popor, a propriei sale țări, de al cărei pământ și natură se simțea indisolubil legat prin toate fibrele ființei sale, ale cărei frumuseți și inefabil nimeni ca el, de la Eminescu încoace, nu avea să le decanteze și să le evoce cu atîta putere de sugestie. Încă de la o vîrstă fragedă, cînd *drumul la Siret* fusese primul itinerar al unei tainice inițieri în miraculoasa alcătuire a Firii, aderența lui Sadoveanu la spațiul românesc depășea cu mult, printr-o extraordinară acuitate a percepției, simpla stare de încîntare juvenilă. „În asemenea peregrinări, nu căutam numai plăcerea simplă a mișcărilor libere în unda vicleană a acelei ape, nici murele brumate; învățătura mea urma o altă lege. Toate minunile nouă ale vieții care se înfățișau ochilor se înscriau în mine ca niște hieroglife durabile; de asemenea auzul meu înregistra acordurile delicate ori grave ale naturii, asociindu-le imaginilor. Ceteam deci viața din juru-mi ca un primitiv.”[3]

Același instinct al unui suflet *primitiv* care îl ajuta să perceapă șoapta mîhnită a codrilor, toate acele zvonuri ale nemărginirii și veșniciei, să decodifice *semnele* unei lumi imaginată ca un uriaș *gromovnic,* îl face să descopere tainice corespondențe și raporturi ale eului său lăuntric cu spectacolul naturii, cu lucrurile și vietățile ce însuflețesc priveliștile lumii înconjurătoare, căreia, în clipa hărăzită contemplării, el îi transferă parcă ceva din propria ființă: „În înfățișarea unică a dezghețului de primăvară de care mi-am adus astăzi aminte am rămas fixat și eu însumi pentru totdeauna: constat asta în imaginea indelebilă pe care o păstrez în mine și am încredințarea cătoate, împreună cu mine cel de altădată, s-au păstrat în sine în fracțiunea de timp și de lumină care continuă să călătorească în infinit. Mă voi stinge curînd; dar icoanele acestea, ca și lucirile

3 M. Sadoveanu: *Ani de ucenicie,* Opere, vol.16, pp. 398-399.

unui astru mort, vor continua să fie, fără sfîrşit[4].

Legătura scriitorului cu pămîntul, cu regnurile, cu tot ceea ce îl înconjoară va căpăta astfel semnificaţia unei vitale şi indestructibile osmoze: „Mă încorporez lucrurilor şi vieţii, am simţirea că totul trăieşte în felul său particular, brazdă, stîncă, ferigă, tufiş de smeură, arbore şi tot ce pare nemişcător: faptul de a avea asemenea cunoaştere mă face să iau parte la viaţa tainică a stîncii, arborelui, smeurei şi ferigii.”[5]

Era firesc, aşadar ca acel pătrunzător şi sensibil *homo contemplativus* să se transforme, în împrejurările de excepţie prin care trecea ţara în acei ani, într-o conştiinţă luptătoare, civică, într-un veritabil *homo activus* pe care destinul neamului său nu îl putea lăsa indiferent: „Destinul neamului în care mă aflu are o traiectorie proprie. Misterul lui, zăcînd latent în tot ce iubesc acolo unde mă întorc, se pregăteşte de demult şi de departe”. Parcă nemulţumit de puţinătatea itinerariilor parcurse, scriitorul va simţi permanent, ca un irepresibil imbold lăuntric, dorinţa de a străbate şi cunoaşte ţara mai bine, de a-i înţelege misterioasa frumuseţe: „Aş vrea să cutreier ţara, să intru mai bine în inima acestui popor care, plin de atîtea calităţi şi defecte, stă ca o enigmă în faţa tuturor”.

Unele din însemnările acelor ani vijelioşi, ai primului război mondial, vor alcătui substanţa unor volume de povestiri ca *File însîngerate* (1917) sau *Frunze-n furtună* (1920). Alte scrieri ca *Strada* L*ăpuşneanu* (1921), *Morminte* (1939) vor fi, de asemenea, marcate de impresiile trăite de autor ca reporter de război în acele zile „de înfrigurare, de deprimare, de renaştere şi de nădejde”, în vîltoarea aprigei „lupte pentru valorificarea acestor drepturi de viaţă ale neamului trecut prin momente excepţionale”. Desfăşurîndu-şi acţiunea într-o Românie imediat postbelică, romanul *Oameni din lună* (1923) se leagă, tematic, de

4 M. Sadoveanu: *Ani de ucenicie,* Opere, vol.16, pp.402-403.

5*Ani de ucenicie,* Opere, vol.16, pp. 402-403

aceste ultime două cărţi.

*

În evaluarea creaţiei sadoveniene, critica afost de obicei parcimonioasă şi reticentă în aprecieri asupra cîtorva scrieri, menţionate deseori în fugă, atunci cînd nu erau ignorate de-a binelea, considerate ca ocupînd un loc cu totul periferic în ansamblul operei sale. Printre acestea sînt enumerate de regulă şi romanele mai sus amintite. În ce priveşte *Strada Lăpuşneanu* şi *Trenul fantomă* (apărut la editura Naţionala – Ciornei în 1932,fiind de fapt o reluare parţială a romanului *Strada Lăpuşneanu),* G. Călinescu le considera „simple cronici". Nici aprecierile autorului nu au fost de natură să încurajeze comentarii mai favorabile. Se ştie că scriitorul însuşi a avut ezitări asupra reeditării romanului *Strada Lăpuşneanu* (apărut iniţial în 1919 în revista *Rampa),* considerîndu-l, după cum ne informează Profira Sadoveanu, „că e e lucrare scrisă în pripă, subiectul nefiind bine aprofundat". Aceeaşi rezervă a manifestat-o autorul şi asupra reeditării publicisticii din timpul primului război, invocînd insuficienta detaşare de acele evenimente, perspectivă necesară, după opinia sa, în crearea unei opere durabile: „Teribila epopee nu s-a depărtat destul ca s-o privim sub perspectiva ei adevărată; focul care ne-a ars sufletele încă nu s-a potolit, ca să putem scoate dintre scorii şi cenuşă aurul unor amintiri nepreţuite; marile evenimente trebuie deabia de-acum înainte să îndemne pe artişti"[6].

Sub auspicii tot atît de puţin încurajatoare îşi va începe cariera şi celălalt roman, *Oameni din lună,* apărut în 1923 sub pseudonimul Silviu Deleanu, în numerele 3-4 ale revistei *Viaţaromânească*, iar în volum, în acelaşi an, la editura „Cartea Românească". Cîştigul de cauză pe care îl va repurta prozatorul în defavoarea lui Ibrăileanu, căruia îi

6M. Sadoveanu : *Pe marginea epopeei,*în *Însemnări literare,* nr. *2,* 10 febr. 1919.

va demonstra în felul acesta că poate scrie o carte în care să nu fie recunoscut ca autor nici chiar de redactorii revistei ieşene, va servi poate, peste ani ca argument în plus pentru a se sublinia că în romane de felul acesta Sadoveanu nu este... Sadoveanu. Mai tîrziu, o precizare aautorului venea să atragă atenţia asupra unuia din personajele centrale ale romanului. Într-un interviu publicat în *Vremea* la 6 decembrie 1942, la întrebarea care dintre personajele sale îi reprezintă mai mult, Sadoveanu emitea, nu fără oarecare iritare, un răspuns ce echivala cu o confesiune: „Eu nu m-am autobiografiat niciodată; n-am crezut că sînt un personaj de roman. În romanul meu *Oameni din lună* există însă un personaj, un profesor, Eudoxiu Bărbat, a cărui atitudine în faţa vieţii, mie, personal, îmi place. Eudoxiu acesta are o structură sufletească deosebită de cea a semenilor săi, e un om care priveşte altfel viaţa.”

Şi totuşi, în rămăşagul pe care îl făcuse cu Ibrăileanu. Sadoveanu mizase poate nu atît pe abilitatea sa în a-şi disimula stilul, procedeele şi mijloacele expresive, cît mai ales pe o greşită înţelegere de către redactorii *Vieţii româneşti* a specificului artei sale narative a cărei notă distinctivă ar fi constat, cum se credea în mod facil, în preponderenţa elementului descriptiv. Or văzut doar sub latura descriptivului, Sadoveanu era în chip surprinzător simplificat, nu mai era cu alte cuvinte... Sadoveanu. Cele douăsprezece volume ale lui Fabre din So*uvenirs enthomologiques c*are vor străjui de atunci la loc de cinste în rafturile bibliotecii sale – preţ al pariului cîştigat — se vor datora nu atît iscusinţei scriitorului de a fi simulat „sobrietatea” şi de a fi ocolit descriptivul, cît nereceptivităţii redactorilor săi, poate în acel moment neatenţi, grăbiţi la lectură. Căci nu numai în acest roman de o factură aşa-zis balzaciană, cum a fost considerat Oa*meni din lună,* dar şi în altele ca *Strada Lăpuşneanu s*au *Morminte, a*utorul nu încetează de fapt să fie el însuşi chiar dacă scrisul său nu e *î*ntotdeauna la înălţimea marii sale vocaţii. Atît la nivelul

unor motive, idei, teme specifice, cît şi în ce priveşte natura spirituală şi sufletească a unor personaje, asemenea cărţi prezintă totuşi multe afinităţi cu alte scrieri considerate reprezentative pentru arta şi potenţialul creator al prozatorului, nefăcînd astfel notă discordantă în ansamblul operei sale. Dacă luăm în considerare bunăoară un motiv fundamental, atît de specific universului sadovenian, acela al *drumului, a*l că*lătoriei* ca act de iniţiere în marile adevăruri şi sensuri ale existenţei, vom vedea cît de intim comunică aceste scrieri cu restul operei autorului şi cît de interesante filiaţii îngăduie aceasta, în ansamblul ei, cu mari creaţii ale altor literaturi.

*

...Dintre toate ispitele cu care îl învredniceşte natura pe om poate niciuna nu e mai irezistibilă pentru imensa sa sete de cunoaştere ca aceea pe care o închipuie firul şerpuitor, evanescent al unui drum. Din vremuri imemorabile omul a înţeles şi a tălmăcit acest imbold al Firii, această chemare a Necunoscutului. „Aşterne-te drumului/ ca şi iarba cîmpului / la suflarea vîntului” – sună ca o povaţă îndemnul poetului anonim. Dar nu toate cărările duc către aceeaşi împlinire a vieţii. Şi atunci, aceeaşi sau poate altă voce anonimă vine să observe în legătură cu cineva: „a apucat-o pe un drum greşit”; sau: „nu şi-a văzut de drumul său”. „Şi du-te în calea ta”, îl sfătuieşte bătrînul Decheneu pe Kesarion Breb în *Creanga de aur.* În această accepţie, *drumul* este un semn care figurează simbolic însăşi ideea de destin. Spaţiu al Imprevizibilului, drumul poate marca cotituri bruşte, inexorabile, în evoluţia unei vieţi. Sunt drumuri pline de neprevăzut din care revii altul decît cel care ai plecat, după cum sînt drumuri... fără de întoarcere. Angajarea pe un anume *drum,* pe o anume *cale* a vieţii se dovedeşte astfel o hotărîtoare opţiune nu numai pentru omul obişnuit, dar şi pentru artist: „Dacă m-aş fi dus altundeva – notează Proust

către sfîrşitul temerarei sale tentative de regăsire a *timpului pierdut* – aş fi cunoscut altfel de oameni, memoria mea ca şi cărţile mele ar fi fost pline de cu totul alte tablouri”... Această angajare implică, aşadar, asumarea unei experienţe unice, irepetabile. Frecvenţa acestui motiv al *drumului,* al *călătoriei* ca act individual de trăire a unei experienţe de cunoaştere este de-a dreptul impresionantă în literatura lumii din toate timpurile. Îl vom regăsi de fiecare dată, purtînd o altă încărcătură de sensuri, nu numai în basme sau în străvechile epopei, de la aceea a lui Ghilgameş şi marile poeme homerice pînă la romanele cavalereşti medievale, în acele capodopere scrise în zorii unor timpuri ce vesteau lumea modernă (precum *Divina Comedie* sau *Don Quijote),* într-o serie de cicluri de povestiri populare sau în acea nemuritoare operă începută pe la 1570 de scriitorul chinez U Ceng-en *(Călătorie spre soare apune),* precum şi în mari romane ale literaturii universale moderne *(Muntele vrăjit* de Thomas Mann, *Călătorie la capătul nopţii* de Celine, *Deşertul tătarilor* de Dino Buzzati etc.) sau în scrieri mai recente ca *Modificarea de* M. Butor, *Pe drum* de Jack Kerouack etc.

Dintre scriitorii români, Mihail Sadoveanu va fi acela în opera căruia acest motiv va căpăta nu numai cea mai mare pondere, dar şi profunzime[7]. Prezenţa acestui motiv poate fi

---

7Element important în înţelegerea universului imaginar şi a umanităţii sadoveniene, acest aspect a format abia în ultimul deceniu obiectul unor analize temeinice. Într-un articol consacrat romanului *Fraţii Jderi* — articol inserat în volumul *Din luminile veacului* (1967) — Edgar Papu desluşea cu multă fineţe în episodul vestitei vînători domneşti *„un drum de iniţiere",* comparabil cu acela al călătoriei întreprinsă de Ghilgameş către strămoşul său Utnapiştum, drum prin care domnitorul moldovean „doreşte să se iniţieze de la legendarul schivnic al Izvorului Alb asupra destinului său şi al Moldovei. Dar acest drum de iniţiere se află legat tocmai de cufundarea adîncă în elementul naturii, în acea pădure neumblată, unde semnul de călăuză — factorul introducător — este tot o vietate a acelei sălbăticii, fabulosul

sesizată în romane dintre cele mai diverse ale scriitorului *(Creanga de aur, Zodia Cancerului, Baltagul, Nicoară Potcoavă, Neamul Şoimăreştilor, Strada Lăpuşneanu, Oameni din lună, Morminte* etc,. etc.), avînd în fiecare dintre ele alte funcţii şi implicaţii. Substanţa ideatică, marea densitate şi profunzime a unei cărţi cum este *Creanga de aur* rezidă şi în polivalenţa sensurilor ei simbolice. Lunga călătorie pe care o întreprinde pe la 780 Kesarion Breb este prin excelenţă un drum al desăvîrşirii de sine şi al cunoaşterii, al deosebirii celor trecătoare de cele eterne, un drum al iniţierii în cele veşnice prin confruntarea cu *lumescul.* Fiecare încercare e o nouă treaptă în calea anevoioasă a acelei desăvîrşiri care-i va permite lui Kesarion Breb să devină un vrednic urmaş al bătrînului din munte, al 33-lea Decheneu (cifră simbolică), Ales de mag pentru tăria sa morală şi puterea de a răzbate obstacolele vieţii, Kesarion Breb va urma un drum care-i va prilejui contactul cu o străveche spiritualitate, aceea a Egypetului, şi cu o alta, mai nouă, aservită, în marasmul cetăţii Bizanţului, unui lumesc degradat. Asemenea unui Hyperion, ispita care îl tulbură pe tînărul Huron nu are firea uşuratecei Cătălina şi nici chipul terifiant al demonilor şi monştrilor

---

bour“...

Cîţiva ani mai apoi, în eseul consacrat „imaginarului sadovenian" din volumul *Teme* (1971), N. Manolescu va observa cu subtilitate funcţiile şi semnificaţiile multiple, simbolice pe care le capătă, într-o scriere ca *Hanu-Ancuţei,* motivul *hanului* şi al *drumului iniţiatic:* „...hanul nu e o răspîntie a drumurilor întîmplătoare, ci a unora *esenţiale.* Monahul coboară acum pentru prima oară de la schitul lui, într-un astfel de *drum esenţial* de împlinire a. unui jurămînt; Constantin Moţoc, orbul şi alţi «străini» străbat şi ei *drumuri ale destinului".*

Acelaşi motiv al drumului iniţiatic, al călătoriei ca modalitate de cunoaştere de către om a tainelor vieţii îl va identifica Mihai Drăgan în alte două romanesadoveniene : *Vremuri de bejenie* şi *Nunta domniţei Ruxanda.*

care-i asaltau, în viziunile lor infernale, pe anahoreţi în pustie, – aşa cum îşi imaginau în trecut marii artişti ai penelului – ci acela de o tragică nobleţe al împărătiţei Maria. Breb nu se va abate însă din drumul său, anticipat de bătrînul Decheneu. Călătoria pe care o întreprinde Kesarion Breb serveşte, aşadar, şi la confirmarea unui adevăr, sau mai bine zis a unei îndoieli pe care bătrînul Decheneu – spirit ce nu boicotează istoria, ci e preocupat să iscodească în permanenţă tainele altor lumi – o avusese dinainte: „Vreau să ştiu care-i taina ei şi dacă este o taină nouă”. În *Zodia Cancerului* drumul capătă un sens invers: nu mai este vorba de cunoaşterea adevărurilor spirituale şi morale ale altor lumi de către un autohton, ci de iniţierea unui străin în rînduielile civilizaţiei noastre arhaice. Sosit din Lehia, trimisul extraordinar al Regelui Franţei la Poartă, abatele Paul de Marenne străbate ţinutul Moldovei, descoperind cu sporită uimire şi încîntare nu numai un pămînt de o paradiziacă frumuseţe, dar şi pitoreştile, străvechile obiceiuri şi rituri, adevăruri despre viaţă ale celor ce-l locuiesc. Traversînd mediul muntenesc, urmînd acel milenar itinerar al oilor, drumul pe care în *Baltagul* îl străbate Vitoria Lipan pentru a afla adevărul asupra dispariţiei soţului ei, de fapt cu scopul descoperirii şi pedepsirii presupuşilor lui asasini, capătă tot mai mult sensul unei căutări ce „devine rit” – cum observa G. Călinescu. În *Neamul Şoimăreştilor* sau în *Nicoară Potcoavă* ca şi în alte scrieri cu caracter istoric întîlnim, de asemenea, acele *drumuri esenţiale* ale vieţii, drumuri în nemărginirea cărora se fac şi se desfac destine, se nasc eroi şi se pedepsesc vrăjmaşi, se plămădeşte şi se învolbură Istoria, îşi afirmă vrerile şi nădejdile de mai bine o umanitate.

Aşezate la răspîntîa drumurilor, *hanurile* – ca acela al Ancuţei, al lui Goraşcu Haramin sau Enea Căpriţă – jalonează, ca nişte solitare repere, spaţiul sadovenian. Ele nu sînt doar nişte simple locuri de adăstare, de popas. Hanul permite adunarea unor oameni „în trecere”, a unor „călători de departe sau mai de-aproape” care, atunci cînd

conteneşte un timp „viersul lăutarilor” îşi dau ghes unii altora, depănînd poveşti pline da tîlc. Fie ei monahi sau ciobani taciturni ce se coboară, după o îndelungă izolare, din sihăstria munţilor, fie dimpotrivă tîrgoveţi, cărăuşi, negustori umblaţi prin lume, ceea ce îi uneşte laolaltă într-un anume timp şi loc e, desigur, o potrivire a sorţii. Drumurile care li s-au încrucişat sînt, într-adevăr, nişte *drumuri ale destinului.* Străini sau cunoscuţi, eroii aceştia sînt mai întotdeauna nişte împătimiţi drumeţi: „Şi ţări şi oameni mulţi am văzut. Eu am fost la Soroca, – glăsuieşte Costea Morocîne în *Vremuri de bejenie* — şi la Bacău, şi la Hotin, şi la Smil, şi la Cetatea Albă, în toată ţara asta... Şi la Bucureşti, la munteni, şi la Brăila, şi la Ţarigrad.. Ş-am fost şi la Craiova, şi la Mosc... Pe unde n-am umblat eu?”

Nu o umanitate izolata în deprinderile ei străvechi ne înfăţişează, aşadar, autorul, ci una dornică să ştie ce se află în jurul său, să cunoască viaţa şi experienţa altor noroade. Jupînul Dămian Cristişor din *Hanu-Ancuţei* vine tocmai de la Lipsca; boierul Gligorcea, tatăl lui Andreiaş Hamură care se întoarce dela învăţătură din Ţara Leşească, este el însuşi un om umblat prin lume care poposise „şi la Ţarigrad, şi la Mosc, şi la Liov” *(Vremuri de bejenie).* Deşi nu s-a urnit mai departe decît Tîrgul Romanului, trăind ca un monah schivnic în sat la Dăvideni şi nu are alt vis decît „să se ostească cu Alisandru Machidon în ţara lui Por-împărat”, lui Ghiţă Botgros îi va fi dat să străbată lumea ca unul din oamenii de nădejde ai lui Nicoară Potcoavă. Despre el se va vorbi mai apoi ca de un viteaz vestit. Căci unii dintre aceşti oameni simpli, „fraţi dintr-o durere” pe care soarta îi adună la han, după scurtul lor popas se vor pierde nu în pulberea drumului, ci în legendă, stăruind în amintire „ca un vis al noroadelor”.

Spunîndu-şi sau ascultînd povestea, taina vieţii altora, ei vin din depărtări şi se pierd în necunoscut, se reîntorc în largul lumii. Întreaga lor existenţă pare a confirma spusa călătorului filosof, Keyselring, că cel mai scurt drum spre tine însuţi e acela împrejurul lumii. Vămi ale vieţii, hanurile

îngăduie doar un popas trecător, întîlniri sau regăsiri temporare, după care fiecare drumeţ o apucă din nou pe calea sorţii sale. În sînul naturii, eroii sadovenieni se simt în plenitudinea fiinţei lor. Popasul la un han nu înseamnă decît întreruperea temporară a condiţiei lor de asidui peregrini. Avînd la îndemînă „calul din poveste înainte de a mînca tipsia cu jar”, omul sadovenian se simte liber în mişcările sale. Ioniţă Comisul din *Hanu-Ancuţei* vădeşte mentalitatea unui om al naturii, produs al acelei civilizaţii de tip pastoral, – civilizaţie în care G. Călinescu vedea pe bună dreptate un semn al vechimii unui popor: „popoarele străvechi se caracterizează prin civilizaţie pastorală, prin retragerea la munte de unde pot privi şi ocoli invaziile, printr-o faţă brăzdată de vînturile alpine, de experienţa milenară, printr-un ochi pătrunzător şi neclintit de vultur, prin muţenie”.

După Eminescu, Sadoveanu este scriitorul care a simţit şi a intuit cel mai bine cît de adînc se împlîntă rădăcinile noastre în cel mai insondabil trecut. Nici o altă operă nu exprimă atît de plenar, cu atîta intensitate şi profunzime această impresionantă *vechime, unitate* şi *masivitate* a poporului român, – trăsături pe care tot G. Călinescu le considera fundamentale, specifice fizionomiei noastre etnice şi spirituale. Afinităţile umanităţii sadoveniene cu acest tip ţărănesc, arhaic, pastoral chiar, de civilizaţie – aspect de atîtea ori subliniat de altfel de la G. Călinescu încoace – pun şi mai mult în valoare dimensiunea şi suflul epopeic al acestei monumentale creaţii. Şi nicăieri nu se afirmă cu atîta forţă primatul acţiunii ca în epopee, nicăieri ca aici, *călătoria* întreprinsă de eroi nu capătă atît de acuzat înfăţişarea unei experienţe de cunoaştere, de iniţiere, a unui *drum* esenţial de accedere la nişte adevăruri fundamentale, de percepere, în actul nemijlocit al trăirii, a unor sensuri ale existenţei individuale şi, într-o măsură sporită chiar, ale celei colective.

Dar nu toate drumurile vor avea în opera sadoveniană impetuozitatea suflului epopeic. Sunt şi trasee moarte, dezolant de uniforme, a căror monotonie are ceva din

răceala apelor stagnante, *ape ale morţii,* cum le va numi prozatorul. Ele sugerează drama unor vieţi eşuate în anonimat, impasuri existenţiale trăite într-un climat opac şi anodin. Fără a le supralicita, dar nici subestima locul pe care îl ocupă în ansamblul creaţiei scriitorului, asemenea romane ca *Însemnările lui Neculai Manea, Apa morţilor, Cazul Eugeniţei Costea, Floare ofilită* etc. sînt totuşi exterioare eposului sadovenian. Nu acesta este însă cazul cu alte scrieri ca *Strada Lăpuşneanu* sau *Morminte* (într-o anume măsură şi *Oameni din lună)* care vin să potenţeze nu din adîncul unor timpuri legendare, ci din perspectiva unei epoci contemporane autorului, acea *dimensiune epopeică* atît de specifică universului sadovenian. Şi nu întîmplător vom reîntîlni aici acelaşi motiv al drumului, al călătoriei ca act de iniţiere în tîlcurile vieţii sau ale unor lumi trecute.

În romanul *Strada Lăpuşneanu* vom desluşi, distincte unul de altul, mai multe astfel de *drumuri* sau, mai bine spus, mai multe limburi ale unei lumi scoasă din rosturile ei fireşti. Despre unul din ele şi, aparent, unul îmbietor, un fals drum, titlul romanului vorbeşte de la sine. În condiţiile vitrege ale războiului şi ale retragerii din Capitala căzută sub ocupaţia duşmanului, Strada Lăpuşneanu din Iaşi devine subit refugiul şi locul de euforică promenadă al fostei protipendade bucureştene care, înaceste vitrege circumstanţe, îşi exhibă plictisul, vanităţile cu aceeaşi inconştienţă şi indiferenţă faţă de soarta ţării ca, pînă nu demult, în cafenelele şi pe trotuarele Căii Victoriei. Este de fapt o faună libertină, vorace, parazitară, care orbecăie prin întunericul propriei existenţe, în chip iresponsabil sustrasă efortului colectiv, sacrificiilor unui popor ce avea să-şi înfăptuiască în acel timp aspiraţiile seculare de unitate naţională. Toată „mişcarea aceea curtenitoare şi caracteristică a bărbaţilor, care se încovoiau uşor din şale de o parte şi de alta a femeilor zîmbitoare, apropiindu-şi nasurile de gîturile albe, de umerile împodobite cu etole scumpe”, toată agitaţia aceasta spasmodică a unor domni

şi doamne „murmurînd, salutînd, observîndu-se pe sub gene încondeiate şi prin monocluri cu luciri ciudate” îi vor revela tînărului Paul sau fratelui său, Adrian – personajele centrale ale romanului – o falsă umanitate, o spectrală procesiune de suflete moarte: „strada întortocheată între statuia lui Cuza şi cofetăria Tufli, era numai o expoziţie de haine, zîmbete şi frumuseţi”.

În evocarea unei asemenea privelişti, imaginaţia autorului aproape că nu fusese pusă la încercare. Într-o *ScrisoaredeschisăDomnului Lăpuşneanu*, publicată în nr. 361 din 1 martie 1918 al *României* – scrisoare ce poate fi socotită un preludiu al romanului pe care îl va publica un an mai tîrziu în foiletonul revistei *Rampa* – indignarea lui Sadoveanu în faţa acestui spectacol carnavalesc, real, căpăta accentele unui virulent pamflet: „Nu ştiu dacă mulţi din vrednicii luptători din munţi şi de pa Siret cunosc această stradă a Iaşilor care evocă numele unui sîngeros voievod al Moldovei. E un loc îngust şi cotit”, „împodobit cu foarte multe firme, străine şi cu parfumuri extrem de scumpe. Cuza, de pe soclul lui din Piaţa Unirii, îi întoarce spatele”. [...]

„Cine nu trece sus şi-n jos prin acest nostim culoar? Deputaţi încruntaţi, senatori cu priviri juvenile, femei cu toalete măreţe şi zîmbete îndoielnice, gazetari buni şi prietini cu ultimul ministru de interne, artişti, cercetaşi, surori de caritate şi-n sfîrşit cei mai coloraţi reprezentanţi ai vremii, furnizorii armatei şi hienele războiului în toate ipostazele...

În după-amiezele cu soare ale primăverii timpurii, la ore fatale, această masonerie se adună, circulă, dezbate şi stabileşte buletinul zilnic al acestei triste bolnave care se numeşte România.

Pe cînd soldatul suferea, sîngera şi murea la hotar – colectivitatea anonimă, «domnul Lăpuşneanu» se plimba în linişte, fuma, flirta şi se pregătea de ora cinei.”

În violent contrast cu această imagine a luxurii, autorul va surprinde, destinul vitreg ai unei umanităţi urgisite, a

sărăcimii din uliţele imunde şi din locuinţele promiscue ale mahalalei, – alte bolgii ivite în calea celor două personaje dominante ale cărţii: „O lume fumurie din toate straturile de jos ale societăţii, oşteni pământeni cu siluete zdrenţuite şi slabe, oşteni străini aduşi de vînt din Apus, şi din extremul Răsărit, femei şi copii, foiau prin bălţi de noroi şi lumină. Încălziţi de instincte, se cercetau şi se urmăreau ca nişte nesigure umbre de fantasmagorie.”

Iaşul din anii retragerii, dar şi ai crîncenei rezistenţe în faţa unui inamic covîrşitor nu numai numeric, dar şi din punct de vedere al înzestrării cu un armament mult mai modern, apare aşadar ca imaginea unui univers sumbru, ce îşi dezvăluie la tot pasul dezolantele sale limburi. În faţa unei „pitării închise”oumanitate suferindă în care, printre cei flămînzi, se profilează, ca nişte „fantome ale morţilor războiului”, mulţimea văduvelor, închipuie o adevărată bolgie dantescă. Dar nu numai aici îi va fi dat lui Paul să descopere acele „capitole din epopeea lui Dante”, ci pe tot parcursul anevoioasei sale călătorii. Căci tot acel *drum* al „hainelor, zîmbetelor şi frumuseţilor” pe care îl închipuie strada Lăpuşneanu nu este decît un segment dintr-un itinerar mult mai vast şi mai sinuos, presărat cu orori şi ispite, pe care îl străbate în căutarea lui Adrian, fratele său mobilizat pe front, şi mai apoi a mamei şi „surorii adoptive”, Mary, refugiaţi temporar în Iaşul tuturor contrastelor sociale. Şi aici este vorba, aşadar, tot de o *călătorie* întreprinsă în împrejurări-limită, într-un spaţiu răvăşit de război, de un *drum* la capătul căruia adolescentul timid, plecat în căutarea familiei, se maturizează treptat, trăind nu numai sentimentele inerente vîrstei, fiorii primei experienţe erotice, dar şi contactul cu o lume bîntuită de flagelul războiului, cu o umanitate constrînsă de împrejurări dramatice să lupte pentru a supravieţui.

Dar şi în asemenea situaţii, adevărata umanitate sadoveniană nu încetează să-şi afirme virtuţile morale, fondul ei de înţelepciune şi cumpătare, deprinderile şi rînduielile sale străvechi. E de ajuns un moment de răgaz,

pîlpîirea unui foc, pentru ca din beznă chipurile să-şi recapete individualitatea, e de ajuns o bucată de pîine, un strop de rachiu pentru ca, între cei pe care soarta i-a adunat laolaltă în obscuritatea unui compartiment de tren, undeva într-o staţie, să se stabilească o comuniune afectivă, de felul aceleia care-i unea pe eroii legendari de la Hanu-Ancuţei sau al lui Goraşcu Haramin. Moş Avram, Dominte, Gheorghe Ţipa, cu care facem cunoştinţă aici încă din primele pagini ale cărţii, descind din stirpea unor Savu Frăsinel şi Ile Caraiman din *Nicoară Potcoavă,* a unui Grigore Priceputu din *Morminte* sau Moş Leonte şi Ioniţă Comisul din *Hanu-Ancuţei,* Ca şi în universul magic al hanului unde, deîndată ce „viersul" lăutarilor conteneşte, se pornesc poveştile, şi aici se deapănă istorisiri în scurtele răgazuri. E de ajuns să se înfiripe o asemenea atmosferă pentru ca deîndată limbile să se dezlege ca prin farmec şi pe chipurile celor prezenţi, pînă atunci îngrijoraţi de soarta nu mai puţin vitregă a celor de-acasă, să răsară acea dorinţă de a-şi împărtăşi unii altora frămîntările şi aleanurile. Şi astfel sinistrul compartiment de tren, în care chipurile oamenilor încep să-şi recapete identitatea la scăpărarea unei flăcări, se transformă pe nesimţite într-un insolit han.

Itinerarul pe care îl urmează Paul în căutarea rudelor se intersectează, aşadar, nu numai cu acela al bejeniei unor mulţimi lovite de război, care „se duceau aşa în neştire ca pe un drum de ţintirim", dar şi cu acela al „mulţimilor cenuşii aduse dintr-o jumătate a lumii şi îmbulzite între tunuri şi răţele de sîrmă", cu acela al unei rezistenţe eroice în faţa unui inamic ce invadase ţara. Cu toată starea precară a înzestrării celor din primele rînduri ale frontului, curajul, simplitatea şi demnitatea acestor oameni, pînă mai ieri foşti plugari, îi dezvăluie lui Paul sau tînărului locotenent Adrian Plopeanu o lume conştientă de justeţea cauzei pentru care luptă: „Poate în întunericul minţii lor, ei înţeleg totuşi că îşi apără un pămînt al lor... ceva nedesluşit... ceea ce au apărat şi alţii înaintea lor... Pe cînd

ceilalţi sînt din alt capăt de lume. Ce le pasă lor? La dînşii nu-i război. Ce caută ei aici?... Ei se duc acasă."

În privirile oţelite ale acestor oameni nedormiţi de săptămîni din convoaiele militare, Paul va desluşi, asemenea fratelui său, acea „energie şi alt suflet" din care era plămădită substanţa sufletească şi morală a adevăratului popor. Cu atît mai inumană i se va înfăţişa fauna rapace, grotescă a celor care caută să transforme războiul într-o sursă de cîştiguri obţinute prin speculă. Galeria unor asemenea specimene de profitori de felul proprietarilor Sandu Vulcănescu, Constantinescu sau Domnului Costică, a căror frazeologie cinică le scoate şi mai mult în evidenţă venalitatea, demagogia şi arivismul se completează cu alte figuri din *high-life*-ul ce se perindă seară de seară prin somptuosul salon al doamnei Lazaridi al cărei soţ „vîrît în afaceri pînă-n gît este membru al unui consorţiu de import-export".

Mutat din linia frontului ca gazetar la ziarul *Straja* din Iaşi, Adrian Plopeanu nu se va putea adapta Sybarisului monden. Conştient că trăieşte într-un „iarmaroc al vanităţilor, între strigătele mizeriei şi rugurile de jertfă ale omenirii", el se dovedeşte o victimă uşoară a acestui „curent de disoluţie" care se infiltrase la toate nivelurile administraţiei de stat: „Toate ministerele şi oficiile statului se prefăcuseră în zărăfii şi bazaruri". Stigmatizat lăuntric de ororile războiului, pradă uşoară în faţa unor indivizi rapace ca domnul Guşilă sau ca abilii cartofori din casa doamnei Lazaridi, Adrian se afundă pe acest drum al pierzaniei – sporind numărul acelor victime ale inadaptării ca Radu Comşa sau Ladima – atunci cînd, în final, îşi vede grav compromisă liniştea căminului conjugal. Sedus de farmecele şi încurajările profesionale ale planturoasei Tina Vulcănescu, soţia proprietarului şi fostului senator de Dîmboviţa, taciturnul Paul se lasă brusc ademenit de „miresmele" neliniştitoare ale unei vieţi noua", decis să profite de avantajele tinereţii. Celor doi fraţi le este însă comună o anume doză de naivitate pe care dialogurile,

adeseori artificioase, nu fac decît să o amplifice. Mai bine individualizată psihologic este Mary. Aparent docilă, fără personalitate, Mary se arată în final o fiinţa impulsivă, capabilă de surprize atunci cînd se simte desconsiderată – şi motivele nu-i lipsesc – optînd pentru gestul definitiv al rupturii. Avatarurile pasiunii lui Paul pentru Tina Vulcănescu pe care cu un instinct feminin şi cu o tot mai asiduă curiozitate ea le urmăreşte par a-i stimula, psihologic, sensibilitatea şi receptivitatea faţă de tentaţiile mondene. Relaţia Mary-doctorul Baciu este relevantă din punct de vedere psihologic. Mary acceptă să fie curtată de la distanţă de holteiul precaut care este doctorul Baciu, preîntîmpinîndu-i şi temperîndu-i orice efuziune sentimentală mai tranşantă. Timid, ca şi personajul lui Ibrăileanu din *Adela,* Baciu se împacă – aşa cum ironic îi prezice Ciumara – cu situaţia de simplu şi inofensiv confident al lui Mary, chiar şi după consumarea aventurii erotice a acesteia cu Algiu:

„— Inima se vindecă, răspunse Ciumara

— Dar ea?...

Ciumara începu a rîde:

— Ea poate ieşi iar în lume, strălucind mai frumos, ca luna după eclipsă... Pot să-ţi spun, *mon cher ami,* că o s-o întîlnim iar, ş-ai să fi destul de laş ca să-i faci din nou curte.

Doctorul oftă fără să răspundă.”

Descendent al unei boierimi provinciale pe cale de dispariţie, Mihai Ciumara se comportă ca un aristocrat de viţă, cu fineţuri şi tabieturi, mărturisindu-şi aprehensiunea faţă de schimbările sociale care se precipită, faţă de proliferarea alarmantă a profitorilor şi speculanţilor.

Casa din Copou a doamnei Plopeanu simbolizează şi ea declinul iremediabil al unei lumi tihnite, patriarhale. Pe ruinele acestei lumi al cărei amurg autorul îl surprinde nu fără o undă de nostalgie, se ridică indivizi ca onctuosul şi perfidul cucon Vasilică Guşilă, a cărui falsă smerenie şi mieroase vorbe ascund de fapt turpitudinea morală şi setea de îmbogăţire. El îşi are precursor pe un Evghenie Ciornei

care, într-o altă epocă, aceea de la sfîrşitul veacului trecut, evocată în *Venea o moară pe Siret,* va urmări cu aceeaşi tenacitate înavuţirea prin uzurparea puterii boierului Filoti-Buciumanu. Dar, în acel sfîrşit de veac, boierul încă se mai putea consola cu gîndul că, arendînd şi vînzînd, mai putea petrece „ultimele zile frumoase de la Aranjuez”. Pentru aceşti scăpătaţi descendenţi ai vechilor familii moldoveneşti, ultimul privilegiu al părinţilor nu mai era însă decît o palidă imagine. Cei care le înţeleg mai bine descumpănirea şi neliniştea, tristeţea şi drama sînt oameni simpli, ca moş Avram, care oploşiţi pe lîngă casa doamnei Plopeanu, mai uită de propriile necazuri. Nu întîmplător tot ei sînt şi cei dintîi care presimt şi asistă cu mută îndurerare la tragice deznodăminte. Amintind, prin atmosfera aceea de părăsire şi dezolare care se înstăpîneşte pe lucruri după declanşarea deznodămîntului, de unele scrieri ale lui Cehov, finalul romanului se impune ca o pagină memorabilă. Odată cu vestea sinuciderii lui Adrian, piere parcă subit, ceva din sufletul casei:

„În ziua luminoasă, plină de zgomotele uşoare şi uniforme ale împrejurimilor, de la fereastra deschisă, ei n-auziră împuşcătura: o lovitură de pistol, seacă şi uscată, parcă s-ar fi rupt un vreasc... Văzură însă într-o vreme pe moş Avram sosind cu aeru-i de mîhnire lîngă terasă. Li se părea ciudat că gîfîie şi ridică ochii cu albul mărit spre fereastra deschisă.

— Ce este, Avrame? întrebă cucoana Leonora. Unde-i domnul Adrian?

— Sărut mîna, cuconiţă, zise el nehotărît... Domnu locotenent îi dincolo de cireş, mai la vale... Dumneavoastră n-aţi auzit?... Eu nu-nţeleg de ce şi-a ridicat viaţa... Am tras mantaua peste el, ş-am venit să vă spun...

Şi sta cu gura căscată, întors puţin spre livadă, pe cînd un ţipăt prelung tresărea sus în odăi, şi fereastra deschisă rămînea singură, neagră şi pustie.”

Moş Avram apare în final nu numai ca o umbră fantomatică a casei pustii, dar şi ca una tragică a ceea ce

fusese pînă nu de mult: *călăuza* credincioasă, *însoţitorul* de nădejde din tot timpul drumului care îl va duce pe Paul la ai săi, *drum*într-un fel simbolic, al trăirii unor experienţe, al modelării sale ca om. Însuşirile morale ale acestui tip uman, atît de frecvent întîlnit în creaţia scriitorului – *călăuza* – îşi află în bătrînul moş Avram o sugestivă întruchipare. Este interesant de urmărit semnificaţia aparte pe care relaţia *stăpîn-călăuză* o capătă în proza sadoveniană. În niciunul din aceşti însoţitori de nădejde şi bun sfătuitori ce veghează cu paternă grijă orice pas al eroului, fie că se numesc Gheorghiţă Mitrofan *(Vremuri de bejenie),* Constantin *(Creanga de aur),* moş Avram *(Strada Lăpuşneanu),* Grigore Priceputu *(Morminte)* etc. Nu vom recunoaşte chipul echivoc al acelei slugi care, asemenea spînului din basme, îşi urăşte într-ascuns stăpînul, hărăzindu-l uneori pierzaniei şi nici pe acela jovial al hazliului şi mult prea terestrului scutier Sancho ce-l însoţeşte pe cavalerul Tristei Figuri, jinduind după un regat, un comitat, o insulă pe care să domnească ca un suveran. Constantin, din *Creanga de aur* ne apare, dimpotrivă, ca un fel de alter-ego, dintr-un ev mai îndepărtat, al lui Kesarion Breb: „Cu toate acestea slujitorul lui, omul acela mare şi pletos cu înfăţişare de dulău ciobănesc, făcea semnul cu smerenie, dar avea şi el o privire neprietinoasă pe care o păstra numai pentru el. Deşi deosebiţi, era între stăpîn şi slujitor o oarecare asemănare. Slujitorul părea dintr-un veac mai vechi şi mai sălbatic, gata să rupă în mîni fălcile fiarelor. Umbla în urma stăpînului său observîndu-l cu luare-aminte, deşi se părea că nu vede nimic. La un semn ori la un sunet era lîngă el, cu fruntea plecată, cu pletele atîrnîndu-i de o parte şi de alta a ochilor.”

Credincioasa călăuză, *însoţitorul* este în creaţia sadoveniană un soi de înţelept al cărui instinct de „primitiv” se vădeşte în harul de a presimţi primejdiile, de a *citi* zodiile, semnele vremii, tainele pămîntului. Moş Avram posedă şi el aceste calităţi ce nu sînt străine omului simplu, umblat prin lume, deprins a se lupta cu greutăţile vieţii şi

vitregiile sorţii. El este solul întîrziat al unei alte lumi, al acelei civilizaţii de tip arhaic pe care ascensiunea burgheziei săteşti la sfîrşitul veacului trecut şi mai apoi a celei urbane, industriale, de după război, o destramă tot mai mult, transformînd-o într-o palidă, amintire a unor vremuri de mult npuse. Stadiul avansat al acestui proces ireversibil de extindere a relaţiilor capitaliste în mediul urban, ascensiunea unei burghezii ariviste, la care tendinţa de îmbogăţire cunoaşte forme tot mai brutale şi violente într-o societate imediat postbelică, vor forma obiectul atenţiei prozatorului în celelalte două scrieri: *Oameni din lună* şi *Morminte.*

Asemenea casei doamnei Plopeanu din Copou acaparată prin abile uzurpări de voracele cucon Vasilică Guşilă, părăginitul imobil al bătrînului profesor Eudoxiu Bărbat din *Oameni din lună* este şi el simbolul unei lumi crepusculare. În finalul romanului *Strada Lăpuşneanu,* atmosfera casei a cărei „fereastră deschisă rămînea singură, neagră şi pustie" exprimă în nefireasca, sepulcrala ei tăcere un spaţiu tragic, simbolic. Imaginea pare să îl obsedeze pe scriitor de vreme ce o vom întîlni, sugerînd tot un astfel de spaţiu, şi în alte scrieri ca, bunăoară, în acea capodoperă a prozei sale scurte intitulată *Un ţipăt:* „Casa tot în întuneric rămase, sub ploaia rece şi mocnită de toamnă; salcîmii fîşîiau cu jale, cutremuraţi de durere ca într-un cimitir".

Din scenă însufleţită, casa se transformă subit într-un sumbru lăcaş, într-un mohorît sanctuar al morţii, chenarul ferestrelor, ca şi orbitele goale, accentuînd parcă şi mai mult atmosfera aceea de apăsătoare tristeţe şi dezolare. Ca şi solitarul ei proprietar, casa profesorului Eudoxiu Bărbat poartă şi ea patina timpului, pecetea indelebilă a destrămării, semnele iminentei năruiri; „Era însemnată ici-colo de lepra bătrîneţii, burlanele dinspre stradă suferiseră lovituri, bolta de intrare n-avea cinstea să fie îngrijită de un portar".

În mod cu totul semnificativ itinerariul pe care îl străbate tînărul licenţiat în drept Traian Bălteanu are ca punct de

plecare imobilul cel nou al părinţilor de pe Strada Muzelor şi pe cel terminus*:* vechea casă a bătrînului Eudoxiu Bărbat. Călătoria sa se desfăşoară, aşadar, între două universuri diferite, incomunicabiie. Cumpărată şi fasonată cu preţul înglodării în ipoteci, casa avocatului Bălteanu se dovedeşte de la început o investiţie falimentară care, pe măsură ce datoriile cresc şi creditorii devin tot mai vehemenţi, în loc să ofere confortul şi liniştea dorită, hotărniceşte un climat al tensiunii, al grijilor şi certurilor familiale. În ea s-au materializat parcă orgoliul, vanitatea şi pretenţiile de confort ale unei mici-burghezii provinciale care nu-şi poate îngădui traiul pe picior mare fără riscul totalei prăbuşiri. Confruntat cu aceste sumbre perspective, agravate simţitor de abia stinsul vulcan al războiului cînd „suferinţa fu un creditor sever care bătu la toate uşile", asaltat zilnic de reproşurile unei soţii pretenţioase pe care comoditatea, pasivitatea, incapacitatea de a se descurca a soţului o fac şi mai violent revendicativă, avocatul Bălteanu îşi pune mari speranţe în plecarea la Bucureşti a fiului său pentru a-i servi de ajutor profesorului Eudoxiu Bărbat. Burghez destul de limitat ce preţuieşte banul, situaţia respectabilă, domnul Bălteanu întrevede ca salvatoare pentru redresarea situaţiei sale materiale moştenirea averii bătrînului profesor. Itinerarul pe care îl va străbate fiul său se dovedeşte tot un drum de iniţiere nu atît în universul forfotitor al metropolei, în „furnicarul bucureştean" unde mişună o faună coruptă de indivizi venali, cît mai ales în valorile morale şi spirituale ale unei alte lumi reprezentată de cărturari ca profesorul Eudoxiu Bărbat şi prietenul acestuia, paleograful şi arhivarul Grigore Simandiri. Ca şi profesorul Stamatin din *Creanga de aur, a* cărui rîvnă de a restaura un ev de mult apus, de a căuta un trecut al obîrşiilor, eîmpinsă pînă la sacrificiu, asemenea generalului Oraţiu Demetrian din *Morminte* – şi el un iscoditor al tainelor trecutului – profesorul Eudoxiu Bărbat este însufleţit de pasiunea cercetării vechilor izvoade pentru a afla genealogia, „uricul" răzăşilor putneni şi, prin aceasta,

de a cunoaşte „gîndurile strămoşilor mei şi însuşi sufletul lor”. Vlăstar al unei fiice de răzeşi, Sadoveanu se va arăta statornic preocupat să evoce acele vremuri şi oameni în care vedea conservate însuşirile sufletului nostru colectiv. În faţa acestei neaşteptate solidarităţi dintre un tînăr sensibil ca Tudor Bălteanu, conştient de impasul moral, de slăbiciunile unui tată dispus oricînd, pentru bani, să accepte cele mai deplorabile compromisuri şi bătrînul profesor — visătorul incurabil şi, totodată, omul integru, inflexibil în faţa şantajului şi intimidărilor – indivizi taraţi ca publicistul A. Florescu şi Mitu Gorciu se vor recunoaşte, cu stupoare, neputincioşi.

S-a vorbit, şi nu fără oarecare temei, de factura balzaciană a acestui roman, trăsătură identificabilă atît în preocuparea autorului de a înfăţişa, în funcţie de mediul în care trăiesc, unele fizionomii, anumite tipuri umane, îndeosebi figuri de arivişti şi profitori aserviţi zeului Mamon, dominaţi doar de setea de cîştig, cît şi în surprinderea unor procese sociale pe care, la alt nivel şi în ipostaze diferite, le vom întîlni şi în creaţia lui Balzac: ruinarea unor categorii umane şi ascensiunea burgheziei în condiţiile proliferării relaţiilor capitaliste. Asemenea tipuri, orientate univoc pe făgaşul parvenirii cu orice pret, le vom regăsi şi în celălalt microroman, *Morminte.* Pegra demagogilor lipsiţi de scrupule de felul avocatului Mitu Gorciu – „catindatul” preferat al măcelarilor, băcanilor din Popa Dobre şi al proprietarilor din Strîmbeasca – sau lui A. Florescu, pe care „şapte ani de războaie şi nenorocire, de ocupaţie, de frămîntări politice, de vremuri tulburi fuseseră (...) ca cele şapte vaci grase din Biblie” se îmbogăţeşte aici cu un exemplar nu mai puţin ambiţios: doctorul în „ştiinţe sociale” Constantin Ionescu care, ca director de minister, deputat, apoi ca director al revistei *Progresul social* a făcut carieră „în etape scurte”. „Omul invincibil, patrioticul doctor” pentru care o afacere urgentă şi importantă e o „afacere grasă” este hotărît ca prin orice mijloace, cu preţul chiar al denaturării voinţei testamentare, să intre în posesia

averii defunctului general Oraţiu Demetrian, tatăl soţiei sale. Şi totuşi, privite mai îndeaproape, asemenea creaturi „maloneste” vădesc, prin hilara lor găunoşenie şi superficialitate, prin versatilitatea şi locvacitatea lor demagogică, afinităţi mai degrabă cu personajele caragialeşti, decît cu cele balzaciene. Asemenea similitudini pot fi observate şi la nivelul unor situaţii imaginate. Intuit de tînărul avocat Emanoil Modru, planul de acţiune al doctorului Constantin Ionescu se bazează pe un adevărat „lanţ al slăbiciunilor”, descris în cel mai curat stil caragialesc: „Doctorul încercă să-mi treacă mie afacerea pierdută pentru motivul că eu am o soră, care soră e măritată cu Ion Popescu Inod, care Ion Popescu Inod va prezida foarte curînd o secţie la Casaţie, care secţie la Casaţie are în dosarele ei celebra afacere a terenurilor. La Ion Popescu Inod nu se poate ajunge; magistratul acesta subţire şi nalt, chel şi în aparenţă somnolent, e dur ca o bară de fier; – însă Ion Popescu Inod are slăbiciune pentru soţia sa, prea frumoasa şi prea cocheta mea soră Ana; iar prea frumoasa mea soră are la rîndul ei slăbiciune pentru fratele ei geamăn Emanoil Modru.”

Există, de asemenea, o mare diferenţă de optică între modul în care vedea Balzac lumea citadină a metropolei pariziene şi felul în care priveşte Sadoveanu „furnicarul” Capitalei. Acea atitudine de *arbiter elegantiarum* pe care, ademenit de febra luxului, în Parisul tuturor contrastelor, Balzac a ţinut cu ostentaţie să o afişeze îi este cu totul străină lui Sadoveanu. Ca atîtea personaje ale sale, Sadoveanu va rămîne un „ursuz” din alt ev în forfota lumii bucureştene. Spre deosebire de un Balzac al cărui „ataşament pătimaş faţă de tendinţele epocii îl găsim concentrat în dragostea ce-o nutreşte pentru Paris”[8], Sadoveanu nu se va simţi în largul său în agitaţia bucureşteană, preferînd casa liniştită de la Fălticeni sau pe aceea din patriarhalul Copou. Destinul nefericit al unor

8E.R.Curtius: *Balzac*, Editura Minerva, 1974.

prieteni ca Ion D. Manolache-Holda sau Ion Bîrseanul, răpuşi de boli şi mizerie în tentacularul oraş îl vor determina să împlinească hotărîrea pe care o luase în sine de mai multă vreme: „Am asistat în tăcere la toată această înfricoşată spovedanie a umilinţii şi neputinţii şi am simţit pe mine cămaşa de gheaţă şi inima mi s-a ghemuit între ghimpi... Hotărîrea de a evada din Bucureşti s-a accentuat ca o spaimă. Am lepădat tot. În primăvara anului 1906, mi-am încărcat calabalîcul şi m-am întors la Fălticeni, cu puţine mijloace, cu nădejdi multe...”

Şi mai tîrziu, cu toate periodicele reveniri în Capitală, el va continua să tînjească după „liniştea unei prisăci”. Locuinţa sa din ultimii ani ai vieţii – casă în care G. Călinescu vedea un loc unde sălăşluieşte Liniştea – era un univers al reculegerii în care, departe de forfota oraşului, scriitorul voia să se regăsească pe sine. În firea retrasă, tăcută a unora dintre personajele sale recunoaştem ceva din structura sufletească a povestitorului, a cărui dorinţă – „vreau sa fiu al meu”... — formulată de timpuriu nu îşi afla nicăieri mai bine împlinirea ca în dumbrăvile edenice ale Deltei, în liniştea solemnă a pădurilor seculare, în vecinătatea crestelor Ceahlăului, în mijlocul unei naturi neprihănite unde putea întîlni acele zidiri ale creaţiei dintîi” care fuseseră leagănul strămoşilor săi. Provocării, sfidării lumii mondene, niciunul dintre *„raisoneur*-ii” săi – Tudor Bălteanu, Emanoil Modru, Paul sau Adrian Plopeanu etc. — nu îi va putea răspunde, asemenea unui Rastignac: „Şi acuma, între noi!”

Oricît deindefinit ar părea la prima vedere, acel *drum* al iniţierii îl putem recunoaşte şi în *Morminte,* cu diferenţa că el nu mai capătă de data aceasta o extensie spaţială, ci o adîncime temporală. Există mai întîi un plan al prezentului în care se desfăşoară investigaţia tînărului avocat Emanoil Modru în scopul stabilirii adevărului şi îndeplinirii dorinţei testamentare a lui Oraţiu Demetrian, figură ceprezintă frapante afinităţi spirituale cu aceea a lui Eudoxiu Bărbat. Dar aceste ultime dorinţi ale unui om dispărut îi vor revela

tînărului avocat nu numai o conştiinţă integră, dar şi un adevăr dealtă natură, rod al meditaţiilor, dar şi al unei experienţe dramatice, trăită odinioară, în timpul războiului, de generalul Oraţiu Demetrian cînd „*în vremea tragediei eu* primisem *o iniţiere surprinzătoare de la pămînt şi de la oameni*[9]*”.* Parcă pentru a marca această neaşteptată coborîre în timp, autorul creează o atmosferă stranie. Solemnul moment al citirii testamentului este precedat de evocarea unui spaţiu insolit în care, ca în unele dintre prozele lui Mircea Eliade, contururile lumii reale sa estompează, străzile şi casele Bucureştiului de odinioară căpătînd parcă o altă, bizară identitate: „Am avut o clipă impresia că nici nu mă aflam în capitală. Printr-un joc obişnuit mie al imaginaţiei, am admis că e cu putinţă să fi trecut într-un peisagiu străin, depărtat şi tainic. S-a deschis şi s-a închis o portiţă: Bucureştii au rămas la o sută sau la o mie de kilometri. Mă aflu într-o înfundătură de grădini, lîngă o bisericuţă. Copaci bătrîni se ridică după un zid. Doamna Agripina s-a oprit lîngă o poartă grea de fier. Are şi aici cheie. Fără să mai rostească un cuvînt, a deschis şi m-a lăsat să intru; a închis şi n-am mai văzut-o. Am regretat dintr-odată ochii ei simpatici şi foşnetul straiului ei.

Am stat singur un răstimp privind în jur; în stînga era umbră de arbori deşi; în dreapta grădină deschisă, cu flori nouă, pînă la terasa unei case acoperită cu ţiglă roşie. Păreţi albi, persiene verzi. Trei scaune de mlajă, în jurul unei măsuţe, pe terasă. Singurătate desăvîrşită; nu se vede om, nu s-aude glas. Poate-i casa cu personagii adormite de vrajă. O casă de departe, din basmele prunciei.

De la bisericuţa de aproape sună clopotul, melodios, sub cerul de azur curat al dimineţii. Într-un tei vechi din preajma mea un grangur a fluierat sonor de cîteva ori. Atunci vraja s-a isprăvit; uşa casei s-a deschis.”

Document impresionant de viaţă, testamentul lui Oraţiu Demetrian reînvie nu numai o pagină de vitejie din istoria

---

9M. Sadoveanu : *Anii de ucenicie, Opere,* vol. 16, p. 619.

poporului nostru, dar tălmăceşte secretul, temeiurile profunde ale acestui eroism colectiv. Ca unul dintre cei mulţi pe care soarta i-a adunat laolaltă într-un ceas de mare cumpănă pentru ţară, Grigore Priceputu este, nu mai puţin, o figură exponenţială, semnificativă pentru înţelepciunea, iscusinţa şi curajul omului simplu, al ţăranului care în necurmata sa acţiune asupra pământului şi în milenara sa vieţuire în sînul naturii a deprins marea lecţie, înţelesurile, tîlcurile şi şoaptele Firii. Încă din 1930 Mihai Ralea[10] intuise cu fineţe fazele unei consubstanţiale legături dintre om şi natură în proza lui Sadoveanu, – proces căruia îi urmează, pe măsura angajării tot mai active a individului în Istorie, o treptată desprindere din sînul acestei matrice modelatoare: „Natura lui Sadoveanu eo *natură istorizantă,* natura care a văzut, a auzit, a înghiţit multe suflete.

Ea e un depozit, un cimitir de veleităţi şi frămîntări stinse. Ea păstrează toate urmele vieţii care au palpitat în sînul ei. Strigoii neodihniţi, închişi în ea îi dau omişcare şi un suflu. Şoaptele lor se aud cîteodată toamna, ca şi speranţele lor de înviere primăvara. Un fluid, ca o osmoză curge mereu de la om către pămînt şi din pămînt renaşte către om.”

Inexplicabil, nebunesc, stupefiant pentru duşmanul care îlîntîmpină cu gloanţe de pe colină, gestul lui Grigore Priceputu de a se coborî în vale pentru a lua apă de la fîntînă şi, ajuns acolo, de a adăpa cu grija unui gospodar necuvîntătoarele ieşite cîrd de prin ogrăzi – episod dintre cele mai frumoase din creaţia sadoveniană – nu este un act ostentativ de bravură. El are mai degrabă semnificaţia săvîrşirii unui ritual – apa fiind un simbol fundamental al vieţii – în timpul căruia satul părăsit se însufleţeşte subit prin sutele de ţipete ale vieţuitoarelor deîndată ce se aude scripetele găleţilor ieşite din fîntînă. Prin însăşi oficierea

10M. Ralea : *M. Sadoveanu, Adevărul literar şi artistic* IX, *nr.* 522, 7 decembrie 1930.

acestui ceremonial al umplerii găleţilor cu apă, Grigore Priceputu se ştie în afara morţii. În acest scurt moment de acalmie, el redevine gospodarul de odinioară care prin acest act aproape ritual, celebrează insondabilul mister al vieţii. Cu acest personaj se face, aşadar, trecerea în alt timp, mai apropiat de acela cînd s-a săvîrşit geneza sufletului unui popor atît de osmotic legat de spaţiul zămislirii sale. Ca şi bunicul viu, ciobanul care „cunoştea stelele, florile şi vietăţile”, ca de altfel asemenea multor eroi sadovenieni, Grigore Priceputu este, cum o arată şi numele, iscusit în sondarea şi descifrarea tainelor pămîntului, în detectarea cu ajutorul furcuţei de măceş a acelor pămînturi amicale, vii, „în care n-a săpat şi n-a scurmat niciodată mînă de om”, în care „omul se simte bine, ca într-o amintire paradisiacă”. Pentru el natura e un *grornovnic* ale cărui semne ştie a le „ceti”, desluşind în ele la tot pasul urmele vitregiilor pe care le-a avut de înfruntat poporul de-a lungul zbuciumatei sale istorii: „Sunt şi în poiana asta ciolane de oameni vechi, ca în toate părţile. De cînd bate asupra noastră acest necaz, domnule colonel, una alta asta este... de ne poartă ba prin ţara Ardealului, ba la Jiu, ba la Dunăre... de cîte ori am poposit, am căutat pentru odihna mea un loc viu. Şi pentru a dumneavoastră hodină, am căutat totdeauna, domnule colonel, de cînd vă servesc. Pe oriunde am trecut, arar a fost să nu-mi dea furcuţa semn. Este şi un semn anume, cînd oasele sînt amestecate cu metal. Acolo poate fi comoară de aur, dar mai ales pot fi urme de fier, căci nu-i rîpă... una alta asta este... nu-i şes, nu-i deal, nu-i vale de apă, unde să nu fi fost în vremea veche bătălie, cum este şi în zilele noastre. Amărîte zile... a şoptit ca pentru sine Grigore Priceputu. Tot aşa am aflat de la bătrîni că a fost şi altădată.”

Capătă astfel relief o altă idee fundamentală a creaţiei sadoveniene: ideea că toate au un sens, că nimic nu este aleatoriu, că lumea este o carte de semne. Dar, spre deosebire de alţi eroi sadovenieni – un Ilie Turculeţ, bunăoară – şi ei meşteri pricepuţi în citirea zodiilor, a

semnelor din natură, Grigore Priceputu este mai mult decît un „filozof” al naturii, unul al istoriei, un om care şi sub vijelia vremurilor nu îşi întrerupe dialogul său cu veşnicia. Experienţa trăită de Oraţiu Demetrian alături de acest însoţitor al său – căci şi Grigore Priceputu îndeplineşte aici acelaşi rol de călăuză – va avea astfel semnificaţia unei adevărate regenerări morale, unei iluminări interioare: „Flacăra pe care a aprins-o el în mine a crescut, mi-a aţîţat sufletul spre regiuni obscure, iar cunoaşterea spre o sumă de investigaţii.

Un popor nu valorează prin masa lui amorfă, ci prin elementele excepţionale; acestea sînt jaloane ce indică posibilităţi viitoare ale colectivităţii. Din elemente gregare şi tîmpe nu poate ieşi nimic; ele sînt menite să cadă la gunoiul veacurilor. Cu mistică surprindere constatam în oastea aceea în retragere, care mă făcuse a desnădăjdui o clipă, puterea de suflet care pe urmă a ridicat-o iar şi i-a asigurat izbînzile. Grigore Priceputu nu fusese singur. Ca el căzuseră şi alţii; ca el mai rămăseseră mulţi; m-am obişnuit a-i cunoaşte.

Aceste individualităţi de elită îmi dovedeau că, în colţul de lume în care trăim azi, elementul primar „om” a urmat în timp anume legi de dezvoltare; că lumea aceasta de la Carpaţi a cunoscut cîndva o înflorire culturală.”

Acest „ceas al iniţierii” lui Oraţiu Demetrian este nu mai puţin revelator pentru tînărul Emanoil Modru care, astfel, se simte purtat într-un „veac afund”, în vremuri imemoriale, în legendă. În mod totuşi surprinzător, finalul edulcorat, convenţional al acestui roman – marcat de altfel nu o dată de situaţii facile, neconvingătoare, de episoade parazitare – ni-l înfăţişează pe Modru ca un personaj şters. Tulburat de chipul angelic al domnişoarei Cireaşa, cea de a doua fiică a lui Oraţiu Demetrian, Modru va renunţa la visul unei evaziuni, unei experienţe proprii de cunoaştere, meditînd cu senină resemnare: „Pornirea mea cea mai secretă era să abandonez totul, să pornesc într-o călătorie minunată care n-are loc şi timp; ştiam însă că viaţa mă va umili şi mă va

întoarce de unde plec. Afacerile sînt afaceri. Totuşi aveam drept şi la puţină nebunie.”

Departe totuşi de a se constitui ca un insignifiant apendice, ca o irelevantă anexă în ansamblul creaţiei prozatorului, *Strada Lăpuşneanu, Oameni din lună* şi *Morminte* ne oferă pagini în care un numai că îl recunoaştem pe scriitor în preferinţa şi vocaţia sa de a trata unele motive, teme, de a evoca anumite destine umane, dar – înfăţişîndu-ne acele momente de deplină conjuncţie a destinului individual cu cel colectiv – ele se integrează armonic în ceea ce cu atîta îndreptăţire s-a numit: eposul sadovenian. Scriitorul pentru care „nici un argument nu poate sta mai presus decît o frumuseţă” izbuteşte şi aici, în cele mai reuşite episoade să convertească istoria cea mai vie, trăită, în mit, să desluşească şi să confere unui moment de răscruce din istoria poporului nostru acea „lamură a eternităţii, lamura sufletului generaţiilor”

ADRIAN ANGHELESCU

TABEL CRONOLOGIC

1880 5 *noiembrie* Se naşte Mihail Sadoveanu. Tatăl său,

avocatul Alexandru Sadoveanu, era fiu de ţăran din ţinutul Gorjului, iar mama, Profira, provenea din familia de răzeşi Ursaki, din satul Verşeni, de pe apa Moldovei.

1887 E înscris la şcoala primară din satul Vatra Paşcani. Aici are învăţător pe M. Busuioc, evocat mai tîrziu de scritor în *Domnu' Trandafir.*
Pasiunea pentru istoria poporului român, pentru vitejii lui voievozi, şi mai ales adevăratul său cult pentru Ştefan cel Mare încep să se afirme încă din anii copilăriei şi ai şcolii primare: „Din cei dintăi ani ai vieţii mele Ştefan cel Mare a fost pentru mine cel mai luminos erou al istoriei. Îmi plăcea să caut prin cărţile pe care le aveam la îndemînă cît mai multe lămuriri asupra epocii în care a domnit peste Ţara Moldovei acel voievod minunat. În şcoala primară, la dascălul meu Busuioc, am fost scos la lecţie să spun ce ştiu despre bătălia de la Războieni. Am ieşit în faţa băncilor şi am început a povesti celor de faţă, pe larg, cum s-a săvîrşit acest episod al domniei marelui voievod. Domnul Busuioc, minunat de cunoştinţele mele, m-a cercetat numaidecît de unde am aflat toate acele lucruri. «Din cărţi», am răspuns cu linişte. «Ia adă-mi şi mie acele cărţi, să le văd şi eu – a spus domnul Busuioc. M-am înfăţişat cu comoara din care îmi luasem acele cunoştinţe: *Istoria românilor* a lui Tocilescu, alta a lui Xenopol, şi altele pe care le găsisem prin biblioteca tatălui meu. Gustul pentru istorie, de altfel, l-am moştenit de la tata, care avea obiceiul să-mi povestească cu mare plăcere din istoria popoarelor şi mai cu osebire din istoria Franţei".

1891 Absolvă şcoala primară.

1892 Devine elev al gimnaziului „Alecu Donici" din

Fălticeni, al cărui director era Vasile Lovinescu, tatăl lui E. Lovinescu. „Mă aflam într-o şcoală nouă, – îşi amintea Mihail Sadoveanu –, despre care fusesem încredinţat că e plină de greutăţi şi năcazuri... Cîteva luni am urmat cursurile într-un local vechi, o casă boierească de demult. Pe urmă, în preajma sărbătorilor de iarnă (1892—1893), am intrat în localul nou, deosebit de frumos şi încăpător.” Împreună cu colegii săi de gimnaziu organizează jocuri „De-a haiducii”. Lui Mihail Sadoveanu îi plăcea să îndeplinească mai ales roluri de eroi populari, cum precizează E. Lovinescu, acesta făcînd parte din grupul urmăritorilor: „Sadoveanu făcea mai totdeauna pe haiducul, iar eu făceam parte din poteră”.

1895 Începînd să aibă o mai mare pasiune pentru pescuitul cu undiţa, cutreieră necontenit bălţile Şomuzului şi Nada Florilor, acordînd o mai mică atenţie pregătirii şcolare, din care cauză rămîne repetent.

Moare Profira Sadoveanu, mama scriitorului, provocîndu-i o profundă durere, prelung resimţită în inima sa: „Cînd a murit, aveam paisprezece ani, elev al gimnaziului din Fălticeni. A fost o lovitură aşa de brutală, încît am simţit-o îndelung după aceea. Era între mine şi mama o legătură strînsă de iubire. Ea iubea în mine pe primogenitul ei şi avea şi bucuria asemănării mele cu ea”.

1897 Debutează în revista umoristică *Dracu,* din Bucureşti, în numărul din 20 aprilie 1897, cu schiţa *Domnişoara M... din Fălticeni,* semnată Mihai din Paşcani. În aceeaşi revistă, în numărul din 30 aprilie, publică poezia *Homo,* iscălită tot Mihai din Paşcani. Toamna, se înscrie la Liceul Naţional din Iaşi, unde întemeiază o frumoasă şi durabilă prietenie cu N. N. Beldiceanu şi

Enric Furtună.

1898 Colaborează la revista *Vieaţa nouă,* mult solicitată, în acea vreme, de tinerii începători în ale scrisului, printre care Grigore Pişculescu (Gala Galaction), N. D. Cocea (care iscălea cu pseudonimul Nelly), Tudor Arghezi şi alţii. În paginile acestei reviste, Mihail Sadoveanu semnează pentru prima dată cu numele său adevărat.

Publică poezia *Din răsărit* şi schiţa *Dinu* în revista *Carmen,* unde semnează şi cu pseudonimul M. S. Cobuz. Împreună cu un coleg, Constantin Moţei, scoate timp de zece săptămîni revista *Aurora.*

1899 Sub pseudonimul M. S. Cobuz colaborează la revista *Pagini literare,* condusă de Artur Stavri şi Ion Gorun, în coloanele căreia mai semnau I. L. Carsgiale, G. Coşbuc, A. Vlahuţă, Şt. O. Iosif, Dimitrie Anghel, Jean Bart şi alţii.

4 iulie – 22 august Publică în ziarul ieşean *Opinia* un ciclu de *Povestiri vînătoreşti,* poezii şi cronici.

Octombrie împreună cu publicistul Matei Rusu scoate revista literară *Lumea,* care încetează însă după cel de-al treilea număr, din lipsă de fonduri: „Am suportat cu uşurinţă dispariţia revistei la care mă angajasem pe jumătate. Nici nu-i putea fi alta soarta. Chiar m-am bucurat într-o privinţă că m-am despovărat de atare întreprindere mediocră”.

1900 „În anii 1899 —1900, eram pentru mulţi din colegii mei de liceu autor consacrat: publicasem nuvele şi poezii în cîteva reviste, scrisesem foiletoane într-o gazetă locală *Opinia;* alcătuisem *Imnul liceului,* căruia maestrul Enrico Mezetti îi compusese muzica. Făcusem să circule un timp şi-o revistă centrigrafiată, Au*rora, c*are se petrecuse cu florile primăverii ce-o

născuse. Eram preocupat şi absorbit cu desăvîrşire de pasiunea mea literară în aşa măsură, încît îmi întrebuinţam toată vremea cu manuscrisele şi cărţile”.

Absolvă Liceul Naţional din Iaşi. În toamnă, devine student la Facultatea de drept din Bucureşti, dar nu perseverează, atras fiind de boema literară şi de mediul scriitoricesc.

Noiembrie-decembrie Colaborează la *Revista literară* a lui Th. M. Stoenescu.

1901 Colaborează la *Revista modernă,* începînd cu numărul 14, din 21 mai, cu versuri, proză şi traduceri, semnînd M. Sadoveanu-Cobuz, S. Prisăcaru, Ilie Puşcaşu. Aici publică nuvela *Ion Ursu* (nr, 32, 33, 33, 36, 37).

21 octombrie Se căsătoreşte cu Ecaterina Bîlu, stabilindu-se la Fălticeni. „Căsuţa în care locuiam fusese cîndva a lui Vasile Fieraru, şi găzduise în ea şiCreangă după ce fusese izgonit, cu Trăsnea şi Mogorogea, de la Pavel Ciubotaru, în urma istoriei cu «poştele»...”

Elaborează prima variantă a romanului *Şoimii,* intitulată *Fraţii Potcoavă.* În acest sens, îl anunţă pe Enric Furtună: „Am scris neîntrerupt vreo cincisprezce zile şi am dat gata un roman pe care l-am botezat *Fraţii Potcoavă.* Patruzeci de file scrise mărunt-mărunt cum ştii tu că scriu eu! Hm! *Fraţii Potcoavă!* Nu-i aşa că miroase a romantism? Lucruri care s-au întîmplat la 1570... Ciudat. Şi eu am crezut că-i romantic; dar Beldiceanu zice că nu-i romantic. Vorbă! Tocmai romantic n-o fi el, că oamenii care se învîrt în povestire nu-s nici de carton, nu-s nici zmei, nici eroi care au cîte o bătălie în fiecare zi – înţelegi. Prăpăstii niciodată n-o să pot scrie. Îs oameni ca toţi oamenii, numai cu patimi mai mari şi cu caractere mai tari, cum erau pe vremea aceea de frămîntări.”

1902 Este încorporat la regimentul 16 Suceava din Fălticeni. Publică *Fraţii Potcoavă* în revista *Pagini literare,* în numerele 1—6.

1903 Îşi începe colaborarea la revista *Sămănătorul,* în numărul din 13 aprilie 1903, cu nuvela *Necunoscutul.* Publică nuvele în *Revista idealistă.*

Textul romanului *Fraţii Potcoavă* trece prin remanieri succesive. La 26 februarie, Mihail Sadoveanu îi comunica lui Enric Furtună: „Eu m-am pus să lucrez, adică să *prelucrez.* Nemulţumit de *Fraţii Potcoavă,* vreau să-i prefac şi nădăjduiesc mai mult şi mai bine în acest avînt nou care va înnoi o lucrare care nu-mi mai place ca tehnică, dar care mă ademeneşte încă ca tablouri şi concepţie. Setea după *mai bun* mă chinuite," La 12 aprilie îi scria din nou prietenului său: „De mult am isprăvit de prelucrat *Fraţii Potcoavă,* acum cu titlul nou de *Şoimii".* Se pare că scriitorul nu era încă satisfăcut pe deplin de forma romanului său, anunţîndu-l iarăşi pe Enric Furtună, la 1 iulie: „Îţi scrisesem că am prelucrat *Fraţii Potcoavă*.l-am prelucrat; şi acum plănuiesc să-i mai prelucrez odată. Înţelege şi tu dacă poţi". Publică ultima variantă a romanului, cu titlul *Şoimii,* în foiletonul ziarului *Voinţa naţională,* la sfîrşitul lunii noiembrie.

Toamna, la chemarea lui Şt. O. Iosif, se mută la Bucureşti, intrînd în redacţia revistei *Sămănătorul.* Colaborează la *Făt-Frumos* şi *Luceafărul.*

1904 E numit copist la Casa Şcoalelor.

Irupe strălucitor în literatura română, publicînd, la scurte intervale de timp, patru volume: *Povestiri, Şoimii, Dureri înăbuşite* şi *Crîşma lui Moş Precu.* „Anul 1904, – scria N. Lorga –, s-ar putea numi «anul lui Sadoveanu», după acela dintre scriitorii care s-au ridicat în cuprinsul lui, printr-o bogăţie de activitate

admirabilă, la situaţia de cel mai citit şi mai iubit dintre nuveliştii de astăzi.”

1905 Ocupă, pentru scurt timp, funcţia de subşef de birou la Direcţia Artelor pe lîngă Ministerul Instrucţiei şi Cultelor, reîntorcîndu-se apoi la Casa Şcoalelor.

Publică, în revista *Albina,* la îndemnul lui G. Coşbuc, suita de povestiri *Scrisori trimise de un prietin pribeag.*

În revista *Curentul nou* din Galaţi, nr. 1, din 15 noiembrie 1905, H. Sanielevici publică articolul *Morala d-lui Sadoveanu,* pe marginea celor patru volume apărute anul precedent, acuzîndu-l pe scriitor, în mod aberant, de imoralitate. Opiniile eronate ale lui H. Sanielevici sînt spulberate de G. Ibrăileanu, prin articolul *Doi critici şi mai mulţi scriitori,* apărut tot în *Curentul nou,* nr. 2, din 15 decembrie 1905.

Publică volumul *Povestiri din războiu,* inspirate din luptele poporului român pentru cucerirea independenţei naţionale.

Colaborează la *Luceafărul.*

1906 Spre surprinderea multor confraţi de literatură, se stabileşte din nou la Fălticeni.

Martie. Apare, la Iaşi, revista *Viaţa românească,* al cărei colaborator statornic devine, încă din primul ei număr, în care publică nuvela *Pustiul.* Oferindu-şi colaborarea, îi scria lui G. Ibrăileanu: „Mă gîndesc, dacă s-ar putea odată să dea mîna toţi oamenii de bine, să sfarme cetatea ticăloşiei în ţara asta... Dacă s-ar putea să trezim, să chemăm la adevăr şi la bine generaţia ce vine – ca să nu fie după aceea prea tîrziu! E atîta putere, atîta inteligenţă, comori nepreţuite în poporul acesta, pe care prea puţini l-au înţeles şi pe care atîţia l-au exploatat! De s-ar putea! Jumătate din viaţă aş da bucuros ca să pot să-mi văd

cu ochii acest vis în jumătatea aceastălaltă ce mi-ar rămînea."

Tipăreşte volumele *Floare ofilită, Mormîntul unui copil* şi *Amintirile căprarului Gheorghiţă.* În urma raportului elogios al lui Titu Maiorescu, volumul de *Povestiri* este încununat cu premiul Academiei Romîne.

Colaborează la *Convorbiri literare.*

1907 26 martie După marile răscoale ţărăneşti, faţă de care a avut o atitudine de deplină adeziune, este numit inspector al cercurilor culturale săteşti şi al bibliotecilor populare. Din însărcinarea lui Spiru Haret, ministru al instrucţiunii, cercetează cazurile unor învăţători din judeţul Suceava acuzaţi ca instigatori ai ţărănimii. În rapoartele sale, Mihail Sadoveanu se situa ferm de partea adevărului, a maselor exploatate. De pildă, în raportul său din 3 septembrie scria: „Mulţi mi-au spus limpede: dreptatea este a muncitorului obijduit. Arendaşii şi proprietarii, fără deosebire de naţionalitate, îşi bat joc de munca românului. Toţi surtucarii satului, primar, notar, scriitoraş, mulg fără ruşine, fără milă, această vacă lăptoasă..."

15 noiembrie Apare, la Fălticeni, primul număr al revistei *Răvaşul poporului,* destinată ţărănimii, pe care o editează împreună cu Artur Gorovei. Revista a durat pînă la 1 octombrie 1909.

Tipăreşte volumele *Vremuri de bejenie, Lanoiîn* V*iişoara* şi *Însemnările lui Neculai Manea.*

1908 Se constituie Societatea scriitorilor români, Mihail Sadoveanu fiind ales preşedintele ei.

Publică volumele *Oameni şi locuri, O istorie de demult, Duduia Margareta* şi *Istoria marelui împărat Alexandru Macedon în vremea cînd era cursul lumii 5250 de ani.*

1909 Împreună cu Şt. O. Iosif, Ilarie Chendi şi Dimitite Anghel scoate revista *Cumpăna,* apărută din noiembrie 1909 pînă în aprilie 1910.

E prezent în librării cu volumul *Cîntecul amintirii.*

1910 1 aprilie Este numit director al Teatrului Naţional din Iaşi, funcţie pe care o va deţine pînă în ianuarie 1919.

Tipăreşte volumele *Povestiri de seară, Genoveva de Brabant* şi *Cum putem scăpa de nevoi şi cum putem dobîndi pămînt.*

1911 2 februarie Teatrul Naţional din Bucureşti reprezintă piesa sa într-un act *De ziua mamei.*

Apar volumele *Apa morţilor* şi *Povestiri de petrecere şi de folos.*

1912 Colaborează la ziarul *Universul.*

În *Viaţa românească* (numerele 10, 11—12 din 1912 şi 1, 4, 5, 6, 7, 8, 9 din 1913) publică romanul *Neamul Şoimăreştilor.*

Publică volumele *Bordeienii* şi *Un instigator.*

1913 Este încorporat, ca sublocotenent în rezervă, luînd parte la campania din Bulgaria.

1914 La izbucnirea primului război mondial este iarăşi încorporat, la regimentul 16 Războieni.

Tipăreşte volumul *Privelişti dobrogene.*

1915 Apare în librării *Neamul Şoimăreştilor.*

1916 26 mai Este ales membru corespondent al Academiei Române.

Este din nou concentrat, participînd, alături de compania pe care o comanda, la executarea lucrărilor de apărare.

Pubilcă volumele *Foi de toamnă, Printre gene* şi *44 de zile în Bulgaria.*

1917 la parte la primul război mondial, cu gradul de căpitan în rezervă.

Redactează, împreună cu Ion Minulescu şi Petra Locusteanu, ziarul *România,* organul Marelui Cartier General al Armatei. Articolele publicate aici la reuneşte în volumul *File sîngerate.*

1918 Se stabileşte la Iaşi, pe dealul Copoului, în fosta casă a lui Mihail Kogălniceanu.

Apare volumul *Umiliţii mei prietini.*

1918 2 februarie – 21 decembrie. Editează, la Iaşi împreună cu G. Topîrceanu, revista *Însemnări literare.*

1920 Martie. Reapare revista *Viaţa românească,* la care are, în continuare, o fecundă colaborare.

Tipăreşte volumele *Umbre, În amintirea lui Creangă, Frunze-n furtună, Povestiri pentru moldoveni* şi *Priveghiuri.*

1921 Îşi începe colaborarea la *Adevărul literar şi artistic.* Publică volumele *Cocostîrcul albastru* şi *Strada Lăpuşneanu.*

1922 Apar volumele *Neagra Şarului, Pildele lui cuconu Vichentie* şi *Lacrimile ieromonahului Veniamin.*

1923 8 iunie. Ales membru activ al Academiei Romîne, ţine discursul de recepţie despre *Poezia populară.* Îi răspunde G. Bogdan-Duică: „Primindu-te astăzi în mod sărbătoresc, în Academia Romînă, noi colegii d-tale îţi dăm un loc de recunoaştere, pe care poporul român ţi-a dat-o deplină, călduroasă şi neşovăitoare

încă de mult timp... Fii binevenit între noi, mare meştere Sadoveanu". E prezent în librării cu volumele *Oameni din lună, Ţi-aduci aminte* şi *Războiul balcanic.*

1924 Colaborează la revista *Lumea-bazar săptămînal.* Tipăreşte volumul *Spre Emaus,* în colaborare cu D. D. Pătrăşcanu.

1925 Pentru a-l iniţia pe Panait Istrati în frumuseţile munţilor Moldovei, organizează o călătorie la Cheile Bicazului.

Tipăreşte *Venea o moară pe Siret.*

1926 Participă, împreună cu Liviu Rebreanu, ca delegaţi ai Societăţii scriitorilor români, la Congresul P.E.N. Clubului de la Berlin.

E prezent cu volumele *Ţara de dincolo de negură*, *Dumbrava minunată* şi *Sfintele amintiri* (în colaborare cu D. D. Pătrăşcanu).

1927 *Iunie.* Călătoreşte în Olanda.

1928 Publică volumele *Demonul tinereţii, Împărăţia apelor, Olanda* şi *Hanu-Ancuţei.*

1929 Împreună cu Ştefana Velisar-Teodoreanu şi Ionel Teodoreanu întreprinde o călătorie la Constantinopol, cu scopul principal de a se documenta pentru romanul *Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi Vodă,* la care lucra în acel timp, după cum însuşi mărturisea: „Pe mine mă interesau îndeosebi unele privelişti şi locuri în legătură cu istoria Moldovei. Aveam nevoie de ele pentru un roman istoric pe care tocmai îl isprăveam: *Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi Vodă".*

Apare romanul *Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi Vodă.* În revista *Viaţa literară,* din 16 noiembrie 1929, G. Călinescu scria: *„Cu Zodia Cancerului,* dl. Mihail Sadoveanu are în sfîrşit un roman, iar literatura română un roman istoric... Nimeni n-a pus în valoare mai cu iscusinţă ca dl Sadoveanu în acest roman resursele verbale ale cronicilor, fără să cadă deloc în pedantism arhaic şi manieră. Savoarea limbii este aşa de definitivă încît pun, fără îndoieli,*Zodia Cancerului* printre capodoperele de stil ale literaturii noastre."

1930 *Noiembrie* .Este sărbătorit cu prilejul împlinirii vîrstei de 50 de ani. În cuvîntul ţinut la agapa colegială a scriitorilor, Liviu Rebreanu spunea: „Literatura lui Sadoveanu nu mai poate fi nici lăudată, nici criticată. Ea a ajuns dincolo de laudă şi critică, a intrat în patrimoniul neamului, a devenit o componentă a sufletului nostru pe care-l sintetizează". Cu acelaşi prilej, Octavian Goga spunea: „Opera literară a lui Sadoveanu s-a clădit pe acel principiu de robustă sănătate morală, cu toate atributele ei fireşti, din care s-a născut unitatea românilor într-o închegare de stat. Cred că literatura de mîine nu se poate despărţi de această albie largă, dacă vrea să-i creeze existenţei noastre un acord cu eternitatea".

Publică *Baltagul* şi *Depărtări.*

1931 Apar *Măria sa puiul pădurii* şi *Trenul fantomă.*

1932 Publică *Nunta domniţei Ruxanda* şi *Uvar.* În *Adevărul literar şi artistic,* din 17 aprilie 1932, G. Călinescu releva: „Autorul *Nunţii domniţei Ruxanda* scrie moldoveneşte cum scrie Neculce sau Creangă, cu o mireasmă grea de vin vechi de Cotnar, păstrat într-o butie veche, aceea a unui simţ de ţară cu toată străvechimea ei. Dl Sadoveanu scrie ca eroii săi înveşmîntat în contăş şi cu gugiuman şi este nu un

romancier, ci cel mai mare cronicar pe care l-a dat Moldova, minunat cronicar şi vrednic urmaş al lui Ureche, al celor doi Costineşti şi al lui Neculce”.

1933 Tipăreşte *Locul unde nu s-a întîmplat nimic*și romanul istoric *Creanga de aur.*

1934 Apar volumele *Nopţile de sînziene, Soarele în baltă sau Aventurile şahului, Inima noastră* şi *Viaţa lui Ştefan cel Mare.*

Dorinţa de a scrie o carte despre Ştefan cel Mare l-a stăpînit încă din adolescenţă, după cum însuşi a mărturisit: „În clasa a IV-a de liceu, m-am sfătuit cu un coleg al meu, Petruţă Văsescu, cu care mă întîlneam în dragostea către voievodul creştinătăţii, să alcătuim o monografie a lui Ştefan cel Mare.”

13 octombrie Pe scena Teatrului Naţional din Iaşi se reprezintă piesa *Neamul Şoimăreştilor,* dramatizată după romanul lui Mihail Sadoveanu de Mihail Sorbul, în regia lui Ion Sava, rolul lui Tudor Şoimaru fiind interpretat de Ştefan Ciubotăraşu. Toamna, piesa se reprezintă şi la Bucureşti, în regia lui I. Şahighian.

1935 Apare primul volum din *Fraţii Jderi – Ucenicia lui Ionuţ.*

1936 Ianuarie. Apare revista *Însemnări ieşene,* condusă de Mihail Sadoveanu, G. Topîrceanu şi Gr. T. Popa. Se stabileşte la Bucureşti, unde preia direcţia ziarelor *Adevărul* şi *Dimineaţa.* În numărul din 2 noiembrie 1936 ambele ziare publică, pe prima pagină, următoarea notă redacţională: „Ziarele noastre trec sub o nouă conducere. Înţelegem să păstrăm acestor publicaţii atitudinea pe care le-au statornicit-o întemeietorii lor: apărarea libertăţii şi a dreptăţii şi

sprijinirea unei reale şi sincere democraţii naţionale”. La moartea lui G. Ibrăileanu aduce un cald şi emoţionant elogiu celui ce a fost adevăratul mentor al revistei *Viaţa românească* şi al spiritualităţii ieşene din primele decenii ale acestui secol: „G, Ibrăileanu continuă să fie un reprezentant nobil al umanităţii, justificîndu-i existenţa în faţa celui etern. E trimisul generaţiei trecute de intelectuali ieşeni către românismul de mîine. Iese din spiritul de iubire şi jertfă al socialiştilor, care s-au îndreptat spre ţărănimea obijduită, cerînd pentru ea dreptate şi lumină. Cărturar de mare cultură, de inteligenţă ageră, a fost un luptător pentru ideal, fără viclenie şi fără preocupare personală".

Tipăreşte *Izvorul alb,* al doilea volum din trilogia *Fraţii Jderi,* şi romanul *Cazul Eugeniţei Costea.*

1937 Grupările politice de dreapta, profasciste, dezlănţuie o companie violentă împotriva lui Mihail Sadoveanu, iar bandele de huligani îi ard cărţile în pieţele publice. Intelectualii, scriitorii şi cărturarii oneşti ripostează însă energic, cu curaj, luînd apărarea marelui prozator. În *Adevărul* din 1 aprilie 1937, se publică *Protestul intelectualilor,* semnat de Liviu Rebreanu, Victor Eftimiu, G. Topîrceanu, E. Lovinescu, G. Călinescu, Mihai Ralea, Petru Groza, Al. Philippide, Demostene Botez, Otilia Cazimir, Paul Bujor, Şerban Cioculescu, Zaharia Stancu, Andrei Oţetea şi alţii, în care se spunea: „De cîtva timp se încearcă asasinarea morală a celui mai reprezentativ şi mai autentic scriitor român... Ne aflăm în faţa unei grave primejdii pentru literatura şi cultura românească. Dacă Mihail Sadoveanu poate fi ostracizat cu atîta uşurinţă, fără a se ţine seama de opera care rămîne o mîndrie a literaturii româneşti, înseamnă că bunurile culturale şi-au pierdut orice valoare şi că fanatismul politic copleşeşte manifestările spirituale cele mai

curate şi mai preţioase pentru însăşi fiinţa specifică a neamului nostru”. Dezgustat de barbaria elementelor profasciste, Mihail Sadoveanu se retrage în Transilvania, la Bradu-Strîmb, unde continuă să trudească pentru a dărui poporului român noi şi valoroase opere literare.

1938 *6 februarie.* Lui Mihai Sadoveanu i se înmînează, în cadrul unei solemnităţi, diploma de „doctor honoris causa” al Universităţii din Iaşi.

Apar volumele *Ochi de urs* şi *Valea Frumoasei.*

1989 Ca semn de protest împotriva manifestărilor huliganice şi de solidaritate cu marele scriitor, revista. *Însemnări ieşene* închină numărul 5, din 1 mai 1939, lui Mihail Sadoveanu, omagiindu-l totodată pentru primirea titlului de „doctor honoris causa”: „Numărul acesta este închinat lui Mihail Sadoveanu de prietenii, colaboratorii şi admiratorii săi, cu prilejul înmînării diplomei de «doctor honoris causa», pe care i-a conferit-o Universitatea din Iaşi... De aceea sîntem mulţămiţi că întîmplarea face să putem închina acest număr lui Mihail Sadoveanu – îmblînzitor de suflete – tocmai acum cînd organizatorii de măceluri vor să arate că ei domină lumea”.

Apare volumul *Morminte.*

1940 *12 ianuarie.* Prezintă în şedinţa publică a Academiei Române comunicarea *Cincizeci de ani de la moartea lui Ion Creangă.*

Tipăreşte *Divanul persian* şi *Vechime.*

Apar primele două volume din ediţia de *Operei.*

1941 Publică *Ostrovul lupilor.*

1942 *10 octombrie* Se căsătoreşte cu Valeria Mitru.

Apare cel de-al treilea şi ultimul volum al trilogiei

Fraţii Jderi – Oamenii măriei sale.

1943 Tipăreşte *Poveştile de la Bradu-Strîmb*

1944 22 septembrie Fiul marelui scriitor, Paul-Mihu Sadoveanu, cade eroic pe frontul antihitlerist, în luptele de pe Mureş, în fruntea plutonului său. În amintirea fiului său, Mihail Sadoveanu scria: „Destinul tău a fost să nu lupţi silnic, să nu devii un criminal fără voie. Cariera ta s-a încheiat scurt, îndată după 23 August 1944, în luptele de la Turda. Trupul tău nevinovat zace într-un mormînt la Alba Iulia. Ai visat această biruinţă a binelui, dreptăţii şi democraţiei, pentru care te-am crescut, pentru care te-am ocrotit cu iubire."

Apare volumul *Anii de ucenicie.*

17 noiembrie În şedinţa omagială a Academiei Romîne, Tudor Vianu prezintă comunicarea *Patru decenii de la publicarea primei opere a domnului Mihail Sadoveanu.*

1945 Colaborează la *Jurnalul de dimineaţă, Veac nou, Scînteia, Romînia liberă.*

Întreprinde o călătorie în U.R.S.S.

1946 Publică *Fantazii răsăritene* şi *Caleidoscop.*

1948 Este ales Vicepreşedinte al Prezidiului Marii Adunări Naţionale.

Apare romanul *Păuna Mică.*

1949 Aprilie Conduce delegaţia română la Congresul mondial al păcii de la Paris.

Este ales preşedintele Uniunii Scriitorilor.

Octombrie. la parte la reuniunea Comitetului mondial al partizanilor păcii, ţinută la Roma.

Publică romanul *Mitrea Cocor* şi *Poezia cimiliturilor.*

1950 *Noiembrie* Este sărbătorit pe plan naţional cu prilejul împlinirii vîrstei de 70 de ani. La şedinţa solemnă a Academiei, Mihail Sadoveanu spunea: „Dacă tot ceea ce s-a spus aşa de frumos şi de atingător despre opera mea este expresia unor adevăruri; dacă am izbutit să dau ceva valabil neamului meu, apoi toate laudele, pe care le primesc cu recunoştinţă, vreau să le întorc umiliţilor şi ofensaţilor vieţii, acelora care s-au petrecut ca frunzele şi florile anotimpurilor şi care totuşi ne-au transmis depozitul sufletelor lor, ca să-l pun în faţa lumii nouă, mărturie pentru nedreptatea imensă pe care au suferit-o şi pentru crima săvîrşită asupra lor de către asupritori". E distins cu „Medalia de aur a păcii”.

1951 Apare *Nada Florilor.*

1952 Publică romanul istoric *Nicoară Potcoavă.*

1953 Apare volumul VII din ediţia de *Opere.*

1954 Publică volumele *Aventură în Lunca Dunării* şi *Evocări.*

1955 Cu prilejul împlinirii vîrstei de 75 de ani este sărbătorit în întreaga ţară.

I se conferă titlul de „Erou al muncii socialiste”.

Începe publicarea unei noi ediţii de *Opere.*

1956 Apare volumul colectiv *Omagiu lui Mihail Sadoveanu.*

1557 Mihail Sadoveanu e încercat de o grea suferinţă.

1960 Întreaga naţiune îl cinsteşte pe marele scriitor la împlinirea a 80 de ani de viaţă.

Apare volumul *Mărturisiri.*

1961 Este distins cu Premiul Lonin pentru întărirea păcii între popoare.
19 octombrie Se stinge din viaţă Mihail Sadoveanu.
21 octombrie. Este înmormîntat la Cimitirul Belu, lîngă Mihai Eminescu.

T.V.

În *Contemporanul* din *27 octombrie 1961,* G. Călinescu scria: „S-a îndepărtat zburînd foarte sus o pasăre măiastră, dincolo cu mult de zona joasă a vrăbiilor. Nu voi mai întîlni, cînd sufletul meu fi-va tulburat, aici la cîţiva paşi de mine, mîngîietorii lui ochi albaştri, zîmbetul său optimist şi consolator. Omul de toate zilele s-a mistuit lăsînd în locu-i simulacrele sale de piatră şi de bronz. Ce-a fost a fiecăruia

dintre noi a devenit al tuturor; el e acum numai al poporului, dintru care a ieşit.”

TEODOR VÎRGOLICI

STRADA LĂPUŞNEANU

1921

PARTEA ÎNTÎIA.

«Şi iată lacrimile celor obijduiţi,celorce n-au nici o mîngîiere..."

I

Odată, cu sara, trenul monstruos intră în gara Paşcani. Parcăaducea umbra miezului nopţii şi vîntul de dechemvrie, care fîşîia pe cîmpuri pustii. Sub cerul jos şi posomorît, prin întunecimea îndoielnică, cele două locomotive îşi încetineau mersul gîfîind istovit; vagoanele sunau plin în tampoane; şi convoiul trecu încet prin faţa gării fără lumini. Era un tren negru cu vagoane ticsite de viermăt de oameni, cu struguri de oameni pe platforme şi acoperişuri. Era unul din trenurile războiului. Părea nesfîrşit de lung şi ireal. Parcă trecea o fantasmagorie de vis.

Chiar înainte de a se opri, mulţimea din el începu a se zbate. Acoperişurile se zbîrliră cu soldaţi.

De la peron se revărsă un puhoi sumbru, ca o apă care rupe zăgazurile. Şi începură rostogoliri şi escaladări pe uşă, pe ferestre, pe barele de fier. Prin fierberea uniformă de glasuri, tresăreau ţipete de femei, chemări ascuţite de copii.

Vagoanele trecură încet, lepădînd pe cei ajunşi, tîrînd în întunericul care creştea talazul celor ce luptau să plece. Apoi, în culoarul a două trenuri moarte, în frămîntare şi zbatere neîncetată, se opriră. Glasuri din înghesuială strigau, intrebînd:

— Unde sîntem aici?

— Cît stăm?

Cineva, de pe un acoperiş, răspunse:

— Stăm cît a bate vîntul!

— Măi băieţi, răcnea un glas vesel către cei de sus; destul aţi stat la aer curat: mai poftiţi la noi în salon!

Şi toată mulţimea de oameni care aştepta de dimineaţă se îmbulzea strivindu-se în trenul supraîncărcat.

— Nu vrea să vie nimeni în salon la noi... vorbi iar cel ce răcnise, trăgîndu-şi capu-n vagon. Eu îi poftesc şi ei mă

suduie!

Tovarăşii din vagonul de marfă nu răspunseră. N-aveau chef. Strînşi ca sardelele, încolăciţi şi convulsionaţi pe podelele goale, păreau apăsaţi de întunecimea şi frigul serii de iarnă.

Cel ce vorbise, un soldat mărunt şi necontenit în mişcare, zise iar:

— Ascultă, măi Gheorghe Ţipa, – aici avem să stăm mult, că-s caii trudiţi. Eu chitesc să înjghebăm iar o leacă de foc.

— Asta n-ar fi rău!... răspunse glasul gros şi obosit al unui rezervist. S-a mai încălzi băietul ista. Îl simţesc că tremură lîngă mine.

Cel pe care-l chema Gheorghe Ţipa se ridică domol din grămadă şi lovi cu umărul pe cel mărunt:

— Hai!

Amîndoi coborîră, atîrnîndu-se c-o mînă de uşori. Ceilalţi rămaseră tăcuţi la locurile lor. Zbaterea celor care căutau locuri încet-încet se potolise. Din cînd în cînd numai scrîşnea prundul terasamentului şi plescăiau paşi în bălţile de glod. Se opreau, la înălţimea uşii, capete:

— Mai este loc? mai este?

Cei dinlăuntru protestau într-o larmă scurtă şi întărîtată. Nu mai era nici un loc! Şi-aşa, de abia-şi trăgeau sufletul!

— Aici sîntem mai la urmă, mormăi rezervistul; bătaia e-n altă parte. Toţi trag a boieri şi *preferă* clasa-ntăi.

Se făcu însfîrşit linişte în gara întunecoasă şi trenul, ghiftuit, rămase tupilat în noapte, ca o enormă şi apocaliptică reptilă obosită. Într-un tîrziu, se auziră iar paşi fîşîind prin mocirlă şi cei doi plecaţi bătură cu poverile în păreţii vagonului, apoi lepădară lemnele şi scîndurile pe uşă. Se căţărară şi ei rîzînd.

— Ce-aţi găsit, măi Dominte? întrebă glasul rezervistului.

— Am *rechizionat* ce-am putut! răspunse soldatul cel mărunt. Ia scoate, moş Avrame, *ostromentu* şi pune o scînteie pe o bucăţică de iască.

Rezervistul cel bătrîn se frămîntă un timp. Apoi zbătu de două ori amnarul, pe cremene şi-şi plecă repede obrazul

bărbos, suflînd în iasca aprinsă.

Pe o tablă mare, de mai demult *rechizionată* şi potrivită în mijlocul vagonului pe pămînt şi cărămizi între cele două uşi, – Dominte aţîţă focul, pe cînd Ţipa, cu baioneta, despica surcele şi aşchii. Flăcări vioaie tresăritǎ, încovoindu-se graţios în scăpătările vîntului. La lumina lor, îngrămădeala de oameni prinse a se mişca, printre efecte şi arme. Obrazuri trudite, încreţite şi înegrite de suferinţă, se ridicau printre bocancii sparţi şi opincile informe ale celor care stăteau încă culcaţi în umbră.

— Dă-te ici mai aproape de foc, grăi rezervistul, întorcînd un obraz mare, afumat şi sălbatic, către tovarăşul lui, pe care-l simţise el de mult că tremură lîngă dînsul. De lîngă umărul lui ieşi îndată în văpaia veselă a focului un chip prelung şi palid, pe care înfloreau doi ochi minunaţi, ca de femeie. Cu toate că era bătută de oboseli, muşcată de vînturi şi suferinţi, faţa aceasta păstra în ea o delicateţă care vădea altă creştere şi altă rasă, între mutrele aspre, ca cioplite în piatră, ale celor din juru-i. Era mai mult un copil; nu părea să aibă decît optsprezece ani. Purta bocanci cu ţinte, jambiere vinete, o manta decolorată de ploi ş-o bonetă îngustă, de formă ciudată. Era ce se chema pe acele vremuri un cercetaş, – unul din mulţimea de băieţandri porniţi în pribegie din ţinuturile călcate de oştile duşmane.

— Aşa-i că-i mai *serios* c-o leacă de foc? întrebă rezervistul.

Băiatul întoarse spre el privirile şi-i zîmbi ca unui prietin. Bătrînul avea în ochii înecaţi în barba roşcată o expresie părintească, ca şi-n clipa cînd, în îmbulzeala furioasă a unei gări, îi întinsese mîna pe după grumazurile încordate şi-l aburcase, peste capete lîngă el.

Între oamenii aceia negri, murdari şi rău-mirositori, tînăra odraslă de tîrgovăţ se simţise destul de rău. Încet-încet însă se deprinsese şi acuma începea să se dezmorţească.

— Erai aşa de *ugilit* şi de *complect,* îi zicea zîmbind larg moş Avram, că n-ai fi îndrăznit să te sui nicăirea, şi rămîneai acolo.

— De ce tremuri aşa?

— Încep să mă încălzesc, răspunse băiatul.

Moş Avram îl privi lung. Tremura ca scuturat de friguri; îi clănţăneau uşurel dinţii. Rezervistul întinse mîna şi trase din umbră o manta.

— Nu, nu-i nevoie, zise iar băiatul; îmi trece...

Într-adevăr, cu toţi fiorii nestăpîniţi, cu tot fumul care-i intra în ochi, în nas şi-n gît, o simţire binefăcătoare îi trecea în trup de la fărîma aceea de soare care se zbătea înainte-i, cu aripioare portocalii şi cu sclipiri de rubin. În jur, unii dintre soldaţi şi ţărani se ridicaseră în capul oaselor şi priveau focul cu ochii aţintiţi. Ţipa şi Dominte îşi rînduiau şi-şi clădeau lîngă uşa pe jumătate deschisă provizia de lemne.

— Înainte de a porni, poate ar trebui să mai furăm vreo două... observă Ţipa.

Băiatul zîmbi. Cei doi prinseră a rîde zgomotos, măguliţi de această atenţie, venită, vedeau ei bine, de la o odraslă dintr-o lume mai subţire decît a lor.

Ţipa, scurt, gros şi îndesat, stînd pe vine, scormoni focul şi-l mai hrăni cu cîteva bucăţi de lemn.

— Dumneata nu eşti de pe aici? întrebă el.

— Eu-s de la Bucureşti, răspunse băiatul.

— Tocmai de la Bucureşti?

— Da. Dar părinţii mei, demult, au trăit pe-aici.

— Vra să zică, de loc eşti tot de prin părţile noastre...

— Da. Însă eram mititel cînd veneam aici, la o moşie pe apa Siretului. Pe urmă, ne-am înstrăinat. Dar iată, acuma m-am întors iar... Şi băiatul zîmbi cu tristeţă.

— Aşa-i, interveni rezervistul cel bătrîn. Acu n-ai ce face. Ţara noastră-i *acupată,* ş-am rămas numai cu Moldova. De acolo a fugit multă lume. Germanii au ajuns pînă la Focşani.

— Oare pe-acolo a fi fiind aşa de rău cum s-aude? întrebă Dominte.

— D-apoi bine nu poate fi, răspunse moş Avram. Dacă-i limbă străină...

Tăcură cu ochii aţintiţi în flăcările focului. Parcă prin toţi

ar fi trecut fiorul nenorocirii obşteşti. În cele patru luni de război, bătăliile din munţi, din Dobrogea, din Oltenia şi de pe Argeş îi purtase pe toţi oamenii aceia nedesluşiţi şi fumurii ca într-o furtună năprasnică şi fără de răgaz. Acuma, risipiţi pe drumurile retragerii, adunaţi de întîmplare, despărechiaţi, nedumeriţi, umblau ca şi alţii, în trenuri funebre, căutîndu-şi unităţile pierdute. Tragedia aceasta a unui întreg popor nu găsea tălmăcire în sufletele lor simple şi-n graiul lor sărac. Dar în clipe de acestea, cînd amintirea dezastrului îi lovea ca o suflare din moarte şi din necunoscut, stăteau neclintiţi şi cu ochii aţintiţi, ca la priveghiul unui mort.

— Eu am plecat înainte, cu tot tineretul, zise încet băiatul. Tata a murit. Mama şi cu ai mei trebuiau să vie pe urmă. Acuma-i caut. Am auzit c-ar fi la Botoşani; dar nu i-am găsit. Acum mă duc la Bîrlad. Vreau să găsesc pe frate-meu cel mai mare, care-i ofiţer.

— Ş-ai să-l găseşti la Bîrlad? întrebă bătrînul, cu îndoială.

— Nu. Dar acolo-i Cartierul. Şi poate-oi afla unde-i. Trebuie să mă-nţeleg cu el. Pe urmă, poate-oi găsi pe mama la Iaşi...

Bătrînul clătină iar cu îndoială din cap şi aruncă o căutătură de înţelegere spre cei doi de lîngă foc.

— Eu aş zice, grăi el, să căutăm prin trăisti: poate găsim ceva. Mie mi-i cam foame...

Cina unor bieţi rătăciţi nu putea fi bogată. Cînd Ţipa întinse o leacă de brînză pe-un ştergar negru şi frînse o bucată de pîne uscată, bătrînul nu îndrăzni să îndemne pe băiat, de şi din pricina lui îl pălise aşa deodată foamea. Totuşi, după oarecare încurcată politică de vorbe, se hotărî să-i puie în mîna dreaptă un bolovan de pîne, şi-n mîna stîngă cîteva fire de brînză. Bucureşteanul, fără să înţeleagă stînjenirea aceasta, începu a mînca cu lăcomie.

Oamenii din juru-i vorbeau acum cu glasuri stăpînite. Se întrebau de regimentele lor, de sate, se tînguiau de lipsa de pămînt şi-şi numărau nevoile. Pe urmă, începură a pomeni cunoscuţii cu care se găsiseră legaţi în zilele cele bune de

pace, şi pe care acuma îi aflau morţi pe fronturile de luptă, ori schilozi prin spitale. Vorbeau fără emoţiune, cu glasuri monotone.

Moş Avram privea la flăcăiaşul cel firav, minunîndu-se în sine de aşa foame. Îşi trase de la şold bidonul fi i-l întinse.

— Eu aş socoti să bei şi-o leacă de rachiu, vorbi el eu sfială. Face bine la stomac.

Băiatul primi bidonul şi înghiţi de două ori. Se strîmbă şi prinse a tuşi.

Bătrînul îşi mîngîie mustăţile, ca să-şi ascundă zîmbetul.

— Doftoria asta-i cam rară acuma, lămuri el. De cînd intră oaste rusească în ţară, – stăpînirea a *secfestrat-o.* Da' noi o descoperim.

— Măi Ţipa, mai pune un lemn pe foc, adăogi el.

Ţipa aşează cu luare-aminte două lemne în cruce deasupra jarului.

— Omul se deprinde cu nevoia, urmă bătrînul. Cînd n-are, caută şi găseşte. Dacă nu poate trăi pe pămînt, îşi face covru sub pămînt, cum am făcut noi. Dacă-i poruncă, se duce prin foc de tunuri şi prin gloanţe. Iaca, mie parcă asta mi-a trebuit? Ce am eu cu Neamţu şi cu Turcu? Eu, vai de capul meu, cu sărăcia şi cu nevoile mele. Dar dacă mă chiamă, trebuie să viu. Se fac batalioane de rezervişti, – ca să meargă şi *moşnegii* la bătălie. Aşa ne ziceau nouă: moşnegi. Bine, să mergem şi noi. Mi-am lăsat muiere, copii, şi m-am dus. Dacă vine oaste străină asupra noastră, trebuie să mergem, altfel n-avem nici un *onor.*

— Am declarat război, ca să facem întregirea neamului, zise tînărul, cu obrajii îmbujoraţi.

— Da, – dacă porunceşte regele... Noi am *izicutat...* grăi rezervistul pe gînduri.

Şi prinse a vorbi încet, privind pieziş la foc, cu obrazu-i scrijelat de creţuri, adîncit ca-ntr-o visare. Băiatul îl asculta zîmbind, – pîndind vorbele rare şi ştiinţifice ale bătrînului şi sudălmile repezi care urmau, întovărăşite de scuipături în foc. Moş Avram avea plăcerea să puie din cînd în cînd înainte cîte-o vorbă boierească. Din cînd în cînd, cu greu,

parcă s-ar fi scociorît şi le-ar fi scos din buzunare, dădea drumul la cîte-un neologism bizar şi diform, care avea de multe ori un tainic înţeles. Şi, ca şi cum ar fi străbătut, găsindu-l, un punct de întuneric ori un pripor greu, zvîrlea în laturi, ca o uşurare, o sudalmă. Aceste sudălmi aveau şi ele ceva deosebit. Atingeau lucruri indiferente – de pildă ceaiul, cafeaua, calpacul, hulubul şi alte multe substantive care, în context, deveneau cu totul fantastice...

— Ş-apoi ne-am bătut noi în munţii Călimani, zicea el. Acolo au murit o mulţime. Pe urmă, pe-aproape de Sfîntu-Dumitru, s-a auzit că răzbesc nemţii prin altă parte. Am lăsat munţii şi ne-am suit în tren ca să-i *consolăm* înapoi. Ş-am mers noi, am mers pînă în alt capăt de hotar. Nici nu ştiu cîte zile şi nopţi am mers, pînă-n ţara Olteniei. Ne-am coborît acolo ş-am intrat sub tunuri, ş-au mai căzut ş-acolo o mulţime. Acu ne-apucase o groază: s-auzea că nemţii numai cu tunurile se bat: au tun lîngă tun. Noi nici nu-i vedeam.

Şi ei tot cu tunuri de cele mari, de departe. Şi grăiam noi în de noi aşa cu ciudă şi ne sfătuiam ca să stăm, să-i vedem la faţă, ca pe Călimani. Dar acu era poruncă să ne retragem. Aşa era *tactica...* Mergeam o zi, ş-apoi ne puneam şi săpam şanţuri. După ce isprăveam şanţurile, venea ordin de plecare. Umblam iar o zi, două; mai jăcuiam cîte un porc de prin sate, şi iar săpam. După ce găteam, – iar ordin! Lăsam nemţilor porcu fript, şi porneam flămînzi. Ş-aşa eram de trudiţi, că ne rugam de domnii ofiţeri: Lăsaţi-ne să stăm pe loc, să ne batem pînă la moarte! Dar nu se putea, aşa era porunca. Ş-a dat Dumnezeu de ne-a ajuns pe-o samă, într-un corn de sat, cavaleria *lor.* Şi ne-a prins. Ş-acu ne duceau înapoi. Da’ zic eu în gîndul meu: Asta nu se poate. Eu am poruncă să fiu în altă parte. Şi-ntr-un rînd, la vreme de noapte, pe cînd ne duceau între santinele, m-am tras prin nişte stuh şi prin nişte pîlcuri de răchiţi ş-am *dizartat!* Ş-am apucat aşa, tot către răsărit. Acu, se chiamă, ţara era sub piciorul lor. Da’ eu trebuia să mă duc la Moldova. Umblam noaptea, şi ziua stam ascuns. Şi era să

mor de foame. Oamenii nu mă primeau sara. Le era frică. Eu mă-nchinam şi băteam mătănii: – Oameni buni, frate sînt cu voi, de-o lege; nu mă lăsaţi să pier ca un cîne! Rar se găsea unul să se milostivească, aşa erau de îngroziţi! Aşa am ajuns eu la un oraş care se chiamă Urziceni; pe urmă la Focşani. Cu toată ruşinea, prin gări mă dădeam pe lîngă unii oameni, pe care-i vedeam mîncînd. Ş-aşa m-am furişat eu ş-am trecut de astă parte, la Moldova... Da' aici am găsit risipă, armata prăpădită şi amestecată ca limbile la Vavilon... Acu îmi caut batalionul meu. Mulţi au căzut; nu ştiu cîţi ori fi rămas; nici nu ştiu unde-s...

După cîteva sudălmi şi scuipături, rezervistul parcă uitase cuvintele nobile. Vorbea simplu, c-un glas ostenit, care parcă era o aburire de suferinţi şi sînge.

— Avem să primim tunuri şi ajutoare de la aliaţi, îl întrerupse înflăcărat şi dîrz tînărui cercetaş. La urmă, tot noi avem să ieşim bine.

— Asta-i la voia şi la hotărîrea lui Dumnezeu... răspunse cu voce domoală moş Avram.

De cealaltă parte a focului, Dominte şi Ţipa se priviră cu nedumerire, apoi înturnară ochii spre băiat.

— Apoi da, îl lămuri bătrînul, cu importanţă; noi se chiamă că am făcut o tovărăşie cu alte naţii: cu Franţuzu, cu Rusu...

Cei doi făcură satisfăcuţi: – Îhî!... însă cu oarecare nepăsare.

— Aliaţii noştri trebuie să biruiască... îi încredinţă iarăşi băiatul.

— Da, grăi moale Ţipa, da' eu cîteodată stau şi mă gîndesc de ce-au ieşit noroadele la bătălie. Poate nu le mai ajunge pămîntul...

Bucureşteanul, plin încă de literatură războinică, deschise gura să înceapă un mic discurs. Deodată însă, privind feţele arse de suferinţi din juru-i şi ochii aceia neguroşi, simţi că vorbele-i se opresc în gît şi i se strînge inima.

— Eu ştiu? poate-a fi şi alta, zise iar Ţipa. Noi parcă ce

putem şti? Spun împărăţii aşa, noi facem aşa. Cum spunea şi moş Avram. Nu-i aşa? — Moş Avram dădu din cap: Aşa-i! — Parcă ei ştiu de ce vin peste noi? Cînd eram cu batalionul în munte, pe Bîtca Cerbului, nu ştiu cum dracu a făcut o patrulă de nemţi de-a nimerit tocmai la bucătăriile noastre, la rezervă, într-o margine de poiană. Cînd i-am văzut am prins a chiui ş-a-i hătcăi ca pe *lupchi.* Trei au fugit. Da' unul sta ca un prost şi se uita cînd la noi, cînd în urmă. S-au repezit la el doi bucătari şi i-au luat puşca. Şi l-au adus la focuri. Acolo a văzut el pînea şi zama ş-a prins a se uita hulpav. Noi am înţeles că i-i foame. Şi i-am făcut semn cu mîna la gură. El dădea din cap repede: da-da! şi se uita la noi umilit... Atuncea Toma Leţcanu i-a întins o bucată de pîne şi i-a vărsat într-o gamelă o leacă de zamă. Ş-a prins a-l mustra: Ce cauţi tu, bre omule, din ţara ta tocmai aici la noi?... Mai na o leacă de pîne! Bată-te Dumnezeu şi Maica Precista de calvin, de ce n-ai stat acasă să-ţi vezi de muiere şi de gospodărie? Mai na o leacă de zamă! Ş-aşa îl mustra şi-l hrănea. Da' el mînca şi nu înţelegea. Ce era el vinovat? I-a poruncit împaratul să vie, el a venit. Poate moare, poate scapă...

— Asta cum i-i scris... încheie rezervistul.

Dominte cel mărunt începu a rîde:

— Oare să fie sus, în cer, la Dumnezeu, un catastif mare unde se scriu toate?

— Nimene n-a văzut, răspunse moş Avram, dar este.

— Atuncea trebuie să fie scris şi ce-a făcut domnul plutonier Strîmbu din compania noastră. Cînd a fost vorba să ne-aleagă pentru sanitari, apoi s-a uitat el împrejur, a cercetat, şi la urmă a ales pe doi mai cu dare de mînă, feciori de negustori. Îndrăznesc eu: Domnule plutonier, sîntem unii cu copii, cu greutăţi...— Datoria nu iartă, zice el, datoria! — Ce să fac? Eu n-am de unde da *şpagă!*

— Ce-i asta? întrebă cu mirare bucureşteanul

— Ce să fie? Asta-i aşa că, dacă te bizui, te înfăţişezi la domnul plutonier al nostru. Îl rogi să te deie la trăsuri, ori la bucătărie, ori ordonanţă, că eşti cam beteag de picioare. El

se uită şi te măsoară din cap pînă-n călcîie. Atuncea tu-l saluţi cu mîna la frunte, da’ cu degetul cel mare păleşti aşa de două, trei ori peste sfîrcul urechii... Bine, zice el îndată, vedem noi şi ne înţelegem...

Oamenii din vagon începură a rîde cu mare veselie.

— Da’ să vedeţi, tresări iar Dominte; să vedeţi ce păţesc eu cu domnul locotenent al nostru, care comanda compania cînd am pornit. Mă gîndesc eu: nu l-oi putea înşela? Poate-a face să mă deie la cheson, – că era un om bun şi milos. Mă duc eu şi-l rog. Da’ la cheson făcuse de mai nainte rînduială domnul plutonier.

— Nu se poate, zice domnul locotenent. Este soldat pus.

— Trăiţi, domnule locotenent zic, eu n-oi uita şi v-oi mulţămi frumos. Dacă voiţi dumneavoastră, se poate! Atuncea el întîi s-a supărat; pe urmă a zîmbit a rîde şi m-a dat afară... Sunt aşa unii, care nu ştiu de-acestea şi nu pricep.

— Aşa-s ei, mai proşti, observă cu convingere moş Avram. Cîte valuri are omul, cîte năcazuri, cu vitele şi cu pămîntul, cu procesele, cu toate... Noi stăm şi depănăm şi nu mai putem isprăvi... Parcă ce poate să ştie un domn ofiţer!...

Băiatul asculta cu uimire şi cu inima bătînd.

Înţelegea însă că trebuie să tacă.

— Da’ iaca ce v-oi spune eu, grăi iar moş Avram. La urma urmei degeaba umbli cu şurubării şi cu şpagă. Te-ajunge şi la trăsură o boambă de *airoplan.* Ba te ajunge ş-acasă, pe prispă. Ori te păleşte o boală şi te *legalizează...* Măi, cînd îi hotărît să mori, te îneci şi c-o lingură de borş,

— Apoi tot îi scris la condică... îngînă Dominte.

— Numaidecît! încheie cu hotărîre rezervistul şi scuipă în foc, pomenind despre un hulub fantastic.

II

Urmă un lung răstimp de tăcere.

Jarul de pe vatra de tablă clipea în lumini schimbătoare la

suflările neegale ale vîntului. Mulţi dintre cei ridicaţi în capul oaselor căzuseră iar în umbră. Moş Avram, cu barba-n palme şi cu coatele pe genunchi, cu ochii sticliţi, se cufundase într-o adîncă şi neagră cugetare.

Dominte şi Ţipa se prăjeau la foc întorcîndu-se cînd pe o parte, cînd pe alta.

Bucureşteanul, rezemat între două raniţe, mîngîiat de o căldură lină, avea o simţire lăuntrică de pace, cu tot dezgustul care mai stăruia încă în nările-i subţiri. Şi pentru întăia oară după cinci săptămîni de pribegie, începu să se scoboare în sine şi să gîndească stăruitor la evenimentele tragice, care-l purtau ca un şuvoi furios.

Familia lui se găsea acuma risipită, aproape fără sprijin. Tatăl, Dimitrie Plopeanu, profesor universitar, fost ministru, om bogat odinioară, murise în mai, brusc, de-o boală de inimă. Durerea sfîşietoare a celor rămaşi cu greu s-a alinat. Dimitrie Plopeanu murea nu numai în puterea vîrstei – căci avea abia cincizeci şi şase de ani – dar dispărea adorat de ai lui. Caracter curat şi suflet cumpănit, din neam bun de boieri vechi moldoveni, primise o educaţie aleasă, văzuse străinătăţile, şi se întorsese în ţară plin de visuri şi de rîvnă de bine. Moşia părintească de la Luncani o pierduse din pricina arendaşilor, a vechililor şi mai ales a luptelor politice. Era însă advocat cunoscut şi preţuit. Şi trăia o viaţă destul de îndestulată. Şi mai ales trăia o viaţă fericită de familie. Ca ministru de agricultură în cabinetul conservator al bătrînului Comăneanu, cu toată pornirea lui tînără şi cu toată energia lui, se simţise neputincios de a schimba cît de puţin stările de lucruri dintr-o ţară cu administraţie orientală învechită în rele. Visurile lui de gospodărie nouă şi de rînduială cinstită se risipiră ca fulgii sterpi de păpădie. În schimb, catedra lui la universitate, şi, mai des, familia, îl răsplăteau pentru toată rîvna şi căldura lui sufletească. Studenţii simţeau în el un om nou şi civilizat, predicînd o religie de dreptate şi de onoare. Iar în familia lui, cei doi băieţi, – cel mai mare, Adrian, şi cel mai mic, Paul – primeau lumină bună de soare ca nişte flori pururea

deschise. Şi mama lor, Eleonora Plopeanu, născută Ciumara, părea sortită din veci să fie mamă şi orînduitoare a unui cămin de pace.

Stînd între raniţe, înaintea clipirilor jarului, Paul se gîndea c-o amară strîngere de inimă şi c-o duioşie care era aproape fericire, la viaţa lui în casa părintească, la acea prietinie discretă, care-i lega pe toţi, la căldura serbărilor de familie, la ochii aceia aşa de senini şi împăcaţi ai părinţilor lui. Băiatul îşi da samă că asemenea lucru e destul de rar în societatea noastră. Între rudele şi cunoscuţii bucureşteni, cu toată, tinereţea lui, simţise el *altceva* decît era la ei acasă. Nu putea traduce în expresii hotărîte goana aceea sălbatică după plăceri prin orice mijloace, lipsa de solidaritate familială şi socială, lipsa unei credinţi în ceva mai bun şi mai nobil: vedea numai că între ai lui e altfel, ş-avea din pricina asta o mîndrie tînără şi dîrză.

Asta-i şi dăduse cele dintăi puteri în nenorocire. Izbită în inimă prin moartea tatălui, familia se adună strîns în jurul mamei. Atît Adrian, fratele cel mai mare, – însurat c-o foarte distinsă fată, suflet de artistă, Mary Balomir, – cît şi el, găsiră în sufletul mamei lor o dragoste sporită prin nenorocire ş-o mîngîiere în blînda tărie a Eleonorei Plopeanu. Războiul însă trebuia să-i despartă. Şi băiatul s-ar fi putut socoti pierdut fără acea busolă a credinţii pe care o statorniciseră în el asemenea părinţi.

Cînd clopotele şi trîmbiţile sunară mobilizarea, în august 1916, Adrian trebui să plece ca locotenent de rezervă în regimentul 89 de infanterie. Strîngerea de inimă a celor rămaşi era domolită prin cele dintăi biruinţi ale oştilor noastre în Carpaţi. Curînd însă căzură, ca lovituri grele, înfrîngerile. Ş-atunci, chiar, femeile găsiră mijlocul să tempereze amărăciunea prin îndeletnicirile lor neîncetate şi înfrigurate în spitalele de răniţi. Cînd însă armatele duşmane muşcară mai adînc din graniţi, Eleonora Plopeanu hotărî pribegia în Moldova. Desigur că se va simţi mai bine sufleteşte cu ai săi, în locurile fericitei ei copilării, decît subt o înăbuşitoare ocupaţie vrăjmaşă...

Războiul, aprins ca un rug uriaş în toate plaiurile Europei, bătea acuma, în toamna anului 1916, c-o mai îndîrjită energie, în cîmpia Munteniei. După bătălia de pe Argeş, capitala ţării era pierdută. Ca la un vînt de spaimă, după un ordin năprasnic al guvernului, copiii între 15 şi 18 ani trebuiau să plece. Paul a plecat între cei dintăi, lăsîndu-şi mama şi cumnata singure. Socotise asta ca o datorie care nu iartă, şi Eleonora Plopeanu, cu ochii cerniţi şi stăpînindu-şi pieptul zbuciumat de plîns, nu-l oprise. În haosul retragerii ş-al bejeniilor, ordinul acesta nu însemna nimic pentru o ţară întreagă. Cîteva pîlcuri de copii plecaseră, pe urmă ceilalţi rămăseseră la vetrele lor, amestecaţi în nenorocirea generală. Nici o clipă băiatul nu şi-a închipuit că ar fi putut să rămîie lîngă ai lui. Nădăjduind că ş-ai lui vor veni după el, şi se vor regăsi, îşi strîngea pe grumaz sacul şi urma cel dintăi val al bejeniei.

Copiii au fost o jertfă teribilă în acest exod. Pribegi pe drumuri rele în ploile toamnei, au mers mai mult pe jos, ocolind gări blocate, întîlnind convoiuri spăimîntate, lăsînd castelele de petrol din valea Prahovei ca un infern în flăcări, cerşind o bucăţică de pîne ş-un adăpost la margini de sate, dormind pe unde apucau, semănînd drumurile cu bolnavi şi cadavre.

În visul lui din vagon, dinaintea focului clipind, tînărul Paul Plopeanu îşi dădea acuma sama că ordinul care-l alungase de lîngă ai lui fusese uitat a doua zi. Dincoace, în Moldova, nimeni nu ştia ce să facă cu aceste stoluri de paseri ale nenorocirii. Erau pentru administraţii şi comandamente, mai mult o încurcătură ş-o plictiseală. Atunci s-a hotărît să se rupă de coloana lui, să cerce singur mila aproapelui, să caute pe frate-său Adrian şi pe ceilalţi. Bucureştii căzuse încă în noemvrie şi trebuia să se găsească şi mama lui prin vreun oraş al Moldovei, cu Mary şi cu băieţelul ei Codinuţă.

Cuprins acuma de-o uşoară somnie, în mirosul cald de fum, pielării şi sudoare, între soldaţii aceia întunecoşi, risipiţi de dezastru şi adunaţi de întîmplare, băiatul începu

să aibă frînturi de vis din zilele de enervare şi de spaimă ale Bucureştilor.

Îşi aducea aminte de nopţile lugubre de început de toamnă cînd Cetatea, fără lumini, cu casele ca movili de cărbune, cu ferestrele oblonite, îşi aştepta parcă destinul, sub cerul spuzit de stele. Nimic nu se mişcă. Pe străzi se strecoară numai fantomele patrulelor. Deodată, jalnice, izbucnesc clopotele de primejdie, şi proiectoarele încep a pipăi cu săgeţi de lumină toate colţurile orizontului. Pornesc tunurile să mugească; şi între cer şi oraş exploziile de şrapnele varsă brusc buchete de artificii. Privirile uimite ale oamenilor nevăzuţi de prin ogrăzi, de pe la ferestre, urmăresc în cerul nopţii înfloririle acestea trecătoare şi fîşiile de raze, şi descopăr sus, undeva, între stelele eterne, silueta lungăreaţă a dirijabilului inamic, pe care proiectoarele, ca nişte pensule uriaşe, îl vopsesc cu lumină. S-aud adînc exploziile bombelor căzute din fundul cerului şi ca o înfiorare trece prin oraşul pustiu.

...Paul Plopeanu vede şi aeroplanele care soseau ziua deasupra Bucureştilor, ca nişte lari graţioşi rotindu-se la foarte mari înălţimi. Păreau că au pornit un joc nevinovat în liniştea văzduhului. Dar tunurile cetăţii bubuie şi flori de fum nasc ici-colo în limpezimea aerului. Şi-n oraş, în îmbulzeli de mulţime, cad grenatele ca nişte ouă ale morţii zdrobind în sînge snopi de oameni. Şi mult timp după ce larii alburii şi-au luat zborul lin spre Dunăre, s-aud pe străzile înţesate goarnele răguşite ale automobilelor şi trec camioanele spre spitale, încărcate cu zdrenţe sîngerate de trupuri...

În ochii mari şi luminaţi ai băiatului, născură apoi umbrele mute ale altor amintiri: tablourile retragerii.

Subt un cer sur, printr-o ploaie rece şi putredă, pe drumuri desfundate de ape, printre sate pustii şi posomorîte, prin hotarul nemărginitului Bărăgan, se înşiră ziua şi noaptea convoiuri de cară, fără sfîrşit, fără hodină. Soldaţi cu obrajii supţi şi cu ochii tulburi, cai mărunţi şi slabi întind în ştreanguri, se încordează la roţi. Oamenii strigă cu

mînie şi bat fără milă în animale. Şi oameni, şi dobitoace, istoviţi, se opresc în mocirlă, cu capetele plecate, şi aşteaptă parcă sfîrşitul.

Pe urmă trenuri pline, covîrşite de oameni, înstrugurate de trupuri, abia înaintînd prin trista lumină de toamnă, ca să se oprească, cu maşinile moarte, în gări fără lumini... Ş-o disperare mohorîtă în toată această mulţime, care pretutindeni, pe toate drumurile, cu spinările încovoiate, căuta o scăpare spre miazănoapte. O disperare mohorîtă şi-n acelaşi timp o sălbatică asprime şi îndîrjire de a trăi cu orice preţ, de a supravieţui nenorocirii obşteşti. Bolnavii sînt abandonaţi fără un gest de compătimire la o margine de drum. Gările şi gospodăriile izolate sînt invadate şi prădate. Tot ce-au aşezat ca omenie în suflete vremurile de linişte şi de ordine dispare în această crîncenă mizerie.

«Cît de răi şi de urîţi sînt uneori oamenii!» gîndeşte Paul, avînd încă în faţa ochilor aceste cumplite amintiri.

— Ai spus ceva? îl întreabă cu glas scăzut rezervistul, întorcîndu-se spre el.

— Nu; începusem să aţipesc. Mă gîndeam cîte nacazuri am avut pe vremea retragerii.

— Da. Au fost zile grele.

— Mă gîndeam cît de răi s-arată uneori oamenii...

— Aşa este, îngînă moş Avram, înăbuşit. Noi pribegeam străpunşi de ploi şi de vînturi, pe drumuri rele, cu picioarele sîngerate, şi, după cum s-auzea, boierii cei mari, care ne stăpînesc, îşi aduceau cucoanele şi toate bunătăţile în trenuri păzite. Într-acelea nu se suia nimeni. Pentru răniţi şi pentru noi nu se găseau maşini. Aşa-i lumea, domnişorule. Avem noi o vorbă veche: Bogatul greşeşte şi săracul cere iertăciune! Cu asemenea *proveluri* ne mîngîiem noi, căci aşa vrea Dumnezeu. Răbdăm şi tăcem.

Paul simţi deodată un nod în gît. În glasul bătrînului tremura o aspră amărăciune. Tăcu între raniţele lui şi începu iară să se gîndească.

Totuşi, în rătăcirile lui, între atîtea mutre duşmănoase, a întîlnit şi figuri blînde. Feţe de necunoscuţi i s-arată, în

tîrguri sărace, în mahalale pline de glod, feţe blajine şi ochi luminaţi de bunătate. Din cînd în cînd aude glasuri prietineşti şi se poate aşeza lîngă o sobă, caldă, subt o lampă liniştită, la o masă pe care abureşte mîncarea fierbinte. Ochii aceia necunoscuţi i-au picurat în suflet ceva bun, ca o rămăşiţă din dragostea tatălui lui mort.

A rătăcit mult şi cam la întîmplare. Un ordin vag hotărîse copiilor rătăcitori să se oprească la Tecuci. După două zile ordinul se modifica şi arăta ca punct de oprire Vasluiul sau Bacăul. Cineva îi îndrumă apoi înspre Iaşi, unde n-ajunseră căci alt ordin, telefonic, arăta anume că «nici cu un preţ să nu fie copiii trimeşi la Iaşi, unde nu mai încape lumea de îmbulzeală». Totuşi erau să intre în Iaşi, căci ordinele de acest fel se pare că n-aveau nici o urmare. Un tînăr profesor însă, conducător al coloanei, găsi prilej să-şi încarce trudiţii tovarăşi în cîteva vagoane aninate într-o gară neînsemnată la un tren care făcea aşa-zisul «circuit», urcînd pe linia Dorohoiului, pentru a coborî iarăşi pe linia Burdujeni-Paşcani. Domnul Constantinescu a dat dovadă de oarecare energie în această împrejurare, amenințînd pe un biet şef de staţie cu reclamaţii şi vorbindu-i cu emfază de o hotărîre ministerială cu privire la «ultima rezervă de tineret, această ultimă speranţă a ţării». Însfîrşit, drumul la Dorohoi l-au făcut copiii în vagoane. Aveau cu ei bolnavi şi erau toţi cu picioarele rănite.

Din coloana lor de două sute, rămăseseră patruzeci. Unii muriseră, alţii îngenuchiaseră istoviţi la praguri, în lungul drumului. Ş-acum stă Paul şi se gîndeşte cum a avut putere să răzbească printre atîtea nevoi şi nenorociri! Voinic pînă pe-acolo nu era, căci crescuse subţirel şi cam firav. Însă avea în suflet îndărătnicie şi credinţă că trebuia să împlinească această jertfă. La Dorohoi au stat fără rost cîteva zile, ajutaţi de primărie şi de prefectură. Apoi protectorul lor cel tînăr, domnul Constantinescu, care izbutea să impresioneze pe toţi cu discursul ţinut şefului de gară, căzu într-o bună zi doborît de o răceală şi muri grabnic într-o săptămînă. Atunci se risipi şi această «ultimă

rezervă», această «ultimă speranţă». Unii aveau puterea să cerşească. Alţii se oploşiră la spitale. Paul Plopeanu, strîngînd cu zgîrcenie în cel mai ascuns buzunar al tunicii banii ce-i mai rămăseseră, – se hotărî să caute pe ai săi.

În rătăcirile îndurate, pornirea şi entuziasmul de la început se mai domoliseră. Mai întîi, în mintea lui tînără, războiul însemna încordarea supremă a tuturor. Totuşi pretutindeni lumea părea a-şi căuta numai de interesele ei. Ba încă îşi căuta de interesele ei în chip mai aprig decît odinioară. La popasurile lui lîngă un spital, în camera unei primării de oraş mare, unde intra cu domnu Constantinescu, în biroul unui şef de staţie, în cancelaria unui comandament, nu se vorbea decît de rude, de prietini, de «băieţi buni» – care trebuiesc cruţaţi, care trebuiesc ţinuţi la serviciile interioare. Ca şi la Bucureşti, după primele înfrîngeri, ş-aici soarta ţării era pecetluită în cîteva vorbe: «De-acu-i tot una... Ce mai umblă ei cu fleacuri...» Aceşti ei erau cei care luptau încă în munţii moldoveneşti. — Pe urmă, nu-i puteau ieşi din minte acele trenuri strălucite şi îmbielşugate care ridicaseră din Bucureşti o anumită lume ş-o debarcaseră lalaşi, cu căţeluşi, pisicuţi şi toalete în munţi de cufere: toată lumea vorbea despre asta. Funcţionari, militari se indignau cu vorbe tari şi ameninţări. Băiatul simţea o împunsătură în inimă şi înţelegea mai bine sumbra resemnare a lui moş Avram.

Avu sensaţia că a ţipat şi deschise ochii. Pe vatră, focul se potolise. În lumina scăzută, oamenii dormeau. Numai rezervistul cel bătrîn stătea în capul oaselor cu coatele pe genunchi şi cu barba în palme.

— Te-ai hodinit puţintel? îi zise el zîmbind.

— Nu. Stam şi mă gîndeam. Trebuie să fie tîrziu. Nu plecăm?

— Eu ştiu? răspunse liniştit moş Avram. Poate s-a fi stricat maşina. Acu toate se strică...

Afară se auzeau murmure de glasuri. Paul se ridică de la locul lui şi coborî în răceala de afară. În culoarul îngust, între vagoane încremenite, soldaţi coborîţi de pe

acoperişuri aţîţaseră focuri şi stăteau la sfat. Alţii aveau vetre în vagoanele deschise, după sistemul lui Ţipa şi Dominte. Treceau umbre negre, tresăreau rîsuri. Sus, în cerul curat, luceau stele. Paul le privi o clipă, c-un simţământ de sfîşiere, gîndindu-se la mama lui, de care pentru întăia oară se afla despărţit.

III

Trenul încremenit se zgudui tîrziu, după miezul nopţii, şi se puse în mişcare fluierînd întrerupt şi disperat. Focul era aproape stîns şi Paul se cuibărea în culcuşul lui, căutînd să se apere de învăluirile vîntului.

Moşneagul nu dormea. Mormăind o înjurătură, întinse iar mîna în umbră şi zise:

— Tot am să-ţi dau mantaua. Văd eu că ţi-i cam răcoare.

Paul zîmbi la această figură poetică şi trase pe el postavul cenuşiu.

Bătrînul ridică fruntea:

— Vra să zică la Bîrlad te duci, domnişorule?

— Da.

— Şi-n ce regiment zici că-i domnu ofiţer, fratele dumnitale?

— În regimentul 89.

Moş Avram îl privi în tăcere, cu luare-aminte, apoi trase un cărbune, ca să-şi aprindă ţigara groasă.

— Fratele matale îi locotenent, domnişorule?

— Da.

— Aşa-i că-l chiamă domnul locotenent Plopeanu Adrian?

Băiatul ridică brusc capul şi aţinti pe bărîn.

— Da’ de unde ştii dumneata asta, moş Avrame?

Rezervistul rîdea înveselit.

— Apoi nu ştiam, domnişorule. Te-am întrebat. Am văzut eu că aduci cu el la *figzonomie.* Şi eu îs tot din acel

regiment. L-am avut chiar la compania a patra pe domnullocotenent Plopeanu Adrian. Ai ochii lui, şi fruntea lui. Tot aşa, subţirel, ca o fată. Bun om! Cît ne-am năcăjit noi în munţi, ne tot făcea *coraj* şi ne spunea că după război are să fie mai bine. Eu ştiu? — Apoi după ce m-au prins, m-am rătăcit de companie, ş-acuma nu ştiu unde-a mai fi. Da' eu cred că l-om găsi...

Paul tăcea, uimit.

— Ce întîmplare ciudată! murmură el.

— De ce, domnişorule?

— Apoi bine, – dacă, nu treceam pe lîngă vagonul acesta şi dacă nu-mi întindeai mîna, eu nu plecam. Cum s-a întîmplat asta, şi de ce s-a întîmplat? Cum de-am ajuns lîngă dumneata, după atîtea rătăciri?

— Asta, domnişorule, noi n-o putem şti...răspunse rezervistul.

Vagoanele duruiră adînc o vreme.

— Aici e podul de la Siret, grăi moş Avram. Domnişorule, oricît ar fi lumea de mare, oamenii se întîlnesc. Aici hotărăşte Cel care-i deasupra noastră. Mîni dimineaţă ajungem la Iaşi şi pe urmă ne căţărăm în trenul de Bîrlad.

— Mergi şi dumneata la Bîrlad, moş Avrame?

— Merg şi eu la Bîrlad, domnişorule...

După o tăcere scurtă, vorbi iar:

— Eu cred că de-acolo i-om lua urma...

În cuvintele acestui om simplu din mulţime era atîta discreţie şi atîta bunătate, încît Paul îşi simţi inima încălzită şi nu se mai socoti aşa de rătăcit şi aşa de singur pe lume.

IV

Ora sosirii în gara Iaşi, în ceaţa fumurie a zorilor, era cu totul întîmplătoare, Semnalele disperate ale maşinilor

atunci păreau că trezesc macagii funcţionari şi sentinele cu ochi somnoroşi şi cu figurile palide. Cu totul arbitrară era şi clipa plecării la Bîrlad, de aceea peronul şi împrejurimea gării păreau un imens dormitor care aştepta viermuind şi răsucindu-se fantastic. După descărcarea imensului tren, începu altă furnicare şi alt asalt, altă tălăzuire aprigă în preajma altui tren, pe care alte maşini îl împingeau plin la peron de pe o linie moartă.

Împins şi izbit din toate părţile, Paul Plopeanu îşi căută un loc undeva, prin zbaterea de oameni. Începea să desnădăjduiască, cînd moş Avram îl apucă de mînă şi-l împinse spre o sentinelă care păzea uşa unui vagon de clasa întîia, cu baioneta la armă.

— Iaca, aista-i fratele lui domnu locotenent, zise rezervistul; fă loc, măi camarade...

Sentinela nu obiectă nimic, îi lăsă să treacă, apoi aplecă baioneta în faţa valului dindărăt.

— Dă drumul!

— Nu se poate; am ordin!

— Asta-i scandal! se auzeau schimburi de cuvinte pe diferite tonuri. Moş Avram rîdea, împingînd încet de la spate pe băiat.

— Cum ai făcut, moş Avram? întrebă uimit Paul, întorcînd capul.

— Aista-i boboc, domnişorule, răspunse rezervistul; l-am cunoscut eu îndată.

Aici e vagon boieresc. Locuri sînt pe cît văd, da-s geamurile sparte, şi nu-i chip să facem foc ca-ntr-a nostru. Iaca, intră colea; te-aşează frumos şi-ţi pune săcuşoru alături ea. Eu îs soldat prost, stau în *colidor* şi mă duc să cinstesc c-o ţigară pe flăcăul cel cu *baineta...*

Paul intră în cel dintăi compartiment şi se ghemui lîngă uşă. Apoi privi în juru-i.

Mai erau patru călători: doi ofiţeri, un domn gras şi o doamnă delicată, înfăşurată în pleduri. Toţi tăceau, morocănoşi şi trişti, privind pluşurile şi tapetele sfîşiate. Elegantul şi curatul compartiment de clasa-ntăia, cu

canapele moi, înflorite cu horbote, era acum o cutie urîtă, cu bănci de lemn vopsite în pripă. Totul vorbea – ca şi privirile călătorilor – de mizeria războiului. În locul unui geam spart se afla fixată o scîndură. Totuşi pe acolo pătrundea o aţă de vînt, căci unul din ofiţeri necontenit se frămînta şi-şi ridica la gît, spre partea aceea, gulerul blănit al dolmanului.

Afară s-auzeau ţipete, chemări, rîsete. Pe urmă sunară paşi şi trîntituri pe acoperiş, deasupra.

Unul din ofiţeri observă nemulţămit:

— Iar se suie pe vagoane!

— Asta-i rău, zise omul cel gras. Se întîmplă o mulţime de accidente. Mulţi mor. Ar trebui să se ia măsuri.

Ofiţerul ridică din umeri.

Se simţea şi-n culoar îmbulzeală. Uşa se deschise iar. Două obrazuri zîmbitoare se arătară. Domnul cel gras le întîmpină politicos:

— Un loc lîngă mine e ocupat...

— Aici-s şi eu, cucoane Sandule, răspunse cineva dindărătul obrazurilor. Am mai adus doi amici. Cu niţică bunăvoinţă, se poate face loc. Aoleo! E o îmbulzeală, nene, de n-ai unde da un ac. În culoar stau ca sardelele. S-au suit şi deasupra; s-agaţă de tampoane. E o adevărată mizerie!

Un om sprinten, cu faţa roşie şi rotundă, îmbrăcat într-un spenţer de şiac cu guler de vulpe, pătrunse, vorbind încă repede şi poftind cu un gest rotund al mînii pe ceilalţi doi.

— Poftim, dragă, poftim. Este; se face loc. Aşa o să ne încălzim mai bine... Cucoane Sandule, adăogi el către domnul cel gras învălit într-un pled şi cufundat înţr-o blană; am găsit nişte muşchişor prima! Şi nişte jimblă albă... Şi niţel vinişor înfundat. Dacă dai un ban mai mult, se găseşte...

Zîmbind vesel cu toată faţa-i rotundă, domnul cel sprinten aşeza iute pachet după pachet în poliţele de deasupra capetelor.

— Bine, Costică, îl aprobă domnul cel gras, c-o voce plăcută de bariton; acuma nu mai avem nici o grijă!

Ceilalţi doi «amici» intrară şi se aşezară între blana lui cuconu Sandu şi uşă. Domnu Costică luă loc în faţă, între ofiţeri şi Paul.

— Aşa, vorbi satisfăcut domnul Costică, aruncînd o privire spre băiat acuma mi se pare că sîntem «complect». Cam îmbulziţi, dar ce să-i faci? Aşa-i la o vreme ca asta...

— À *la guerre, comme à la guerre!* zise cu glas melodios doamna, ridicînd puţin din blăniţa castanie un obraz alb, mititel şi simpatic.

Domnul cel gras, cuconu Sandu, se întoarse c-o mişcare greoaie spre ea, cercînd, cu braţele prea scurte, să-i aşeze pledurile.

— Eşti bine, dragă? Nu ţi-i rece?

— Nu, mulţumesc, sînt bine... şopti ea.

Abia aşezat la locul lui, domnu Costică se ridică brusc bătîndu-se cu palma peste frunte.

— Vă rog să mă iertaţi, vorbi el eu glasu-i vesel. Nu vă cunoaşteţi. Cucoane Sandule, îţi recomand doi prietini: domnu doctor Harilaus Toma; domnu Vasilică Constantinescu, proprietar de hoteluri în Constanţa. Domnu Sandu Vulcănescu, mare proprietar în Dîmboviţa, fost prefect, fost senator... Coconiţa domniei sale.

Cuconiţa salută graţios, c-o mică mişcare şi c-un zîmbet. Cuconu Sandu, opintindu-se puţin de la locu-i, întinse braţu-i scurt şi strînse pe rînd mînile celor doi. Ridicat în picioare, subţire şi slab, doctorul Toma părea foarte nalt. Avea o bărbuţă rotundă şi blondă şi purta ochelari cu ramă neagră şi cu lănţuşor de aur. Îi păru bine de cunoştinţă c-o voce subţire, aproape feminină.

Proprietarul de hoteluri din Constanţa era scund, c-o tristă figură pămîntie şi stricată de vărsat în oare ochii mici luceau stins ca două halice.

— Mi se pare că dumneavoastră aţi fost,sezonul trecut,la Constanţa?... întrebă cel scund, privind ţintă la Vulcănescu.

— Desigur. De cinci ani ne ducem regulat la Constanţa. Nevastă-mea are nevoie de mare. Înainte vrememă duceam la Karlsbad...

Constantinescu dădu din cap şi se aşeză la locul lui, apoi îşi întoarse privirea neliniştită spre cei doi ofiţeri. Cu capetele lăsate pe spătar şi pe jumătate acoperite de gulerele de astrahan ale dolmanelor, amîndoi priveau înainte, în necunoscut. Unul era larg croit, cu mustaţa căruntă, cu obrazul adînc brăzdat, cu ochiul obosit. Al doilea era un tînăr cu mustaţa tuşinată englezeşte, cu ochi cenuşii subt o frunte mare, pătrată, c-un nas puţintel coroiat, care-i dădea o înfăţişare de îndrăzneală. Figura aceasta plăcu dintrodată lui Paul!

— Mai stăm mult? întrebă cu vocea-i muzicală cuconiţa din colţ.

— Nu; plecăm îndată, se grăbi să răspundă domnu Costică. Cum mi-i obiceiul, am întrebat şi pe şeful staţiei, şi pe comandantul gării, şi pe şeful de tren... în zece minute plecăm

— Trebuie să ştiţi, domnilor, zise proprietarul către cei din urmă veniţi, că noi sîntem aici de la cinci. Am venit pe întuneric. Vai de lume pînă ce-am găsit o birjă. Aici, în Iaşi, nu mai e de trăit. Hoteluri proaste şi murdare; birji găseşti numai cu poliţia... restaurantele ceva nemaipomenit... Astăzi nu mai face să călătoreşti. Cîte intervenţii, ca s-avem de mai înainte locuri! De altfel, comandantul gării e un băiat foarte amabil.

— În privinţa asta nu-i nimic de spus... întări domnu Costică. Dacă n-ar avea şi armata oarecare rînduială, ar fi greu.

Ofiţerii părură nesimţitori la această observaţie: aveau aceeaşi căutătură aţintită departe. Ceilalţi rămaseră tăcuţi cîtăva vreme, privindu-se. Pe geamuri intra o lumină leşietică de cer înourat. Compartimentul era învălmăşit, rece şi ostil. În vuietul culoarului plin, în tropăiturile acoperişului, în glasurile mulţimii care se mai îmbulzea încă pe jos, în lungul liniei, căutînd locuri, trenul tresări într-o opintire bruscă, apoi porni lin. Proprietarul oftă cu mulţămire:

— Bine c-a dat Dumnezeu!

— Apoi se suci spre femeie: Stai bine, dragă? Vagonu-i rece; acuma nu se mai face foc.

— Stau bine... răspunse ea dulce.

Paul rămase cu ochii aţintiţi la figura ei fină, catifelată de un uşor abur de pudră.

Ea îi prinse privirea stăruitoare şi-i zîmbi în treacăt, întorcîndu-şi ochii spre geamul alburiu, în dosul căruia lunecau peisagii dezolate de iarnă: căsuţe scunde şi sărace, copaci desfrunziţi, strîmbi şi negri.

— Astăzi toate merg mai prost, vorbi gros şi întunecat Constantinescu. Nu-i nici foc, nici lumină. Nu ştii cînd pleci, nu ştii cînd ajungi. Acu se vede cît stăm de rău şi ce nenorocire este războiul...

— Nenişorule, nu vorbi aşa, îi răspunse îndată, prietinos, cuconu Sandu. Cum să nu faci război dacă ţara vrea război? Trebuia; aşa a fost politica; din parte-mi socot că nici nu se putea altfel.

— Se-nţelege, interveni domnu Costică.

— Eu, dragul meu, urmă proprietarul, cel întîi am fost izbit. Pierd recoltă, pierd mobilă, abia adusă din străinătate, pierd tot. Am scăpat la Moldova cu nevastă-mea şi cu ce avem pe noi. Am ş-un băiat pe front; – din întîia căsătorie. Ce spaimă pe biata Tina! Uite-o, e de faţă: acuma zîmbeşte. Dar ia întreab-o ce făcea cînd am plecat, cînd ştia că-n urmă vine duşmanul şi calcă tot ce lăsăm. A, e foarte greu în adevăr. Dar ce putem face?

— Eu cred altfel, răspunse, încreţit, Constantinescu. Dumneata pierzi, e adevărat. Dar rămîi tot om bogat. Ce fac eu însă? În Constanţa a ars tot şi s-a risipit tot sub bombardament. Trebuie s-o încep de la capăt, după douăzeci de ani de muncă! Ce fel de politică-i asta, să-mi faci mie război fără garanţii? Spune-mi, ai sprijin îndestulător de la ruşi? Ai artilerie şi muniţii? Cum să părăseşti aşa o provincie? Ce ai să găseşti cînd te-i întoarce, dacă te vei întoarce... De acuma, aleluia!...

La gestul disperat al lui Constantinescu, interveni doctorul Toma, subţire:

— Nu aşa, nu vorbi aşa, dragă Constantinescu. Războiu-i război. Războiul înseamnă: moarte, ruină, *eţetera!* Crezi că se putea să nu ardă şi la noi, cînd s-au aprins casele vecinilor? Toţi se bat, toţi sufăr eţetera...

— Bine, dar ce-s eu de vină, domnule?

— Ştiu că nu eşti de vină, dar parcă numai dumneata suferi? Aceasta este o jertfă. Noi luptăm pentru un ideal eţetera... (Acest vocabul straniu era aruncat scurt, ca un argument fără replică.)

— Fie! se zbătea Constantinescu, să zicem că ai dreptate şi că trebuie să rămîn sărac lipit pămîntului. Dar ce-au gîndit domnii de la Bucureşti, cînd au ştiut că trebuie să intrăm şi noi în foc? Ce-au făcut? Războiul, domnule, nu trebuie să fie o loterie. Intri în război, cînd ştii că ai să cîştigi!

Deodată privirea trudită a ofiţerului celui cărunt se întoarse în vagon:.

— Domnilor, dumneavoastră credeţi că am pierdut partida?

— Domnul colonel, zise cuconiţa din colţul ei, vorbeşte ca un adevărat oştean.

— Asta-i datoria noastră, doamnă, răspunse bătrînul, înclinîndu-se galant.

Ofiţerul cel tînăr zîmbi şi el. Domnul Vulcănescu întrebă, cu interes:

— Dumneavoastră, domnilor, veniţi de pe front?

— Da.

— Cum merg lucrurile în munţi? Putem nădăjdui? tresări cuconiţa.

— Ce pot să vă spun, doamna mea? Armata se reface. După grele suferinţi, vom vedea ce ne aduce primăvara. Pînă atunci ne îngropăm în şanţuri şi răbdăm de frig şi de foame.

— Ce trist lucru e războiul! şopti doamna Vulcănescu, cu ochii umezi.

Constantinescu tăcea sumbru la locul lui. Doctorul însă părea mişcat:

— Desigur că e trist. Boli, mizerie, moarte eţetera... În spitale, au început să ne vie exantematici...

— Un lucru însă nu înţeleg, obiectă iarăşi proprietarul de oteluri. Văd trenurile pline de soldaţi, care umblă aşa de capul lor... De ce nu se duc la datorie?

— Dumneavoastră uitaţi că am fost bătuţi şi ne-am retras? vorbi deodată ofiţerul cel tînăr.

— Totuşi ar trebui să li se dea ordine hotărîte, urmă îndărătnic Constantinescu; să-i strîngă de pe drumuri. Eu cunosc pe ţăran. Fără hotărîre şi energie nu merge! Am ajuns să nu ne mai putem trage sufletul în trenuri.

— Asta e adevărat... aprobă domnul Vulcănescu.

Paul ar fi vrut să intervie: el ştie cîtă suferinţă este în această armată în risipă, cîtă tărie şi cîtă resemnare. Îşi muşcă însă buzele şi tăcu. Şi privi iar pe doamna Vulcănescu, care-i zîmbi întorcîndu-şi capul spre fereastră.

Doctorul Toma îşi aşează ochelarii pe nas, împăciuitor

— La urma urmei, vom vedea ce-o mai fi. Or să se ducă ei pe front, că n-au încotro. Pe urmă văd că şi aliaţii se mişcă, ne trimet ajutoare eţetera

— Ceea ce este sigur, tresări iar aspru Constantinescu, e că n-avem oameni, n-avem conducători.

— Politica, politica... murmură colonelul, surîzînd.

— Foarte adevărat, politica!

Vulcănescu dădu din cap, trist:

— Şi eu am spus-o asta totdeauna. În ţara asta trebuie ordine, trebuie gospodărie, trebuie cinste! Aşa, nimeni nu şi-a făcut datoria şi ne-a apucat războiul nepregătiţi. Acuma cu toţii suferim. Ce văd eu în Iaşi, e o jale. Pînă ce am găsit o casă, a trebuit să pun zece misiţi. Şi după ce-am găsit-o, cît credeţi că plătesc? Douăsprezece mii de lei! Dar viaţa, dar serviciul! Te-apucă groaza! Pe onoarea mea, cei de pe front sînt mai fericiţi!

Domnu Costică se amestecă cu oarecare sfială şi gingăşie:

— Dacă n-ar fi depozitele armatei, ar fi greu!

— Adevărat, Costică, dacă n-ar fi salvarea asta şi dacă n-

am avea ici-colo prietini, greu ar fi! Şi la urmă ar fi greu şi fără tine, drept să-ţi spun. Domnilor, – urmă proprietarul, c-o voce mai ridicată şi ceva mai veselă, – îl vedeţi? Ştiţi ce om? Ce să vă spun? Ar trebui să-l cunoaşteţi pe Costică Florian! L-am avut subprefect pe vremuri. E vestit. E un om care ştie să se învîrtă. Am mare admiraţie pentru el! E refugiat, vai de capul lui...Ei bine, el cumpără un vas de vin şi face o afacere. Dar nu-l bea el; îl vinde la alţii! Şi-a cumpărat vacă şi-şi serveşte prietinii cu lapte. Acuma organizează un restaurant. Vă spun eu: dumneavoastră nu-l cunoaşteţi! E un om nepreţuit!

Faţa rotundă a lui Costică Florian rîdea, însă cu oarecarestăpînire şi modestie.

— Face omul ce poate... zise el încet. Acuma am pus ceva la cale cu domnul Constantinescu. Am pus şi proptele. Guvernul trebuie să ne ajute. De altfel e şi pentru binele obştesc.

— La urma urmei, de ce să nu ne ajute? Adăogi Constantinescu, cu vocea-i supărată. Noi muncim; noi am pierdut tot; dumnealor, cei mari, se lăfăiesc în bunătăţi; afaceri în toate părţile; banii se duc în vînt cu nemiluita. Noi sîntem cîni? Trebuie să pierim?

— De ce să pierim? Trebuie să ne ajute! hotărî cu blîndeţă domnu Costică. Să vă spun, adăogi el, tainic. Eu îi cunosc: doar am făcut politică, doar am ales deputaţi. Cred că nu-i sfîrşitul lumii şi nu ne-om prăpădi. Avem să ne mai vedem, avem să mai facem politică, avem să ne mai alegem. Mă duc prin urmare la unul şi la altul şi cer. Cer dreptul meu. Dacă ştii cum să-i iei, se face. Vă spun eu că se face!

— E un om rar! rosti cu admiraţie cuconu Sandu, privind în juru-i. Mai întîi de toate el ştie pe degete bugetele ministerelor şi păcatele tuturor...

Domnu Costică rîse cu modestie şi declară:

— Într-adevăr, aş putea zice că asta-i tăria mea!

Doctorul Toma avea mania încheierilor critice:

— Ce să-i faci? Aşa-i politica, cu meschinării, mizerii

eţetera...

Ofiţerii ascultau indiferenţi convorbirea. Cucoana, se grămădise mai bine în colţul ei. Şi-n tăcerea care urmă, băiatul simţi un fel de dureroasă nedumerire. Convorbirea aceasta ciudată curgea ca un rîs de spumă peste sumbrele tablouri ale retragerii şi-ale războiului, închise ca într-o genună în sufletul lui.

V

Din cînd în cînd oameni cu figuri disperate smunceau brusc uşa cabinei, o deschideau şi vîrau capul, căutînd din ochi un loc.

— Nu mai este, dragă: s-a isprăvit! îi întîmpina rîzînd domnu Costică Florian.

Unii închideau cu aceeaşi supărare uşa, trîntind-o.

— Vezi? observa domnu Costică; vorbeşti politicos cu dînşii şi ei se poartă ca mitocanii...

Într-o vreme, în urma unei asemenea feţe încruntate, îşi strecură şi moş Avram chipul uscat şi ars. Nu zise nimic, se uită numai c-un zîmbet bun la Paul, să vadă cum stă.

— Ce este, băiete? îl întrebă ofiţerul cel bătrîn.

— Trăiţi, domnule colonel, eu îs cu fratele lui domnu locotenent Plopeanu... şi arătă din ochi spre tovarăşul lui.

— Aha...

Rezervistul îşi retrase barba şi închise cu fereală uşa. Paul simţi deodată părere de rău că n-a răspuns privirii aceleia blajine c-un cuvînt prietinesc. Voia să se ridice, cînd îl opriră ochii mari ai cuconiţei Tina, învăluindu-l într-o privire plină de interes.

— *Matale* ai un frate pe front? — îl întrebă ea blînd.

Paul răspunse, cu sîngele deodată năvălit de la inimă în obraji:

— Da, Doamnă...

— Şi unde-i?

— Nu ştiu; acuma-l caut.

Ea păru uimită de acest răspuns. Domnu Sandu Vulcănescu crezu că trebuie s-o lămurească.

— Acuma frontul s-a schimbat, regimentele s-au amestecat.

— Din ce unitate e fratele dumnitale? îl întrebă colonelul.

— Din regimentul 89.

— 89? Nu ştiu unde să fie acuma regimentul ăsta. Poate la Caşin.

— De aceea mă duc la Bîrlad, să mă informez la Cartier, zise iar Paul, îndreptîndu-se spre cuconiţa Tina. (Ea-l aproba din cap, privindu-l ţintă.) Şi eu sînt refugiat de *dincolo.*

— Da?

— Pe urmă trebuie să caut pe-ai mei. A trebuit să plec singur din Bucureşti, cu coloanele de cercetaşi...

Surprinse în ochii femeii o lucire de lacrimă, şi simţi şi el în gît un nod amar. Dar se stăpîni. Îşi scoase boneta, îşi trecu degetele de cîteva ori prin păr şi începu să privească cu luare-aminte pe fereastră.

Doamna Vulcănescu se retrase în colţul ei, în blăniţa-i fină şi sub pleduri. Dar păru a se răzgîndi şi, tresărind, se îndreptă; scoase din manşon o mînuţă mică îmnănuşată şi atinse braţul lui cuconu Sandu.

— Mie mi-i cam foame... şopti ea, puţintel ruşinată.

— Aşa? Foarte bine! Ia vezi, Costică, ce fac proviziile noastre?

Sprinten şi jovial, Costică Florian coborî pachetele şi le aşează pe un geamandan lat, cu măsură potrivit pe genunchi între el şi cuconu Sandu.

— Mai întîi să scoatem un cuţit, zise domnu Costică cercetînd într-un buzunar adînc. Pe urmă un tirbuşon. Este şi pahar. Mie îmi place să fie de toate.

— Eşti un om prevăzător... îl aprobă rîzînd din pîntece cuconu Sandu.

— Sunt. Dac-ar fi după mine, multe ar fi acum schimbate. Nu că mă laud, dar eu văd foarte bine lucrurile...

Vorbind, desfăcea grabnic pachetele. Scoase la lumină un muşchişor gras, tăiat în felioare mărunte; un drobuşor de unt, ouă, măsline, mere, brînză. Şi dădu cu satisfacţie două lovituri cu palma în sticla de vin înfundat. Foarte îndemînatic, înfăţişă cucoanei Tina bunătăţile.

Atunci observă Paul că cuconu Sandu avea o faţă puhavă, pătat de cîţiva negei mari. I se păru chiar că are ceva lacom în privire. La o şoaptă a cucoanei Tina, totuşi, domnu Vulcănescu se grăbi amabil să poftească pe cei de faţă «să guste din ce-a dat Dumnezeu».

Într-un tren leneş şi rece şi-n asemenea vremuri, opera de prevedere a lui domnu Costică Florian nu putea lăsa nepăsător pe nimeni. Începînd cu doctoral Toma, toţi făcură pe rînd cîte-o mişcare de apropiere spre masa întinsă. Paul se sfia încă. Dar cucoana Tina, scoţîndu-şi cu gesturi uşoare mănuşa din dreapta, apucă cu degete albe o bucăţică de friptură şi i-o întinse zîmbind. Îi trecu şi pîne. Şi se găsiră cu toţii mai apropiaţi şi mai împăcaţi — pe cînd domnu Costică îşi continua consideraţiile lui asupra vremurilor de faţă.

— Tu vezi foarte bine lucrurile, Costică, îi zicea glumeţ şi mulţămit domnu Vulcănescu. Ei, ce făceai bunăoară dacă erai general? Să vedeţi ce planuri are! adăogi domnu Vulcănescu cătră ceilalţi.

— Poate nu făceam nici eu nimic, răspunse modest domnu Costică. Dar de pildă, la noi, eu aş fi ţinut pe inamic în munţi. Eu nu i-aş fi dat drumul la cîmpie.

— Cum se poate, Costică?

— Da. Eu şi Bucureştii i-aş fi apărat altfel.

— Cum?

— Ei, nu spun, că se uită ciudat la mine dumnealor...

Ofiţerii protestară:

— Noi? Nu!...

— Însfîrşit, ce să vă spun? încheie domnu Costică, desfundînd sticla de vin. Eu socot că şi la război e mai mult chestie de bun simţ. Acu să vedeţi dumneavoastră ce vin e acesta. Aşa ceva numai în Moldova se găseşte. Ascultă-mă

pe mine, cucoane Sandule: toată lumea ţipă sărăcie, mizerie, dar pentru noi care ştim, se găsesc şi lucruri bune.

— Şi asta este o artă... zise colonelul, întinzînd mîna spre altă bucăţică de friptură.

Băiatul încerca acuma o simţire stranie. La început stăruia în el un fel de răceală, de respingere pentru străinii aceia. Acuma i se păreau nişte oameni cumsecade. Era dispus să creadă şi-n talentele militare ale lui domnu Costică, mai cu samă după ce primi din mîna lui un păhărel de vin. Ş-o undă fierbinte îi trecea prin trup, cînd cucoana Tina îl fixa cu zîmbetul ei alintat.

Cînd uşa scrîşni încet şi se arătă în deschizătură figura amărîtă şi bărboasă a lui moş Avram, avu o strîngere vie de inimă. Îi era ruşine pentru laşitatea lui şi-l ştia pe bătrîn fără nimic în sacul lui de campanie.

Dar rezervistul îşi descoperi dinţii negri într-un rînjet prietinesc:

— Eu *chiteam,* zise el, că s-aduc proviziile *noastre...*

— Nu-i nevoie, avem noi... strigă vesel domnu Vulcănescu.

Obrajii lui Paul se îmbujorară şi figura lui moş Avram se retrase c-un surîs blajin şi viclean.

VI

După ce isprăviră vinul, domnu Costică, cu nemaipomenită mirare, mai descoperi încă o sticlă în geamandan, ceea ce făcu pe toată lumea să nu se mai îndoiască de multiplele lui calităţi. Uşor înfierbîntaţi, reluară discuţiile politice şi războinice.

Din vălmăşagul de vorbe, se înălţau cîteva concluzii hotărîtoare: conducătorii sînt incapabili; trebuiesc oameni noi. Energii şi minţi ascuţite şi îndrăzneţe sînt, dar stau deoparte. Cu o uşurinţă uimitoare, găsiră soluţii fericite la

încurcăturile cele mai grele. Cuconu Sandu, sprijinit de domnu Florian, dovedi deodată cunoştinţele cele mai variate. Apoi foarte uşor se înţeleseră asupra chestiei externe: armatele duşmane vor fi zdrobite. E un lucru simplu şi sigur. Colonelul a avut iar o vorbă fericită:

— Trebuie răbdare, răbdare şi iar răbdare! Ofiţerul cel tînăr vru să obiecteze ceva în ceea ce priveşte soarta popoarelor mici în războaiele mari. Însă colonelul avea altă părere, şi el tăcu.

Paul nu înţelegea de ce-i nemulţămit ascultînd vorbele din juru-i. Nimeni nu pomenea de suferinţile îndurate, de ruina ţării, de miile şi miile de morţi, de spitalele pline de molime, de foamete. Şi el se surprinsese uitînd nenorocirea obştească la o masă gustoasă. I-o adusese aminte însă obrazul chinuit al rezervistului. De aceea, privi cu simpatie la ofiţerul cel tînăr cu fruntea maro, cînd îl văzu cercînd să vorbească de nenorocita soartă a unei ţări mici şi sărace.

Îi venea în înţelegere abia acum o observaţii necleşluşită. Ofiţerul acesta nu gustase din masa întinsă. Mulţumise politicos, primise din mîna lui cuconu Sandu o bucăţică, dar o lăsase. Şi-l vedea acum tăcînd, după ce încercase o obiecţie. I se părea că aşa ar fi trebuit să se poarte şi el.

«M-am purtat ca un copil...» se gîndi el cu amărăciune.

Apoi observă că cuconiţa Tina îl privea stăruitor, cu pleoapele pe jumătate închise. Şi iar îl străbătu o înfiorare. Era în cei optsprezece ani ai lui ceva nesigur încă. Simţea că ceva din el interesează pe femeia aceea delicată şi cu ochii languroşi. Vanitatea lui îl făcea să plutească între visuri caste şi dorinţi nelămurite încă.

— Ai să te întorci la Iaşi? îl întrebă ea deodată, deschizînd ochii.

El avu o tresărire lăuntrică.

— Da. Doamnă...

— Familia dumnitale e acolo?

— Cred că da... N-am decît pe mama... adăogi el cu îndoială.

— Trebuie să fie foarte îngrijată! suspină ea, întorcînd

ochii spre soţul ei. Ne-ntoarcem şi noi la Iaşi. Cred că isprăvim repede?

— Aşa nădăjduiesc. După ce aranjăm cu Toni, nu mai avem de ce sta în Bîrlad.

Paul avu o adîncă nemulţămire pentru acest «aranjament» al unui fecior de om bogat la care lua parte şi femeia aceea – cu totul deosebită şi superioară după părerea lui. Se mîngîie însă îndată cugetînd că întrebările ei au un scop. Şi se simţea oarecum fericit prin necunoscutul pe care i-l pregătea viitorul.

În legănările şi zgomotul monoton al trenului, după gustare şi vin, simţea cum truda şi răceala nopţii îi îngreuiază trupul şi membrele. Nu voia însă să fie văzut dormind de femeia din colţul vagonului şi se lupta să steie treaz, cu ochii mari. Ea însă, privindu-l şi zîmbind, adormi ca un copil, cu năsuşorul în blăniţa castanie. Cum şi ceilalţi tăceau acuma şi moţăiau în felurite atitudini bizare, se lăsă şi el biruit, avînd simţimîntul că o preocupare nouă intră în fericita-i tinereţă.

VII

Tîrziu, în amurg, cînd coborî în gara Bîrlad, între aceleaşi terasamente neîngrijite şi noroioase, cuconiţa Tina îl salută cu o privire; de pe buza ei înflorită cu roş nu căzu însă nici un cuvînt. El se simţi puţintel jignit. Ce aştepta era încă nebulos, – dar o amestecase în visurile lui din vagon ş-acuma se uita în urma ei cu inima penibil strînsă.

— Să mergem, domnişorule! îi zise încet moş Avram.

Îl ajută să-şi puie în spate sacul şi porniră amîndoi prin îmbulzeală, prin lumina tristă de iarnă. Tîrgul îi păru pustiu şi negru, cu toate că treceau în toate direcţiile şiraguri de soldaţi şi de cară. Oameni şi vite măcinau glodul, cu capetele aplecate, ca apăsaţi de o osîndă. În minte-i sună,

cu un accent jalnic, o frîntură de vers:

De te razemi de a umbră...

Un automobil trecu grăbit, împroşcîndu-i cu raze fumurii. Îşi şterse obrazul cu mînica mantalei şi privi la bătrînul lui tovarăş. Rezervistul păşea domol lîngă el cercetînd oamenii şi lucrurile cu ochiu-i liniştit. Încercă să zîmbească:

— Ei, moş Avrame, acuma ce ne facem? Unde mergem?

— Mergem înainte, domnişorule; cred că nu ne-a lăsa el, Dumnezeu...

Pe o uliţă îngustă se strecurau căruţe cu hartane mari de carne sîngerată. Pe ferestruici de magherniţe răzbăteau lumini roşcate şi se zăreau mişcîndu-se umbre de oameni şi de copii. Încet-încet, întunericul se făcu deplin.

Paul îşi aduse aminte de muşchiul lui domnu Costică şi de paharele de vin.

— Moş Avrame, zise el; dumneata n-ai mîneat nimica astăzi...

— N-ai dumneata grijă, domnişorule, am găsit şi eu un suflet de creştin. N-avea ochii aşa de frumoşi ca *duduia* ceea din vagon, dar tot mi-a făcut *trataţie* c-o ceapă şi c-o bucată de pîne...

Inima băiatului începu a bate grăbit şi iar i se înfăţişă înaintea ochilor silueta elegantă a cucoanei Tina.

— Hm! nu mi-au prea plăcut oamenii cu care am călătorit astăzi...

— Dă, domnişorule, Dumnezeu a umplut lumea cu ce-a putut. Ţi-au spus vreo vorbă nepotrivită?

— Nu, moş Avrame.

Pătrunseră într-o uliţă largă. Bătrînul se opri în faţa unor geamuri mari, puternic luminate, pe care se înşirau slove aurite. Trase din spatele băiatului sacul şi i-l puse în mînă.

— Aici e o cafenea boierească, după cît văd, vorbi rezervistul. Intră dumneata aici, domnişorule. Bei un ceai pînă ce mă-ntorc eu. Mă duc să caut o gazdă. Unde-a fi, – numai să avem unde ne lăsa capul. C-apoi mîni ne ducem

la Cartier ş-acolo ne *recomandăm* şi ne găsim îndreptările noastre... Intră; eu te găsesc aici...

Paul intră într-o îngrămădire fierbinte şi plină de aburi. Ofiţeri, orăşeni, femei mîncau prăjituri şi beau cafele. Vorbeau tare, rîdeau. Părea a fi un locaş foarte vesel. Chelneri cu şorţuri pătate alergau în toate părţile.

Se aşeză pe un scaun şi puse sacul alături. Şi privind în fierberea de oameni şi de glasuri i se păru că femeile au anume priviri şi atitudini. Erau fardate şi-n toalete vii. Şi bărbaţii rîdeau prea tare în jurul lor. Nu-şi dădu sama de ce, dar îl cuprinse o aspră tristeţă amintindu-şi de suferinţile rătăcirilor lui şi de sumbrul orizont al morţii, la hotarul de foc, unde urlau tunurile. Parcă s-ar fi aşteptat să găsească aici un priveghi de morţi, nu bărbaţi prea guralivi şi femei prea vesele.

«Poate astăzi sînt mîhnit şi contrariat...» se gîndi el.

Ceru un ceai şi-l sorbi încet, ca-ntr-un fel de oboseală a simţurilor.

Într-un tîrziu observă în uşă obrazul cioplit în piatră al rezervistului. Se sculă, plăti şi ieşi.

— Am găsit domnişorule, vorbi oşteanul cu vocea-i blîndă. Pentru fratele lui domnu locotenent se găseşte! Eu asta spun în toate părţile: că-i pentru fratele lui domnu locotenent. Ei se uită la mine şi dau aşa din cap... Da’ am găsit... Numai că-i cam sărăcuţ şi strîmt. Ei spun că au ş-un bolnav alături, dar ce să faci? Acu nu-i de dormit afară!

Cu inima apăsată de negură, Paul urmă pe rezervist. Umblară multă vreme pînă-ntr-o mahala la o căsuţă mărginaşă. Acolo le deschise o mînă nevăzută şi moş Avram opri pe băiat chiar în prima încăpere.

— Aici e... zise bătrînul. Ceilalţi dorm dincolo. Şi-n altă odaie este un flăcău bolnav.. A venit prăpădit de la munte... Dumneata dezbracă-te şi te culcă. Eu mă duc să mai stau de vorbă cu gazdele...

Băiatul se întinse îmbrăcat pe pat la lumina slabă a unei gazorniţe. În jurul lui simţea sărăcia, pe păreţii goi, în mirosul rece de vechituri. Şi cu sufletul întristat asculta

dincolo, în odaia de alături, sfatul gazdelor nevăzute cu bătrînul rezervist. Din vreme în vreme parcă trecea prin odăiţi o suflare de vînt, şi se auzeau ca de departe gemete prelungi, înăbuşite. Cînd se făcea iar linişte, pornea un glas tînguitor de femeie, un picur neîntrerupt ca din streşini toamna, amănunţind necunoscute şi nesfîrşite dureri.

VIII

A doua zi dimineaţă, Paul aştepta în faţa Cartierului ora să poată intra după informaţii. Cu toate tînguirile glasului de femeie, dormise adînc ş-acuma se simţea mai liniştit şi mai sigur de sine. Se gîndea că, însfîrşit, va afla drumul către Adrian şi va putea împlini una din marile lui hotărîri. Clădirea mare de piatră a Şcolii Normale, cu drapelul fîlfîind deasupra, era ţăpuită de sentinele. Moş Avram încercase şi de data asta la una din gherete, unde baioneta jandarmului se plecase asupra lor:

— Dă drumul, măi camarade; avem *afaceri;* dumnealui e frate cu domnul locotenent Plopeanu...

— Daţi-vă-napoi; eu nu ştiu... Văd că-i *ţivil.* Cînd a veni ceasu, vă dau drumu...

Moş Avram se retrase mormăind una din înjurăturile lui.

— He-he! a dracului *santineaua!* Pe-aici au de-a face numai cu generali... Dacă ştiam, îl făceam macar maior pe domnu locotenent! Acu n-avem încotro. Trebuie să mai aşteptăm.

Automobile grăbite soseau pufnind. Ofiţeri se aruncau din ele în fugă şi intrau. Soldaţi şi gradaţi ieşeau cu ordine. Motocicletele pîrîiau în lungul uliţii, şi din plantaţiile de aproape vîntul smulgea ultimele frunze, purtîndu-le în neştire prin bălţi. Cerul era tot posomorît şi rece şi soarele acum părea un vis palid şi stîns al trecutului.

Sosi un cupeu închis, din care coborî un ofiţer nalt,

subţire şi drept, cu bărbuţă căruntă. Sentinelele rămaseră ca nişte stane, cu arma «pentru onor». Ofiţerul trecu încet, tăcut şi grav, ducînd un deget la chipiu, – cu privirea pierdută însă înainte-i, ca-ntr-o cugetare adîncă.

Moş Avram încremenise ţapăn la locul lui. Apoi se-ntoarse cu admiraţie spre băiat:

— Aista-i domnu *genaral* cel mare... şopti el cu respect.

Paul aştepta, cu ochii la ferestrele clădirii cenuşii, cînd, deodată, văzu lîngă el pe ofiţerul cel tînăr şi zvelt, cu fruntea mare şi nasul îndrăzneţ. Se văzu cu bucurie recunoscut şi zîmbi.

— Ce faci aicea, *domnule?* îl întrebă tovarăşul de tren din ajun.

Băiatul răspunse, stînjenit:

— Aştept, să pot intra.

— A, nu-i voie? Vino cu mine...

Paul porni alăturea de el. Sentinela încercă să facă o mişcare de oprire.

— Dă drumu, zise scurt ofiţerul; merge cu mine...

Jandarmul rămase mut, cu mîna coborîtă la condacul armei. Trecu şi moş Avram, c-un zîmbet biruitor. Şi tustrei urcară în sălile înţesate de lume ale Cartierului. Pretutindeni se arătau uşi cu inscripţii, însemnînd numele birourilor. Furieri şi plantoane îi priveau trecînd, c-un ochi indiferent.

— Să intrăm la *Serviciul B,* vorbi ofiţerul, întorcînd o privire prietinoasă spre Paul.

Intrară într-un birou cu mesele pline de hîrtii. Maşini de scris ţăcăneau neîntrerupt. Dintre ofiţerii aplecaţi asupra meselor, un colonel tînăr, cu figura smeadă şi inteligentă, se înălţă cu mînile întinse.

— A! ce vînt te-acluce, Bercene? Te socoteam pierdut! Ne gîndeam să punem doliu!

— Încă nu, răspunse tovarăşul lui Paul. Mai am cîteva zile de trăit...

— Să nu vorbeşti într-un ceas rău, *mon cher ami...*

Scoase o tabachere mare de argint ş-o deschise la

înălţimea bărbiei.

— Ia, dragă, de ici, o ţigară foarte bună... Ai venit fără îndoială să vezi dacă ţi s-a dat bateria pe care ai vrut-o? S-a făcut. Nu înţeleg însă de ce te încăpăţînezi să rămîi la nenorocitul acela de Chelariu. Dracu ştie cum a ajuns colonel. Generalul a vrut în două rîndun să-i ia comanda. Are însă stăruinţă...

— M-am deprins cu oamenii şi cu caii mei... răspunse surîzînd Berceanu.

Paul îl asculta c-o puternică mişcare sufletească. Colonelul începu din nou, gesticulînd cu ţigara aprinsă.

— Ce plictiseală aici pe capul nostru, dragul meu, nu-ţi faci idee! O armată întreagă de refăcut, un alt front de reconstituit. Mă crezi că nici n-am vreme să mănînc şi să pun mîna pe o carte?

— Tot cu *Chateaubriand* ai dumnitale?

— Da, dragă, îl recitesc acum iar, c-o melancolie nesfîrşită, şi-mi aduc aminte de vremurile cele bune ale păcii, cînd trăiam în lumea civilizată... Acum ne zbatem ca-ntr-un infern. Dar, însfîrşit, nu trebuie să pierdem nădejdea.

Vorbea cu uşurinţă şi cu distincţie, evocînd vremuri aurite, petreceri comune, mese de joc şi femei elegante... Era o lume de *altădată,* prevăzută ca printr-un abur de tristeţă, o lume pentru totdeauna pierdută...

Căpitanul Berceanu îl asculta visător, cu zîmbetul stîns. Uitase pe Paul.

Un sublocotenent cu obrazul bucălat şi alb se apropie respetuos şi şopti un cuvînt la urechea colonelului.

— Da. Îndată! Vra să zică, altceva n-ai? Spune vorbe bune băieţilor de la voi. Iartă-mă, mă chiamă generalul.

— N-aveam nimic altceva, răspunse căpitanul. Voiam numai să cer o mică informaţie pentr-un tînăr amic al meu, care vrea să ştie de urma unui frate, ofiţer pe front...

— Cine?

— Locotenentul Adrian Plopeanu... răspunse iute Paul de la locul lui. Regimentul 89 infanterie.

Colonelul îi aruncă o privire repede.

— Nu ştiu, zise el. Biroul de informaţii însă poate da răspunsul. Mai ia, te rog, o ţigară. La revedere!... Mă ierţi, nu-i aşa?

După ce strînse mîna lui Berceanu, colonelul salută, din ochi, amabil pe Paul şi ieşi pe uşa din fund.

— Atunci să mergem la biroul de informaţii... îndemnă căpitanul.

— Domnule căpitan, nu ştiu cum să vă mulţumesc de bunătate, îngînă Paul, emoţionat. Simţea deodată o pornire de duioşie pentru ofiţerul acesta străin şi necunoscut.

Pe culoar, Paul găsi pe moş Avram stînd de vorbă cu jandarmii Cartierului. Cînd intră în biroul de informaţii, îl izbi deodată o voce metalică, subţiată de tulburare, — şi-ndată i s-arătă un locotenent mărunt, brun şi sprîncenat, strîns în tunică cochetă şi cizme de lac, care argumenta cătră ceilalţi camarazi de la mese, fără să bage de samă intrarea lui Berceanu. Zvîrlise cu dispreţ un scaun în laturi şi agita braţul drept.

— Asta nu se poate! Eu am să ies la raport la domnul general. Aici trebuie să fie o intrigă la mijloc...

— Liniştеşte-te, Dumitrescule! interveni o voce.

— Cum să mă liniştesc, nene? Ştii că ai haz? Dacă e vorba să plec, atunci m-am ars... Eu chem imediat la telefon pe nenea şi ies la raport la domnul general. Ce? Sînt nebun să mă duc pe front, cu toţi tîmpiţii?

În clipa aceasta observă pe căpitanul de artilerie şi se domoli.

— Am onoarea să vă salut, domnule căpitan.. Cu ce vă putem servi?

— Domnule locotenent, răspunse Berceanu c-o voce îngheţată, care plăcu lui Paul; – vreau să ştiu unde se găseşte în acest moment regimentul 89 infanterie...

— Regimentul 89? se amestecă altă voce. Se găseşte fixat în regiunea Ţifeşti.

— Mulţumesc, domnilor, răspunse Berceanu.

— Domnule căpitan, tresări prea amabil locotenentul cel sprîncenat: dumneavoastră plecaţi pe front? Îmi daţi voie?

Atunci v-aş propune să nu pierdeţi ocazia. Astăzi se face lîngă cimitirul evreiesc execuţia unui spion. E un spectacol vrednic de văzut.

Căpitanul, fără să răspundă, salută cu capul şi se îndreptă spre uşă, urmat de Paul. În urma lor, iar izbucni vocea violentă şi metalică.

IX

Păşiră o vreme alături, pe subt arborii fantomatici ai grădinii publice, prin troiene de frunze moarte, în umezeala cărora piciorul se cufunda fără sunet. Din nouri, lumina rece curgea ca o apă. Şi Paul îşi simţea sufletul încălzit de o prietinie nouă, lîngă ofiţerul acela cu frunte de cugetător. Avea pentru el deodată dragoste şi admiraţie. Îl asculta vorbind domol, îi răspundea însufleţit, – şi era fericit că, în divagaţiile lor literare, putea să aducă amintiri de lecturi recente şi citaţii de nume. În anii din urmă ai liceului se cufundase în cărţi c-un fel de disperare şi cetise cu pasiune şi fără alegere. Numele acelea ciudate de morţi şi de străini din lumea misterioasă care era numai a lui parcă-l îmbătau şi-l făceau să uite mizeria prezentului. Clipa aceasta rară de ieşire din realitate avea ceva mistic şi-i lega ca pe doi amanţi. Berceanu avea un zîmbet la accentul pasionat al băieţandrului şi el observă cel dintăi că bătrînul rezervist, care umbla domol îndărătul lor, îi asculta poate cu prea mare uimire.

— Să ştii că moşneagul ne crede într-o ureche. De altminteri, trebuie să ne întoarcem. E vremea să plec. Poate ne mai întîlnim în Iaşi...

Băiatul se simţi trist şi singur cînd se despărţiră. În acelaşi timp, se găsi înălţat în propriii lui ochi. Şi porni în lungul uliţilor, gînditor şi zîmbind. Într-un tîrziu se simţi atins şi zări lîngă umărul lui mîna mare şi neagră a lui moş Avram.

— Domnişorule, îi zise rezervistul; trenul porneşte spre Tecuci încolo, după amiază...

— Spre Tecuci?

— Apoi da. Şi eu am stat de vorbă cu oameni de-ai mei cît aţi intrat dumneavoastră prin *birăuri...* Am aflat unde-i regimentul 89...

— La Ţifeşti.

— Da, domnişorule. Mergem o bucată cu trenul, pe urmă poate găsim o căruţă. Cum a da Dumnezeu. De-acu nu-i mult pîn' departe,

— Bine, moş Avrame...

— Da, domnişorule. Ş-am mai aflat pe *cumcă* azi *puşcă* pe-un şpion la marginea tîrgului. Dacă ne-am duce să *prăvim* şi noi?

Berceanu nici nu răspunsese la propunerea ofiţerului sprîncenat. În Paul însă, de atunci stăruia un început de curiozitate bolnavă. Acuma, îndemnul rezervistului îl hotărî deplin.

— Mergem, moş Avrame...

Privind în juru-le simţiră direcţia. Grupe de oameni, aţîţaţi parcă de-o grabă, apucau la dreapta lor, pe-o uliţă lungă. Unii vorbeau zgomotos şi rîdeau. Trăsuri şi automobile coteau pe acelaşi drum.

Curînd, curgerea de oameni spori, şi la marginea tîrgului, un puhoi negru şi zgomotos înainta pe-o clină trăgănată de deal, pe-un drumeag glodos. În urmă rămînea un peisagiu trist de căsuţe mohorîte şi grădiniţi pustii. Înainte, spre culme, ochiul nu întîlnea nici un sprijin. Erau mirişti goale şi spinării, subt o boltă joasă de nouri. Şi rînduri de ciori se legănau şi se învăluiau în văzduhul sur cu zvon aspru şi răsunător.

Drumul era greu şi i se păru lui Paul foarte lung. Trăsurile şi automobilele făceau un ocol prin altă parte şi abia înaintau în aceeaşi direcţie, spre aceeaşi culme, mohorîtă şi tăcută.

Cînd ajunseră, intrară într-o mulţime înţesată, stăpînită în trei părţi de cordoane de soldaţi. În laturea a patra, goală,

în fund, oamenii amestecaţi îşi arătau unii altora un stîlp de lemn proaspăt cioplit şi grabnic îngropat în pămîntul moale. Acesta era singurul semn al platoului.

Copii din mahalale, femei din popor, cu broboade colorate, tîrgoveţi, funcţionari se mişcau neîncetat; toţi voiau să răzbească în rîndul întăi. Trăsurile şi automobilele, cu uniforme, haine negre şi toalete elegante de femei, alcătuiau ca un rînd de loji mai la o parte, de unde unii îşi potriveau binoclurile spre stîlpul singuratic.

Era ora unsprezece. Lumea începea să fie nerăbdătoare. Cineva, la automobile, îşi înălţă glasul prea tare:

— Ce dracu! Convoiul trebuia să fie acum aici.

Toate capetele se întoarseră într-acolo. O huruire de rîs izbucni în altă parte. Pe urmă o voce subţire strigă: «Vine! vine!» Şi un grup de copii se îmbulzi cu capetele înainte prin mulţime, scurmîndu-şi locuri.

Un convoi de soldaţi puţini venea trudnic în lungul coastei. În mijlocul lor, cu spatele adînc încovoiat, înainta încet, un om mărunt cu haină neagră şi pălărioară cenuşie.

În jurul lui Paul, oamenii făceau comentarii. De la glasurile înăbuşite din juru-i, băiatul auzi numele condamnatului: Iosif Lozner.

— A fugit la inamic... lămurea o voce. Moş Avram se îndesa, ascultînd cu adîncă luare-aminte. — A fugit la inamic şi pe urmă s-a întors... Zicea că l-au făcut prizonier şi că a scăpat... Dar el a venit să spioneze şi pe urmă să fugă iar. L-au sucit, l-au învîrtit, – ce să afli de ia el, dacă-i spion? L-au condamnat la moarte!

— Foarte bine, răspundea altcineva, cu glas indiferent.

Moş Avram clătină din cap. Întrebă cu fruntea încreţită:

— Adicătelea el zice că nu-i vinovat?

— Nu, el zice că nu. Da’ cine-l crede?

— Aşa-i. Ş-acu trebuie să-l *puşte?*

— Se-nţelege.

Paul simţi la bătrînul lui tovarăş un fel de aţîţare. Sufla pripit pe nas şi se străduia să-şi facă loc. Se înălţa în vîrful degetelor, se cumpănea cînd pe un picior, cînd pe altul, ca

să vadă mai bine, şi-şi mormăia sudălmile obişnuite.

Încet-încet, mulţimea înţesată tăcuse. Se auzea acuma fîşîitul prin glod al paşilor celor ce soseau.

Prizonierul fu adus numai cu două sentinele în locul gol şi toată lumea putu să-l vadă. Părea bolnav, cu obrazul pământiu, puhav şi boţit. Înălţa parcă cu spaimă, din cînd în cînd, ochii negri, mari, aprinşi de friguri. C-un gest sacadat, ducea cu dreapta spre mustăcioara-i castanie o ţigară aprinsă. Trăgea o dată adînc şi scurt dintr-însa şi o lăsa apoi c-un tremur nervos în lungul trupului, pentru ca s-o ridice iar îndată.

Plutonul de execuţie, se rîndui în tăcere, la douăzeci de paşi de stîlp. Paul avu o părere sau văzu – că ochii lui Lozner, săgetînd sălbatic o clipă, cercetează oblic şirul de soldaţi, mai nădăjduind că *lucrul* nu se va întîmpla.

Abia acum înţelese cu hotărîre că omul acela va muri în cîteva clipe. I se păru asta nenatural şi straniu.

Tresări. În liniştea deplină, se înălţase un glas:

— Iosif Lozner! Ascultă actul de condamnare!

Un om scurt, în uniformă, în faţa osînditului, desfăşurase o coală de hîrtie.

Lozner aştepta cu spatele gîrbovit, cu capul aplecat. Numai braţul cu ţigara se mişca pripit şi maşinal.

Cetirea actului începu. Băiatul avu un simţimînt de stînjenire: glasul îi suna în urechi nefiresc şi cam declamator.

— ... În numele maiestăţii sale regelui...

Îşi auzi inima bătînd în piept. Cetitorul se opri deodată. C-o intonaţie mai scăzută, făcu o observaţie:

— Condamnatule, cînd ţi se citeşte actul, descopere-te şi leapădă ţigara...

Un soldat făcu doi paşi şi trase pălăria din capul lui Lozner. Ţigara pe jumătate arsă căzu jos, fumegînd un fir subţire, cenuşiu, întortochiat ca o hieroglifă. Condamnatul însă părea că n-auzise nimic.

Cetirea actului urmă, c-un glas mai repede şi monoton. Paul asculta, fascinat şi nerăbdător.

«Fără îndoială că e vinovat...» se gîndea el.

— Condamnat la moarte prin împuşcare... execuţia va avea loc... urma glasul cetitorului.

Lozner îşi ridică asupra mulţimii ochii mari. În ei nu se putea ceti nici groază, nici resemnare, nimic. Erau nişte ochi lucitori şi bolnavi, de animal.

— Luaţi-l! urmă glasul.

C-o mişcare simplă, osînditul se plecă, îşi culese ţigara şi iar începu să tragă din ea, sacadat. O mînă îi aşeza în cap, din mers, pălărioara cenuşie. Moale şi fără viaţă, omul străbătu distanţa pînă la stîlp. Acolo ţigara-i căzu. Ridicînd numai pe jumătate fruntea, într-o parte, murmură ceva soldatului de lîngă el. Tovarăşii din dreapta şi din stînga îl lăsară liber. El făcu doi paşi în dosul stîlpului, pe care părea că nici nu-l observă, şi rămase cîteva clipe mascat de o tufă de porumbrel, – pe cînd un murmur uşor ş-o chicotire străbăteau prin mulţime...

Cînd Lozner se descoperi iar şi trecu la locul lui, cînd două mîni îi înodară cu greu o batistă pe ochi, cînd alte mîni începură să-l înfăşure într-o frînghie şi să-l fixeze de stîlp, Paul îşi simţi buzele tremurînd – şi le strînse cu putere, stăpînindu-se, Văzu, puţintel îndărătul umărului, şi mutra încreţită şi amărîtă a lui moş Avram. Aştepta parcă un cuvînt; dar bătrînul tăcea.

Soldaţii din jurul comandantului feriră în laturi şi intrară în mulţime, fără a mai privi îndărăt.

Şi-ndată o comandă subţire, uscată, un glas alterat tresări. O pîrîire de arme urmă, înfundată, fără răsunet. Şi osînditul, scăpînd brusc capu-n piept, lunecă printre frînghii, strîngîndu-se ca un vierme la piciorul stîlpului.

Paul întoarse ochii arşi asupra soldaţilor care trăseseră. Unii stăteau încă încremeniţi cu arma la ochi; alţii o trăseseră la şold. Văzu o mască chinuită într-un rîs convulsiv; alta, alăturea, cu gura căscată şi cu ochii holbaţi înainte; apoi, alăturea de asta, un obraz, tînăr şi palid, de flăcăuaş, cu buzele zbătîndu-se într-o răsuflare de trudă...

Nici el nu se mai putu stăpîni, şi începură a-l scutura

suspine nervoase. Pufnea pe nări şi-şi înghiţea lacrimile.

Mulţimea avu o mişcare înainte, dar soldaţii o opreau încă. La stîlp, doctorii cercetau pe cel căzut. Şi se mai auzi o singură pocnitură ascuţită de pistol. Paul nu înţelegea ce-i şi nici nu voia să întrebe. Îşi făcea loc cu coatele prin curentul contrar de oameni şi-l biciuia parcă nevoia să fugă, să se depărteze cît mai repede. Îşi simţea şi trupul frămîntat pe dinlăuntru ca de o suferinţă de stomah.

Rezervistul îi vorbi din urmă:

— Domnişorule, încă nu murise... Au trebuit să-l sfîrşească c-un glonte...

Paul nu răspunse. Moartea aceasta ciudată, comandată, i se părea sălbatică. Îi stăruia chinuitoare în luminile ochilor, ca un vis urît. Şi-l străpunsese ş-o îndoială: fiinţa aceea, care fusese ucisă, poate nu era vinovată. «A fost judecat, a fost osîndit», se gîndea el. Cu toate acestea, *poate* nu era vinovat. Şi-i apăreau, tragici, ochii aceia mari, din care fugise orice expresie omenească.

Automobilele bubuiau înăbuşit şi coteau pe costişă, spre oraş. Într-unul din ele, nalt şi alb, zări o siluetă subţire şi fină, ş-un obraz cunoscut, subt o pălărie mare cu pană cenuşie de struţ. Era cuconiţa Tina.

Trecuse repede. Acuma o urmărea cu privirea din spate şi se-ntreba, c-o altă mişcare de suflet: «Oare m-a observat?» Sub pălăria cu pană de struţ mai erau îmbulzite chipiuri şi pălării bărbăteşti. În prima clipă băiatul nu le văzuse. Acuma-i jucau nedesluşite dinaintea privirilor, – pînă ce totul pieri la o cotitură.

«Stătea mai sus... Era aşezată pe genunchii cuiva...» îşi zicea el.

Şi din urmă, de pe dealul pe care stătea înălţat spre cer numai stîlpul acela alb de osîndă, pe sub cerul jos şi pe subt învăluirile oblice de ciori, mulţimea se risipea, lărmuind. Îl ajunse o trăsură, în care gesticula supărat ofiţerul cel mititel şi sprîncenat de la Cartier. Îi auzea înfrînturi glasul metalic:

— E o pildă pentru alţii... Din pricina ăstora suferim noi...

Trist şi abătut, ca după o noapte de nesomn, intră în oraş printre căsuţe scunde. Şi nu înţelegea cum toată lumea aceea, care trecea înaintea lui, ori care rămînea în urmă, poate să-şi urmeze ziua cu aceeaşi linişte şi seninătate ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Cu toate acestea, fusese ucis un om...

— Ce zici, moş Avrame, a fost vinovat ori nu?

— D-apoi cine poate şti, domnişorule? La asta mă gîndeam şi eu. Am văzut mulţi oameni murind. Nici nu mai ştiu cîţi... Da' asta-i *altceva...*

Cînd, după amiază, intră în gară şi-şi luă loc într-un colţ, în mulţimea de uniforme vinete, întîmplările dimineţii se simplificaseră în mintea lui. C-o preciziune grozavă, vedea gestul automat al ţigării şi măştile anormale ale soldaţilor care trăseseră. Sta tăcut şi nemişcat în mirosul acela pătrunzător de mulţime.

— Ce ai, domnişorule? Parcă nu ţi-i îndămînă... îl întrebă cu blîndeţă moş Avram. Nu te mai gîndi la asta. Eu am şi uitat...

Şi-i zîmbea ca unui copil, mîngîindu-l pe umăr uşurel, cu mîna-i mare şi bătătorită.

X

La trenul de după-amiază, aceeaşi îmbulzeală obositoare. Şi aceeaşi aşteptare nesfîrşită a plecării – parcă ar fi fost vorba de un drum în necunoscut. Şi-n vagonul murdar, căptuşit cu scînduri goale, o îngrămădire pitorească de boccele şi oameni. Soldaţi căţăraţi pe poliţile de sus, pe spătarele băncilor, pe clituri de raniţe şi lădiţi. O ţesătură aşa de strînsă, încît, odată intrat acolo, te simţeai făcînd parte dintr-un singur trup cu multe capete şi nenumărate braţe, din care nu te puteai rupe, spre uşă, ori spre fereastră, decît cu sforţări înfricoşate.

Ghemuit într-un ungher, Paul aşepta această nouă

plecare cu inima înţepată de teamă. Parcă urcase pînă acuma un drum dureros, cu îndîrjire şi înfrigurare; şi nădăjduind ceasul popasului, îi era frică să nu fie dezamăgit. Dacă cumva nu va mai găsi pe Adrian? Cerca să şi-l închipuie acolo, în umbra tragică a fortificaţiilor, şi nu izbutea să întruchipeze decît ceva nelămurit şi fugar, în care se amestecau, cînd silueta fugară a cuconiţei Tina, cînd obrazurile crispate ale soldaţilor plutonului de execuţie de dimineaţă. Închisese ochii şi voia să-şi statornicească gîndurile; şi fără voie începu să asculte un glas supărat de negustor guraliv.

O clipă deschizînd ploapele, zări în trupul multiplu din care făcea parte două braţe în mişcare ş-un obraz asudat şi rumenit de băutură.

— Cine-i împotriva noastră? striga glasul întărîtat. Cine-i împotriva mea? Să vie să mă mărturisesc ca la popă, – pe urmă ia o puşcă şi-mi ridică viaţa, dacă-s vinovat! Da’ de ce să mă tai aşa bucăţică cu bucăţică? Încotro mă întorc aud: Negustori speculanţi! Negustori tîlhari!

— Aşa şi este! observă cu răutate cineva din mulţime.

Omul asudat privi cu dispreţ în partea de unde venise întreruperea, apoi îşi prăvăli cu palma căciula pe ceafă:

— Doamnelor şi domnilor! urmă el disperat; nu sînt tălhar! Să mă credeţi că sînt un om cinstit şi cu frica lui Dumnezeu... Dar am ajuns vremuri grele. Nu sîntem vinovaţi nici noi, nici jidovii, nimeni...

— Ba jidovii îs vinovaţi... replică iar necunoscutul.

— Ba să mă ierţi, dragă! Măcar c-au răstignit pe Domnul nostru Hristos, acuma nu-s vinovaţi. Sunt şi ei negustori, ca şi mine... Zic unii că vindem scump, că jupim lumea. Nu jupim lumea, domnilor! Eu, dacă vreau să aduc marfă de la Galaţi, trec printr-o sută de vămi, oameni buni! Aşa-s acuma timpurile. Trebuie să trec printr-o sută de vămi. La domnu cutare, şi la domnu cutare... la staţia cutare şi la domnu şef de tren cutare... la magazionerul cutare şi la macagiul cutare. Toţi mă jăcuiesc şi toţi mă dezbracă! După ce mă jăcuiesc ei, trebuie să mă-ntorc şi să mă închin la cei

care cer bilet de voie... Acuma la toate trebuiesc bilete de voie... Trebuie să mă plec la domnu ofiţer cutare, şi la domnu jandarm cutare, şi la domnu subcomisar cutare... la toate icoanele! La cine să strig: săriţi şi nu mă lăsaţi? Cum oi striga, sar cînii şi mă mînîncă! Trebuie să închid prăvălia şi să mă dau cu capu-ntr-o fîntînă!

Unii din tovarăşii de vagon, spînzuraţi pe poliţile de sus, rîzînd fără ruşine, arătară că ei nu pot crede aşa ceva. Glasul cel răutăcios lămurea cu linişte:

— Ce spui dumneata, noi nu putem crede. Doar boierii îs oameni de treabă!

— Ba credeţi-mă, oameni dragi, credeţi-mă... se văita negustorul.

— Cum să credem? urmă necunoscutul, de sus, din nour de fum de ţigări. Dac-ar fi cum spui, ar trebui să punem mîna pe ciomag. Dar nu punem mîna pe ciomag, pentru că nu-i aşa. Pe lîngă asta, ce drept avem noi să judecăm? În gloanţe şi-n şanţuri stau alţii: noi hălăduim în *bencheturi.* Acasă muierile noastre au de toate, nici nu le pasă! Nici la rechiziţie nu ne-au luat caii. Şi căruţele... Tare bine o ducem noi, şi alţii îndură tot greul. Cîmpul nostru singur se lucrează; şi noi numai cu lenea şi cu beţia! Cum s-avem noi dreptate? Noi n-avem nici o dreptate. Şi nici pe dumneata nu te credem!...

Negustorul se bătea cu pumnii în căciula-i brumărie.

— Adevărat! strigă el cu patos. Săracul n-are nici o dreptate!

Şi-n încrucişările de glasuri, între glume uneori cam nesărate şi vorbe cu două înţelesuri, în mirosul nesuferit, Paul simţea crescînd o aţîţare, o plămadă de ură. Era ceva tulbure şi fioros.

Crescut în Bucureşti, în căldura şi liniştea familiei lui, băiatul nu cunoştea pe ţărani decît din cărţi şi din spuse. Îşi formase o idee vagă despre un norod poetic, patriarhal şi inteligent, care-şi îndură cu resemnare crucea suferinţii. Acuma, de cîteva zile, simţea în glasuri aţîţare. Sub liniştea cuvintelor, fierbea otravă. În atmosfera grea a vagonului,

trupul acela strîns şi înfierbîntat, din care făcea şi el parte, începu a revărsa într-un murmur neînţeles tînguiri care-l cutremurau pe băiat. Satele-i apăreau ca un pămînt necunoscut şi încă neexplorat, în care slujbaşii stăpînirii globesc vite şi paseri, scot la muncă forţată *văduvele* şi orfanii celor plecaţi în foc, împart ajutoarele ca pe un fel de premii de cumătrie, în care domneşte altă lege, altă rînduială... Plîngerile suferinţii mor la poarta ţarinei. Căci între sate şi-ntre oraşele cele luminoase şi fericite stă o prăpastie de întuneric...

Îşi întoarse ochii spre bătrînul lui prietin moş Avram, ca-nspre o salvare. Dar rezervistul clătină cu amar din cap:

— Vai de sufletele noastre, domnişorule... Am fost şi eu acasă zilele trecute... M-am repezit să-mi văd gospodăria... Mi-am găsit vitele luate... nevasta o umbră, cu tulpanul peste gură... copiii desculţi... N-are cine-i îngriji, n-are cine-i apăra... M-am dus ş-am întrebat de vite pe primar şi m-am uitat urît la el. Mi-a spus că-s dezertor şi să mă duc la datoria mea... M-am întors la moarte, oftă el c-un glas abia auzit. I-am lăsat în sama lui Dumnezeu, – că la oameni nu mai putem nădăjdui...

Paul îşi simţea pieptul ca-ntr-o ghiară. Închise pleoapele. Noaptea aceasta i se păru grozavă şi nesfîrşită. Nu se putea clinti din loc; îl înăbuşeau aburul şi fumul; îl înjunghia disperarea crîncenelor amărăciuni pe care le vărsau toţi de pretutindeni.

Cînd o zi alburie desfăcu zăbranicul din ferestre şi arătă, pe cîmpuri amorţite, un pospai de ninsoare, simţi că totuşi va putea merge pînă la sfîrşit. Coborît din vagon, o înfrigurare îl cuprinse. Îşi stropi ochii cu apă rece de la o cişmea şi zise, c-un rîs nervos, către rezervist:

— De acuma, moş Avram, nu ne oprim decît *acolo...*

— Da, domnişorule, dar trebuie să ne-ntărim. Trebuie să punem ceva cald la inimă...

Abia îl putu însă îndupleca bătrînul să beie un ceai, în picioare, dinaintea unei magherniţi de scînduri. Plecară îndată, după ce întrebară de drumul Ţifeştilor. Paul nu

băgase de samă nici unde se oprise, nici uliţile şi casele pustii în lumina dimineţii. Avea grabă să treacă, să ajungă acolo unde era sufletul şi sprijinul mamei.

Cu cît vedea că se apropie, cu atît mai bine înţelegea că pasul acesta numaidecît trebuia să-l facă. Mama lor n-ar fi putut trăi liniştită fără o ştire hotărîtă despre feciorul cel mai mare. Dar şi dragosea lui adîncă pentru *bia* îl adusese pînă aici.

Şi păşind sprinten pe marginea drumului îngheţat, spre o zare pustie şi lungă, îşi aducea aminte de o mulţime de clipe de acasă de la ei, din vremea fericită cînd trăia cel pe care-l iubea ca pe un Dumnezeu. O icoană îi răsări în minte ca o floare, din adîncimea fiinţii. Adrian îl ţinea pe braţe; mama sta sub lampă, zîmbind liniştit, şi tatăl, într-un jîlţ larg, luminat de jarul din sobă, spunea o poveste, inventa o fantazie înaripată pentru el, pentru cel mititel. Toţi aveau o lucire în ochi şi pe buze. Şi Adrian, rîzînd, îl strîngea lîngă obraz cu dragoste.

De altminteri, crescuse în admiraţia fratelui lui mai mare. Îl urmărea pas cu pas în odaia lui, în ograda largă şi-n tainica grădină. Îşi vîra năsuşorul în cărţile lui cu poze şi-n toate jucăriile lui cu resorturi şi bobine electrice. Îi aporta, ca un căţeluş mingile aruncate c-un fel de batistă întocmită cu multă răbdare şi meşteşug... Fratele lui era pentru el cel mai minunat şi mai îndrăzneţ băiat din lume. Şi admiraţia aceasta, amestecată cu iubire, se păstrase, căci inteligenţa subţire şi avîntată a lui Adrian îi deschisese o carieră înflorită în lumea literară, şi sufletul lui distins îl ţinea legat de ai lui cu dragoste neştirbită, cu atenţii delicate pentru mamă, cu pietate caldă pentru dulcele cămin al anilor de odinioară.

De la o vreme Paul observă mişcare în lungul drumului, şi visurile lui din trecut se şterseră, se cufundară în el ca-ntr-o ceaţă. Coloane de muniţii mergeau în aceeaşi direcţie cu el. Căruţele intrau pe şleah, de pe-un drumeag, şi se înşirau una după alta, necontenit, cu caii păşind domol şi cu soldaţii călări cumpănindu-se ritmic, încotoşmaţi în mănţăli,

cojoace şi căciuli. Scrîşnea prundul şi sunau obezile. Din cînd în cînd oamenii întorceau peste umeri obrazuri negre şi aspre, slobozeau cîte un strigăt şi înălţau bicele cu codirişcă scurtă. Pe marginea stîngă a drumului, trecea cîte-un automobil ca-n vifor, «umplînd lumea de*miroaznă*», cum spunea moş Avram. Şi-nainte, zarea stătea mută, fără soare, subt un abur de mîhnire.

La un popas, pe ghizdelele unei fîntîni, avură un răgaz de linişte. Şoseaua fu liberă un timp. Apoi, dinspre frontul necunoscut, începură a sosi căruţe cu bejenari. Boii mergeau repede, îmboldiţi cu asprime de oameni; şi-n cară, printre ţoale şi boclucuri amestecate, scoteau, capetele femei plînse şi copii miraţi, pierduţi în straiele părinţilor. Oamenii aveau o privire duşmănoasă, pironită înainte. Mînaţi de-o disperare mută de la locurile lor pustiite, de la casele lor prefăcute în cenuşă, se duceau aşa în neştire, ca pe un drum de ţintirim.

Coloanele iar începură a curge spre zarea fumurie a apusului. Erau acum căruţe de ţară, cu coviltire de rogojini, ducînd provizii de la gările din dosul frontului. Umblau cu cîte patru cai mărunţi înhămaţi bulziş. Rezerviştii bătrîni îi îndemnau din chilna de dinainte, cu glasuri domoale şi egale.

La o oprire a tunelului de coviltire, moş Avram intră în vorbă cu «oamenii lui». Se dădu lîngă roata de dinainte a unei căruţe şi scoase tutunul şi foiţele. Răsucind ţigări groase, scăpărînd şi aprinzînd, – şi moş Avram şi rezervistul celălalt făceau parcă gesturile unui ritual. Stătură aplecaţi o vreme, se înălţară şi-şi apropiară nasurile, apoi începură a slobozi fum ca nişte hogeaguri. În urma acestui lucru, părură înţeleşi. Moş Avram, zîmbind şiret, făcu spre Paul un semn uşor din cap. Băiatul se apropie, şi căruţaşul le făcu loc printre lăzi cu pesmeţi şi cutii de conserve.

Aşa umblară pe drumul lung sfătuind încet, în pasul domol al cailor.

Oştenii vorbeau despre nevoile de acasă. Băiatul aduse vorba despre front.

— Nemţii s-au oprit, răspunse prietinul cel nou al lui moş Avram. Acuma se-ngroapă-n pămînt. De-acu pînă-n primăvară s-or întări şi-ai noştri ca buruiana ră, care nu moare. Şi pîn-atuncea vin tunurile cele mari.

— Care tunuri?!

— Cele mari. Nişte tunuri cum nu s-au mai văzut, pe lume. Aşa aud. Apoi atuncea s-a alege. Hei! oftă omul, şfichiuindu-şi căluţii... grea toamnă am petrecut noi! Au rămas oamenii şi dobitoacele pe toate drumurile şi-n toate rîpile. Ne-au bătut şi ne-au alungat. Dar mare-i Dumnezeu!

— Adevărat, numai a lui e puterea... aprobă moş Avram.

Paul se îndreptă, c-o înfiorare de nădejde:

— Vra să zică acuma lucrurile s-au îndreptat...

— Dă, ştii mata, stăm ca omul cel ce-a fost bolnav... Avem *coraj* da' trebuie să mai prindem putere. Iaca, acuma ducem o leacă de hrană, – da' ce-ajunge la atîta lume? O zi este, două nu... Războiu-i mare nacaz, oameni buni!...

Paul căzu pe gînduri. Într-un tîrziu începu a vorbi mai mult către sine:

— Cînd treceam acuma o lună pe drumuri de-acestea, bătea o ploaie rece şi lumea umbla cu capetele plecate în jurul căruţelor, – parcă purtau morţi... Ne duceam, ne duceam către miazănoapte, alungaţi ca de un vînt rău, cu picioarele zdrobite şi sîngerate, fără nădejde să mai ajungem undeva. Acuma văd că nu se mai cunoaşte nimic din ce-a fost.

— Nu se mai cunoaşte, răspunse moş Avram, căci corbii şi hultanii au curăţit şi apele au spălat!

În adevăr, corbii curăţiseră şi apele spălaseră, dar amintirea grozăviilor se întorcea întreagă în sufletul băiatului.

XI

Cu cît se apropiau de linia cufundată în negură a munţilor, cu atît mişcarea se înteţea. Drumul era tot mai umblat de căruţe, călăreţi şi pedeştri. Paul vedea feţe liniştite, bronzate de asprimea anotimpului. Parcă preocuparea cea mare a morţii, care stăpînea totul, alungase celelalte mărunţişuri ale vieţii şi oamenii dobîndiseră o gravitate marţială şi severă. Poate era numai o părere. Impresia aceasta însă îi umplea sufletul de mîndrie.

Trecură prin sate cu mişcare întinsă de soldaţi. Coborîră în văi, urcară dealuri. Şi deodată simţi, departe, în fund, sub neguri, sclipind o apă.

— Am ajuns... zise deodată cărăuşul. Acolo-i apa Putnei, Acolo s-a oprit bătălia. Aici trebuie să fie şi regimentul dumneavoastră. Apucaţi pe drumul ista, printre vii, şi pe urmă ţineţi culmea...

Cum? A ajuns? Băiatul privea nedumerit în juru-i, cu inima bătînd. N-auzea tunuri. Nu vedea aşa-zisa linie de foc. Nu vedea nici o furnicare, nici o pregătire în dreapta şi-n stînga, pămîntul se înmlădia cu vii şi pometuri. Pe drumeaguri se încrucişau oameni şi căruţe, – trecînd parcă la îndeletniciri şi la munci obişnuite.

Trecură printr-un corn de sat cu căsuţe rare, întîlniră o corvoadă de soldaţi. Purtau la deal bucătării de campanie curăţite şi spălate.

Moş Avram întrebă:

— Într-acolo-i 89?

— Da.

Inima lui Paul începu a se zbate puternic şi dureros.

— Sunteţi din regimentul 89? întrebă el cu glas sugrumat.

— Da.

— Găsim noi aici pe domnu locotenent Plopeanu?...

Oamenii se opriră o clipă, privindu-se, ca şi cum n-ar fi înţeles despre ce-i vorba.

— Domnul locotenent Plopeanu *Andrian?* tresări deodată omul. Este la noi în regiment. Da’ ce aveţi cu el?

Paul nu răspunse. Se simţi mînat înainte ca de o izbitură de vînt. Porni, aproape alergînd:

— E frate cu domnu locotenent... lămurea moş Avram soldaţilor. Vine cine ştie de unde şi-l caută...

— Frate cu domnu locotenent? Îl caută? Apoi nu pe-acolo. Haideţi cu noi...

Paul, ca rătăcit, se întoarse în loc şi se duse după soldaţi. Trecură pe lîngă grajduri de cai, improvizate sub maluri de pămînt; pe lîngă campamente rudimentare de bucătării, la adăpost de scînduri; pe lîngă o infirmerie instalată pe un tapşan, în corturi. Apoi soldaţii se opriră. Unul zise:

— De-acu luaţi-o tot înainte, pe cararea asta. Ieşiţi drept la batalionul trei. După ce treceţi printr-o vălcică şi printr-o vie, daţi de bordeie... întrebaţi acolo, la compania unsprezecea...

Merseră încă o bucată bună de loc. Pierduseră din ochi lucirile Putnei. Treceau printr-un găvan curat, în scobitura căruia se roteau căpiţi de fîn şi nuci bătrîni. Era linişte şi singurătate şi abia se simţea adiind vînt uşor. Deodată fulgeră şi soarele de la asfinţit, printr-o spărtură de nouri, şi lumina lui tristă polei împrejurimile.

După o cotitură, la un şipot, găsiră soldaţi. Apoi văzură şi bordeiele, într-o poziţie de vilegiatură, ferite sub deal, într-o luncă rară de tei bătrîni. Soarele ajungea din asfinţit acolo şi lumina albituri întinse, clădiri de lemne şi grupe de ofiţeri şi soldaţi.

Băiatul se repezi. În mulţimea de trupuri în mişcare, ochiul lui ager descoperise pe Adrian. Capete se întoarseră nedumerite spre acest străin adus de vînt. Dar un glas tresări:

— Paul!

Şi băiatul văzu pe frate-său năpustindu-se. Cînd căzu în braţele lui, îl orbiră lacrimile şi începu a suspina.

— Ce este? Stăpîneşte-te! îi zicea Adrian îngrijat. S-a întîmplat ceva? Cum se află mama? Ce face Mary?

— Cred că sînt bine, la Iaşi.

— Cum? nu ştii nimic despre ele, despre Codinuţă? Nu ştii

– ori îmi ascunzi o veste grozavă...

— Nu, Adrian, nu e nimica! Nu te uita aşa la mine? Întăi te-am căutat pe tine. Pe urmă mă duc să găsesc pe mama. Vreau să-i duc veşti de la tine.

— Dar tu, de ce eşti despărţit de ea? Ce este? Paul, – să nu-mi ascunzi nimic!

Băiatul îşi încleştase mînile şi, ca să-l liniştească, îi lămuri c-un glas pripit pribegia lui în Moldova, pe drumurile retragerii. Vorbind, se domolea încet-încet. Numai ochii mari îi mai luceau într-o bură de rouă. Se liniştea şi Adrian. Şi ferindu-l uşor în laturi, îl privi pe mezin cu admiraţie:

— Ştii tu, Paule, c-ai mai crescut? Te-ai făcut mai voinic; suferinţa te-a întărit.

După clipa de spaimă, acuma rîdea, – parcă soarele căzut în asfinţit mai stăruia încă pe obrazul lui. Toate nimicurile acestea copilăreşti şi uşurele, care se spun la întîlniri neaşteptate cu cei iubiţi, îl făceau nespus de fericit pe Paul, îl mîngîiau, ca desmierdările de demult, de-acasă.

Se uita şi el uimit la Adrian. Era parcă mai nalt şi mai spătos în haina de ofiţer, cu obrazul înegrit şi supt, însă plin de energie. Şi ochii aceia, ochii mamei, pe care-i avea şi el, cît de adînci îi păreau şi cît de serioşi, cu toată lumina lor trecătoare de rîs!

Ca-ntr-o ameţeală îi trecură pe dinainte ofiţeri tineri, camarazii lui Adrian, şi auzi nume pe care le uită îndată. Toţi îl împresurau zîmbitori şi prietinoşi şi cei mai tineri semănau unul cu altul.

Cum avu răgaz, băiatul îşi aminti de tovarăşu-i de nevoie şi trase pe frate-său înspre moş Avram. Îi spunea, învălmăşit, cum l-a ajutat în tren, cum l-a îngrijit. «Nici nu-ţi faci idee, Adrian, ce suflet!»

Ofiţerul dădea din cap, privind spre moş Avram, care aştepta în poziţie, cu obrazul liniştit şi trist. Apoi îi cunoscu.

— Cum nu? Pe Avram Roşca îl cunosc. Am năcăjit amîndoi în stîncile munţilor, pe Călimani! Mult ai mai înjurat în vremea aceea, Avrame! Ai scăpat de la nemţi? Cum ai făcut, omule?

— Bine, trăiţi domnule locotenent. Mi-am pus nădejdea la Dumnezeu şi gîndulla Moldova. Ş-am străbătut...

Ofiţerii ceilalţi se apropiau interesaţi. Paul, entuziasmat pentru bătrînul lui, îl îndemnă să spuie tot, cum a fost de la început, să nu lase nimic la o parte, să povestească ca-n tren, în noaptea aceea cînd stăteau la foc...

— Spune, moş Avrame...

Bătrînul începu trăgănat, cu glasu-i domol şi mîhnit. N-avea multe de spus, căci întîmplările erau foarte simple, – dar ceea ce cucerise pe Paul în noaptea dintăi, resemnarea nesfîrşită şi credinţa într-o datorie a vieţii, parcă radiau şi de astă dată spre inimi. Băiatul privea în juru-i, surprins că ceilalţi nu înţeleg cît era el de mîndru pentru istorisirea bătrînului rezervist...

În viaţa monotonă a bordeielor, căzuse o întîmplare însemnată, şi camarazii începură a vorbi despre sărbătorirea ei. Mai ales căpitanul Racovăţ, un uriaş cu înfăţişare şi vorbă de ţăran, înţelegea că trebuie întocmit un banchet cu vin mult şi mîncări grozave.

— Ascultă, Plopene, zicea el cu vorba-i lată şi veselă. Fiecare lucru cu socoteala lui. Masa nu se face singură. Trebuie chemat Chirilă al meu, ca să-i dăm provizii. Dacă n-a arde şi n-a strica, ne face el o masă destul de bună. Da' ce punem?

— Punem tovărăşie, ca totdeauna, vorbi unul din ofiţerii cei tineri.

— Nu aşa, răspunse vesel căpitanul Racovăţ. Nu-i drept. Eu îs cel mai vechi şi vreau să pun jumătate. Şi cealaltă jumătate o puneţi voi. Bun? — şi privi cu mîndrie în juru-i. Atunci strigaţi «brava!» şi «mulţi ani trăiască!» Eu am avere opt găini şi doi cucoşi. Cînd văd pregătiri ca să pornim undeva, găinile mele vin singure şi se suie în căruţă, aşa educaţie au. Un cucoş îl dau. Fac jertfa asta! Locotenentul Iordan are şi el opt găini şi doi berbeci. El dă un berbec. Eu dau paharele şi sublocotenentul Iordăchescu dă vinul care i-a venit de-acasă. Parte dreaptă.

Ce mai dau eu? Dau un soldat ca să rîşnească cafeaua lui

Nicolau. Şi la urmă mai dau un *banc* de maca, şi n-o să ziceţi că nu sînteţi mulţămiţi... Aşa, acum urale şi îmbrăţişări!

În adevăr, ofiţerii începură a striga ura!; se îmbrăţişau şi se felicitau într-o pornire copilărească.

Adrian zîmbea, cu ochii asupra asfinţitului şi ţinînd pe mezin de mînă:

— Să-l lăsăm, zise căpitanul. Trebuie să ţie sfat de familie. Noi mergem să rînduim masa. Poftiţi, domnilor, la ordine!

Rămaşi singuri, la un colţ de bordei, în cea din urmă lumină a amurgului, fraţii se priviră cu nespusă dragoste.

— Cum ai putut tu, mititelule, veni pînă aici? întrebă Adrian.

Paul tăcea, mişcat.

— Ce-or fi făcînd ai noştri?...

— Ne-aşteaptă... răspunse încet băiatul.

— Aşa-i, ne aşteaptă. Mama parcă era să se prăpădească cînd a izbucnit războiul. Mamele sînt toate contra măcelului... Şi eu parcă-i dădeam dreptate cînd mă uitam la Codinuţă, care petrecea şi rîdea foarte vesel şi mulţămit de uniforma mea. Ce ştie un pui de şase ani! Mama şi Mary se uitau la el cum rîde şi-şi ştergeau ochii de lacrimi... Cine ştie dacă ne-om mai vedea!

— De ce vorbeşti aşa, *bie?* îl desmierda mezinul, alipindu-se de el.

— Te uitai la nebunia de adinioarea? reluă Adrian. Ce putem face? Aici sîntem prizonierii tristeţii şi trebuie să ne mai eliberăm din vreme în vreme. Zilele acestea de odihnă, cînd tace tunul şi dincolo, în şanţuri, bieţii oameni dormitează lîngă puşti, mie mi se par cele mai grele. Zilele acestea au ceva nehotărît, ceva mohorît şi tragic, prin aşteptarea zilei de mîne, prin necunoscutul pe care-l poartă în ele. Nu-i aşa că tu ţi-ai făcut altă idee de războiul nostru şi de locul acesta? Şi eu, înainte de a intra în foc, aveam altă idee...

— Adevărat. Credeam să găsesc zarvă, lupte,

bombardament...

— Sunt şi de-acestea... Şi după ele, ne regăsim mai puţini, trudiţi de moarte şi veseli totuşi că n-am pierit noi şi-au pierit alţii.

Mezinul îl privi cu mirare. Adrian începu a rîde silit:

— Aici, puiule, trăieşti ca cîrtiţele şi pieri fără glorie... Oamenii noştri cad zdrobiţi, de multe ori fără să vadă pe inamic...

— Acuma e o epocă de acalmie, urmă Adrian, cu ochii lucind în bătaia amurgului. Inamicul se mişcă rar, pentru rectificarea unui colţ de poziţie, pentru o recunoaştere. Ieri, un grup de soldaţi năcăjiţi de la noi au făcut o incursiune, ca să-şi mai acopere sărăcia... S-au întors cu cojocele şi bocanci de la duşmanii căzuţi... Au lăsat doi acolo ghemuiţi între sîrme... A, războiul ne întoarce îndărăt!...

Ofiţerul oftă.

— Şi mai este ceva, şopti el. Oricît am ascunde, oricît ne-am cuirasa sub vanitate, trăim c-o singură preocupare, căci în fiecare oră jucăm un zar teribil!

Paul asculta cu privirile aţintite, înfricoşat.

— Astăzi, *bie* eşti trist, îngînă el.

— Nu, mititelule, nu. Dimpotrivă; sosirea ta mi-a făcut mare bine. Simt însă nevoia să mărturisesc lucruri pe care altora nu le pot spune... Şi am în mine destulă dragoste pentru pămîntul nostru, şi hotărîre de jertfă ca să nu acopăr adevărul...

Tăcură şi rămaseră privind, – amîndoi alături, – la cea din urmă lumină trandafirie, care îngheţase, uşoară şi abia văzută, între nourii înălţimilor şi negurile munţilor. Curînd însă sara cuceri împrejurimile. Sosi ca o fumegare din necunoscut, adusă de un vînt neaşteptat. Coroanele teilor bătrîni începură a vibra, într-o susurare melancolică. Şi departe, spre apus, izbucni o bătaie înăbuşită de tun, urmată îndată de alte trei.

— Acesta e salutul serii... zise încet Adrian. Este o baterie de la *dînşii,* care în toate serile ne aduce astfel aminte că ne pîndeşte destinul. Auzi fîşîitul bombelor?

Instinctiv, băiatul îşi aplecă grumazul. Prin pacea fumurie a colinelor nedesluşite trecu un sunet strident, ca o sfîşiere de matasă, – apoi mugi o spargere surdă.

— Asta a căzut în vii... vorbi Adrian.

Paul îl privi cu sufletul pătruns de o înfiorare stranie. Îi fusese frică; nu voia să mărturisească.

Adrian îl cuprinse de braţ:

— Atît a fost. Putem să ne urcăm sus, la creastă...

După cincizeci de paşi, intrară într-un şanţ de comunicaţie, apoi cotiră în tranşee în grabă săpate, sumbre şi umede. Observatori rari vegheau, din loc în loc.

Cîmpia vagă a Putnei se întindea în fundul întunericului, tăcută. Băiatul o simţea însă ameninţătoare. Dindărăt, dintre dumbrăvi şi vii, clipi o fulgerare în zigzag. El tresări iar. Tunuri bătură, în izbucniri violente, în liniile noastre.

— Acesta-i răspunsul de la noi... zise Adrian.

Şi în noaptea depărtării, după un timp, pîlpîiră o clipă lumini de explozii. Apoi se făcu iar linişte, – şi în cuprinsul mohorît, sub văzduhul fără stele, nu se mai simţi nimic.

Stăteau amîndoi ca două umbre neclintite.

Adrian vorbi cu voce scăzută:

— Aceasta-i liniştea noastră. E ca o odihnă după cumplite încercări. Uneori peisajul acesta pustiu, liniştit şi trist, tresare ca sub vifor. Ş-atuncea cad vrednicii lîngă nemernici, amestecaţi în aceeaşi pustiire a gloanţelor şi schijelor. De ce au pierit cei care rîdeau ieri; de ce trăieşti tu, ca să te temi de mîni, – nu se ştie... Ah, titelule, generaţia noastră are o viaţă tragică şi absurdă... Nu ştiu dacă mă înţelegi, titelule...

— Te înţeleg, *bie,* suspină în întuneric mezinul.

— Da; pămîntu-i plin de mormintele tinereţii.

Adrian avea o voce aşa de amară, încît lui Paul îi veniră lacrimile, şi le lăsă să curgă în lungul obrazului; îşi simţi apoi dreapta cuprinsă în pumnul tare al fratelui său, şi se întoarseră încet, alături, prin întunericul şanţului, pe lîngă fantomele observatorilor.

Un glas îngînă:

— Trăiţi, domnule locotenent *Andrian!*

— Bună sara... murmură ofiţerul.

Cînd ieşiră în dumbrava de tei, găsiră intrările bordeielor rumenite de focuri, care ardeau înlăuntru. O ordonanţă se apropie de ei şi-i pofti la domnu căpitan.

— Bordeiul lui Racovăţ se numeşte *«comandament»* lămuri Adrian.

Intrară la comandament plecîndu-se adînc din şale. Coborîră trei trepte şi Paul simţi în nări umezeala caldă a pămîntului.

Păreţii erau sprijiniţi cu bîrnuială de lemn. Două lăviţi înguste, acoperite cu pături, se întindeau în lung, de o parte şi de alta. Masă fixă nu era. Nevoia comandase întoarcerea îndărăt la masa primitivă a strămoşilor, joasă, rotundă şi cu trei picioare. O ordonanţă tocmai o dădea de-a dura dintr-un colţ ca s-o aşeze într-un loc potrivit.

La alt colţ, o sobă ciudată şi informă de pămînt bătut adăpostea un foc capriţios, care ameninţa necontenit cu limbi ascuţite pe cei ce se apropiau de el. Dindărătul limbilor ascuţite pufneau şuviţe de fum, care se îndrumau spre uşă, prin coridoraşul dintre lăviţi. De o grindă de sus era aninat un felinar puternic, împlătoşat, cu reţea de sîrmă.

— Salut pe oamenii cavernelor! strigă Adrian Plopeanu, înaintînd prin fumul luminos.

Ofiţerii îi răspunseră cu veselie, într-un amestec nedesluşit de glasuri.

— Haideţi, domnilor, strigă căpitanul Racovăţ; poftiţi, — să mîncăm cucoşul meu şi berbecul lui Iordan. Sclavii s-aducă tacîmurile şi să vie orchestra...

Orchestra, fala batalionului, era alcătuită dintr-o scripcă şi dintr-o cobză de l-a compania a noua. Ţiganii care mînuiau aceste delicate instrumente le purtaseră pe toate drumurile războiului cu cinste şi cu credinţă. La ordinul căpitanului, în pîcla de la intrare, pe loc prinseră a murmura strunele. Şi lăutarii, sprinteni, negri şi cu ochii ageri, se grămădiră într-un colţ, începîndu-şi concertul.

Chirilă, ordonanţa lui Racovăţ, îşi pusese şorţ, care părea alb prin fumegarea bordeiului. Ş-avea un zîmbet larg, care-i ducea cătră urechi gura mare de om scund şi căpăţînos. Racovăţ lămurea că «aşa zîmbesc chelnerii». Şi numai «poama asta», în tot regimentul, a putut primi de la el asemenea educaţie.

Ordonanţele celelalte nici nu crîcneau la poruncile tainice ale lui Chirilă. Şi pe cele trei trepte ale bordeiului era o urcare şi o scoborîre neîntreruptă, după tacîmuri, după pahare, după sticle, după o solniţă – pînă ce, însfîrşit, sosiră în străchini largi mîncări înecate în prea multă zamă şi fripturi prea uscate.

După părerea lui Racovăţ, cucoşul era tot temeiul ospăţului. Mai întăi, pentru că era foarte mare; ş-al doilea, pentru că era foarte bătrîn. Un asemenea cucoş, care şi-a stăpînit cu vrednicie în campanie găinile, cere mult vin. «Să vie vin! Să vie vin!» ţipau ofiţerii. Şi ordonanţele se repezeau îmbulzindu-se şi ciocnindu-se. Era o învăluire amestecată de vorbe, o veselie care lui Paul i se părea nefirească şi forţată. Şi din colţul lor – furişîndu-l parcă pe sub larmă – ţiganii strecurau un cîntec cu dulci şi triste mlădieri. Cobzarul avea o voce din cap simpatică şi stăpînită şi înflorea melodia cu acorduri moi de strune, închizînd pe jumătate ochii cu luciri de aur:

Frunză verde trei granate
Ce să facem noi, măi frate?
Tu străin, şi eu străin:
Hai în codru să trăim...

Cîntecul acesta se armoniza surprinzător cu ceea ce rămăsese în sufletul lui Paul din amurgul melancolic, din mohorala tranşeelor şi din înfricoşata mîhnire a cîmpiei Putnei, cufundată în negură şi noapte.

În jurul lui, în poziţii incomode, aplecaţi asupra măsuţei rotunde, ofiţerii mîncau cu hărnicie fără să se mai servească de furculiţe şi cuţite. Aruncau oasele la

întîmplare, şi, mestecînd încă, întindeau cupele spre paharnici, cerînd prin semne vinul. Vorbeau toţi odată şi unii aveau o vădită aplecare spre discursuri. Băiatul privea surprins, de şi acuma înţelegea că ar fi fost nefiresc să fie altfel. În ochii aceia arzători, în izbucnirile acelea violente, era ca o înfrigurare şi ca o nelinişte. Din cînd în cînd Adrian îl privea cu dragoste, cu un zîmbet stîns.

Căpitanul se sculă în picioare, cu paharul în mînă. Ofiţerii tăcură... Ordonanţele rămaseră drepte prin colţuri şi scripca ţîrîi zugrumată.

— Domnilor, zise Racovăţ cu ifos şi cu un zîmbet de ţăran poznaş. Ce voiam să spun?

— Domnule căpitan, îl întrerupse un ofiţer mititel; — poate nu voiai să spui nimic...

— Aşa-i, răspunse simplu căpitanul; mi se pare că n-am ce spune. Ba da. Să bem un pahar de vin în sănătatea lui Plopeanu, care a avut astăzi o bucurie. Asta-i rar la noi, domnilor; şi-l putem felicita. Pe urmă, dacă voiţi, putem bea încă unul în memoria sărmanului meu cucoş. Însfîrşit voiam să vă anunţ că, îndată ce sclavii vor strînge şi vor da afară gunoaiele orgiei, eu pun pe masă un pumn de *bumăşti* şi devin bancher. Iordăchescule, ai adus biblioteca?

— Da, domnule căpitan, răspunse mititelul, bătîndu-se peste buzunarul de la piept.

— Bravo, am să te propun pentru decoraţie. Îţi dau «Serviciul credincios». Dar artiştii nu croncănesc? adăogi cu glas tare Racovăţ, întorcîndu-se spre lăutari.

Scripca tresări îndată de lîngă uşă, întovărăşită de zumzetul cobzei.

Paul, uşor înfierbîntat de vin, cerceta în juru-i. Vedea priviri şi rîsete simpatice. Ofiţerii tineri se întindeau peste masă, ca să ciocnească cu el. Un obraz smead, aproape copilăresc, ras cu îngrijire şi pudrat, se apropie de el, şi o voce scăzută, care-i părea un cîntec, începu a-i vorbi de Adrian.

Ofiţerii aceia făcuseră în tovărăşie o campanie spăimîntătoare. Lăsaseră pe alţii în furtunile măcelurilor şi

pe drumurile retragerii. Pe mormintele căzuţilor, cei rămaşi îşi înşelau orele ca-ntr-o insomnie. Nu-i puteau însă linişti nici banchetele cu cucoşi şi berbeci, nici vinul,nici cîntecul trubadurilor acelora negri şi necunoscuţi, nici disputele fără rost, nici jocul de cărţi.

Pe cînd se organiza, pe măsuţa împodobită c-o pătură. «o baccara cum n-a mai fost», – lăutarii încet-încet îşi subţiară cîntecul, apoi se strecurară pe uşa bordeiului, adulmecînd urmele ordonanţelor şi resturile mesei. Locotenentul Iordan, la stînga lui Paul, aproape de soba plină de jaratic, povestea odiseea batalionului trei. În Călimani, la Jiu şi Olt, pe Argeş, la Bucureşti, batalionul lor se bătuse neîntrerupt.

— Un rînd de oameni s-a pierdut. Acuma batalionul se complectează a doua oară... Colonelul nostru e un om bun şi moale. El nu intervine, nu ţipă. Din pricina asta de patru luni stăm neîntrerupt în vijelie... Nu face nici măcar raport să ne decoreze...

Băiatul îl privi surprins. Într-adevăr, el uitase că mai este şi mîngîierea ori zădărnicia aceasta.

Jocul de cărţi se înfierbînta. Cu chipiul pe ceafă, cu fruntea asudată, căpitanul Racovăţ dădea cărţile făcînd glume, – apoi îşi fila «hîrtiile» cu atenţie, cu buzele strînse. Cînd trăgea banii cîştigaţi, într-o gamelă mare pe care o ţinea între genunchi, mustăţile mari, castanii, se zbîrleau de plăcere.

— Atîta cusur are căpitanul... şopti locotenentul Iordan. Îi plac banii. Îi strînge, îi înoadă, îi coase în haine. Cînd pierde, se îmbolnăveşte de supărare.

Paul privea acuma cu luare-aminte la frate-său. El ştia că nu punea niciodată mîna pe cărţi. Acuma urmărea pasionat jocul, ponta mult, ş-avea în priviri o lucire neliniştită. Era aşa de absorbit, că nici nu mai întorcea ochii la mezin.

— Ce? Adrian joacă?

— Sigur. Aici jucăm toţi. Ce putem face altceva? Aş putea spune că asta-i principala noastră îndeletnicire, cînd avem o zi de linişte. Uite, am să zvîrl şi eu un pol, pe tabloul din dreapta...

Iordan se trase înspre jucătorii încordaţi şi Paul rămase singur.

Stătu o clipă privind feţele acelea contractate, trecute în altă lume parcă, pălite de răsfrîngerea jăraticului — apoi se strecură afară.

Era în noapte, în întinderile necunoscute şi nevăzute, o linişte grea. Numai vîntul fîşîia uşor şi purta fluturări de ninsoare. Nu cuteză să se mişte din locul lui, din preajma bordeiului. Aproape, începu într-un timp a simţi o uşoară mişcare. Apoi pereepu firul subţire şi melodios al scripcii lui Chiruţ. Încet-încet împrejurimea începu să aibă o viaţă ascunsă şi tainică. Dar vîntul se înteţea, — şi prinse a suna în dumbravă cu modulaţii înalte, aducînd cernere măruntă şi aspră de viscol.

Paul tresări. O umbră se oprise lîngă el. Un glas îi vorbea. Cunoscu pe moş Avram,

— De-acuma, domnişorule, s-aşază iarna...

XII

Viscolul bîntui două nopţi şi doua zile şi acoperi bordeiele şi împrejurimile cu învăluiri creţe de omăt mărunt. La tranşee, oamenii lucrau necontenit cu lopeţile. Acolo stătu viermăt neîntrerupt şi zi şi noapte. Dincoace, în dumbravă, şi între vii spre sat, mişcarea oamenilor deschidea îndată-pîrtii. Şi-n prima zi albă de linişte, sosi preotul cu nişte sergenţi dascăli. Era ajunul sărbătorilor Naşterii. Crăciunul venise pe nesimţite şi prin surprindere ca un duşman.

Zilele acestea, monotone şi triste, Paul le petrecu în bordeiul «comandamentului», cu Adrian, cu căpitanul Racovăţ şi încă doi ofiţeri.

Dimineaţa, căpitanul totdeauna se scula întăi, şi-şi făcea îndelung toaleta, ajutat în fiecare clipă de Chirilă al lui. Avea grijă de toate cutiuţele, de toate periuţele şi prosoapele. Îşi întărea cu acul bumbii şi cusuturile, cerceta

rosăturile de la mînici şi de la genunchi clătinînd din cap; după aceea se închina, făcînd cruci mari şi şoptind rugăciuni neînţelese, îşi scria rapoartele cu grijă şi-şi trecea într-un carneţel însemnări misterioase, pe care le scria mărunţel, c-un creion cît un sîmburaş.

În vremea asta se sculau şi ceilalţi ofiţeri, căscînd, şi se îrabrăcau în pripă. Ieşeau afară, cu ordonanţele după ei, şi-şi căutau de servicii.

În adunările de după-amiază, în lumina posomorîtă a bordeielor «se organizau» de obicei partide de poker. Şi Paul urmărea cu gîndurile aiurea jocul lui Adrian.

Cînd aveau loc sfaturi, apoi se dezbăteau intrigi şi nemulţămiri mărunte. Rareori, provocaţi de băiat, evocau înfricoşatele zile ale toamnei. Ş-aici căpitanul, zbîrlindu-şi mustaţa, se oprea fără nici o cruţare la operaţiile maiorului Adam, trecut de la comanda batalionului trei ca ajutor al colonelului.

— Dacă nu era Bonaparte cu noi, zicea Racovăţ privind în juru-i să vadă de n-ascultă ordonanţele, dacă nu era Bonaparte cu noi, nu ne piereau atîţia flăcăi vrednici. El ne-a trimes în gura lupului de atîtea ori, ş-apoi ne lăsa să ne descurcăm cum om putea... Scumpa-i fiinţă avea atunci îndată treabă la Divizie. Cum începeau tunurile, ca prin farmec se deranja telefonul şi el avea treabă cu Divizia. De aceea i-a şi rămas numele «domnul colonel Divizie». Acuma îl face colonel. Are rude printre *măriri...*

De la «colonelul Divizie», cercetările sfatului treceau asupra altora, şi totdeauna Racovăţ avea o vorbă muşcătoare. Colonelul, dormind într-o tohoarcă de cioban, se gîndea cînd va veni vremea să se ducă acasă «să facă pace cu nemţoaica lui»; maiorul de la batalionul întăi cugeta cum să se taie la deget, ca să-şi puie al şaselea semn de rănit.

— Pe cinci le-a pus dintrodată, lămurea Racovăţ. A căzut aproape de el, într-o margine de pădure, un ceaun de cele mari. Şi l-au ajuns la picioare şi la mîni cinci zburături. A stat trei zile de vorbă, la ambulanţă, cu doctorul, asupra

acestui eveniment, şi la urmă s-au convins amîndoi că fiecare zgîrietură în parte putea să fie mortală, deci fiecare trebuie să-şi aibă semnul ei. Deatunci a devenit erou şi poartă cinci semne. Cînd se duce la tîrg, toată lumea întoarce capul după el...

Racovăţ nu cruţa nici pe generalii cei mari.

— Ce poate să ştie un om care fuge cu automobilul? zicea el cu mirare.

Era într-o după-amiază liniştită şi plicticoasă. Focul fumega în monstrul din colţ, şi Racovăţ ceruse de la sublocotenentul cel mititel «biblioteca». Din obişnuinţă «ponţii» se rînduiră în juru-i, şi Chirilă întinse pătura pe măsuţa rotundă.

Chiar atunci simţiră vibrarea caracteristică a depărtării. Începeau tunurile duşmane. Auziră curînd şi bufniturile spargerilor, mai aproape. Şi deodată din bateriile dindărăt, din podgorii, începură una după alta bubuituri pline, care cutremurau pămîntul.

— Aiştia-s *franţujii...* zise rînjind Racovăţ, cu pachetul de cărţi în nună.

Din depărtare, canonada urma cu stăruinţă şi se înteţea. Se mîniau parcă şi tunurile de-aici, ş-acuma trăsneau fără întrerupere, cu pocnete stridente. Adrian coborî zîmbind în bordei.

— Astăzi avem muzică, vorbi el, privind la Paul.

— Ai fost la avanposturi? îl întrebă Racovăţ.

— Da. E linişte. Totu-i în rînduială.

— Atuncea taie cărţile... îi zise căpitanul, înfăţişîndu-i pachetul.

Începură a juca pe cînd băiatul, c-un ascuns sentiment de frică, ceva care parcă sta întins în el ca o strună, asculta duelul de artilerie. Bombe mari prinseră a sosi în împrejurimi. Le auzea năvala năprasnică, şi jucătorii instinctiv plecau capetele şi rămîneau cu mîna întinsă cerînd carte. Într-un timp, descărcările bateriilor de aproape erau aşa de dese şi mugetul lor avea ceva aşa de înfricoşat ş-aşa de măreţ, încît se opriră cu toţii ascultînd, în tăcerea

bordeiului.

Amurgul sosi într-un haos de sunete şi de explozii. Chirilă aprinse felinarul. Căpitanul îşi chemă iar tovarăşii îa joc. Din uşa bordeiului, Paul vedea pîlpîirea neîntreruptă a bateriilor şi vuietele adînci parcă scurmau măruntaiele pămîntului şi i se opreau ca izbituri de ciocane în mijlocul frunţii. Din cînd în cînd un şuiet fioros trecea, – şi izbucnea o bombă străină undeva, în apropiere. Mişcarea inimii îi era aşa de violentă, încît se retrăgea în umbra umedă a bordeiului.

La un ceas după înserare, canonada spori. Şi în huruirea, devenită acum monotonă, băiatul începu a se linişti. Se întinse pe-o laviţă. Stînd întins pe spate şi cu ochii aţintiţi în grinzile de sus, avea sensaţia că pămîntul subt el se încreţeşte. Şi fără să înţeleagă de ce, începu să aştepte, cu gîtul fix şi inima mişcată, să cadă un proiectil acolo unde privea el deasupra coamei... Apoi, în acelaşi loc, în întuneric, parcă i se desluşi chipul delicat al cuconiţei Tina. Îi zîmbea, – strecurînd în el o înfiorare plăcută...

Tîrziu, simţi că văzduhul şi pămîntul s-au liniştit deodată. Îl cuprinsese o somnie dulce. Auzea glasuri în juru-i vorbind de ambulanţă şi de răniţi; apoi se deşteptă într-un uşurel zvon melodic, care părea că coboară de sus, de departe. Încă ameţit, ieşi după ofiţeri. Şi-n noaptea deplin liniştită şi înstelată, văzu trecînd prin marginea dumbrăvii şiraguri dese de cavalerie. Erau sotnii de cazaci. Într-un freamăt de furtună armonizată, cîntau bucăţi religioase în limba depărtatelor stepe.

Găinuşa clipea deasupra cu ochişori de pietre scumpe şi carul mare îşi întorsese oiştea... Şiragurile de călăreţi se şterseseră, şi cîntecele lor tot mai depărtate şi mai dulci se înălţau la stele.

XIII

La 28 dechemvrie, regimentul primi ordin să-şi schimbe locul mai la deal, înspre munte. Şi găinile lui Racovăţ se suiră singure în căruţă. În aceeaşi zi, dimineaţa, Paul se despărţi de frate-său, – şi, cu inima plină de nădejde, porni spre Iaşi, ca să caute pe mama lor, pe Mary şi pe Codinuţă. Moş Avram îl însoţea, ca «ordonanţă la familie».

Anul-nou băiatul îl făcu pe drum, între trenuri întîrziate şi blocate, pe un frig aspru şi nemilostiv. Bătrînul îi fu de mare folos, prin stăruinţa lui neîncetată de a găsi un culcuş ş-un pahar de băutură caldă. Niciodată Paul n-a putut înţelege ce făcea omul acela umilit, cum îndrăznea să bată la uşi, ce vorbe spunea ca să izbîndească. Totdeauna însă îi ducea la un prag primitor.

Niciodată moş Avram nu-l lăsa să fie faţă la asemenea lungi şi desigur obositoare parlamentări. Mai tîrziu abia băiatul înţelese că rezervistul căuta să-l cruţe de multe şi repetate umilinţi, pînă ce găsea vadul spre milă. Aşa – îl ducea de-a dreptul, cînd într-o bucătărie fierbinte, subt ochiul protector şi înlăcrimat al unei femei bătrîne, cînd într-o înghesuială de magherniţă ovreiască, unde oameni trişti din altă rasă, fără să întrebe un cuvînt şi fără să-l cerceteze, îi înfăţişau paharul de ceai; cînd în iatacul unor bătrînei bine hrăniţi şi rumeni, care-l aşezau într-un fotoliu, în faţa focului, şi-l compătimeau cu glasuri încete şi muzicale, în tăcerea odăiţii şi într-un miros de mere şi de flori uscate...

În gara Tecuci destinul îi dădu o primă lovitură.

Din colţul de peron unde aştepta, învălit în manta şi în glugă, privea într-o dimineaţă sosirea domoală a unui tren sanitar. Maşina cu stropituri de omăt şi promoroacă pufnea obosit. Vagoanele defilau închise, arătînd la un geam cînd un profil de soră de caritate, cînd un trup răstignit într-un culcuş alb. Un miros pătrunzător de doctorii, de răni vechi, parcă izvora din cosciugele acestea ale durerii.

Trenul se opri foarte încet. Un maior-doctor brun, uscat şi cu ochelari, căzu de pe o uşă deschisă, urmat de o soră de caritate blondă, scundă, grasă ca o potîrniche, care păşea

mărunţel, cu uşoare legănări: abia se ţinea de doctor. Amîndoi îşi făcură loc în mulţimea de pe peron. Maiorul îşi plimba pe sus ochelarii, cetind inscripţiile. — Apoi, nerăbdător, îşi înălţă glasul:

— Unde-i şeful de staţie?

Nimeni nu ştia unde-i şeful de staţie. Atunci doctorul ceru un impiegat. Nu se găsea nici un impiegat. Birourile erau închise.

— Lipseşte şi domnul comandant al gării, îi spuse în pripă un hamal.

— Atunci cu cine pot vorbi aici? începu a striga doctorul. Am un mort în tren. Trebuie să-l las, ca să mai lărgesc locul pentru răniţi. Cum? Nu-i nimeni ca să primească un tren? Poate, avem o nevoie... Se poate să fi ajuns în asemenea hal de sălbătăcie?

— Ce este? Cine răcneşte aici? izbucni o voce răguşită; şi un funcţionar cu şapcă roşie îşi făcu loc prin mulţimea strînsă roată în jurul doctorului. Surorii de caritate parcă-i era ruşine, şi-şi ferea ochii în laturi.

— Ce poftiţi, domnule doctor?

— Pot vorbi cu dumneata, domnule? Puteţi lua măsuri pentru primirea unui ofiţer mort? Nu-l pot duce mai departe. Întreb de jumătate de ceas şi nimeni nu răspunde. Parc-am fi intrat într-o pustie!

— Bine, să primim mortul... răspunse cu vocea-i groasă funcţionarul. Dar dumneata nu te supăra, domnule doctor. Suntem şi noi oameni ş-avem dreptul să ne plictisim de-atîtea zile şi nopţi nedormite.

Doctorul încruntă sprînceana şi voia să ridice glasul. Apod zări ochii înspăimîntaţi ai surorii. Şi se stăpîni. Porni spre tren, şi slujbaşul cu şapcă roşie îl urmă, lăsînd în trecere, ca o dîră, miros tare de tutun şi de vin.

Paul se strecură prin mulţime. Încă era ameţit şi tulbure de o noapte neliniştită şi rău dormită. Se înşiră şi el în hora de oameni, mai mult din curiozitate.

Pe uşa deschisă, sanitarii, miliţieni bătrîni, se năcăjau ca să scoată trupul mort întins pe o targă. Doctorul, din urma

lor, îşi ridica glasul nemulţumit. Funcţionarul, la scară jos, îi privea, cu şapca pe ceafă şi cu mînile în şolduri.

— Ridicaţi puţin într-o parte... îndemna el, făcînd semn în sus cu mîna dreaptă. Nu aşa: într-o parte!

Din urmă, îi certa glasul doctorului. C-o mişcare bruscă şi disperată, miliţienii se smunciră şi scăpară dintre uşi. Mortul, lovit, se mişcase însă, şi pătura căzu de pe el. Paul recunoscu obrazul lui Berceanu.

Capul tînăr, slăbit şi prelung, era înfăşurat în bandaje sîngerate. Ochii sticloşi erau căzuţi în orbite. Gura strîmbată puţintel sub mustaţa tuşinată englezeşte încremenise într-un zîmbet care părea ironic.

Băiatul simţi că trebuie să răcnească, ca să nu se înăbuşe. Răcni şi căzu spre mort, avînd ca un fulger încremenit în minte scurta lor prietinie, într-un colţ de lume...

Cînd se regăsi în braţele lui moş Avram, Berceanu dispăruse, lumea murmura nepăsătoare în juru-i, şi la un geam al trenului sanitar sta sora, privindu-l cu curiozitate.

Şovăind, trecu în colţul lui. Cu buzele strînse, privea un punct fix, în necunoscut, în cerul verziu, deasupra şiragurilor de vagoane ninse.

XIV

La Vaslui cînd intră la poliţie, ca să întrebe despre doamna Eleonora Plopeanu, găsi pe funcţionari vorbind aprins despre o catastrofă de cale ferată, la Ciurca, lîngă Iaşi. Era aproape amiază — şi ştirea venea proaspătă de la oficiul telegrafic.

Subcomisarul, om lung şi slab, cu nasul ascuţit, părea agitat şi vorbea peltic:

— Doamna Eleonora Plopeanu? O clipă numai, drăguţă, să pun să cerceteze...

Trecu în altă cameră şi se-ntoarse îndată, agitînd braţele spre scriitorii de la mese.

— Bine, domnule, este cu putinţă?

Dintr-un colţ, un copist ghebos îşi înălţă deasupra maldărului de hîrtii obrazul palid şi răutăcios:

— Într-adevăr, acuma ţinem recordul... vorbi el cu glas subţire. Un tren întreg zdrobit. Sute de oameni sfărîmaţi şi arşi. Alte sute răniţi. Aşa ceva numai la noi se-ntîmplă!

Paul închise ochii. Văzu limpede trenul, trenul lung cu ghirlănzi de oameni pe acoperişuri, scări şi tampoane; ticsiţi în coridoare şi-n compartimente, clădiţi pe banchete, pe cufere; pretutindeni trenul cu lumea abia mişcîndu-se şi abia respirînd. Îl văzu într-o prăbuşire, în zvîrcolire şi flăcări...

Se simţi ameţit. Se gîndi la ai lui. Poate sînt în Vaslui, poate au trecut mai nainte. Nu sînt în Vaslui, desigur c-au trecut mai nainte...

— Eleonora Plopeanu nu este – zise cineva deschizînd uşa şi apoi închizînd-o iar.

— Nu? Bine. Nu este! vorbi subcomisarul întorcîndu-se spre băiat. A cîtea deraiare este asta? urmă el, revenind spre mese. Hei. Dar asta are cîntec... şi începu a rîde. N-aveţi idee ce întîmplare ciudată! Închipuiţi-vă că voiam să plec asară la Iaşi. Şi n-a vrut nevastă-mea în ruptul capului. Nu şi nu! Că trebuie să mergem la un botez, la Vîlcu. Ştiţi: Vîlcu a botezat asară. A fost şampanie şi icre negre; slăbiciunea mea ş-a nevestei. Ce făceam eu dacă plecam? Phe!...

Îşi aprinse o ţigară şi prinse a se frămînta neliniştit...

— Pe onoarea mea, e ceva nemaipomenit! Trebuie numaidecît să mă duc să spun nevestei. Ştii cum are să se sperie? N-aveţi idee ce sentimentală e! Ei bine, dar la urma urmei asta-i scandalos! Ce fac cei de la căile ferate? Asasinează lumea! Asta-i nemaiauzit. Aşa nu mai merge. Eu, să fiu guvern, aş pune să-i împuşte, pe onoarea mea! Crezi că se poate altfel? Ne ducem de rîpă. De aceea merg toate prost. Nimeni nu ia măsuri, nimănui nu-i pasă! Phe!

C-o pufnitură de dispreţ, azvîrli ţigara. Apoi aprinse îndată alta, c-o observaţie filosofică:

— Curios lucru să te gîndeşti că puteai să mori... Phe! Aş vrea să nu afle nevastă-mea pînă ce nu-i spun eu...

Îşi căută chipiul bucuros şi satisfăcut, pe cînd copistul ghebos şi palid îl observa cu coada ochiului, c-un zîmbet de răutate.

Paul ieşi ameţit şi i se păru ciudat că găseşte în uliţă pe moş Avram aşteptîndu-l liniştit.

— Ai auzit, moş Avrame, ce s-a întîmplat?

— Da. S-o *faramat* un tren... Ce putem face noi?

Aşa era. În juru-i, lumea trecea liniştită la afacerile ei.. Negustori aşteptau în lungul trotuarului pe subcomisarul cu nasul ascuţit, şi-i vorbeau despre afaceri mărunte, despre transporturi de făină, despre vite care trebuiau duse la abator. Afacerile celor vii puteau sta alături cu strălucirea soarelui. Moartea de fiecare clipă nu le putea opri.

Ca şi cum ar fi fost lovit de o jignire, băiatul îşi încruntă ochii mari, cenuşii; şi porni repede pe uliţa îngustă. În apropierea gării, ocoli leşul umflat al unui cal, părăsit în omătul murdar, cu picioarele drepte şi ţapene înălţate în sus ca nişte pari de lemn. Arătarea aceasta îl urmări multă vreme în furnicarea pestriţă de la peron. Şi-şi închipuia în aceeaşi poziţie locomotiva trenului sfărîmat.

Cîteva zile nu putură pleca. Frămîntat de nelinişte, băiatul cerca încă să găsească pe ai lui pe una din uliţile tîrgului şi aştepta în acelaşi timp cu frică pomelnicele de morţi care veneau de la locul nenorocirii. Avea în el presimţiri tragice şi sfîşieri. Imagini nouă zugrăvite-n sînge se amestecau cu trista icoană a lui Berceanu...

Însfîrşit se putură urni şi din Vaslui. Dar în tren, rezervistul băgă de samă că băiatul răsuflă greu şi întrerupt. Grămădit pe săcuşorul lui, într-un cotlon al coridorului, îşi lăsase capul pe lemnul rece. Dormita, deschidea ochii şi privea în juru-i fără să vadă nimic şi iar se scufunda în toropeală şi întuneric.

Uşor şi cu fereală, moş Avram îl învălui cu pătura; şi se

aşează cu spatele în fereastra spartă de unde venea o aprigă suflare de crivăţ.

Cu opriri lungi, cu porniri leneşe, trenul înainta printre muncele tăcute, pe sub cerul spuzit de stele. Pe întinderile albe scînteia gerul. Ape îngheţate sticleau cînd şi cînd, cu răsfrîngeri argintii.

Într-o vreme, băiatul îi şopti numele. Rezervistul se plecă spre el.

— Moş Avrame, eu cred, c-au ajuns mai de demult la Iaşi...

— Asta numaidecît, domnişorule. Mîni sîntem şi noi acolo cu bine. Nu ţi-i răcoare?

— Nu. Dar *acolo* am ajuns?

— Unde, domnişorule?

— Acolo. Trebuie să fie locul plin de morţi. Am putea cerceta.

— Nu, domnişorule. Am vorbit cu oamenii. Nu se mai cunoaşte nimic. Au curăţit şi au dus tot. Trage pătura şi te învăleşte bine. Afară-i un ger de crapă ouăle corbului...

Băiatul îşi lăsă greu capul pe scîndura tare şi oftă.

Rezervistul începu a cerceta în juru-i. Tocmindu-se pentru domnişorul lui, trăgea dintre oamenii îmbulziţi o cergă, o manta, un cojoc. Le aşează în jurul lui Paul, îi învălea picioarele... Şi-i asculta îngrijat răsuflarea. Înţelegea el că-n băiat răzbiseră însfîrşit truda şi zdruncinul. Şi frigul nopţii ardea şi muşca. Oamenii se mişcau întruna tropăind, bătîndu-şi palmele şi frecîndu-şi obrazurile.

În lumina cenuşie, trecură printre schelete negre şi încîlcite de vagoane. Şi călătorii zgribuliţi şi fără somn vorbeau de năprasnica întîmplare.

Mulţimea a pierit ca muştele în huruiri, dărîmături şi fiare răsucite. Cei scăpaţi fugeau pe cîmp, la întîmplare, urlînd şi fără să mai privească înapoi. Incendiul, iscat deodată în izbitura cu alt tren, în izbucniri de flăcări de păcură şi pîrîiri de cartuşe, închisese grupe de oameni sălbătăciţi de groază.

— Se afla acolo un boier, într-o şubă grea, spunea un glas

de povestitor. Şi era prins ca-n nişte gratii, între fiare şi aşchii. Zgrepţena, bătea cu pumnii şi cerea ajutor. Arăta un portofel. Striga că are în el cincizeci de mii de lei! Îi dă celui care sare şi-l scapă. L-au auzit unii prin fumegarea şi groaza aceea. Au sărit şi i-au luat portofelul. Şi pe urmă l-au lăsat să ardă...

Cineva întrebă cu mirare:

— Da' oare avea în portofel banii aceia?

— Era un boier gras şi cuminte... răspunse povestitorul; trebuie să-i fi avut...

Cînd ajunseră la Iaşi, era lumină mare; şi mulţimea înţesată pe peron, şi-ntre linii era albă de promoroacă.

— Au îmbătrînit aşteptînd! zicea un glas, rîzînd,

Asta fu cea dintăi vorbă pe oare o auzi Paul. Zîmbi trist şi se strînse înfiorat în manta. Avea o mare greutate în grumaz şi-l dureau ochii şi capul.

Cînd scoborî, îl izbi un val de norod şi-l făcu să şovăiască. Se înălţară cîteva strigăte. Cărări se săpau printre oamenii tălăzuiţi.

— Ce este? întrebă băiatul întorcîndu-se spre rezervist.

Moş Avram ridică din umeri. Dar chiar atunci, printre oamenii răriţi o clipă, trecură momîi ţapene învălite în mănţăli şi purtate de soldaţi, care gîfîiau.

— Soldaţi îngheţaţi... îi lămuri un om necunoscut care lui Paul i se părea că rîde.

Omul mai adăogi ceva, dar băiatul nu-l auzi. Cu capul prăvălit pe un umăr, se lăsă deodată moale la pămînt.

Moş Avram lepădă sacii şi păturile şi-l cuprinse de subsuori. Privi în juru-i căutînd un ajutor. Cum lumea urmărea convoiul îngheţaţilor, el trase, încordîndu-se greu, boclucurile: şi cu ochii mari, cu barba zbîrlită de spaimă, aştepta o mişcare din partea lui Paul. Cînd îi simţi că se-ncordează şi păşeşte, porni şi el. Şi-ncet-încet, mînîndu-l cu umărul şi ţinîndu-l în piept, îl ducea prin mulţime, întrebînd:

— Mă rog dumneavoastră, unde-i *daftorul?*

Un soldat mărunţel se alătură de el, cercînd să-i dea ajutor. Bătrînul privi cu grijă În juru-i şi-şi strînse mai bine

boclucurile sub braţe.

Paul îşi venise în fire: însă îi ardeau ochii şi tremura.

Trecură încet în lungul peronului apoi cotiră la o baratcă de scînduri. Convoiul de oameni ţapeni intrase acolo. Cîţiva sanitari se zbateau în uşă, ş-un glas răcnea cu disperare dinlăuntru: «Închideţi uşa! Închideţi uşa»

Un medic tînăr, cu gulerul mântălii ridicat, tocmai venea repede şi se pregătea să intre. Văzu mutra spăriată a rezervistului şi privi fix la băiat.

— Ce are?

— I-a venit rău, domnule doftor. Nu i-i bine de ieri.

— De ieri? Cum se poate? Ai febră? Te doare capul? se adresă el lui Paul. Pare cam debil, zise el apoi către caporalul sanitar care-l saluta din stînga. Ce este înlăuntru? Iar? Iar îngheţaţi? Cum umblă ei aşa, aproape dezbrăcaţi? Nu vezi ce ger? În fiecare dimineaţă ne-aduc trenurile sloiuri... Zici că te doare capul? Drept să-ţi spun, nici nu ştiu ce să mai fac! Trebuiesc duşi la cimitir. Dacă-s morţi, s-a isprăvit!

Cînd îşi dădu în jos gulerul blănit, doctorul descoperi o faţă rumână, rasă cu îngrijire, cu ovalul pudrat, cu ochii însă întunecaţi de o amară plictiseală. Erau ochi mici şi ascuţiţi.

— De ce-l porţi pe drumuri, mă? strigă el, întorcînd ochii aceia întunecaţi şi ascuţiţi spre rezervist. De ce mi-l aduci aici?

— Trăiţi, domnule doftor!

— Ce doftor? Care doftor, imbecilule? Închide clonţul! Eşti soldat? Ai fi bun să te scutur şi să te bag la başcă. Ce-i pot face eu? Nu vezi că-i bolnav de tifos? Dă-i o foaie, Cristescule. Du-te cu el la spital, că te ia muma dracului! Tîmpiţi şi nesimţitori! mormăi apoi scuipînd cu ciudă.

Înfricoşat, bătrînul nu mai crîcni nici un cuvînt. Se opinti, îşi săltă boccelele şi apucă de braţ pe Paul.

— Hai, domnişorule...

Băiatul auzise strigătele doctorului, dar nu înţelesese că-i vorba despre el. Urmă c-un pas trudnic pe moş Avram şi ieşiră în dosul gării.

Trebuiră să se ferească de trăsuri, de camioane, de automobile, care huruiau şi pufneau prin grunzurii îngheţaţi, prin mulţimea de oameni, printre magherniţi de fotografii «à la minute», printre ceainării instalate subt o pînză de cort, ori sub cîteva scînduri prinse în pripă. Era o forfoteală şi un murmur neîntrerupt. În crîşme, care răsuflau aburi deşi cînd se deschideau uşile, mulţimea pestriţă se şi grămădise la mese. Pe trotuare, curgea cătră mijlocul oraşului un curent neîntrerupt de soldaţi. Între uniformele lor verzii, făceau pete cazaci şi pihotaşi ruşi, – cu mers domol, cenuşii şi nepăsători. Crăpau în dinţi repede şi cu dibăcie seminţe de sora-soarelui şi scuipau la dreapta şi la stînga cojile, înălţînd ochii spre firmele şi spre casele din jur.

Din cînd în cînd moş Avram îşi alegea un om care nu i se părea nici grăbit şi nici nu se uita urît, şi-i întindea hîrtia, întrebînd de spital. Paul mergea moale, şi, din cînd în cînd, c-un gest lin, îşi trecea dreapta cu mănuşa aspră de lînă peste fruntea asudată.

— Aici trebuie să fie... zise însfîrşit bătrînul, oprindu-se în faţa unei clădiri mari de piatră.

— Aici? murmură obosit Paul.

— Da. Scrie *liciu...* Da’ văd steag cu cruce roşie. Dă, Doamne, să fie bine! Şi bătrînul îşi făcu cruce. Apoi intrară. Soldatul de la poartă îi opri.

— Pe cine căutaţi?

— Pe domnu doftor care-i mai mare aici... răspunse hotărît bătrînul, arătînd numai o clipă hîrtia. Avem treabă numaidecît cu dumnealui.

— Cu domnul maior-doctor Baciu?

— Da.

— Dumnealui e sus, cu bolnavii. Nici nu mai este loc. O ducem greu noi aici...

— Ce să-i faci? îl mîngîie bătrînul pe soldat. La o vreme ca asta, nu poate fi nicăieri uşor.

Şi trecu înainte, spre scări. Soldatul, împrietinit, nu mai cercă să-i oprească. Urcară încet. Întîlniră un gardian, care

le arătă o odaie într-un fund de coridor. Şi se opriră la o uşă pe jumătate deschisă.

Cu privirea mai liniştită, băiatul se îndreptă, oftînd.

O altă uşă se deschise dincolo, în fundul odăii în care voiau să intre. Atunci observă aproape de ei bolnavi întinşi jos, pe saltele şi păturі. Auzea gemete: Ochi mari, rotunzi, lucind aprig, îl aţinteau. Iar pe uşa de dincolo văzu venind un om voinic îmbrăcat în halat. Ş-acolo erau bolnavi strînşi unul lîngă altul. Un murmur nedesluşit, un murmur al unei spaime ş-al unei dureri neostoite, se ridica de pretutindeni. Mirosea a trupuri omeneşti, a doctorie, a mort. Şi omul în halat trecea printre bolnavi, îi păşea, se apleca asupra lor. Apoi rămînea privind într-un punct, cu ochii negri măriţi ca de disperare. În răstimpul de luciditate Paul îşi dădu seama că, dincolo de coridoarele reci, erau odăile delirului ş-ale morţii, înţesate de trupuri, copleşite de abur bolnav.

În fund, într-un cotlon, auzi glasuri răstite. Şi zări cadavre trecînd pe tărgi, purtate de miliţieni bărboşi.

Se cutremură şi se îndîrji. Se întoarse spre rezervist:

— Ce facem noi aici?

Chiar atunci doctorul ieşea, urmat de doi gardieni cu pestelci murdare. Era un om voinic, care aducea aminte pe căpitanul Racovăţ; era însă tînăr, cu mustaţa rasă, şi buzele, cu colţurile aduse în sus, îi dădeau un aer de zîmbet necontenit. O cicatrice, ca un fir roş, unea un colţ de zîmbet cu coada ochiului stîng.

Privind în juru-i c-un fel de rătăcire, doctorul Baciu se apucă de cap şi ieşi în coridor văitîndu-se:

— Dumnezeule Doamne! Unde să-i mai punem? Spital e acesta? Stau, nenorociţii, ca sardelele! Vin să-i văd murind. N-am nici ajutoare. Cine îndrăzneşte să vie aici? zise el către Paul. Numai eu, ori aceştia, care am fost o dată bolnavi, sîntem în stare să păşim aici... Dumneavoastră pe cine căutaţi?

— Pe domnu maior-doctor Baciu, răspunse hotărît rezervistul.

— Eu sînt. Ce este?

— Apoi m-a trimes de la gară un domn medic...

— Ce, moşule, şi dumneata eşti bolnav? Unde să te mai pun?

— Ba m-a ferit Dumnezeu şi Maica Domnului de *zantimatic...* vorbi bătrînul. Am venit cu domnişorul Paul. Domnul medic de acolo, de la gară, zice c-ar fi avînd asemenea boală. Dar nici nu l-a căutat, îndrăzni bătrînul, văzînd privirea prietinoasă a doctorului; nici măcar nu i-a scos limba. Numai m-a suduit pe mine. Atîta *onor* ne-a dat!

— Cine? Anastasiade?

— Aşa-i zice? Să-i deie Dumnezeu linişte şi sănătate.

Chiar de la primele vorbe, medicul privea atent la Paul, cu zîmbetul încremenit. Îşi spăla repede mînile cu săpun într-un lighean ţinut de unul din gardieni, şi le ştergea cu prosopul, îşi cerceta cu priviri repezi şi furişe halatul de formă ciudată, care-l îmbrăca în întregime; apoi ceru băiatului să se descheie la haină şi la cămaşă. După ce cercetă atent şi tăcut, plecîndu-se din şale, se înălţă cu zîmbetu-i bun şi privi pe rînd pe cei doi tovarăşi:

— Moşule, nu-i ce spui dumneata... Şi fără să asculte protestările bătrînului, începu să puie întrebări: Cine e tînărul? De unde vine? Ce face? Şi Paul asculta obosit cum moş Avram lămureşte cu vorbe domoale pribegia lui în tragica retragere şi-n trenurile halucinate. Doctorul sta atent, cu capul plecat, cu privirea înegurată. La urmă, se întoarse mişcat spre băiat:

— Domnule Plopeanu, îi zise el: eşti bun să mă aştepţi o clipă? Să mă curăţ şi să mă schimb... Eu văd de ce ai nevoie dumneata. O să găsesc eu un loc în odăiţile mele. *Doftoria* mea ţi-o poate prescrie şi moşneagul ista. Un pat bun şi-o litră de vin fiert cu scorţişoară şi cu piper...

Cînd auzi de doftoria lui de-acasă, moş Avram simţi o plăcere nemaipomenită.

— Apoi vedeam eu că *celuilalt* îi umblau altfel ochii... zise el cătră băiat, pe cînd doctorul se făcuse nevăzut. Da' aista... hm! eu nici nu cred, ş-aş vrea să-l mai aud o dată grăind... Dacă-l vindem pe-aista, domnişorule, altul nu mai

găsim!

PARTEA A DOUA

«Şi puterea este de partea asupritorilor lor...»

I

Doamna Eleonora Plopeanu răzbise cu destule greutăţi pînă la Iaşi încă de la începutul lui dechemvrie. În tovărăşia ei avea pe Mary, soţia lui Adrian, o foarte distinsă şi mititică persoană, care, de şi de douăzeci şi opt de ani, părea mai mult o copilă, cu faţa ei brună şi mobilă, cu ochii ei negri şi cu gropiţa din obrazul drept. Dintre servitoare nu luase decît pe Rozi, veche şi credincioasă fiinţă, de vîrstă şi naţionalitate nehotărîtă. Codinuţă, băieţel de şase ani trecuţi, se purtase între dînsele cu destulă vrednicie şi îndurase uşor şi vesel lungimea drumului, sub pledurile bunicuţei şi-ntre cofeturile mamei.

Socoteala pe care doamna Plopeanu şi-o făcuse în Bucureşti, în fiorii zilelor rele, era foarte bună. În Iaşi mai avea proprietate o casă, rămăşiţă de moştenire de la Elencu Slătineanu, soră a tatălui ei, bătrînul Ciumara. Casa aceasta, aşezată pe o uliţă liniştită, în dosul grădinii Copou, la marginea viilor, era un vechi cuib de amintiri ale

copilăriei. În viaţa ei nouă din Bucureşti, aproape o uitase. Numai de două ori pe an, cînd primea cîştigurile chiriei, rămînea puţintel pe gînduri, zîmbind şi cu ochii cufundaţi în trecut.

Contractul celui din urmă chiriaş, cuconu Vasilică Guşilă, om foarte punctual şi detreabă, tocmai expirase la Sfîntu-Dumitru, şi-n zarva războiului, neglijase să-l mai înoiască din vreme. De altminteri cuconu Vasilică era cu-ndoială dacă mai stă ori nu. Deci doamna Plopeanu, cu două zile înainte de a porni la Iaşi, făcea cunoscut lui cuconu Vasilică Guşilă că, în împrejurările cumplite ale pribegiei, are nevoie de trei odăi din casa ei, slavă Domnului, destul de încăpătoare. Şi nu se îndoia că dumnealui va fi aşa de bun să i le rezerve, cu mobilă dacă se poate, în cel mult o săptămînă de zile. Nu-şi putea închipui, Doamne fereşte, cucoana Leonora, că un om care-i scria epistole aşa de respectuoase, advocat cunoscut, va sta o clipă la îndoială să-i puie la îndămînă găzduirea cerută.

În ziua sosirii în Iaşi, numai din pricină că nu găsise la gară o trăsură, în îmbulzeala aceea nemaipomenită, nu se dusese de-a dreptul, cu Mary şi cu Codinuţă, la casa ei. Nu era chip să facă pe jos drumul nici cu Mary, nici mai ales cu copilul. Îi lăsase pe ei deci, cu Rozi, într-o odăiţă strîmtă de otel, în Piaţa Unirii, ş-aceea cu nespus năcaz dobîndită. Şi dumneaei pornise curagioasă spre casa de la Copou.

«Casa mea de la Copou...» Cucoana Leonora nu putea să-şi închipuie că-i putea zice altfel.

Era la vreme de amiază. Uliţa părea singuratică. Zaplazul cel vechi al casei boiereşti, putrezit şi căzut pe-alocuri, era năpădit şi învăluit de cătină, liliac şi lemnul-cînelui. Pe poarta dată în laturi, cu aripile căzute, i se arătară pîlcurile de brazi şi molizi. Acuma erau copaci nalţi şi puternici. Odinioară erau nişte pui, cu teamă şi amănunţime îngrijiţi de grădinar.

Cucoana Leonora simţi pe ochi un abur cald de melancolie. Aici era un colţ uitat al Iaşilor de odinioară, al Iaşilor tinereţii ei!

Casa îi apăru deodată, dincolo de brazi, – cu zidurile înegrite şi roase de ploi. Dintr-o ochire însă cucoana Leonora *o* socoti încă tare, ş-avu un simţimînt de mare bucurie. Era o vilă cu ferestre nalte, arcuite, cu terase de piatră încununate de trandafiri acăţători, şi c-un turnişor pătrat la un colţ, pe ferestruicile căruia, demult, bătrînul Ciumara se uita cu ochiana la Ceahlău, în amurgurile curate de august.

Ziua era rece şi înourată. Pavilionul de deasupra pivniţii uriaşe zidită altădată de robi, sera unde lucra acum treizeci şi cinci de ani un grădinar tirolez cu luleaua în colţul gurii, grajdurile, căsuţa portarului, toate erau lovite de vreme, cu zidurile coşcovite şi lumina închisă le arăta şi mai triste.

«Nu-i nimic; astea se pot îndrepta uşor; bine că-i casa cea mare sănătoasă...» gîndea doamna Plopeanu.

Urcă încet, c-o uşoară bătaie de inimă, terasa de din faţă. Pe cînd suna, – privi spre un colţ de livadă bătrînă, cu peri şi pruni răsuciţi şi negri.

Îi ieşi înainte o servitoare rău îmbrăcată, cu pestelcă albastră şi cu părul atîrnînd în viţe zbîrlite de sub broboadă.

— Acasă-i domnu Guşilă?

— Sărut mîna; da. Poftiţi în salon. Dumnealui acu se scoală de la masă...

Trecu printr-o încăpere mare zugrăvită în ulei, de culoarea ferigii, şi intră în salonul alb şi aurit, pe care-l cunoştea aşa de bine. Se înşira în cuprinsul lui larg o mobilă despărechiată şi meschină, – canapele şi fotoliuri de lemn negru şi catifea roşie, o oglindă ovală, cu ramă de aur, şi cadre cu zugrăveli ţapene şi sumbre înfăţişînd un colţ de port cu bărci, o margine de pădure ş-un lac, şi vederi vagi din Italia şi Orient.

La locul de cinste, două fotografii, mărite: un bărbat zîmbitor, cu cravată albă şi haină neagră, ş-o doamnă cu faţa slăbuţă subt o pălărie prea înflorită. O pianină cu un teanc de foi pe ea şi c-o lampă mare cu abajur verde întregeau mobilierul vechiului, caldului şi strălucitului salon al Slătinenilor.

Cucoana Leonora simţi o îndoială în suflet cu privire la cuconu Vasile Guşilă. «Însfîrşit, poate nu-i un om bogat, gîndi ea, si-l nedreptăţesc. Scrisorile lui îl înfăţişau altfel...»

Auzi paşi şi se întoarse în scaunul ei. Învălui pe bărbatul care intră într-o căutătură repede. Era ca de patruzeci de ani, cu părul de un blond cenuşiu, împărţit la mijloc cu grijă. Ochii mici, verzi, cercetau blînd şi prietinos. Buzele groase pe faţa roşcovană erau împodobite c-o mustaţă rară, zbîrlită şi împrăştiată.

Buzele acestea groase şi mustaţa de motan nu plăcură cucoanei Leonora. Glasul însă era blajin şi desmierdător. Cu capul uşor plecat şi c-o mînă întinsă, făcu cîţiva paşi repezi, vorbind, şi sărută mîna înmănuşată negru pe care i-o întindea doamna Plopeanu. Naltă şi dreaptă în haina-i de doliu, ea îl fixă cu ochi minunaţi şi tineri încă pe obrazul palid.

— Bună ziua, doamnă. Poftiţi, mă rog. N-am avut încă onoarea să cunosc pe proprietara mea. Cum aţi călătorit de la Bucureşti pîn-aici? Trenurile merg acuma neregulat şi e o grămădeală teribilă...

— Mulţămesc lui Dumnezeu c-am ajuns... răspunse cucoana Leonora.

El se aşeză în faţa ei, cu spatele spre ferestre şi obrazul în umbră, aşteptînd.

— Domnule Guşilă, ai primit scrisoarea mea...

— Da. Doamnă.

— Cred că pentru dumneata nu-i nici o împiedicare să-mi dai cele cîteva odăi pe care ţi le cer. Casa e destul de mare...

— Se-nţelege, se-nţelege... Se poate să mai fie îndoială? Pentru dumneavoastră trebuie să se găsească. Ne mai strîngem puţintel; oamenii buni încap, nu-i aşa?Numai un lucru, adaogă el, cu ochii mici şi glasul rugător, plecîndu-şi capul pe un umăr... Acuma, în momentul acesta, nu se poate...

Tăcu. Cucoana Leonora îl privi cu luare-aminte.

— De ce?

— Vedeţi dumneavoastră, madam Plopeanu, – cum să vă spun? — nu m-aşteptam la venirea dumneavoastră... S-a întîmplat să angajez o parte din locuinţă, tocmai aceea care v-ar trebui dumneavoastră... Acuma, în Iaşul nostru, e un adevărat turn al Babilonului. Vin bucureştenii şi dau mii de franci pe-o odaie... E ceva nemaipomenit! Aşa încît, îţi închipui mata, mă găseşti, foarte încurcat. Nici n-ai mata idee ce tare mă mîhneşte afacerea asta! Aş fi vrut să poţi veni mata imediat. Vă trebuiesc trei odăi?...

— Da, domnule, dar ceea ce spui dumneata mă nelinişteşte...

— A, nu, vă rog să nu priviţi lucrurile chiar aşa... Cînd este bunăvoinţă, totul se poate face. De aceea ceream un răgaz. Bucureştenii mei m-au anunţat, dar încă n-au venit. Deci s-ar putea face ceva. Are să fie puţintel nacaz, însă o să-l îndur numai eu. Şi nădăjduiesc că o să izbutim la urmă să vă facem loc...

Doamna Plopeanu se simţea cam rătăcită între vorbele acestea desmierdătoare, blînde şi îndoielnice.

— Domnule Guşilă, zise ea cu hotărîre: eu sînt cu noră-mea, c-un copilaş al ei, şi aştept şi pe unul din fiii mei. Eu casă n-am. Avînd proprietatea mea în Iaşi, înţeleg să mă folosesc macar de o parte din ea...

Domnul Guşilă privi o clipă în pămînt.

— Vă rog, doamnă, zise el încet fără s-o privească; cred că nu e nevoie ca discuţia noastră să lunece în asemenea direcţie.

— De ce, domnule?

— Mai întîi, pentru că, doamnă, vă rog să mă credeţi, am toată bunăvoinţa să vă servesc. Dacă dumneavoastră puneţi înainte dreptul dumneavoastră cu anume intenţii; aş putea zice, vă rog să mă iertaţi – cu anume intenţii ostile, – atunci şi eu mă pot pune sub, scutul legii excepţionale. De şi n-avem un contract formal, legea e de partea mea, doamnă. De casă, acuma, dispun eu. Cum v-am mai spus însă, vă rog foarte mult, vă rog din suflet să aveţi încredere în mine...

Cucoana Leonora simţea nedesluşit că, înainte de toate, trebuie să fie circumspectă şi să se stăpînească.

— Domnule Guşilă, încercă ea totuşi, aş voi un cuvînt mai hotărît. Eu n-am locuinţă. Cît o s-aştept? O săptămînă? două?

Advocatul îşi înclină capul pe-un umăr, rugător:

— Cel mult, madam Plopeanu, cel mult, două.

— E ş-o chestie de omenie, domnule.

— Se-nţelege, madam Plopeanu; mai ales asta nu pot s-o pierd din vedere.

— Pe urmă, domnule, se hotărî ea, cu voce scăzută; e la mijloc ş-un sentiment pe care trebuie să-l înţelegeţi. Cum aş putea locui, în Iaşi, într-o casă străină?

— Se-nţelege, întări mişcat Guşilă. Da' mata să n-ai grijă. Cu oarecare jertfe, voi izbuti. Jertfe din partea mea, bineînţeles...

— Ba nu, domnule Guşilă. Dacă e vorba de o despăgubire, sînt gata.

— A, nu; despre asta să nu mai vorbim. Se poate? Doamnă, de şi sînt advocat şi om de afaceri, cum v-aţi închipui să fac din împrejurarea asta o chestie de bani?

— Însfîrşit, cuvîntul dumnitale îl am.

— Da, doamnă, se-nţelege. Aş dori să vă mai văd mîni sau poimîni. Cred că o să mai avem de vorbit. Poate însă nu v-aţi aşezat, – provizoriu, bineînţeles. Dacă vă pot vedea, adică dacă găsiţi ceva, se-nţelege trecător, – vă rog să mă vestiţi şi eu voi fi la ordinele dumneavoastră. Îmi pare rău că nu v-am putut deschide casa imediat E o chestie de omenie, se-nţelege, cum m-am gîndit chiar din primul moment. Cel mai afectat de împiedicare sînt eu, să mă credeţi...

Vorbind cu dulceaţă şi zîmbind foarte prietinos sub mustaţa-i împrăştiată, cuconu Vasilică Guşilă petrecu pe cucoana Leonora pînă în josul scărilor terasei.

Acolo ea se opri o clipă, privind zidurile, turnul, ferestrele înalte şi brazii întunecaşi. Domnul Guşilă o înţelese şi rosti eu melancolie:

— Ce case ştiau să facă boierii de odinioară!

Doamna Plopeanu ieşi pe poarta cu aripile rupte, fără să mai privească îndărăt. Pe drum, se gîndea cu strîngere de inimă la convorbirea cu chiriaşul ei. De ce să se înşele? Omul nu-i plăcea, cu toate făgăduielile lui întortochiate şi vorbele blajine. Ar trebui să vorbească poate c-un advocat. Întăi trebuia să se sfătuiască însă cu cei pe care-i avea în juru-i. — şi mai ales trebuia să găsească un adăpost, provizoriu bineînţeles, cum se grăbea s-o încredinţeze domnu Guşilă.

Subt înfăţişarea hotărîtă, cucoana Leonora păstra un mare fond de naivitate şi de timiditate. Cînd ajunse în furnicarul străzii Lăpuşneanu, cu trotuarele înţesate de lume elegantă, cu automobilele sunînd din trîmbiţi în fiecare clipă, se gîndi că nu mai are decît doi paşi pînă la otel. Ce vor zice Mary şi Rozi, cînd nu le va putea lămuri intrarea imediată în casa ei? Se găsi nedreaptă faţă de domnu Guşilă şi începu să aibă încredere în cuvîntul lui.

«Pot să mă îndoiesc de cuvîntul lui? Nu se poate! Intră zîmbind în odăiţa neprietinoasă de otel, între geamandanele şi boclucuriie împrăştiate: se plecă şi sărută pe Codinuţă, care era ocupat cu jucăriile lui. Se lăsă oftînd pe-un scaun şi încercă să povestească întrevederea ei cu cuconu Vasilică Guşilă.

Rozi cerceta, număra şi rînduia lucrurile. Apoi, ascultînd, lăsă totul şi-şi întoarse spre cucoană obrazul ei roşu, bărbătesc, cu uşoară mustaţă sub nasul mare.

— Vra să zică, cuconiţă, nu puteţi intra în casa dumneavoastră? întrebă ea cu energie.

Mary, din scaunul ei, obosită şi neatentă, îşi ridica fricoasă ochii mari.

Cucoana Leonora, la aceste strigăte, se simţi mai hotărîtă şi mai tare.

— Ba da, trebuie să intrăm cu orice preţ!...

— Nu vă supăraţi, cuconiţă, întîmpină Rozi; trebuie numaidecît să mergem la un advocat ori la vreun cunoscut al dumneavoastră aici, în Iaşi. Mi se pare mie că chiriaşul

nostru e o mîţă blîndă. Mie nu-mi plac bărbaţii care miorlăiesc, cuconiţă.

Cu toată mîhnirea ei, cucoana Leonora nu se putu opri să nu zîmbească, pe cînd Rozi întruna dezvolta fantastice consideraţii asupra bărbaţilor cu vorbe blînde şi mieroase, care toţi, la urmă, se dovedesc nişte mizerabili...

II

Cele dintăi zile ale doamnei Plopeanu la Iaşi fură toate umplute cu această chestie aspră şi nesigură a casei. Aveau nevoie numaidecît de adăpost. Năvala bejenarilor era aşa de mare, pretutindeni, casele era aşa de pline, încît, după multe încercări şi rătăciri pe străzi din ce în ce mai depărtate, singura soluţie rămăsese tot «aranjamentul» cu domnul Guşilă.

După sfatul foarte potrivit al Rozii, cucoana Leonora încercă într-o dimineaţă să caute un advocat. Cel întăi la care sună nu se afla acasă. Atunci se hotărî să urce spre Sărărie, la un văr al ei, Ciumara, holtei bătrîn şi cam ciudat, care în fiecare an venea să petreacă zece zile la Bucureşti; de la 10 la 20 noemvrie. Strîngea cu zgîrcenie şi scumpătate banii pentru această nebunie anuală; la 8 noemvrie îşi sărbătorea patronul, căci îl chema Mihai, şi la 10 pornea în expediţie spre o lume necunoscută, care trăieşte numai după ora 12 din noapte. Singura vie de pe Şorogari, care-i mai rămăsese dintr-o avere mare, nu-i îngăduia să plece cu alai, ca odinioară, la Paris. Se mulţămea cu Bucureşti, – şi cu zece zile stricte.

Cucoana Leonora cugeta cu îngăduinţă la slăbăciunile vărului ei şi zîmbea urcînd o ulicioară, printre grădini care revărsau crengi negre şi încîlcite asupra trotuarului. Zări sus, într-un fund adînc de livadă, casa albă cu cerdac larg – şi intră.

O întîmpină un servitor bătrîn, cu obrazul arămiu,

rămăşiţă din vechile sălaşe boiereşti. Îndată ce el se retrase, să spuie stăpînului cine-l caută, cucoana Leonora simţi în preajmă un zvon ş-o învăluire grăbită. Şi stînd pe un colţ de canapea, în salonaşul împodobit cu mobile vechi de mahon şi cu stampe şi acvarele de la expoziţiile pariziene, – iarăşi o năpădiră amintirile vechiului Iaşi. Şi pe-aici trecuse în zilele-i tinere, radiind ceva din ea la fiecare pas. Şi regăsea vechiul salon de mahon şi umbra lui discretă de odinioară. Acel «altădată» al sufletului ei, însă, de mult căzuse şi se desfoiase cu florile de-atunci.

Trebui să aştepte cam mult; şi Mihai Ciumara, cînd intră ca după o fugă, aproape gîfîind, începu a se scuza sărutîndu-i mîna şi ţinîndu-i-o îndelung într-a lui. N-avea chip să se scoale dimineaţa. Serile la Jockey Club se prelungesc totdeauna pînă la trei după miezul nopţii. N-are ce face altceva în viaţa-i singuratică. De-acuma cu obiceiul acesta are să moară...

— De altfel, nici nu mai am mult, – suspină el, c-un zîmbet de milă pentru sine însuşi şi de resemnare.

Totuşi Mihai Ciumara era un om încă dîrz, nalt şi uscat, cu ochiul rotund, de coloarea cafelei, cu mustăţile cernite şi foarte îngrijit răsucite în sus la sfîrcuri, şi c-o muscă sub buza de jos. Nasul tăios şi puţin gheboşat şi ochii apropiaţi îi dădeau un aer închis şi aspru, pe care-l sporeau încă buzele palide şi supte. Părul puţin şi foarte rar pe care-l mai avea îl întortochea cu deosebită artă pe creştetu-i dezgolit.

— Cînd ai venit, verişoară? întrebă el cu interes. De trei zile? Cum se poate? Cum de nu m-ai vestit? Unde te-ai aşezat? Neculai, adă repede dulceaţă!

— Nu m-am aşezat încă, răspunse cu îndoială cucoana Leonora. În privinţa asta sînt foarte încurcată...

Ciumara întoarse ochii spre fereastră şi-şi strînse mai tare buzele.

Ea începu a rîde.

— A, nu, nu te teme, vere! Nici n-ai avea unde ne primi aici. Ş-apoi nu ştii că rudelor nu trebuie să le ceri decît sfaturi?

El protesta, – vădit bucuros însă că nu va fi tulburat în viaţa lui singuratică şi egoistă. Cuprinse iar mîna cucoanei Leonora şi i-o mîngîie, afabil:

— Ţi s-a întîmplat ceva, verişoară? De ce sfat vorbeşti?

Doamna Plopeanu îi lămuri atunci repede întîmplarea cu casele. El o asculta dînd din cap, privind-o fix.

— Ce părere ai? îi zise ea însfîrşit. Ce crezi?

— Eu nu cred încă nimica, răspunse Ciumara. Trebuie să văd întăi pe individ. Cum îl chiamă? Ştii că niciodată nu pot ţinea minte numele oamenilor acestora. De altminteri, ei ne-au cumpărat moşiile şi ne-au sărăcit; dar numele lor nu le pot ţinea minte.

— Vasilică Guşilă. Advocatul Guşilă.

— Aha! Parc-am mai auzit de el. Trebuie să-l văd şi să-i cer o explicaţie hotărîtă. Te asigur că n-are să se sucească nici la dreapta, nici la stînga. Am mai avut eu de-a face cu advocaţi de modă nouă ca Vasilică Pocriş al matale.

— Vasilică Guşilă, vere.

— Da, tot una-i. Îl scriu eu pe o bucăţică de hîrtie şi-l nimeresc. Da-l găsesc în casele voastre, la deal, se-nţelege. Le-am văzut astă-vară – casele unde stătea mătuşa Elencu, întristate şi aproape ruinate. Oamenii aceştia, pe unde calcă, dărîmă şi ucid trecutul...

Neculai intră fără zgomot, în papuci moi, şi aşează dulceaţa pe-o măsuţă între dînşii. Se aplecă şi ridică o hîrtioară mototolită şi ieşi închizînd cu fereală uşa.

Pe ferestre pătrundea un soare trist de iarnă şi ajungea pe lustrul mobilelor vechi şi pe sticlele stampelor. Pe vale, în fum, se vedea un colţ de Iaşi cu acoperişuri negre şi îngrămădite unele în altele, subt un cer curat de iarnă goală.

Vorbiră un timp despre Dimitrie, mort aşa de năprasnic. Cucoana Leonora îşi ştergea cu batista ochii înlăcrămaţi şi simţea iar vechea sfîşiere cînd îşi înfăţişa, în sicriu, pe tovarăşul ei de viaţă vreme de treizeci de ani. Pe urmă amintirile îi duseră în trecut: şi vorbeau acuma încet despre oraşul de altădată, despre teatrul de la Copou, despre viaţa

înflorită şi nepăsătoare a boierilor de atunci, care «toţi au murit – zicea Ciumara – toţi au petrecut ş-au murit...»

Nu-şi aduseră aminte despre afacerea cu advocatul decît la despărţire.

— Să n-ai, verişoară, nici o grijă, îi zise Ciumara; îl văd eu pe domnul acela, Cauţiş ori cum îi zice, şi-ţi aduc un răspuns hotărît, mîni la amiază. Se poate să nu intri în casa dumnitale? Ar fi absurd şi ridicol!

Cucoana Leonora se întoarse la otel mai liniştită şi aproape împăcată.

III

A doua zi, la amiază, Mihai Ciumara intră foarte supărat în odăiţa întunecoasă, după ce mai întăi bătu la uşă. Sărută în tăcere mîna damelor, mîngîie pe frunte pe Codinuţă şi-i strecură un pachet de bomboane, apoi izbucni.

— Dar bine, verişoară, nici nu m-am aşteptat! Omul *matale,* cum îi zice, e un cîrciogar nemaipomenit! *Aistuia* numai un jidov îi poate veni de hac! Poftim! Uite unde vă găsesc! Se poate una ca asta?

— Dar ce-a fost, vere, cum s-au petrecut lucrurile? îl întrebă neliniştită cucoana Leonora.

— Am fost ieri la el şi i-am vorbit.

— Ei, şi ce este? Zice că nu vrea să dea odăile pe care i le cer?

— Ba el zice că vrea să le deie. Dar îmi spunea atîtea lucruri încurcate, încît pe onoarea mea, nu înţeleg nimic. Vreau să-l apuc din dreapta, el sare în stînga. Domnule Pocriş, zic, trebuie să dai odăile.

— Se-nţelege, cucoane, zice, trebuie să le dau.

— Atunci de ce nu le dai?

— Vezi că trebuie aranjată, zice, afacerea cu chiriaşii. Am spus doamnei Plopeanu – Aşa? Şi după ce se aranjează, zic, le dai? — Se-nţelege, cucoane, zice; doar oameni sîntem ş-

avem suflet! — Ei, dar cînd se aranjează? — Atunci face ochi trişti: Cu foarte mare părere de rău, zice; nici nu vă puteţi închipui cu ce părere de rău, – asta n-o pot preciza! — Bine; dar nu se poate să dai odăile întăi? Pe urmă te-i descurca dumneata, căci eşti advocat! — El sare de pe scaun: A, nu se poate! Eu sînt om care-mi ţin cuvîntul; vă rog să mă credeţi că eu sînt un om aşa şi pe dincolo! — Dar ţi-ai dat cuvîntul cătră doamna Plopeanu, zic, — Aşa este, zice; mi-am dat cuvîntul şi nădăjduiesc să-l ţin. Cred c-am să-l ţin. Am să fac toate chipurile să-l ţin! Poftim! strigă Ciumara întinzînd braţele în laturi cu disperare, iată cu cine stau eu de vorbă! M-am plimbat prin salonul acela, – ai văzut ce salon! — m-am plimbat încolo şi-ncoace. El se uita la mine şi nioi nu clipea. — Domnule Pocriş, zic. Dumneata mă cunoşti pe mine! Sunt nevoit, zic, să-ţi pun în vedere, cu tot regretul, că dacă verişoara mea nu va găsi un adăpost în casa ei, eu consider acest fapt ca o bătaie de joc, ca o insultă! Ştiţi ce mi-a răspuns? M-a rugat stăruitor şi politicos să fiu ceva mai lămurit — Domnule, zic, o insultă ştii ce urmări grave are. Aceste urmări ţi le pun dumnitale în vedere! — El s-a uitat la mine tot fără să clipească, apoi mi-a răspuns foarte blînd: — Cucoane Mihai, zice, de ce să lunecăm pe calea asta? Aş putea şi eu, zice, să mă pun la urma urmei sub scutul legii şi să răspund cu cartea-n mînă. O să vedeţi însă la urmă ce rău mă judecaţi; o să vedeţi, la urmă, ce nedreptate îmi faceţi! — Asta-i!... sfîrşi Mihai Ciumara. Din asta nu l-am putut scoate. *Parole d'honneur*, e fenomenal!

Doamna Plopeanu privi în juru-i c-un sentiment penibil.

— Ce-i de făcut? întrebă ea.

— Încă nu ştiu, îi răspunse vărul. Mai este ceva... — Dragă Sofi! se îndreptă el grav cătră Rozi. Eşti bună, te rog, să-mi dai un pahar de apă? Să vedeţi. Asară, la Jockey, stau de vorbă cu Istrati. El e advocat intrat pînă-n gît în afacerile lumii de azi. Îl întreb dacă cunoaşte pe unul nu ştiu cum îi zice, eu nu pot ţinea minte numele acestea, însfîrşit, unul care stă-n casele răposatei Elencu Slătineanu.

El ştia cum îl chiamă.

— Vasilică Guşilă, murmură cucoana Leonora.

— Da, tocmai. Eu îi ziceam, mi se pare, Cauţiş. Ştiţi ce-mi spune Istrati? Dacă-i vorba de-o afacere cu omul acela, zice, şi dacă-i încurcată, atunci să ştiţi că are un plan, o socoteală a lui. Eu cred că vrea să cîştige ceva.

— A, nu, întrerupse doamna Plopeanu, i-am propus şi n-a primit.

— Hm, am să cerc şi altfel. Am eu un jidov: acela are să descurce afacerea...

După ce plecă Ciumara, Rozi îşi spuse şi ea părerea:

— Cuconiţă, să mă iertaţi: pînă ce s-o descurca afacerea cu omul acela, noi avem să necăjim. Aicea nu putem să mai şedem. Îmi daţi voie să caut eu o gazda? Eu am să găsesc... Ş-apoi după ce scăpăm de grija asta, ne putem duce la dînsul în fiecare zi, să-l întrebăm cînd ne face loc în casa noastră... Dacă nu te poţi duce mata, mă duc eu. Eu mă duc şi-l întreb şi azi, şi mîni; eu îl întreb în toate zilele, mie nu mi-i ruşine! Pe urmă eu ţi-oi spune, cuconiţă, să nu te superi... Nădejde mare nici în cuconu Mihai nu poţi să ai... Tot aşa era şi cînd venea la noi, la Bucureşti, şi-l serveam în fiecare zi. Priveşte aţintit, şi se face că uită numele oamenilor... Eu cunosc bărbaţii! sfîrşi ea cu un sincer dispreţ.

Cucoana Leonora şi Mary schimbară o privire ş-un zîmbet, pe cînd Codinuţă asculta cu ochii plini de veselie. Vorbirea năvalnică şi cicălitoare a Rozii îl încînta.

IV

Bătrîna servitoare se ţinu de cuvînt. Chiar a doua zi, încărca şi buchisea cu pumnii într-o căruţă cuferele. pachetele şi geamandanele. Şi pornea să le aşeze în două odăiţi nu departe de Copou.

— Am găsit ceva aproape, lămurea ea, ca să ne fie mai uşor cu mutatul şi ca să pot vedea cum merge cu casa noastră.

Cucoana Leonora şi Mary intrară triste într-o ogrăgioară îngustă şi umedă, plină de gîşte, de raţe şi de găini. Nu era un pom, nu era urmă de pajişte; numai ziduri cenuşii. Acolo, în fund, se tupilau două odăiţi curăţele, îmbrăcate cu scorţuri, macaturi şi horbote, cu ferestrele împodobite cu perdeluţe albe. Din odăiţi dădeau într-o săliţă şi pe urmă în ogradă, între paseri. Peste săliţă, avea şi Rozi o chilioară. Ca să iasă însă dintr-însa, trebuia să treacă prin odaia unei cucoane bătrîne, soacra proprietarului, care-şi petrecea vremea veşnic într-un jîlţ, tînguindu-se de boli şi junghiuri. Domnu Ioniţă Casablu, stăpînul casei, pensionar cărunt, le ieşi înainte politicos şi începu a lămuri că, de şi aşezate cam în fund, odăile sînt călduroase şi bune pentru iarnă...

— Îmi permiteţi? întrebă el prietinos, după ce intrară. Dumneavoastră sînteţi soţia răposatului Dimitrie Plopeanu? A, atunci mă bucur. Răposatul aş putea zice că a fost protectorul meu. În zilele noastre am avut destule nevoi şi greutăţi, şi, la asemenea împrejurări, dumnealui nr, m-a lăsat! A fost un om drept şi nobil...

Cucoana Eleonora se simţi mişcată.

— Dumneaei e nora dumneavoastră? Sărut mînuţa! Fiul dumneavoastră cel mai mare e pe front? Da, înţeleg; datoria!... Dar cum eşti mata o cucoană mare, care cunoşti lume, ar trebui să-l aduceţi aici. În Iaşi... Eu văd că mai toate familiile mai bune fac aşa...

— Se poate asta, nu este aşa? întrebă Mary interesată. Vezi *maman*că se poate?

— Se-nţelege că se poate, de ce să nu se poată? răspunse domnu Casablu, potrivindu-şi favoritele cărunte. îmi daţi voie să mă aşez pe un scaun... Mobila, cum vedeţi, nu-i prea elegantă, dar e tare, Ca la o gospodărie, ce să fac? Am vorbit cu femeia dumneavoastră şi am aflat de nacazul ce aveţi cu cuconu Vasilică Guşilă. Casa în care stăel e a dumneavoastră, nu-i aşa?

— Da, îi răspunse cucoana Leonora, interesată. Îl cunoşti pe domnul Guşilă?

— Cum nu? Am avut afaceri şi procese cu dînsul. E o halima întreagă! Pot să vă spun că-i straşnic om! E grozav de tare. Ştie legile pe degete şi înfundă şi pe advocaţi, şi pe judecători, şi are aşa, o diplomaţie, grozavă diplomaţie are...

— Mi-a făgăduit să-mi elibereze un apartament.

— Da? Ei, atunci, dacă zice el, are să elibereze. Dar cînd?

— Asta-i mai greu de hotărît... zîmbi doamna Plopeanu.

Domnul Casablu începu a rîde înveselit.

— Acu n-am vreme, zise el; eu, cu paserile şi cu gospodăria mea, nu stau o clipă... Da' cînd oi avea vreme, cu voia dumneavoastră, am să vă povestesc un roman al meu cu cuconu Vasilică, de aveţi să vă faceţi cruce!

— Un roman? se miră Mary înălţînd sprîncenele.

— Sărut mînuţa: da. Un roman. O să vedeţi! Acuma ce v-aş ruga? urmă tainic pensionarul. Cînd se duce undeva femeia dumneavoastră, să închidă poarta, că ies gîştele în drum. Cu războiul ista, s-au iscat în toate părţile numai hoţi. Cum iese gîsca-n drum, o fură, ca s-o facă friptură. Lume flămîndă, ce crezi mata? S-a grămădit aici lume flămîndă! Şi vă mai rog să spuneţi femeii dumneavoastră să nu puie multe lemne pe foc. Eu nu dorm toată noaptea din pricina sobelor. Mă tem să nu s-aprindă. Crezi mata că-i şagă? Pribegii iştia care au venit fac nişte focării... îmi spun vecinii la care au intrat aşa, claie peste grămadă... Fac nişte focării, de-au să deie foc tîrgului într-o zi! Tare vă rog, pentru foc şi pentru gîşte! Eu aşa trăiesc, vezi mata, cu groaza în spate şi cu ochii în toate părţile!

După ce ieşi pensionarul, Rozi începu a căra zestrea lor de pribegi. O lua din braţele cotiugarului ş-o clădea prin colţuri. Şi vorbea:

— Mă rog de iertare, cuconiţă, aţi văzut pe boieraşul meu? Iaca, nici pe acesta nu-l mai pot suferi! Întruna se plînge şi se teme c-au să-l omoare ş-au să-l sărăcească refugiaţii. Eu nu pot înţelege aşa bărbat. Şi cîtă greutate

pînă să-l înduplec să ne închirieze! Dar întîi a aflat de numele dumneavoastră. Pe urmă i-am spus că nu ne trebuiesc odăile decît o lună şi i-am lămurit afacerea cu chiriaşul *nostru.* Eu ştiu cum merg lucrurile; aşa, i-am arătat că scapă şi de rechiziţie şi pe urmă nu mai are nici o grijă... I-am bătut eu destul capul. Ş-a primit. Acuma să ne punem pe lucru să intrăm *dincolo.*

— Aici, într-adevăr, e greu de stat! oftă Mary.

— De aceea o să stăm cît mai puţin... îi răspunse cucoana Eleonora, mîngîind părul blond şi buclat al lui Codinuţă.

Era şi greu să steie prea mult. Chiar de la început aveau un duşman mare în persoana cucoanei Ştefania, soţia lui domnu Casablu. Dumneaei întruna îşi muşca buzele, şi se stăpînea cu greu. Nu înţelegea cum pot veni străini să se aşeze aşa în horbotele, în scorţurile şi în macaturile aşa de greu lucrate şi aşa de amănunţit rînduite. Nu putea pricepe niciunul din argumentele lui cuconu Ioniţă şi trecînd prin odăi, ca să-şi cunoască musafirii, avea o privire mohorîtă ş-un nas roş, încreţit între ochi. La întrebările amabile ale doamnei Plopeanu, avea o greutate vădită să răspundă, parcă deodată s-ar fi săturat de viaţă!

A doua zi, Rozi o surprinse întăi la un geam, pe urmă la un colţ de uşă, pîndind cu priviri ascuţite şi dezolate. Era la mijloc viaţa ei înşirată pe andrele şi gherghefuri. Şi din chilioara rece, Rozi auzea o nesfîrşită dezbatere într-o odaie de alături, între limba ascuţită şi amară a gospodinei şi glasul moale şi trăgănat al lui cuconu Ioniţă.

Între aceste năcazuri nouă, cucoana Leonora începu a fi din nou săpată de grijile ei vechi. N-avea veşti nici de la Adrian, nici de la Paul. În privinţa lui Adrian, chiar în tren persoane cunoscute îi dăduseră asigurări. Scrisori de la el nu mai aveau din pricina învălmăşelii retragerii şi a prefacerii frontului. Comunicatele din gazete arătau oarecare liniştire a luptelor. Iarna desigur se va petrece într-un relativ calm. În fundul inimii ei, – de şi nu mărturisea, – nădăjduia că, pînă în primăvară, va izbuti să-l

aibă lîngă ea... Despre Paul nu ştia nimic. Îl aştepta în fiecare zi. — şi cu fiecare zi neliniştile-i creşteau.

În chip firesc de-aceea, chiar a doua zi după aşezarea în căsuţele din strada Lăţescu, încercă o pipăire în necunoscut, nădăjduind într-o veste, într-o întîmplare, care ar fi putut să aducă o uşurare chinuitului ei suflet. Îndemnă pe Mary să se îmbrace şi chemă pe Rozi ca să pregătească copilul.

— Astăzi avem o după-amiază frumoasă, vorbi ea. Iese lumea pe străzi. Trebuie să coborîm şi noi în oraş, macar un ceas. Se mai distrează copilul. Poate aflăm ceva...

Mary se apropie ş-o sărută pe tîmplă, cu obrazul rumenit.

— Mamaie, mata eşti o fiinţă foarte înţeleaptă. O să vedem multă lume cunoscută...

Şi începu să răscolească grăbit în cufere, să dărîme cutiile rînduite de Rozi, – pe cînd copilul ţupăia în jurul bunicii, bătînd din palme.

— Bunicuţă, aşa-i că mergem pe strada Lăpuşneanu?

— Da, puiule, dar cine ţi-a vorbit de asta?

— Cine mi-a vorbit? Rozi mi-a vorbit. Ea spune că umblă pe strada Lăpuşneanu o mie de automobile. Şi boierii de la Bucureşti au venit toţi aici, – şi ies pe strada Lăpuşneanu ca să-şi deie *bonsoir...*

— Cum se poate?

— Da. Cucoanele şi-au adus şi căţeii: numai noi am lăsat acasă pe Kiki...

Coborîră pe bulevardul Carol printr-o lumină aurie, şi parcă obosită, de soare. Din cerul verziu şi rece, apăreau din cînd în cînd coloane de ciori; se îmbulzeau într-un freamăt de vînt, se depărtau şi se spulberau ca într-o fumegare. Frunzele uscate, îngrămădite pe alocuri, sub copacii goi, foşneau sub paşi ca într-o durere vie.

În sfatul vesel al copilului, trecură printre vechile case boiereşti împresurate de grădini. Din paşnica lor odihnă, acuma le zguduiau necontenit camioanele grele cu motor.

O lume amestecată trecea în sus şi-n jos: soldaţi, cazaci, pihotaşi ruşi. Căruţe cu pîne, cară cu fin, automobile

sanitare, tărgi izolate cu bolnavii acoperiţi peste obrazuri cu cergi brune, – toate arătau o viaţă înfrigurată şi anormală. Pe o adiere uşoară de vînt, veniră din oraşul depărtat, dinspre clopotniţile vechilor ctitorii, acorduri funebre de trîmbiţi...

— Ia! zise copilul, atent, ridicînd un degeţel înmănuşat spre căciuliţa de castor. Auzi, bunicuţă, ce frumos cîntă? Auzi, mămico?

— Aud, puiule, da, – răspunse cucoana Leonora, cu pieptul sfîşiat de un suspin.

În strada Lăpuşneanu, o stradă îngustă, cotită şi scurtă, găsiră un viermăt neaşteptat de lume. Erau mai ales foarte multe femei tinere, în toalete elegante şi vii. În jurul lor roiau ofiţeri cu dolmane şi tineri cu feţele rase, în corecte straie englezeşti: paltoane largi şi pantaloni cu dungă şi manşetă.

Mary nu-şi putu stăpîni un uşor strigăt de uimire. Era întreg Bucureştiul aici, toată Calea Victoriei, vioaie şi veselă, murmurînd, salutînd, observîndu-se pe sub gene încondeiate şi prin monocluri cu luciri ciudate. Mary observa mai ales mişcarea aceea curtenitoare şi caracteristică a bărbaţilor, oare se încovoiau uşor din şale de o parte şi de alta a femeilor zîmbitoare, apropiindu-şi nasurile de gîturile albe, de umerile împodobite cu etole scumpe.

Cu glas scăzut, cucoana Leonora observă că «astăzi lumea pune prea mult fard pe feţe şi prea mult roşu pe buze»...

— Asta-i moda războiului, zise rîzînd Mary.

— Mi se pare că e şi prea multă veselie...

— Mamaie, răspunse tînăra; n-are toată lumea inima noastră... Ce vrei să facă? Să plîngă?...

Cucoana Leonora tăcu. Ca de multe ori, Mary n-o prea înţelegea. Tinereţa ei, cu entuziasmuri pripite pentru eroismul războiului, cu mîhniri amare pentru singurătatea ei, trecea cu prea mare uşurinţă peste contrastele crîncene pe care, la fiecare pas, războiul le scotea la lumină. În

sufletul mamei adiau încă trompetele morţii dintre turnurile depărtate ale oraşului. Mary se întreba, cu puţintică nelinişte, dacă n-ar fi trebuit să-şi deschidă cît de uşor toaleta, pentru adunarea aceasta, c-o floare ori o eşarpă deschisă.

Cîteva cunoştinţi bucureştene le salutară, parcă nu s-ar fi văzut din ajun. Automobile strălucitoare treceau, unul după altul, cu trompele necontenit mugind. Cineva îi salută iarăşi, ca din zbor, şi Mary se întreba intrigată cine vor fi fiind ofiţerii aceia cu profilurile nesigure în fuga maşinii. Cunoscu şi două celebre frumuseţi ale Capitalei, într-un frumos *Fiat* portocaliu, c-un ogar subţire, alb şi miţos între dînsele. «Femeile acestea au totdeauna toaletele cele mai noi şi mai distinse...» gîndi ea, urmărindu-le c-un zîmbet ironic.

Cucoana Leonora ar fi vrut să se oprească. Gîndea că poate afla o veste cît de vagă. Înţelese însă că strada întortochiată, între statuia lui Cuza şi cofetăria Tufli, era numai o expoziţie de haine, zîmbete şi frumuseţi. Se resemnă, şi era hotărîtă să se întoarcă. O mai reţinea copilul, care o trăgea uşurel de mînă, fericit că vede lume multă.

— Bunicuţă, întrebă el, da’ armata nu trece?

— Nu, puiule...

— Eu credeam că de aceea s-a strîns lume. Mie-mi place cel care merge înaintea muzicii, cu buzdugan. Ştii cum îl chiamă?

— Nu.

— Eu ştiu, mie mi-a spus Rozi. Îl chiamă domnu tambur-major. Da’ cînd era ea tînără, *el* era mai mare şi mai frumos.

— Codinuţă, vorbi Mary plecîndu-se uşor spre el, vorbeşte mai încet, că se uită lumea la tine...

— Eu nu mă supăr, răspunse băiatul. Să se uite dacă-i place...

Şi privea cu prietinie, rîzînd, la lumea care trecea şi întorcea spre el capetele.

— Iată şi unchiul! strigă Codinuţă arătînd cu degetul.

Mihai Ciumara îi observase de pe celălalt trotuar ş-acuma opera o trecere strategică, printre automobile.

— Cum se face c-aţi ieşit? întrebă el, venind cu pălăria în mînă la cele două femei. Nu ştiaţi că aici este adunare mare? Mai trebuie un ceai, un piano, ş-o voce plăcută de contralto. Şi *dincolo* ceilalţi trăiesc ca-ntr-o agonie şi mor ca nişte cîni. Ce rea afacere am făcut, ce saracă înţelegere ne-a vîrît în furtună nu spun, căci Mary iubeşte epopeea. Ne-am mai certat noi de-ajuns la Bucureşti... Eu eram atunci un fel de cucuvea, o pasere a nenorocirii... Poftim rezultatele!

— Să nu te audă cineva, îi zise Mary rîzînd,

— Da? Să m-audă. Tot am eu reputaţia că-s cam într-o ureche. Cine să m-audă? Cucoanele de la Bucureşti? Domnişorii? Ofiţerii? Aceştia ce caută aici? De ce nu ne lasă cu nevoile noastre în cetatea asta nenorocită, între ruinile şi fantomele trecutului? Aduc tifosul, mizeria, foametea şi pălăriile din ultimul jurnal de modă. Şi nu mă lasă să trăiesc. Ş-acum mai fac una domnii de la guvern. Dau votul universal şi împart moşiile la ţărani. Au afişat şi proclamaţii. Asta ne mai trebuie. Pe onoarea mea, mai fericiţi au fost părinţii noştri c-au murit la vreme...

— Vorbeşte mai încet, unchiule, îi şopti Mary, puţintel ruşinată.

Trecătorii întorceau capul şi-i priveau lung.

— Ai dreptate, răspunse vesel Ciumara. Trebuie să fim politicoşi. Să ne mişcăm. M-am gîndit la unele lucruri ale noastre, adăogi el întorcîndu-se spre cucoana Eleonora, pe cînd porneau; am vorbit la club cu unii prietini. Ascultă-mă, verişoară, trebuie s-aducem băietul aici. Şi-a făcut destul datoria. Să se ducă şi unul ca acesta, care mă salută acuma foarte graţios...

Un locotenent de cavalerie saluta zîmbind, cu mîna la viziera chipiului şi îndoindu-se din şale. Şi Ciumara îi răspunse c-un zîmbet prea amical.

— Îl vedeţi? El urmăreşte, el vînează, el rîde, el salută, pentru că e rudă cu ministrul la care ne ducem mîni. Căci

trebuie să ne ducem. O să vorbesc eu ş-are să se facă... Am să-i vorbesc şi despre reformele dumnealor! Vor să deie drepturi poporului. Voiţi să vedeţi poporul? Facem doi paşi şi vedem poporul... Astăzi m-au nebunit; pînă acuma am perorat pe chestia asta!...

Mary era plictisită. Lumea începea să rîdă şi să petreacă pe socoteala «nebunului de Ciumara». Fu bucuroasă să scape, pe-o stradă lăturalnică, spre turnurile Sfîntului Spiridon. Cucoana Eleonora îl urma, cu băieţelul de mînă, resemnată şi tăcută. Se gîndea că Ciumara are dreptate, şi Adrian trebuie adus în Iaşi. De ce n-ar stărui? Toată lumea face aşa...

Ca într-o «schimbare la vedere» pe o scenă de teatru, cele două femei văzură deodată altă lume pe Strada de Sus, în piaţa Sfîntu-Spiridon şi pe uliţile lăturalnice. Aici stăteau schilozii războiului, sub bolţi, în praguri de crîşme, – unii fără mîni, alţii cu picioare de lemn. Pe aici treceau convoiuri de convalescenţi, albi ca ceara, obosiţi şi cu gurile întredeschise, îmbrăcaţi cu mântăli informe, murdărite de sînge, boţite şi scorţoase de aburii etuvelor. Aici stăteau, în preajma pităriilor, îmbulziţi, copii cu încălţări rupte, uriaşe şi încovoiate, în picioare, cu surtuce zdrenţuite în spate, şi femei groase îmbodolite în şaluri, tînguindu-se, blăstămînd şi aşteptînd pînea. Un abur de amară tristeţă plutea în viermătul mulţimii aceştia.

— Ei nu cer decît pîne... zise Ciumara către tovarăşele lui. Altceva nu le trebuie!...

Din îmbulzeală, la o pitărie cu obloanele închise, Mary văzu aţintindu-se asupră-i priviri oblice şi duşmănoase de femei. Lîngă ele o bătrîna slabă, cu obrajii supţi şi ochii spăimîntaţi parcă, îşi făcea cruce, închinîndu-se:

— Dă, Doamne, pace! Aşază Doamne pace între împăraţi... altfel se prăpădeşte lumea!

Cucoana Eleonora se simţi ameţita şi strînse convulsiv mînuţa copilului.

— Şi spectacolul acesta e tot aşa de puţin estetic ca şi celalalt, zise Ciumara către Mary privind-o uşor ironic.

Deosebirea e că aici ţi-ai murdărit pantofii de glod.

— Într-adevăr, nu înţeleg, răspunse tînăra,de ce ai făcut cu noi această expediţie de moralizare.

— Adevărată expediţie... foarte bine spus... Eu o fac în fiecare zi. Căci din nefericire drumul meu duce prin acest capitol din epopeea lui Dante.

Şi Ciumara începu să intoneze uşor, c-un gest rotunjit spre mustaţa-i răsucită:

— *Per me si va nella città dolente...*

Aici e cercul flămînzilor ş-al văduvelor de război... Da-da. De ce rîzi mata, nepoată?

— Ce ciudat eşti dumneata astăzi! îi răspunse rîzînd Mary. Nu te ştiam că declami poezii...

— Ştiu într-un loc şi nişte prăjituri bune, vorbi vesel Ciumara, luîndu-le de braţ. Cu cît se înmulţesc ordonanţele contra prăjiturilor, cu atît se fac prăjituri mai bune şi mai scumpe. Trebuie răsplătit mai ales Codinuţă, pentru curajul ce-a dovedit... Îţi plac. *mon cher ami*, prăjiturile? adăogi el subţire, plecîndu-se pe vine, lîngă copil.

— Îmi plac, desigur, răspunse Codinuţă. Rozi spune că nu-mi fac rău...

— Cum să-ţi facă rău dacă-ţi plac?

— O să te odihneşti puţin, – se întoarse el către cucoana Leonora, – şi o să mai stăm puţin de vorbă despre omul dumnitale, cum îi zice... Am mai aflat ceva despre el...

— ÎI chiamă Guşilă, vere, se sili să zîmbească doamna Plopeanu.

— Da? Închipuie-ţi! Eu credeam că-l chiamă altfel!

V

Despre domnul Guşilă nu vorbiră mult. Domnul Guşilă avea cele mai frumoase vorbe, însoţite de cele mai vii mîhniri şi-n acelaşi timp de cele mai serioase speranţe.

Privind pe copil cum îşi mînca prăjiturile, cu atenţie şi delicateţă, ca o mîţucă, puseră mai degrabă la cale vizita la Rigo, ministrul de care vorbise Ciumara, şi pe care îl arăta drept – «un băiet foarte cumsecade şi foarte amabil». De altminteri, să fii băiat bun şi amabil e cea dintăi şi mai serioasă datorie a unui ministru: asta era părerea lui Ciumara.

Cu toată hotărîrea de a-l vedea chiar a doua zi, trebuiră să-şi amîne plăcerea aceasta. Vremea rea întorcîndu-se cu ploi şi neguri reci, cucoana Leonora nu ieşi din casă. Mihai Ciumara şi el, – răcit la epoca aceasta, ca-n toţi anii, – trebuia să stea întins pe sofaua-i roşie, între ceaiuri şi cataplasme, hotărîndu-se, faţă de Dumnezeu şi de Neculai, că altă dată n-are să mai iasă în pardesiu la vreme de iarnă, oricît de prietinos s-ar arăta soarele...

— În luna dechemvrie, soarele-i de genul feminin... zicea el lui Neculai, şi bătrînul servitor se grăbea să aprobe din cap, cam neliniştit, fără să ştie despre ce-i vorba.

Abia în ajunul sărbătorilor de iarnă, pe o vreme uscată de îngheţ, cucoana Leonora şi vărul său coborîră dintr-o trăsură din piaţă în faţa unei căsuţe modeste din strada Română. Aici, într-un antret şi-n trei odăiţi, un ministru în pribegie primea audienţe; aici, între zugrăveli ciudate şi mobile de pluş îmbrăcate cu cămăşi albe, se punea la cale o parte din soarta ţării.

Un automobil şi cîteva trăsuri mai aşteptau în faţa porţii de ostreţe.

Cînd cucoana Leonora şi Ciumara intrară în săliţa de aşteptare, ministrul tocmai începea să primească. Scosese obrazu-i tînăr, cu mustăcioară blondă şi ochelari, pe o uşă întredeschisă şi, legîndu-şi încă la gît cravata, adresă un zîmbet prietinos şi-o înclinare din cap celor ce-l aşteptau. Dintr-o privire socoti cam cît de bogată şi de plicticoasă-i va fi dimineaţa, – apoi, fixînd din nou prin ochelari pe cunoscuţi, adresă fiecăruia cîte-un zîmbet deosebit.

— Îndată sînt al dumitale! zise el franţuzeşte către Ciumara, şi părea plăcut surprins.

Cucoana Leonora auzi pe tovarăşul ei strecurîndu-i o şoaptă la ureche:

— Întăi expediază pe necunoscuţi...

În adevăr, muşcîndu-şi uşurel buza de sus şi rozîndu-şi mustăcioara, Rigo aţinti pe un domn scurt şi foarte gras, care aştepta lîngă sobă emoţionat şi solemn.

— Pofteşte, te rog, dumneata.

Cei rămaşi se aşezară pe scaune. Tînărul şef de cabinet care sta tăcut, cu spatele la soba de fier, trecu lîngă Ciumara şi-i strînse în tăcere mîna. Se aplecă respectuos către doamna Plopeanu. Trecu după aceea spre un actor nalt, cu mască dispreţuitoare şi părul buclat, care privea în juru-i măreţ, cu mîna dreaptă trecută neglijent în deschizătura jiletcei. Începu a vorbi însufleţit cu el, însă cu voce înceată şi tainică.

Dintre celelalte opt sau zece persoane care aşteptau, jumătate veneau la ministru pentru întăia oară. Asta se vedea după seriozitatea feţei lor, după aerul preocupat, după vădita sforţare lăuntrică pe care o făceau ca să-şi alcătuiască în minte fraze potrivite cu cererile şi năcazurile lor.

Cînd uşa se deschise şi domnul cel scurt şi gras ieşi, cînd ochelarii lui Rigo se aţintiră iar între solicitatori şi pofti iar: «Dumneavoastră, vă rog...» – doamna subţire şi naltă care trecu, după aerul spăriat, se vedea că-şi uitase frazele plănuite. Intră, încercînd să scoată cu mîni tremurătoare o cerere dintr-o tăşcuţă de piele.

Ceilalţi, obişnuiţii casei, – ştiind că mai au a aştepta, începură a trece în revistă ultimile evenimente ale politicii interne ş-ale războiului.

Discutară, cu un aer blazat, comunicatele bătăliilor din Apus. Un bărbat voinic, cu barbă mare şi frumoasă, care fuma necontenit, începu a da explicaţii asupra acelor animale monstruoase, cu măruntaie şi carapace de oţel – pe care englezii le numeau *tankuri.*

— Sînt nişte ciudate maşini ale morţii, zicea ei întinzîndu-se alene în scaun, ca şi în luxoasa anticameră din vremea

păcii, şi împrăştiind rotocoale de fum în juru-i. Trec peste obstacole, peste şanţuri, împroşcînd foc: se caţără, coboară, ca nişte viermi gigantici: străbat fără oprire liniile duşmane... Sunt un adevărat dezastru În urma-le rămîne rîu de sînge. Putem nădăjdui că ele vor cîştiga partida...

Ceilalţi aprobau vesel: «Se-nţelege».

Altcineva vorbi de zecile de mii de prizonieri flămînzi, de hecatombele de morţi: despre bombardări şi incendieri de oraşe, despre *raiduri* de aeroplane, care semănau bombe asupra aşezărilor omeneşti; despre valurile de foc, de apă clocotită şi gaze asfixiante.

Pe lîngă toate acestea, războiul de pe frontul nostru apare învechit, ca un joc de copii... încheie domnul cu barbă mare.

Cucoana Leonora era surprinsă de aerul liniştit al celor care vorbeau despre marea catastrofă de foc, sînge şi lacrimi a omenirii. Ei îi tremura inima de o aspră şi ascuţită durere.

Cînd intră cea din urmă figură solemnă prin uşa întredeschisă, fascinată parcă de ochelarii ministrului, tînărul şef de cabinet păru că răsuflă uşurat.

— Nu-ţi faci ideie ce plictiseală! zise el către Ciumara. Cei mai mulţi din oamenii aceştia vin pentru afaceri... Trăim astăzi într-o epocă a speculatorilor. Ca să cumperi şi să aduci mărfuri ai nevoie de permisuri speciale, de vagoane, de bunăvoinţa tuturor celor care se pot lăsa greu. Ei bine, ei vin şi cer. Visează afaceri şi iar afaceri, vor s-aducă marfă scumpă, au nevoie de vagoane.

— Şi ministrul ce face? întrebă Ciumara.

— Ce poate să facă? răspunse şeful de cabinet, strîngînd din umeri. Toţi atacă cu armă albă: cu bileţele şi scrisori de la persoane influente. Închipuie-ţi că vin şi femei pentru stăruinţă de vagoane. Alaltăieri, o doamnă entuziastă arată că poate pune la dispoziţia sărăcimii douăzeci şi cinci de vagoane de cartofi, ceea ce e o adevărată operă socială; intervine însă în acelaşi timp şi pentru un import de parfumuri şi articole de Paris... Şi băgaţi de samă că nu

întrebuinţează asemenea viclenii decît ca să se înarmeze; şi cer aici numai stăruinţi, căci afacerile acestea nu depind de noi. Asta se face în jurul tuturor miniştrilor; alte chestii şi preocupări nu există...

Ciumara dădea din cap cu un zîmbet vag... Apoi văzînd în uşa întredeschisă ochelarii lui Rigo aţintiţi asupră-i, se ridică şi întinse domol braţul cucoanei Leonora.

După prezentări şi salutări, ministrul îi pofti în fotoliile îmbrăcate cu cămăşi şi puse mîna pe receptorul telefonului.

— Îmi daţi voie? vorbi el zîmbind. O clipă. Aştept o comunicare. Se pare că germanii au încercat iar o lovitură pe front.

După ce aşteptă cîteva secunde, lăsă aparatul.

— În sfîrşit, ceva serios nu poate fi... Altfel, trebuie să mergem să pribegim şi de-aci... urmă el, c-o intonaţie pe jumătate glumeaţă.

— Plecaţi dumneavoastră, care aţi făcut pozna, îi răspunse Ciumara, rîzînd. Eu stau pe loc...

Cucoana Leonora îi privi emoţionată.

— Se poate asta?

— A. Nu, glumim, – se grăbi s-o încredinţeze Rigo. Avem înaintea noastră o întreagă iarnă de refacere şi reorganizare.

Cucoana Leonora oftă. Cuvintele acestea n-o încredinţau deloc.

Ciumara aruncă ministrului o căutătură oblică.

— Pînă atunci, vă grăbiţi, domnilor, să acordaţi prostimii libertăţile votului universal...

— A, pe dumneata, dragă prietene, te ştiu că eşti vechi şi ruginit reacţionar, vorbi Rigo repede. Te voi ruga totuşi să te gîndeşti că nu putem face altfel. Mai întîi, nu-i aşa? trăim într-o epocă foarte democratică. Dacă ţi-aş deschide uşa de alături, ai vedea garderoba mea amestecată cu cărţi şi cutii de conserve, lîngă un biet pat de campanie... Dacă asta n-are importanţă, te voi face să observi că nebunia în care am intrat...

— A, vra să zică recunoşti... îl întrerupse cu răutate

Ciumara.

— Da; nebunia în care am intrat cu toţii, fără voia noastră, ca într-un vîrtej de fatalităţi, nu ştiu dacă ne va da victorie ori înfrîngere. Ne va da însă ceea ce mă înspăimîntă: deşteptarea lui Samson cel orb, care va zgudui coloanele templului, îngropîndu-ne sub dărîmături. Ca să vorbim curat, în afară de comunicate şi de articole de presă, – războiul acesta ridică «prostimea», cum îi zici dumneata. Cînd se vor întoarce asupra noastră, ne vor lua totul – dacă nu ne vom grăbi acuma să le dăm ceva...

Ciumara clătină din cap:

— Piedica dumneavoastră de siguranţă nu mă linişteşte. Aş fi preferat ca şi nebunia generală de care spui, şi Samson al dumnitale să mai fi întîrziat treizeci de ani. Pînă atunci, voi fi avut vreme să mă amestec cu primitorul pămînt şi n-aş mai fi avut nacazurile de astăzi, fără să fiu vinovat cu nimica.

— Dragul meu, urmă Ciumara pe alt ton, dă-mi voie însă să-ţi spun că n-am venit pentru asta. Cum, în criza de azi, lumea se întoarce şi se coboară c-un fel de sălbătăcie la preocupări mărunte şi cu totul egoiste, vei da voie unei mame să-ţi spuie un cuvînt despre fiul ei...

— Mă rog, cu cea mai mare plăcere, răspunse ministrul înclinîndu-se. Sunt persoane cărora nu li se poate refuza nimic.

— Datoria cătră patrie, reluă cu patos Ciumara, văd că chiamă în Iaşi, pe strada Lăpuşneanu, pe mulţi băieţi frumoşi şi tineri. Dă-ne voie şi nouă să revedem pe Adrian Plopeanu!

— Cum, doamnă? Adrian Plopeanu e fiul dumneavoastră? — strigă ministrul. Bine, dar acest băiat nu e dintre cei care trebuiesc jertfiţi. Vă rog să-mi spuneţi din ce unitate face parte.

Cucoana Leonora dădu grăbită şi mişcată lămuririle, pe care ministrul le însemna pe o foaie albă de hîrtie.

Ciumara urma să rîdă şi să vorbească cu prietinească ironie:

— *Mon cher ami,* dacă democraţia dumneavoastră nu-mi place, în schimb observ cu bucurie că, în aplicările practice, se urmează cîteodată un bun şi reacţionar obicei.

— Pentru doamna Plopeanu totdeauna... zise ministrul sărutînd galant mîna cucoanei Leonora.

VI

Din strada Lăţescu, pînă la casele cele vechi, cu turn, ale Slătinenilor, nu era departe. Rozi putea aproape în fiecare zi să tragă o raită pînă acolo. Fie pe ploaie, fie pe vînt, fie pe pîclă, ea nu lipsea să se înfăţişeze ori la intrarea din faţă, ori la scara de serviciu din dos, lîngă bucătărie.

În ziua dintăi, cuconu Vasilică Guşilă fu foarte bucuros să trimeată un răspuns prietinos şi liniştitor cucoanei Leonora, A doua zi Rozi îi arătă iar că «cucoana»a trimes-o să vadă ce-i cu casele «dumnisale». Cuconu *V*asilică Guşilă încruntă uşor sprîncenele:

— Femeie, îi zise el, privind-o serios şi drept; eu n-am vreme de pierdut...

— Nu vă supăraţi, cuconaşule, îi vorbi Rozi cu oarecare umilinţă; eu am venit aşa, să vedem. Acolo unde stăm, nu-i chip să trăiască cuconiţele din pricina gîştelor. Ştiţi ce larmă fac? Dumneavoastră n-aveţi gîşte şi nu ştiţi. De dimineaţă ţipă şi gîgăiesc parcă le-au mas şoarecii în pîntece. Cuconiţa cea tînără e deprinsă să doarmă mai tîrziu. Nu se poate hodini de răul lor.

— Ştii că ai dumneata haz? observă domnu Guşilă. De ce vii să-mi spui mie asta?

— Mă gîndeam, cuconaşule, că poate au venit boierii aceia şi poate v-aţi înţeles...

— Nu, n-au venit. Cînd or veni, trimet eu cucoanei răspuns.

— Poate să vie azi, după amiază, observă Rozi înălţînd sprîncenele şi răsfrîngîndu-şi buzele cu nedumerire. Ştiu eu

de ce n-or fi venind? Dacă nu vin azi, poate-or veni mîni...

Cuconu Vasilică se retrase cu demnitate, trîntind uşa.

— Se cunoaşte că nu-i uşa lui... mormăi Rozi, înturnîndu-se spre poartă.

A treia zi cuconu Vasilică nu era acasă. Ori poate era acasă, dar nu se arătă. Rozi trecu dindos, scoborî treptele în subsol şi-şi vîrî obrazul mustăcios pe uşa bucătăriei.

O femeie groasă, care mesteca c-o lingură prin tingiri, întoarse capul şi păru foarte surprinsă de asemenea apariţie. Dar Rozi avea limba ascuţită şi diplomatică. Într-o clipă femeia cea groasă află despre ce-i vorba. Într-o clipă şi Rozi află că pe femeia cea groasă o chema Melentina. Şi amîndouă, în preajma plitei fierbinţi, şi-n aburii mîncărilor, se găsiră de acord asupra unei discuţii amănunţite.

Melentina află că cucoana Leonora urma să se mute în casa ei; că acuma ea, cucoană mare, stătea în nişte odăi mititele şi într-o ogradă plină de gîşte; că bărbatul cucoanei Leonora a fost ministru şi om detreabă; că cuconu Vasilică Guşilă o poartă pe cucoana Leonora «cu vorba».

— Cît despre asta, porni Melentina, mestecînd energic cu lingura într-un sos cărămiziu, – nu-i nevoie să-mi spui, că-l cunosc eu pe boierul nostru! Nu mi-a plătit leafa pe două luni şi nu vrea să-mi deie drumul. De-abia aştept să găsesc femeie în loc. Eu sînt deprinsă altfel; am slujit în case mai nobile.

— Dar ce este, mă rog? întrebă cu grozav interes Rozi, strîngînd buzele.

— Dacă ţi-oi spune că dă făina cu cîntaru la slugi, ce-ai să mai zici? vorbi cu taină femeia cea groasă, holbînd ochii. Aista-i de cei zgîrie-brînză, draga mea. Aici numa dracu poate să steie. El zice c-aşa trebuie, că-i vreme de foamete. Dar aşa vorbeşte un stăpîn ş-un boier? Am aflat eu că tatusău umbla încins cu curmei... De aceea feciorul numără îmbucăturile şi se sparie de sărăcie... Ferească Dumnezeu! D-apoi *ea?*

— Cine?

— Cucoana. Cînd ţi-oi spune, n-ai să mă crezi... Ascultă,

femeie dragă, şi spune şi la alţii!...

Şi cu deosebită grabă, aţîţînd focul, dereticînd, pregătind, mestecînd, Melentina începu să descopere taine, pe care de multe ori, cu nespusă plăcere, le împărtăşise la zaplaz tuturor vecinilor...

Înarmată cu asemenea preţioase informaţiuni, Rozi se întoarse acasă liniştită şi senină. Deschise cu mai multă siguranţă uşa de la odaia cucoanei celei bătrîne şi bolnave şi trecu spre chilioara ei.

Înainte de a intra, se opri şi întrebă cu mult interes:

— Ce mai faci mata, cucoană Sevastie?

Bătrîna se răsuci morocănoasă în jîlţ, tuşi de două ori aspru şi mormăi privind-o pieziş:

— Decît m-ai întreba degeaba, mai bine mi-ai spune cînd vă duceţi. Nici eu, nici fată-mea nu mai avem linişte, de cînd v-aţi aşezat pe capul nostru!

Era, acelaşi răspuns, dat în fiecare zi, cu aceeaşi privire otrăvită.

— Doamne, cucoană Sevastie, zise Rozi, pocnindu-şi palmele una de alta: parcă noi sîntem bucuroase? Iată, chiar acuma vin de la cuconu Vasilică Guşilă. Să vezi ce mi-a spus despre dumnealui bucătăreasa de-acolo, cucoană Sevastie, îţi pui mînile în cap!

Bătrîna înălţă nişte ochi aprigi şi licăritori din care, ca prin farmec, orice umbră de suferinţă pierise.

În urma destăinuirilor importante ale Rozii, s-au petrecut mai multe fapte.

Codinuţă intră mirat la bunicuţa şi la mama, venind de afară, şi le zise:

— Oare ce să fie? Trecînd prin antret, am auzit pe cucoana cea bătrînă şi bolnavă rîzînd...

Cătră amiază cucoana Ştefania aduse şi puse în mîna băieţelului o oiţă de porţelan, legată la gît cu cordeluţă albastră; după aceea mîngîind părul balan şi buclat al lui Codinuţă, ridică ochii blajini spre chiriaşe şi le puse cîteva întrebări asupra afacerii cu casele.

După masă, cuconu Ioniţă Casablu se plimbă de cîteva

ori în sus şi-n jos prin ogradă, cu mînile în buzunările pantalonilor, mormăind un cîntec. Apoi începu a vorbi foarte vesel cu gîştele.

Excursiile la casa din deal urmară. Şi, încet-încet, Rozi se puse în legătură cu toate vecinele care puteau vedea din poarta lor turnişorul. Şi le lămurea, cu gesturi şi ciudate înmlădieri de voce, cum «cucoana» trebuie să se mute în casa ei şi nu poate. «Iaca, o apucă sărbătorile în casă străină!...» În mahala ştiau acuma şi copiii că trebuie să vie o cucoană de la Bucureşti în casele lui Vasilică Guşilă. Adică casele nu sînt ale lui cuconu Vasilică, ci ale cucoanei...

Doamna Plopeanu în adevăr petrecu sărbători triste şi singuratice în căsuţa lui cuconu Ioniţă Casablu, între Mary – mai mohorîtă şi mai plictisită decît totdeauna şi între licăririle de rîs ale lui Codinuţă. În ziua a treia, Rozi se înfăţişă c-o mutră zîmbitoare şi, rugîndu-se de iertare, aduse la cunoştinţă stăpînei ei că boierul din deal începe să-şi ieie de samă.

— Azi, ducîndu-mă în piaţă, am trecut iar pe acolo, cuconiţă, lămuri ea; şi l-am întîlnit în poartă. Se ducea în tîrg. A început a rîde: Iar ai venit să mă plictiseşti? zice.

— Am venit, zic; poate este vreo veste pentru cuconiţa.

— Bine, zice, să-i spui că azi am cinstea să trec pe la dumneaei, să ne înţelegem.

De şi se aştepta la vizita asta, cucoana Leonora avu o tresărire bucuroasă,

Din cercetările lui Ciumara, după sfaturile advocaţilor, ea înţelesese că ar putea porni la nevoie un proces, întemeiată pe neîngrijirea în care ţinea proprietatea şi pe devastările făcute de el în parc, totuşi era încredinţată că mai curînd poate ajunge la ţintă printr-o învoială strîmbă, decît printr-o judecată dreaptă. Aşa era vechiul şi durerosul obicei al pămîntului – şi de părerea asta era şi Mihai Ciumara.

Domnul Guşilă intră cu politeţă şi afabilitate şi cucoana Leonora trebui să-l poftească de două ori, ca să-l facă să se aşeze pe o canapea împodobită cu horbote.

— O să vă rog, doamnă, zise el înclinîndu-se uşor şi

scoţîndu-şi din buzunarul de la spate al redingotei batista; o să vă rog, doamnă, foarte mult să fiţi aşa de bună să mă iertaţi pentru atîta întîrziere... Fără îndoială, n-a fost vina mea. Oamenii care mă legaseră de mîni şi de picioare abia acum s-au hotărît să renunţe, căzînd bineînţeles cu mine la o învoială...

— Mă rog, domnule Guşilă, răspunse cucoana Leonora. Dacă e vorba să se isprăvească totul cu bine, atunci, cum am mai spus, aş putea să fac oarecare jertfe. Îmi aştept copiii, – şi trebuie să am unde-i primi. Chiar şi noi, aceştia de aici, tînjim de mult după o cameră luminoasă. Ceea ce faci dumneata e act de om civilizat!

Vasilică Guşilă tuşi uşor şi-şi duse cu delicateţă batista la gură.

— Se-nţelege, vorbi el blînd, datoria nu mă iartă să fac altfel. N-am cuvinte să vă pot face să înţelegeţi cît de rău îmi pare că afacerea nu s-a făcut chiar de atunci.

— Fiindcă într-adevăr, domnule, este în discuţie o mică afacere, observă cu seriozitate cucoana Leonora.

— Cred că e vremea să ştiu ce pretenţii sînt.

Advocatul îşi plecă ochii. Zise hotărît:

— Dinspre partea mea nu-i nici o pretenţie.

— Atunci din partea persoanelor care renunţă la contractul făcut. Nu-i aşa?

— Da, doamnă, numai din partea lor sînt pretenţii.

— Trebuie să primesc înapoi hîrtia pe care le-am dat-o la mînă. Pentru aceasta, se înţelege, cum e uzul în afaceri, trebuie să le dau înapoi arvuna îndoită... Asta nu e cine ştie ce: am primit arvună o mie de lei. E vorba deci de o despăgubire egală. Sunt însă, doamnă, şi pretenţii pe care, pînă la un punct, şi justiţia le-ar aprecia, dacă ar ajunge de pildă cazul în faţa instanţelor judecătoreşti. Oamenii mei formulînd aceste pretenţii au pus înainte suma de cinci mii de lei. Nefiind numai eu în cauză, i-am făcut să se scoboare la jumătate...

Doamna Plopeanu ascultă atentă. Domnu Guşilă îşi mîngîie nasul cu batista şi tuşi uşor.

— Vra să zică, e vorba de 3.500 de lei, domnule Guşilă?

— Da, doamnă, aţi socotit exact.

— Vra să zică, deducînd cîştigul de Sfîntu-Dumitru, de o mie de lei, eu, proprietară, trebuie să vă mai număr dumneavoastră, chiriaş, încă două mii cinci sute de lei...

— Doamnă, răspunse Guşilă, cu glas tînguitor, cu tot respectul vă atrag atenţia că banii aceştia îi va primi altcineva...

De cîteva clipe Mary se uita ţintă, cu o privire rece şi indignată, la cuconu Vasilică. Dar cucoana Leonora era o femeie cumpănită şi cuminte. Se hotărîse la orice fel de jertfă. Prin urmare, răspunse cu linişte;

— Bine, domnule Guşilă: îţi mulţămesc. Mă pot muta în trei zile?

— Da, doamnă. Mîni subscriem un mic act particular şi poimîni vă puteţi muta. Aş voi să vă întreb însă iarăşi de cîte camere aveţi nevoie?

— De trei, am mai spus; afară de o cămăruţă pentru Rozi.

— Da. Vra să zică trei camere mobilate?

— Da.

Cuconu Vasilică tuşi iarăşi încet şi păru încurcat.

— Domnule Guşilă, zise zîmbind cucoana Leonora, cred că pot renunţa la cîştigul de octomvrie. Căci şi dumneata ai drept la o mică despăgubire...

— Bine, doamnă, vom trece şi asta mîni în actul nostru dacă-doriţi dumneavoastră...

— Ţin chiar foarte mult, domnule Guşilă...

Cuconu Vasilică se închină, ca şi cum s-ar fi mărturisit biruit. Cu zîmbetu-i nevinovat, apoi, sărută mînile damelor şi se retrase.

Mary rămase privind fix pe doamna Plopeanu. În frumoşii ei ochi negri nu mai era indignare. Era o umbră de tristeţă.

— Închipuie-ţi, mamaie, că omul acesta se crede fericit î

— Ce vrei, draga mea, răspunse pe gînduri cucoana Leonora; se poate. În orice caz poate pleca încredinţat că a făcut un act de generozitate. Ne dă un adăpost...

Codinuţă năvăli de-afară îmbujorat la faţă. Strigă cu

vocea-i subţirică:

— Bunicuţă, vine la noi moşu Ciumara. Ş-un domn mare, mare... Eu cred că-i tambur-major. Dar n-are buzdugan.

— Ce zice? Ce zice? se auzea în săliţă glasu lui Ciumara. Auzi, doctore?

Mary strîngea la piept, rîzînd, capul copilului, pe cînd pe uşă intra Ciumara, făcînd loc apoi îndată uriaşului său tovarăş.

— Verişoară, strigă Ciumara, – pregăteşte-te să primeşti o veste bună... Ţi-o aduce doctorul Baciu. E curios că numele acesta nu-l uit, dovadă că doctorul e un om detreabă...

Cucoana Leonora privi pe rînd, cu ochi aprig, la cei doi musafiri. Apoi strigă, ridicind braţele:

— Paul! A venit Paul!

Şi-n aceeaşi clipă umbra unei crîncene nelinişti îi trecu pe faţă: – Ce face? Unde este? De ce nu-i aici?

— Doamnă, nu vă tulburaţi, vorbi doctorul cu o voce blîndă, care contrasta ciudat cu statura-i atletică. Tînărul meu prietin se află bine, în afară de orice primejdie, la mine acasă...

— Dar ce-a fost? Pentru Dumnezeu, ce-a fost?

În pornirea ei, cucoana Leonora cuprinsese mîna dreaptă a doctorului şi încerca s-o zguduie. Cu aceeaşi voce blîndă şi mică, doctorul îi spuse în cuvinte puţine despre ce era vorba: o răceală, o fluxiune... Două zile de odihnă l-au restabilit...

— Dacă ştiam, vi-l aduceam, doamnă... Nu vă uitaţi aşa la mine! De unde să ştiu eu unde stă doamna Plopeanu, în furnicarul acesta al Iaşilor? Eu am ieşit după informaţii numai, şi l-am condamnat să mai beie două ceaiuri pînă mă-ntorc eu. Singura rudă pe care mi-a pomenit-o am găsit-o imediat, căci sîntem prietini de club. Şi domnul Ciumara m-a adus foarte simplu la dumneavoastră. Acum însă văd c-am făcut o prostie, doamnă, adăogi el, sărutînd mîna cucoanei Leonora; iată buletinul: temperatura normală, pulsul regulat şi o înspăimîntătoare poftă de

mîncare. Pot spune despre asemenea om c-a murit?

Mary rîdea uşurel, muşcîndu-şi buzele şi apăsîndu-le din cînd în cînd pe creştetul blond al copilului. Cucoana Leonora îşi acoperi ochii, cu mînile, apoi şi-i descoperi fericiţi şi plini de lacrămi.

VII

Cînd sosi Paul, alături de doctor, cu moş Avram în urma lor, căsuţa lui cuconu Ioniţă Casablu era în mare mişcare. Ieşise din cotlonul ei pînă şi cucoana Sevastia; şi cucoana Ştefania, puţintel ferită din prag, ca să nu fie văzută de «lume», cerceta sosirea asta cu mare luare-aminte, plecîndu-şi capul cînd într-o parte cînd într-alta.

Cucoana Leonora îşi primi copilul pierdut fără să rostească un cuvînt; îl cuprinse de după gît, şi-şi plecă fruntea pe umărul lui. Băiatul cerca cu greu să-şi stăpînească suspinele: simţea o foarte mare nevoie să fie mîngîiat, să asculte asupră-i vorbe de tînguire; lacrămile-i stăteau gata subt împărătuş, – dar în juru-i erau prea multe obrazuri, şi faţă de femei trebuia să-şi ţie firea, mai ales după împrejurările grele prin care trecuse. O uşoară trufie bărbătească îi încînta imaginaţia cînd se gîndea la cîte are de povestit.

Doctorul Baciu şi Ciumara, o clipă stînjeniţi, se repeziră la Mary, care-şi strîngea convulsiv copilul la piept şi plîngea. Cînd îşi simţi mînile prinse şi auzi întrebările neliniştite şi dulci ale lui Codinuţă, tînăra se potoli deodată, ridică ochii ei cu gene mari ş-un rîs fericit îi adînci gropiţa din obrazul drept. În aceeaşi clipă copilul sări vesel de lîngă ea şi Paul îl înălţă de subsuori, avîntîndu-l în sus. Cînd ajunse iar la pămînt, Codinuţă îşi ridică rugător ochii.

— Nene Paul? Îmi faci săniuţă?

— Îţi face moş Avram: am adus meşter cu mine...

Atunci toţi se întoarseră spre bătrînul rezervist, care

şedea lîngă uşă cu aeru-i de tristeţă.

— Îmi faci săniuţă? îl întrebă Codinuţă. Da?

— Numaidecît, răspunse zîmbind moş Avram. Chiar mi-a dat ordin domnul locotenent, tătuţul matale...

Toţi înţeleseră dintr-o dată că o mare prietenie se statornicise din două vorbe. Moş Avram trecu în săliţă, şi copilul ieşi după el.

Rozi, care frămînta în degete un şorţ nou şi cerca să deie o încreţitură emoţionată obrazului ei bărbătesc, cum văzu pe Paul liber, se apropie şi-l sărută pe umăr. Apoi, apucînd mînica, îl ajută să-şi dezbrace mantaua, lucru cuminte, la care încă nimeni nu se gîndise. Aruncînd o privire piezişă spre uşă — pe unde ieşiseră oşteanul şi copilul, întrebă c-o duşmănoasă nedumerire:

— De ce ai mai adus pe ăsta, cuconaş Paul? Ce să facem noi cu el?

Paul rîdea înveselit de această întrebare la care se aştepta, şi cucoana Leonora îi observa obrazul asprit, însă mai energic şi mai bărbătesc. Şi vocea i-o găsea schimbată. În emoţiunea ei se amesteca un sentiment de mîndrie...

Şi Rozi, se-nţelege, simţea mîndrie, revăzînd pe tînărul ei stăpîn. Însă în acelaşi timp, ea nu putea uita datoriile zilei. Păturindu-şi şorţul, se apropie de cucoana Leonora ş-o întrebă cîte tacîmuri să puie la masa de sară.

— A, da, zise încurcată doamna Plopeanu, întorcîndu-se spre doctor şi spre Ciumara. Nici nu mă gîndeam la această plăcere. Staţi cu noi la masă. Vă rog însă să fiţi foarte îngăduitori...

— Cuconiţă, mă rog de iertare, răspunse Rozi, strîngîndu-şi buzele. Cînd a venit întăi domnu doctor, eu m-am şi înţeles cu boierii noştri de gazdă. Ş-am ales o gîscă. Foarte bună şi foarte frumoasă gîscă! Cuconu Ioniţă mi-a dat-o oftînd. Trebuie să-i poftim şi pe dumnealor la masă, mai ales c-au să ne-mprumute şi tacîmurile...

— Verişoară, observă Ciumara serios; părerea mea este că Rozi şi-a greşit cariera. Prevederea este mama diplomaţiei...

Rozi, puţin simţitoare la acest compliment, ieşi să-şi vadă de gîscă. Şi cei rămaşi în căldura odăiţii, în lumina după-amiezii, se aşezară pe scaune şi divanuri şi cerură lui Paul toate veştile cu putinţă despre Adrian şi toată povestea rătăcirilor lui.

Cum Ciumara şi doctorul erau oameni de club, după un sfert de ceas se ridicară şi cerură doamnelor voie să se retragă, făgăduind bineînţeles să se reîntoarcă după aprinsul luminilor. Paul rămase singur între ai lui, pătruns de o plăcută trudă şi de o simţire de nespusă mulţămire.

Ziua însă era bogată în vizite. Abia avusese vreme doamna Plopeanu să puie în legătură pe Paul cu marea, dureroasa şi încurcata chestie a casei, – şi Codinuţă, năvălind din săliţă, vesti bunicuţei că «iar a venit boierul cel de dimineaţă»...

Cucoana Eleonora se ridică în picioare, palidă. Avu impresia că «afacerea» iar a căzut în baltă. Cuconu Vasilică Guşilă era un om al încurcăturilor.

Paul, cu conştiinţa încă nedesluşită de şef al familiei, încruntă sprîncenele, privind spre uşă.

Dar cuconu Vasilică intră vesel şi bucuros.

— M-am gîndit că e mai bine să iscălim astăzi actul... zise el înclinîndu-se către dame. Apoi îşi opri căutătura prietinoasă asupra tînărului.

— Dacă nu mă-nşel, *domnul* Paul Plopeanu!... Mă bucur peste măsură văzîndu-vă şi făcîndu-vă cunoştinţa... Mama dumneavoastră v-aştepta cu foarte mare nerăbdare...

Măgulit, Paul îi strînse mîna, şi se gîndea zîmbind că femeile nu prea cunosc oamenii. Domnul Guşilă i se înfăţişa ca un om prea cumsecade.

Punîndu-şi paltonul pe un scaun, cuconu Vasilică deschise servieta şi scoase hîrtiile. Apoi se aşează şi tuşi încet.

— Mai este ceva, domnule Guşilă? îl întrebă cucoana Leonora.

— A, nu, răspunse el rîzînd. Mai nimica. Oamenii mei au fost îndestulaţi, însă, ca oamenii, tot au găsit cu cale să se

tînguie că nu s-au putut aproviziona cu lemne, că vaca pe care au cumpărat-o n-au unde-o adăposti...

— Nu înţeleg întrucît este legătură între chestiile astea şi afaceri... vorbi cucoana Leonora.

— Fireşte, o aprobă domnul Guşilă. I-am şi făcut să înţeleagă. Vă atrag însă luarea-aminte că, discutînd acele ciudate pretenţii, ei aveau încă în mînă chitanţa mea. La o nevoie, zic ei, cînd îngheţi de frig, tai din parc şi treci iarna. Foarte bine, plăteşti despăgubiri, dar nu îngheţi în chip mizerabil. Poftim ce criză de lemne s-a declarat! Ajungi, după străduinţi grozave, să găseşti o odaie, şi pe urmă eşti ameninţat să trăieşti în ea ca-ntr-o gheţărie. Ştiţi dumneavoastră că mor bolnavii în spitale de frig? — Deci, zic ei, dacă doamna Plopeanu, –*dacă* – zic ei, doamna Plopeanu taie o parte din copacii bătrîni pentru îndestularea dumnisale, să ne dea şi nouă – în chip prietinesc – un ster de lemne.

— În chip prietinesc?

— Da. De altminteri ei nici nu cer obligaţie scrisă. Ştiu să preţuiască cuvîntul dumneavoastră. În ceea ce priveşte vaca, oe pot eu face? Zic ei că aici, la noi, aveau unde s-o ţie, că este grajd, că este lărgime. Acolo, în oraş, n-au loc şi trebuie să vîndă vaca, din lipsă de grajd...

— Bine, domnule Guşilă, vorbi stăpînindu-se greu doamna Plopeanu; am evaluat împreună despăgubirile la trei mii cinci, sute de lei.

— Da; dar ei vor ş-un grajd pentru vacă. Şi-atunci a rămas să-şi caute un grajd pentru vacă şi dumneavoastră plătiţi chiria, să zicem, cinci sute de lei. În ceea ce priveşte lemnele, mi-am zis că va fi nevoie să tăiaţi o parte din parc. Lemnele lipsesc din comerţ cu desăvîrşire, trenurile aproape nu circulă, căruţele ţărăneşti sînt rechiziţionate, – va trebui să tăiaţi copacii bătrîni. În cazul acesta, ce-i un ster de lemne? Le-am făgăduit şi asta. Dacă dumneavoastră însă hotărîţi altfel...

Guşilă se opri aşteptînd, cu ochii aţintiţi atent asupra foilor lui de hîrtie.

Cucoana Leonora începea să nu mai fie supărată. Pe lîngă asta, gîndul unui adăpost potrivit biruia totul.

— Fie! zise ea, eroic. Să dăm şi asta! Ce zici, Paul?

— Da, mamă, să dăm, răspunse tînărul, fără să privească pe cuoonul Vasilică. Dar nădăjduiesc că mîni nu va fi nevoie de-o trăsură cu cai ori de-o doică...

Cuconu Vasilică porni a rîde foarte vesel, – tot aşa de vesel ca şi Mary, care începea să vadă un fel de scenă de teatru în toată afacerea asta.

— Nu, nu! capătul, slava Domnului! zicea cuconu Vasilică, ştergîndu-şi ochii de lacrimi. Fii mata aşa de bună, doamnă Plopeanu, şi iscăleşte hîrtiile acestea... Bine că s-au isprăvit toate cu pace! Nici nu-ţi închipui, domnule Plopeanu, cîtă bătaie de cap şi cît nacaz am avut!

Cînd domnul Guşilă plecă cu banii, lăsînd o *zdelcă* iscălită pe masă, începea să se întunece. Rozi, venind s-aprindă lampa, găsi pe domnul Paul şi pe cucoana rîzînd c-o nespusă aţîţare. Din vorbele lor întretăiate, înţelese cu ce preţ intră cucoana în casa dumnisale, – şi rămase încremenită şi mută. Se retrase apoi grăbită către gîsca ei şi spre cucoanele de gazdă, cărora începu a le povesti c-o voce indignată cum s-a ticăloşit lumea, cum sînt în ziua de azi oamenii care fac bani din lacrimi şi năcazuri. «Uite ce-a făcut cuconu Vasilică: aşa ş-aşa... fără ruşine, fără frică de Dumnezeu! Bată-l Dumnezeu să-l bată!...» Şi privea furioasă gîsca, parcă ar fi vrut să vadă în locul ei pe advocat...

În aceste svonuri şi invocări ale mîniei cereşti, se întoarseră invitaţii. Doctorul intră întăi, cu Codinuţă în braţe, într-o larmă de haz al lor, cu privire la nişte prăjituri. Ciumara venea după ei şi fu mai întăi izbit de zvîcnirile vesele ale celor din casă. Cînd află despre ce-i vorba, înţelese şi el că afacerea luase o întorsătură «vrednică de mirare». Şi începu şi el a rîde. Doctorul, cu Codinuţă în braţe, îi privea nedumerit, cerîndu-şi şi el partea la veselia generală.

Atunci intrară cucoanele de peste sală, cu cuconu Ioniţă

Casablu. Ei erau plini de toată «afacerea» şi de şi nu înţelegeau că trebuie să fie voie-bună pentru asemenea întîmplare, crezură că au datoria să se facă plăcuţi rîzînd şi ei.

Între prezentări, strîngeri de mînă şi complimente, doctorul Baciu înţelese însfîrşit. Îl lămureau cucoana Leonora şi Mary, şi adăugea observaţii Ciumara, care, fireşte, nu-şi putea aduce aminte de numele advocatului.

— A! E vorba de cuconu Vasilică Guşilă strigă doctorul. De ce nu spuneţi aşa de la început? Apoi eu îl cunosc pe cuconu Vasilică Guşilă! Nu-i aşa că-i un om minunat? Un om foarte cumsecade, care îndatorează pe toată lumea şi el nu trage nici un folos! Aşa-i că era dezolat de pretenţiile bucureştenilor cu care se angajase?... Mult aş da eu să văd pe bucureştenii aceia!... Ori nu s-au născut încă, ori au trecut la cele eterne! A, e un om minunat! Eu cunosc o afacere a lui de toată nostimada...

Atunci se ridică de la locul său cuconu Ioniţă Casablu.

— Domnule doctor, vorbi el cu solemnitate, poate că voiţi să vorbiţi de afacerea mea. E un adevărat roman.

— Afacerea cu moara? întrebă doctorul Baciu.

— Afacerea cu moara! adeveri cuconu Ioniţă Casablu.

Cucoana Sevastia şi cucoana Ştefania îşi plesniră palmele şi-şi întoarseră ochii spre icoanele de la răsărit, parcă voiau să leşine.

— Dar ce este? Ce-a fost? Cum s-a întîmplat? întrebau toţi, bine dispuşi.

Cuconu Ioniţă îşi vîrî degetele în gulerul de la gît, ca să-l lărgească, şi încercă să vorbească.

— E foarte greu să vă explic... zise el cu voce subţire şi emoţionată. E o încurcătură pe care nici azi n-o pricep bine...

Doctorul Baciu îl apucă de mînă cu bunătate.

— Cucoane Ioniţă, zise el, cum s-a întîmplat eu cred că numai domnul Guşilă ştie bine. Îmi dai voie să pun înaintea cucoanelor un rezumat – în locul romanului dumnitale? Văd că masa ne-aşteaptă şi moş Avram depune tainic într-un

colţ nişte sticle de vin...

Doamnelor şi domnilor, cuvîntă doctorul, ridicîndu-se în picioare cît era de nalt, – cum să vă spun? Era odată o moară...

— O moară de foc... îl complectă, şoptind, cuconu Ioniţă.

— Da. Era odată o moară de foc şi de vînzare. Ş-atuncea cuconu Vasilică Guşilă îndeamnă pe-un prietin să cumpere moara. Prietinul acela, – unul Grigore Samson – cumpără moara cu parale de la cuconu Vasilică, căci bani n-avea, şi cuconu Vasilică s-a grăbit să-i facă un bine... Ce să vă spun? Moara nu mergea tocmai-tocmai, ş-atuncea vine tovarăş cuconu Ioniţă Casablu. Pune dumnealui bani buni, şi-i pierde. Este însă în dos un om detreabă, care dă bani pe sineturi. Şi tovarăşii merg înainte. Merg îndemnaţi cu bunătate, cu prietinie, cu păsuieli, – pînă ce într-o bună zi, fără voia lui cuconu Vasilică, asta ţinea el să se ştie, că-i fără voia lui, – fără voia lui, cineva, un al treilea, un negustor căruia-i căzuse în stăpînire sineturile, scoate moara în vînzare! La licitaţie moara se urcă la douăzeci de mii. Negustorul – al treilea – are sineturi, dar n-are bani. Cuconu Vasilică îl îndeamnă să deie pînă la douăzeci de mii. Dar cînd, după licitaţie, urmează să depuie bani numerar, cuconu Vasilică nu mai este acolo. Nu poate depune bani, – licitaţia se strică, – se face îndată altă licitaţie şi cuconu Vasilică, ca ieşit din pămînt, cumpără moara cu două mii de lei printr-un om al lui de paie... Acuma nu ştiu dacă pricepeţi intriga romanului lui cuconu Ioniţă. Toate sineturile înfăţişau cîştigurile lui cuconu Vasilică. Şi i-a rămas şi pe deasupra moara. Asta se poate întîmpla într-o ţară cu prea multe legi şi prea complicate proceduri. Ce-au făcut însă năcăjiţii datornici? Să vă spuie cuconu Ioniţă şi cucoana Ştefania, cîţi ani au suferit, cît s-au străduit, de cîte s-au lipsit ca să nu piardă casa în care ne aflăm acum...

— Asta a fost nenorocirea vieţii mele, oftă cuconu Ioniţă. Un adevărat roman!

— Da, urmă doctorul, un adevărat roman, care rămîne însă tot tulbure, tot nesigur, şi care pe mine – care nu sînt

om de legi şi de cifre – mă umple de o adîncă admiraţie! Cum poate face un om aşa, eu, drept să vă spun, nu pricep!

— Şi asta a săvîrşit-o domnul acela, cum îi zice? întrebă Ciumara. Atunci, verişoară, dacă afacerea dumnitale s-a isprăvit, să ne socotim fericiţi... Dă lemne, dă grajd, dă tot; şi intră în casa dumnitale. Plăteşte-i chiria, numai să nu mai ai nacaz. Şi gîndeşte-te în fiecare dimineaţă şi-n fiecare sară la romanul lui cuconu Ioniţă.

— Doamnelor şi domnilor, sfîrşi doctorul, ar trebui fantazie şi lirism, ca să putem ridica acolo unde trebuie o chestie advocăţească ca aceea pe care v-am schiţat-o. Aşa, ce fantazie şi lirism pot cuprinde cuvinte ca *sinet, vînzare* şi *licitaţie*?

— Ţi se zbîrleşte părul în vîrful capului! zise cuconu Ioniţă Casablu, pipăindu-se în creştet.

Şi romanul, ca şi «aranjamentul» cucoanei Leonora, pricinui o veselie neexplicabilă. Tot aşa – lămurea Baciu – te cuprinde o veselie fără rost, iarna, cînd vezi un om respectabil lunecînd şi căzînd pe un gheţuş... Aşezîndu-se la masă, lîngă doctor, şi auzind acestă tălmăcire, Mary nu se mai putea stăpîni... îşi înfunda gura cu batista mică, îşi ascundea ochii; şi gropiţa din obrazul drept îi dădea o nespusă drăgălăşie.

Paul se aşezase lîngă cucoana Leonora. Necontenit întors de maică-sa pe drumurile pribegiei lui, ori la tabăra lui Adrian, vorbea fără oboseală, şi ea-l asculta, cu ochii plini de o lumină de primăvară. De cealaltă parte, în dreapta cucoanei Leonora, Ciumara, ascultînd, nu uita să preţuiască cum se cuvine mîncarea rece de gîscă cu măsline, «remarcabilă şi prin fineţa şi prin repeziciunea cu care a fost făcută», laudă de care Rozi se simţi aşa de atinsă, încît uită o clipă toate amărăciunile şi pornirile ei împotriva bărbaţilor.

— Matale, puiule, ţi-am făcut clătite cu dulceaţă de vişine... şopti Rozi la urechea lui Codinuţă..

— Eu am şi prăjiturile doctorului... răspunse cu mîndrie copilul.

Mary, privind cu duioşie la el, se întoarse spre doctorul Baciu.

— Şi eu sînt ca şi dînsul, vorbi ea zîmbind; îmi plac dulciurile. În privinţa asta am rămas tot de şapte ani...

— Semn bun, – o tachină doctorul, dacă şi inima are aceeaşi etate...

— A, nu! suspină ea; inima a suferit ş-a înaintat în vîrstă.

De cînd s-apropiase de fiinţa aceasta delicată, mititicuţă şi zglobie, doctorul se simţea cucerit, îl învăluia ca o adiere primăvăratică de prietinie. O privea surprins, căci în primele clipe ale cunoştinţii lor, dimineaţa, aproape n-o băgase în samă. Îi păruse o femeiuşcă neînsemnată.

Dar veştile de la Adrian, povestirile lui Paul şi veselia aprinsă de romanul lui cuconu Ioniţă şi de aranjamentul cucoanei Leonora parcă stîrnise în ochii şi-n sufletul ei o ploaie de scîntei. Se cerceta mirat şi pe sine însuşi: pentru întîia oară o femeie tînără strecura în el o aşa simţire. În viaţa lui avusese prilej să se încredinţeze de multe ori de primejdia prietiniilor cu femeile. Aici însă era ceva curat, sincer şi copilăresc, – ca o amintire de prietinii cu dudui, la optsprezece ani.

Cum începură a vorbi, ea se simţi pornită să-i mărturisească tristeţa ceasurilor ei de cînd se găsea singură, numai cu copilul, cu inima în doliu, cu groaza neagră a ştirilor de război. Listele de morţi şi de răniţi pe care le publicau gazetele totdeauna o îmbolnăveau. Scrisorile de la Adrian n-o linişteau, – pentru că, între clipa cînd ele porniseră şi ora sosirii, ea simţea un fel de noapte a fatalităţii. Cu mama lui Adrian nu se armoniza deplin, – pentru că cucoana Eleonora era alt temperament, o fire mai închisă, o inimă mai rece. Era şi de altă vîrstă. Aveau, fiecare din ele alte vederi asupra lumii.

— Îţi mărturisesc, doctore, fără înconjur, zise ea zîmbind dulce, că pentru întîia oară de cînd a plecat Adrian, dumneata mi-ai descreţit fruntea... Copilul mă face să rîd uneori, dar nu mă face niciodată să petrec... Şi am cîteodată aşa, o nevoie, să ies din cuşca asta a gîndurilor

rele. Să ştii că ai cîştigat în mine o foarte bună şi serioasă prietină!

Masa era însufleţită şi Mihai Ciumara, cu gărăfile de vin lîngă el, *dregea,* ca vechii paharnici, strămoşii lui. Cuconu Ioniţă încerca din vreme în vreme să povestească ceva, însă întîmplarea lui o isprăvea de obicei cucoana Ştefania. Nu izbutise să stabilească din nou, faţă de toată lumea, decît primejdia focului, a foametei şi a făcătorilor de rele. Încălzită şi aţîţată de vin, Mary povesti doctorului Baciu, c-o uşoară melancolie, despre îneeputurile neuitatelor ceasuri, cu opt ani în urmă, la Sinaia, cînd a cunoscut pe Adrian al ei.

Apoi, lLunecă rîzînd la amintirile din copilărie, la familia ei, şi mai ales la tatăl său, care a fost un tip rar în zilele noastre.

— Nu mai trăieşte? întrebă doctorul.

— O, nu: a murit într-un accident de călărie. Patima care i-a stăpînit toată viaţa au fost caii. Îi plăceau nebunii, acei care tremură, se zbat, se încordează, care vor să sfarme zăbala şi să se zvîrlă-n prăpăstii. Trebuie să fi auzit de dînsul. Era foarte cunoscut. Cine nu ştia pe vremuri de Alecu Balomir?

— Alecu Balomir, *duduie?* Apoi l-am cunoscut! strigă doctorul, mişcat. Caii lui alergau la curse. Avea păduri frumoase în Putna. Acu doisprezece ani făceam acolo nişte vînători nemaipomenite! Atunci te-am cunoscut şi pe mata, la Dănileni. Dar erai mai mititică şi – cum să zic? — mai neînsemnată...

Mary zîmbi:

— Vezi, doctore, că începem a ne recunoaşte?

— A, da. L-am cunoscut pe cuconu Alecu Balomir... murmură visător doctorul. Era un om furtunos şi imprudent, de aceea a murit...

Ea-l privi cu ochii înlăcrămaţi şi plini de amintiri. Apoi tresări:

— Ştii cum mă iubea? Ca pe unul din căluţii lui. Mă învăţase să fiu şi eu nebună, ca şi dînşii... Pe vremea aceea

aveam o pornire mare pentru muzică... C]ntam la piano foarte frumos. Cîntam şi din gură. Îi c]ntam arii din *Carmen* şi el mă îmbrăţişa, mă ridica pînă la barba lui mare şi mă săruta... Era încredinţat că am s-ajung o artistă celebră... — Întîmplările au voit altfel... Nu pot zice însă că n-am fost fericită ş-aşa, oftă ea... Ştii cum îmi prezicea el un viitor strălucit? Rîdea şi-mi lămurea că naşterea mea e legată de un număr fatidic, de numărul 9. Naşterea ta, zicea dînsul, naşterea ta, dragă Merişor, e legată de un 9 întreit. Eşti născută în ziua a noua din a noua iună a anului 1889... Fantazii ale lui!... Era un om foarte original...

Pe urmă am intrat într-o viaţă cu totul, cu totul *deosebită*! urmă ea... Tatăl lui Adrian era un om cumpănit, cu totul închis în cercul familiei. E adevărat, era un cărturar distins, însă eu veneam din altă viaţă. Eu veneam din soare, din lumină, din zbucium, din nebunie. Atmosfera asta nouă a unui cămin blînd, a unei iubiri concentrate, respectul de familie ridicat la religie, cetatea asta a unei lumi cu totul alta decît cea din afară – m-au cucerit fireşte şi m-au uimit... Dar mă gîndesc că înainte trăiam slobodă, ca într-un clocot, între oameni; nu mă întrebam ce vor, ce gîndesc; eram mulţămită că mă-mpresură şi mă fac să petrec... Cîteodată, doctore, dumnitale pot să-ţi spun, – aveam păreri, de rău.

— Plopeanu a fost un om rar în ţara asta, zise încet şi serios doctorul.

Mary zîmbi iar:

— Da, doctore. Dumneata ştii că femeia îşi lasă armele şi bagajele la uşa noului ei cămin. Pot oare să spun că nu m-am găsit bine în familia ceastalaltă, cînd veneam adusă de iubire? Gîndeşte-te că rămăsesem singură pe lume. Mama a murit cînd eram copiliţă. Aici am găsit tot ceea ce lipsea sufletului meu. Totuşi...

— Hm! Vra să zică este un *totuşi?*

— Este, doctore, este. Ştii că Adrian nu mă lasă să dansez? Ştii că n-am putut cînta la nici un concert de binefacere? Ştii că s-a împotrivit să mă vadă la Crucea

Roşie?...

— Cum s-a împotrivit?

— Adică nu s-a împotrivit, dar am simţit eu că acestea nu i-ar fi făcut plăcere... Fără îndoială, trebuie să fac aşa cum doreşte el...

— Neliniştile acestea sînt vechi moşteniri, observă zîmbind doctorul. Este în dumneata un suflet furtunos...

— Robia, însă, doctore, robia mă fixează în voinţa altuia. De altfel o fac din voia mea şi cu nespusă plăcere... Ce zici de spovedania asta? N-ai impresia că eşti un popă mare şi bătrîn şi asculţi mirat vorbe fără şir?

— Ba, răspunse doctorul, încerc să-mi împrospătez amintirile şi să revăd iar pe fetiţa aceea zglobie de acum doisprezece ani.

— Ş-o vezi?

— O văd, dar nu acolo. O văd lîngă mine, gustînd uşurel, din vîrful buzelor, un păhărel de vin.

Mary începu a rîde drăgălaş şi deşertă deodată păhărelul de vin.

«Ce fată bună şi copilăroasă!» gîndi doctorul, aprinzîndu-şi o ţigară.

VIII

Într-una din zilele liniştite de ianuar, în parcul sălbătăcit al casei Slătinenilor, Codinuţă şi cu moş Avram ieşiră în recunoaştere. Însfîrşit, cucoana Leonora izbutise să se aşeze în casa ei, şi Rozi putea să-şi învîrtă în voie, prin subsol, diplomatica-i limbă.

Băieţelul şi bătrînul rezervist umblau încet pe un drumuşor alb de omăt, între două masivuri de ulmi şi lilieci, printr-o lumină aurie de soare. Amîndoi ţineau cu cîte-o mînă funioara săniuţei, care luneca fără zgomot şi cuminte în urma lor.

— De ce nu te aşezi în săniuţă, puiule? întrebă bătrînul

aplecîndu-se asupra copilului. Eu mă fac cal şi te trag.

— Şi chiar poţi fugi la trap, moş Avram? Şi poţi necheza? ciripi Codinuţă, ridicîndu-şi năsuşorul.

— Da; dacă vrei mata, pot *rîncheza* ca un harmasar bătrîn.

— Ba eu zic mai bine să mergem aşa, pînă devale, la pădurice, hotărî copilul. Ieri, îmi spuneai că acolo unde-i tata sînt aşa păduri mari, şi oamenii stau în bordeie, ca să nu-i omoare cu ghiulelele de la tunuri. Dacă stai afară, te păleşte ghiuleaua şi te omoară?

— Nu te păleşte totdeauna, dar cînd te păleşte, te omoară.

— Aşa? Atunci tot e bine. Dar mie mi-ar fi frică să stau acolo.

— Mata, puiule, nici nu trebuie să te duci la război, că eşti mititel.

— Da' cînd oi fi mare, am să mă duc?

— Ei, pîn-atunci se sfîrşesc bătăliile şi se cuminţesc oamenii. Se-ntorc la casele lor şi s-apucă de gospodărie.

— Se-ntoarce şi tata?

— Se-nţelege. Domnu locotenent are să se întoarcă mai întăi şi mai întăi. Are să-ţi aducă o puşcă mititică, să *puşti* un bursuc din pădure.

— Un bursuc?... Murmură copilul, pe gînduri, înfăţişîndu-şi un animal cu totul nelămurit şi fantastic.

O vreme tăcură, păşind domol prin omătul moale ca o scamă. Piţigoi şi stigleţi zburau scurt în fluturări de aripioare, şi se aşezau pe crengi subţiri, care se aplecau şi săltau mlădios.

— Moş Avrame, vorbi copilul ridicînd nişte ochi albaştri plini de blîndeţă; aşa-i că tata s-a dus de mult acolo? Eu nu l-am văzut cine ştie de cînd! Cînd vorbesc de el, mama şi bunicuţa plîng. Sara, bunicuţa şi cu Rozi mă pun să mă-nchin şi să mă rog...

Bătrînul tuşi şi-şi întoarse în altă parte faţa tristă.

— Domnişorule Codinuţă, zise el apoi, eu ţi-oi spune matale, că pe cei care au scos noroadele la bătălie are să-i

pedepsească Dumnezeu... Cînd a fi ziua din urmă, are să-i prefacă pe unii în cîni, pe alţii în *hulpi,* are să-i prefacă în felurimi de jigănii. Ş-are să le deie drumul într-o pustie, să se mînînce mereu şi ziua şi noaptea fără oprire, pînă la istovirea veacurilor!...

Codinuţă rămase uimit şi visător. Numaidecît îi apăru pustia cu fiarele de la sfîrşitul veacurilor. Dar deodată tresări şi visul îi căzu în întuneric. De subt un tufan de stejar îmbrăcat încă în frunze arămii şi uscate, zvîcni cu sunet un iepure. Cu urechile înălţate, porni în fugă în lungul cărării, spre pădurice.

Copilul îşi trase braţul din mîna rezervistului. Întîi cercă o mişcare de fugă îndărăt, apoi, cu inima bătînd şi cu ochii licăritori, rămase privind ghemul acela roşcat şi cornorat care fugea la vale, în copce.

— Aista-i iepure, zise moş Avram.

— Iepure? întrebă copilul rîzînd, aţîţat de tulburare. E frumuşel. Da' unde se duce el?

— Se duce şi s-ascunde.

— Lui i-i frică de oameni şi trăieşte singur...

— Haidem înapoi, moş Avram, hotărî Codinuţă: să spun bunicuţei şi mamei ce-am văzut...

Se întoarseră în loc. Dar după cîţiva paşi, la o cotitură, văzură pe alee, coborînd încet către ei, o grupă. Doctorul Baciu şi cucoana Leonora veneau înainte. După ei se zărea Mary, între Paul şi Mihai Ciumara. Veneau vorbind — şi de departe făcură semne de veselie lui Codinuţă.

Copilul, lăsînd săniuţa şi pe rezervist, se avîntă spre ei dînd din mîni şi strigînd subţire. Cînd cei care coborau ajunseră lîngă el, îl găsiră îmbujorat la faţă, vorbind cu mare însufleţire, despre iepure.

— L-am văzut, chiar l-am văzut! îi asigura el. A sărit din tufe şi-a fugit. S-a temut de mine!

— Cum se poate? se mirau doctorul şi cucoana Leonora.

— Eu nu cred asemenea grozav lucru! se îndoia moşu Mihai Ciumara.

— De ce l-ai lăsat să fugă? întrebă Paul.

— Unde l-ai văzut, puiule? Pe unde a fugit? vorbea cu dragoste Mary, plecată lîngă copil, rîzînd şi îmbrăţişîndu-l.

Băieţelul, serios şi emoţionat încă, le lămurea împrejurarea arătînd cu mîna spre tufărişuri şi spre pădure. Doctorul, părînd cu desăvîrşire convins, trase un pacheţel de ciocolată din buzunar şi-l puse în mîna întinsă.

— Poftim, domnule, zise el; văd că eşti un om vrednic şi viteaz!...

— Să ştii că sînt, răspunse Codinuţă. Eu nu m-am temut!...

Vorbind în jurul copilului şi adresîndu-se din cînd în cînd lui, coborîră spre pădure. Apoi, pe altă alee, se întoarseră spre casă. Fumuri uşoare şi drepte suiau din hogeaguri spre cerul senin al după-amiezii. Urcară pe una din terase şi rămaseră acolo o vreme vorbind şi privind livada, păduricea şi dealurile depărtării.

— Cum merge cu proprietarul dumnitale, verişoară? întrebă Mihai Ciumara.

— N-am a mă plînge de nimic, răspunse cucoana Leonora. Eu am trecut Rozii deplinele mele puteri şi i-am hotărît să facă aşa încît să nu se nască nici un conflict şi nici un război. De altminteri cuconu Vasilică pare un om paşnic. Îşi cercetează şi-şi numără găinile în fiecare sară, cu foarte mare luare-aminte, şi aruncă spre oamenii mei priviri bănuitoare, dar asta nu ne tulbură. Cucoana Agripina e o fiinţă paşnică cu care stau cîteodată dimineaţa de vorbă despre preţurile pieţei – şi ne-mpăcăm. Facem aşa ca să nu tulburăm pe nimeni... Acuma încep a nădăjdui mai mult – ş-aştept pe Adrian.

— Verişoară, zise Ciumara, să ştii că şi ieri am fost la ministrul nostru, şi mi-ia comunicat că în curînd vei avea o veste bună...

Cucoana Leonora îi strînse mîna, mişcată.

Intrară în odaia călduţă a cucoanei Leonora, o odaie prietinoasă şi plină de lumină, cu zugrăveală portocalie. Rozi aruncase pe divanuri şi pe canapele covoare de lînă aduse de acasă, cu desenuri curate şi colori stînse.

Aşezată-n jîlţul ei, lîngă masa rotundă, doamna Plopeanu trase spre ea andrelele pe care începuse o mănuşă cenuşie şi începu a lucra harnic. Codinuţă, rezemat de scaunul şi de pieptul mamei, părea că ascultă convorbirea din juru-i, dar ochii lui şi imaginaţia-i fierbinte pribegeau spre colţul fumuriu de pădure, care se zărea pe fereastră.

Pe cînd Ciumara lămurea cucoanei Leonora peripeţiile repetatelor lui intervenţii pentru Adrian, – Paul sta gînditor pe un colţ de sofa, lîngă sobă. Mary îl privi zîmbind, se sculă, îşi trase repede scaunul şi făcu un semn de înţelegere doctorului Baciu, trăgînd iarăşi pe copil lîngă ea.

— Ei, acuma, doctore, poţi să-mi spui cum s-a întîmplat? întrebă ea tainic. Şezi colea şi spune.

— Să nu spui, domnule doctor! zise Paul vioi cu obrajii împurpuraţi.

— De ce să nu spun? răspunse Baciu, rîzînd. Duduia a cam înţeles întîmplarea din două vorbe...

— Ba n-am înţeles nimica şi sînt foarte curioasă... vorbi Mary cu repeziciune. Spune atunci tu singur, Paule.

Tînărul tăcea.

— Atunci sînt nevoit să-l denunţ eu, începu doctorul. Închipuieşte-ţi că dumnealui ne-a povestit toate cîte i s-au întîmplat în pribegie, în tren, pe front, pretutindeni... Se poate în adevăr lăuda cu lucruri triste. Ceva însă nu ne-a spus: ceva vesel. — Ce se-întîmplă ieri după amiază?

Trec pe la cancelaria spitalului şi-l iau ca să ieşim puţintel la aer. E un băiet foarte harnic, duduie, şi am mare ajutor de la dînsul... Intrarea la mine parc-ar fi ciumată. Eu n-am ajutor nici cucoane, nici cercetaşi, ca alţi doctori... La mine mor oamenii şi din lipsă de aer, şi de neîngrijire, şi de îmbulzeală... Tifosul a tras în jurul spitalului meu un cerc de pustiu. Numai Paul a îndrăznit. De altminteri n-are a se teme de nimic. Odăiţa în care lucrează e ferită şi de-aproape supraveghiată

— Bine, bine, întrerupse nerăbdătoare Mary; ce a fost după ce-aţi ieşit?

— După ce-am ieşit de la spital, duduie, ne-am abătut pe

Lăpuşneanu. Strada asta totdeauna e foarte interesantă. Eu, de-o bucată de vreme, încep a învăţa pe strada asta numele colorilor şi toaletelor femeieşti. Ieşim noi, treceam încet-încet, prin îmbulzeală. Dar era o lumină ş-un soare ca astăzi, şi era un murmur de vorbe şi rîsete... Automobile treceau încolo şi încoace. Ce să văd eu deodată? Prietinul meu Paul se opreşte, cu ochii ţintă asupra unui automobil. Întorc capul. O cuconiţă saluta uşurel cu capul şi rîdea. Automobilul se duce. Prietinul meu rămăsese aşa. De salutat nu salutase. La salut nu răspunsese. Îl întreb ce are, – nu-mi răspunde. Uite, se înroşise numai, ca acuma...

Lîngă sobă, Paul îşi plecase mai adînc fruntea şi mormăi neliniştit: «Hm!»

— Degeaba mormăieşti, urmă doctorul, aşa s-a întîmplat.

— Mă gîndeam eu: ce să fie? ce să fie? îl iau de braţ: Hai, frate, că se uită lumea la noi. Pornim. Dar afacerea nu se sfîrşise. După cinci minute, să zic, – iată-ne opriţi pe trotuar de o cuconiţă năltuţă, cu capul mititel şi blond, însoţită de o altă fiinţă neînsemnată de genul feminin. Dar era îmbrăcată de sus pînă jos într-o măreaţă blăniţă castanie. Ş-avea o privire prietinoasă, cum nu-ţi poţi închipui. Am cunoscut-o numaidecît. Era cuconiţa din automobil. Întinde tînărului nostru amic mînuţa să i-o sărute, pe urmă îşi vîră mînuţa în manşon şi întreabă rîzînd: – Cum, domnule? Aşa de repede îţi uiţi prietinii? Paul se înroşea- îşi cerea scuze: în prima clipă fusese surprins, automobilul trecuse prea repede...

— Nu m-am înroşit... mormăi iar Paul.

— Nu? Se poate. Nu vedeam eu bine, căci mai mult mă uitam la cuconiţă... Ea se întoarce spre mine. Mă recomand. Ea îşi scoate mînuţa din manşon, mi-o întinde s-o sărut şi iar şi-o pune la loc. Îşi spune şi ea numele. Pe urmă mă prezintă şi fiinţii celeilalte. Pe aceea am uitat cum o chiamă...

Mary îl opri:

— Nu mi-ai spus numele ei...

Paul zise mai liniştit:

— Tina Vulcănescu...

— Nu cunosc... răspunse Mary, c-o uşoară încreţitură de buze.

— Soţul ei e un proprietar, fost senator, din judeţul Dîmboviţa...

Mary păru satisfăcută de informaţie. Doctorul urmă:

— Eram foarte curios. Ce însemnează oprirea asta în mijlocul străzii? Pe urmă o aud întrebînd, vorbind. Înţeleg că s-au întîlnit în tren, mergînd spre Bîrlad, şi şi-au jurat amiciţie eternă...

Mary îşi duse grabnic batista la gură, înăbuşindu-şi chicotirile de rîs. Paul ridică ochii indignaţi spre doctor.

— Însfîrşit, vorbi iar Baciu, ce să-ţi spun, duduie? Dacă nu s-ar uita aşa la mine prietinul nostru, s-ar putea zice – după vorba lui cuconu Ioniţă – că e un adevărat roman! Dar îl vezi că se supără?

Paul încerca să se stăpînească.

— Nu mă supăr, răspunse el, dar nu-i nimic din ce spui dumneata, domnule doctor. O simplă cunoştinţă în tren, ş-atît.

— Aşa? Atunci ai putea să-mi lămureşti, tinere amice, – ai putea să-mi dai o mică lămurire: de ce cuconiţa aceea blondă şi, nu mă sfiesc să adaug, foarte drăguţă, de ce şi-a oprit automobilul la capătul străzii şi pe urmă s-a întors pe jos, ca să ne întîlnească?

— Crezi c-a făcut aşa? întrebă Paul zîmbind.

— Dar cum?

Mary puse mîna pe umărul tînărului, c-un zîmbet de duioşie şi de interes. Dar chiar atunci se ridică Ciumara de la masa rotundă a cucoanei Leonora şi se întoarse spre Baciu:

— Doctore, vorbi el, ceasornicul meu îmi spune că trebuie să plecăm.

Baciu trase şi el ceasul şi-l privi:

— Ba chiar am întîrziat. Şi năcăjiţii mei soldaţi m-aşteaptă. Cine ştie ce transporturi nouă de tifos au mai venit!

Ciumara îşi luă blana şi doctorul mantaua şi ieşiră.

Cucoana Leonora îi urmă fără să lepede andrelele. Ieşi pe terasă şi Mary cu copilul. Dar îndată se întoarse în cameră. Observînd lipsa lui Paul, îl căută neliniştită cu ochii. Stătu o clipă la îndoială, zîmbind, apoi ieşi iar repede pe terasă. Bunicuţa şi nepoţelul stăteau în soarele auriu, privind în tufişurile de-aproape jocul gălăgios ai vrăbiilor. Mary se retrase; şi din odaia cucoanei Leonora trecu pe-o uşă scundă în camera ei. Apoi, printr-un antreţel, păşi spre un colţ de umbră, suci o clampă şi intră cu fereală în cămara lui Paul.

Găsi pe tînăr la măsuţa de lîngă fereastră, pe un scaun de lemn, cu spatele spre uşă şi cu fruntea-n palme. Îl atinse iar delicat, – şi se lăsă aproape de el, pe divan.

— Paul, şopti ea zîmbind, uită-te la mine!

El nu răspunse. Mary se ridică şi-l cuprinse prietinos pe după grumaz cu stînga, cu dreapta-i ridică fruntea şi-l privi în ochi, cu veselie:

— Paul, de ce nu mi-ai spus nimica?

— Dar n-aveam ce-ţi spune, Mary, răspunse tînărul. Eu uitasem de întîmplarea din tren.

— A, vra să zică a fost o întîmplare?

— Nu. Am făcut cunoştinţă: am stat de vorbă, ca nişte călători.

Mary se lăsă iar pe divan. Zise c-un botişor de supărare:

— Nu, nu eşti sincer. Nu vrei să-mi mărturiseşti.

— N-am nimic a-ţi mărturisi, Merişor... răspunse serios şi cu blîndeţă Paul.

Ea păru că se gîndeşte cîteva clipe. Apoi ridică ochii, aţintindu-l:

— Atuncea, în tren, n-ai simţit nimica? O privire, o atenţie, un cuvînt?...

— Ba da, răspunse Paul încet şi încurcat.

— Dacă-i aşa, am înţeles... răspunse ea moale, privindu-l cu pleoapele pe jumătate închise, ca de departe.

Începu a rîde.

— De ce rîzi, Mary?

— Ascultă, Paul, tresări ea, fără a răspunde la întrebare.

Sunt foarte curioasă s-o cunosc. Să nu zici nu, să nu faci nimica şi să mă asculţi. Încrede-te în mine şi lasă-mă să fac eu ce ştiu.

El se întoarse brusc spre ea:

— Ce vrei să faci?

Ea rîdea, cuprinzîndu-l iar de după grumaz:

— Nimic, nimic. Ce copil eşti! Pune-ţi mantaua, ia-ţi pălăria, şi să coborîm numaidecît în oraş. Trebuie numaidecît să tîrguiesc ceva. Într-o clipă sînt şi eu gata.

— Dar să nu cumva să spui ceva mamei..

— Cum? Dar se poate aşa ceva? Vai, ce copil! Haide repede, că-ntîrziem...

IX

În strada Lăpuşneanu, Mary parcă uitase că avea ceva de tîrguit. Porni încet, la braţul lui Paul, în pasul lumii care se plimba – privind în dreapta şi în stînga cu un ochi vag, cînd la vitrine, cînd la automobilele care treceau cu nespusă grabă. Căciuliţa şi blana îi luceau negre în soarele pieziş, cu scînteieri tremurătoare de jasp.

— Mary, îi zise Paul, trebuie să intrăm probabil într-un magazin.

— Da? Poate avem vreme ş-altă dată... răspunse ea alene. Vremea-i foarte frumoasă. Tu n-aveai de gînd să te scobori astăzi pe strada Lăpuşneanu?

— Nu cred. Astăzi n-aveam treabă la spital.

— Aşa? Dar ieri la ce oră aţiîntîlnit pe doamna Vulcănescu?

— Ieri? Mi se pare că pe vremea asta.

— Atuncea, dragul meu, e foarte firesc să fii şi astăzi aici, E o politeţă pe care i-o datoreşti...

Paul tăcu. Din ajun, de cum văzuse iar capul fin al cuconiţei Tina, şi-i auzise glasul argintiu, o undă de nelinişte, căzută în adîncimile fiinţii, parcă înviase şi ieşise

iar la suprafaţă. Nu era nimic hotărît încă, dar era ceva care-i măgulea amorul propriu şi-i înfiora simţurile.

— Mary, vorbi el tulburat, de asta m-ai scos tu astăzi în oraş?

— Nu, dragul meu. Aveam ceva de tîrguît. Pe urmă m-am gîndit că s-ar putea să ne mtîinim cu doamna aceea. Eu cred că chiar o să ne întîlnim. Îţi mărturisesc: că vreaus-o cunosc. Îndată ce-o văd, pentru mine nu mai este taină, te asigur

— Dar ce crezi tu, Mary, ce bănuieştî?

— Nimic precis. Pe tine te văd tulburat: atît. Vreau să văd dacă partenera noastră joacă sincer sau trişează...

— Ce curioasă fiinţă eşti tu cîteodată, Mary! murmură Paul, cu o simţire de nelinişte.

Tovarăşa lui zîmbea nehotărît, privind la lumea care se mişca în juru-le. Din cînd în cînd răspundea la saluturi şi rostea încet cătră Paul nume de-aie cunoştinţilor lor din Bucureşti.

Trecură de statuia din mijlocul Pieţei Unirea, o ocoliră şi se-ntoarseră pe trotuarul neluminat de soare. Tînărul avu deodată o uşoară tresărire şi strînse braţul pe care i-l ţinea Mary.

— Unde-i? întrebă ea uşor, fără să întoarcă privirile.

— Pe trotuarul celălalt.

— De ce n-ai salutat-o?

— Cred că nu m-a văzut... Merge în acelaşi sens cu noi...

Mary întoarse cu nevinovăţie figura-i zîmbitoare spre trotuarul luminat.

— O văd, zise ea cu linişte. Are o foarte frumoasă blăniţă de jder. Astăzi, natural, e singură...

— Ce vrei să faci, Mary?

— Nimic, îndată o să ne întîlnim faţă-n faţă. Atunci ai să te opreşti, ai s-o saluţi, ş-avem să ne cunoaştem...

Cu inima bătînd, Paul aşteptă clipa aceasta.

Cele două femei, cu figuri liniştite şi cu mişcări, domoale, treceau prin mulţime şi se observau. Înainte de a se întîlni se simţeau şi se pipăiau, cu antene nevăzute. Tina

Vulcănescu ocoli în capăt şi veni drept spre Paul şi spre Mary.

Tînărul vedea tulbure cînd se descoperi. Tovarăşa lui îl strînse de braţ şi se opriră. Cuconiţa Tina păru mirată de aceasta şi se opri şi ea.

— Doamnă, zise Mary, zîmbind graţios, frate-meu chiar acuma îmi vorbea despre dumneavoastră... Aţi fost delicată şi bună cu dînsul într-o zi de călătorie, şi călătoriile în ziua de azi sînt adevărate chinuri.

— Fratele dumneavoastră? întrebă c-un rîs plăcut doamna Vulcăneseu.

— Da, fratele soţului meu. Eu sînt Mary Plopeanu. Ca şi dumneavoastră, mă găsesc în pribegie...

Îndată cuconiţa Tina salută cu un zîmbet de mare plăcere pe Mary, scoţînd mîna din manşon. Şi Paul se simţi mai sigur de sine. Merseră o vreme alături, apoi, printr-o tăcută înţelegere, femeile intrară în cea dintăi cofetărie. Se aşezară amîndouă alături, pe-o canapea; Paul îşi trase un scaun de partea cealaltă a mesei...

— Te aşezi aşa de departe? îi zise Mary rîzînd. Spune să ne dea prăjituri mai multe. Doamnă, şi *mie* îmi plac foarte mult prăjiturile...

Apoi, fără nici o pregătire, pe cînd un băiat cu şort alb aducea o farfurie încărcată de lucruri dulci cu forme ciudate, cele două femei, ca două păsărele aşezate pe aceeaşi creangă, începură a vorbi despre Iaşi, despre Bucureşti, despre războiul care le înfricoşa, despre plictiseala zilelor de pribegie. Din cînd în cînd, cuconiţa Tina îndrepta spre Paul o întrebare, şi el răspundea fără timiditate, aplecîndu-se spre blăniţele lor cu luciri moi.

— Eu sînt ceva mai de mult în Iaşi, vorbea argintiu doamna Vulcănescu, şi am început a avea aici oarecare legături... Sînt familii care ţin casă deschisă, şi-n unele zile, cînd n-avem spital, ne-adunăm la un ceai, stăm de vorbă şi facem să ne treacă vremea... Sîmbătă ne adunăm la madam Lazaridi.

— Ieşancă?

— Nu; venită ca şi noi în pribegie. Se face şi muzică. Se petrece bine... Trebuie să ştii mata, dragă madame Plopeanu, că afară de zilele acestea, n-ai ce face în Iaşi. Teatrul se deschide abia acum.

— Cum? Se deschide şi teatrul? cîntă, uimită, Mary.

— Da. Aud c-are să se cînte şi operă... Însfîrşit are să fie ceva, o oră de petrecere şi de uitare. Aşa-i de greu să trăieşti subt apăsarea aceasta a invaziei! Dacă şi frontul Moldovei cade, ce facem? Bărbatul meu a văzut pe unii miniştri. Ei vorbesc de Odesa, de Crimeia. O adevărată nebunie!

Paul o întrerupse încet şi serios:

— Putem fi liniştiţi, doamnă. Nu cade frontul. Eu am văzut linia noastră de luptă. Acolo este energie, şi alt suflet...

— Da? întrebă ea, mirată şi fericită, privindu-l cu ochi luminoşi.

Apoi se întoarse iar spre Mary.

— Ne vedem la reprezentaţia de duminică după amiază?

— Duminică după amiază? Da; desigur. Venim cu toţi, Paul, nu este aşa? În orice caz, venim cu unchiul Ciumara şi cu doctorul. O să cunoşti doi oameni foarte interesanţi... adăogi ea către cuconiţa Tina.

Cînd ieşiră iar în stradă, începea să se întunece şi becurile electrice pîlpîiau la cotituri şi în colţuri de uliţi. Vorbind prietineşte, se despărţiră. Şi pornind la deal, spre casă, Paul se întreba dacă în privirea cuconiţei Tina văzuse o lucire deosebită, dacă mîna ei mică întîrziase o clipă mai mult într-a lui. Punîndu-şi întrebările şi dîndu-şi răspunsul, se găsea dezamăgit, cu inima strînsă de mîhnire. Mary păşea tăcută lîngă el, prin sara rece, şi-i arunca din vreme în vreme o privire cercetătoare. În grădinile tăcute de pe bulevardul Carol, copaci mari îşi zugrăveau, negre şi goale, siluetele pe ultima lucire a amurgului. Ghirlănzi grele de ciori atîrnau în unii, ca nişte flori fantastice ale iernii şi-ale morţii.

— Îmi place şi mie cuconiţa Tina, vorbi deodată Mary. E o

fiinţă plăcută şi prietinoasă...

— Mă bucur că-ţi place, răspunse tînărul. Eu nu pot spune acelaşi lucru.

— Serios? se întoarse spre el Mary c-o înmlădiere de cîntec. Ei bine, o să ne mai vedem, o să stăm de vorbă, o să ne cunoaştem mai de-aproape, ş-atunci poate ai să-ţi schimbi părerea. Ştii tu ce faci acuma, dragul meu? urmă ea, rîzînd. Faci ca jucătorii aceia care socot că-şi pun toată luarea-aminte şi toată ambiţia în partida lor, şi-şi lăsă cărţile descoperite de le vede vecinul. Eu îţi văd cărţile. Tu nu te supăra, nu fi nerăbdător: de-abia începi; ai nevoie de lecţii. Să lăsăm şi timpului puţintel pas. Să înlăturăm şi gîndurile brutale. Ceea ce-ţi închipui tu e prea simplu. O femeie ca cucoana Tina însă vrea să simtă în juru-i un discret parfum de romantism...

Paul tăcu, încurcat şi năcăjit. Alăturîndu-se şi sprijinindu-se prietineşte de el, Mary îi dădea instrucţii pentru a doua zi; să vadă afişele teatrului, să cumpere o lojă de la agenţie, să înştiinţeze pe doctorul Baciu şi pe unchiul Ciumara.

— Şi să fii cuminte şi să mă asculţi... sfîrşi ea, ameninţîndu-l cu tremurări din cap.

El oftă, îi apucă mîna de sub braţul lui şi i-o sărută.

Cînd ajunseră acasă şi urcară treptele terasei, Paul văzu prin geamul luminat pe bunicuţă şi pe nepoţel, stînd singuri la masă, sub lampă, şi vorbind. Şi simţi deodată ca o lovitură uşoară în inimă, la gîndul că taina pe care o avea el, cu Mary, punea cea dintăi despărţire între el şi mama lui... Intră totuşi în odaie vesel şi sărută cu avînt de dragoste mîna caldă şi bună care-i ocrotise copilăria.

X

Într-o după-amiază, se juca la Teatrul Naţional o foarte veselă farsă franţuzească. Sala era ticsită de lume, n-aveai

unde azvîrli un ac. Pentru parter, galerii şi balcoane, se vînduseră şi locuri în picioare. Oamenii îngrămădiţi unii în alţii, cu capetele înălţate, ca să poată auzi şi vedea mai bine, aşteptau cu gurile căscate anume replici ale actorilor, ca să izbucnească într-un rîs formidabil. Limba străină şi întortochiată a traducerii, intriga îndoielnică şi stranie, din altă lume şi din alte vremuri, paşnice şi sătule, nu păreau a izbi pe nimeni.

Aici oamenii veniseră să petreacă într-o aţîţare fierbinte. Veniseră să uite parcă ameninţările nenorocirii şi fantomele morţilor războiului.

Se găsea acolo o lume pe care obişnuiţii teatrului n-o mai cunoşteau deloc. Cînd cădea cortina şi se aprindeau lampioanele, în loji scînteiau juvaeruri şi se mişcau toalete scumpe. Subt evantalii zîmbeau şi şopteau figuri cărora Ciumara, vechi ieşan, nu le putea da nici un nume. Pretutindeni străini aduşi de valul bejeniei. Se deosebeau şi foarte multe chipuri de soldaţi şi de ofiţeri. Feţele unora, arse de vînturile iernii, arătau că vin de pe front şi sînt în trecere prin Iaşi. Apăreau în balcoane anume măşti de negustori, cu fălci mari şi obrazul congestionat. Pe culoare şi în fumoar, treceau din cînd în cînd invalizi decoraţi. Unii bocăneau cu picioare ţapene; altora le atîrna de umăr o mînică goală, – şi cu mîna sănătoasă fumau grăbit şi nervos. Aceşti oameni schilodiţi de bătaia uraganului, însă salvaţi, aveau în ei parcă o îndîrjire nouă pentru viaţă, şi pe umbra bolnavă a ochilor lor treceau luciri neliniştite.

Într-o lojă din fund, din faţa scenei, cu mînile pe balustrada de pluş roşu, Codinuţă petrecea mai mult în antracte, privind mulţimea felurit colorată şi zugrăvelile cortinei. În dosul lui stăteau Mary în fotoliu şi Ciumara în picioare. În umbră, doctorul Baciu şi Paul. În loja de alături vorbea întruna, într-un murmur stăpînit de bondar, cuconu Sandu Vulcănescu cu domnu Costică Florian. Iar cuconiţa Tina părea că ascultă, visătoare. Dar n-asculta. Lăsîndu-şi evantaiul să atîrne c-o mişcare bruscă, se întorcea din cînd în cînd spre Mary şi-i punea o întrebare importantă. Apoi

asculta c-un zîmbet prietinos răspunsul, fără să-l priceapă.

Se auziră soneriile, apoi bătăile regisorului; şi lumea în sală îşi linişti zgomotul. Cortina se ridică şi actorii îşi începură îndată vorbele, mişcările, trecerile şi ieşirile. Copilul nu înţelegea despre ce-i vorba, auzea însă rîs în juru-i şi rîdea şi el, bătînd din palme. Oamenii, aceia, în depărtarea rampei, îi apăreau ca nişte păpuşi, trase şi purtate de sfori. Unul avea mustăţi mari, altul ochelari rotunzi. Păreau că se supără, păreau că se împacă şi se veselesc. Văzu capul cuconiţei Tina apropiindu-se de al mamei şi le auzi şoptind uşor, apoi rîzînd... Poate ar fi fost mai bine să stea acasă cu moş Avram, să se ducă la pădurice, să mai vadă acolo un iepure.

— Mămico, mai este mult? întrebă el încet. Cînd se duc oamenii aceia acasă?

Cei din juru-i zîmbiră şi Mary întinse mîna şi-i astupă gura.

— Mergem acuşi, puiule, şopti ea. Se plictiseşte, sărăcuţul! zise apoi către cucoana Tina.

Doamna Vulcănescu întinse mîna şi începu a mîngîia părul buclat al copilului. Întoarse capul şi privi în treacăt spre Paul, apoi iar îşi grămădi căpşorul spre Mary.

— Sîmbătă n-ai să lipseşti, nu-i aşa? de la madame Lazaridi... Cred că măcar de data asta o să vii. Eu te anunţasem şi data trecută, şi mulţi erau nerăbdători să te cunoască... Mi-a părut foarte rău că n-ai fost... Madame Lazaridi m-a întrebat şi azi dacă te poate avea sîmbăta viitoare...

— Îmi vine foarte greu, drăguţa mea, răspunse zîmbind Mary. Acuma însă îţi promit. Mama nu trebuie să ştie. Am să caut să conrup pe doctorul Baciu, şi-am să vin. Cu el şi cu Paul...

Cucoana Tina îi mulţămi printr-o coborîre de gene şi se aplecă asupra lui Codinuţă, sărutîndu-l pasionat.

Cortina se lăsă în aplauze, în freamăt de glasuri şi rîsete; şi-n lumina crescută, mulţimea îşi făcea loc spre foyer, spre fumoar şi spre bufet, îmbulzindu-se la uşi.

Cuconu Sandu îşi săltă scaunul spre loja vecină şi zise către Ciumara şi către doctorul Baciu:

— Îţi place dumnitale ce-ngrămădire? Parc-ar fi la bîlci...

— Acum tot Iaşul are înfăţişarea asta... răspunse Ciumara. E un spectacol vrednic de mirare.

Domnu Costică Florian rîdea, aprobînd:

— Adevărat. Ştiţi dumneavoastră ce-i la piaţă? Pe onoarea mea, se omoară lumea. Du-te la brutării, du-te la magaziile Comunei, du-te la Primărie, du-te la ministere, du-te la depozitele de lemne, uite aşa se zbate lumea, parc-ar mai avea numai un ceas de trăit, şi pe urmă gata! Dar la telegraf! Dar pe stradă! — ce să vă spun. Că vedeţi şi dumneavoastră... Toţi aleargă, boierule, cu limba scoasă. Unul cere o pîne, altul o căruţă de lemne, altul un permis... Cine are hîrtii de acestea la mînă şi poate aduce marfă, – halal, i-a pus Dumnezeu mîna-n cap! Înţelegi dumneata ce e, dacă pun eu mîna pe-o *partidă* de ghete, cum se spune între comersanţi? Ori pe nişte zahăr adus pe sub mînă? Ori pe nişte undelemn? Ori numai pe-un geamandan de mosoare de aţă? Afacere de aur! Dar nu numai pentru mine, – ci şi pentru negustorul care le cumpără, căci el nici nu mişcă marfa din locul ei, ş-a şi găsit alt cumpărător, cu cîştig. Aşa, marfa stă şi preţul creşte...

— Eu lucrul acesta declar că nu-l înţeleg, mărturisi cuconu Sandu.

— Parcă eu îl înţeleg? da-l fac, – răspunse vesel domnu Costică. Carnea, de pildă, e oprită la tăiere, aşa-i? Ei bine, eu vă dau carne. Ieri mi-a adus un gospodar, cu pază bună, cincizeci şi cinci de batali, – o frumuseţă! De cînd s-a pus oprire, lumea s-a spăriat de foamete, şi mînîncă mai mult decît înainte. Ştiţi ce afaceri se învîrtesc aici, în Iaşi? Lucru mare! Cresc averile ca bulgării de zăpadă ai copiilor. Flămînzii şi năcăjiţii dau, şi cei şmecheri adună...

— Aceştia-s hienele războiului... observă înţepător Ciumara.

— Adevărat... răspunse cu linişte domnu Costică.

Doctorul Baciu privea zîmbind mulţimea din parter.

— Dumneavoastră vă închipuiţi, zise el, că după ce se iasă aici cortina pe ultimul act şi s-au stîns luminile, comedia s-a sfîrşit? Vă înşelaţi. Eu am fost chemat zilele trecute în puterea nopţii, – şi-am găsit jucîndu-se o dramă adevărată. Între decoruri, canapele, draperii şi tapete, am găsit dormitînd palizi, prin cotloane, pe pribegii artei. Corişti, figuranţi, muzicanţi, alungaţi de furtună, n-au găsit adăpost nicăieri, şi şi-au făcut un sălaş aici. Cancelariile, odăile de sus, garderobele – sînt pline de ceea ce a repezit pîn-aici spulberul războiului... Unde doarme toată lumea care iese ziua la soare pe uliţile Iaşilor? V-aţi întrebat vreodată? Vagoanele de pe liniile moarte ale gării, sălile de aşteptare şi peroanele, toate cancelariile improvizate ale tuturor ministerelor şi autorităţilor militare, toate magherniţile din preajma halei, toate coridoarele spitalelor, a şcoalelor, toate colţurile unde se poate strecura şi aciua o fiinţă devin dormitoare în timpul nopţii... Lumea asta bolnavă şi halucinată vrea să mînînce şi să trăiască. De aceea nu mă miră războiul acesta de flămînzi, cum nu mă miră de la o vreme furturile de alimente şi de haine... Lumea-i bolnavă; şi asta o poate înţelege nu numai un doctor...

Cuconiţa Tina se ridică în picioare, rîzînd indignată:

— Domnilor, discuţia dumneavoastră are ceva sinistru. Vă las şi mă duc să privesc figurile zîmbitoare ale portretelor din foyer. Domnul Paul Plopeanu va fi aşa de amabil să mă întovărăşească.

Pe cînd discuţiile asupra vieţii înfrigurate a Iaşilor urmau, doamna Vulcănescu îşi luă manşonul şi ieşi. În culoar Paul o aştepta, drept şi serios, puţintel palid.

Acuma atenţia de soră a Maryi îl făcuse să îmbrace o haină din «vremile de altădată», – şi chiar mînuţa ei îi înodase cravata.

Înainte de a ieşi din lojă, aruncase o privire în oglindă şi-şi trecuse degetele prin păr. Lui nu-i plăceau oamenii pieptănaţi şi cu cărări aliniate; ş-afară de asta, un val de păr neglijent asupra frunţii dădea o umbră interesantă

ochilor. Vanitatea bărbătească îl putea face mulţămit, el totuşi nu se simţea sigur de sine.

Cuconiţa Tina îi apucă în chip simplu şi prietinesc braţul şi trecură între pilaştri, printre oglinzi şi portrete, printre perechi care se plimbau vorbind tainic. Paul o observa în oglinzi. Avea ca un abur de pudră pe faţă ş-un cearcăn uşor de umbră în jurul ochilor. Deasupra liniilor fine ale feţei, părul se aduna în trei unde bogate deasupra cărora scînteia, pe-o spirală nevăzută, o gînganie mică de diamante. Rochia cenuşie de matasă îi îmbrăca trupul cu forme moi ca o singură bucată şi foşnea neliniştitor. Abia simţea un parfum subţire, – şi se întreba ce nume va fi avînd.

— Nu cunosc parfumul acesta, zise el, ca să înceapă vorba.

Ar fi vrut să aibă îndrăzneala să întoarcă fata şi s-o privească drept.

Ea-i răspunse c-o uşoară ironie:

— Cu vremea, o să le cunoşti pe toate...

Cum el nu înţelegea ce putea răspunde, cuconiţa Tina îl întrebă ce-a făcut zilele acestea, de cînd n-a văzut-o Un răspuns, se grămădi pe buzele lui Paul: «M-am gîndit la dumneata...» dar i se păru că nu-l va putea rosti niciodată. Îngînă altceva:

— Am fost ocupat... am cetit...

— Cum se poate? Toată vremea? întrebă ea cu spaimă. Dar la noi nu te-ai gîndit?

Atunci el o privi şi ea-i văzu ochii, care spuneau mai mult decît vorbele.

Rîzînd, îl strînse foarte uşor de braţ, ca din întîmplare, printr-o mişcare a întoarcerii. Şi-i ceru un sfat. Şi ea ar vrea să cetească ceva în ceasurile de plictiseală. Dar nu avea ce, nu ştia cui să ceară.

— Vă aduc eu, răspunse el cu grabă. Şi simţindu-se mai sigur, începu a-i înşira nume de autori, titluri de cărţi, şi a-i lămuri cu însufleţire subiectele. Întrerupîndu-l, cuconiţa Tina făcu rîzînd observaţia că nu înţelegea de ce în toate

cărţile pe care le-a cetit n-a găsit decît un singur subiect: amorul. «Probabil că asta-i principala îndeletnicire a oamenilor...»

Toate vorbele ei aveau o înţepătură plăcută şi arzătoare. Lîngă rochia foşnitoare, învăluit de parfumul subtil, Paul avea în simţuri prevestirea plăcerii. Şi cuconiţa Tina se strîngea mai aproape de el, pe cînd observa, cu uşoara-i ironie, că toate părechile care se plimbau încet printre pilaştri şi printre zîmbetele încremenite ale portretelor aveau vorbe şi rîsuri ale lor, se izolau într-o singură preocupare.

Într-adevăr, în teatrul înfierbîntat de mulţime, în aerul greu de sensaţii fluide, de la scenă trecînd prin culoare, prin toate colţurile şi-n toate etajele, parcă se strecura o aţîţare de plăceri. Ameninţaţi de orizontul războiului, între spectrele mizeriei, foametei, molimelor şi disoluţiei, oamenii inconştient parcă ar fi simţit nevoia desrobirii de-o clipă ş-a exasperării simţurilor, ca într-un apocaliptic sfîrşit de lume.

Un tremur uşor de sonerie electrică pătrunse pînă la ei. Părechile ieşiră încet-încet, sorbite ca într-un abur de sala cea mare. Ajunşi la uşa lojelor, Paul avu îndrăzneala, cu sîngele-n ochi, să strîngă mînuţa cucoanei Tina, apoi s-o ducă la buze încet, ţinînd-o îndelung sub nările-i fierbinţi. Ea-l privea curioasă, cu ochi de mîţă, şi-l lăsa.

Îi făcu apoi un semn prietinos de ameninţare cu capul şi intră în loja ei. Pînă la sfîrşitul farsei, Paul nu fu în stare să mai înţeleagă nimic. Acuma se mira de îndrăzneala lui. Sta ca-ntr-un vîrtej tulbure, şi privea în gol, cu ochii aţintiţi şi pierduţi, pe cînd Mary îl spiona, strecurînd din cînd în cînd spre el priviri viclene.

XI

Sîmbătă, către ora cinci, la madame Lazaridi, adunare mare. Era ceea ce se chema, în frigurile pribegiei şi ale nenorocirii, un *ceai dansant.* Pe strada Ştefan cel Mare, la etaj, într-un apartament luxos, pentru care Alexandru Lazaridi plătea chirie o avere, doamna Lazaridi găsea mijlocul să ofere nu numai două ceasuri plăcute invitaţilor ei amestecaţi, dar şi ceaiuri aromate însoţite de prăjituri, şi chiar o gustare rece de pasere ş-un pahar de şampanie.

Cine era domnul Lazaridi şi ce anume făcea el, nimeni nu se interesa. Se ştia numai că e vîrît în afaceri pînă-n gît, că furniza armatei stocuri mari de conserve, căciuli şi cojoace, că face parte dintr-un mare consorţiu de *import-export.*

Era un om vioi, sprinten, foarte grăbit, purtînd monoclu în ochiul stîng, şi haină neagră totdeauna corectă. Era prietin bun cu toţi miniştrii şi oamenii de samă ai ţării. La ceaiurile de sîmbăta intra numai un sfert de ceas, şi nu totdeauna, în adunările soţiei sale; automobilul îl aştepta la scară. Ieşea punîndu-şi mănuşile şi salutînd, şi trecea în vîrtejul unor îndeletniciri mai serioase.

La aceste ceaiuri dansante, venea o lume destul de pestriţă. Mai întăi nu lipseau ofiţerii aliaţi. Oamenii aceştia, aşa de departe de patria lor, aveau nevoie de o asemenea societate amabilă. Veneau, se-nţelege, şi ofiţeri ai ţării de la diferite servicii interioare. Veneau familii de refugiaţi care avuseseră plăcerea să cunoască pe doamna Lucreţia Lazaridi. Însfîrşit, foarte multe prietine ale doamnei Lazaridi, precum şi cunoştinţi de la un spital, de la o reprezentaţie de binefacere, de la un concert. Toate femei singure, cu soţii pe front, ori la alte datorii ale ţării, – considerau ca un mare noroc această casă cinstită şi primitoare. Era însfîrşit un prilej pentru multă lume să s-adune, să petreacă, să uite.

Într-o odăiţă plină de fum de ţigară, se juca *poker* şi é*carté.* Aici, cufundaţi cu luare-aminte în jocul lor şi lăsîndu-şi ceaiurile să se răcească în stînga, pe măsuţele verzi, lepădau şi ridicau cărţi, trăgeau şi împingeau fise, oameni congestionaţi. Cei mai mulţi aveau figuri respectabile şi

serioase. Tinerii aveau o cută neagră între ochi. Cele trei sau patru doamne amestecate aici aveau degete febrile şi rîsuri enervate. În salonul cel mare şi-n antreul de alături abia îşi găseau loc ofiţerii, *civilii* şi femeile. Multe purtau în frunte, pe-un capuşon simplu, semnul de sînge al crucii roşii.

Cînd intră Mary, doamna Lazaridi îi ieşi înainte cu braţele întinse.

— A, te-aşteptam cu toţii, draga mea. Sîmbăta trecută nici nu puteam răspunde la atîtea întrebări:Unde-i madame Plopeanu? De ce n-a venit madame Plopeanu?...

Întinse mîna apoi către Paul şi doctorul Baciu, zîmbindu-le prietinos; şi, cuprinzînd pe Mary de mijloc, o duse către un monumental samovar rusesc de alamă, lîngă care se afla o măsuţă încărcată cu prăjituri.

Lucreţia Lazaridi era o femeie căreia cineva i-ar fi găsit cusurul că e cu sînii prea bogaţi. Unele prietine, puteau să şoptească răutăcios despre o vîrstă care o apropia de anul al patruzecilea. Însă nimeni din adunare, mai ales bărbaţii, n-ar fi putut tăgădui că femeia aceasta naltă şi mlădioasă nu păstra încă o frumuseţă de regină. Rîsul cu deosebire îi era frumos şi descoperea dinţi regulaţi şi albi ca nişte bucăţele de zahăr. Sprîncenele arcuite, ochii subliniaţi, roşul de pe buze pus simplu şi fără meşteşug, ca o petală strivită de floare, dădeau obrazului ei un farmec neclintit. În toată înfăţişarea ei, cu mişcări încete şi rotunzite, era ceva languros şi tainic.

Prietinele care-i zîmbeau pe cînd ea trecea lin în rochia-i de coloarea toporaşului, cu pantofi şi colţuni la fel, poate mai strecurau subt evantalii observaţii maliţioase cu privire la necontenita lipsă şi la prea multele îndeletniciri ale lui Lazaridi; cine putea însă să ştie care anume dintre prietini îi ţinea ei tovărăşie în ceasurile de singurătate? Nu putea să ştie nimeni, şi nici nu ştia nimeni.

Un murmur neîntrerupt de glasuri, tremurări de rîs, sunete argintii de linguriţe şi de pahare întîmpinau pe Paul la fiecare pas. Se bea ceai şi se vorbea foarte mult

franţuzeşte. Bărbaţi şi femei amestecaţi în cele două odăi, pe scaune şi taburete, la colţuri de canapele, în jurul măsuţelor, în cadrele ferestrelor, dezbăteau chestii care păreau plăcute, ţinînd samă de zîmbetele şi de privirile care întovărăşeau vorbele.

Paul zări şi pe cuconiţa Tina. Vorbea liniştită la o măsuţă şi sorbea din cînd în cînd numai din vîrful buzelor dintr-un pahar. Fără să se clintească, ochiul ei începu a-l urmări, şi el simţi inima bătîndu-i chinuită în piept.

Doctorul Baciu saluta zîmbind în dreapta şi în stînga, strîngea mîni care se întindeau spre el şi trecu în odaia de joc.

— Şi data trecută am văzut jucîndu-se cărţi... zise, puţintel mirat, tînărul.

— Se înţelege... răspunse doctorul. Se bea ceai, se dansează puţintel, pe urmă lumea pleacă, – dar temeiul rămîne aici şi jocul abia atunci se întăreşte. Acuma vezi numai distracţii nevinovate. Atunci încep boierii să se scotocească în buzunarele de dedesubt... Trebuie să pricepi, adăugi el tainic, că ceaiul pe care-l vezi, şi prăjiturile, şi toate celelalte cheltuieli trebuie să aibă un izvor. Jocul de cărţi e însoţit de un bir. Din acel bir se poate veseli lumea din cînd în cînd. Aş putea zice, dacă aş fi răutăcios, că numai *cagnota* alcătuieşte temeiul situaţiei financiare a domnului Lazaridi.

Un glas care încerca să pară vesel se ridică deodată în calea lor:

— Ce faci, doctore? Nici nu mai ţin minte de cînd nu te-am văzut... Ai ajuns bine, ca să asculţi o adevărată tragedie!

Doctorul plecă fruntea pentru ca să deosebească mai bine prin fumul de tutun pe cel care vorbea.

La doi paşi se ridicase un om scund, cu burtă, şi cu desăvîrşire chel. Cu unul din ochi se uita încrucişat, ceea ce-l făcea să privească pieziş: parcă pîndea şi cerceta. Ţinea în mînă un păhărel subţire de coniac, pe jumătate deşert. La dreapta şi la stînga lui, în colţul de canapea,

lîngă sobă, stăteau doi ofiţeri veseli, care păreau grozav de interesaţi de un început de povestire.

— Am început să le spun lor... vorbi cu vocea puţintel muiată domnul chel. În nenorocirea mea, numai prietinii mi-au rămas. Nu vă cunoaşteţi? Domnul căpitan-farmacist Ardeleanu; domnul maior-medic Lipan. Puteţi să-l îmbrăţişaţi pe Baciu, căci şi el e doctor şi a fost camarad cu mine... Cum spune poetul latin? *Donec felix eris...* Ascultă şi dumneata, doctore Baciu. Dar mai întăi vreau să cunosc şi pe tovarăşul dumnitale...

— Paul Plopeanu... recomandă serios doctorul.

— Doctorul Stratulat... răspunse omul chel, ridicîndu-se puţin şi strîngînd cu recunoştinţă parcă mîna lui Paul. Poţi să stai şi dumneata, ca s-asculţi. Acuma poate să ştie toată lumea, mi-i indiferent! Trăiesc într-un fel de disperare! Dacă mi-aţi face o tăietură cu bisturiul, pot să vă asigur că n-ar curge sînge...

Ceilalţi doi doctori făcură semne misterioase, clipind din ochi.

— Ce faceţi semne? Ce clipiţi din ochi? îi apostrofă cu dispreţ doctorul Stratulat. Trebuie ori nu trebuie ca să se ştie într-o zi – mîni — trădarea aceasta? Atuncea, dacă trebuie, s-a isprăvit! Cum zice, doctore Baciu, poetul latin? *Donec felix eris, multos numerabis amicos...* Doctore, în nenorocirea mea, numai cu atîţia prietini am rămas. Nevastă-mea e aici. Am venit şi eu, ca să mai am o probă. Trebuie să ştiţi că mă-nşală... Asta voiam ca să spun, doctore Baciu, cînd veneai... Atît şi nimic mai mult!

Doctorul Baciu zîmbi:

— Ceea ce-mi spui dumneata mă uimeşte!

— Da? Te uimeşte? De ce? Pentru că pîn-acum am tăcut? Pentru că mi-a venit aşa să spun deodată tot ce trebuie să se ştie? Să spun deodată, într-o adunare, – pe cînd unii joacă cărţi, pe cînd alţii beau ceai, şi pe cînd ea ronţăieşte într-un colţ o prăjitură? A spune adevărul, doctore, e o nobleţă...

— Fără îndoială...

— Ei vezi? Atunci, dă-mi voie să-mi descarc sufletul. Ea nu ştie că eu am aflat totul ş-o pîndesc. De şapte zile adun probe. Din ziua cînd mi-a venit ordin să mă prezint la un spital mobil, pe front. Atuncea mi-a spus ea că trebuie să mă duc să-mi fac datoria cătră Patrie; mi-a spus asta c-o voce care m-a mişcat... Ş-atuncea mi-a venit mie să întreb de ce se interesează aşa de grozav soţia mea de patriotismul meu!... De ce ţine ea numaidecît să mor eu pe front pentru Patrie! M-am uitat la dînsa, am dat din cap, ş-am bănuit-o... Imediat am bănuit-o! Oricît ar fi ea de vicleană, eu am bănuit-o!

Omul îşi mîngîie uşor chelia şi sorbi din păhărelul de coniac.

— Ştiţi ce pătrundere am? Nu vă puteţi face idee! Am o pătrundere grozavă! Mi-am pus, dragă doctore, problema cu linişte, cu grozavă linişte; ş-am rezolvit-o. Mi-am zis: eu n-am intervenit ca să mă duc să mor. Atunci a intervenit ea. Mi-am zis: Din pricina cui a intervenit? Cine locuieşte cu mine în aceeaşi casă, în odăiţa din fundul sălii? Un băiat foarte bun, ajutorul meu, student în medicină. Nu-i nevoie să ştiţi cum îl chiamă; nu-i el vinovat. Atuncea, zic, desigur mă înşală cu ajutorul meu. Îmi trebuiesc însă şi probe materiale. Eu sînt un om practic. Deci pun semne în odaie, după anume planuri. Semnele mele dovedesc că nevastă-mea iese noaptea din odaie. Mai departe. Ascultaţi! Aici e ceva cu totul superlativ! Mînjesc într-o sară clampa de la uşa ajutorului meu cu creion *himic.* Asta a fost o idee măreaţă... Dimineaţa mă uit la palma dreaptă a soţiei mele: are pe degete urme de creion himic! Prin urmare, sînt sigur! absolut sigur – înţelegi? Ce mai rămîne? Mai rămîne să-i prind asupra faptului. Ei bine, dragă doctore şi iubite tinere, de patru nopţi mă sforţez să stau treaz în pat, cu ochii închişi, ca s-o simt cînd se scoală de lîngă mine. Regulat, cătră miezul nopţii, adorm... Înţelegi? Adorm ca un animal, devin lemn, piatră, nu mai simt nimica, n-aud nimica... Adorm şi nu-i pot prinde asupra faptului... Înţelegi ce lucru grozav? Căci trebuie să plec! Numai sara asta mai

stau acasă; mîni trebuie să fiu pe drum. Spune-mi ce fac eu dacă adorm iar şi nu-i prind?

Omul îşi puse mînile în cap, clătinîndu-se cu disperare la dreapta şi la stînga. Apoi rămase senin şi solemn. Urmă, întinzînd ameninţător braţul:

— Dar dacă-i prind, ce fac? ai să mă-ntrebi. Aşa-i că ai să mă-ntrebi ce fac, dacă-i prind?

Aha! *Dacă* pot sta treaz, mă duc frumos, deschid uşa, căci am cheie care se potriveşte. Deschid uşa, şi ei sar spăriaţi în picioare. Eu numai de asta vreau să-i surprind, ca să le spun două vorbe, altceva nimic. *Ei* am să-i spun: «Fii fericită cu altul!» Şi lui*:* «Tinere, ţi-o dau; bagă de samă... să îngrijeşti de dînsa, ca de o *mamă*!» Înţelegi? Dacă le spun asta, cu ironia mea, sînt răzbunat! Dar sînt sigur că nici în noaptea asta n-am să pot sta treaz! Nu-nţeleg de ce, dar adorm... E o adevărată tragedie!

Doctorul Stratulat îşi sorbi pînă la fund păhăruţul şi privi pieziş la ascultătorii lui cu ochiul cel bănuitor în care clipea o lucire de pumnal.

— Puteţi să vă duceţi! încheie el cu durere. Nu mă puteţi mîngîia cu nimic...

Străbătut de un gînd apoi, se ridică în picioare şi porni încet spre salon, afectînd un aer de nepăsare, spionînd însă toate colţurile cu ochiul cel încrucişat.

Paul privea înmărmurit pe doctorul Baciu.

— Nu înţeleg nimica... zise el.

— Ce nu înţelegi? întrebă doctorul rîzînd. Crezi că e o farsă? Crezi că e o clipă de delir?... Nu; e un om care-şi mărturiseşte năcazurile. Ni le-a spus nouă, o să le spuie şi altora. Acuma se duce să spioneze pe cuconiţă, care, undeva într-un colţ, cu ceaşca de ceai în mînă, vorbeşte subţirel şi vesel cu nevinovatul student în medicină. Crezi că-n mulţimea asta numai o intrigă se leagă şi numai o dramă se pregăteşte? Femeile care vin aici sînt foarte mult ajutate să devină necredincioase...

Paul se înroşi pînă-n albul ochilor, gîndindu-se la Mary.

— A, nu crede că nu cunosc excepţii, se grăbi să adaoge

doctorul. Persoana la care te gîndeşti e cu totul din alt aluat şi din altă lume...

— Cu toate acestea, intră în adunarea asta heteroclită... răspunse Paul.

— Ce vrei să facă? Trebuie să-şi facă legături, să iasă în lume. Şi adunarea în care ne aflăm n-are prin ea nimic deosebit. E puţin cam amestecată şi enervată, atît. Şi barbaţi şi femei pun mai mult preţ pe trecătoarele plăceri ale vieţii şi se grăbesc să le aibă c-o oră mai curînd. Ş-acesta e un război: împotriva morţii... Mi se pare că vrea să-ţi spuie un cuvînt dulce cuconiţa Tina, adaogă zîmbind doctorul şi trecu încetinel spre o masă de poker.

Paul ieşi în uşa salonului; de aici, trecu în urma doamnei Vulcănescu, spre colţul de umbră al sobei. Înserarea bătea albastră în ferestrele largi şi lumina electrică încă nu s-aprinsese. În semiîntunericul odăii, răsunară acorduri de piano; un vals porni lin, în picurări dulci, apoi într-o revărsare melodioasă de note. Părechile nedesluşite se înlănţuiră şi prinseră a luneca pe parchetul luciu.

În umbră, Tina pipăi mînile tînărului şi i le cuprinse strîns. Suflarea ei fierbinte îi strecură cîteva şoapte la ureche: «Dacă vrei numaidecît să mă vezi singură, vino mîine la ora 4... Ştii unde stau...»

Paul se simţi pierdut de fericire şi i se păru că-l ia vîrtejul care purta pe cei din juru-i. Niciodată nu-i spusese că vrea numaidecît s-o vadă singură. Cuvintele ei însă îi intrau în suflet în chip firesc, ca un răspuns la zbuciumul şi dorinţile lui din nopţi de nesomn.

— Acuma, domnule, înclină-te şi pofteşte-mă la vals...îi zise ea vesel.

Cînd porniră, se aprinseră brusc luminile; din odaia jucătorilor răsunară urale entuziaste. Paul zări pe Mary destul de aproape, dansînd cu doctorul Baciu. El era spătos şi mare, ea mititică şi zglobie. Răspundea unei întrebări, rîzînd; şi urmărea pe Paul prietinoasă, cu ochii ei mari şi luminoşi.

XII

După întîiul vals, cuconiţa Tina plecase nesimţit. Paul totuşi o căuta, închipuindu-şi că o va găsi deodată într-un ungher obscur. Imaginaţia îi era plină de înfăţişarea ei şi de ceasul cu fiori aşteptat. Pe canapele şi pe scaune, sub lumina albă, doamnele mişcau uşor evantalii, cu obrazurile îmbujorate. Muşcau numai în doi dinţi din bomboane de ciocolată şi răspundeau cu zîmbete şi graţii la întrebările însoţitorilor lor, care vorbeau din picioare, aplecîndu-se uşor spre corsajurile larg deschise la umeri. Un ofiţer francez, cu frumoasă mustaţă blondă, explica sfîrşitul războiului cu o voce sigură şi simpatică. Încet-încet, şopotirile se stinseră şi toţi rămaseră ascultînd. Inamicul va fi redus şi zdrobit! Asta era pentru toţi ceva foarte sigur. Tînărul ofiţer dădea amănunte asupra operaţiilor războiului, şi toţi ascultătorii îşi înfăţişau, ca pe-o scenă, o îmbulzeală măreaţă şi eroică, în sclipiri de spade şi bubuiri de tunuri. În mintea lui Paul se întoarse o clipă cenuşia întindere şi neagra linişte din Valea Putnei, umezeala, tristeţa, monotonia unor ceasuri moarte, sîngele fără vitejie vărsat, spasmurile răniţilor şi bolnavilor şi înfricoşata coborîre a inimii omeneşti... Se gîndi la Adrian şi avu o înţepătură de remuşcare că se găsea într-o adunare aşa de veselă, cu preocupările pe care le avea.

Ca şi cum s-ar fi adaos la acest gînd neliniştit, o voce cunoscută vorbi aproape de el:

— Nici nu visam să te găsesc aici, domnule Plopeanu...

Din uşa odăii unde erau aşezate mesele de joc, îl privea cu atenţie mirată cuconu Vasilică Guşilă.

Paul ridică din umeri. Glasul stîrnise în el displăcere.

— Ai venit cu cumnăţica dumnitale, adăogi cuconu Vasilică; o văd şi pe dumneaei... Se-nţelege: tinereţa are nevoie să petreacă...

Încruntînd sprînceana, Paul întrebă la rîndul lui cu răceală:

— Dar pe dumneata ce te aduce aici, domnule Guşilă?

— Pe mine? He-he!... Dacă ţi-oi spune că mă aduce curiozitatea, n-ai să mă crezi. Cu toate acestea, curiozitatea mă aduce. Eu sînt un om curios. E adevărat că am şi patima să privesc la jocul de cărţi. Bineînţeles cîteodată chiar şi joc, şi pot să adaug că totdeauna cîştig. Am şi mici afaceri cu madame Lazaridi... Însă deasupra stă tot curiozitatea... Chiar mai nainte te-am zărit c-o cuconiţă tare nostimă, – he-he! fără să te superi, pot să-ţi spun că te invidiez...

De şi glasul lui cuconu Vasilică era tot blînd şi prietinos, Paul simţea în el un ascuns accent batjocoritor, ca şi cum ar fi descoperit o taină care-i dădea drepturi asupră-i. Neliniştit, trecu înainte fără a răspunde, căutînd pe doctorul Baciu.

În salonul puternic luminat, cu perdelele acum lăsate, plutea un aer molatic şi aţîţător. Cînd porniră iar accentele pianului, doamna Lazaridi se ridică şi se lăsă în braţele unui tînăr ofiţer de cerchezi cu mustăcioara subţire ca o aburire de aur. Pe fotoliul ei, lîngă samovarul uriaş, Mary asculta zîmbind pe doctor. O invita iar la dans. Ea întoarse spre el privirile-ntr-o parte, cîtinînd din cap:

— Nu, doctore, mi-i de-ajuns.

— Chiar dacă aş stărui?

— Se-nţelege...

El păru că şovăieşte; pe urmă adăogi serios, privind-o drept:

— Chiar dacă asta m-ar mîhni?...

— Ce-nsemnează asta, doctore? zise Mary strîngînd buzele şi privindu-l pe sub sprîncene. Nu cumva prietinia dumnitale se ofileşte în atmosfera asta înăbuşitoare? Asta m-ar face să nu mă mai întorc aici. Eu te prefer rîzînd şi spunîndu-mi istoria domnului Stratulat. Unde-i? A plecat? A mai dobîndit o dovadă? Spune, de ce taci?

— Paul, adăogi ea întîmpinînd pe tînăr; nu crezi că-i vremea să plecăm? Mama ne-aşteaptă acasă; nici nu ştie unde sîntem.

— Îmi dai voie să vă-ntovărăşesc? întrebă doctorul.

— Fără îndoială.

— Şi dacă sărut mînuţa, pot fi iertat?

— Doctore, prietinii iartă totdeauna... Du-mi blăniţa şi să plecăm fără a tulbura pe nimeni.

Ieşiră tustrei, şi coborîră afară, în întunericul de iarnă, spart ici-colo de mărunţi sori electrici. Pe trotuar şi pe stradă, aceeaşi neostoită mişcare de viermi fără hodină.

O lume fumurie din toate straturile de jos ale societăţii, oşteni pămînteni, cu siluete zdrenţuite şi slabe, oşteni străini aduşi de vînt din Apus, şi din externul Răsărit, femei şi copii foiau prin bălţi de noroi şi lumină. Încălziţi de instincte, se cercetau şi se urmăreau ca nişte nesigure umbre de fantasmagorie.

Întîmplarea le scoase înainte o trăsură cu doi cai slabi şi colţuroşi. Birjarul bărbos îşi aduna necontenit poalele mantalei şi-şi trăgea pe urechi căciula jerpelită. Cumpănindu-se nesigur, în scrîşniri de arcuri, se aşezară. Paul şi doctorul în fund, Mary pe genunchii lor.

— De unde ai mai dezmormîntat, bre, corabia asta? întrebă doctorul încercînd a rîde.

— Vai de capul nostru, domnule ofiţer! răspunse morocănos birjarul. Am ajuns zile negre. Ne-au luat caii şi trăsurile cu care ne hrăneam. Acuma ne-am întors la căruţele vechi, zvîrlite prin funduri de şoproane... şi la caii căzuţi.

— Cine vi le-a luat?

— Eu ştiu? *Statul!*

Mormăind nemulţămit, bătea necontenit cu biciul în mîrţoagele slabe, c-o întunecoasă pornire de mînie. La o întrebare nedesluşită a doctorului, Mary nu răspunse. Tăcea tulburată şi se ferea din cînd în cînd de şfichi.

Cînd ajunseră în strada liniştită şi întunecoasă, între grădini, sub turnul cel vechi al casei boiereşti, doctorul se coborî şi-i petrecu pînă la terasă. Mary îi întinse mîna, el i-o sărută respectuos, în tăcere, apoi se întoarse şi intră în întuneric cu capul plecat şi cu umerile ridicate.

— E un om foarte cumsecade... zise încet Mary. Apoi

puse mîna pe braţul lui Paul, privindu-l curios prin întuneric.

— Ei? Azi ai a-mi spune ceva?...

Tînărul se aştepta la întrebarea asta. Îşi formulase în gînd un răspuns nedesluşit şi minciunos. La întrebarea ei, avu şi simţimîntul că trebuie să se apere de ceva. Uită fraza din minte, şi zise simplu şi cu prietinie:

— Nu, nimic deosebit!

Ea îl privi atent.

— Nimic, nimic?

— Te încredinţez, Mary.

Totuşi vocea îi era nesigură. Îndîrjit atunci, îşi repetă răspunsul c-o încreţitură nerăbdătoare şi duşmănoasă a feţei. Parcă deodată vroia să rupă şi ultima legătură cu viaţa lui trecută, să se izoleze cu sălbătăcie în viziunile sensuale care-l stăpîneau, fioroase şi bolnave.

Amîndoi intrară tăcuţi în odaia paşnică a cucoanei Leonora. Ciripitul lui Codinuţă, sub lampă, în faţa cărţii cu icoane colorate, păru a o deştepta pe Mary. Cu faţa luminată se repezi asupra copilului sărutîndu-i ochii.

Cucoana Leonora privea atent la Paul:

— Ce ai? Ţi s-a întîmplat ceva?

El rîdea sărutîndu-i mîna. Nu, n-avea nimic: dimpotrivă, se simţea foarte bine.

— Se simţea totuşi, în fericirea lui, intrînd în necunoscut şi despărţindu-se cu desăvîrşire de ai săi.

Tăcut, doctorul Baciu se întorsese la trăsura cea hodorogită. Se urcă în ea, în scrîşniri de arcuri, şi se lăsă greu în fund, ca într-o bulboană.

— Mergeţi acasă, domnule *doftor?* îl întrebă birjarul şi-lînvălui c-o aburire de fum de tutun şi băutură.

— De unde mă cunoşti? vorbi Baciu.

— Ei, cum să nu vă cunosc, domnule doftor? Sunteţi de-aici din tîrg şi v-am dus de multe ori în ţinutul nostru... Dumneavoastră nu vă mai aduceţi aminte.

— Care ţinut?

— În ţinutul nostru, domnule doftor. Parcă

dumneavoastră nu ştiţi? În mahalaua sărăcimii, lîngă Bahlui. Acolo acuma nu mai este pîne şi carne, domnule doftor, da-n schimb avem boală destulă...

Birjarul cel bărbos începu a rîde şi doctorul simţi iar mirosul de băutură şi tutun.

— Domnule doftor, urmă el mînuind cu putere biciul pe spatele mîrţoagelor, cînd mi-a luat caii cei buni, dac-aş fi fost eu un boier, m-aş fi ridicat cu puterea. Da' aşa mi-a pus pumnu-n gură ş-am tăcut. Da' să vezi mata, că baba nici acu nu mă slăbeşte. Tot mă suduie şi mă blastămă c-am fost un păcătos ş-un nemernic.

Bată-te Dumnezeu, măi babă, da' am să m-apuc eu de c*hept* cu Statu?

— Cu cine?'

— Cu Statu, domnule doftor. De ce rîzi dumneata? Poate unde mă vezi că-s cam băut? Ce să fac? Atîta *talant* am şi eu. Altfel n-aş mai putea trăi pe lume... Eu am avut doi feciori, domnule doftor... îi ştii dumneata, – da' nu ţi-i mai aduci aminte... Ş-amîndoi au murit acuma. S-au dus sănătoşi şi voinici, ş-au pierit fără să fie vinovaţi cu nimica... Unul avea nevastă. A căzut şi nevastă-sa de boală acu două săptămîni. Ne-au rămas, mie şi babei, trei orfani. Trebuiesc lemne, domnule doftor, şi pîne, – de carne nu mai spun nimica...

Din cînd în cînd, la o lucire fugară de bec electric, doctorul vedea profilîndu-se pe întuneric figura bărboasă şi zbîrlită a birjarului şi trupu-i zdrenţeros. Şi ascultîndu-l cum vorbeşte c-o voce răguşită şi groasă, întreruptă de lovituri grele de bici, – încet-încet începu să iasă din tulburarea sufletească a zilei aceleia. Chipul Maryi îi mai zîmbea încă în amintire, dar în juru-i începeau să se îmbulzească fantomele din ţinutul sărăcimii, din valea aceea mlăştinoasă a Bahluiului, unde la două zile o dată cerceta un popor gol şi flămînd, cu ochii plini de friguri.

— Haidem devale, zise el către birjar.

— Aşa-i că tot la noi mergi? rînji birjarul. Da-i degeaba, domnule doftor. La noi nu trebuiesc leacuri de la spiţerie.

La noi trebuiesc lemne şi pîne...

Vechiul drum prin uliţi înguste şi printre ziduri leproase ducea în întuneric. Doctorul Baciu simţea în nări miasmele cunoscute. Şi dintrodată adînca mizerie a locului îl copleşi, alungînd orice altă preocupare. Avea impresia că se leagănă în barca unui funebru Charon. Trecînd Stixul, ştia că va intra în lumea umbrelor durerii. Acolo sînt rîuri de glod. Acolo sînt temniţi umede, fără lumină şi foc. Acolo zac pe paturi goale tificii şi flămînzii. Acolo războiul a întins deplin zăbranic de moarte. Drumul acesta la bolnavii lui de aici totdeaua parcă-i umplea gura de otravă şi trupul de painjeni.

— Du-mă la fata Băcăliţei, zise el tare către birjar. Să opreşti pe uliţa asta, la numărul 19. E lehuză; n-am văzut-o de alaltăieri...

Birjarul îşi biciuia caii suduindu-i şi înainta greu prin bălţile glodoase.

Cînd doctorul intră prin hlei noroios şi gunoaie, sub streşina scundă, la numărul 19, se lovi de prag, pipăi clampa de la uşă, şi răzbătu într-un abur greu şi nesuferit.

Două femei firave, cu mînile încrucişate pe piept se ridicară de lîngă horn prin pîlpîirile opaiţei, şi una deodată începu a ţipa chinuit şi întrerupt, parcă glasul îi era tocit.

— Ce este? întrebă doctorul.

Femeia gemea stins şi cu hîrbul opaiţului lumina tremurat ungherul de lîngă horn. Acolo pe scînduri, subt o pînză, sta întins un trup, – şi-n lumina roşcată lucea un obraz ca de ceară, cu pielea întinsă pe oase ascuţite.

— Cînd a murit? întrebă încet doctorul.

— La amiază... la amiază... ţipa stins şi răguşit femeia... La amiază. E frig, n-am avut cu ce-i face ceai şi zamă. Toţi murim, domnule doftor, toţi ne ducem de-acuma... Nu ne lăsa, domnule doftor!

Doctorul Baciu simţea painjenii şi veninul, şi ieşi repede spre birjarul fantastic.

PARTEA A TREIA

Atuncea am fericit pre cei morţi... şi mai norocit este cel ce încă n-a fost, carele încă n-a văzut răutăţile ce se fac sub soare...

I

La începutul lui martie 1917, ajunseră în Munţi la Caşin cele dintăi zgomote ale surpării marei împărăţii a Romanovilor. Frîiele nevăzute, care struneau încă imensul front al Răsăritului, parcă s-ar fi rupt deodată. Şi ca o dîră de pulbere se aprinse de la Marea Baltică, prin Polonia şi Carpaţi, la Dunăre. Un singur cuvînt, într-un suflu de uşurare, umfla piepturile mulţimilor cenuşii aduse dintr-o jumătate a lumii şi îmbulzite între tunuri şi răţele de sîrmă: *Mir!* pace!

Gazetele care soseau cu proclamaţii, curierii entuziaşti în automobile de culoarea humei vorbeau în fraze largi despre o nouă orînduire, despre *republica,* despre pămînt şi libertate; mulţimea n-avea însă înainte-i decît un singur gînd îndărătnic, o voinţă mai înfricoşată decît mormîntul

anilor de suferinţă: pacea şi întoarcerea la căminuri.

În sectoarele ruseşti, războiul era ca şi isprăvit. Autoritatea ofiţerilor căzuse ca o zdreanţă netrebnică. De dimineaţă pînă sara, tovarăşii libertăţii, rozînd seminţe de sora-soarelui, se strîngeau în adunări şi ascultau oratori improvizaţi.

Ieşiţi ca din temniţile unui vis rău, ascultau poveştile despre destrăbălările curţii lui Nicolai ftaroi, despre împărătească şi stareţul Grigorie Rasputin, despre spargerea acelei imense şi întunecoase poliţii de siguranţă care apăsase ca un capac de schijă sufletul lumii.

Adrian Plopeanu şi ofiţerii regimentului 89 vedeau din poziţia lor, de pe culme, dintr-o margine de sat, mişcările acestea de sărbătoare ale regimentelor siberiene vecine cu ei. Ascultau în amurg coruri melodioase, înălţîndu-se spre cer şi vibrînd în văi, şi rămîneau tăcuţi, cu ochii aţintiţi spre răţelele de sîrmă şi liniile neclintite ale inamicului. Erau zile de tihnă şi de aşteptare. Numai din cînd în cînd, rar, aeroplane graţioase se înălţau în cerul albastru şi pluteau pe undele văzduhului cu vuiet monoton de bondar. Munţii albaştri se zugrăveau curat pe orizont şi pe codri pluteau pîcle alburii. Pămîntul umed avea un miros proaspăt de primăvară.

Ieşiţi din umedele lor gropi de iarnă, soldaţii români lucrau tăcuţi la trista şi neagra lor gospodărie. Rectificau şanţurile, dregeau bordeiele. Apăsaţi de doruri şi de gînduri de mîhnire, loveau domol cu cazmalele şi cu hîrleţele; pe urmă se îndreptau atenţi, ascultînd cîntecele depărtate ale ruşilor.

— Afacerea asta-i cu bocluc, vorbi într-o după-amiază cătră ofiţerii din juru-i colonelul Vidraşcu. Tot mai serios mă gîndesc că războiul nostru se isprăveşte. Soldaţii ruşi înlătură rîzînd pe ofiţerii lor şi ies la răţele, ca să bată palma cu nemţii...

Erau la rezervă, pe un tapşan deschis, în faţa căsuţei colonelului. Satul se revărsa risipit subt o sprînceană de deal. În dreapta, un unghi negru de pădure de brad.

Înainte, spre inamic, ondulaţii de teren şi tufărişuri, sub fierberea de lumină a soarelui de martie.

— Mai urît mi se pare faptul că, pe alocuri, brutalizează pe ofiţeri şi le smulg tresele... observă căpitanul Racovăţ. Te gîndeşti că asta se va petrece în curînd şi subt ochii soldaţilor noştri...

— Se poate să fie altfel? întrebă Adrian. Stăpînul care a lovit şi-a asuprit a scăpat din mînă biciul. Sclavul care poate lovi la rîndul lui e fără milă... Oamenii noştri sînt însă liniştiţi...

Colonelul Vidraşcu dădu cu grabă din cap:

— Şi eu sînt de aceeaşi părere. Ţăranii noştri au alt suflet, au mai multă blîndeţă şi mai mult respect de autoritate.

— Că au alt suflet, se poate, replică vioi Plopeanu... Dar cine poate judeca mişcările mulţimii şi crizele ei sufleteşti? Revoluţia e o boală, şi într-o bună zi ne putem molipsi şi noi. Şi în ziua aceea eu nu m-aş încrede deloc în blîndeţa celor răsculaţi.

— A, nici eu! strigă rîzînd colonelul. Mai bine să ne ferească Dumnezeu... Cu toate acestea, stau şi mă gîndesc. Eu am petrecut o iarnă întreagă cu dînşii, alături, în bordeie. M-am învălit în tohoarca mea, am mîncat ce s-a întîmplat, am şi răbdat dac-a trebuit... Eu parcă m-aş gîndi că nu se poate ca omul meu, căruia-i spun pe nume, să-mi puie mie mîna în beregată.

— Chiar crezi, domnule colonel, că nu se poate? întrebă cu jumătate de voce Racovăţ.

— Eu ştiu? Eu nu pot lămuri, dar cred că nu se poate... răspunse colonelul privind la Adrian.

O corvoadă de soldaţi cu obrazuri pămîntii şi supte trecu. Aveau ochiul neguros şi aţintit. Ofiţerii îi priviră în tăcere, cu sentimente şi gînduri nouă. Locotenentul Plopeanu zise:

— Cine poate în adevăr să ştie? Poate resemnarea lor nesfîrşită e un semn de oboseală şi zdrobire... Poate, în întunericul minţii lor, ei înţeleg totuşi că îşi apără un pămînt al lor... ceva nedesluşit... ceea ce au apărat şi alţii înaintea

lor... Pe cînd ceilalţi sînt din alt capăt de lume. Ce le pasă lor? La dînşii nu-i război. Ce caută ei aici?... Ei se duc acasă.

Ofiţerii tăceau. Observaţiile liniştitoare, în fond, nu puteau mulţămi pe nimeni. Chestia aceasta rămase sub negură ca toate celelalte preocupări ale vieţii ş-ale morţii. Se despărţiră.

Adrian coti pe după casa colonelului şi se lăsă pe o cărare, spre bordeiele companiei lui. Subt un pripor, ardea focul bucătăriei şi cîţiva oameni stăteau cinchiţi în jurul cazanelor, fumînd şi vorbind încet. Din cînd în cînd se apărau cu palma întoarsă de fum şi de dogoarea jarului. Mai la o parte, pe pajiştile zbicite, alţii îşi curăţau şi-şi frecau armele cu o atenţie încordată, cu sprîncenele încruntate şi buzele strînse. Zărind de departe pe ofiţer, unii şopteau; şiragurile parcă se pregăteau să se ridice în picioare. Plopeanu coti, ca să nu-i tulbure, ş-o luă pe-o cărare, spre culme.

Sus, adia vîntul, cu un zuzuit subţire, în tufişurile uscate. Cîteva păsărele singuratice tresăriră ţîrîind şi zburară drept înainte, spre flacăra de aur a soarelui în asfinţit. Pe-o colină se zăreau zigzaguri neregulate de răţele de sîrmă ghimpată. O linişte mare plutea peste văi şi coline în care toată iarna oamenii îngropaţi în pămînt se hărţuiseră şi se omorîseră. Adrian îşi aduse aminte c-un repede fior de amărăciune de această cumplită iarnă, cu asprimi nemaipomenite şi umezeli bolnave. Hibernase în bordeiul de pămînt ca o sălbătăciune, mîncînd, dormind, jucînd cărţi şi ascultînd bătaia tunului, ca o trudnică şi zdrobitoare măsurătoare a timpului mort. Acuma, însfîrşit, în calmul celor întîi zile calde, ca deşteptat dintr-o febră, avea o aprigă simţire de renaştere. Începea iar să se gîndească la ai lui, să-i dorească, să-i viseze în ceasuri de nesomn.

Deasupra munţilor lumina rămase o vreme ca un chenar violent de purpură pe albastrul marin al codrilor; apoi cînd se cufundă în adîncimi, numai în nourii înălţimii mai stărui puţin o răsfrîngere viorie. Sara rece îl înfăşură deodată. C-un simţămînt de nelinişte, se întoarse.

Oamenii stăteau adunaţi strîns în jurul focurilor bucătăriei şi mîncau. Aveau în gamele fiertură. Unii îşi puteau îngădui luxul unei linguri, alţii sorbeau de-a dreptul din vasul de fier, după ce muşcau din pînea neagră. La apropierea lui Adrian, se rînduiră în tăcere. Ofiţerul trecu la un cazan, primi lingura din mîna unui bucătar şi gustă supa. Dădu din cap. Era aceeaşi zamă, sarbădă, punctată cu stele de grăsime.

— Oricum, zise el către oameni, tot e mai bună decît supa de mazăre...

— Trăiţi, domnule locotenent, răspunse un soldat: ş-aceea era grasă, că era mai mult cu gărgăriţi...

Adrian zîmbi. Oamenii se veseliră o clipă, în lumina care bătea de la cazane. Apoi începură iar să mînînce, sorbind zgomotos şi înfulecînd bucăţi mari. Adrian trecu printre ei. Îi privea. Erau aceleaşi figuri melancolice, aceiaşi ochi aţintiţi, cătrăniţi de suferinţă. Cu gîndul că avea de făcut observaţii aspre plutonierului şi elevului că nu-i găsise între oameni la masă, locotenentul Plopeanu trecu şi se şterse în umbră.

În urma lui, un soldat, cu obrazul roşcat încreţit şi stropit de pistrui, explica celor care erau în juru-i cum a fost întîmplarea cu *zupa* din ajun.

— Pesemne că bucătarul a fiert nişte ciolane bătrîne de mamă de bivol... zicea el. Cînd mi-a venit rîndul să-ntind gamela, mi-a lepădat în zamă o bucată de măduvă de care m-am spăriat... Măi oameni buni, nu ştiam ce să fie... Avea aşa un fel de picioruşe, şi trup, şi căpuşor cu urechi... Parcă era un căluţ *mîţiţăl...* Văd pe domnul *ilev* că vine asupra mea. Ies cu lingura deasupra gamelei şi-i arăt: «Domnule *ilev,* nu ştiu ce să fie pozna asta... Ia uitaţi-vă şi dumneavoastră». Ia el lingura cu căluţul, o întoarce, o suceşte, se uită de aproape, o miroase – de unde să ştie el că-i măduvă bătrînă? Aşa de tare s-a minunat el, care nu se mai află. Ş-a rămas aşa că s-a iscat în *zupî* un fel de dihanie, da’ nu se poate şti ce-i...

— De aceea era el aşa de supărat ieri... observă un glas din umbră.

— De aceea... De unde să ştie un băiet ca dînsul ce-i în zama noastră? Eu cred că s-a dus ş-a spus lui domnu locotenent că noi mîncăm cai. Mai mare groaza!... De aceea a venit domnu locotenent ş-a gustat...

Compania îşi isprăvea cina săracă şi focurile bucătăriei se alinau în răsfrîngeri rubinii de jaratic. «În tăcerea cuprinsului, sub cerul de coloarea violetelor, sosiră de departe armoniile unui cor.

— Cîntă ruşii, vorbi un glas. Ei acuma toate le-au isprăvit şi se pregătesc să se întoarcă acasă...

Altcineva adaose:

— Cînd a veni şi pentru noi vremea asta?...

— Mai este, răspunse povestitorul cu căluţul. Dar la urmă tot trebuie să se încheie... Cît sîntem datori, om plăti: ca boul care trage pînă ce cade. Şi pe urmă ne-om duce acasă. Da' acolo ce mare bine ne-aşteaptă?...

Ca şi cum vorba asta tristă ar fi fost un răspuns definitiv, nimeni nu mai răspunse, şi rămaseră pe gînduri, ascultînd armonia care adia nesigură şi cu întreruperi în umbra depărtării.

Adrian sui la deal pe cărarea pe care coborîse. Tocmai cînd ieşea pe tapşan, un soldat, gîfîind, îl întîmpină, oprindu-se la doi paşi şi sălutînd:

— Trăiţi, domnule locotenent, vă pofteşte la moment domnul colonel...

— Bine, răspunse liniştit ofiţerul, şi se îndreptă spre aşa din margine. Printre păturile puse în fereastră în loc de perdele, se strecurau aţe de lumină.

Bătu la uşă. Auzi un răspuns înfundat. Intră. Colonelul stătea pe un scaun de lemn, cu mîna stîngă pe măsuţă şi cu capul aplecat pe braţ. La glasul de salutare al lui Adrian, ridică un obraz pămîntiu, cu ochii trişti cufundaţi sub sprîncene, şi răsuflă adînc, sorbind aer cu gura căscată.

— Tot cu suferinţa dumneavoastră, domnule colonel?

— Tot. De-acu aşa am s-o hîrîi pînă la sfîrşit. Ştii, Plopene, că ne părăseşti? adăogi încet colonelul, privindu-l ţintă.

Adrian nu înţelegea. Colonelul apucă de pe masă ordinul

Cartierului şi i-l întinse,

— Ceteşte. Eşti chemat urgent la Cartier, în interes de serviciu...

Cu ochii asupra hîrtiei, locotenentul Plopeanu rămase în picioare, neclintit în faţa colonelului. Înţelegea acum cele cîteva cuvinte din ultima scrisoare a mamei lui. Vra să zică toate s-au isprăvit; de-acuma reintră în lume! Şi cu toate acestea nu sărea, nu striga, nu spuma de bucurie. Numai ca o linişte adîncă îi răzbatea în suflet din fundul finţii.

— Aşa-i că te bucuri? îl întrebă colonelul. Eu te invidiez sincer. Noi rămîxiem tot aici «în împărăţia morţii»... Îţi aduci aminte de cîte ori ne-am făcut că ridem. Cu inima încrîncenată. De această împărăţie?...

— Domnule colonel, răspunse Adrian, ceasurile pe care le-am petrecut împreună nu se pot uita...

Spunea o minciună: căci ar fi dorit ca în clipa aceea chiar să le poată şterge din amintire. Totuşi o undă de înduioşare îi veni sub pleoape, privind la ochii adînc mîhniţi şi bolnavi ai colonelului.

— la te rog un scaun, îi zise Vidraşcu. Pleci mîne dimineaţă, nu-i aşa?

— Da, domnule colonel...

Faţa nebărbierită şi neagră, aspritâ de păr cărunt, a colonelului, rămase neclintită sub lampă, cu ochii duşi. Oftînd iar adînc, cu gura deschisă, întinse spre Plopeanu mîna:

— La revedere, îi zise el; cine ştie...

Ar fi vrut să mai spuie parcă ceva, dar făcu un gest vag cu mîna: nu mai avea nimic de spus; – ce putea să mai spuie? Parcă cel ce pleca nu-şi dădea socoteală de sentimentele lui?

— La revedere, domnule colonel, răspunse Adrian, ridicîndu-se. Trebuie să vă mulţumesc pentru toată bunătatea ce mi-aţi arătat...

Colonelul dădu din cap, zîmbind. În adevăr, acestea sînt vorbe goale, se gîndi ruşinat Plopeanu.

— Să nu uiţi să treci pe la casier... adăugi colonelul,

rezemîndu-şi iar fruntea pe braţul stîng.

Adrian ieşi cu inima strînsă. Dar în batalionul lui, la «comandament», camarazii, înştiinţaţi de aghiotantul lui Vidraşcu, îl primiră cu strigăte, cu urale şi cu pahare de vin.

— Domnule locotenent, vorbi căpitanul Racovăţ, ridicîndu-se în picioare; un asemenea eveniment fericit trebuie sărbătorit. Şezi şi gustă din ospăţ şi pune mîna pe-o cupă...

Adrian strîngea mînile întinse, răspundea cald la zîmbete şi la întrebări. Nu, nu ştia nimic; el n-a intervenit. Poate familia lui să fi făcut oarecare demersuri...

Uralele şi firitisirile *se* sfîrşiră îndată. Adrian îşi dădea socoteală că nu era nici un motiv ca să fie prea prelungite. Plecarea lui nu putea deştepta decît dorinţi şi păreri de rău...

II

Dis-de-dimineaţă, pe întuneric, plecă într-una din căruţele companiei, între bagajele împachetate în pripă. Ordonanţa, Ilie a Mărioarei, sta dinainte alături de soldulul care mîna caii. Cu picioarele îngropate în fin, strîngîndu-şi la piept mantaua blănită, privea la spatele încovoiate ale oamenilor, fără alt gînd desluşit decît ceva plutind într-o lumină sură şi depărtată: laşii şi căminul unde va găsi pe-ai lui. Lunile de campanie, zilele negre ale retragerii, pîcla iernii, mormîntul din care se ridicase, — toate erau acum ca un vis tulbure, care se risipeşte şi se şterge la deşteptare. Camarazii rămăseseră îndărăt, în noapte. Pe soldaţii cenuşii şi mîhniţi nu-i mai văzuse. Peste toţi şi toate apăsa pîcla munţilor. Întorsese spatele fără nici o mişcare de suflet.

Înaintea lui, în depărtări, se încovoiau siluete nedesluşite de dealuri. Pe drumul moale caii mergeau în trap liniştit şi căruţa avea zguduiri fără zgomot. O margine de crîng, cîteva căsuţe tupilate în podgorii răsăriră ca din pămînt şi

rămaseră în urmă. La un corn de sat, simţi mişcare de căruţe şi de oameni; auzea glasuri şi îndemnuri. Pe urmă, trecînd iarăşi în singurătate, îl împresură de pretutindeni tăcerea.

Pe orizontul răsăritului, într-o vreme, întunericul începu a slăbi şi-o aburire foarte uşoară de lumină născu. Cerul parcă se înălţa deasupra, albăstrindu-se, şi geana de ziuă crescu într-o linie însîngerată. Căruţa se afla acum pe-o culme de deal şi înainta încet, în pasul cailor. În văi apăsau pînze reci de pîcle lăptoase. Şi din lumina crescută a depărtării sosiră grabnic cîteva paseri străine, cu bătăi iuţi de aripi, chemîndu-se cu fluierări dulci. Trecură îndărăt, încovoindu-se în văi.

Parcă dintrodată solii aceştia, veniţi din lumină, l-ar fi deşteptat. Un cîmp arat se desluşea în stînga. Pe marginea drumului luceau, pline de rouă argintie, ace fine de iarbă. Şi mirosul ascuţit al începutului de primăvară îi umplu sufletul. Izvora de pretutindeni, din pămîntul dezgheţat. Şi ca o băutură tare îi aduse sîngele-n ochi şi-n obraji. O bucurie, demult înăbuşită în el, tresărea aprig încleştîndu-i inima. Şi setea de viaţă nouă îl înfioră prelung. Căzuse într-un adînc, negru, ş-acuma ieşea la lumină. Se strînsese ca o fiară nemernică asupra lui însuşi, cu energia scăzută şi amorţită; acuma, biruitoare, fulgerau în el dorinţile neistovite. Parcă abia acum începea să preţuiască bunul acesta imens pe care lumea îl părăduieşte în chip stupid. Aspra dorinţă de muncă, planuri nouă de viaţă îi umblau în sînge.

— Să nu cumva să pierdem trenul, – zise el cu glas mişcat către soldaţii de pe capră.

— Nu, domnule locotenent, asta nu se poate... răspunse cel ce mîna, fără să întoarcă obrazul.

Adrian îl cunoscu după voce.

— Tu eşti, Chiriţă?

— Eu, domnule locotenent..

Adrian se gîndea: «Trebuie să trimet o cinste celor care au rămas acolo... Am trăit bine cu ei... Am plecat fără să-i mai văd.»

Apoi, în lumina de aur a răsăritului, cugetul neastîmpărat îl cufundă în planurile nedesluşite ale vieţii viitoare. Ce-or fi făcînd cei de-acasă? Ce face copilul? Are să cadă deodată între ei. Ce face Mary? O văzu deodată pe mititica lui tovarăşă, zîmbindu-i, cu ochii mari, cu gropiţa ei din obrazul drept. Avea sensaţia stranie a sărutării şi fiorul ascuţit al dorinţii, lîngă ea... — închise ochii şi se lăsă legănat de căruţă, cu iluzia aceasta zguduitoare.

Cînd ajunse tîrziu la un rateş vechi, cu boltă, în preajma unei gări mici, parcă s-ar fi deşteptat din somn. Îşi destinse braţele şi picioarele amorţite şi coborî din căruţă. Ilie a Mărioarei începu a cotrobăi prin fîn şi a trage cu mişcări domoale lădiţa de ofiţer, un geamandan, un pachet de cărţi, două pături. Le rînduia jos, în cărarea zbicită, se pleca şi iar îşi arăta în lumină obrazul firav şi palid, fără mustaţă. Chiriţă scoase zăbalele cailor mărunţi şi lepădă dinaintea lor o sarcină de trifoi uscat.

Ofiţerul privea în tăcere. Hangiul ieşise sub boltă, aşteptînd.

— Ai scos tot? întrebă Adrian.

— Da, trăiţi, domnule locotenent, răspunse Ilie a Mărioarei.

Celălat soldat întoarse obrazul. Încercă să zîmbească. Zise cu vocea-i liniştită:

— De-acu, domnule locotenent, dumneavoastră nu vă mai întoarceţi la noi...

— Nu ştiu, răspunse Adrian; poate... Să vedem de ce mă chiamă la Iaşi. Şi fără ă-şi mai aminti de gîndul său din zori, se scociorî în buzunare, scoase portofoliul, îl deschise şi alese o hîrtie albăstrie, înegrită şi scămoşată...

— Chiriţă, zise el vesel, cît or ronţăi caii, intră colea şi te încălzeşte c-un pahar de vin.

— Trăiţi, domnule locotenent, murmură soldatul...

Plopeanu porni uşor spre gară. Soldaţii rămaseră o clipă în urmă, vorbind cu glasuri scăzute. Apoi a Mărioarei încărcă în spate lădiţa şi luă în dreapta geamandanul, pe cînd celălalt îl ajuta potrivindu-i la subsuori celelalte

pachete. După aceea rămase singur lîngă caii lui, cu hîrtia albăstrie şi scămoşată în mînă.

III

În tren, Adrian Plopeanu găsi gazete proaspete de la Iaşi şi le desfăcu înfrigurat, pe cînd tovarăşii lui de drum discutau ultimele evenimente. Era o siguranţă şi-o incompetenţă pe care el de mult le uitase, despărţit de lume cum se alia în amorţeala frontului. Acuma regăsea c-un fel de simpatie intonaţiile şi atitudinile vechilor oameni. Şi zîmbea, stăpînindu-şi pentru sine cugetările care se îmbulzeau în el. Frontul Carpaţilor era liniştit; asta o ştia. În Apus, aceeaşi înceată, greoaie şi încordată sforţare disperată în coridoare subterane, sub cutremurul miilor de tunuri. Şi în marea Rusie, o revărsare de lumină peste mulţimi agitate, o rîvnă, o dibuire nesigură spre încîlcite căi ale viitorului. În convorbirile lor, tovarăşii de tren dădeau soluţii pentru rezolvirea marilor bătălii şi vedeau, c-o hotărîtă mulţămire, potolirea valurilor ruseşti înăuntru, pentru ca apoi să se întoarcă furioase şi nebiruite către graniţi. Se făceau comparaţii cu vechile armate ale republicii franceze – şi se găseau asemănări care puteau linişti grijile imediate ale fiecăruia şi neliniştile cu care venea primăvara.

În mirosul proaspăt ai cernelei tipografice, Plopeanu visa zîmbind reintrarea lui în viaţa agitată a publicisticei. La Iaşi negreşit îşi va lua iar locul lui. Simţea acuma că sînt atîtea de spus; în ceasurile lui moarte i se îngrămădiseîn suflet atîta nemulţămire veche şi atîta amară nevoie de viaţă nouă, încît cariera lui îi apărea limpede şi biruitoare. Cu cît trenul străbatea tot mai mult către Iaşi, ogoarele desmorţite în primăvară, cu atît mai limpede şi înduioşat se vedea altul, desfăcut din negurile morţii.

În gara Bacău coborî, cu ordonanţa după el. Trebuia să aştepte formarea unui alt tren. Şi în furnicarea pitorească şi vioaie a mulţimii, rămase, o vreme pe peron, privind convoiuri lungi de platforme încărcate cu tunuri şi chesoane, care huruiau domol şi neîntrerupt, trecînd spre sud.

— Acestea sînt armele revanşei, zise cineva lîngă el. Vorbele acestea îl surprinseră plăcut. Erau un germene pentru pagini de nădejde şi de îndîrjire. Revăzu deodată pe tristul colonel Vidraşcu. Obosit de boala lui de inimă, în negura munţilor, cetind, cu capu-n palme, acele calde evocări ale suferinţilor iernii, vibrînd de fiorul nădejdii ş-al renaşterii. Fără îndoială, plecarea lui de-acolo era o dreaptă orînduire. «Viaţa mea începe să aibă un înţeles», — îşi zicea el fericit.

Îşi făcu cu greu loc într-un colţ de încăpere, la o masă goală, înconjurată de figuri amestecate; tîrgoveţi, ţărani, soldaţi, ruşi descinşi şi fără arme, în uniforme vinete. Cînd se aşeză pe geamandanul împins printre lume de Ilie a Mărioarei, băgă de samă că cineva de alături îl privea zîmbind. Îşi întoarse faţa. Un rus tînăr sta lîngă el. Nu era ofiţer, căci n-avea trese. Pe mantaua lui însă, la piept, purta insigna universitară. Ochiul negru şi ager, nasul drept şi ascuţit deasupra unui puf fumuriu de mustaţă îi dădeau o înfăţişare cutezătoare şi simpatică.

Adrian Plopeanu simţi că tovarăşul acesta vrea să intre în vorbă cu el. Îi adresă o întrebare în franţuzeşte.

— Dumneata aştepţi trenul pentru Iaşi?

Rusul înţelese. Da, mergea la Iaşi. Dar amestecînd cîteva vorbe nemţeşti, îi mărturisi că nu prea vorbea franţuzeşte.

— Nu face nimic, îi răspunse Plopeanu; eu pricep puţin nemţeşte. O să ne înţelegem în amîndouă limbile...

— *Tres bien...* răspunse rusul dînd din cap şi zîmbind mulţămit.

Începură a vorbi într-o limbă comică, zdrenţuită şi incomplectă. Rusul îşi spuse numele: Vladimir Ivanovici Plotnicov. Era de loc din Turchestan, dintr-un ţinut muntos,

locuit de seminţii tătărăşti. Părinţii lui fac de mult acolo negoţ şi erau oameni bogaţi: *beaucoup riches...*

— *Très riches,* se crezu Plopeanu obligat să-l îndrepte.

— *Ja, très riches...* aprobă rîzînd Vladimir Ivanovici.

De acolo, de la Taşchent, a făcut, cu parcurile de tunuri trase de bivoli, patruzeci şi şapte de zile pînă la căile ferate europene. De-acolo, din negura Asiei, a venit foarte multă oaste, călăreţi pe cai mărunţi şi păroşi, cu suliţi lungi şi săbii încovoiate.

— Ştiu. Tatarii sînt cei mai buni călăreţi din lume, răspunse Adrian.

— Aşa este, zîmbea Plotnicov, *sehr gut, bons cavaliers...* A dat ţarul poruncă, ei au venit. *Tzar donné ordre, sie sind gekommen...*

Deodată rusul începu a rîde.

— A! Acuma nu mai este ţar. Ţar plecat! În Rosiia acuma este *revoliuţia* şi *svoboda!...*

— *Liberté!* zîmbi Adrian.

— *Da, liberté, liberté!* rîdea Plotnicov, arătîndu-şi un şir alb şi ascuţit de dinţi.

Acum în *Rosiia* are să fie bine. Nu mai este poliţie, nu mai sînt spioni. Gazetele pot spune adevărul. Nobilii n-au să mai poată asupri poporul. De-acuma poporul dobîndeşte pămînt şi libertate. Tot pămîntul trebuie dat ţăranilor, zicea Vladimir Ivanovici zîmbind cu bunătate. Ei lucrează pămîntul, al lor trebuie să fie pămîntul. Fabricile de asemenea trebuie să fie ale muncitorilor. Facem pace şi dreptate, se silea el să lămurească. Nu mai sînt săraci. *Toţi oamenii fraţi...*

— Dar ce faceţi cu războiul? întrebă Adrian.

— Război? Război nu trebuie. Toţi oamenii fraţi. Războiul îl fac capitaliştii *burjui;* şi poporul piere, zadarnic, de trei ani de zile... Poporului îi trebuie pîne şi lumină...

— Aşa este, dar ce facem noi?... La noi duşmanul e-n ţară. Dumneavoastră sînteţi aliaţii noştri...

— Aha-ha!... rîdea Plotnicov. Voi aliaţi cu ţar. Nici la voi nu trebuie război. Şi la voi trebuie dreptate... Poporul nu

vrea nicăieri război... Poporul vrea pîne şi dreptate...

Adrian asculta tulburat. Acest Vladimir Ivanovici Plotnicov, venit din întunecimile Turchestanului, vorbea tulbure, însă c-o energie ciudată... Părea iluminat de o religie nouă. Ca şi la alţi ruşi pe care-i cunoscuse, Plopeanu găsea în acest necunoscut o credinţă neclintită şi naivă. Fără să vreie, îl compara cu sufletele întortochiate şi dospite parcă în viclenii ale oamenilor din societatea în care trăise. O lume întreagă i se ridica înainte, sceptică, egoistă şi îmbătrînită. Şi de dincolo, din Răsărit, veneau copiii aceştia cu ochii blînzi, crezînd fără nici o umbră de îndoială într-o lume nouă.

Plotnicov îşi urma înainte divagaţiile lui, într-o limbă amestecată, şi Adrian, ascultîndu-l, se simţea mişcat pînă în fundul sufletului de acele vorbe simple care-i sunau la ureche necontenit: libertate, frăţie, dreptate... Da, fără îndoială, în crîmpeiul îngust de lume din valea Dunării, oamenii au îmbrăcat în haine de farsă şi paradă aceste fantome evanghelice. Acuma poate privesc cu îndoială şi spaimă la convulsiunile mulţimilor cenuşii din stepe, dar rămîn neclintiţi, aceiaşi, în cuibarul lor de rele... În mintea lui se înşirau fraze, — pe care le visa în coloanele gazetelor... Sunt multe de spus şi de făcut, gîndea el. Rămînea însă la cuvinte şi la dorinţi nedesluşite, la gazetele care îl aşteptau între cunoscuţii din viaţa trecută şi mîgîierile Maryi. Pentru a doua oară în ziua aceea imaginea ei îl cufundă într-o înfiorare dulce, şi închise zîmbind ochii.

IV

Iarăşi în tren, în după-amiaza liniştită şi luminoasă, se simţi cu totul indiferent la vălmăşagul de lume care se zbătea căutînd locuri. Un negustor ovrei care alerga de colo-colo, cu braţele întinse, căutînd să se apuce de undeva, i se păru comic. Porniră; şi văzu desfăşurîndu-se,

largă şi măreaţă, cîmpia Siretului. Văzu pluguri în depărtare. Pe costişe trăgănate. Pe deasupra smîrcurilor argintii, în văi, treceau zboruri grăbite de raţe sălbatice. I se întoarse în suflet, într-o blîndă pace, toată copilăria petrecută între colinile Moldovei. Fascinaţia aceasta a amintirilor era aşa de mare, încît se simţea cu totul singur în compartimentul plin şi-n murmurul de glasuri din juru-i. Din cînd în cînd închidea ochii în colţul lui de lîngă fereastră, apoi iar îi deschidea pe jumătate. Printr-un geam spart, se strecura pînă la el adierea vîntului, aducînd mireasmă de ţărînă. În somnia lui, se vedea la curţile albe din Luncani, copil blond şi firav, între argaţii cu plete şi vitele albe, într-o livadă largă, într-o prisacă dulce-mirositoare, la o margine de poiană. Părinţii, tineri încă, cu zîmbete fericite, într-o lumină intensă de vară... Cînele cel mare, Lăbuş care-l întovărăşea în rătăcirile lui... Vătaful Andronache cel şchiop trecea călare pe calul lui pag...

Fără să-şi deie samă cum, gîndul trecu brusc în altă parte, ca dus de-o apă repede, chemat de sensaţia dominantă a zilei. Şi văzu pe Mary sub o sprînceană de pădure de brad, în munţi, la Sinaia. Era într-o rochie trandafirie, subt o pălărie largă de paie împodobită cu maci. Ţinea pe braţe, sub sîni, un mănunchi de flori sălbatice. Avea o linie albă de rîs pe figura brună, arsă de soare.

Acolo o cunoscuse întăi, în ungherul acela ascuns, aproape de un izvor care se chema Căpriţa. Lîngă şuviţa spumoasă de apă care sărea şi se zbătea printre stînci vinete, a zărit el într-o zi, în lumina amiazii, trupuşorul acela zvelt şi nervos, urmînd ondulările şi izbucnirile izvorului. Ştia cine-i. Făcuseră chiar cunoştinţă în treacăt, în societatea amestecată şi elegantă care-şi avea sălaş de vară în umbra reşedinţei regale. Subt arcul pădurii şi lîngă izvor, Mary era însă alta. Răspîndea atîta farmec şi atîta graţie, încît Adrian deodată simţi în el pasiunea, ca o fatalitate. Din vorbă, din mişcări, din necontenita stăruinţă în preajma ei în zilele care urmară, Mary descoperi lesne că-i adorată. Se simţi măgulită că tînărul acela blond, cu

părul învolburat şi buclat deasupra frunţii, cu ochii aşa de expresivi şi sprîncenele energice, o alesese pe ea între toate. «Dumneata ai o mască de compozitor, care mie îmi place...» îi zicea ea într-o sară. Ş-atunci el a îndrăznit să-i ia mîna, să i-o mîngîie, să-i privească unghiile roze, să i-o sărute. Şi într-o zi o găsi iarăşi sub sprînceana de pădure, cu buchetul de flori, sălbatice sub sîni.

Adrian păstra încă în simţuri această primă întîlnire. Ea se lăsă cuprinsă de mijloc, înmlădiindu-se ca o iederă, şi trecură sub bolţile răsunătoare ale codrului de brad. Un miros aţîţător de ferigi umede şi de răşină îi împresura. Şi ei călcau nesimţit pe covorul ruginiu de ace uscate de cetină. Într-un tîrziu ea începu să cînte încet o arie dintr-o operă italiană. Glasul ei de contraltă crescu sonor şi pasionat. Apoi, cătră o margine de poiană, unde lumina curgea ca o cascadă de aur pe ierburi subţiri şi nalte, răsunetul melodiei încetă. În clipa aceasta, în mireasma de cuişoare şi mintă, fiinţile şi sufletele lor se amestecară. Şi era atîta încremenire în marginea de pădure, încît, din ascunzişul lor, parcă aşteptau să iasă din umezeala desişurilor încîlcite zîna tăcerii, umbră nedesluşită, cu ochii mari, rotunzi şi atenţi.

La început, amorul lor a fost misterios şi romantic. Dar chiar şi mai pe urmă, cînd părinţii aflară şi puseră la cale căsătoria, ei simţeau nevoia să se izoleze într-o legătură care era numai a lor.

Faţă de părinţi şi de prietini păstrau o discreţie delicată. Nimic, în gesturi, în priviri, nu descoperea nebuniile singurătăţii lor.

După căsătorie, în Bucureşti, Adrian începu o viaţă agitată şi absorbantă de gazetar. Împins de-o ambiţie ascunsă să-şi facă un nume mare, încerca înoiri în presa Capitalei, dînd la lumină cronici spirituale, articole de artă şi de teatru. Puse la cale ş-o revistă literară, în care propaga cu sentiment şi argumente ascuţite reînvierea romantismului. Toată această muncă de fiecare zi şi de fiecare oră era menită să înfrumuseţeze căminul «fetiţei

lui», cum îi zicea el, să-i îndestuleze nevoile ei mărunte şi nesfîrşite, găteli şi toalete, pe care ea le cerea atîrnîndu-i-se de braţ c-un zîmbet de pisică linguşitoare. Pentru dînsa însă şi pentru dragostea lor, înţelegea să muncească pînă la sfîrşit cu drag şi cu tărie.

Între ei, copilul care-i semnăna lui, creştea împresurat de atmosferă de iubire.

În acest cuib de fericire, vestea războiului căzu ca o suflare de vijelie. Plopeanu era dintre aceia care-l susţineau cu mai mult talent în presă. Mary era şi ea o entuziastă propagandistă; şi era iubită în lumea mică în care se mişca pentru pasiunea pe care o punea în izbucnirile ei contra germanilor, contra acestor «barbari noi ai civilizaţiei». De multe ori avea cu bătrînul Plopeanu, socrul ei, discuţii nesfîrşite, care de altfel nu se isprăveau nici tragic, nici cu lacrimi. El o mîngîia pe obraji ş-o săruta pe frunte, zîmbindu-i ca unui copil alintat. Ceasul cel mare însă, după doliul care-i lovise, o abătu la pieptul lui Adrian într-o izbucnire de disperare. El trebuia să plece, – şi lucrul acesta ea părea că-i înţelege pentru întăia oară. Atîrnată de gîtul lui, cu capul despletit revărsat pe spate, ea plîngea în odăiţa lor lacrimi nesfîrşite, şi-l chema cu nume dulci...

Adrian zîmbea, cu ochii pe jumătate închişi.

Însfîrşit, acuma se întoarce la ea. Viaţa lor se leagă iarăşi, într-o zi de primăvară.

V

După o noapte nesfîrşită de gînduri şi visuri, deschise ochii într-o lumină blîndă, cernută prin nouri subţiri. De şi era cu membrele îndurerate şi desfăcute parcă din pricina somnului întrerupt şi trudnic pe banca de lemn, în capul oaselor, totuşi apropierea laşilor îl făcea să uite totul. La Paşcani, Ilie îi adusese gazete. Le petrecuse repede şi grăbit, apoi le grămădise într-un colţ, mototolite. Ascultă o

vreme, căscînd, aceleaşi şi aceleaşi consideraţii asupra vremurilor şi asupra războiului, debitate cu entuziasm ori cu indignare de către ofiţerii cu care era tovarăş de compartiment. Pe urmă se întoarse către priveliştile din lungul liniei ferate. Soarele încă nu se arătase, dar îl gîcea ascuns după perdeaua de nouri. Era în văzduh o lumină parcă stăpînită, şi apele din văi aveau luciri neclintite de tipsii mari de argint vechi. Pe-o brăzdătură proaspătă, păşeau atent doi cocostîrci cu ciocuri portocalii. Se întorseseră deci şi solii luminii de pe misterioasele ţărmuri sudice... Trase o gazetă şi socoti în gînd data. Era într-o sîmbătă, 11 martie.

Încă din timpul nopţii, între gîndurile lui amestecate, îşi făcuse un plan ca o măsură de prevedere. Cum va coborî la Iaşi, să se abată pe la Cartier (care se strămutase acuma acolo de la Bîrlad) să ieie informaţii cu privire la mutarea lui. Era vădit că chemarea lui fusese ordonată pentru un serviciu din Capitală şi că la regiment n-avea să se mai întoarcă. Voia însă să se încredinţeze deplin ca să poată apoi sui fără nici o îndoială, cu inima liniştită acasă, la ai lui. Din scrisorile Maryi şi cucoanei Leonora ştia că trebuie să se ducă la casa Slătinenilor. O cunoştea: trecuse pe acolo cînd venise în Iaşi, la înmormîntarea *tantii* Elencu.

După întîrzieri şi opriri lungi în staţii, veni cel din urmă şi mai greu sfert de ceas. Apoi trenul se opri şi mulţimea prinse a se îmbulzi cu sălbătăcie prin culoare şi pe scări. Adrian îşi simţea tîmplele bătînd şi ochii fierbinţi. Se stăpîni totuşi. Aşteptă să se golească compartimentul. Şi, pe cînd ordonanţa trăgea şi rînduia bagajul, el îşi privi în tăcere chipul în umbra unui geam şi-şi potrivi cravata şi gulerul la gît. C-o linişte prefăcută îşi tăie apoi loc spre ieşire, privind fix înainte-i.

Îşi cercetă ceasornicul. Erau trei şi-un sfert. Tocmai bine să se abată pe la Cartier. Potrivirea aceasta minunată îl făcu să surîdă o clipă.

Soldatul venea greu în urmă-i, gîfiind sub povară, încălţat cu bocanci grei, încotoşmat în cojocel şi manta, avea un

obraz roş, umezit de broboane de sudoare.

— Ascultă, camarade, îi zise ofiţerul. Eu am treabă la Cartier. Tu mă aştepţi în deal, la grădina Copoului...

Soldatul privi c-un fel de spaimă spre boclucuri. Oftă încet: «Am înţeles».

Cu pas sprinten, Adrian porni pe uliţa gării, privind curios la furnicarul de lume care se ţesea prin lumina fără strălucire. Urcă treptele Rîpei Galbene. Prin squarurile sfărîmate şi pustiite din cotlonul rîpei, pe treptele de piatră, pe trotuarele prăvălatice prin care trecea grăbit, viermuia un popor nomad, nespălat şi zdrenţuit. Erau oameni căzuţi aici din necunoscut, ca lepădaţi de o furtună. Unii stăteau încovrigaţi, cercetîndu-şi şi legîndu-şi încălţările; alţii, tolăniţi pe mănătăli rupte, fumau fără grijă. Adunătura de haine heteroclite nu putea lămuri care sînt îndeletnicirile lor sociale. Aveau pe faţă însă întipărită neagra pecete a mizeriei ş-a foamei. Urmăreau pe trecători cu priviri lungi şi străpungătoare, ş-aveau parcă o atitudine de dispreţ pentru toate ale lumii.

Impresiile acestea nu şi le lămuri Adrian decît după ce răzbi în Bulevardul Carol. Cu gîndurile împrăştiate, intră la Cartier; ş-atunci se concentră în sine cu un simţimînt ascuns de teamă. Pe sălile multe şi reci, plantoanele îi dădură lămuriri. Pătrunse într-o odaie largă plină de lăzi deschise în care stăteau rînduite hîrtii şi dosare. La mese lungi ţăcăneau, neîntrerupt şi monoton, maşinile. Nimeni nu-l băgă în samă; pe uşă intrau şi ieşeau necontenit ofiţerii, gradaţii, şi funcţionarii Cartierului. Află de la un elev de administraţie că domnul colonel Algiu «are treabă la domnul general, clar vine îndată». Se aşează pe-un capăt de ladă şi trase din buzunar o gazetă; dar nu putea ceti. Un colonel cărunt, c-o înfăţişare şi c-o uniformă care arătau cu siguranţă lui Adrian că veneau de pe front, trecu pe la mese politicos, întrebînd ceva, înfricoşat parcă ele munca aceea încordată şi de tremurul înfrigurat al maşinilor de scris.

Însfîrşit sosi colonelul Algiu, un om tînăr, smead, cu privirea deschisă şi inteligentă. Îşi trecea din cînd în cînd

degetul cel mic de la mîna dreaptă, împodobit cu unghie lungă, pe sub mustaţa neagră, cu capetele rotunzite. Ascultînd pe colonelul cel cărunt, apoi pe Adrian, zîmbea dînd din cap.

— Dumneata eşti locotenentul Plopeanu? vorbi el, aţintind pe ofiţer. Te aştept de cîteva zile, domnule. Mă bucur c-ai venit... Sunteţi buni, domnilor, să treceţi la mine, în camera de alături?...

Plopeanu se simţea acuma cu totul sigur de sine. Şi-n odaia de-alături Algiu, poftind pe colonelul cel cărunt să şadă pe un scaun, lîngă biroul împovărat de hîrtii, apucă pe Adrian de braţ, şi-l duse pe lîngă păreţii îmbrăcaţi cu hărţile enorme ale războiului, pînă la draperiile roşii ale unei ferestre.

— Iată ce este, zise cu familiaritate colonelul Algiu, deschizînd o tabachere mare de argint şi ridicînd-o la înălţimea bărbiei. — Nu fumezi?— Adrian nu fuma, însă se crezu obligat să ia o ţigară fină, cu cartonul aurit, din tabacherea cea mare de argint. Iată ce este, urmă colonelul, aprinzînd o brichetă mică în formă de obuz; noi aici avem personal destul, însă avem nevoie de o minte mai ageră şi de o pană ascuţită... Cum dumneata eşti un scriitor cunoscut şi preţuit, ne-am gîndit la dumneata. Războiul azi nu se face numai cu tunul şi cu baioneta; se face şi cu pana... Dumneata ştii ce ploi de manifeste lasă în liniile noastre aeroplanele duşmanului; ştii ce informaţii otrăvite strecoară prin gazetele pe care le lasă la răţelele de sîrmă... Este de dus în domeniul acesta un al doilea război, neadormit... E o însărcinare de încredere, şi absolut confidenţială. Vom lucra împreună în fiecare dimineaţă, în biroul meu. Şi vreau să ne sprijinim pe toate legăturile dumnitale cu presa...

Algiu vorbea curgător, c-o voce cu vibraţie caracteristică de fumător, şi privea prietineşte pe Adrian.

— Domnule colonel, vă pot încredinţa că-mi voi face toată datoria.

— Nu mă îndoiesc; de altminteri munca dumnitale va fi

destul de agreabilă... O să am şi eu plăcerea să mă întorc un sfert de oră, împreună cu dumneata, la auriile rămăşiţi din lumea de altădată... la artă, la literatură...

— Domnule colonel, întrerupse cu vioiciune Adrian; dumneavoastră o dată, la Bîrlad, în vremea amărăciunilor noastre, vorbeaţi despre elegantul viconte de Chateaubriand?

Algiu îl privi mirat. Plopeanu rîdea:

— Da. Mi-a vorbit fratele meu Paul despre dumneavoastră... A venit o dată să vă ceară o informaţie despre mine...

— A, da-da... răspunse Algiu, cercînd să-şi aducă aminte. Era cu căpitanul Berceanu, care de-atunci a murit... Cum se duc băieţii cei buni! Parcă nici n-ar fi fost!...

Adrian părăsi plăcut mişcat pe colonelul Algiu; îi strînsese mîna, îl petrecuse pînă la uşă. Acuma, zîmbind, ieşea repede pe poarta Cartierului şi pornea la deal, spre Copou.

VI

Cînd ajunse la casa Slătinenilor, amurgea. În urmă, pe oraş, tresăreau lumini. Îndrumă spre subsol pe Ilie a Mărioarei, şi se avîntă pe scările de piatră. Sună. După o clipă uşa se deschise cu fereală şi figura blajină a lui cuconu Vasilică Guşilă se arătă în lumina îndoielnică. Adrian întrebă, cu inima bătînd:

— Aicea locuieşte familia Plopeanu, vă rog?

— Da, domnule, da... răspunse grabnic cuconu Vasilică şi ieşi cu totul pe uşă. Îmi daţi voie? Dumneavoastră desigur sînteţi domnu Adrian Plopeanu. Eu sînt avocatul Guşilă... (Şi strîngea mîna lui Adrian.) Poftiţi pe dincoace; pe la terasa cealaltă. Cucoana Leonora e acasă...

Păşind grăbit, cuconu Vasilică petrecu pe Adrian pînă la terasa dinspre grădină, apoi se retrase politicos.

Adrian pătrunse în odaia cucoanei Leonora tocmai cînd

Rozi, cu foarte mare luare-aminte, aprindea lampa.

— Unde-i mama? întrebă Adrian.

Rozi dădu un strigăt şi ridică mînile, parcă s-ar fi spăriat. Apoi se repezi spre o uşă scundă din părete.

— Aici, cuconaş Adrian, poftiţi aici... Cuconiţă, cuconiţă! scînci ea, pe uşa întredeschisă.

— Ce este? întrebă dinlăuntru glasul cucoanei Leonora. Cînd silueta ei naltă şi dreaptă, în negru, apăru, Adrian o văzu tulbure, prin lacrimi. Ea se şi avîntase spre el şi-i cuprindea tîmplele în palme. Apoi sărutîndu-l, se lăsă pe-un scaun, c-un gemăt moale şi trudit, pe cînd el îi săruta uşor şi de nenumărate ori mîna.

— Cînd ai venit?

— Acuma.

— S-a sfîrşit?

— Da. Rămîn la Cartier...

Ea-l cuprinse, sărutîndu-l iarăşi. Apoi se linişti şi-şi şterse ochii, suspinînd.

— Dac-ai şti, Adrian, cît am suferit şi cît am aşteptat...

Rozi, cu braţele încrucişate pe şorţ, dădea din cap, încreţindu-şi chinuit buzele şi ochii.

Adrian puse însfîrşit întrebarea pe care o ţinea în el de cum intrase:

— Unde-i Mary? A ieşit cu copilul?

— Mary a ieşit cu Paul. Copilul e dincolo. Am stat lîngă el pînă ce-a aţipit...

Adrian simţi o nelinişte în vocea cucoanei Leonora.

— Ce este? E bolnav? Vreau să-l văd!...

Se avîntase de pe scaun şi cucoana Leonora îl urma, liniştindu-l şi explicîndu-i indispoziţia copilului. Nu-i nimic grav. Probabil că a răcit uşor, jucîndu-se pe afară. L-a văzut şi doctorul Baciu şi a dat toate asigurările. A avut puţină febră, dar acu s-a liniştit şi doarme...

În lumina lămpii, scăzută de abajur, Adrian se apropie de colţul unde era pătişorul copilului. Se aplecă şi-l privi. Era cu obrăjeii trandafirii şi zîmbea prin somn. Se plecă şi-l sărută pe frunte. Îl privi cum se mişcă uşor, apei iar se

liniştește într-o respiraţie regulată.

— N-are nimic... şopti cucoana Leonora, oftînd. Adrian privea lung la copil, cu sufletul plin de-o nespusă duioşie. Păşind uşor, trecură apoi iar în odaia doamnei Plopeanu. Se aşezară pe scaune, la masa rotundă.

— Rozi s-a dus să pregătească mai repede masa, vorbi zîmbind cucoana Leonora. Ştie că trebuie să-ţi fie foame...

Adrian o privea ţintă.

— Mamă, zise el încet şi rar, de ce-a ieşit Mary cînd a văzut copilul bolnav?...

— Dar bine, Adrian, răspunse cucoana Leonora, copilul n-are nimic şi Mary nu ştia că vii astăzi. Nici ea nu poate să steie toată ziua închisă în casă...

— A ieşit să se plimbe?

— Cred că da. Trebuie să se-ntoarcă...

Adrian simţi displăcere şi nu încercă să şi-o ascundă. Răsuflînd prelung pe nări, ca şi cum s-ar fi înăbuşit, se ridică în picioare.

— Mamă, vorbi el supărat, asemenea veste nu mă poate înveseli...

Cucoana Leonora tăcea. El îşi căuta din ochi chipiul şi mantaua. Chipiul era pe un scaun. Observă că mantaua era încă pe el. Se ridică brusc în picioare. Zise hotărît:

— Trebuie să-i ies înainte...

— Adrian, fii liniştit, vorbi cu blîndeţă cucoana Leonora. Eu nu te înţeleg...

El se aşeză iar pe scaun. Întrebă:

— Ce doctor a Văzut pe copil?

— Doctorul Baciu, un prietin... Aş putea spune că a scăpat de la moarte pe Paul... Un băiat foarte detreabă. Trebuie să fie şi el cu dînşii...

Cucoana Leonora se opri: Adrian ridicase repede ochii, apoi îi coborîse iar.

— Nu-ţi scoţi mantaua? întrebă ea cu grijă.

— Nu. Trebuie să-i ies înainte...

Cucoana Leonora oftă stăpînit şi trase spre ea colţunul şi andrelele de sub lampă. Cunoştea firea pornită a lui Adrian

şi-l lăsa să se potolească.

Afară, de pe terasă, Adrian privi o clipă în întunericul sumbru al grădinii. Apoi coborî încet treptele de piatră. Prin fîşiile de raze care scăpătau pe geamuri, văzu trecînd o umbră încovoiată, zări un obraz negru şi bărbos, pe care-l cunoscu. Îşi stăpîni glasul şi-i dădu chiar o părere de veselie:

— Tu eşti, moşnege?

— Eu, trăiţi, domnule, locotenent. Tare ne bucurăm c-aţi venit acasă.

— Ai primit lucrurile? Te-ai înţeles cu Ilie?

— Da, domnule locotenent. Toate-s bune... Ne mai jucăm şi petrecem cu domnu Codinuţă.

Adrian tăcu. Moş Avram înţelese că trebuie să-l lase în pace şi se mistui în umbră. Rămas singur, Plopeanu trecu încet spre poartă. Acolo stătu în cumpănă; după aceea se întoarse spre silueta de castel a casei, cu turnul zugrăvit negru pe cerul albastru-închis. Stelele aveau clipiri vioaie, parcă tresăreau în ele ace de aur. O adiere ascuţită şi răcoroasă îi mîngîia ochii fierbinţi.

Cînd puse mîna pe balustrada de fier a terasei, auzi în urmă voci vesele. Se întoarse cu inima ghemuită, şi văzu spre poartă două umbre. Cunoscuse pe Mary după glas; îi cunoştea acum şi unduiarea grăbită a mersului. Lîngă ea statura subţirică a lui Paul cu pas larg. Fără să se mai poată stăpîni făcu cîţiva paşi grăbiţi spre ei. Şi glasul Maryi ţipă ascuţit şi zugrumat de emoţiune în întuneric:

— Adrian! Adrian!

Simţi pe piept lovitura moale a trupului ei. I se atîrna de gît şi-i suspina încet, neîntrerupt, printre gîlgîiiri de lacrimi, numele. Îl atrăgea în jos şi-i răsufla fierbinte chemarea. Îl fulgera fiorul sărutărilor ei.

— Cînd ai sosit? Cum n-am ştiut noi?

Şi plîngea lin, lăsîndu-i-se în braţe.

— Ai venit, *bie...* îi zicea şi Paul strîngîndu-i mîna...

Şi-ncet, împovărat de trupul Maryi, pe care-l simţea prin blăniţa moale, urcă terasa. Paul deschise uşa. Cucoana

Leonora, cu andrelele în mînă, îi privea dreaptă, cu boabe de lacrimi curgîndu-i domol pe obrazul ofilit.

VII

Masa scurtă şi grăbită fu înveselită de Mary. Ciripea neîntrerupt, se interesa de toate cîte fuseseră acolo, departe, pe front, în viaţa lui Adrian, de primejdiile necontenite, de acea umbră fumurie a morţii care plutea asupra lui şi care pe dînsa o chinuia atîta în nopţile de visuri rele.

— Tu nu simţeai gînduriie noastre? Noi te aveam necontenit aici, între noi!...

Cîştigat de căldura ei, Adrian răspundea zîmbind, alungind într-un colţ întunecat al sufletului un gînd care se întorcea întruna, supărător, ca o muscă. În odaia cucoanei Leonora convorbirea urmă din ce în ce mai ostenită. Într-un răstimp de tăcere, Mary trecu în odaia de alături. Adrian o găsi aplecată asupra copilului, ascultîndu-i respiraţia.

— E cu totul liniştit, zise ea ridicîndu-se şi aţintindu-şi ochii mari asupra lui Plopeanu; nu mai are nimic... Astăzi am fost foarte neliniştită...

El îi replică deodată, ca şi cum i-ar fi întors o minge din zbor:

— De aceea l-ai lăsat singur, ş-ai ieşit!

Ea tresări, ca lovită:

— Ce e, Adrian? De ce-mi spui asta?

— Cum de ce spun asta? vorbi el, stăpînindu-se greu şirăsuflînd pripit. Tu nu-nţelegi de ce spun asta, cînd, sosit acasă, *acuma,* după atîta vreme, găsesc copilul bolnav şi singur?...

Ca înspăimîntat de glasul lui se întoarse spre uşă, ca să se încredinţeze că-i închisă.

— Dar nu era bolnav, zicea ea, privindu-l cu ochi spărioşi.

Doctorul m-a încredinţat că nu-i nimic. Şi n-a rămas singur, Adrian...

— Mary, întoarcerea asta a mea e otrăvită... şopti el privind neguros într-o parte.

— Vai, Adrian, gemu ea frîngîndu-şi mînile şi privindu-l cu ochi mari, îngheţaţi parcă-n lacrimi; de asta te-am dorit şi te-am aşteptat!... Cît m-am bucurat de întoarcerea ta şi cît eşti de rău!

Se lăsă pe scaun la căpătîiul copilului, şi începu a plînge cu amărăciune.

El se simţi lunecînd spre o iremediabilă nenorocire. Plînsul Maryi deodată-i risipi mînia, — şi acuma nu mai vedea mijlocul unei întoarceri, a unei alinări a suferinţii lor. Era aşa de zdrobită ş-aşa de gingaşă în dezolarea ei, încît, cu aceeaşi pornire bruscă, care îl făcuse s-o lovească, se repezi cuprinzîndu-i mîna. Îi strînse degetele convulsiv şi i le sărută. Se aplecă şi-i sărută ochii săraţi de lacrimi.

— Mary, zise el pripit, nu înţeleg cum am putut fi aşa de brutal!...

Ea-şi trăgea capu-ndărăt, plîngînd acuma încet şi liniştit. Printre suspine îi şopti, ghemuindu-se asupra pătişorului:

— Se deşteaptă copilul!

Codinuţă se frămînta într-adevăr, sub pătura roşie de păr de cămilă. Adrian se întoarse spre el, îl privi mişcat, apoi îl chemă încet pe nume de două ori. Îi apucă mînuţa. Văzîndu-l că deschide pe jumătate ochii, îl cuprinse de după grumaz cu cealaltă mînă şi-l trase spre el. — «Scoală, Codinuţă, să vezi pe tata...» Copilul mormăi leneş, închise iar pleoapele şi se lăsă în perina de puf, c-un zîmbet fericit.

Mary îşi încetase suspinele, urmărind mişcările copilului.

— Doarme, zise ea încet; te visează... Şi oftă dulce, ca şi copilul.

El o privi pasionat, cu dorinţi deodată deşteptate. Îi şopti cu glas grav, căutîndu-i mîna:

— Mary, mă ierţi?

Ea clătină din cap, cu tristeţă.

— Adrian, nu te-am ştiut aşa de aspru... Niciodată nu mi

te-am închipuit astfel... Eu am ştiut c-ai să vii. Te-am visat acu două nopţi. Şi te aşteptam. Iată întîlnirea noastră! Ce tristă şi nenorocită întîlnire!...

El o cuprinse, o strînse la piept, începu s-o mîngîie şi s-o desmierde tăcut. Apoi, văzîndu-i ochii mari aprinşi iar de lumină, înţelese că furtuna trece, îi apropie obrazul ei rece de-al lui; o săruta, ş-o simţea moale şi supusă, c-un zîmbet straniu şi pierdut...

La uşă sună uşor o bătaie discretă.

— Trebuie să fie Rozi... şopti Mary. Se ridică uşoară, ştergîndu-şi ochii, mîngîindu-şi obrajii. Apoi, pe cînd Rozi trecea c-o perină mare la patul de lîngă sobă, ea se aplecă şi învăli mai bine copilul, se duse şi crescu lumina lămpii; se lega iarăşi, sprintenă şi tăcută, de vechile îndeletniciri, pe cînd Adrian, cu fruntea-n palma dreaptă, cu cotul rezemat de spateaza scaunului, o urmărea cu inima încă înviorată, cugetînd la prăpastia de întuneric pe lîngă care trecuse.

VIII

A doua zi, Adrian petrecu toată dimineaţa la Cartier. Cînd se întoarse la amiază acasă, cu mintea plină de hotărîri şi de planuri, găsi pe Codinuţă în poartă. Îlaştepta cu moş Avram. Începu să strige, agitînd o vărguţă lungă de alun. Zvîrli vărguţa şi i se căţără în braţe. Îl săruta, bătîndu-l peste obraz cu mînuţa şi se lăsă desmierdat cu izbucniri cristaline de rîs. Copilul avea rîsul mamei lui, şi Adrian, lăsîndu-l să fugă înainte ca un căluţ, se gîndea zîmbind la noaptea lui de împăcare cu Mary.

Sări în fugă treptele terasei – şi găsi pe toţi la intrare, ridicaţi cu strigăte mari de Codinuţă. În odaia cucoanei Leonora pătrundea un soare blînd de început de primăvară. În lumina lui prietinoasă se aşezară în jurul mesei, reluînd povestirile amestecate din ajun. Se vorbi cu veselie de cuconu Vasilică Guşilă şi de romanul lui cuconu Ioniţă

Casablu, de viaţa de pe front, de rătăcirile lui Paul. Şi Adrian îl cuprinsese pe mezin de după umăr, îl privea cu dragoste în ochi, îi pipăia rîzînd mustăcioara ca un puf de piersică...

— Te-ai făcut om mare acuma... Ce? De asta nu trebuie să-ţi fie ruşine...

Paul avea într-adevăr o clipire neliniştită, ferindu-şi ochii spre fereastră, şi Mary îşi arătă dinţişorii albi într-un rîs tăcut, cu pleoapele pe jumătate închise, bătînd ca nişte aripioare.

Adrian aştepta privirea grea şi adîncă a «fetiţei lui», privirea aceea care-i răscolea şi-i tulbura sufletul. O urmărea pe Mary în mişcări, în gesturi. Împăcarea lor era de bună-samă întreagă, totuşi ochiul acela negru, neliniştit şi mare părea că alunecă numai asupră-i, fără a se opri. Era poate o părere, căci ea trecea veselă şi liniştită în jurul mesei, rînduind ea singură tacîmurile lui Adrian.

— Mămico, Rozi a făcut clătite! strigă Codinuţă intrînd cu vărguţa pe uşa care da în coridor.

— Se-nţelege. I-am spus eu. Tatei îi plac clătitele, răspunse Mary. (Pe Adrian observaţia asta nu-l surprinse plăcut.)

— Şi mie îmi plac clătitele! strigă băieţelul înălţînd vărguţa. Rozi le-a făcut şi pe ale mele mari ca ş-ale voastre, şi i-am spus să puie dulceaţă multă...

Adrian îl prinse de mînă şi-l aşeză pe genunchi.

— Astă-iarnă m-am dat cu săniuţa, vorbi copilul înălţînd ochii. Moş Avram mi-a făcut săniuţă. Am văzut şi-un iepure astă-iarnă; şi s-a temut de mine!

— Şi ce-ai mai făcut?

— M-am jucat.

— Foarte bine-ai făcut.

— Da. Ş-am stat de vorbă cu moş Avram. Şi el îmi spunea că mata eşti la război. Acolo se omoară oamenii unii pe alţii în fiecare zi. Da’ el zicea că mata ai să te-ntorci acasă sănătos. Pe mata nu poate să te omoare nimeni. Şi chiar te-ai întors, cum a spus moş Avram. El ştie, ca şi Rozi, o

mulţime de lucruri.

— Cum se poate! Şi ce-ţi mai spune?

— Îmi spune, tăticule, că oamenii nu trebuie să se *puşte* şi să se omoare... El zice că nici *lupchii* din pădure nu se mînînică şi nu se omoară...

— Apoi Avram al tău e adevărat filosof... zise Mary zîmbind.

După masă, aşteptau pe doctorul Baciu. Trebuia să vie să vadă copilul. Fără să-şi poată înfrîna cu desăvîrşire o pornire agresivă faţă de acest necunoscut, Adrian asculta tăcut povestirea întîlnirii lui Paul cu doctorul. Cucoana Leonora, observînd umbra din ochii lui Adrian, zise cu linişte:

— E un om minunat ş-un prietin desăvîrşit... O să-l cunoşti în curînd... Codinuţă îl aşteaptă afară...

Într-adevăr, pe terasă se auzeau strigătele subţiri ale băieţaşului. Şi-n curînd, pe uşa deschisă larg intră doctorul ducînd în braţe pe Codinuţă.

— Da' cine-mi spunea, mă rog, ieri, că dumneata eşti bolnav? îl întrebă el cu seriozitate.

Observînd pe Adrian, obrazul i se lumină de un zîmbet bun. Fără să lase copilul, întinse mîna-i mare, şi Plopeanu se simţi deodată cucerit de ochii lui, în care parcă-i strălucea inima.

Doctorul se întoarse rîzînd spre Mary:

— De-acuma, duduie, s-au isprăvit toate... Prietinia noastră nu-ţi mai este de nici un folos şi trece la vechituri... A trebuit, zise el către Adrian, s-o scoatem cu sila din casă... Au trebuit puterile unite ale mele ş-ale cucoanei Leonora: o dublă alianţă, ca s-o facem să iasă la teatru, ori pe strada Lăpuşneanu...

Mary simţi nelinişstea lui Adrian şi-l aţinti c-un zîmbet nehotărît. Dar cuvintele doctorului păreau a stîrni în Adrian mai mult curiozitatea.

— Se joacă teatru? întrebă el uimit.

— Putem asculta şi operă italiană... îi răspunse, copilăroasă Mary.

— Dar comedia se joacă mai ales pe strada Lăpuşneanu, adăogi doctorul. Şi începu să înşire în faţa lui Adrian toate observaţiile lui mohorîte asupra lumii aceleia frivole de invazie care petrece şi aleargă în goana automobilului după afaceri. După combinaţiile de export, urma importul stofelor scumpe, a juvaerurilor şi parfumurilor. Acuma erau în cinste combinaţiile de bursă şi speculaţiile asupra valutei. Toate ministerele şi oficiile statului se prefăcuseră în zărăfii şi bazaruri. Toţi îşi vîră pînă-n cot mîna în avutul ţării.

— Cei care putrezesc în şanţuri, la graniţă, adăogi doctorul, nu ştiu toate acestea... Aici e un Babilon otrăvit. Ar trebui un bici de foc, ca să bată şi să alunge pe cei răi...

Aşa este – gîndea Adrian ascultînd pe doctor, ar trebui un bici de foc. În această bolnavă atmosferă, ar trebui o lumină năprasnică, ca să descopere murdăria şi rănile. Şi menirea lui – în legătură cu planurile care luau în minte-i o formă tot mai desluşită – i se părea comandată de sorţii fatalităţii.

— Este ceva putred în Danemarca... zise el, cu gestul de teatru al prinţului tragic. Trăim într-un iarmaroc al vanităţilor, între strigătele mizeriei şi rugurile de jertfă ale omenirii. De mult încă, în întunericul nostru, în faţa duşmanului, am simţit lucrurile acestea. Şi mă gîndeam că toţi oamenii cinstiţi au datoria să-şi deie mîna şi să pornească şi acestalalt război, mai necesar poate decît celălalt... În ce mă priveşte, eu m-am hotărît! sfîrşi el cu înfrigurare, aţintind pe doctor.

Mary îi asculta zîmbind. Întorcîndu-se spre ea, Adrian, neliniştit, aştepta privirea aceea adîncă a iubirii lui de altădată.

IX

Redacţia ziarului *Straja* era instalată într-o odaie destul de largă şi luminoasă, avînd vedere şi într-o cotitură a

străzii Lăpuşneanu. Încăperea asta fusese magazinul unui bătrîn încadrator de tablouri. În faţa sprîncenelor încruntate ale directorului gazetei, domnul Corneliu Georgescu, înfricoşat de ameninţarea cu rechiziţia, bătrînul ovrei Isac Horn îşi plecase fruntea cu resemnare şi primise să cadă la învoială pe bani buni, la vedere. Se-nvoise chiar să lese în încăpere ş-un birou, cîteva mese şi scaune, şi multe tablouri încadrate atîrnate pe păreţi. Ş-acestea le socotise cu bani buni, cu toate încruntările de sprîncene ale domnului Corneliu Georgescu. La urmă bătrînul găsise la cunoscuţii lui şi cîteva canapeluţe, cîteva covoare bune, un dulap pentru colecţii şi, lucru foarte principal, două cutii de table, pentru plictiseala după-amiezilor... Politicos, moş Isac îşi înfăţişase chitanţele şi pentru aceste adaosuri, şi se retrăsese ploconindu-se. Acuma venea la magazia lui numai sîmbăta, ca prietin, şi privea cu admiraţie tablourile de pe păreţi. La plecare, întreba, aşa în treacăt, dacă nu s-a arătat vreun cumpărător pentru asemenea capodopere. Zvîrlind zarurile şi mutînd rondelele în cutiile lustruite, gazetarii îl încredinţau că este un american bogat care are să vie într-o zi în automobil cu buzunarele pline de dolari. Pînă acuma n-a avut însă vreme: «e ocupat cu chestia externă». Bătrînul Horn se lăsa înşelat, ascultîndu-i uimit, – şi se strecura afară mîngîindu-şi cu zîmbet şiret barba albă, pe cînd băieţii rîdeau de se prăpădeau pe urma lui.

Cînd intră Adrian pe uşă, îl zări întăi Corneliu Georgescu de la biroul lui de stejar, şi îl salută cu un strigăt mare, venind înainte-i cu ţigara în gură şi cu mînile întinse. Ceilalţi «băieţi» grămădiţi cu nasurile aplecate în partidele de dup-amiază se ridicară amestecaţi, repezind într-o parte şi-ntr-alta scaunele, şi-l împresurară. Adrian vedea între ei pe unii dintre tovarăşii lui buni de la Bucureşti, pe alţii îi cunoscuse numai în treacăt, în viaţa-i de gazetar.

Ce făcuse atîta vreme? îl întrebau toţi. Unde stătuse ascuns? Ei au venit cu primul val al refugiaţilor ş-au avut a suferi atîtea mizerii, atîtea şicane! Unde să găsească bani cu împrumut în nenorocirea aceea obştească? S-au zbătut

în dreapta şi-n stînga. Au alergat în Iaşi pe la uşile tuturor ministerelor; însfîrşit s-au putut instala, mulţămită lui Georgescu. El făcea să apară de cîtăva vreme *Straja,* jertfind cele din urmă mii de franci dintr-o moştenire.

— Dar tu ce te-ai făcut, Plopene?

— Eu am fost pe front... răspunse simplu Adrian.

Cum se poate? A fost pe front? A, ce viaţa înfrigurată trebuie să fie acolo! Îl rugau să le povestească impresiile lui, se instalau în scaune ca să-l asculte şi-şi aprindeau ţigări... Jucătorii de table trecură pe nesimţite la locurile lor şi zarurile sunară subţire în cutiile de nuc lustruit.

— Acuma, dacă te-ai stabilit în Iaşi, în serviciul Cartierului, îi zise Corneliu Georgescu, ai să ai vreme să lucrezi cu noi. *Straja* merge foarte bine, e aşteptată cu înfrigurare, se cumpără ca pînea caldă. În jurul tipografiei parcă-i iarmaroc în fiecare după-amiază... Se calcă şi se bat oamenii ca să aibă numerele proaspete...

— Sunt hotărît să-mi reiau îndeletnicirile... răspunse Adrian. Consider asta chiar ca o datorie.

— Se-nţelege... Se-nţelege...

Dragu, vechi tovarăş de redacţie, îl privea zîmbind, alungînd din cînd în cînd cu palma nourii, de fum ai ţigării.

— Te asigur, Adriene, îi zise el, că aici ai să petreci ceva mai bine decît în tranşee... Ştiţi ce lume e în Iaşi? Ştii cum se petrece? Eu m-am lăsat de poezie... M-am convins că acuma este altceva mai bun de făcut...

Cu faţa lui slabă şi palidă rasă cu îngrijire, cu ochii mici pierduţi în fumul ţigării, Dragu avea un uşor aer batjocoritor. Adrian îl privi cu atenţie:

— Tu vorbeşti aşa? Liricul incorigibil?...

— Eu, da, răspunse cu prefăcută răceală Dragu. Ai să te convingi cîtă dreptate am. Poezia este o îndeletnicire a vremurilor de linişte. Acuma Iaşu-i plin de femei şi de mese de cărţi de joc...

— Se joacă?

— Dar ce vrei să se facă? Cum să întrebuinţeze oamenii atîţia bani? Căci se cîştigă bani mulţi. Trebuie să-i zvîrlă în

petreceri; să-i deie în cărţi. Datoria noastră este să cîştigăm...

Adrian încerca să rîdă, ca de-o glumă.

— Nu rîde, eu nu glumesc, îi zise serios Dragu.

Georgescu se amestecă, vesel:

— Se-nţelege, nu glumeşte. Joacă întruna şi cîştigă, – asta e interesant. Cîştigă mult mai mult decît cu poeziile... Nu-i vorbă, cu poeziile nu cîştigă nimic... Uite, aşa umblă în lume, cu guler tare şi manşete, ras cu îngrijire şi pudrat, şi şi-a compus un aer rece şi mefistofelic care face o impresie nemaipomenită...

Rîzînd încet şi mulţămit, Dragu îşi răsturna capul pe spate, suflînd fumul spre tavan.

— – A juca cărţi e o artă, încheie el: trebuie să cunoşti oamenii şi să le pătrunzi gîndul şi sufletul. Însfîrşit, din toate se vede că mi-am găsit cariera...

Georgescu abătu sfatul spre preocupările serioase.

— Vra să zică, Plopene, te hotărăşti să lucrezi cu noi. O să facem treabă bună. Facem inovaţii, inaugurăm cronicile...

Cu dunga lui de umbră aplecată adînc pe ochi, cu fălcile-i puternice albăstrite de barba nerasă, vorbea atent şi grav, schiţînd planuri de viitor. Seriozitatea lui de muncitor îndărătnic cucerea pe Adrian. Şi se pomeni desfăşurînd cu căldură planurile lui mari, care-i arseseră ca lumini neadormite la căpătîi în cele din urmă nopţi. Negreşit, în Sybaris trebuia să izbucnească glasul Adevărului. Oamenii curaţi trebuie să încerce a opri curentul de disoluţie.

Georgescu îl aproba necontenit, şi-i strînse mîna încălzit:

— Sunt al tău, Plopene: sînt fericit că te revăd acelaşi... Atmosfera de aici înăbuşă...

Dragu rîdea:

— Să mă lăsaţi în pace! Voi sînteţi nişte copii. Ce voiţi să faceţi? Să răsturnaţi lumea? Aţi uitat *cenzura?* Instituţia asta îşi are rostul ei în asemenea vremuri... Scriţi lucruri frumoase, dar lăsaţi oamenii să fie cum sînt...

Adrian se înflăcăra. Nevoia de schimbare el o simţea în

aer. Lumea veche începe să se clatine. La hotare s-a aprins revoluţia, ca o auroră a altor timpuri.

— Lasă asta, îi zise zîmbind răutăcios Dragu; vino aici, în colţul acesta de fereastră, şi priveşte mişcarea străzii... Uite lumea care rîde, uite toalete... Te fulgeră scînteierea juvaerurilor ş-a ochilor... Lumea asta trece nepăsătoare. Se duce spre prăpastie dacă vreţi, dar trece nepăsătoare. Ce înseamnă pornirile voastre lirice?... Lăsaţi-o să se prăpădească dacă voieşte, şi căutaţi-vă de treabă...

— Uite, asta face de cînd sîntem aici... vorbi rîzînd Georgescu. Joacă teatru!

— Joc şi mă plimb pe Lăpuşneanu... răspunse grav Dragu. La revedere! Nu uitaţi să mă compătimiţi după ce voi ieşi de aici...

C-un aer solemn îşi aşează la o oglindă nodul de la cravată, şi ieşi cumpănindu-şi bastonaşul negru cu mîner de argint.

— S-a cam stricat şi joacă în adevăr teatru, vorbi Georgescu privind în urma lui; dar altfel e băiat bun...

Deplin înţeles cu Georgescu asupra activităţii lui la gazetă, Adrian trecu pe lîngă jucătorii de table şi ieşi în stradă. Însfîrşit reintra în viaţă. Simţi în buzunarul măntălii cele cîteva hîrtii de bancă pe care i le strecurase în mînă, aproape cu de-a sila, Corneliu, ca o temelie a raporturilor lor, – şi se gîndi că din acest început trebuie numaidecît să cumpere o podoabă pentru Mary. Intră într-un magazin, unde zărise o vitrină largă cu lucruri de ocazie, şi alese o broşă mică de aur, cu trei rubinuri mărunte ca trei scînteuţe. Pe cînd negustorul, un bătrîn miop, cu ochelari, o împacheta încet şi cu grijă, — el privea la feţele tinere de femei aplecate asupra geamurilor cu pietre scumpe. Vorbeau, întrebau de preţuri, scoteau bani din gente minuscule, şi se agitau într-un miros aţîţător de parfumuri.

După ce ieşi, băgă de samă că începea să ploaie. Un vînt repede şi neaşteptat îmbulzise din asfinţit nouri, ş-acuma trecea cu şuiet în lungul uliţii, semănînd stropi. Trotuarele se goleau într-o mişcare înfrigurată, într-o adevărată fugă

foşnitoare, şi automobilele treceau sunînd neîntrerupt, parc-ar fi vestit un dezastru.

Cu darul lui în buzunar, în locul hîrtiilor de bancă, Adrian mergea ginditor, pipăind cu vîrfurile degetelor pietrele fine. Văzduhul era răzvrătit şi mişca într-o curgere lină talazuri spumegate de nouri. Ploaia răpăia grăbit şi neregulat.

Cum ieşea din strada Lăpuşneanu, prin zbaterea stropilor învăluiţi de vînt, zări deodată pe celălalt trotuar o umbră subţire, uşor încovoiată, care grăbea la vale. Cînd recunoscu bine pe Paul, se întoarse în loc, voind să-l strige; dar ploaia suna şi vîntul îi sfîrtica glasul. Îl lăsă să treacă; îl pierdu din vedere. Adrian stătu o clipă în cumpănă, apoi îşi ridică gulerul măntălii şi porni la deal, spre Copou. Ploaia trecea, şi de la asfinţit începea să curgă lumină roşietică prin zăbrele de nouri. Se alina şi vîntul.

Domolindu-şi mersul, Plopeanu se gîndea la trecerea grăbită a lui Paul. Acuma îşi dădea mai bine samă: băiatul parcă ar fi urmărit pe cineva, aşa mergea de preocupat, fără nici cea mai mică atenţie în laturi.

Cu această mirare, cu îndoială şi prepusuri, ajunse acasă. Găsi pe Mary pe terasa largă de piatră. Lumina apusului o înfăşură într-un văl auriu şi-i lucea în priviri ca-n două puncte de rouă.

— Am rămas singură acasă, îi zise ea de sus, şi te aşteptam...

El urcă treptele, şi-i sărută mîna întinsă. Cu mirare ea simţi între degete darul, îl întoarse la lumină şi-l cercetă atentă. Zise încet:

— Ce frumuşel lucru! Astăzi eşti bun cu mine, Adrian...

Alipindu-se cu fereală de el, ca să n-o atingă umezeala hainelor lui, încerca să-l sărute uşor, cu gura făcută plisc, şi nu-l ajungea. Adrian se plecă spre ea rîzînd şi-i primi sărutarea.

— Ceilalţi unde sînt? întrebă el.

— Mama şi Codinuţă s-au dus la teatru. Am rugat-o eu pe mama să iasă... Pînă astăzi nu s-a mişcat din cuib...

— Atuncea Paul se ducea s-o ajute şi s-o întovărăşească.

— Paul? Nu. Nu cred.

— L-am întîlnit în capătul străzii Lăpuşneanu. Trecea grăbit şi preocupat. Atunci unde se ducea?...

Mary avu un zîmbet enigmatic, privind spre soare şi clipind.

— Ce este, Mary? Ştii ceva?

— Ştiu, răspunse ea, întorcînd privirile. Nu înţelegi?

El tăcu, cercînd a desluşi ceva în privirea ei.

— Ce este? O aventură? o femeie?

Ea dădea din cap, rîzînd:

— Poate să fie altceva?

— Cum se poate? La vîrstă lui?...

Văzîndu-l că se înegurează, ea deveni serioasă.

— Bine, Mary, cum se face asta? Mama ştie?

— Nu.

— De ce nu ştie?

— Pentru că nu i-a spus Paul. Eu am bănuit, am putut înţelege, dar nu cred că trebuia să vorbesc cu mama. Afacerea aceasta delicată e a lui, nu e a mea. Pe urmă eu nici n-am luat-o drept o catastrofă, cum pari a face tu. Băiatul are o mică aventură. Ei, şi? Pasiunile tinere curăţă, – ca focul...

El o asculta uimit.

— Cum vorbeşti tu, Mary? De unde scoţi tu asemenea precepte?... Să lăsăm vorbele. Ce ştii tu?

Simţind că în glasul lui străbate un uşor tremur de stăpînire, ea strînse buzele şi-şi întoarse iar privirile spre soare.

— Ce ştii, Mary, despre legătura asta?...

Ea vedea că nu poate tăcea pînă la sfîrşit şi trebuie să mintă. Răspunse liniştit:

— Ţi-am răspuns o dată, Adrian, că am bănuit ş-am înţeles. Ce vrei să ştiu mai mult? Cred că e o legătură fără urmări. L-am observat o dată sau de două ori vorbind c-o femeie tînără, foarte inteligentă, şi bine de altfel.

— O femeie măritată!

— Da, măritată; şi asta ţi se pare catastrofă? L-am

observat privind-o lung la teatru...

— La teatru?... o întrebă Adrian c-o încercare de rîs.

O clipă tăcură amîndoi, observîndu-se. Ea zise deodată încet, privindu-l ţintă:

— Adrian, am sentimentul că trebuie să-ţi întind îndărăt, în vîrful degetelor, darul tău...

Şi cu buzele tremurînd, c-un zîmbet de suferinţă, ea întinse spre el cele trei scînteuţe de rubin.

Adăogi într-o înfiorare de suspin:

— Iar se repetă ceasul întoarcerii tale..

— Dar ne-am împăcat, Mary, şi m-ai iertat... strigă el, împingînd mîna în care clipeau rubinele.

— Cum pot să uit cînd mi-o aduci aminte? Mai sînt în mine şi alte amintiri pe care le trezeşte mînia ta... Mă faci să sufăr, Adrian, şi mă răneşti... Asta nu se poate uita...

El tăcu, biruit, c-o adîncă ostenealâ în priviri. O trase spre el ş-o strînse la piept, ca să nu-i vadă lacrimile.

— Ce ai tu, Adrian? murmură ea oftînd. Eşti nervos şi neliniştit...

El tăcea şi-şi strîngea buzele; suferea, ca şi cum o ghiară i-ar fi scrijelat inima. În cuvintele ei nu mai simţea suflarea pasionată de altădată.

— Mary, zise el cu blîndeţă, sărutîndu-i degetele în care ţinea juvaerul cel mărunt. Sîntem copii, – şi ne chinuim unul pe altul...

— Adrian, dar nu mă simt vinovată cu nimic, absolut cu nimic.

— Da, Mary; să încercăm însă descurca afacerea de inimă a lui Paul.

— Să încercăm, răspunse ea; dar te previn că trebuie să fii circumspect. Întîmplarea aceasta l-a schimbat adînc pe Paul. Eu am cercat să bat la poarta inimii lui, dar s-a zăvorît, a rămas închis şi neguros...

Adrian sta gînditor.

— Atunci ce-i de făcut?

Ea începu iar să zîmbească:

— Să laşi lucrurile liniştite... Nu înţeleg de ce te-ai

spăimîntat aşa. Tina Vulcănescu e o femeie cuminte şi discretă...

— Aşa o chiamă?

— Da. E o femeie din lumea bună. Dacă vrei, poţi s-o cunoşti. Acum desigur e la ceaiul doamnei Lazaridi. Paul s-a dus fără îndoială acolo.

— Ai fost şi tu acolo? Cunoşti lumea aceea?

— Am fost... răspunse ea cu sfială. Am făcut rău?...

Adrian tăcea. Cu mişcări delicate, ea-şi prindea la piept agrafa de aur, strecurîndu-şi din cînd în cînd spre el privirea. Adrian tăcea şi simţea cum se prefiră prin el picătură cu picătură otrava îndoielilor. Nu pasiunea neaşteptată a lui Paul îl zguduise, ci îl chinuiau toate necunoscuturile mărunte pe care le bănuia în umbra care creştea în juru-i. Pe cărarea întortochiată pe care iIntrase, simţea că trebuie să întrebuinţeze şi viclenie.

Zise cu linişte, atrăgînd pe Mary încet spre el:

— Cred că avem vreme să ne coborîm acolo o jumătate de ceas. Vreau să-mi dau sama ce este.

— Vrei să mergi la doamna Lazaridi? se miră ea.

— Da. Nu se poate?

— Ba se poate, cum nu?... Aş fi vrut însă mai bine să stăm acasă...

El stăruia:

— Trebuie să mă duc, Mary, numaidecît...

Ea se supuse:

— Bine, dacă zici tu, – să-mi pun pălăria...

În casă, pe cînd îşi aşeza pălăria, îl privi deodată rîzînd prin oglindă. Se întoarse şi-i puse mîna pe umeri, aţintindu-l.

— Adrian, tu nu mă poţi înşela. Ai bănuieli! — El protesta, uimit. — Cu toate acestea, urmă ea mişcată, mă cunoşti aşa de bine... De ce nu eşti tu bun, cum erai odată!...

Îl mîngîia alipindu-se de el, desmierdătoare. Apoi se îndreptă, îşi potrivi cu luare-aminte pălăria; Adrian o ajută să-şi puie mantila; şi ieşiră.

X

Cînd suiră la doamna Lazaridi, găsiră «ceaiul dansant» foarte însufleţit, sub toate luminile aprinse. Mary duse pe Adrian de-a dreptul la stăpîna casei, către samovarul monumental. Doamna Lucreţia Lazaridi fu nespus de surprinsă de sosirea Maryi:

— Ce te-ai făcut, drăguţa mea? Nu te-am văzut de-un secol...

Apoi, cînd Mary îi prezintă pe soţul ei, doamna Lucreţia Lazaridi păru a simţi o deosebită plăcere:

— Domnu Adrian Plopeanu?... A, noi vă cunoaştem, domnule Plopeanu, din auzite. Oricît de rar a fost pe-aici prietina noastră Mary, dar am găsit vreme să vorbim două cuvinte despre dumneata... E foarte amabil din partea dumnitale că vii să ne vezi... Ne silim şi noi, pe cît putem, să îndulcim ceasurile grozave ale războiului...

Fără să-şi deie samă de ce, Adrian încercă o simţire de linişte la glasul cumpănit şi melodios al doamnei Lazaridi. Pe lîngă asta, atmosfera aceea încărcată de miresme, siluetele străine de femei şi bărbaţi într-un amestec liber şi prietinesc, murmurul de glasuri, strălucirile ochilor şi zîmbetelor parcă ar fi deşteptat în sufletul lui un fior prelung. Setea înfrigurată de viaţă care-l străbătuse în prima dimineaţă de primăvară, cînd se elibera de somnolenţa neguroasă a frontului, parcă s-ar fi răzvrătit iar în simţurile lui. Mary era lîngă el, liniştită, rezemată cuminte de braţul lui. O simţea că-i a lui, pentru că avea în el o putere egală cu dorinţele-i nemărginite. Ca şi cum ar fi fost chemate de aceste puteri şi dorinţi nemărginite şi nedesluşite, un cvartet de coarde începu a suna, şi-n salon se făcu tăcere. Violoncel, cu accent de durere umană, viori limpezi şi cristaline strecurau în simţuri şi-n inimi straniile acorduri ale unei bucăţi de Grieg. În ce prăpastie a morţii şi-a mizeriei trăise, cît de întinată fusese sărmana-i inimă, parcă abia acum îşi dădea sama!

Cînd muzica se stînse, Mary îi strînse uşor braţul. Auzi în juru-i suspine de femei. Şi se simţi şi el înduioşat.

Doamna Lazaridi îi pofti spre odaia jucătorilor. Poate domnul Plopeanu vrea să privească. E foarte interesant. Poate vrea să ponteze, dacă-i jucător.

— Nu l-am văzut niciodată jucînd... zise Mary.

Adrian începu a rîde.

— Ştiu, zise doamna Lazaridi. Pe front se joacă mult. Se pare că e o nevoie a nervilor...

Observaţia i se păru dreaptă lui Plopeanu.

Pe cînd se strecurau printre grupe, Mary află de la doamna Lazaridi că Tina Vulcănescu e puţin suferindă: «n-a venit astăzi»-. Adrian nu observa nimic deosebit, nici o intenţie în privirea şi glasul celor două femei.

Cînd intrară în odaia de joc, Plopeanu avu chiar lîngă întăia masă o surprindere plăcută. Văzu pe colonelul Algiu. Fuma grav, în picioare, cu mînile la spate, privind distrat la jucători. Din cînd în cînd făcea cîte o observaţie şi rîdea, descoperindu-şi dinţii laţi, de un alb strălucitor sub mustaţa brună şi rotunzită. Văzînd pe Plopeanu şi pe Mary, zvîrli ţigara şi veni politicos spre ei, în haina-i elegantă strînsă pe trup, însă fără aur, – cu trese simple la umăr. Mary îi observă deodată butonii de manşete, cu diamante orbitoare. — Adrian îl prezintă, adăogind că Algiu era şeful lui direct la Cartier. Colonelul se înclină ceremonios, sărutînd mînuţa întinsă. Cu toată recomandaţia specială a lui Adrian, Mary răspunse destul de rece, c-un zîmbet abia schiţat.

Plopeanu simţi nevoia să intervie iarăşi:

— Pot să-ţi mai spun, Mary, că domnul colonel Algiu este un admirator pasionat al lui Chateaubriand. Recitează pasagii întregi pe dinafară, ca pe nişte poezii.

— Asta nu-i nimic, doamnă adăogi Algiu, dar am opera lui Chateaubriand în ediţia *princeps,* legată într-un foarte frumos marochin violet... Asta intr-adevăr e mai rar... Altfel n-am o admiraţie exclusivă numai pentru acest sonor şi armonios stilist, ca să zic aşa. Pot spune că literatura bună

îmi place mai mult chiar decît vinul. Doamnă, îmi daţi voie s-aprind o ţigară?

— Nu, domnule colonel, răspunse Mary. Prefer să te-aud vorbind despre o carte frumoasă.

Adrian fu încîntat de acest răspuns spiritual, ca şi colonelul Algiu. Rîzînd, trecură printre mese, apoi se întoarseră iar în salon, ca să primească din mînile inelate ale doamnei Lazaridi cîte-o ceaşcă de ceai parfumat.

XI

Cu cît zilele primăverii creşteau, cu atît viaţa lui Adrian Plopeanu devenea mai plină şi mai înfrigurată.

Dimineaţa, lucra la Cartier. După amiază se statornicea într-un colţ de redacţie, la *Straja,* şi umplea foi albe, încet una după alta, cu slova-i ascuţită şi îndrăzneaţă. Cînd isprăvea, răsufla uşurat, se răsturna în scaun, şi-şi aprindea o ţigară. Atunci se aşeza în faţa lui, cu dunga posomorîtă a sprîncenelor, Corneliu Georgescu şi puneau la cale gazeta de a doua zi. Inventau cîte-o lovitură de senzaţie, ori un mărunt şiretlic la adresa cenzurii. Plopeanu se arăta foarte meşter în lupta aceasta cu ochiul nemilostiv şi bănuitor al cenzorilor, îşi îmbrăca pasagiile primejdioase într-o dantelă de fineţi şi subînţelesuri, şi le dădea drumul ca unor mici fiinţi cochete, care au destulă viclenie ca să se apere singure. De şi cenzura trebuia să fie numai o armă de război, cum era firesc, încerca să-şi întindă negrele ei tentacule asupra tuturor manifestărilor de viată, apărînd şi ceea ce se chema ordinea, demnitatea statului ş-a naţiunii, şi alte ciudate lucruri îmbrăcate în cuvinte nedumerite. Tot ce ieşea în presă asupra acelor zile nesigure şi triste, morţii nevinovaţi, crîncenele nedreptăţi, jaful, specula neînfrînată a acelora pe care Adrian îi numea «hienele războiului», totul trebuia puternic supraveghiat, pentru a nu descoperi fără minte şi fără măsură, atît prietinilor cît şi duşmanilor,

rănile acestei zbuciumate generaţii. În general gazetele înţelegeau să se acomodeze împrejurărilor, şi tipăreau coloane monotone, pline de aceleaşi şi aceleaşi locuri comune, cu ştirile telegrafice ale lumii, îngrijit scurtate de mai înainte de aceeaşi cenzură. În articolele lui Adrian începu să se strecoare deodată ca o privire atentă şi ascuţită, sondînd adîncurile necurate ale mlaştinei omeneşti... Ca şi cum aceste articole ar fi răspuns aspiraţiilor de dreptate şi de mai bine a mulţimilor, tirajul *Străjei,* în nişte vechi şi uzate maşini plane, începu să fie neîndestulător. Plopeanu se gîndea la o a doua gazetă, de dimineaţă, – şi Corneliu sconta de mai nainte cîştiguri sigure.

După ce ieşea de la redacţie, Plopeanu îşi luase obiceiul să se abată, pentru două ori trei ceasuri, pe la doamna Lazaridi. Mesele de cărţi erau acolo întinse în fiecare zi. Jocul, într-un colţ, la o măsuţă, cu paharul de ceai alături îi aducea un fel de adormire a celorlalte preocupări mai aspre ale vieţii. Simţirea aceasta de smulgere din actualitate o încercase încă pe front. Numai aşa putea alunga opresiunea ceasurilor de aşteptare neagră. Rîzînd, îi plăcea să se compare cu pescarul care a aruncat undiţa, atent la mişcarea plutei, redus la o sensaţie simplă, cu inima desăvîrşit ieşită din încleştările vieţii. Încă de la întîia lui păşire în casa doamnei Lazaridi, alături de Mary, mesele de joc îl atrăseseră. Acuma se-ntorcea la ele ca la nişte locuri prietineşti.

Găsea aici, aproape zilnic, pe Algiu. De multe ori se întîlnea şi cu doctorul Baciu. Părea nelipsit de-acolo şi cuconu Vasilică Guşilă, – de şi juca puţin şi foarte strîns.

Pe la opt ceasuri se-ntorcea acasă. Era trudit de munca şi zbaterile zilei, însă era bine dispus, şi totdeauna Codinuţă, căţărîndu-se ca să i se aşeze în braţe, îl cotrobăia prin buzunare, ca să găsească jucării şi bomboane. Mary încercase de două ori să facă observări asupra ceasului tîrziu al întoarcerii lui acasă, el însă o mîngîia rîzînd pe obrăjeii bozumflaţi, – şi se scuza mai mult cătră cucoana

Leonora:

— Lăsaţi aşa; e o plăcere a mea; simt nevoie să mă distrez cîteva ceasuri...

Cucoana Leonora ofta. Ea era mulţămită şi cu asta, numai să-şi ştie copiii lîngă dînsa.

Într-un rînd, se afla la masa de sară şi unchiul Ciumara.

— Am auzit că se petrece bine la madame Lazaridi... zise el lui Adrian. Se adună acolo lume multă, de şi puţintel cam despărechiată.

— E ceea ce se chiamă astăzi «lumea bună», răspunse Mary rîzînd.

— Adevărat, urmă Ciumara, ceea ce se chiamă *astăzi* lumea bună. Trebuie să umbli ca Diogene, cu fînarul, ca să poţi găsi un suflet curat, şi nici atuncea nu eşti sigur. Totu-i murdărit. Adrian are dreptate să împungă şi să taie în lumea aceasta...

Adrian îşi turnă un păhărel de vin şi se întoarse spre unchiul său:

— La doamna Lazaridi, vorbi el, se adună mai mult oameni care petrec, nu care fac rău...

— Aşa? Se poate. Sunt sigur că ei cei dintăi sînt încîntaţi de articolele tale, nu-i aşa? Dar crezi că este cineva, – eu vorbesc de cei care fac rău, – crezi că este cineva dintre aceştia care să nu-ţi deie dreptate? Aşă încît toată lumea e încîntată şi fermecată.

— Ce vrei să spui, moşule? întrebă Adrian.

— Nimic, decît că totul e zădărnicie în ziua de azi. Noi ne-am trăit viaţa; ne-am învechit în rele. Poate după ce ne-om cufunda, – vor ieşi la soare alte inimi tinere şi curate, în care dezastrul va fi sunat ca un glas al lui Dumnezeu...

— Urmează că noi, cei buni, nu trebuie să ne facem datoria?

— Ba să ne-o facem, răspunse Ciumara. De pildă, eu mă duc şi joc regulat la club...

Mary aruncă o privire iute de rîs spre Adrian.

— Şi ştii ce mai fac? urmă Ciumara. Mă duc şi eu uneori în societatea bună ca s-aud o discuţie interesantă. Alaltăieri

o cuconiţă lăuda fineţa unui anume articol din *Straja:* «Despre parfumuri...» Foarte frumos articol, în adevăr. Cînd i-am spus că-i scris de-un nepot al meu, m-a felicitat şi era să-mi cadă în braţe, de recunoştinţă. Apoi am trecut la îndeletnicirile obişnuite ale serii. Erau acolo cuconiţe tinere şi delicate. Unele poate caută prea mult cunoştinţa băieţilor de optsprezece ani, care se vede că sînt mai puţin dificili, – dar pe mine asta aproape nu mă mai interesează... (Paul ridică din colţul lui fruntea şi privi ţintă la Ciumara.) Am trecut, zic, la îndeletnicirile obişnuite ale serii.

— Ce îndeletniciri? întrebă cu interes Adrian.

— A, foarte interesante. Se fac şezători; se spun istorioare şi anecdote. *Heptameronul* Margaretei de Navara şi *novelele* ilustrului ei înaintaş sînt nişte nevinovate copilării. Acolo se servesc mîncări cu mult mai pipărate. Toată lumea e bine dispusă, aş putea zice inocentă, cîntînd la unison.

— E boala de nervi a epocilor tulburi... zise Adrian, cu ochii aţintiţi, şi înfricoşaţi parcă.

Cucoana Leonora privi în juru-i, parc-ar fi căutat ceva. Apoi, chemînd cu voce dulce pe Codinuţă, îl mîngîie pe frunte, îl luă de mînă şi-l trecu încet în odaia de alături.

— Aţi văzut cum îl apără? vorbi mişcat Adrian. Biata mamă! Ei i-i groază numai s-audă asemenea lucruri. Era cu ochii în lacrimi.

Paul ridică iar fruntea, ca şi cum deodată s-ar fi hotărît să întrebe ceva. Apoi se răzgîndi şi rămase cu ochii asupra lui Ciumara.

Mary îl pîndea. Îl întrebă repede:

— Ce vroiai să spui, dragă Paul?

— Nimic, răspunse tînărul.

Mary începu a rîde. Adrian privi la Paul, apoi la dînsa. Simţi în ochii ei mari ceva din gîndul care-o străbătuse.

După ce Mihai Ciumara plecă la clubul lui, Mary privi pe furiş spre cei doi fraţi şi trecu şi ea în odaia de-alături, îngînînd încet o frîntură de cîntec. Adrian aştepta ieşirea aceasta. Împingînd de dinainte-i farfuriile şi ceaşca de

cafea, întinse o mînă şi apucă de braţ pe Paul, trăgîndu-l spre el. Îi zise cu bunătate:

— *Titelule,* tu n-ai a-mi spune nimic? Te văd schimbat de cîtăva vreme.

— Ţi se pare, *bie*, n-am nimic, răspunse mezinul.

— Crezi, tu că mă poţi înşela? Chiar mai nainte ai făcut o mişcare, ai vrut să întrebi ceva pe Ciumara. Ce vroiai să-l întrebi?

Paul clătina cu îndărătnicie din cap, fără a privi pe Adrian:

— Nu vroiam să-l întreb nimic.

— Vrei tu, Titelule, să-ţi spun eu ce voiai să-l întrebi? urmă Adrian, zîmbind cu bunătate.

Mezinul ridică din umeri.

— Paul, îi zise Plopeanu serios, apropiindu-se cu scaunul de el. Inima ta s-a înstrăinat în adevăr toată? Nouă nu ne-ai mai lăsat nimic?...

Tînărul tăcea.

— De ce taci? Ştiu cine-i. Mi-a spus Mary.

Paul avu o tresărire ş-o mişcare spre frate-său.

Adrian îi cuprinse mîna.

— Titelule, e o femeie mai în vîrstă decît tine...

— Mi-i dragă... răspunse încet Paul cu voce ostenită.

— Da, ţi-i dragă, înţeleg. E o pasiune, însă, care trebuie să treacă. Îndărătul ei nu-i nimic...

— La asta, bie, nu m-am gîndit niciodată, răspunse Paul, c-un suspin.

— Eşti tînăr, Paul, e întîia ta nebunie O să te deştepţi. Ai şi început a te deştepta, căci ai bănuieli.

— Ce bănuieli?

— Ai privit cu duşmănie la Ciumara cînd vorbea despre societatea aceeea «nevinovată» în care se spun anecdote picante. A aflat ceva Ciumara? A făcut aluzie la doamna Vulcănescu?

— Nu ştiu.

— Nu ştii, se-nţelege. Dar te-ai întrebat dacă n-a fost şi ea acolo...

Privirea de duşmănie care trecuse prin ochii lui Paul, în faţa lui Ciumara, se aprinse iar o clipă. Adrian aţintea faţa aceea prelungă, cu cearcăne cafenii în jurul ochilor, şi avu, înfricoşat, o strîngere de inimă. Îl simţi pe Paul străin lîngă el, ş-avu, ca-ntr-o fulgerare, şi înţelegerea înstrăinării lui proprii de mama lui şi de tot ce lăsase Dimitrie Plopeanu în căminul lor vechi. Zidul pe care cel mort îl ridicase împotriva lumii căzuse. Un vînt iute aducea glasurile pătimaşe ale mulţimii şi miresmele neliniştitoare ale unei vieţi nouă. Gîndul acesta de o clipă fu întovărăşit de hotărîrea de a-şi conteni vizitele la doamna Lazaridi. Ar fi vremea, gîndea el privind înduioşat la Paul. În după-amiaza aceea pierduse la cărţi aproape tot ce avea la el. Asta parcă-l micşura în propriii lui ochi, şi faţă de Mary.

— Titelule, vorbi el, strîngînd mîna mezinului, ar trebui să ne-ntoarcem lîngă ai noştri...

Paul nu răspunse nici de data asta. Privea cu îndărătnicie în negura dinainte-i.

XII

A doua zi, la redacţie, Adrian îşi fuma ţigara după ce umpluse de litere cea din urmă foaie albă de hîrtie,— şi privea, pe fereastra deschisă, la mişcarea depărtată a străzii. De şi nu se întorsese de pe front fumător pasionat, totuşi, acuma, după ce-şi împlinea munca zilei, simţea o adevărată plăcere să se-nvăluie în fumul albăstriu al unei ţigări bune. Era singur. În colţul de dincolo, la cealaltă fereastră, nu mai suna ţăcăneala monotonă şi plictisitoare a zarurilor. În lustrul cutiilor închise lucea soarele. Un fluture roşu intră o clipă pe fereastră, apoi ieşi tremurînd şi jucînd, atîrnat parcă în capătul unui fir de aur.

Plopeanu se bucura de singurătatea lui şi pentru că aştepta pe cineva. Era ora cinci; peste jumătate de ceas trebuia să fie la madame Lazaridi. Mary avea să vie şi ea,

căci era zi de sîmbătă. Astăzi, gîndea el, are să încerce o lovitură... Acesta-i visul jucătorilor. Jucînd strîns însă, în marginile probabilităţilor, dacă are noroc, poate cîştigă dintrodată tot ce-a pierdut, şi se opreşte. Mary tace de cîtăva vreme, – dar el vede bine că ea îi simţea totdeauna pierderile. De altfel, în zilele de pierderi, era mai nervos, mai obosit, oricît încerca să nu pară.

Nevoie să joace n-avea, căci cîştigă îndestul. La urma urmei ar putea să joace cumpănit, ca să-şi treacă vremea, aşa cum se hotărîse de la început. Firea lui impulsivă şi pasionată îl împingea însă totdeauna să treacă graniţile. Fiecare pierdere o socotea ca o provocare şi ca o aţîţare, şi se înverşuna, visînd o biruinţă fantastică.

Uşa se deschise cu fereală. Domnu Vasilică Guşilă intră prietinos şi zîmbitor, descoperindu-se repede.

— Eşti singur, domnule Plopeanu? întrebă el. Mai bine aşa. O să putem vorbi mai liniştiţi.

Se apropie, strînse mîna lui Adrian şi se aşează pe scaun, în faţa lui.

— Aici e articolul? vorbi el iar, observînd foile scrise. Frumos lucru să scrii aşa, cu uşurinţă, şi să vorbească lumea despre tine... Eu am avut totdeauna dorinţa asta, să fiu un scriitor, ori un artist. Dar se vede că toate nu se pot...

Cuconu Vasilică oftă. Plopeanu-i zise:

— Domnule Guşilă, eşti şi dumneata artist în felul dumnitale...

Guşilă îl privi cu luare-aminte, apoi se hotărî să tuşească încet, ca să nu răspundă. Adrian îşi aprinse a doua ţigară. Vorbi, încercînd să pară nepăsător:

— Vra să zică, domnule Guşilă, te-ai hotărît să încheiem mica noastră afacere.

Cuconu Vasilică lăsă să bată de cîteva ori inima lui Plopeanu, privind gînditor înspre foile adunate în colţul mesei. Răspunse domol:

— Pe prietini, cucoane Adrian, eu îi servesc totdeauna. S-a mai întîmplat să fiu lîngă dumneata, cînd ai avut nevoie. E adevărat că de data asta e vorba de o sumă mare, pe care

eu n-o am întreagă. Dar ştii dumneata că este o vorbă: Bate şi ţi se va deschide... Am bătut, cucoane Adrian, şi mi s-a deschis cu doisprezece la sută.

— Asta n-are importanţă, răspunse Adrian.

— Ba are, cucoane Adrian, pentru că te voi face să bagi de samă că cu asemenea procent nimeni nu găseşte bani în ziua de azi. Însfîrşit, vorba dumnitale, asta n-are importanţă. Trebuie numai – aşa-i că n-ai să te superi? te rog foarte mult să nu te superi, cucoane Adrian, – trebuie numai să facem o mică formă mîni, la tribunal.. Pentru sumele primite, dumneata garantezi cu partea dumnitale din moştenirea răposatului Dimitrie Plopeanu. Aşa este?

— Aşa este, întîmpină cu voce înăbuşită Plopeanu: pot însă să mă eliberez oricînd.

— Natural, omul meu n-are decît interesul dobînzilor. Atunci mîni isprăvim afacerea.

— Cum mîni? întrerupse cu vioiciune Plopeanu. Ieri te-am rugat cu insistenţă, domnule Guşilă, să faci tot posibilul să am astăzi banii. Am eu o credinţă, – absurdă poate, – dar ce pot face? Astăzi îmi trebuie:

— Chiar astăzi? se miră domnu Guşilă, încreţindu-şi fruntea şi rîzînd. Dumneata eşti un om furtunos, cucoane Adrian. De ce te grăbeşti aşa? Să dea Dumnezeu să mă-nşel, – dar aş putea să-ţi spun că-i pierzi, dacă joci; ş-atunci e mai bine s-amînăm pe mîni...

— Domnule Guşilă, răspunse nerăbdător Plopeanu; am să joc, dar n-am să pierd.

— Ce om curios! Pe onoarea mea, eşti un om foarte curios! răspunse cuconu Vasilică, trăgînd din servietă o foaie de hîrtie timbrată. Fă, te rog cucoane Adrian, o chitanţă provizorie. Aşa. Pune mata acolo opt mii de lei... sau zece mii...

— Zece mii, hotărî Adrian.

— Pune mata zece mii. Adică trei ai primit – şi şapte mai rămîne să primeşti acuma. De-aici trebuie să scoatem, cucoane Adrian, şi dobînda pe trei luni. Facem înscrisul pe trei luni, nu-i aşa? Poftim socoteala, pe foiţa aceasta

deosebită. Poftim şi banii. Fii bun mata şi numără. Şi să nu crezi, cucoane Adrian, că ai mata un alt prietin mai devotat decît mine... De aceea, să-mi îngădui să-ţi spun prietineşte ceva... Ai numărat?

— Da, Mulţămesc.

— Atunci să-mi îngădui să-ţi spun prietineşte ceva...

— Mă rog, — de ce-i vorba?...

C-un zîmbet liniştit, cuconu Vasilică Guşilă aşteptă pînă ce Adrian îşi rîndui banii şi strînse portofoliul. Atunci făcu o mişcare:

— Cucoane Adrian, zise el cu voce scăzută, apropimdu-se cu scaunul de Plopeanu; mă vezi puţintel încurcat Cum să spun? Aş voi să-ţi atrag luarea-aminte asupra unui lucru... Eu umblu prin lumea asta, privind şi cercetînd. Sînt un om curios. Am spus asta o dată şi lui domnu Paul, la madam Lazaridi. Mă uit şi observ, şi închid în sufletul meu... Îmi permiţi, cucoane Adrian, să te întreb dacă ai observat şi dumneata ceva?

— Nu-nţeleg, domnule Guşilă.

— Dacă ai observat ceva care priveşte familia dumnitale... Şi dumneata eşti în fiecare sîmbătă la doamna Lazaridi.

— Vrei să vorbeşti de Paul? întrebă, rece, Plopeanu. Domnule Guşilă, e o mică afacere care priveşte pe frate-meu. De ce să ne amestecăm noi? Dacă vrei, e o copilărie. Să alunecăm asupra ei şi s-o scuzăm. Va trece cu florile primăverii...

— Aşa? Tare bine, foarte bine... răspunse cuconu Vasilică vesel.

Îşi strînse încet hîrtiile privind furiş spre Plopeanu. Voia parcă să reînceapă vorba. Apoi se hotărî să tacă. Zîmbind ciudat, strînse mîna lui Plopeanu şi se strecură pe uşă.

În urma lui, Adrian rămase un, răstimp visînd în bătaia piezişă a soarelui, cu ochii aţintiţi în mişcarea de furnicar din colţul de stradă pe care-l vedea între ziduri albe. Hotărît apoi să lovească o dată, cu îndrăzneală, în poarta norocului, – se ridică şi ieşi cu grabă.

Sui în fugă treptele la madam Lazaridi, intră în salon şi trecu de-a dreptul spre colţul cunoscut, ca să-şi facă datoria de politeţă către gazdă. Întorcîndu-se spre odaia jucătorilor, printre figurile nedesluşite ale mosafirilor zări pe Mary. Îi zîmbea şi parcă-l întreba ceva cu ochii ei mari.

— Am venit tîrziu? vorbi el, strecurîndu-se lîngă ea. Nu-i nimic. O să stăm puţin...

— Da? Ce bine! Dar nu vezi pe domnul colonel Algiu? Îmi vorbea despre cărţile dumnisale...

Adrian se scuză. Era grăbit şi nu observase. De altfel în colţul salonului începea să fie umbră. Colonelul rîdea, înfăţişîndu-i tabacherea deschisă.

Cînd făcu o mişcare să treacă în odaia jucătorilor, Mary îl mustră uşurel:

— Adrian, iar nu eşti cuminte?

— Mă întorc îndată, vorbi el, cu inima bătînd. Domnule colonel, nu mergi şi dumneata?

— Vin şi eu îndată, răspunse Algiu.

La masa din fund, lîngă fereastra largă, era o îngrămădeală de capete atente. Plopeanu nu căuta să le desluşească. Îi bătea sîngele în tîmple. Se apropie încet de grup, îşi împinse un scaun, se aşează şi aprinse ţigara, începu să urmărească jocul. Şi se linişti. Se dădea o *şuetă de écarté*. Bancherul, om bărbos şi lat în spate, stătea lăsat înainte în scaun, cu ceafa rezemată în spătar şi cu barba neagră revărsată pe jiletcă. La observaţiile din juru-i, întorcea în sus ochii mari şi bulbucaţi, descoperindu-le albuşul, şi ofta zugrumat, ca-ntr-o disperare de moarte.

— Mai este loc şi pentru mine, domnule Balaban? întrebă liniştit Adrian.

— De ce nu? Poftim...

Dădu cărţile unui domn mititel şi nervos din faţa lui. Apoi întoarse riga de cupă şi-şi desfăşură jocul. Sub pumnul osos al lui domnu Balaban, atalele căzură una după alta. Adrian pierdu...

— Cine mai pofteşte în faţa bancherului? întrebă domnul Balaban privind furios în juru-i.

În locul omului slăbuţ şi nervos, trecu doctorul Baciu, Peste capetele jucătorilor strînse mîna lui Adrian, zîmbindu-i prietinos, şi scaunul gemu cînd se lăsă în el.

— E o luptă de uriaşi... zise cineva. Şi lumea din jurul mesei începu a rîde.

Domnul Balaban număra cu dispreţ hîrtiile de bancă aruncate înainte-i. Apoi împărţi cărţile. Doctorul Baciu făcu două puncte şi trase lîngă el două jetoane roşii. Jocul urmă, – pîndit de ochi înfriguraţi şi tulburi. Doctorul Baciu mai adună la dreapta lui două jetoane. Apoi domnul Balaban, unul după altul, făcu cele cinci puncte şi trase c-un gest simplu hîrtiile spre el.

Adrian pierdea iar. Asta însă nu-l tulbura. El urmărea altceva. Şi nu-şi socotea încă venit ceasul. Simţea în ziua aceea în el încrederea, absurdă şi stupidă, însă oarbă şi fericită ca nebunia. Stătu liniştit pînă ce domnul Balaban, c-un geamăt, se ridică din locul lui. Atunci se înălţă privind în juru-i. La o invitaţie vagă a doctorului Baciu, se aşeză el în locul bancherului şi trase încet din portofoliu teancul de bancnote, rînduindu-le înainte-i, cu grijă.

— Domnilor, zise el rece, însă cu inima bătînd uşor; ceea ce este aici poate fi al dumneavoastră. Putem desface un pachet nou de cărţi, şi vă rog, puneţi cît vă lasă inima...

Cele dintăi mize căzură ca totdeauna mai mult pentru încercare. Adrian pierdu.

— Pierdu ş-a doua oară, ş-a treia oară. Pe urmă începu să cîştige. În jocul acela de hazard şi de probabilităţi, cei din juru-i îşi făceau socotelile lor. După al patrulea cîştig al bancherului, mizele se îndoiră; al cincilea joc în folosul băncii e un lucru destul de rar. Plopeanu cîştigă însă ş-a cincea oară. La dreapta lui hîrtiile de bancă se adunau clit.

Doctorul Baciu îl privea ţintă, stăruitor, Adrian îi răspunse prinţr-un zîmbet;

— Mai am de bătut de două ori... zile el cu linişte.

În jurul mesei, ponţii se grăbiră. Mizele sporeau în proporţia pierderilor.

Adrian cîştigă senin a şasea oară. Bătu ş-a şaptea oară; şi

se ridică de la locul lui cu genunchii tremurînd şi cu privirea tulbure. Gura i se strîmbă uşor într-un zîmbet. Îşi vîra banii în buzunar, încercînd să-şi stăpînească tremurul degetelor.

Fără a vedea pe nimeni, trecu în salon. Doamna Lazaridi îi ieşi înainte purtînd delicat în vîrful degetelor oceaşcă mică de porţelan japonez. El o primi în neştire. Sorbi de cîteva ori din ceaiul călduţ şi răsuflă adînc.

Gazda veni iar lîngă el, întrebîndu-l cu glas dulce

— Domnul Plopeanu doreşte poate ş-un păhărel de rom?...

Sorbind licoarea ca-ntr-un fir subţire de flacără, Adrian simţi că-şi vine deplin în fire şi-şi pipăi buzunările. Zări o clipă pe Mary. Ştia că-l aşteaptă. Are să-i facă o plăcută surpriză. Nu-i nici un rău dacă-şi sporeşte, la întîmplare, cîştigul. Cu mînă în buzunar, strîngînd biletele, şi cu ochii strălucitori, Adrian trecu iarăşi hotărît în odaia jucătorilor.

Cînd ieşi, avea un zîmbet de stînjenire, de nedumerire, şi-şi pipăia fruntea asudată. Îşi căuta batista şi nu înţelegea ce-l întreabă Mary.

— Ce ai, Adrian? Ai pierdut?

El îşi aţinti ochii asupra ei, nehotărît.

— Ai pierdut?

El răspunse încet şi obosit:

— Nu. Am dat din cîştig... Cred că nu trebuia să mai joc...

Mary tăcea. Coborîră în stradă. Urcară apoi la deal pe sub teii îmbobociţi, prin sara răcoroasă de martie. În cerul violet ardeau fiori de lumină. Prin liniştea văzduhului, peste acoperişurile negre, peste turnuri, începură a suna, din clopotniţele vechi, clopotele de denie. Trezindu-se parcă unele pe altele, tresăreau cînd într-un loc, cînd în altul, cu tonuri felurite şi armonioase.

Încremenit în visul lui, Adrian nu le auzi decît cînd Mary îi lăsă braţul. Umblau acuma tăcuţi şi stingheri pe uliţa tăcută, spre cuibul răposaţilor Slătineni. Întunericul avea ceva viu parcă, vibrînd necontenit şi muzical. Şi ca o mireasmă fină, amintirea deştepta în sufletele lor întristate serile de primăvară ale copilăriei.

XIII

Cînd şi cum a izbucnit catastrofa?

Între pestriţa şi leneşa stradă Lăpuşneanu şi teatru, între redacţie şi mesele de joc ale doamnei Lazaridi, între convoiurile de morţi şi spitalele de răniţi, subt ameninţarea cenuşie şi neclintită a războiului, lumea din noul Iaşi îşi purta înainte, nepăsătoare, jocul ei de fantoşe. Pentru Adrian cercul acesta larg se reducea tot mai mult la sensaţia simplă a pescarului care stă cu ochii neclintiţi la pluta undiţii. Jocul de cărţi îl aţîţa şi-l întărîta tot mai mult. În acelaşi timp articolele lui dobîndeau o ascuţime ş-o violenţă tot mai sporită. Mai ales îmbogăţiţii războiului, pe care el îi simţea necontenit în preajmă-i îi umpleau sufletul de furtună. Pe aceştia ar fi vrut să-i dărîme cu una din acele lovituri ale norocului a căror credinţă învia necontenit în sufletul lui.

În una din aceste zile ale primăverii, îndată după sărbătorile Paştilor, la începutul lui april, doctorul Baciu intră cu pas leneş în salonul doamnei Lazaridi. Ferestrele erau deschise, lăsînd să intre aerul cald al amurgului. Lumea adunată avea ceva nehotărît în priviri şi-n gesturi, o încetineală, o melancolie parcă, trecînd prin colţuri şi căutîndu-se, în miresmele puternice ale celor dintăi flori, împrăştiate în vase cu forme fantastice. Cu aceeaşi simţire de moleşeală, cu sufletul apăsat de singurătate, doctorul trecu spre stăpîna casei, îi privi inelele înainte de a-i săruta degetele, şi ea rîdea, plăcut mirată de această curiozitate. Pe cînd îşi sorbea ceaiul, cu înghiţituri scurte, asculta întrebările doamnei Lazaridi, şi-i răspundea rîzînd cu jumătăţi de înţelesuri şi cu înţelesuri duble, ca-ntre buni prietini. Jocul acesta plăcea doamnei Lazaridi şi ea dovedea în el o ascuţime fără păreche. Înmlădierile ei moi, privirile-i drepte dădeau doctorului o stare specială, ceea ce el

numea «antidot împotriva spitalelor» lui.

Cînd se ridică, să intre în odaia de joc, văzu deodată pe Mary. Îl privea fix, cu ochii ei mari. El trecu repede spre dînsa, cu pieptul străbătut de o undă fierbinte. Ea-i strînse mîna, apoi îşi lăsă braţul moale şi doctorul îi pipăia nesimţit mînuţa delicată întrebînd-o:

— Ai venit de mult, duduie? Pînă acuma nu te-am zărit.

Gropiţa se săpă uşor în obrazul drept, într-un zîmbet:

— Chiar acuma am intrat, doctore, şi te căutam pe dumneata. Îmi pare *foarte* bine că te-am găsit.

— Cum se poate, duduie? Şi eu vorbeam cu madam Lazaridi şi mă gîndeam la mata...

Ea primi cu plăcere această veste, înclinînd repede capul şi privindu-l pe sub sprîncene. Apoi ridică încet cătră nări floarea de stînjinel pe care o purta în mîna stîngă şi-i sorbi prelung mireasma fină.

— Doctore, îi zise ea deodată privindu-l grav, eu te socotesc pe dumneata ca singurul meu prietin...

Baciu se înclină uşor, cu inima bătînd. Vocea ei era domoală şi caldă. Rochia neagră de matasă căzînd involt în cute dese, corsajul deschis de dantelă, ca un painjeniş de ghiocei, pălăria băieţească pe valul nestăpînit al părului, floarea de stînjinel: doctorul le privi ca printr-un abur, aşteptînd.

— Aşa-i, doctore, vorbi ea încet; aşa-i ca mă pot încrede în dumneata?

— Ce întrebare ciudată!... răspunse Baciu.

Mary se lăsă pe un scaun, şi-l pofti c-un gest să se aşeze alături.

— Mai aproape, îi zise ea. Şi-i întinse floarea de coloarea înserării. Prietine, adăogi ea şi mai încet, păstreaz-o ca amintire de la mine...

Baciu nu înţelegea. Cu privirea fierbinte, într-o mişcare bruscă, se întoarse spre ea, încercînd să vorbească. Dar Mary îl opri, punîndu-i mînuţa la gură.

— Nu vorbi. Taci ş-ascultă. Iată despre ce e vorba. Adrian e dincolo, joacă. O să stea neclintit acolo pînă într-un tîrziu.

Nu-l tulbura, însă cînd se va scula să plece, întovărăşeşte-l acasă şi spune-i, cu toate menajamentele posibile, că eu l-am părăsit.

Doctorul o înfăşură într-o privire rătăcită.

— Aşa-i că nu-nţelegi? urmă ea zîmbind şi cuprinzîndu-i mîna. Dar e foarte simplu cu toate acestea. Inima mea s-a despărţit de-a lui. Cum s-a făcut asta, nu înţeleg, dar mi-am simţit inima deodată despărţită şi întorcîndu-se spre altul. Iar vrei să-ntrebi. De ce? E o copilărie, e o nebunie. Acestea sînt cuvinte. Dreptul meu este să trăiesc şi să fiu fericită. Eu nu pot decît să-mi urmez inima, şi inima mă duce în altă parte. Asta voiam să-ţi spun. Asta te mîhneşte? De ce? Nu trebuie să te mîhnească. Va fi o mică criză – şi vom rămînea deosebiţi, pe drumurile noastre.

— Dar ce s-a întîmplat? izbuti însfîrşit să geamă doctorul cu ochii crescuţi în orbite.

— Nu s-a întîmplat nimic, răspunse ea rîzînd. De ce te sparii? Acuma, după ce ţi-am sput tot, mă simt foarte liniştită. Ştiu de ce mă priveşti aşa. Vrei să ştii. *Cine-i?* Cercetează puţin şi vei înţelege, – nu-i aşa? La revedere, doctore, şi nu fi supărat...

După tulburarea în care se zbătuse o clipă, acuma rîdea. Se ridică sprintenă, întinse doctorului mîna ca să i-o sărute şi, adunîndu-şi de pe spătarul scaunului mantila neagră, trecu grabnic spre doamna Lazaridi. După un schimb pripit de cîteva cuvinte, se strecură printre musafiri şi ieşi fără a întoarce capul.

Doctorul rămăsese zdrobit, în colţul lui. În juru-i lumea se mişca murmurînd. El parcă nu mai înţelegea unde-i. Sta cu ochii aţintiţi asupra uşii pe unde ieşise Mary şi nu-i venea să creadă ce auzise. Cu toate acestea, aşa era. Mary plecase aşa, deodată, ca o păsărică nepăsătoare.

Acuma doctorul începea să înţeleagă unele lucruri. Mary poate fusese smulsă de lumea tulbure care o împresura şi oademenea de la venirea ei în Iaşi. Dar în lumea aceasta căzuse şi Plopeanu. Zi cu zi îşi despărţiseră vieţile, fără să-şi dea samă. Căminul tinereţii lor rămînea pustiu.

Unde a plecat Mary? La cine? — La Algiu? — Bine, dar în cazul acesta, e o adevărată nebunie. Îşi creiază o situaţie imposibilă! Colonelul Algiu e un om cumpănit şi sigur de sine. Poate încerca cu Mary ceea ce se face obişnuit în lumea de azi: ceasuri tainice şi furişe de amor ascuns, – dar nu-i poate trece prin gînd să răpească soţia unui camarad. Asta i-ar dărîma dintrodată cariera, şi asta nu se face decît la douăzeci de ani. Nu poate fi colonelul Algiu. E cu neputinţă. Cine-i atunci?

Doctorul Baciu se gîndi deodată că trebuie să vadă pe Mihai Ciumara. Ca să poată lămuri afacerea şi ca să poată sta în ajutorul lui Adrian de mai era nevoie de un prietin. Se ridică de la locul lui, oftînd, şi se îndreptă spre odaia de cărţi. Zări pe Plopeanu, într-un colţ de masă, neclintit şi neguros. «Desigur pierde, îşi zise doctorul. Am vreme să mă duc să caut pe Ciumara. O să-l găsesc tot aici.»

Curioasă întîmplare, cugeta el coborînd scările. El era cel mai bun prietin al ei; începuse a fi între dînşii chiar un început de situaţie sentimentală: şi dintrodată ea trecea pe lîngă dînsul şi cădea în braţele unui necunoscut. Îi mărturisea chiar ea asta, zîmbind, – şi se ducea fără să mai întoarcă privirile.

O trăsură goală trecu pe lîngă el, prin lumina nehotărîtă a amurgului. C-un glas aspru şi enervat o opri. Se zvîrli în ea şi porunci birjarului să-l ducă la Jockey-Club. Ciumara însă nu mai era acolo. Plecase de cîteva minute. Se urcă iar în birjă şi calul, biciuit, coti pe străzi întunecate, apoi începu a urca în Sărărie. Cînd trăsura se opri, Ciumara era chiar în poarta casei lui. Se pregătea să intre. Întoarse capul, privi pe doctor şt înţelese că s-a petrecut ceva.

— Ce este, doctore? întrebă el. De ce mă priveşti aşa de supărat?

— Cucoane Mihai, răspunse Baciu. Nu mai întreba. Suie repede lîngă mine. Îţi spun pe drum. S-a întîmplat lucru mare...

— Atunci, dacă trebuie să merg într-un anume loc, vorbi Ciumara zîmbind, nu-i o veste rea de război. Pot fi încă

liniştit, în mijlocul mizeriei. S-a întîmplat ceva? Cine a murit?

Doctorul îi strînse mîna. Îi vorbi încet, cu voce mişcată.

— Trebuie să fim amîndoi lîngă Adrian. Mary a plecat. El încă nu ştie.

Ciumara întoarse brusc capul şi-l privi cu ochii lui mici şi apropiaţi. Nu răspunse îndată. Se lăsă în fundul trăsurii, c-o încreţitură răutăcioasă de buze:

— Asta e? Atunci avem o misiune urîtă şi ingrată, doctore...

Baciu îl privi surprins:

— Atît găseşti dumneata de spus, domnule Ciumara?

— Dar ce vrei să fac? Înţeleg că e o nenorocire pentru Adrian. Să nădăjduim că o va suporta uşor.

— Nu te-ntrebi ce face Mary? Unde s-a dus? La cine a plecat?

— Dacă nu sînt eu acela, doctore, lucrul nu mă interesează... Şi din nefericire, nu se poate să fiu eu...

Doctorul tăcu supărat. Ciumara pe de altă parte era şi el neguros, că i se tulburase ticna serii. Stăteau amîndoi alături, fără să se privească, cu ochii aţintiţi în spatele birjarului.

Cînd ajunseră la doamna Lazaridi, doctorul, ca măsură de prevedere, opri trăsura. Urcară alături şi repede treptele. Lumea obişnuită a ceaiului plecase. Salonul era aproape gol. Doamna Lazaridi îi întîmpină cu braţele întinse şi, privindu-i ţintă, vorbi deodată, fără să aştepte a mai fi întrebată:

— Domnul Plopeanu nu mai este aici. Pe dînsul îl căutaţi, nu-i aşa?

Ciumara şi doctorul se priviră. Doamna Lucreţia Lazaridi zîmbea. Le mai dădu o informaţie:

— Întăi a întrebat de Mary. Fireşte i-am spus c-a plecat. S-a dus acasă destul de liniştit...

Fără îndoială, doamna Lazaridi ştia totul. Doctorul Baciu, tulburat iarăşi, se pregătea s-o întrebe. Dar acuma tovarăşul lui părea grăbit.

— Hai, doctore, hai, repede... La deal. Mai avem pe cineva... Noi am uitat pe vară-mea...

Aşa era. Baciu uitase pe cucoana Leonora. Salutînd grăbit pe doamna gazdă, coborîră şi urcară iar în trăsură.

Calul mergea greu la deal, pe pavajul răsunător de granit. Doctorul îi auzea răsuflarea grea şi pripită. Şi aştepta, c-o nelinişte fierbinte care-i încleşta măruntaiele, clipa ajungerii.

— Biata Leonoră! zise încet, într-o vreme, Mihai Ciumara.

Cînd urcară treptele de piatră şi intrară pe terasă, simţiră mişcarea în lăuntru. Pe pata luminoasă a ferestrelor trecură umbre. Cineva deschise uşa dinlătuntru. Se auzi glasul subţire al lui Codinuţă:

— Vine mama!

Intrară în odaia cucoanei Leonora, unul după altul, cu capetele plecate.

— Vezi că nu-i mama? zise copilul cu părere de rău. Apoi, rîzînd, întinse palmele către doctor. Baciu îl trase spre el şi-l luă în braţe. Ciumara îndreptă o căutătură ascuţită spre cucoana Leonora. Adrian, în picioare, privea neliniştit, întrebînd cu ochii.

— Unde-i Mary? întrebă el, cu voce joasă, înfricoşată.

Cucoana Leonora avu o tresărire, într-un strigăt disperat, într-o vedenie de automobil zdrobind un trup omenesc:

— I s-a întîmplat ceva? Ce este? Spuneţi!...

Dar cei doi soli tăceau, privindu-i trişti. Clătinau capetele: nu, nu i s-a întîmplat nimic. Doctorul Baciu sărută cu ochii în lacrimi buclele bălăi ale copilului.

Atunci toţi înţeleseră. Paul, din colţul lui de umbră, ridică fruntea, îngrozit. Adrian se repezise cu strigăte scurte:

— A plecat? De ce? Cu cine?

Cucoana Leonora, ca încolţită de o fiară, se repezi spre copil, îl smulse din braţele doctorului, şi apăsîndu-i fruntea cu palma, îl trecu în odăiţa de-alături, cu grumazul adînc încovoiat.

— A plecat? strigă Adrian, zguduind pe doctor.

— A plecat... răspunse doctorul, şi nu găsea nici cuvinte,

nici gesturi de mîngîiere.

Plopeanu duse mîna la ochi. Ea şi cum l-ar fi orbit deodată o flacără.

Foarte tîrziu, după miezul nopţii, socoti doctorul criza, trecută. Izbucnirile de mînie ale lui Plopeanu conteniră. C-un zîmbet strîmb şi stins, ruşinat, parc-ar fi ieşit din pielea unui animal, întrebă numai într-un răstimp:

— Cine-i? Vreau, numaidecît să ştiu cine-i. S-a dus. Mi-am smuls-o din inimă. S-a isprăvit tot. Dar vreau să ştiu cu cine s-a dus!...

Avea o voce trudită şi joasă. Începu să se plimbe încet prin odaie. Cucoana Eleonora, dreaptă şi fără somn în colţul ei, îl privea cu ochii rotunjiţi şi pierduţi într-un gînd nestrămutat.

— Cum putem afla noi asta, doctore? vorbi Adrian oprindu-se. Gîndul acesta nu-mi iese din minte...

— Mai ai nevoie să ştii? îi răspunse liniştit Ciumara. Dac-ai izbutit să te smulgi din mizeria asta, cred că e destul. Dacă te mai interesează, o să afli...

— Aşa este... răspunse Plopeanu, încet, aşa este... Lucrul principal e că nu m-a doborît... Viaţa mea are un rost ş-un scop şi fără ea... Mîni e duminică, n-am de lucru cu Algiu. O să mă duc la redacţie să-mi scriu articolul de luni. Trebuie să mă vadă toată lumea la locul meu... Nu-i aşa?

— Eu nu pot decît să-ţi strîng mîna, dragul meu, răspunse Ciumara. Sunt bucuros c-a trecut furtuna. Îmi dai voie însă să nu te părăsesc... Asta cere şi mama ta, pentru puiul de-alături, care doarme şi nu ştie nimic...

Cucoana Leonora îşi întoarse încet capul spre Ciumara c-o adîncă durere în priviri. Şi-i mulţămi mută, c-o uşoară coborîre a ploapelor.

Adrian îşi începu iar plimbarea de la uşă la sobă, şi-ndărăt. Din cînd în cînd îi apărea pe faţă zîmbetul strîmb şi stîns.

XIV

Dimineaţa, cătră ora opt, o trăsură goală se opri lîngă terasă. Birjarul, muscal spîn şi deşirat, în haină lungă de catifea neagră, cu biciul într-o mînă şi cu şapca în alta sui treptele. Doctorul Baciu deschise uşa şi ieşi pe terasă:

— Ce este, *gospodin*? întrebă el, căscînd obosit.

— Cuconaş doctor, eu cunosc pe mata... răspunse muscalul c-o voce subţire. M-a trimes cuconiţa Lazaridi.. Ştiţi mata... Zice că trebuie să veniţi numaidecît pînă la dumneaei...

— Îndată, răspunse doctorul scurt, numai să-mi iau chipiul şi mantaua...

În picioare, întors spre el, Adrian îl aţintea cu ochi întrebători.

— Mă-ntorc îndată... zise doctorul. Mă chiamă doamna Lazaridi... Poate să aflu ceva...

— Te chiamă pentru asta... îi zise liniştit Adrian, înălţînd obrazu-i palid şi obosit. Nu pricep ce poate fi, dar e bineînţeles, doctore, că între mine şi ea totul s-a sfîrşit...

Doctorul ieşi. Pe cînd trăsura îl ducea repede la vale, se gîndea că, însfîrşit, curiozitatea îi va fi alinată. Madam Lazaridi are să-i lămurească totul.

— Pe de altă parte bine că s-a petrecut totul normal. Adrian a suportat destul de bine lovitura, se gîndea el, zîmbind sceptic. Inima omenească e destul de elastică...

Doamna Lucreţia Lazaridi îl pîndea. Îi ieşi înainte frîngîndu-şi mînile, într-un kimono larg şi unduios de matasă liliachie. Îl pofti într-un jîlţ, se aşează în faţa lui, şi aproape plîngea.

— Vai, doctore, ce copilărie, şi ce nenorocire!... închipuiete-ţi că sărmana noastră prietenă s-a întors...

Doctorul o privi uimit. Nu înţelegea nimic.

— Aşa-i, lucrul pare de neînţeles... Nici eu nu m-am gîndit asară, în primul moment, ce se poate întîmpla. Pe urmă Mary nu mi-a spus că părăseşte brusc pe Adrian, fără ştirea

celuilalt...

— Cine-i celălalt? întrebă doctorul, coborînd ochii.

— Nu ştiai? Nu ţi-a spus? N-ai înţeles? E colonelul Algiu.

— Atunci am priceput totul... răspunse Baciu oftînd şi răsturnîndu-se în scaunul lui. Biata fată!

— Într-adevăr, Mary, săraca, e singură de compătimit... începu iar doamna Lazaridi. Astă-noapte m-am trezit cu ea... Ce este, drăguţa mea? Ştii cum plîngea? Mă îmbrăţişa plîngînd şi nu putea vorbi. Şi-mi explica. Ea e fată cinstită... A înţeles că o dragoste nouă, aşa dintrodată, o dragoste pasionată cere să urmeze pe cel pe care-l iubeşte... El o implora să vie la el. Ea s-a dus. Dar el înţelegea să-i ceară o simplă întîlnire... Nu se poate să rămîie la dînsul, cu nici un preţ nu se poate. Ce scandal! Cariera lui, datoria lui... Într-adevăr, dragă doctore, o biată femeie nu se gîndeşte niciodată, la asemenea lucruri... Sărăcuţa! Ce facem noi acuma?...

Doctorul îşi aprinse o ţigară, şi aşeză cu luare-aminte chibritul în scrumelniţă.

— Madam Lazaridi, răspunse el cu linişte, cred, – deocamdată cel puţin, – că nu este nimic de făcut...

— Ce înţelegi dumneata prin «deocamdată»?...

— Drept să spun, doamnă, nu înţeleg mare lucru... E o vorbă ca oricare alta

— Aşa este... suspină cu ochii pe jumătate închişi doamna Lazaridi. Sunt imprudenţe care se plătesc foarte scump.

Amîndoi tăcură, urmărind fumul liniştit al ţigării. Doctorul întrebă încet într-un răstimp:

— Ce face?

— Doarme, şopti doamna Lazaridi. E zdrobită de emoţie şi oboseală...

Doctorul Baciu se ridică, încercînd să zîmbească. Sărută, înclinîndu-se adînc, mîna doamnei Lazaridi şi ieşi, împovărat de o nespusă tristeţă.

Adrian ascultă lămuririle complicate şi chibzuite ale doctorului, fără să clipească. «Algiu»? se întreba el singur,

parcă nu cu prea mare uimire. A fost Algiu? De mult ar fi trebuit să înţeleg asta. Dar de ce el? Cu ce-a sedus-o? Cu cărţile lui legate-n marochin?...se gîndea cum de-a lăsat de la o vreme să cadă în el bănuielile, ca nişte plumbi într-o apă adormită.

— Trebuia să-nţeleg, doctore, îngînă el, cu zîmbetu-i strîmb... Acuma uite ce situaţie curioasă... Nu-i aşa? E o situaţie foarte curioasă, doctore... Dumneata ce spui, unchiule?... Pentru toţi s-a creat o situaţie curioasă, – s-ar putea zice fără deslegare...

— De ce? vorbi cu seriozitate Ciumara. În unele privinţi se poate face rînduială... Un om de onoare poate găsi o soluţie mijlocie...

Adrian avu un uşor rîs răutăcios:

— Crezi dumneata, unchiule, că soluţiile mijlocii înşală lumea? Interesant este că toată lumea ştie, – nu-i aşa*?* Şi interesant, mai este că eu sînt tipul care a pornit în *Straja* lupta împotriva disoluţiei şi ticăloşiei... Lumea într-adevăr poate petrece douăzeci şi patru de ceasuri. Asta mă jigneşte mai mult decît orice. Altfel, cred că mă simt destul de liniştit... Nu mă mai duc la redacţie. O să-mi scriu articolul acasă. Am nevoie de linişte...

— Atunci, vorbi iar Ciumara, mă autorizezi să încep, împreună cu doctorul, demersurile pe care le vom socoti trebuitoare?

— Fără îndoială...

Părea liniştit. Ciumara şi doctorul ieşiră cu pas liniştit din casa Slătinenilor, vorbind despre ciudăţenia împrejurărilor vieţii.

— Iată doi oameni care puteau fi fericiţi, spunea doctorul. Şi cu toate acestea sînt grozav de nefericiţi. Ce va face Plopeanu?

— Inima se vindecă, răspunse Ciumara

— Dar ea?...

— Ea poate ieşi iar în lume, strălucind mai frumos, ca luna după eclipsă... Pot să-ţi spun, *mon cher ami,* că o s-o întîlnim iar. Ş-ai să fii destul de laş ca să-i faci din nou

curte...

Doctorul oftă, fără să răspundă.

XV

Adrian părea liniştit, şi se aşeză la birou, ca să-şi scrie articolul. Dar nu-l începu. Lăsă condeiul, şi rămase privind pe fereastra deschisă, în livadă, spre un cireş bătrîn care înflorise deodată peste noapte. Părea îmbrăcat într-o horbotă luminoasă. În fund spre pădurice, în tufişuri dese de lemn-cînesc şi lilieci, viers de privighetoare tresărea din cînd în cînd, sonor. Mai departe, peste vîrfuri înmugurite, într-o pace neclintită, se înălţa cerul curat.

Plopeanu simţi pe cucoana Leonora lîngă el. Ridică ochii şi-i zîmbi cu mîhnire. Îi luă mîna dreaptă şi i-o sărută prelung. Cu stînga ea-l mîngîia pe frunte şi-l privea c-o milă nesfîrşită.

— Unde-i Codinuţă? întrebă el.

— E cu Avram. Mă duc să ţi-l aduc.

O clipă după ce ieşi cucoana Leonora, intră Paul. Adrian îl primi cu braţele deschise. Mezinul îşi plecă fruntea pe umărul lui.

— Ce este, Titelule?...

Paul ridică fruntea, fără să privească pe frate-său. Glasul îi tremura în lacrimi...

— Iartă-mă, *bie!...* zise el cu pornire.

— De ce?

— *Bie,* eu nu te pot mîngîia în nenorocirea ta. Am stat ca de ghiaţă lîngă tine şi te-am privit zbătîndu-te. Căci şi eu sînt tot aşa de otrăvit ca şi tine...

— Ce vrei să spui, Titelule?...

— Vreau să spun, Adrian, dar nu pot... De cîteva zile vreau să mă mărturisesc, şi nu pot...

Adrian zîmbi cu amărăciune.

— Ce este? Te-a înşelat şi pe tine?

— Nu, asta nu se poate chema înşelăciune.. Mă simţesc întinat şi murdărit. După bănuielile mele am urmărit-o ş-am aflat. Vai, ce-am aflat, *bie!...*

Gîfîind sub năvala suspinelor, fără a îndrăzni să privească înainte-i, Paul încerca să lămurească.

Fiinţa delicată, la picioarele căreia se aruncase el, mai avea prietini. Şi cînd el înţelesese asta, ea-i cerea, zîmbind şi îmbrăţişîndu-l, să fie cuminte... Şedinţele de dragoste sînt mai interesante în trei... Iată ce-mi cerea şi unde m-a coborît.

Băiatul începu deodată a plînge şi se zvîrli la pieptul fratelui său, gemînd:

— Iartă-mă, Adrian, iartă-mă...

În nenorocirea lui, Plopeanu îşi simţi sufletul bîntuit ca de un vînt îngheţat. Strîngîndu-şi fălcile ca să le sfarme, se silea să mîngîie pe mezin:

— De ce să te iert, Titelule? Tu ai fost mai vrednic decît mine... căci te poţi ridica deasupra...

Rămaseră aşa îmbrăţişaţi. Adrian privea, peste umărul fratelui său, un punct neclintit şi negru.

— Acuma ce facem? întrebă Paul, potolindu-se şi trăgîndu-se îndărăt.

— Cine? Tu? (Paul clătină din cap.) Eu? Eu am să mă liniştesc; are să-mi treacă... Cînd eşti hotărît, liniştea poate veni uşor şi dintrodată.

După ce cucoana Leonora aduse copilul, Adrian îşi aprinse o ţigară. Trecu în odaia lui; şi ieşi cu mantaua între umeri. Scoborî terasa şi se plimbă liniştit de cîteva ori în jurul rondurilor de pansele nouă, de curînd răsădite. Pe urmă trecu la vale, spre cireşul înflorit.

Cucoana Leonora rămase la fereastra deschisă, între băiat şi nepoţel, privind pe Adrian cum coboară încet, cu grumazul încovoiat. Ziua aceea luminoasă de primăvară i se părea aşa de tristă! Era o primăvară tragică a unei lumi nouă, cu totul deosebită de vechea şi liniştita ei lume de altădată.

— Săracii copii!... gemu ea deodată, cu voce înăbuşită. Şi

lacrimile începură a-i curge încet şi fără oprire în lungul obrajilor veştezi.

În colţul lui, lîngă apriga sfîşiere care însfîrşit izbutea să se reverse, Paul se ghemuise, înfricoşat. Se simţea şi el cuprins în această durere fără nume. Codinuţă privea nedumerit la bătrînă cu ochii lui limpezi. El niciodată nu văzuse pe bunicuţa plîngînd. Copilul înţelegea că-n juru-i se petrece ceva grav, dar nu-ndrăznea să-ntrebe. În căpuşoru-i cuminte îşi făcea planul să ceară desluşiri de la Rozi şi moş Avram. Ei totdeauna ştiau orişice.

Întinse mînuţa spre fruntea bătrînei, încercînd s-o mîngîie:

— Bunicuţă, vorbi el, aşa-i că-n lume-i primăvară?

— Da, puiule, primăvară... răspunse cucoana Leonora, şi-n ochii ei tulburi şi plini de lacrimi se zugrăvea cireşul înflorit, ca-n anii fericiţi de odinioară.

În ziua luminoasă, plină de zgomotele uşoare şi uniforme ale împrejurimilor, de la fereastra deschisă, ei n-auziră împuşcătura: o lovitură de pistol, seacă şi uscată, parcă s-ar fi rupt un vreasc... Văzură însă într-o vreme pe moş Avram sosind cu aeru-i de mîhnire lîngă terasă. Li se părea ciudat că gîfîie şi ridică ochii cu albul mărit spre fereastra deschisă.

— Ce este, Avrame? întrebă cucoana Leonora. Unde-i domnu Adrian?

— Sărut mîna, cuconiţă, zise el nehotărît... Domnu locotenent îi dincolo de cireş, mai la vale... Dumneavoastră n-aţi auzit?... Eu nu-nţeleg de ce şi-a ridicat viaţa... Am tras mantaua peste el, şi-am venit să vă spun...

Şi sta cu gura căscată, întors puţin spre livadă, pe cînd un ţipăt prelung tresărea sus în odăi, şi fereastra deschisă rămînea singură, neagră şi pustie.

OAMENI DIN LUNĂ

19 2 3

Familia Bălteanu a intrat în casa cea nouă din strada Muzelor cu doi ani înaintea războiului. S-a împlinit astfel un ideal cătră care de mult năzuia şi pentru care de mult lupta, c-un arsenal întreg de arme feminine, doamna Bălteanu. De altminteri nu se împotrivise nici domnul Bălteanu, căci profesia lui cerea o faţadă ş-un lustru deosebit, însă el, era o fire mai domoală decît soţia sa. Catastrofa războiului le-a adus prea destule suferinţi: lipsă de lemne în iarna cea aspră din 1917, lipsă de alimente; în schimb abundenţă de refugiaţi şi de molime. Multă vreme, după ce s-a încheiat războiul şi şuvoaiele tulburi s-au retras, doamna Bălteanu avea încă visuri urîte noaptea, iar ziua recapitula dezastrele pe care le-au pricinuit refugiaţii bucureşteni în cele patru odăi invadate. Mobilă nouă, lenjerie, tacîmuri, toate suferiseră un tratament barbar. Numai oftînd şi cu obrazul oţărît putea cugeta la asemenea împrejurări.

Dar toate ale lumii şi vieţii sînt trecătoare, cum aşa de drept şi de cuminte observa domnul Bălteanu. Trecuse şi războiul cu toate ale lui. În scurt timp evenimente mari se perindaseră, ca-ntr-un film de cinematograf. Erau acum în primăvara anului 1921; şi de multe ori, la masa de sară, lui domnul Bălteanu îi plăcea să discute însemnate chestii politice cu copiii. Aceşti copii erau acuma oameni mari: Emi intrase în universitate şi Traian de şase luni îşi luase licenţa în drept. Realizarea idealului naţional, «România mare», pacea europeană, viitorul nostru de aur, erau chestii asupra cărora stăruiau cu entuziasm. Doamna Bălteanu se încălzea şi ea o clipă în atmosfera acestor fiinţi iubite; apoi, cu destul tact, luneca la altă ordine de idei şi aducea pe tapet

afaceri mai serioase, afacerile lor curente. Aceste afaceri ea le numea duşmani. Şi cu aceşti duşmani încă nu încheiaseră pace.

Suferinţa acestei vrednice familii izvora din chiar bucuria ei, adică din dobîndirea acelei frumoase case, pentru care mulţi muritori îi invidiau. Domnul Bălteanu era advocat; şi-n advocatură onorariile serioase nu se depun decît pe un birou elegant, într-o cameră mare şi luxoasă. O intrare cu cinci trepte de piatră, o faţadă impunătoare, o sonerie lîngă o mică tablă cu litere de aur: *«Iancu Bălteanu, advocat»;* o uşă naltă cu geamuri mate; o slujnicuţă frumuşică cu şorţ alb; două vase cu plante exotice în antret, – iată lucruri care impun oamenilor de afaceri cu procese, şi în faţa cărora gospodarii de la ţară rămîn cu gura căscată. În biroul cu parchet lucios, c-un covor mare vişiniu în mijloc, cu fotolii largi de piele castanie, cu draperii la ferestrele arcate, domnul Iancu Bălteanu se simţea fără îndoială mai stăpîn pe sine şi mai important decît într-o biată căsuţă de mahala. Cînd se scula de la masa largă, plină de teancuri de dosare şi de tomuri de legi; cînd deschidea unul din dulapurile cu cărţi şi nu găsea ce căuta, şi deschidea alt dulap şi găsea încă un volum gros de legi şi jurisprudenţe, clientul îşi putea face *in petto* reflexia că afacerea lui intră pe mîni bune. Un advocat care are asemenea casă şi asemenea birou, cîştigă fără îndoială bani mulţi. Are deci procese pe care le duce la bun sfîrşit. E bine cu judecătorii... şi cu cei mari ai lumii. Merită deci să-l şi plăteşti mai bine.

Viziunea acestor lucruri doamna Bălteanu de mult o avusese. Casa, biroul, faţada, grilajul grădiniţii se statorniciseră cu ani în urmă în imaginaţia sa, şi an cu an se fixaseră tot mai îndărătnic, pînă ce deveniseră o obsesie. Ideea doamnei Bălteanu avea o valoare deosebită şi pentru alte motive. Domnişoara Ema creştea şi viitorul ei trecea tot prin casa aceasta care-i punea în rînd cu lumea şi care, în definitiv, era o zestre serioasă. Ciocănit necontenit, ani şi ani, domnul Bălteanu şi-a însuşit însfîrşit această aspiraţie

de geniu. Cînd a început tratativele pentru cumpărarea proprietăţii din strada Muzelor, era aproape încredinţat că a impus şi împlineşte o veche hotărîre proprie. Paternitatea ideii şi-a însuşit-o deplin cînd a fost vorba de miza în scenă a camerei principale. Domnul Bălteanu atunci şi-a amintit de un birou al unui advocat celebru, la care făcuse ucenicie în vremea anilor săi de universitate. Aşa de impresionat fusese de acel «post de artilerie în poziţie dominantă», cum îl poreclise odinioară bătrînul general Iarca, încît a respins energic una după alta toate propunerile doamnei Bălteanu. Şi postul de artilerie a fost instalat după modelul bunului şi răposatului său maistru.

Cedînd, doamna Bălteanu, şi de data asta, ca-n multe alte împrejurări, a dat dovadă de un deosebit tact. Căci proprietatea fusese cu destule greutăţi dobîndită şi, la facerea actului, advocatul fusese nevoit să împrumute bani. Împrumutul îl transformă după aceea într-o ipotecă de primul rang, la care însă îndată trebui să adaoge alta de rangul al doilea, cînd sosi scadenţa mobilelor. E adevărat că în urmă a izbutit să facă un aranjament cu «Creditul funciar urban»; totuşi datoria împuţinată crescu îndată ca un bulgăre de omăt cînd începură reparaţii şi amenajări absolut trebuitoare, cînd plantară grădiniţa din faţă şi înălţară grilajul de fier, cînd doamna Bălteanu, printr-o luptă eroică, adăogi la toate aceste şi trusoul domnişoarei Emi. Advocatul Bălteanu avea, în 1921, datorii de peste două sute de mii de lei, la care ameninţau să se suprapuie dobînzi neliniştitoare. Pentru interese de politică internă doamna Bălteanu deci aproape uitase sub care frunte avusese loc fenomenul de incubaţie al ideii geniale.

Această importantă şi dureroasă chestie financiară, precum şi alte chestii de aceeaşi natură, pe care advocatul le simţea în ochii şi-n capetele soţiei şi fiicei sale de cum se arătaseră cele dintăi zile de primăvară, îl făceau tăcut şi irascibil. «Bani, bani şi iar bani, îşi zicea el. Asta nu-i deviza unui împărat, ci a unei soţii, mai cu samă cînd lîngă dînsa stă ş-o domnişoară de măritat.»

Iancu Bălteanu era ieşan de baştină, născut în Sărărie, la 1869, april 18. Şcolile le străbătuse cam cu greutate, din pricină că era puţintel înclinat spre lene. «Mie mi-a plăcut totdeauna să dorm bine şi să mînînc ceva bun», mărturisea ş-acum el, c-un zîmbet de îngăduinţă pentru aceste uşoare şi trecătoare scăderi. Totuşi în universitate s-a distins. A trecut bine examenele, s-a bucurat de lauda profesorilor ş-a scris o teză de licenţă care a făcut oarecare zgomot în 1894: *Despre căutarea paternităţii.* Fusese fără îndoială influenţat în alcătuirea acestei lucrări de idei nouă socialiste. Acuma rîdea, amintind aceste rătăciri ale tinereţii. Trei ani a stat în magistratură: substitut de procuror, apoi, ca advocat, a izbutit încet–încet să-şi facă un nume. Era temut de confraţi nu atît pentru logica-i strînsă, cît pentru fineţile şi chiţibuşurile profesionale şi amănuntele de procedură, incidentele şi toate resursele meseriei. Era un om nalt şi voinic, fără să fie prea gras. În primăvara aceasta se hotărîse să asculte sfatul bărbierului şi-şi răsese cotletele. Îşi lăsase numai mustăţile cărunte bine răsucite. Cu privirea-i cenuşie francă şi veselă, cu obrajii rumeni şi cu buzele-i cărnoase de om totdeauna cu apetit, trecea simpatic printre amici şi demn printre adversari. Pentru prietini avea totdeauna, într-un colţ din sala paşilor pierduţi, o glumă ori o anecdotă picantă. Cu clienţii avea un fel de-a se purta, cu totul distins şi european, gesticulînd cu mîna înmănuşată şi cu servieta sub braţul stîng. Era un om simpatic, de aceea s-ar fi cuvenit să răzbată în politică, dar în această latură a activităţii sale domnul Bălteanu n-a prea avut noroc. Treisprezece ani, începînd de la 1894, a fost soldat devotat al partidului conservator, primind să sprijine din cînd în cînd, în vremea guvernărilor amice, interesele statului în procese destul de grele. După ce s-a însurat, în 1900, doamna Bălteanu a început a-i sugera oarecare schimbări. El însă a rămas statornic. Dar la 1907, înţelegînd mersul vremurilor, văzînd tulburările agrare şi schimbarea bruscă de regim, a trecut la liberali. A adus servicii însemnate

noilor prietini, a vorbit în întruniri, a sprijinit candidaturi, dar n-a înţeles să fie răsplătit cu o situaţie meschină de ajutor de primar al oraşului. La urma urmei interesele lui profesionale sufereau din pricina politicii militante. S-a hotărît din epoca aceea să stea într-o rezervă cuminte, bazîndu-se mai mult pe legături şi servicii personale. Temperament de politician vedea că n-are. Atunci de ce nu s-ar fi ocupat de interesele lui curate şi de viitorul copiilor? În epoca aceasta bugetul gospodăriei prindea a fi apăsător, concurenţa profesională mai aspră. Ideea doamnei Bălteanu, de a se instala potrivit cu vremurile, îl cuceri. Folosind toate prietiniile şi simpatiile de care dispunea, văzu că-i mai bine să fie un om cuminte, care-şi vede de interese. Politica, la urma urmei, nu-i şi ea o carieră? Îşi închipuie că n-a avut talent pentru aşa ceva. Dac-ar fi vorba de politică reală, de idealuri, – da. Dar la noi politica nu înseamnă nici idealuri, nici programe. «Ce bine ar fi, zicea deseori domnul Bălteanu, să se înjghebe un partid al oamenilor independenţi, şi mai ales al oamenilor detreabă!» Neavînd deci ce găsi în politică, neavînd nici în clin nici în mînec cu alte preocupări fie morale şi religioase, fie artistice, necrezînd nici în Dumnezeu, nici în dracul – şi în privinţa asta îşi recunoştea nu numai independenţa de cugetare, ci şi seriozitatea, – se mulţămea să fie un om detreabă, un prietin cinstit, un soţ credincios.

Din toate ale vieţii, la urma urmei, dacă nu vei căuta să te foloseşti de cele bune şi gustoase, şi de cele agreabile şi odihnitoare, eşti un prost, ca să spunem cuvîntul adevărat. Domnul Iancu Bălteanu se putea lăuda că la el se mînîncă bine şi că în cămările lui se găsesc totdeauna cîteva sticle de vin minunat. În privinţa murăturilor, a conservelor şi a vişinatei, doamna Bălteanu era vrednică de renumele celor mai vestite cucoane gospodine din trecut. Aşa încît cuminţenia şi străduinţile îl duseseră pe domnul Bălteanu la acest sfîrşit, după ce trecuse de jumătatea vieţii: mîncare bună şi vin bun, într-un ceas de tihnă.

Deodată însă izbucni vulcanul războiului şi lumea se

cutremură pînă în afunduri. Suferinţa fu un creditor sever, care bătu la toate uşile. Din anii aceştia teribili domnul Iancu Bălteanu ieşi cu încredinţarea că ar fi fost mai bine ca această epocă glorioasă să fie hărăzită altei generaţii. Datoriile sporiră, dobînzile crescură, tihna-i fu tulburată, oameni străini se instalară în căminul lui; camara-i era săracă, trebui să se mulţămească c-o pîne neagră şi cu mîncarea unui om de rînd. Ba, ca să dobîndească nişte provizii ridicole, trebuia să recurgă la intervenţii, la protecţii, şi să facă coadă, între oameni zdrenţăroşi, la magherniţi de lemn. La urma urmei, toate fiind trecătoare, a ieşit sănătos şi din război, cu ce năcazuri şi umilinţi nu trebuia însă să-l întrebi, căci era un om mîndru şi n-ar fi răspuns. Celui ce voia s-asculte îi arăta că şi-a făcut toată datoria: a suferit; şi şi-a trimes şi băiatul la un spital, să facă serviciu de cercetaş. Toate erau bune, trecutul începea să se înseneineze şi să se poetizeze în amintire; «idealul naţional» era îndeplinit şi el se arăta fericit pentru asta la orice prilej; năcazurile publice însă îi sporeau pe cele personale, îl supărau, îl hărţuiau din ce în ce mai mult. La urma urmei de *bolşevism,* spectru la modă, nu prea se înfricoşa domnul Bălteanu. Natura lui optimistă se împotrivea profeţiilor catastrofale. Mai mult îl tulburau şi-l indignau indolenţa şi apatia generală, politica de meschinării şi demagogia – şi corupţia, putreziciunea corupţiei de sus pînă jos. Toţi îşi vîră mîna pînă-n cot în banul public. Funcţionari săraci au ieşit din război oameni cu stare. Ofiţeri cu datorii au acuma case cu patru etaje. La căile ferate, la prefecturi, la ministere, afaceri şi iar afaceri, cu furnituri, cu permise de export şi import. De sus şi pînă jos, necinste şi jaf. Şi negustorii şi speculanţii operează ca-n codru. Ţăranii s-au învăţat şi ei să ceară scump. E un haos din care nu se ştie cum avem să ieşim. Dar mai cu samă funcţionari, colegi, negustori, oameni cunoscuţi pe care-i vedea acuma îmbogăţiţi din afaceri, – exemplarele acestea mai de aproape îl exasperau. Foarte deseori, din pricina asta, acuma după război, îşi ieşea din fire, şi, fără să facă

personalităţi, tăia în carne vie, cum se exprima el, şi sublinia că se simte mîndru de a face parte dintre puţinii oameni oneşti din ţară. Asta la urma urmei e o nobleţă. Ascultîndu-l o dată cum vorbea cu aprindere într-un cerc de prietini, la tribunal, doctorul Chirică, omul cel mititel şi nervos, omul cu glumele şi epigramele, a strecurat un mic aforism veninos.

– Multe femei, zicea el cu vocea-i tainică, se laudă cu virtutea lor, şi într-adevăr n-au păcătuit, dar numai pentru că încă n-au fost ispitite...

– Cu toate acestea, doctore, a replicat domnul Bălteanu, eu astăzi nu mai împart pe oameni în inteligenţi şi proşti, ci în necinstiţi şi oneşti. Nu mai recunosc decît cinstea, şi nu mă închin decît ei!

Doctorul Chirică zîmbea cu răutate.

– Desigur, a vorbit el iar, eşti un om onest. Eu însă, care am văzut căzînd atîtea cetăţi tari pe fronturile de luptă, am cuvinte să cred că numai inteligenţa este inexpugnabilă. Ea rămîne inteligenţă în orice împrejurare, pe cînd femeia mea e virtuoasă numai pînă ce demonul îi surpă virtutea.

Domnul Iancu Bălteanu a rîs cu plăcere, căci la urma urmei şi-n ţara noastră cele mai importante discuţii tot printr-o glumă se isprăvesc. Printr-o glumă şi printr-un păhărel. Luînd cîte-un aperitiv în Piaţa Unirii, la *Azuga,* domnul Iancu Bălteanu a regretat lipsa unei opinii publice, a unor gazete care să ştie a face lumină, a regretat lipsa oamenilor pricepuţi la cîrma statului, şi a propus cîteva măsuri de îndreptare, aşa de simple, cu atîta bun simţ, încît discuţia, aprofundîndu-se, se putea vedea lesne că posibilităţi de îndreptare sînt, oameni sînt, numai reaua voinţă, afacerile, ticăloşiile şi politica poartă vina cea fără de iertare. «Un partid al oamenilor detreabă», a fost moţiunea pe care a votat-o acest mic parlament improvizat.

Ducîndu-se singur spre casă, Iancu Bălteanu se gîndea că, la urma urmei, şi rasa are un rol în asemenea chestii. Un om din neam bun e alcătuit dintr-un material mai

rezistent, orice s-ar zice. Tatăl său, bătrînul Nicu Bălteanu, a fost treizeci de ani funcţionar la primărie şi a murit sărac. Dar i-a lăsat moştenire legenda că Băltenii se trag dintr-o familie de boieri şi că bunelul, Iancu, a fost căminar subt Ion Sandu Sturza-Voievod.

Acest lucru îl preţuia foarte mult şi doamna Bălteanu; oricăror alţi Bălteni străini ea le contesta origina boierească. Cu toate acestea, doamna Bălteanu nu se trăgea din neam de boieri. E adevărat că adusese în căsnicie cincizeci de mii de lei, dar tatăl ei, Ghiţă Samson, fusese un om de care ea vorbea rar.

Răposatul Ghiţă Samson îşi făcuse într-o vreme o deosebită faimă din pricina unui proces. Ca vechil al lui Năstase Boian, pe moşiile Coropceni şi Mîndreşti, îngrijise de afacerile boierului şi mai ales de ale sale vreme de doisprezece ani. Năstase Boian era un om bolnav care-şi petrecea mai toată vremea la Davos şi Riviera. Venea în ţară numai o dată pe an, în mai, ca să treacă în fuga cailor pe la moşii şi să reguleze chestiile băneşti. Avea asupra Coropcenilor şi Mîndreştilor datorii grele, şi din an în an găsea tot mai anevoie bani pentru străinătate, cu ajutorul lui Neculai Mavronomu, vechi advocat al său. Cînd veni vremea lichidării, Mavronomu şi Samson erau deplin înţeleşi. Şi unul şi altul puseseră destul la o parte din afacerile lui Boian, din împrumuturi, din vînzarea recoltelor, din operaţiile învoielilor agricole. Cumpărară ei moşiile pe numele unui om de paie al lor, Pascal Botezatu. Acest om, mărunt şi umilit şi cu ochii totdeauna în pămînt, înţelegea să găsească şi el o comoară; şi cînd tovărăşia Samson & Mavronomu se înfăţişă ca să ia în stăpînire moşiile, el o primi c-o mirare mare, neînţelegînd-o ce pofteşte. Actele de cumpărare erau pe numele lui, moşiile deci nu puteau fi ale altuia. A urmat un proces lung, în care s-au dezvăluit lucruri urîte. Mavronomu, vechi om politic şi vulpe vicleană, a găsit mijlocul să-şi ieie partea înţelegîndu-se cu Pascal Botezatu, jertfind pe Ghiţă Samson şi grămădind asupră-i tot ponosul. Aşa încît din procesul acesta lung, care s-a isprăvit în 1899,

fostul vechil a ieşit mofluz, gîrbov şi îm- bătrînit cu zece ani. A pierdut tot ce cîştigase în ani de străduinţi. Numai zestrea fetei, printr-o întîmplare fericită, fusese asigurată într-o ipotecă. Maria Samson putu deveni doamna Bălteanu. Doi ani avu nemulţămirea să mai vadă în preajma ei pe bătrînul Samson, aproape nevolnic şi căzut la patima beţiei. Apoi bătrînul, ca şi cum şi-ar fi înţeles cea din urmă datorie, trecu într-o lume mai bună. Doamna Maria Bălteanu simţi o mare uşurare. Dar cum toate se uită şi adevărul urmează de multe ori nevoile şi patimile oamenilor, doamna Bălteanu putu, după ani, să vorbească despre tatăl ei c-o lacrimă de pietate. Pe maică-sa o pierduse pe cînd era o copiliţă – şi numai ca printr-un abur o vedea în amintire, frumoasă ca o sfîntă. Pentru oamenii care nu cunoşteau trecutul, Ghiţă Samson fusese deci un om rar, care-şi sacrificase viaţa pentru singura-i odraslă, ceea ce era adevărat. Copilăria ei avusese zile de aur, mai ales în cei trei ani de pension, petrecuţi la doamna Lemaître, cu profesori de piano, desen şi dans. A ieşit din pension ca să se mărite. Frumuseţea ei, în acei ani destul de depărtaţi, era cunoscută în Iaşi. La teatru, cînd se arăta în stal, toată lumea întorcea ochii spre ea. Asta o bucura fără s-o facă să-şi piardă capul. Îi plăcea să se îmbrace bine, să facă şi să primească vizite, dar «prostiile» le dispreţuia. Avea un bărbat bun şi destul de blajin, copiii îi umpleau viaţa. Relaţiile pe care le avea erau alese.

Izbutise să întrerupă orice legături cu neamul Samsoneştilor: toţi erau oameni neînsemnaţi, funcţionăraşi prin tîrguşoare şi sate, învăţători; ba unul era chiar psalt la o biserică din Folticeni. Un singur om din toată liota aceasta avea o situaţie mai deosebită: un văr, feciorul unei surori a mamei sale, cucoana Verona, măritată demult, cu zeci de ani înapoi, după un profesor de latină, pribeag venit din Bucovina. Îl chema Iosif Bărbat şi se statornicise în Bucureşti, de unde, pînă la moarte, a dat numai de trei sau patru ori semne de viaţă. Cînd a murit, a lăsat o proprietate, nişte case, aproape de centrul Capitalei, şi un

băiat, Eudoxiu. Casele, cu destule datorii, au rămas în sama bătrînei. Venitul lor îi era îndestulător pentru traiu-i simplu. Eudoxiu Bărbat era un om ciudat care trăia singuratic din cariera-i de profesor şi plătea mamei lui chirie pentru odăile pe care le locuia. Acuma avea şaizeci de ani, trecuţi, era pensionar, cu năravuri şi ciudăţenii, şi soţii Bălteanu îl văzuseră de două ori numai: o dată la expoziţia din 1906 şi a doua oară cu prilejul unui proces la Casaţie. Era un fel de urs de la care omul trebuia să scoată vorba cu cleştele. Se zicea că-i învăţat; publica articole prin reviste, dar asta nu-l putea face nici simpatic, nici prietin. În ajunul războiului bătrîna Verona muri, şi feciorul, la sfîrşitul vieţii, deveni proprietar fără voie. Îndată după război însă valoarea caselor crescu aşa de tare, încît proprietatea lui Eudoxiu Bărbat preţuia acum sute de mii, ori chiar un milion, – cine putea şti? Din lună în lună preţurile făceau acrobaţie ascendentă. Pentru aceste pricini doamna Maria Bălteanu pomenea, între neamuri, pe acel Eudoxiu, «din partea mamei», om bogat, «însă un animal foarte ciudat». Dinspre partea astălaltă, spiţa Băltenilor era cu o deosebită complezenţă detailată mai ales în zilele cînd domnia sa primea vizite în salonul cel nou, grenat. Acolo se găseau atîrnate pe păreţi, faţă în faţă, fotografia mărită a lui Bălteanu în ramă neagră şi portretul în cărbune al bătrînului Nicu Bălteanu în ramă aurită. Asemănarea dintre tată şi fiu venea totdeauna în discuţie, şi cu o dibăcie care nu prea varia, doamna Maria Bălteanu aducea vorba despre trecut şi boierie şi despre toate cele bune care atunci erau şi acuma nu mai sînt. Stăpîna salonului grenat se simţea, în asemenea împrejurări, foarte sigură pe sine şi foarte la largul ei. Avea un fel de a se purta aşa de elegant şi de manierat, felul cum trata cronica zilnică a scandalurilor oraşului era aşa de distins, încît oricine o putea socoti vrednică de vremuri vechi şi de o nobleţă care a dispărut. Felul acesta de a fi era trăsătura caracteristică a persoanei sale. Dacă avea vreo suferinţă, pe care o împărtăşea prietinilor celor mai de-aproape, aici trebuia căutată. Iancu

Bălteanu nu o înţelesese îndeajuns. L-ar fi vrut mai manierat şi mai fin, mai atent la gesturile şi mîhnirile ei, capabil s-o înţeleagă fără a-i cere explicaţii şi să-i previe dorinţile fără să fie nevoie să ajungă la discuţii penibile. Bărbatul trebuie să înţeleagă el singur de ce-i tristă femeia ş-o doare capul, şi dacă reţeta trebuie trimisă la farmacie ori la modistă.

Acuma, la patruzeci şi cinci de ani, doamna Maria Bălteanu era o femeie încă frumoasă. Pe obrazu-i mat avea puţine creţuri la coada sprîneenelor; în părul cu îngrijire buclat, strîns în valuri cătră creştet şi stăpînit de spelci şi pieptene de baga, se zăreau puţine fire argintii; ochii căprii nu erau străpunşi de ace de inteligenţă, erau însă curaţi şi liniştiţi.

În primăvara aceea Paştile căzuse la 18 aprilie, tocmai ziua de naştere a lui Iancu Bălteanu, şi doamna Bălteanu, puţintel superstiţioasă, nădăjduia o prefacere fericită în viaţa lor. Cozonacii şi pasca ieşiseră parcă mai bine decît totdeauna, toţi ai familiei petrecuseră sărbătorile veseli şi dispuşi. Cum începură însă iar zilele obişnuite, după Duminica Tomii, obrazul lui Bălteanu se umbri din nou de griji. Marţi dimineaţa, în 27 aprilie, familia îşi lua dejunul înainte de plecarea advocaţilor la Curte. Domnişoara Emi, ajutată de Ileana, slujnicuţa cu şorţ alb, servea ceaiul. Un samovar scînteietor de alamă mormăia şi ţîrîia, pe-o măsuţă, într-un colţ al sufrageriei. Samovarul acesta era mai mult un dar al războiului, al întîmplării ş-al refugiaţilor din întinderile convulsionate ale Rusiei. Doamna Bălteanu ştiuse să-l preţuiască şi să-l negocieze. Domnişoara Emi servea tăcută pe tatăl său şi pe Traian. Le aşeza dinainte ouăle moi, jambonul şi cozonacul. Era sprintenă, de şi cam mică de stat şi plinuţă. Ochii căprii îi erau aşa de vioi, încît păreau negri; părul frizat mărunt punea ca un abur deasupra frunţii; pieliţa obrazului îi era albă şi delicată. Buzele cam pline şi nasul îndrăzneţ stricau armonia feţei. Domnişoara Emi nu era o frumuseţă. Era însă «drăguţă», cum îi spuneau prietinele. Nici ea, nici doamna Bălteanu

nu-şi atinseseră încă ceaiul, şi feţele lor lipsite de lumină dovedeau o preocupare gravă. Bărbaţii mîncau repede şi vorbeau despre lucrările şi procesele din ziua aceea.

— Ileană, zise doamna Bălteanu, poţi să treci să rînduieşti în biroul domnului.

Bălteanu îşi împinse ceaşca şi se întoarse spre soţia sa. Simţise în glasul ei un accent care-l neliniştea..

– Ce ai, dragă? o întrebă el. Pari indispusă.

– N-am nimic, îi răspunse doamna Bălteanu, privindu-l cu mirare. Ţi se pare că am ceva?

– Aşa cred.

– Te înşeli. Mă gîndeam că trebuie să ies astăzi cu Emi în oraş, şi n-o să putem ieşi.

– De ce? Vremea nu vă poate opri.

Doamna Bălteanu îşi încreţi fruntea şi tăcu. Domnul Bălteanu pufni uşor pe nări.

– Eu niciodată n-am înţeles manevrele acestea, vorbi el brusc. N-am eu destule nacazuri? Se grămădesc unele după altele, de nici nu mă lasă să răsuflu. Ar trebui să înţelegeţi că am nevoie de tihnă şi de linişte.

Doamna Bălteanu întoarse încet capul şi privi pe soţul său c-o mirare nouă, amestecată cu tristeţă. Ce este? I-a spus cineva ceva? I-a cerut cineva ceva? Toată lumea a tăcut; nimeni n-a vorbit nimic.

– Parcă-i nevoie de vorbă? replică domnul Bălteanu. Parcă nu ne cunoaştem?

– Adevărat, ne cunoaştem! suspină doamna Bălteanu.

Advocatul începea să se supere. Privi peste umăr pe soţia sa şi scoase un fel de «Hm!» de resemnare şi de ameninţare în acelaşi timp.

Doamna Bălteanu cunoştea acest sunet, care vibra mai mult înlăuntrul domnului Bălteanu şi-l făcea să tresară pe scaunul său. Închise o clipă ochii şi-şi întoarse faţa spre fereastră.

– Bine, draga mea, vorbi cu glas ceva mai ridicat domnul Bălteanu; ar trebui să înţelegi că trec prin împrejurări în care s-ar cuveni să fiu scutit de asemenea

scene. Noroc c-am avut un răgaz în zilele Paştilor. Acuma însă vine, precum ştii, rata la Credit. Termenul a fost la 15 mart. L-am amînat, dar nu-l mai pot trece peste sfîrşitul lui april. Iar la mai scade una din poliţi. Şi asta ştii. Trebuie să plătesc o parte, să adaog dobînzi nouă. La 15, rata pianului...

— Rata pianului? se miră doamna Bălteanu. I se pare că ratele pianului s-au sfîrşit din dechemvrie.

— Nu s-au sfîrşit, afirmă cu tărie domnul Bălteanu.

– Nu? Atunci n-a mai rămas decît una şi e numai o mie două sute de lei.

— Da, confirmă advocatul; de o mie două sute de lei, dar asta vine după poliţa de douăzeci şi trei de mii, şi înaintea italianului.

– Care italian? Doamna Bălteanu nu ştie despre care italian e vorba.

– Cum nu-l ştii, frate? A reparat soclul de la grilajul grădiniţii dumnitale şi mozaicul de la terasă. Altă mie de lei. L-am tot amînat încă de anul trecut, din august.

Doamna Bălteanu crede că italianul mai poate fi amînat. În privinţa pianului, nu poate să fie discuţie. Emi avea neapărată nevoie de el.

– Dar eu spun, dragă, că Emi n-avea nevoie? Eu spun că trebuie să-l plătesc.

– Bine, o să-l plătim, vorbi liniştit doamna Bălteanu, doar n-avem să fugim din Iaşi.

– Se-nţelege. — Dar dacă omul are şi el nevoie şi nu mă poate aştepta? Dar poliţa cea mare? De cîte ori vine cîte una din aceste poliţi, mă apucă durerea de cap. Cei de la bancă sînt oameni detreabă, amînă, dar cer să achit o parte. E o criză de numerar neexplicabilă şi au şi ei dreptate. Banca Naţională a ridicat scontul, – trebuie să ieie şi ei mai mult la sută, plus comisionul... Ei mă jupoaie pe mine, dar şi pe ei îi jupoaie alţii.

— E o lege economică... şopti Emi cătră frate-său, care stătea pe scaunul lui cu capul plecat, fasonînd între degetele mîinii drepte întinse pe masă o bobiţă de miez de

pîne.

Iancu Bălteanu întoarse capul spre copii o clipă, oftă şi se opri. Trase ceasul şi-l privi.

– Traiane, zise el c-un ton de om de afaceri, să ne luăm servietele şi să mergem.

Doamna Bălteanu, privind spre Emi, ca şi cum se mărturisea ei, arătă că niciodată, n-a avut pretenţia că se pricepe la cifre şi operaţii de bancă. În pension, la m-me Lemaître, pe vremuri, o fată învăţa mai mult cum să se poarte în societate, delicateţa şi manierele. Lumea în care a intrat însă i-a dovedit că aşa ceva nu prea se găseşte pe toate drumurile.

– Adică nu sînt manierat pentru că spun ce am de spus? o întrebă ironic domnul Bălteanu.

A, da. Fiecare spune ce are de spus. Dar cineva care stă toată ziua în casă, între patru păreţi, ocupată cu lucruri mărunte; cineva care o viaţă întreagă numai asta a făcut, sacrificîndu-se, crescîndu-şi singură copiii şi făcîndu-şi toată datoria, – nu poate să-şi spuie suferinţa, şi chiar nici nu îndrăzneşte s-o spuie.

Domnul Bălteanu crezu că trebuie să se mire:

– De ce nu poate, mă rog? Şi de ce nu îndrăzneşte?

Doamna Maria Bălteanu îşi simte ochii umezi de lacrimi. Nu poate şi nu îndrăzneşte din pricina poliţelor, a ratelor, a afacerilor. Din pricină că ştie la ce se expune şi nu vrea să provoace pe nimeni. Delicateţa aceasta nu o are orişicine. De ziua ei, de pildă, de Sfînta Maria, chiar anul trecut, n-a plîns din pricină că bucătăreasa a afumat budinca de grisă? Supărarea asupra ei a căzut. Asemenea izbucniri totdeauna au zdrobit-o. Asemenea lucruri nu le poate suporta cu nici un preţ.

Cu mirare crescută Bălteanu văzu lacrimi în ochii soţiei sale; asta-l scoase din fire.

– Asta mă nebuneşte! strigă el congestionat şi gesticulînd. Ce are a face budinca de acum zece ani cu năcazurile noastre de acuma?...

Cutremurată de gesturi şi de glasul ridicat, doamna

Bălteanu susţine totuşi cu tărie că budinca de grisă a fost afumată de bucătăreasă anul trecut, nu acum zece ani. Dac-ar fi fost cu zece ani în urmă, poate nici nu s-ar fi băgat în samă. Pe atunci era mai în putere, viaţa era mai ieftină şi fericită se poate spune, şi Emi era o copiliţă. Acuma-i studentă, a ieşit în lume, are nevoi mai multe; astă iarnă a fost numai de trei ori la seratele Cercului Militar. La urma urmei nu se poate duce la serate cu aceeaşi rochie de zece ori. Lumea astăzi te judecă şi te cîntăreşte, şi te măsoară şi te cercetează... Din pricina asta n-au ieşit deloc în sărbătorile Paştelui. Dar trece april şi vine mai, şi este nevoie de un pantof şi de-o rochiţă.

– Pentru cine? Pentru Emi?

Emi poate ieşi şi singură. Într-adevăr doamna Bălteanu n-are nevoie. Ea poate ieşi şi cu rochia de iarnă... Ea n-are nici un venit. Şi-a vîrît toată zestrea în casă, ş-acuma n-are nici un ban al ei... Trebuie să steie în casă ca o roabă...

Era atîta resemnare în glasul doamnei Bălteanu, încît advocatul izbucni în rîs şi se apucă cu mînile de cap.

– Lăsaţi-mă! strigă el. Dumneata ai să mă aduci la disperare! Cînd am spus eu că nu trebuie să-ţi faci o rochie, dacă ai nevoie? Am spus eu că nu trebuie să ieşi? Pentru asta nu trebuie să mă laşi să-mi tihnească dejunul? Să vedem, am de încasat astăzi ceva de la nişte clienţi... Drept să vă spun însă, nu ştiu la ce capăt o să ajungem!

Domnul Bălteanu se întinse brusc spre servietă; o trase spre sine ş-o puse sub braţ cu gesturi rupte, apoi ieşi întunecat. În stradă îl ajunse şi Traian. Era şi el impresionat, ca totdeauna, de lacrimile mamei.

– Greu e să ai de-a face cu femeile, îi zise tatăl său, c-un zîmbet silit, fără să-l privească.

– Uneori au şi ele dreptate, răspunse Traian.

– Aşa-i, dar ele cred că au totdeauna.

La ora 4, amîndoi bărbaţii se întoarseră de la treburi. Doamna Bălteanu îi aştepta, şi cerceta de pe geam figura soţului său. Înţelese că lucrurile merg bine şi că avusese şi ea cîştig de proces în ziua aceea. Desigur, clienţii despre

care vorbise Bălteanu, au fost oameni de cuvînt.

– Unde-i domnişoara studentă? strigă ea spre odaia fetei, după ce bărbaţii intraseră în sufragerie. Să vie repede. Tata aşteaptă ceaiul.

Emi se înfăţişă numaidecît, cu vioiciunea-i obişnuită, întinse tatălui său fruntea şi îmbrăţişă pe Traian. Domnul Bălteanu sărută mîna soţiei sale.

– Aduc ceaiul într-o clipă! zise Emi răsucindu-se într-un picior. Aşezîndu-se lîngă advocat, doamna Bălteanu îşi urma cu linişte reparaţia unui colţun întins pe o ciupercă de fildeş. N-avea nici o dorinţă şi nici o curiozitate.

– Astăzi Traian s-a purtat foarte bine ş-am rămas mulţămit de el, zise domnul Bălteanu.

– Iar eu, vorbi cu veselie Emi, gîndindu-mă la el şl la succesele lui, am pus un deget la frunte, m-am inspirat şi i-am făcut o epigramă.

– Ce copilă! şopti blînd doamna Bălteanu.

– Ce epigramă? întrebă tînărul.

– O epigramă pe care o cred vrednică de poeziile tale. Am s-o public şi eu.

– Atunci s-o auzim! se amestecă, vesel, Bălteanu.

– Bine; ascultaţi:

UNUI TÎNĂR CUCERITOR
Frunte naltă, ochi frumoşi
Şi alură de cucoş;
Numai nasul ţi-i cam roş.

Părinţii se întoarseră unul către altul rîzînd. Traian se ridică şi se repezi după soră-sa. Făceau amîndoi larmă, urmărindu-se prin jurul mesei.

– Deranjaţi scaunele! Boţiţi covoarele! strigă doamna Bălteanu, care era serios îngrijată de buna rînduială a sufrageriei. Ca pretutindeni în casă, toate mobilele străluceau, frecate şi lustruite cu energie. Copiii însă nu se astîmpărară pînă ce Emi nu căzu biruită pe o canapea.

– Voi rămîneţi tot copii, le zise advocatul; aş voi însă să

vă văd mai serioşi şi mai îngrijoraţi de zilele de mîrie.

— S-a întîmplat ceva? întrebă doamna Bălteanu.

– S-a întîmplat ceva care priveşte viitorul lui Traian.

Băiatul veni şi se aşeză lîngă tatăl său.

– Nu cumva, grăi el, asta rezultă din scrisoarea aceea pe care o ceteai la Curte cu atîta atenţie?

– Da, răspunse Bălteanu, am primit o scrisoare. Emi s-a produs c-o epigramă; am să vă cetesc şi eu o producţie literară în formă de epistolă. Închipuiţi-vă că mi-a scris... cine credeţi că mi-a scris?

– Nu ştiu, vorbi repede doamna Bălteanu, sînt foarte curioasă să aflu.

– Închipuieşte-ţi că mi-a scris Bărbat.

– Care Bărbat? Eudoxiu?

– Da. Eudoxiu Bărbat. Cred că la asta nu te-ai aşteptat.

– O sută de ani să mă fi lăsat şi n-aş fi ghicit, declară doamna Bălteanu. Ce scrisoare poate să scrie bursucul acela? Şi întrucît asta interesează pe Traian?

— Aveţi să vedeţi îndată. Am să scot scrisoarea, am s-o cetesc ş-aveţi să pricepeţi. Bălteanu trase din servietă scrisoarea. Iată cuprinsul ei:

Bucureşti, în 25 april 1921
Strada Lepidopterului, 14

Stimate vere Băltene şi
Dragă verişoară!

Cred că asta e cea dintîi scrisoare pe care o primiţi de la mine şi se poate întîmpla să nu fie cea din urmă. Dacă dă Dumnezeu şi scap cu bine din necazurile care mă asediază, se poate întîmpla să mai primiţi una. Cu puţin înainte de izbucnirea războiului a căzut asupra mea o mare pacoste: moştenirea de la biata mama, casele din strada Lepidopterului, colţ cu Triumviri. Casele acestea, e adevărat, nu mai au nici o sarcină, dar acuma, după război, valoarea lor a devenit excesivă şi monstruoasă aş putea

zice, şi din pricina lor nu mai am răgaz şi linişte. Feluriţi misiţi şi oameni de afaceri mă tulbură, intră în biblioteca mea, mă pîndesc pe la răspîntii ca bandiţii şi mă abordează cu pălăria în mînă la cafenea, ca cerşetorii. Toţi vor să-mi găsească cumpărători pentru case; unii mi-au şi găsit; mi-au oferit pînă la un milion două sute de mii; la urma urmei s-ar da peste cap să-mi scoată şi mai mult. Se uită toţi la mine cu mirare cînd le spun că n-am nimic de vînzare. Casa nu-i a dumneavoastră? mă întreabă ei. E a mea. Atunci de ce n-o vindeţi, căci n-aveţi nevoie de un imobil aşa de mare. Vă găsesc una mai mică. Rămîneţi c-un beneficiu însemnat bănesc. Le răspund că n-am nevoie de bani şi ei mă privesc ca nişte dobitoci. Eu locuiesc apartamentul acesta al meu de aproape jumătate de secol şi nu înţeleg cum m-aş putea despărţi de el. Cu chiriaşii, am multe necazuri. Administraţia văd că sporeşte dările necontenit. Am un advocat care mi-a arătat că chiriile sporesc în proporţie. A sporit chiriile, a făcut contracte. De unde aveam vreo cinci chiriaşi, acuma sînt cincisprezece. Chiriaşii au subînchiriat, şi cu nişte preţuri, după cît am înţeles, nemaipomenite. Asta n-ar fi nimica dacă înmulţirea aceasta a populaţiei caselor mele nu mi-ar tulbura liniştea. Drept să vă spun, mă simt ca-ntr-un hotel. Ajung la stenahorie şi disperare. Zilele trecute, prietenul meu Grigorie Simandiri intră la mine speriat şi-mi spune că cineva, o persoană, i-a comunicat un lucru nemaipomenit. Advocatul meu, care mi-a făcut contractele şi s-a ocupat de afacerile mele, e amestecat în toate chestiunile acestea; că subînchirierile acestea s-au făcut cu voinţa şi ştirea lui, şi că o parte însemnată din venitul casei intră în punga lui; că acest advocat, nu ştiu pentru ce motive, îşi bate joc de mine, că să bag seama la averea mea, şi altele... Închipuiţi-vă dacă aveam eu nevoie de asemenea necazuri şi tulburări! Eu am nevoie de linişte şi de pace, pînă ce va veni ceasul să nu mai am nevoie de nimic. N-am contract cu Dumnezeu cît am să trăiesc, puţinele zile ce mi-au rămas nu le vreau însă ticăloase. Văzînd deci că această

chestie mi-a creat un infern aici pe pământ, m-am gîndit la sprijinul vostru. Din cîte-am înţeles eu, Traian şi-a dat licenţa în drept şi e advocat. E un tînăr nepot pe care nu-l cunosc, dar care mi-i simpatic din pricină că-l văd publicînd încercări literare în reviste. Unele din aceste încercări nu mi se par lipsite de valoare. Cum prin îndeletnicirea aceasta a cărturăriei, pe care eu o socotesc o nobleţă, rudenia băiatului cu mine se strînge şi mai tare, m-am gîndit să vă cer să mi-l trimiteţi. Să descurce el chestiile cu advocatul meu Gorciu, să vadă el ce-i adevărat din ce se spune, însfîrşit să puie o rînduială în haosul care mă înconjoară, ca să-mi pot vedea în tihnă de lucrările mele. De şi-i advocat tînăr, buna lui credinţă şi stăruinţele lui îmi ajung acolo unde eu nu mă pricep şi nici nu vreau să mă amestec.

În viaţa mea, am avut trei feluri de amici: care m-au iubit; care nu s-au interesat de mine; şi care m-au urît. Între acei care m-au iubit am cunoscut pe unul şi mă mir şi astăzi de el. Pe cei care m-au urît, nu i-am putut număra. Între cei care nu, s-au interesat de mine sînteţi şi voi. Nu vă fac din asta o vină, ci vă mulţumesc. Şi ca dovadă că vă mulţumesc, e hotărîrea ce am luat de a lăsa nepotului meu nenorocitele case, drept onorar pentru străduinţele şi neplăcerile lui aici lîngă mine.

Fiţi sănătoşi şi trimiteţi-mi băiatul. Al dumneavoastră văr,

Eudoxiu Bărbat

Domnul Bălteanu aşează la locul ei în plic scrisoarea ş-o strecură iar în servietă; apoi privi în juru-i. Doamna Bălteanu aţintea serioasă un punct dinainte-i.

– Nostimă scrisoare! zise rîzînd Emi.

– Ceva mai literară decît epigrama ta... îi observă Traian. Bătrînul acesta pe care nu-l cunosc trebuie să fie un om interesant.

– Depinde din ce punct de vedere îl iei, grăi Bălteanu privindu-şi soţia. Nici noi nu-l cunoaştem prea bine. Nu l-am

văzut decît de două ori. Atît în 1906, la expoziţia cea mare, cît şi în 1912, cînd am avut procesul lui Ghica la Casaţie, l-am văzut purtînd în cap acelaşi joben şi la subţioară aceeaşi taşcă jerpelită. Nu ne-a spus nici ce face, nici cum trăieşte; nu ne-a întrebat cum trăim şi cum o ducem. În 1906 ne-a întovărăşit o dată la expoziţie ş-acolo a început să spuie vrute şi nevrute, că strălucirea şi frumuseţile de-acolo nu sînt decît o faţadă, că partidele noastre politice s-au înţeles să apese norodul şi să-şi păstreze sub forme moderne, privilegii vechi. Liberali şi conservatori, zicea el, sînt Romulus şi Remus sugînd la lupoaica bugetului. Asta-i singura apropiere între noi şi latini. Spunea şi altele, de mă uitam împrejur, să nu audă cineva. Mie mi s-a părut atuncea că-i un fel de socialist. În orice caz nu era întreg. Văd că acuma s-a îmbogăţit ca printr-o minune.

– Totuşi e un semn bun că s-a gîndit la băiatul nostru, interveni doamna Bălteanu.

— Asta arată că nu-i chiar aşa de nebun, observă zîmbind Traian.

– Ba cît despre asta mă cam îndoiesc, răspunse mama; dar cine ştie ce capriciu a avut. Cred că este şi altă pricină. El neamuri după tată n-are. Bătrînul Iosif, profesorul, a fost un pribeag, venit într-o bună zi de peste graniţă. În toată viaţa lui nu s-a răspuns cu nimeni şi n-a pomenit pe nimeni. Tanti Verona, demult, cînd venea la Iaşi, ne spunea rîzînd că Iosif al ei trebuie să fi căzut din lună.

N-am pomenit om mai închis şi vorbind mai puţin despre sine. Eudoxiu are în privinţa asta aceleaşi apucături ca şi bătrînul. Cred că, dintre cunoscuţii pe care-i va fi avînd, nimeni nu ştie de existenţa noastră. Eu mă mir că el singur şi-a putut aduce, aminte de noi. Dar însfîrşit, e bine că şi-a adus aminte. Mă mai gîndesc iar că dacă alte neamuri n-are, atunci moştenirea tot nouă trebuie să ne vie. La asta trebuie să se fi gîndit şi el. Şi ca să nu cheltuiască cu încurcăturile pe care le are, scrie să-i trimitem un advocat gratuit. Cu jobenul cu care l-am văzut noi trebuie să fi umblînd ş-acuma şi c-un palton de cincisprezece ani, ori c-o

blană rămasă de la bătrînul Iosif. El nu ştie ce-i o mîncare bună, ce-i un pat moale. El nu cunoaşte drumul teatrului şi al unui concert; e de o zgîrcenie nemaipomenită. Ne-au spus oamenii care l-au cunoscut, la Bucureşti. Numai cu revistele şi cu cărţile face lux. Grămădeşte, tot grămădeşte hîrţoage în rafturi, de jos pînă sus. Ce-o fi făcînd cu atîtea cărţi, el ştie. Şi asta-i o manie.

– Cărţile pe care le cumpără, probabil că le ceteşte, vorbi iarăşi Traian. Îl interesau foarte mult observaţiile şi caracterizările acestea cu privire la bătrînul Eudoxiu.

– Se poate, zise doamna Bălteanu. Altceva mi se pare că nici nu face. De la liceu acasă şi de-acasă la liceu, treizeci şi mai bine de ani. Pe urmă de acasă la cafenea, şi de la cafenea acasă, de cînd e pensionar. Viaţa asta nu-i viaţă de om. Zice că nu poate suferi muzica. Eu de oamenii care nu pot suferi muzica nu prea am idee bună...

– Atunci de aceea nu m-a chemat pe mine, tresări Emi; a aflat că-s muzicantă.

– Se poate, răspunse doamna Bălteanu, apoi începu a rîde: Ce-ai spus? Da, aşa este; cu tine nu s-ar putea împăca. Nici pe femei nu le poate suferi. A rămas holtei pînă la vîrsta în care se găseşte.

– Şi asta-i o dovadă că nu-i în toate minţile... grăi sentenţios advocatul. Un om are datorii sociale pe care trebuie să le împlinească. Nu-i aşa? Dar la urma urmei asta-i o chestie care-l priveşte. Şi dacă s-ar fi însurat, ar fi avut o familie, şi acuma n-am fi primit scrisoarea pe care am primit-o. De la această ciudăţenie a lui atîrnă viitorul băiatului,

– Da, răspunse doamna Bălteanu, dar mă gîndesc cum o să ne despărţim noi de băiat? Traian a fost crescut toată vremea lîngă noi. Viaţa încă n-o cunoaşte. Pe socoteala lui proprie încă n-a lucrat. Îl putem lăsa noi singur la Bucureşti?...

– Astăzi, m-me Bălteanu, îi replică advocatul, nu prea ai strălucit prin logică.

– Nici n-am nevoie de dînsa, eu cuget cu inima.

– Cu toate acestea, Traian trebuie să plece. E vorba de viitorul lui.

– Da, trebuie să plece... suspină doamna Bălteanu.

Şi adresîndu-se mai mult fetei, începu a face socotelile lenjeriei, a hainelor şi a geamantanelor pe care avea să le ia Traian.

– Are să mai trebuiască bani, vorbi ea cu îndoială.

– Bine, aveţi să-mi spuneţi cît trebuie... răspunse advocatul. Clienţii pe care-i aşteptam astăzi s-au ţinut de cuvînt.

– Da? Asta-i foarte bine, declară doamna Bălteanu. Ne putem bucura şi eu cu Emi. Să vedem, să facem o listă şi domnul advocat are să binevoiască s-o aprobe. Ca răsplată, domnişoara studentă are să-ţi cînte ceva după masă. A învăţat o şansonetă nouă. Mîni ne ducem dis-de-dimineaţă la tîrguit. Numai cît are să trebuiască să-mi garniseşti bine poşeta. Toate se scumpesc din zi în zi. E o speculă nemaipomenită. Negustorii aceştia ar trebui puşi odată la rezon!

De aceeaşi părere era şi domnul Bălteanu. Negoţul a ajuns o calamitate. Oameni care-ţi zîmbesc din dosul tejghelei şi te despoaie ca-n codru. Guvernul nu se gîndeşte la nimica şi ovreii ne sug ca lipitorile. La care doamna Bălteanu, c-un zîmbet fin, observă că, dimineaţă, cînd a fost vorba de o rochiţă şi de o podoabă pentru primăvară, a întîmpinat o împotrivire teribilă; iar acuma se vede că se pot găsi bani, întăi pentru băiat fără îndoială, dar şi pentru ele.

– Cînd aţi întîmpinat o împotrivire teribilă? tresări advocatul. Poftim, au întîmpinat o împotrivire teribilă... Eu ştiu c-a fost vorba de altceva, nu de împotrivire teribilă.

– De ce te superi iar? şi doamna Bălteanu privi cu mirare pe soţul său. De ce te superi? Acuma e vorba despre plecarea băiatului la Bucureşti. Cred că nu te împotriveşti, şi trebuie să plece.

– Nu mă împotrivesc, mormăi advocatul, renunţînd la orice discuţie. Faceţi socoteala şi să vedem ce trebuie să

dau.

Băiatul părea absent de la aceste schimburi de vorbe, care totdeauna îl făceau să sufere. Emi mai curînd se obişnuise cu ele şi le dizolva deseori într-o glumă, atîrnându-se pe rînd de gîtul mamei sale ş-al advocatului. Cîteodată însă asculta dezbaterile acestea c-un zîmbet maliţios şi cu o sensaţie de superioritate. Avea un titlu: era cea dintăi studentă din neamul Băltenilor. Avea cunoştinţi de slavistică şi de filologie care erau absolut străine domnului Bălteanu şi pentru care mama sa avea o admiraţie mută. Avea impresia că şansonetele franţuzeşti pe care le cînta nu erau înţelese de părinţii ei în toate fineţile lor. Se aşeza la piano totdeauna cu încredere că toţi cei dimprejuru-i o ascultă cu plăcere şi că trecătorii pe sub ferestrele casei nu-şi grăbeau pasul. Cu străinii avea îndrăzneală şi ascuţime: «Era chiar obrăznicuţă cu barbaţii», cum vorbeau între ele unele prietine de aproape ale doamnei Bălteanu. Traian, dimpotrivă, era o fire concentrată, aproape timidă. Copilăria şi prima lui tinereţă n-avuseseră nimic deosebit. Neastîmpărat şi gălăgios nu fusese, şi se ţinuse întotdeauna în preajma mamei lui, cu surioara mai mică şi cu păpuşile. Era firav, şi maică-sa îi punea dimineaţa, la spălat, apă caldă, ceea ce dădea prilejuri de revoltă domnului Bălteanu. El ar fi dorit să facă din feciorul lui un bărbat, un om ager şi turbulent, să-l vadă în stradă amestecîndu-se cu alţi copii, dînd şi primind lovituri. «Eu sînt pentru educaţia englezească», declara domnul Bălteanu. Doamna Bălteanu se împotrivea cu vorbe învăluite şi cu atitudini pasive şi ţinu pe copil în căldura şi-n dragostea ei. Şcoala, Traian o făcu uşor, deosebindu-se din ce în ce şi ajungînd în ultimii ani de liceu întăiul. Ş-aici se deosebise în totul de Emi, care era o şcolăriţă mediocră. Totuşi domnul Bălteanu nu era mulţămit de aceste succese grave şi tăcute ale fiului său. L-ar fi vrut soldat îndrăzneţ şi hotărît în preajma bătăliei vieţii. Anii de universitate, după vulcanismul european, tînărul îi petrecu în bibliotecă, cetind cu pasiune. Războiul, cu crudele lui suferinţi şi înfricoşări,

părea a-l fi închis şi mai mult în sine. Sufletul lui părea stăpînit de o lumină interioară. Din 1919 începu să-şi scrie primele versuri şi primele impresii. Domnul Bălteanu ş-acuma îl observa cu îndoială şi cu nemulţămire. Viaţa universitară el o cunoştea altfel, agitată de curente contrarii, dominată de congrese şi manifestaţii. Studenţimii i-i dat să fie generoasă şi să se frămînte pentru chestii capitale, chiar dacă de la copilăria vorbelor mari trece la deşertăciunea şi meschinăria partidelor politice. Un băiat ca Traian, cu serioase dispoziţii şi cu talent, dacă s-ar fi mişcat, ar fi ajuns în frunte, şi prin asta şi-ar fi desemnat de mai înainte un loc în politică. Domnul Bălteanu se simţi şi mai îndreptăţit în părerea lui de rău, cînd Traian îşi făcu debutul ca advocat. Într-un proces de pruncucidere, în faţa juraţilor, tînărul dovedi deodată un talent surprinzător de vorbire. Avea accent şi pasiune, şi magistraţii îi vestiră un viitor deosebit. Cu atît mai vîrtos domnul Bălteanu putea regreta ca asemenea dispoziţii fericite nu se întovărăşeau cu acţiunea şi energia. «Trebuieşte să-l fasonez, zicea el doamnei Bălteanu, trebuie să-l scot din găoacea lui, să-l învăţ meşteşugul şi viaţa, altfel talentele lui nu-i vor aduce multe parale...» Cu toate acestea, advocatul nu se putea hotărî ori nu ştia cum să intervie în mecanismul acestui ceasornic delicat. Numai doamna Bălteanu era mulţămită şi fericită de iubirea copilului ei, şi-ar fi vrut să nu se despartă de el niciodată.

– Sînt foarte îngrijată de plecarea băiatului, zise doamna Bălteanu, cînd soţii se văzură singuri în iatacul lor.

– N-ai nici un motiv serios, îi răspunse advocatul, îi dau eu ciorna procurii şi îndrumările de care are nevoie. Cu ocazia asta face ş-o şcoală pe socoteala lui.

– Da, însă se desparte de noi pentru întăia oară. Şi parcă poţi şti peste ce dificultăţi dă acolo?

– M-am gîndit şi la asta, doamnă Bălteanu, vorbi rîzînd advocatul, înainte de a se vîrî în aşternut. Băiatul îmi scrie chiar în ziua cînd ajunge în Bucureşti, ori a doua zi, despre ce-i vorba. Dacă-i nevoie, mă reped şi eu, ca să-l sprijin şi

să-l pun pe cale.

– Eu mai cuget şi la altele, începu iar doamna Bălteanu. Eudoxiu, văru–meu, e un om de şaizeci şi unu, şaizeci şi doi-de ani. Mai are de trăit zece şi chiar cincisprezece ani, cel puţin...

– Dacă-i sănătos. N-avem încă avizul doctorului în privinţa asta.

– N-avem avizul doctorului, dar să zicem că trăieşte încă zece şi chiar cincisprezece ani...

– M-am gîndit şi eu la asta. Se înţelege că afacerea e ceva cu totul aleatoriu. Se poate întîmpla chiar ca iubitul nostru văr să se răzgîndească, să se însoare, să-şi facă ori să-şi găsească alţi moştenitori. De mai înainte nu putem şti ce va cuprinde testamentul lui. Un asemenea om bizar e capabil de-o farsă.

– Cred că asta n-are să se întîmple, vorbi hotărît doamna Bălteanu. Are să-i fie drag băiatul. Totuşi stau şi mă gîndesc. Au să treacă poate ani şi ani la mijloc. În primul moment, cînd ai cetit scrisoarea, am avut impresia că un noroc neaşteptat a deschis uşa, că scăpăm de datorii, că am asigurat zestrea fetei, că putem trăi aşa cum am dorit. Iată că nu-i aşa. Eu ştiu? Poate trebuia să faci altfel de politică.

— Ce are a face politica cu scrisoarea lui Bărbat?

— Se-nţelege că n-are; eu totdeauna nu ştiu ce vorbesc. Asta mi-ai spus-o chiar de la început, cînd aveam pe Traian mititel, acu douăzeci de ani. Am plîns singură şi am regretat pe m-me Lemaître; ş-am înţeles ce consideraţie ai pentru mine. Cu toate acestea am fost cinstită şi mi-am văzut de datoria mea. Şi pot zice că am suferit, pe cînd altele au trăit bine şi s-au bucurat de toate. Au fost nişte fete sărmane, nici cine ştie ce deşteptăciune, nici frumuseţă, şi barbaţii lor le-au ţinut pe palme. Asta-i soarta unora. Eu am avut altă soartă.

– Mă rog, ce voiai să fac? Să mă omor? Am făcut ce-am putut!

– Of! Nu striga aşa, gemu doamna Bălteanu; aud copiii,

şi drept să-ţi spun, sînt trudită şi vreau să dorm. Dumneata vezi lumea, petreci, ce-ţi pasă? Eu stau singură acasă. Ştiu că nu-ţi place cînd spun adevărul. Împrejurul nostru, în toate părţile, oamenii se ridică şi fac averi... Leonida Ionescu trăia înainte de război într-o cocioabă din Sărărie; nevestei lui îi era ruşine cînd mă duceam s-o vizitez. Acuma a cumpărat *Otelul Aliaţilor.* A pus firmă nouă, face reparaţii, e un om de cel puţin patru milioane. Dumitropol, cum spuneai ieri, numai de patru ori a avut în portofoliu permise de export ş-acuma e coproprietar la terenuri petrolifere. Nevastă-sa a purtat pe ea, în iarna asta, o blană de şaizeci de mii de lei. Unii au cîştigat din schimbul coroanelor, alţii din schimbul rublelor. Costi Nicolaescu a fost inspector vamal un an, undeva la Nistru. Acuma se mută la Bucureşti unde a cumpărat case...

– Toţi au fost nişte oameni necinstiţi... observă Bălteanu.

– Se poate. Cu toate acestea dai mîna cu dînşii şi le răspunzi la salut. N-au văzut faţa procurorului, n-au nici un nacaz. Ba se simt foarte bine; l-am întîlnit chiar ieri pe Dumitropol: cumpăra icre negre, şi era gras şi tînăr, nici nu-i păsa. Cîteodată mă gîndesc că aşa-s vremurile. Sînt afaceri şi afaceri. Şi la urma urmei o afacere e altceva decît atunci cînd vîri mîna în buzunarul omului. Dacă toţi au succes şi le merge bine, atunci ei or fi fiind mai deştepţi decît alţii şi au găsit un drum printre articolele de cod. Slavă Domnului, codul îl cunoşti şi tu destul de bine.

– Îl cunosc, însă eu am fost un om onest.

— Da. De aceea, cînd ai cetit scrisoarea, mă gîndeam eu ce-ar fi fost să ne cadă aşa proprietatea lui Eudoxiu. Poate preţuieşte un milion jumătatea

– Mai mult. El nu-şi dă sama.

– Dacă-i mai mult, cu atît mai bine, cu condiţia să fie a noastră. Noi avem nevoie acuma, nu mai tîrziu. Traian se poate duce acolo. Dar eu socot că aceea-i afacere pentru un om cu experienţă. Trebuie să te duci şi tu la Bucureşti.

— Are să-mi scrie Traian şi atunci am să văd ce am de

făcut. Ş-am să mă mai gîndesc. Cine ştie, poate s-a întîmplat să fi dat peste o comoară.

– Oamenii de la Bucureşti ar zice «o lovitură».

– Aş! O lovitură e o operaţie veroasă şi malonestă.

– Nu m-am gîndit la aşa ceva, încheie cu blîndeţă doamna Bălteanu şi stinse lampa electrică. Amîndoi soţii rămaseră gînditori în întuneric. După puţin doamna Bălteanu iar începu a vorbi, – pînă ce simţi că soţul său a adormit.

În preajma Poştei Centrale, aproape de cheiul Dîmboviţei, se găseşte o stradă scurtă şi destul de îngustă, rezultată din capricioasa şi cotita formaţie a arterelor Capitalei. Liniştea din anii trecuţi a acestei străzi a fost alungată de către comercianţi, care au deschis aici magazine de fierărie şi au creat depozite de manufactură en gros. Totuşi capătul dinspre strada Triumviri, pe care strada Lepidopterului cade perpendicular, a rămas încă paşnic. Asemenea colţuri, pline de contraste, se găsesc la fiecare pas în Bucureşti. În partea dinspre Triumviri se izolau oarecum cîteva imobile mari şi venerabile, în care locuiau mulţi şi amestecaţi chiriaşi. Proprietatea profesorului pensionar Eudoxiu Bărbat nu se deosebea mult de vecinele ei. Era însemnată ici-colo de lepra bătrîneţii, burlanele dinspre stradă suferiseră lovituri, bolta de intrare n-avea cinstea să fie îngrijită de un portar. Se vedea dintrodată că proprietarul era un om avar sau nepăsător. Un ochi de gospodar repede putea face socoteala unei primeneli care să puie în adevărata lumină construcţia aceea solidă cu două etajuri, cu ziduri masive şi ferestre arcate. Intrînd sub boltă, Traian Bălteanu găsi două uşi, una în dreapta şi alta în stînga, cu începuturi de scări întunecoase şi rampe. Corpul principal, pe care-l serveau aceste scări, avea însă şi prelungiri laterale, care închideau curtea pătrată. La fiecare din aceste aripi, se vedeau intrări deosebite şi scări solide de piatră. În fund, proprietatea era mărginită de magazii şi remize. Curtea, cu cişmea cu braţ

de fontă în mijloc, era umedă, însă destul de curată. La unele ferestre care priveau în acest spaţiu îngust şi pietruit, tînărul zări ghiveciuri înflorite. Zări şi capete de femei, care părură deodată interesate de apariţia lui. Un om în vîrstă, cu gambetă în cap, foarte corect îmbrăcat, trecu din curte în gang. Tocmai aprinsese o ţigară ş-o fuma cu plăcere deosebită. Traian îi ceru informaţii.

— Domnul Eudoxiu Bărbat? îi răspunse chiriaşul cu politeţă. Da, – aici stă. Poftiţi la dreapta dumneavoastră. Se vede o cartă de vizită. Chiar aici, la etajul de jos...

Tînărul Bălteanu văzu într-adevăr o cartă de vizită ţintuită în uşor, lîngă o sonerie, şi mulţămi, puţin ruşinat.

– Dumneavoastră nu sînteţi bucureştean? îl ispiti domnul corect îmbrăcat.

– Nu; vin din Iaşi.

– Da? Îmi pare bine. Stelea, – funcţionar comercial...

Înţelegînd că trecătorul s-a recomandat, îşi lăsă scuturată mîna şi-şi murmură şi el numele, după care domnul Stelea îl salută ceremonios şi, părăsindu-l cu regret, grăbi spre birou.

Traian urcă două trepte şi sună. Auzi o tremurare gravă de clopot. Apoi paşi. Cea dintăi uşă, în dosul rampei care ducea la etajul superior, se deschise şi tînărul putu să vadă pe cel care probabil era unchiul său; un om ciolănos, într-un fel de spenţer vechi şi gălbiu, cu brandenburguri negre, în pantofi de pîslă şi cu capul destul de bogat în păr cărunt şi zbîrlit. Avea mustaţă tunsă scurt pe buza de sus şi o foarte mică şi neînsemnată bărbuţă ascuţită. Îl privi într-o parte, peste ochelari, şi-i zise cu linişte:

– Dumneata desigur eşti Traian Bălteanu. Te aşteptam. Intră.

Urma să-l privească stăruitor şi ascuţit, cu bărbia în piept. Traian se opri în faţa lui, neştiind ce să facă şi ce să spuie. Ochii aceia verzi şi rotunzi în dosul sticlelor, sub sprîncenele stufoase, cu peri răsăriţi ca nişte virgule, – nu-i prevesteau nimic bun şi blînd.

– Intră, îi zise a doua oară bătrînul şi-i făcu loc să

treacă.

În antret tot mobilierul era alcătuit dintr-o oglindă cu măsuţă, un scaun de lemn curbat şi un cuier portativ de fier. Din odaia aceasta aproape goală, trecură în alta plină şi încărcată de sus pînă jos. Era numai rafturi de cărţi. Prin colţuri, teancuri de broşuri şi reviste. Biroul de stejar, de la una din ferestre, plin de cărţi şi hîrţoage. Într-o latură a biroului o mică bibliotecă turnantă; în partea cealaltă o mobilă îngustă şi naltă, cu pupitru deasupra şi multe saltare, pînă jos la duşamea. Cîteva scaune de piele erau încărcate tot de cărţi. Pe unul liber, stătea aruncată un fel de redingotă neagră. Bătrînul o trecu pe un teanc de cărţi şi împinse lui Traian scaunul. Se aşează şi el în jilţul biroului. Îşi scoase ochelarii şi-i puse pe cartea deschisă, din faţa căreia se sculase, şi tînărul observă că ochii fără ochelari îi zâmbeau ironic, micşoraţi, cu coada pleoapelor încreţită.

– Sînt mulţumit c-ai venit, domnule Traian şi iubite nepoate, îi zise bătrînul cu glasu-i liniştit şi scoborît. Impresia pe care ţi-am făcut-o, după cît văd, nu-i tocmai bună. Ai însă puţină răbdare, şi se poate întîmpla să ne înţelegem. Eu pot să-ţi spun curat că mi-a plăcut cum te-ai înfăţişat. Nici nu mi-ai scuturat mîna, nici nu m-ai îmbrăţişat, nici nu mi-ai strigat: unchiule! ca-n drame şi comedii. Ai rămas pur şi simplu nedumerit. Şi nu ştii ce să faci. — Băiatul zîmbi. Ceea ce auzea nu-i displăcea. — Am să te rog, urmă bătrînul, să aştepţi puţin pînă ce s-a întoarce servitoarea de la piaţă. Poate ai gust să te speli şi să te schimbi, – de şi pentru un tînăr o noapte cu trenul e o jucărie. La urma urmei, dacă vrei, operaţia asta o poţi face ş-acum imediat. Ieşi în antret, treci în odăiţa din dreapta acesteia. Acolo se găseşte lavoar, apă, cană şi prosop. Unde ţi-i bagajul?

– L-am lăăat la hotel.

– A, l-ai lăsat la hotel? Te-au sfătuit cei de acasă probabil să-l laşi la hotel.

— L-am lăsat la gară, mărturisi ruşinat Traian.

— A, bun. Te duci şi-l aduci aici. Ţi-am pregătit cameră.

Puteai să ai mai multă încredere în mine. Probabil verii de la Iaşi m-au zugrăvit cu totul defavorabil. Nu protesta. Ascultă, nepoate: te-am chemat pentru că-s singur şi bătrîn, pentru că-s necăjit cu nenorocitele acestea de case şi nu mă pot ocupa cu asemenea daraveri. Îndeletnicirile mele sînt cu totul de altă natură. E de la sine înţeles că n-am să-ţi pun dintrodată în braţe o afacere plictisitoare ca aceasta. Într-o săptămînă, în două, ai să vezi singur despre ce e vorba şi, dacă va fi cu putinţă, mă vei ajuta. Dacă-ţi va plăcea tovărăşia mea şi biblioteca, cu atât mai bine, dacă nu, ai alte distracţii...

— Moşule, chiar voiam să-ţi cer voia asta.

— A, îmi spui «moşule», ca-n Moldova. Nu-mi face plăcere. Care voie?

– Să cercetez biblioteca.

– Se înţelege. Să nu crezi că nu te simt. Asta nu mi-o spui numai ca să mă măguleşti. Te recunosc eu în multe ale tinereţii mele. Nu eşti prea îndrăzneţ. N-ai putut fi fătarnic. Ai tot ce-ţi trebuie ca să nu fii fericit. Eşti vrednic să intri în blestemata breaslă a cărţii. Pătrunderea ăsta a mea să nu te uimească prea mult. Am avut oameni ai mei cunoscuţi care te-au văzut la Iaşi şi mi-au dat asupra dumitale informaţii. Cu toate acestea nu vreau să mă încînt că am nimerit bine, pentru ca să n-am încă o dezamăgire. De-aceea ţi-am spus că se poate întîmpla să ne înţelegem.

– Avem să ne înţelegem, îl întrerupse zîmbind tînărul.

– Aşa cred. Ţi-am spus de ce te-am chemat?

– Da: singurătatea şi unele năcazuri cu casa. Despre chiriaşi şi advocat ai vorbit şi-n scrisoare.

— Aşa este: singurătatea şi necazurile cu proprietatea. Dar mai este ceva, vorbi cu oarecare taină bătrînul, privind ţintă pe Traian Bălteanu, cu ochi care crescuseră în orbite. Mai este ceva. Încă de mult moartea mi-a cerut arvună, prin felurite semne şi mizerii ale bătrîneţii. Credeam însă că mai am. Credinţa aceasta era o iluzie, pentru că voiam să-mi isprăvesc lucrarea pe care am pornit-o. Cum această lucrare, destul de însemnată, despre moşneni, răzeşi şi

mazili în trecutul nostru, putea să se prelungească multă vreme, această duşmană care-mi vrea binele mi-a dat un avertisment. Nu mă mai poate aştepta. Am să mor în curînd, sfîrşi încet bătrînul, cu aceeaşi privire fixă.

Traian avu o clipă senzaţia că-n faţa lui se găseşte un nebun.

– ...Şi pentru că în privinţa asta nu mai am nici o îndoială, continuă Eudoxiu Bărbat, urmînd să fixeze ca-ntr-o halucinaţie pe tînăr, am găsit în fundul conştiinţei mele cîteva scrupule şi mi-am pus cîteva întrebări. Şi am ajuns la rezultatul că nu trebuie să las pe hienele care mă împresoară să mă sfîşie. De ce să-mi las casa în prada unor ticăloşi? De ce să se înfăţişeze aici nişte indivizi fără ortografie şi punctuaţie, ca să-mi cumpere ori să-mi vîndă biblioteca, în care doarme umbra tinereţii şi suferinţelor mele? N-am vrut să las toate acestea prietenului meu bun Grigore Simandiri, pentru că e bătrîn, cu voinţa şi inteligenţa în scădere. Fireşte că nici rudelor n-am avut intenţia să las ceva. Am văzut însă, din întîmplare, că între aceste rude se găseşte cineva care poate alcătui onorabil o frază.

Pe acest cineva l-am bănuit că nu face parte din neamul lui, ci dintr-al nostru...

Traian Bălteanu se mişcă neliniştit pe scaunul lui.

— ...ci dintr-al nostru, urmă bătrînul, zîmbind ironic. La început, cîndva, a fost un nebun care a luat două vorbe banale din două regiuni ale limbii şi le-a logodit, dîndu–le sunet şi frumuseţe nouă. Toţi cei care, apărînd între oamenii cuminţi, au făcut ca dînsul, sînt legaţi de el prin ceva mai tare decît sîngele. Durerea a fost partea tuturor; de aceea am spus că tagma cărturărească e blestemată. Te-am cunoscut că eşti dintre ai noştri şi de aceea vreau să-ţi las tot ce am. Vreau să-ţi las mai ales biblioteca. Poate această cămaşă a lui Nesus n-o vei înstrăina. Îmbrăcînd-o, te va arde şi vei fi fericit suferind, şi vei primi în fiinţa ta trecătoare umbra mea şi a celorlalţi din neamul nostru. Aşa vreau să biruiesc moartea...

Avînd îndoieli încă asupra raţiunii bătrînului, Traian Bălteanu se simţea totuşi mişcat. .

— Unchiule; începu el...

– Aha! Acuma nu-mi mai spui «moşule»...

– Unchiule, am venit să mă pun cu totul la dispoziţia dumnitale; şi nădăjduiesc că ne vom înţelege.

– Aşa? Atuncea du-te şi te curăţă şi te schimbă. Aud că şi Atihia a venit din piaţă. I-am dat un nume elin, ca să nu fie nici o confuzie. Şi i-am zis «nenorocire», pentru că uneori îmi arde friptura şi afumă mîncarea. Du-te şi fii încredinţat că nu vorbesc totdeauna aşa de mult. După masă vom continua.

«Nenorocirea» lui Eudoxiu Bărbat avea nume de acasă Ana Tulbure. Era o bătrînică mititică, vioaie, albă la cap şi cu faţa plină de creţuri mărunte. Plecase de-acasă, din sat de la Dumitreşti, din Muscel, de treizeci de ani. Acuma avea şaizeci. Şi de cincisprezece ani servea pe profesor. Cînd văzu pe Traian apărînd în antret, îl privi cu mirare întăi. Apoi c-un fel de spaimă. Îşi puse jos coşul şi se repezi spre odaia stăpînului său. Deschise uşa şi vîrî capul prin deschizătură. Văzînd că bătrînul pensionar n-a fost asasinat, şi mormăieşte nemulţămit la biroul lui, se întoarse c-o faţă prietinoasă spre Traian.

– Atuncea *matale* eşti nepotul lui domnu profesor?

– Da.

– Şi care-ţi este numele, dacă nu te superi?

– Traian.

– Frumos nume. Şi frumuşel tînăr, n-am ce zice. Pofteşte atunci în odaia dumitale. Am pregătit tot. Eu îmi iau coşul şi mă duc la mine în bucătărie. Mie domnu profesor îmi zice Atihia. Mi-a explicat domnu Grigore ce înseamnă asta. Dumneata te rog să mă chemi Ana. N-am să ard niciodată friptura.

Mişcîndu-se şi vorbind grăbit, Atihia lăsă şi apucă iar coşul. Deschise uşa de la camera pregătită, vorbi despre lavoar şi apă; apoi se întoarse şi deschise iar uşa şi vîrînd numai capu-n odaie, arătă că prosopul se găseşte în

saltarul din dreapta. În saltarul din stînga este săpun de glicerină. Ea crede că săpunul de glicerină e cel mai bun dintre toate săpunurile, pentru că nu numai curăţă bine, dar ţine şi pielea moale. Mai venind o dată, trecu repede, sunîndu-şi tălpigii, pînă la ferestre şi ridică de tot storurile coborâte pînă la jumătate. Potrivi perdelele şi începu să se mustre că întîrzie cu mîncarea. Totuşi se mai opri un timp cercetînd colţurile; apoi ieşi şi începu să caute prin antret. Intră din nou, spăriată:

– Domnule Traian, unde-s bagajele? Văd că uşa din faţă a rămas deschisă!

Traian îi lămuri chestia bagajelor şi ea se linişti şi iar îşi aduse aminte că întîrzie cu mîncarea. Însfîrşit intră în oficiul ei, unde tînărul în curând o auzi vorbind singură.

După ce se curăţi de funinginea trenului şi alungă cu apă rece, truda nopţii, Traian ieşi. Atihia veni după el şi-nchise uşa. După ce se orientă şi ieşi în Calea Victoriei, pe lîngă Poşta Centrală, luă o trăsură şi se duse să-şi caute geamantanele. Mulţimea şi graba oamenilor de pe străzi nu-l impresionară prea mult. Era preocupat mai mult de vorbele întortochiate ale bătrânului cărturar. «Poate e mai mult un om ciudat», îşi zicea el.

Cînd se întoarse, Atihia îi ieşi întru întîmpinare şi-l lămuri că, dacă voieşte să nu tulbure pe domnu profesor cu soneria, îi poate arăta intrarea cealaltă, pe care o întrebuinţează şi ea, pe unde vine şi domnu Grigore Simandiri, şi pe care ea o supraveghează necontenit, pentru că o vede pe fereastra bucătăriei. Îl mai încredinţă că mîncarea a ieşit foarte bine; mai ales muşchiul e frumos rumenit, aşa încît ar putea face cinste celui mai bun restaurant din Bucureşti. Cînd intră în camera lui, Traian găsi lumină, ferestrele deschise şi pe prăguşorul uneia din ele un ghiveci c-o muşcată înflorită.

Era ceasul unsprezece. Se lăsă pe divan, într-un cot, şi o clipă, se gîndi la cei de-acasă. Căzu într-un somn adînc, cu tot trupul cufundat ca într-o saltea moale şi binefăcătoare. Auzi apoi o chemare de glas străin şi depărtat. Deschise

ochii, dar nu cunoscu pe Atihia, care sta zîmbind în mijlocul odăii.

– Poftiţi, domnule Traian, la masă. A venit şi domnu Grigore.

– Care domn Grigore?

— Domnu Grigore Simandiri.

Impresia că ceva straniu se petrece în juru-i îi apăru iarăşi în conştiinţă. Apoi cunoscu pe bătrîna servitoare şi văzu unde se află.

– Ce face unchiul?

– E în birou, cu domnu Grigore. Se aude cum strigă. Se ceartă.

– De ce? Cu cine?

– Pentru documenturi şi hîrtii de-a dumnealor. Pentru oameni morţi.

Tînărul o privi surprins. Femeia începu a rîde.

– Aşa mi-a spus domnu Grigore... zise ea şi rîndui, în fugă, patul.

Traian Bălteanu îşi vîrî capu-n apă rece, se şterse grăbit, apoi trecu în bibliotecă. Cînd apăru, bătrînii întoarseră spre el capetele şi-şi conteniră discuţia. De pe scaunul pe care stătuse el dimineaţa, se coborî s-ar putea zice, scund şi rotofei, chel şi lustruit pe cap, cu obrazul bucălat, ras cu îngrijire, omuşorul căruia-i zicea Grigore Simandiri. Plin şi legănîndu-se pe picioarele scurte, părea şi mai mititel decît era. Strînse puternic mîna lui Traian şi-l privi cu simpatie, înălţînd capul, ca şi cum îi admira rumeneala şi luciul blond al obrazului. Cînd voi să se salte iar pe scaun, două bătăi sunară în uşă. Părăsind scaunul, zîmbi satisfăcut:

– Ne chiamă Atihia la masă.

Eudoxiu Bărbat îşi părăsi ochelarii pe cartea deschisă şi trecu spre uşă.

– Eu cred că Marişca Păun şi Oană erau veri, zise el.

– Bine, bine, o să-i cercetăm, ş-o să-i vedem... răspunse domnu Grigore privind vesel şi viclean spre tînărul Bălteanu.

La uşă se opri şi-l pofti cu ceremonie pe Traian să treacă

întăi. Aceleaşi gesturi şi manevre le repetă şi la uşa bucătăriei, pe care bătrînul Eudoxiu intrase fără a mai privi înapoi, preocupat şi cufundat în gînduri.

Traian se aştepta să treacă într-o sufragerie. Văzu însă cu mirare şi plăcere o bucătărie largă şi luminoasă cu păreţii îmbrăcaţi în faianţă albă pînă la înălţimea omului. Pe jos era mozaic strălucitor. Maşina de bucate, în teracotă cenuşie, părea un aparat de laboratoriu, sub mantaua de zinc care aspira mirosul bucatelor şi aburii.

Tingiri de aramă, oale albastre de smalţ, un dulap cu rafturi şi saltaraşe cu etichete, o masă albă într-un colţ alcătuiau domeniul Atihiei. În mijloc, masa, cu faţa de pînză şi tacîmuri simple. În alt colţ, bufetul de nuc; între ferestrele cu ghiveciuri înflorite, un ornic rotund cu ramă de lemn castaniu. Era o bucătărie ca-n tablourile flamande. Era cea mai veselă şi mai frumoasă odaie a locuinţii. Simandiri făcu haz de uimirea lui Traian. Bătrînul Eudoxiu zîmbi:

– La această înţelepciune culinară, zise el, am ajuns după ce m-am otrăvit jumătate de viaţă în restaurante. De altminteri sînt încredinţat că asta nu-mi lungeşte viaţa, însă nu-mi jigneşte ochii şi nasul.

Atihia oficia tainic în colţul ei, şi aduse îndată supa.

Bătrînul Grigore Simandiri era vechi autor al *Calendarului României,* pe care Abraham Patron, anticar, librar şi editor de cărţi populare, i-l tipărea de un sfert de secol. Publicaţia aceasta îi aducea un mic venit; iar editorul, în fiecare an, îi dovedea pe hîrtie nişte pierderi neliniştitoare. Simandiri îl credea zîmbind, şi-l consola uşor, iscălind un nou contract. În afară de această îndeletnicire, avea o slujbă care-i ocupa toate dimineţile, de la 7 pînă la 1, ca paleograf şi arhivar al unei însemnate instituţii. Din leafa slujbei, avea cu ce-şi plăti dejunurile, masa, locuinţa, cafelele şi ţigările. Venitul calendarului îl transforma în haine şi încălţăminte. Singur, fără griji şi fără familie, mergea eroic spre moarte. Dacă vedea înainte-i, pe masă, o salată de icre, un ghiveci călugăresc, un imam-baialdî, ori nişte sărmăluţe cu smîntînă, se putea socoti fericit. Venise

în ţară de la Abdela, din Macedonia, încă de cînd era un copil, şi multă vreme o dusese foarte greu. Fusese şi băiat de prăvălie. Intrase ca tovarăş şi într-o negustorie. Pe urmă se apucase iar de carte. Şi de foarte multă vreme era prietin nedespărţit al lui Bărbat, cu care se legase la Arhive, cercetînd peceţi de ceară şi urice de piele de viţel. Cărturăria lui arhaică între documentele prăfuite îl mulţămea ca un măr nobil după o mîncare aleasă. Rareori mărturisea lui Eudoxiu Bărbat păreri de rău că nu s-a făcut negustor şi milionar. Din înclinările lui de macedonean şi om de negoţ, arăta că n-a rezultat decît calendarul pe care el îl socotea o afacere însemnată. Alinările bătrîneţii, acuma, în urmă, îl împăcaseră desăvîrşit cu rezultatul la care ajunsese. Şi, ca şi Bărbat, fără rafturi, fără hîrţoage, fără miros de şoareci şi tipăritură n-ar mai fi putut trăi.

Prietinia acestor doi bătrîni era adîncă şi serioasă. Ca-n orice prietinie, unul era stăpîn şi altul supus. Cel care stăpînea, aici, era Bărbat. Simandiri era admiratorul. De documente, cărţi, informaţii pentru lucrările profesorului, se interesa şi arhivarul. El era şi auditorul blajin şi satisfăcut al articolelor şi studiilor lui Eudoxiu Bărbat. Statornic în vremuri mediocre, se bucura din toată inima de situaţia de proprietar a pensionarului, şi se amesteca cu gravitate şi din toată inima în toate chestiile şi năcazurile acestei proprietăţi. Simandiri fără îndoială îşi plătea masa.

Şi niciodată n-ar fi primit, la cafenea ori berărie, să achiteprietinul său pentru el.

— Banu-i delicat şi pricinuitor de discordie, declarase el într-un rând. Cugetarea asta am s-o pun şi-n calendar,

Eudoxiu Bărbat primea, în privinţa chestiei acesteia, orice situaţie şi orice aforism. El avea nevoie de o sumă anumită pentru cărţi şi reviste. Încolo, Atihia făcea cum credea că-i mai nimerit. E adevărat că-i înfăţişa, în amănunt şi pe hîrtie, socoteala de toate. El o asculta grav şi-i da descărcare, gîndindu-se la un text vechi, la o frază din cronicari, ori la un vers de Virgiliu. Tot Atihia trebuia să-l îndemne, prin cuvinte învăluite, să-şi primenească

garderoba sau albiturile. Aici bătrînul punea multă încăpăţînare şi rezistenţă. Instalarea bucătăriei, făcută cu şapte ani în urmă, fusese sugerată de Simandiri. El se ocupase de materiale şi de lucrători. Şi amiciţia lui era aşa de mare, încît bucuros atribui această invenţie măiastră străduinţii şl ingeniozităţii lui Bărbat. Şi nu se ostenea să-şi admire în fiecare zi capodopera, atribuind-o altuia.

Viaţa lor era interesantă cînd dezbăteau o chestie, şi glasurile lor aveau un sunet înăbuşit între păreţii tapetaţi cu cărţi. Viaţa lor era intensă, plină şi reală, mai ales cînd, tăceau, între urnele sacre ale scriitorilor morţi.

Din amorul tîrziu al unui anticar cu Mnemosina s-a născut a zecea muză, Crineis. Această zînă a cărturăriei a venit însă în vremuri tîrzii şi ofilite, cînd Zeus-tatăl nu se mai bucura de vechiul prestigiu şi vechea putere, Nemaiavînd privilegiul eternei tinereţi, a îmbătrânit curând şi muritorii n-au ounoscut-o decît fată bătrână, curat îmbrăcată în haine cenuşii, cu faţa încreţită, cu fruntea dungată, cu ochii străpungători, c-un zîmbet ironic pe buze. Cercetează şi răsfoieşte bibliotecile, cînd nimeni nu mai este în ele şi stau singuratice şi tăcute după miez de noapte. Cu mîni de ceară, rânduieşte tomurile în rafturi şi uneori rămîne visătoare asupra unei pagini deschise; atunci are un zîmbet curat şi dulce care aminteşte o tinereţă cerească pe care ea crede c-a avut-o, care însă nu-i decît o iluzie. Fantoma acestei zîne a curiozităţii era muza celor doi bătrîni prietini. Din darurile Atihiei bătrînul Eudoxiu gusta puţin, ca un cunoscător fin. Plăcerea lui Grigore Simandiri era de altă natură: el mînca mult, repede şi cu veselie. După masă, prietinii îl luară pe Traian între ei, pe străzi întortocheate, pînă la Cafeul European.

În preajma mişcării şi freamătului de pe Calea Victoriei şi Lipscani, dosită în strada ei laterală ca într-un fel de cotlon, această instalaţie a lui Alexandru Körner demonstra că mulţimile şi îmbulzelile sînt un vast deşert în care ea era o oază a liniştii. O faţadă severă cu geamuri înalte, pe care firma simplă şi lapidară se desluşea în litere pline de alamă;

o uşă care te lăsa să intri uşor şi se închidea singură cu grabă; mese grele de marmură, scaune masive de stejar, un comptuar monumental unde trona o zeitate grasă, blondă şi destul de urîtă; un serviciu curat, chelneri bătrîni şi amicali, bere ca pentru cunoscători, un şvarţ cu renume între clienţi, ouă bune, unt proaspăt, cornuri şi franzeluţe fragede; toate gazetele obişnuiţilor localului, întinse cu grijă pe aparatele lor de trestie de mare; ş-o linişte, o pace, ş-o tihnă ca-ntr-o familie de sectari.

Bătrînii introduseră cu grijă pe tînăr în acest templu, şi-l duseră la masa lor rezervată, între doi pilaştri, în plină lumină şi ferită de curent. Se aşezară în scaune ca-ntr-o proprietate a lor, poftiră între ei pe Traian, şi deodată, în preajmă, apăru un om nalt şi solemn, c-o barbă mare revărsată pînă la lanţul de aur al ceasornicului, un om grav ca un ministru plenipotenţiar cît tăcu, înclinîndu-se ceremonios. Cum deschise gura, deveni prietinos şi îndatoritor.

– Ce mai faceţi domnule profesor? întrebă el cu voce plină de interes.

– Bine, domnule Körner. Mi-a venit nepotul.

— Da? Asta mă bucură foarte mult. Şi Körner scutură cu afabilitate mîna lui Traian. Şi dumneavoastră, domnule arhivar?

Şi domnul arhivar era bine, ceea ce bucură din nou pe domnul Körner. Înălţîndu-se, făcu nişte semne misterioase. Un chelner mărunt şi uscat, cu profil de Dante şi cu ochi spăriaţi care priveau parcă infernul, făcu ocol în jurul mesei, ca şi cum ar fi împlinit o vrajă; apoi dispăru şi se întoarse ca de pe alt tărîm c-un serviciu de argint şi trei ceşti de porţelan. Vărsă şvarţul repede, dispăru iar şi se întoarse cu gazetele, pe care le depuse pe un scaun între cei doi bătrîni. Respectabilul domn Körner trecu spre alţi prietini. Localul se popula încet–încet, fără să i se tulbure liniştea şi tihna. Cînd Eudoxiu Bărbat duse ceaşca de cafea la gură şi sorbi atent şi uşor din licoare, domnul Alexandru Körner se înfăţişă iar, trase dintr-un buzunar de la piept o cutie

flexibilă de piele pe care o deschise, oferind domnului profesor o ţigară de foi, care numai în acest local şi-n acest buzunar se putea găsi.

– Mie îmi plac ţigările obişnuite... zise cu modestie Grigore Simandiri, scobind şi scoţînd dintr-un buzunăraş al vestei un pachet de «intim-club».

Bătrînii cetiră gazetele cu răbdare şi răsfoiră revistele. Schimbară puţine vorbe şi observaţii. Înainte de plecarea lor, domnul Körner se înfăţişă a treia oară şi povesti o întîmplare interesantă. Se vedea că în fiecare zi îi place să servească unor clienţi anumiţi cîte un asemenea mic ecou gazetăresc. De data asta era vorba de un individ cu monoclu, care a căutat de cinci ori în cursul dimineţii pe domnul profesor. — Nu-i aici domnul profesor? — Nu. — N-a venit încă domnul profesor? — Nu. — Domnul profesor tot n-a venit? — Nu.— Bine, atunci cînd l-aş putea găsi pe domnul profesor? — După amiază! «De-abia atunci a încetat să mă onoreze cu vizitele şi întrebările sale.» Şi domnul Körner rîdea foarte vesel, de şi barba îi era gravă.

– Poate să vie, zise bătrînul Eudoxiu; cu mine nu mai are de-a face. Să binevoiască a sta de vorbă cu nepotul meu, domnul Traian Bălteanu, care-i advocat. Iar dumneata, prietine, apărîndu-mi şi de data asta tihna, dovedeşti că porţi cu cinste numele oşteanului şi poetului Körner...

– Mulţumesc, stimate domnule profesor, răspunse patronul cafenelei, emoţionat.

Bătrînii se pregătiră să plece, iar chelnerul uscat şi spîn se arătă iar, înconjurînd masa. Prezintă jobenul lui Eudoxiu, pălăria moale de pîslă a lui Simandiri şi cele două umbrele. Traian mai căută o dată din ochi figura impunătoare a patronului.

— Nepoate, îi zise Eudoxiu, ai dreptate să stimezi şi să admiri pe domnul Körner. Omul acesta a venit în ţară din Würtembergul lui acum patruzeci de ani. Îl cunosc de cînd eram tînăr şi i-am fost credincios, urmîndu-l în peregrinaţiile lui. Oriunde îşi aşează penaţii, se face linişte şi se bea şvarţ

bun. În război, i-au murit doi băieţi, ofiţeri sub drapelul nostru. Au fost măcelăriţi de bulgari la Turtucaia. El însuşi a fost închis o bucată de vreme în lagărul străinilor. Cînd s-a întors, soţia a avut vreme să-l îmbrăţişeze şi a murit «de inimă bună» cum spune el. Acest om, cum vezi, după toate cîte i s-au întîmplat, a avut totuşi puterea să continue a-şi îndeplini menirea pe pămînt. Şi-a deschis aici cafeneaua, şi noi l-am urmat cu fidelitate.

Din liniştea Cafeului European, ieşiră în furnicarul după-amiezilor Capitalei. Regiunea aceea mai ales, de la Bulevarde pînă la Chei, cuprinzînd Sfîntul Gheorghe, Bursa, Lipscanii, era ca o zbatere de valuri înghesuite. Tînărul ieşan totuşi nu era prea impresionat de aceste manifestări externe ale mulţimii. Sufletul lui culegea alte sensaţii din viaţa nouă în care intrase.

Cum ieşiră în mulţime, bătrînii aţîţaţi începură a dezbate o chestie asupra căreia nu căzuseră încă de acord. Era vorba despre Oană Păun şi despre Marişca Păun. Eudoxiu Bărbat avea deocamdată convingerea că indivizii care au purtat aceste două nume la 1619 erau veri. Grigore Simandiri îi credea fraţi.

— Să mă ierţi, stimate amice, dacă te contrazic, striga Simandiri cu vocea-i năvalnică, pufnind şi răsuflînd grăbit; n-ai cetit cu destulă atenţie izvodul care se găseşte alăturea de uricul dumitale. Şi din izvod, şi din hotarnică, se vede că moştenitorii lui Oană Păun au dobîndit şi partea Marişcăi; şi amîndouă părţile au fost un sfert dintr-un sfert din jumătatea «bătrînului» Ursu. Oană s-a însurat cu Maria Vameşu şi a avut şapte feciori şi două fete. Marişca a murit stearpă. Acuma bagă de seamă ce se mai vede că rezultă. din hotărîrea cinstitului divan...

Toate aceste lucruri, Grigore Simandiri nu le putea rosti decît făcîndu-şi cu greu loc prin mulţime, lovit din stînga de unii, împins la dreapta de alţii. Un grup compact îl oprea; el trebuia să-l ocolească şi să alerge pe picioarele-i scurte şi să-şi înalţe glasul ca să fie auzit de Bărbat, care, înalt şi osos, îşi făcea mai lesne drum. Unii dintre cei în care se

izbea bătrînul arhivar, se întorceau în loc şi îl priveau o clipă cum gesticulează, rostind cuvinte ciudate şi neînţelese. Bărbat, de şi înainta grav, mormăia replici şi observaţii uneori ironice, alteori serioase. Traian era încredinţat că amîndoi se socot singuri, trăgînd fiecare de cîte un capăt al uricului răzăşilor putneni.

Cînd intrară acasă, Atihia îi întîmpină în antret şi arătă stăpînului ei că «iar a venit unul».

Bărbat mormăi nemulţămit:

— Cine-o fi fiind şi ăsta? Nu-l cunoşti?

– Nu-l cunosc, nu l-am văzut pînă acuma. Dar astăzi a venit de două ori după ce-aţi plecat. Ş-a spus că vă caută la cafenea şi, dacă nu vă găseşte acolo, se întoarce iarăşi.

– E hotărît ca un ucigaş, după cît văd, zise profesorul. Dacă vine, du-l să vorbească cu domnul Traian. De astăzi înainte pe toţi să-i duci în odaie la domnul Traian. Dumnealui are să le spuie ce are de spus.

Traian nu înţelese ce ar putea să spuie acestor musafiri; tăcu însă.

– Iubite nepoate, îi vorbi bătrînul, pe cînd intrau în bibliotecă, dacă nu vei şti ce să le spui, să taci, ori să le vorbeşti despre tratatul de la Cuciuc Cainargi. Deocamdată am să-ţi comunic un fapt. Într-una din zilele trecute, am trecut Dîmboviţa ş-am făcut la notariat un act prin care declar pe Atihia, alias Ana Tulbure, proprietară a camerelor ce ocupă: bucătăria, odaia în care te-a găzduit, şi-o cămăruţă în care şi-a făcut acuma sălaşul. Asta, bineînţeles, după moartea mea. Va fi stăpînă a acestor încăperi şi a ieşirii celei mici, cît va trăi. La moarte o moşteneşte casa.

– Aceasta-i o bună orînduire, complectă Simandiri.

Tînărul tăcea, cam nedumerit.

– Mai întîi, urmă bătrînul Eudoxiu, asta o ţine pe Atihia lîngă mine. M-am deprins cu ea şi aud că acum servitoarele, pe lîngă că se găsesc foarte greu, dar au tendinţe despotice şi subversive. Cum nu vreau să mă însor nici la bătrîneţe, nici nu vreau să risc să fiu otrăvit, mă

mulţumesc cu nenorocirea pe care o am. Orînduirea mea asigură pe Atihia şi încurcă puţin pe cei care mă necăjesc şi visează să devie proprietari în strada Lepidopterului numărul 14.

Clopotul sună în antret şi Atihia vîrî îndată capul pe uşă, vestind că «a venit iar domnul cel cu monoclu».

– A, e un domn cu monoclu... observă Bărbat. E cel de la cafenea.

Traian trecu în camera lui. Atihia introduse pe musafir. După o clipă intrară şi cei doi bătrîni prietini. «Vor să vadă cum ies eu din încurcătură», gîndi zîmbind Traian.

Vizitatorul era un domn îmbrăcat într-un frumos complect cenuşiu, croit după cea din urmă modă americană: pantaloni cu manşetă, cu dungă ireproşabilă şi cu cîte un creţ sub bată, la naşterea acestei dungi. Sacoul larg. Guler nalt, cravată îngustă înodată strîns şi străpunsă de un bold cu mărgăritar. Ghete de lac, pălărie de paie, baston cu mîner de argint, mănuşi de piele de Suedia. Păr lins, cu cărare la mijloc. Obrazul cu îngrijire ras, arăta un om ca de treizeci de ani, brun, cu buza dispreţuitoare şi ochii tulburi, dar foarte mobili. Se recomandă A. Florescu, publicist; privi în juru-i cu oarecare mirare, apoi se întoarse spre bătrînii care intraseră aproape odată cu el.

— Eu doresc să am onoarea unei convorbiri cu domnul Eudoxiu Bărbat, declară el.

— Vorbiţi cu procuratorul său, îi răspunse tînărul Bălteanu.

– Da, domnul Traian Bălteanu este procuratorul meu, întări cu linişte şi răceală profesorul.

Musafirul privi atent pe bătrîni, apoi pe Traian.

– Advocatul domnului Eudoxiu Bărbat ştiam că este Gorciu, vorbi el. I s-a retras procura?

Bătrînul Eudoxiu tăcu.

— Domnul Traian Bălteanu nu cumva este ieşan? vorbi iarăşi domnul Florescu.

– Nu vă înşelaţi: sînt ieşan.

– Atuncea desigur sînteţi fiul advocatului Bălteanu. Am

cetit în *Zorile* lucruri semnate de dumneavoastră... Sîntem întrucîtva confraţi... Eu cunosc foarte bine pe domnul Iancu Bălteanu, tatăl dumneavoastră, după cum de altminteri cunosc pe toţi ieşenii mai de samă. Am din cînd în cînd afaceri pe la dumneavoastră. Aţi venit de mult?

Domnul Florescu vorbea distins şi politicos. Fără să-i răspundă la ultima întrebare, Traian îl pofti să şadă pe scaun. Bătrînii se aşezară şi ei mai la o parte, neclintiţi şi impasibili, ca nişte judecători severi.

– Cu ce informaţie vă pot servi, domnule Florescu? întrebă Traian.

– Domnule Bălteanu, răspunse cu glas plăcut musafirul, eu cîteodată îmi las să doarmă muza şi mă ocup şi de afaceri. Am auzit, din mai multe surse vrednice de încredere, că domnul Eudoxiu Bărbat (se întoarse spre bătrîn, aşteptând parcă de la el răspuns), că domnul Eudoxiu Bărbat ar avea intenţia să vîndă proprietatea aceasta... Am auzit că a găsit, ori că e cu putinţă să găsească, o casă mai potrivită pentru domnia sa, într-un cartier mai liniştit, lucru foarte explicabil, O asemenea afacere, aducîndu-i un beneficiu însemnat şi fiind deci cu totul în avantajul domniei sale, am înţeles că este grabnică. M-am informat că nu s-a făcut nimic însă. De aceea mi-am luat libertatea să mă prezint, încredinţînd pe domnul profesor că cele mai bune condiţii de vînzare i le-aş putea asigura eu. Chestia cealaltă, a achiziţiei unei proprietăţi, e mai uşoară şi a fost studiată de mine. Cunosc două case foarte drăguţe: una în Tunari, alta în Precupeţii Vechi...

Musafirul se opri din vorbirea-i însufleţită şi privi zîmbind pe Traian, apoi spre bătrîni.

– Domnule Florescu, răspunse cu gravitate tînărul Bălteanu, informaţiile dumneavoastră nu sînt tocmai exacte... Îmi daţi voie, accentuă el, văzînd pe domnul Florescu gata de replică. Nu sînt exacte pentru că noi n-am manifestat niciodată dorinţi pe care ni le atribuiţi. Chestia de altfel prezintă şi oarecare complicaţii de care dumneavoastră poate nu aveţi cunoştinţă.

Florescu întrerupse:

— Voiţi să vorbiţi de actul privitor la doamna Ana Tulbure?

– Da; sînt însă şi alte chestii.

— Faceţi poate aluzie la dificultăţile cu chiriaşii?

— Văd că domnul Gorciu v-a pus întrucîtva în curent cu unele chestii, zise zîmbind Traian, pe cînd bătrînul se frămînta în scaunul lui. Cum însă domnul Gorciu, de mîne, nu va mai reprezenta interesele unchiului meu, va trebui să primiţi informaţii de la alţii, adică de la mine.

— Vra să zică retrageţi procura cu care aţi onorat pe domnul Gorciu? întrebă Florescu, întorcîndu-se spre bătrîn.

– Da! răspunse profesorul, mai tare decît se aştepta tînărul.

– Şi-n chestia care mă interesează, răspunsul mi-l daţi dumneavoastră, domnule Bălteanu?

– Da, domnule Florescu. Un răspuns de altminteri foarte simplu. Nu ne-am gîndit încă să vindem casa. Mai bine zis, nu voim s-o vindem...

Domnul A. Florescu zîmbi, ca şi cum ar fi fost înveselit de acest răspuns. Se scuză de deranjul pe care l-a făcut; ceru lui Traian onoarea şi plăcerea să-l mai întîlnească, fie la Cafeul European, fie la Cafeul Bulevard, şi se retrase salutînd cu eleganţă şi distincţie.

– Cine o fi fiind acest domn? întrebă cu dispreţ bătrînul Simandiri.

– Trebuie să fie un om viclean şi primejdios, răspunse Traian. L-am simţit dintrodată, căci mi-a bătut inima şi-am avut sensaţia luptei...

– Băiatul are dreptate, vorbi Eudoxiu. Văd legătura cu Gorciu, văd că paşii îmi sînt urmăriţi, actele cunoscute.

Chestia cu Ana Tulbure mai ales m-a surprins. Acuma sînt mai mulţumit ca oricînd de ideea mea. M-am gîndit bine şi-am ales bine. Mi-a plăcut cum a răspuns şi s-a ţinut băiatul, urmă el, cătră Simandiri, pe cînd ieşeau din cameră. Mîine retrag procura lui Gorciu şi fac alta pentru Traian. Trebuie grabă; domnul acesta Florescu nu-mi place

deloc; e un om prea politicos. În fiecare zi aveam cîte una de acestea. Bine că scap. Atihia, pofteşte aici pe domnul Traian. Nepoate, zise bătrînul c-un accent în voce pe care tînărul încă nu i-l auzise, prietinul nostru, domnul Grigore Simandiri n-are dreptate, cu tot zapisul şi hotărnicia lui. Dacă nu ne tulbura domnul Florescu, voiam să-ţi arăt pentru ce-ţi cer jertfe ca cea de azi. Zilele fug şi cînd vorbeşti cu oameni ca cel care a fost aici, însemnează că sfredeleşti nisipul. Aceste zile din urmă ale mele le-am închinat unei lucrări care lămureşte o chestie destul de întunecată din trecutul nostru. În lumea unde mă voi duce nu sînt biblioteci, de-aceea mă grăbesc să întrebuinţez pe acelea de aici...

Bătrînul Simandiri găsi vreme să mărturisească şoptit lui Traian că «prietinul nostru Eudoxiu astăzi e destul de bine dispus.»

Rînduind cărţi şi documente şi punînd în lumină un manuscript pe jumătăţi de coală, înegrit de o caligrafie mascată şi ascuţită, pensionarul arăta, în aprobarea complectă şi entuziastă a celuilalt bătrîn, că e vorba în teancul acela de foi, de o glorie necunoscută. Era vorba de vechea nobleţă teritorială a voievodatelor româneşti. Moşnenii şi răzăşii de altădată, oameni liberi, nobili prin această libertate şi prin stăpînirea pămîntului, oşteni totdeauna gata pentru slujba domnească, au fost tăria trecutului.

— Decăderea politică a principatelor dunărene, zicea bătrînul mutînd tomuri dintr-un capăt într-altul al biroului, decăderea politică a principatelor dunărene se confundă cu decăderea acestei clase interesante de oameni. O domnie ereditară s-ar fi sprijinit fără îndoială pe ei, căci ei erau oştirea. Slăbiciunea domnilor i-a lăsat deocamdată în aer. Întărirea unei boierimi anarhice le-a pecetluit osînda...

– Aşa este, zise cu tristeţă Grigore Simandiri; le-a pecetluit osînda...

– Eu am căutat, reluă aţîţat Eudoxiu, să stabilesc cîteva serii de acte cu legătură în două sau trei veacuri. Fiecare

priveşte o moşie ş-un neam. La 1680 se arată că Oană şi Marişca, fraţi... (profesorul se uită triumfător la Simandiri), că Oană şi Marişca, fraţi, pomenesc între înaintaşii lor pe un bătrîn hatman Grozav. O cneaghină Măgdălina trebuie să fi fost mama lor. Oană se simţea şi el între neamuri şi avea sate şi mori. Urmaşii lui, după optzeci de ani, se războiesc într-un proces fără sfîrşit cu postelnicul Balmez care intrase în proprietăţile lor prin cumpărături întăi, apoi prin confiscări arbitrare... La 1805, răzăşii se mai judecă, dar sînt săraci şi împuţinaţi. Divanul le dă cea din urmă lovitură, şi, la 1850, satul Oneşti adăposteşte numai oameni proşti şi de rînd. Gospodăriile, livezile şi viile, prisăcile şi morile, ceairurile de cai şi armele, slujbele domneşti şi viaţa liberă nu mai sînt nici măcar o amintire... Urmaşii şi-au plecat fruntea în pulbere şi se sting în ticăloşie.

– Se sting în ticăloşie... murmură cu tristeţă Simandiri.

– Lucruri de acestea am eu aici... urmă Bărbat; adun fapte şi dovezi...

– Fapte şi dovezi, strigă Simandiri săltînd de pe scaun. Acum am mai găsit ceva noi. E vorba de Vrînceni; de unul Costan din Topliţa. Acest Costan a avut cinci feciori...

– Şase! îl întrerupse Bărbat.

– Cinci! strigă Simandiri: Grigore Limbă–Neagră, Tudose Limbă–Neagră, Misail Limbă–Neagră, care a fost călugăr la Soveja, Ionuţ Limbă–Neagră şi Nichita Limbă–Neagră. Al şaselea copil a fost o fată. E adevărat, au fost şase, însă cinci feciori ş-o fată, Teodosia. Această Teodosie s-a măritat cu Cloanţă Ungureanu, ş-apoi de aici se trag Ungurenii din Topliţa... Noi arătăm aici lucruri grozave! urmă Simandiri venind la birou şi bătînd manuscriptul cu palma.

– Aş! răspunse ironic Eudoxiu Bărbat, nu sînt deloc grozave.

– Ba da, ba da, susţin că sînt grozave şi aşa de importante, încît eu n-aş îndrăzni să public asemenea lucruri, căci la urma urmei unii din cei despre care vorbim noi aici sînt lupi, iar acei care sînt mari şi tari în zilele noastre sînt nepoţii lupilor. Uitam să spun că un nepot al lui

Cloanţă a omorît un turc la vama Buzăului şi s-a făcut hoţ şi nu l-au mai putut prinde niciodată... Apoi de asta i-a globit domnia pe topliţeni de i-a distrus. Ce stai dumneata să-mi spui că nu sînt importante şi grozave? Îţi dovedesc eu mîni cît de importante sînt! Acuma n-am vreme, trebuie să mă duc să văd pe Abraham Patron. Vrea să-mi arate nişte socoteli. El nu ştie că eu îl cîntăresc cu degetul meu cel mic. Dar mîne să pofteşti dumneata să-mi spui că nu-s importante, şi-ţi dovedesc îndată că sînt şi importante şi grozave, precum am avut cinstea să spun. Să ne vedem cu bine!

Grigore Simandiri îşi smunci pălăria de pîslă şi plecă, avînd aerul ameninţător şi indignat. Bărbat rămase zîmbind în jilţul lui şi privi un timp cu ochi rotunzi pe Traian, fără să-l vadă.

– Nepoate, vorbi el după cîteva clipe; la acest ceas sînt totdeauna singur. După echinocţiul de primăvară, soarele apune spre Cotroceni şi ajunge şi-n ferestrele mele. Îmi umple odaia, ca şi acuma; îl simţesc pătrunzînd în mine, ca şi cum ar vrea să-mi facă provizie pentru noaptea de veşnic reumatism. Are să-mi fie frig peste puţină vreme şi-i primesc cu foarte mare plăcere vizita. În ceasul acesta gîndesc, ori scriu... Stările şi sensaţiile de pace nu le mai pot însă avea de-o vreme... Ascultă: n-auzi nimic?

Bătrînul rămase atent, cu sprinceana ridicată, ascultînd clădirea.

A doua oară în ziua aceea Traian se simţea înfiorat.

– N-auzi nimic?

– Nu.

– Ascultă bine. Cîntă cineva din flaut. Ferestrele acestea de aici dau în stradă. Cîntăreţul însă stă la una din ferestrele care dau în curte, în aripa dreaptă. Din camera dumitale ai să-l auzi mai bine. Dacă deschizi fereastra, îl şi vezi. Acuma auzi?

– Aud, răspunse Traian, prinzînd un sunet vag şi foarte depărtat.

– În curînd ai să-l auzi mai bine. Eu îl aud şi-l simt prea

tare. Nu mă lasă liniştit; nu mă lasă să lucrez. Cîntă la ora aceasta, cîntă cîteodată şi dimineaţa, şi peste zi. E un funcţionar de la finanţe, un băiat subţire, slab, cu ochi negri. A început de opt zile. Am răbdat patru. Ce puteam să fac? Aşteptam să isprăvească, însă el nu isprăvea. A cântat şi-ntr-a cincea zi, dimineaţa. M-am hotărît să mă înfăţişez la doamna Barbara Demetrescu. Doamna Demetrescu e chiriaşa mea. Iar tînărul a subînchiriat o cameră de la doamna Demetrescu. Intru prin urmare la doamna Barbara Demetrescu. Mai întîi am fost întîmpinat de un miros cumplit de varză acră; al doilea de un fox care rodea într-un ungher un papuc. A lăsat papucul şi s-a repezit cu sălbătăcie la mine. Doamna Demetrescu l-a strigat sentimental de după uşă: Fiki! şi foxul s-a întors la papuc. Doamna Barbara Demetrescu însăşi s-a arătat şi a ţipat ruşinată cînd m-a văzut. Era numai în camizol. Doamna Barbara Demetrescu e o persoană foarte bine, ca să spun aşa. Cînd stă în prag nu poate nimeni trece pe lîngă domnia sa. Are puţină mustaţă, ceea ce ar dovedi energie, însă ochii îi sînt foarte blînzi...

Bătrînul se opri atent.

– Acum a stat, şopti el. Dar în curînd începe iar, alt cîntec.S-a întors scuzîndu-se şi acoperindu-şi gîtul şi sînii c-un *fichu* roz. De la dînsa am aflat că bucata ceea de pînză se chiamă *fichu.* Îi vorbesc de tînăr. Doamna Demetrescu mă priveşte zîmbind şi-mi arată că eu însumi am consimţit să subînchirieze o cameră. N-am scris nicăieri lucrul acesta, dar advocatul meu, domnul Gorciu, i-a comunicat că poate subînchiria o cameră. Chiriile s-au ridicat şi pensia sa, ca văduvă de căpitan de cavalerie, e o adevărată mizerie în zilele noastre. — Se poate, doamnă, îi răspund eu, se poate să fi consimţit, de şi eu nu-mi aduc aminte; însă tînărul acesta cîntă din flaut. — Aşa mi se pare şi mie, mi-a răspuns rîzînd doamna Barbara Demetrescu; îl aud şi eu... — Cărei pricini se datoresc aceste concerte? întreb. — N-aş putea, domnule profesor, să vă răspund, zice ea. Înclin însă a crede că tînărul Ionescu e înamorat!... Am rămas surprins

de această pătrundere; ş-am încercat să vedem prin ce mijloace s-ar putea să fim scutiţi de accesele de flaut ale tînărului Ionescu... Doamna Demetrescu rîdea şi mă privea foarte ciudat. Nu mi-a fost greu să înţeleg că respinge cu putere orice bănuială că ar exista vreo legătură între domnia sa şi cîntecul tînărului. În acelaşi timp s-a crezut datoare să dea sfaturi acelor persoane care ar descoperi în ele simţiminte de gelozie. Auzi? Concertul a început din nou. Am bănuială că această îmbelşugată persoană mă crede cuprins pentru ea de un amor tîrziu şi fatal... Am observat pe măsuţa lîngă care m-a poftit un roman ferfeniţos ş-o pereche de cărţi de joc... Aşa încît pe această cale n-am putut ajunge la nici un rezultat. Ce-i de făcut? Dumneata ce spui? Concertele acestui mierloi, în care strigă instinctul speciei, nu mă lasă să trăiesc. A încetat iar.

Tînărul tăcea nedumerit. Bătrînul privea ţintă şi neliniştitor.

– Închipuie-ţi că-l aud şi cînd îmi pun bumbac în urechi. Chestia aceasta trebuie rezolvată. Nu mai am linişte de cîteva zile. Cînd vin ceasurile flautului, mă simţesc într-o stare de mare descurajare.

— Ar trebui poate să vorbeşti cu tînărul.

— A vorbit Atihia. Nu se poate. Cu greu a găsit camera asta, e criză mare de locuinţe. În ce priveşte cîntecele, a rîs. Are dreptate. Cîntă în camera lui şi asta-l priveşte pe dînsul. Dar de ce cîntă? Pentru cine cîntă? Alaltăieri şi ieri am stat în camera dumitale, pe cînd tînărul îşi împlinea misiunea de victimă, în cadrul ferestrei sale, şi mi s-a părut că am văzut şi alaltăieri şi ieri, în aripa stîngă, în geamlîcul etajului de sus, un profil tînăr, un cap brunet, c-o floare roşie la ureche. Mi se pare că e o slujnicuţă. Atihia a recunoscut-o. Ar fi chemînd-o Melania.

– Bine, unchiule, nu se putu opri tînărul de a observa, în casa aceasta, mare sînt, îmi închipui, mai multe femei tinere, şi brune şi blonde. De unde deduci că domnul Ionescu concertează pentru profilul brun cu floare roşă la ureche?

– N-am spus asta. Atihia ştie tot ce se petrece în casa noastră. Am unsprezece chiriaşi. Şi sînt patru camere subînchiriate. Femei tinere sînt opt. În vîrstă, împresurate de copii şi griji, sînt mai multe. Atihia ştie că tînărul Ionescu n-are nici o legătură aici.

– O fi avînd în altă parte.

– Nu cred. Am ajuns la asta prin mai multe deducţii logice.

– Atunci?

— Atunci, urmă aţîţat bătrînul Eudoxiu, mi-am pus întrebarea dacă Melania n-o fi avînd legături. Din ce spune Atihia, înţeleg că-i melancolică, măcar că e tînără şi sîntem în primăvară. Iarna i-a îngheţat întîia pasiune. Ş-atunci am plănuit să mă substitui zeilor, să fac fericiţi pe aceşti tineri şi atunci domnul Ionescu îşi va părăsi concertele, deoarece va avea ceva mai interesant de făcut. Îmi dau socoteală mai bine decît oricine de meschinăria preocupărilor mele. Totuşi numai aşa nădăjduiesc să scap de această pătrunzătoare persecuţie.

Tînărul Traian cu greu îşi stăpînea veselia.

– Astă-noapte, pe cînd nu puteam dormi, am rîs şi eu de toate acestea, urma sumbru bătrînul. Ieri, am încercat o primă înfrîngere. Am aşteptat dimineaţa pe Melania, să iasă la piaţă. Şi m-am luat după ea. Voiam s-o opresc, la un colţ de stradă, ori într-un gang, să-i vorbesc şi s-o încredinţez că ei se adresează romanţele de disperare, că tînărul n-aşteaptă decît un semn ş-o privire. La urma urmei, într-o formă familiară şi glumeaţă, aceste lucruri se puteau spune unei slujnicuţe. Închipuieşte-ţi că n-am putut. La prima mea încercare, fiinţa aceea s-a apărat ş-a crezut că trebuie să se salveze rîzînd absolut fără sens, pretinzînd a înţelege că ştie foarte bine ce urmăresc eu prin asemenea manevre. Am priceput de aici că bătrîneţea vine întovărăşită şi de multe lucruri ridicole şi suferinţe... Atihia s-a declarat în stare să convingă ea pe cele două fiinţe că sînt predestinate din veci unui amor înflăcărat, şi astăzi credeam că va începe iarăşi o eră de pace. Văd însă că

destinul nu s-a schimbat. Să aşteptăm. Atihia nu e acasă. N-o simt umblînd prin farmacia ei. Să trecem în odaia dumitale şi să deschidem fereastra...

În camera lui Traian, spre curtea pătrată, fereastra era deschisă. Lumina soarelui se stinsese. Bătrînul întinse capul, pe lîngă ghiveciul de muşcată, cu obrazul încreţit de bolnavă curiozitate. Traian văzu dintr-o aruncătură de ochi la etajul de jos, în aripa dreaptă, pe tînărul negricios şi uscat. Urmărindu-i atitudinea şi ochii, ca pe un fir suspendat, trecu la etajul de sus din aripa opusă. Acolo stătea la geamlîcul deschis, rezemată pe coate şi cu braţele pe sîni, slujnicuţa brună, cu floare roşie la ureche.

Eudoxiu Bărbat se întoarse ironic şi răutăcios.

– Mi se pare că se isprăveşte o carieră artistică, vorbi el arătîndu-şi dinţii. N-am însă nici o mustrare de cuget. Bătrîneţea-i tristă şi egoistă.

Tînărul Bălteanu dormi adînc, de şi era în loc străin. Anii tineri au multe privilegii. Se sculă foarte de dimineaţă, deschise fereastra şi primi în faţă soarele. După ce se îmbrăcă, se aşeză la masă şi scrise o lungă epistolă către cei de-acasă. Despre drum şi Capitală avea puţine de spus: mai interesante decît orice erau fiinţile în mijlocul cărora căzuse. Bătrîni cu manii, servitoare cu nume eline... Cei de-acasă aveau întrucîtva dreptate: unchiul Eudoxiu «pare puţintel cam într-o parte». Mai nostim şi mai vesel decît el e bătrînul Simandiri.

Înainte de a fi isprăvit scrisoarea, Atihia îi aduse cafeaua cu lapte.

– Te-ai sculat cam de dimineaţă, domnule Traian, îi zise ea zîmbitoare şi prietinoasă. Ai dormit bine şi trimeţi veşti acasă. Noi ne-am odihnit mai puţin.

– Cum se poate? întrebă Bălteanu. De ce?

Văzînd că femeia e hotărîtă să se statornicească o bucată de timp în mijlocul odăii, păturи scrisoarea şi o strecură în buzunar. Ca să n-o uite cumva şi să nu fie cetită, se gîndi el; fără îndoială că le-ar displăcea, atît bătrînilor, cît

şi Atihiei.

– Nu i-a fost bine astă-noapte domnului profesor, vorbi femeia privind pe tînăr cu mîhnire şi clătinînd din cap. De cîtăva vreme domnul profesor merge cam rău, urmă ea cu glas şoptit. În iarna asta de trei ori a trebuit să mă duc după doctor, noaptea.

– Dar ce are?

– Un fel de boală de inimă. Tulburări a avut de multe ori, încă de acum cinci-şase ani, dar au trecut şi el nu le-a prea băgat în seamă. Acuma a început a se teme. L-a apucat mai tare în noaptea de Bobotează: o strînsoare de piept, o înăbuşeală, o lipsă de somn. Am adus un doctor bun, tînăr, domnul doctor Bazilescu. I-a dat reţete, i-am făcut doctorii. I-a fost mai bine. În cîte-o noapte însă iar îi e rău. Astă-noapte n-a dormit. M-am speriat. Însă mi-a poruncit să nu te scol. În zori-de-ziuă a aţipit...

Atihia trecu pînă la fereastră, şi inspectă repede cele două etaje pe care în ajun tînărul le văzuse legate printr-un fir telepatic.

– Nu cred să mai cînte... zise rîzînd Traian.

– Nu se ştie... Mi-a spus mie fata, răspunse c-un zîmbet şiret Atihia, că nu-i place domnul Ionescu. Ea ar dori un tînăr blond şi nobil... Aşa că ameninţă să-nceapă iar cîntecul. Totuşi, nădăjduiesc şi-n necazurile de dragoste, ca s-avem pace. Am să trec pe la dumnealui, să-i dau în cărţi...

Spionînd curtea pătrată, cu ochii ei mici şi cu nasul ascuţit, Atihia avea o înfăţişare redutabilă, care impresionă pe Traian.

Oftînd, femeia se retrase de la fereastră şi se statornici iarăşi în mijlocul camerei, cu mînile în buzunarele şorţului.

– De cîtăva vreme avem şi altele, vorbi ea din nou; avem şi altele, care-l necăjesc mai mult decît arată. Domnul profesor e un om care adeseori tace ori se face că rîde.

Astă-noapte am auzit foarte bine la domnul Isac Löbel, chiriaşul de deasupra noastră, cum pisau zahăr. Se opreau un timp, pe urmă iar începeau să piseze...

– Şi dumneata crezi că pisau într-adins?

Femeia îl privi lung.

– Dumneata, domnule Traian, nu ştii încă toate ale noastre. Astă-noapte ne-a mai făcut una şi domnul Stelea. A spart lacătul şi a intrat în magazia de lemne. A luat lemne. Şi dimineaţa, înainte de-a te scula dumneata, striga că eu i-aş fi furat o găină. A intrat în magazie şi mi-a luat cocoşul, pentru găina pe care zice că i-am furat-o. Nu de mult mi-a otrăvit căţelul, un căţel deştept, care-mi da totdeauna noaptea de ştire, cînd s-auzea vreun zgomot. Mîrîia subţire la căpătîiul meu şi eu mă trezeam. Mai am din cînd în cînd scandal cu copiii – obraznici şi gălăgioşi... Îi trimet părinţii lor la ferestrele noastre. În altă zi, tot domnul Stelea a atins cu bastonul pe rînd rufele întinse pe frînghie şi mi le-a murdărit. Acuma trebuie să mă duc la secţie pentru lemne şi cocoş. Dumneata ce spui? Secţia, ştiu şi eu, nu poate face nimic. Trebuie să-l dau în judecată. Toate istoriile şi boclucurile acestea au început de vreo trei săptămîni. Astă–dimineaţă domnul Stelea striga la mine că într-o seară are să aducă lăutari, să-i cînte în curte toată noaptea. Chiriaşii scoteau capul pe geamuri şi rîdeau. Ei ştiu ce însemnează asta şi se veselesc.

– Crezi că toate prostiile acestea se fac cu scop?

– Da, domnule Traiane, se fac cu scop. Domnul profesor a înţeles îndată şi văd că are dreptate. Vor, domnule Traiane, să ne alunge de aici, să ne cumpere casa. Chiriaşii prietini cu domnul Stelea au pornit şi un proces, precum că li se ia chirie de speculă. Atuncea s-a hotărît domnul profesor să te cheme. Ai făcut bine c-ai venit la noi, domnule Traiane. Sîntem împresuraţi de oameni răi. Vor să ne facă să dăm casa pe nimic, să ne alunge, şi ei s-o speculeze, să cîştige cine ştie cît. Aşta-i, domnule Traiane, şi de asta pisează, noaptea, zahăr deasupra noastră, sparg magazia, murdăresc rufele, poate şi pe cel cu flautul l-au adus anume; scornesc vorbe că domnul profesor a fost la cucoana Barbara, să-i facă o declaraţie... Numai Melania e cuminte şi a tăcut. Şi să vezi că au s-aducă şi lăutari cu nai

şi contrabas; au înţeles că domnul profesor nu poate suferi muzica. Ş-au să facă şi altele. Oamenii se pricep să facă rău, domnule Traiane. Ieri i-a părut tare bine domnului profesor c-ai sosit. De mult nu l-am văzut aşa. Aseară mi-a şi spus: Atihio, acum sîntem mai tari. Pe urmă i-a fost rău. Pentru un om bolnav de inimă, atîtea neplăceri şi atîtea asmuţări nu sînt deloc bune...

Bătrîna se opri, întinzînd urechea.

— S-a sculat, şopti ea, mă chiamă.

Ieşi şi peste puţină vreme se întoarse.

— Domnule Traiane, am găsit pe domnul profesor îmbrăcat. Doreşte să te vadă. Zice că se simte mai bine şi trebuie să ieşiţi...

Traian găsi pe bătrîn palid şi cu ochii obosiţi şi tulburi. Silindu-se să-i zîmbească, îi arăta că s-a hotărît să meargă la tribunal ca să retragă procura lui Gorciu şi să facă o procură nouă «pe numele domnului advocat Traian Bălteanu».

— Îndată ce primesc procura, introduc o acţiune împotriva domnului Stelea, zise Traian. O să trebuiască să începem şi noi o serie de procese.

— Lupţi pentru o pricină dreaptă; se poate întîmpla să cîştigi, răspunse bătrînul, zîmbind maliţios.

Ieşiră în stradă şi Traian opri cea dintăi trăsură goală pe care o întîlniră. La palatul de justiţie cerură informaţii, aşteptară un timp la grefă, unde tînărul pregăti hîrtiile şi timbrele, apoi îndepliniră formele în faţa magistratului. Prin mulţimea din sala paşilor pierduţi nu întîlniră pe Gorciu; cînd ieşiră însă, îi salută foarte politicos domnul A. Florescu.

Pe cînd bătrînul şi nepotul coborau treptele de piatră, domnul Florescu se opri în loc, cu zîmbet pătrunzător, privindu-i lung. Ştia că are să-i întîlnească la palatul de justiţie, şi avea sensaţia păsărarului care întinde laţuri. Sucindu-se brusc în loc, pătrunse prin mulţime, în sălile nalte, şi începu a căuta, scînteindu-şi monoclul în toate părţile. Găsi pe Gorciu la arhivă, răsfoind dosare. Îl prinse familiar de braţ c-o mînă şi cu cealaltă îl bătu uşor peste

grumaz, aplecîndu-se spre el, cu glas vesel.

– Meştere, lasă o clipă hîrtiile acestea, care nici măcar nu sînt curate, şi vino să facem doi paşi de vals.

Gorciu îi strînse mîna, îşi scoase ochelarii, închise dosarele şi-şi luă servieta.

– Este ceva nou? întrebă el.

– Este, cum nu, de şi toate-s vechi şi nouă toate!

Advocatul Mitu Gorciu abia atinsese jumătatea vieţii.

Cei patruzeci de ani însă îi împlinise cu multe succese şi cu o adevărată celebritate în anume cercuri. Era ceea ce se numeşte «un om popular». Un cartier întreg de dincolo de dulcea apă a Dîmboviţei îl preţuia şi-l urma. Îl preţuia încredinţîndu-i afaceri şi procese pe care ştia să le ducă la bun sfîrşit. Îl urma pe calea politică, pentru că era un om care «ştia să se învîrtă» şi «cunoştea la obraz». Era simpatic pentru că era vesel; şi era şi un om frumos şi prezentabil, de şi bărbiile şi ceafa îi acopereau gulerul, de şi era cam prea spătos şi abundent. Mustaţa neagră, răsucită cu îngrijire, guşa rasă zilnic şi pudrată. Ochii mari şi răsăriţi priveau pe om drept şi aveau proprietatea să se umple de lacrimi şi cînd era patetic şi cînd rîdea c-o puternică veselie. Pentru oamenii lui, pentru cartierul lui, era «nenea Mitu». De la măcelarii şi băcanii din Popa Dobre pînă la proprietarii şi pensionarii din Strîmbeasca, toţi îl urmau sub steagul adevărului, dreptăţii şi patriotismului. S-a întîmplat odată ca cei chemaţi să conducă destinele ţării să nu înţeleagă bine merite evidente şi interese superioare, ş-atunci domnul Mitu Gorciu le-a retras creditul său şi le-a dovedit la alegeri de deputaţi şi de comună de cine trebuie să se ţie samă în cartierul său. Reforma electorală şi votul universal s-ar putea spune că i-au consolidat puterea. La întruniri înţesate de lume glasul său mare şi gesturile-i largi au avut un efect, de care cu drept cuvînt mărturisea că se simte mîndru. Ca urmare a tuturor acestor daruri, pentru care în fiecare duminică domnul Gorciu mulţămea lui Dumnezeu la biserica din Popa Dobre, un scaun de deputat nu însemna nimic, dacă la deputăţie nu s-ar fi adăogit ceea ce toată

lumea ştia că se cuvine unui om de credinţă şi de acţiune.

Procese ale statului ş-ale comunei, permise de export, pe care însuşi advocatul le socotea drept un adevărat scandal, consiliile de administraţie ale societăţilor anonime Clădirea şi Petroşiţa erau atîtea îndeletniciri care creaseră domnului Gorciu o situaţie dintre cele mai frumoase. Dacă rîvna omenească ar avea o margine, domnul Mitu Gorciu s-ar fi putut socoti ajuns la ţintă. Avea proprietăţi şi depuneri. Dar încă nu voia să dezarmeze. Nu era bolnav nici de stomah, nici de rinichi, era vesel şi activ şi mai avea de recoltat în lanurile vieţii. Era tot anul supraîncărcat de afaceri şi de procese.

Cel care-l ducea de braţ şi-l scotea la lumină spre cheiul Dîmboviţei, mai tînăr cu zece ani, venea pe alte căi şi cu alte arme în cîmpul de luptă al Capitalei. Domnul A. Florescu văzuse lumina în fundul Moldovei, în mlaştinile şi magherniţile Tîrgului Frumos. Acolo, tatăl său, Iacob Blum, trăia ş-acuma, după ce copiii i se împrăştiară în toate orizonturile; trăia senin şi liniştit, cu barba lui albă şi cu *tora,* într-o prăvălioară întunecoasă, în dosul fierăriilor, frînghiei, lulelelor şi sacilor de crupe. Ş-acuma se ridica nemulţămit de la studiul textelor lui sfinte, cînd îi intra un muşteriu în dughiană. Rămăsese de vorbă cu Dumnezeu şi aştepta serios moartea. Unul din feciori, cel mai mic, se arătase într-o vreme în Bucureşti ca publicist, şi iscălise *A. Florescu o* serie de epigrame destul de corozive. Îşi făcu în curînd un nume de gazetar ager. Cronicile lui parlamentare care au apărut în *Soarele,* în capul dărilor de samă a şedinţelor Camerei, au avut succes şi răsunet. Asta l-a făcut curînd prietin al oamenilor politici. Pe unii, bărbaţi gravi însă fără talent, îi servea destul de discret c-un discurs de răspuns la mesaj sau chiar c-o interpelare în chestia naţională şi a «trădătorilor războiului». Şapte ani de războaie şi nenorocire, de ocupaţie, de frămîntări politice, de vremuri tulburi, fuseseră pentru domnul A. Florescu ca cele şapte vaci grase din Biblie. Din ce se vînturase în juru-i, venise şi-n jicniţele sale ceva. Legăturile cu presa şi cu oamenii zilei

încă le păstra. Multora din aceşti oameni ai zilei domnul A. Florescu le spunea pe nume şi le zicea *tu,* la Capşa şi-n restaurante. Îşi socotea venită vremea să păşească la o întreprindere mai serioasă; şi avea în carnetul său însemnat un şir de proprietăţi din Capitală, care ocupau colţuri de străzi. Părerea sa era că aceste colţuri preţuiau aur.

– Observi înaintea noastră două umbre? întrebă el pe Gorciu, două umbre care merg ca şi noi la braţ în lungul cheiului?...

– Se-nţelege, răspunse advocatul. Una din acele umbre aparţine profesorului Eudoxiu Bărbat, scumpul meu client...

– Ai putea zice încăpăţînatul dumitale client, care nu vrea să-şi vîndă casa.

— Încă nu?

— Încă nu; şi care iese de la palat, unde a venit să dea altă procură. Procura dumitale ţi-o retrage.

– Cum se poate? Cum asta? strigă Gorciu cu violenţă, oprindu-se în loc. Rămîi aici, sau păşeşte mai repede; trebuie sa-i cer socoteală...

– Stăi pe loc! îi cîntă cu veselie Florescu, prinzîndu-l de braţ. Nu te amporta, mai bine să antamăm o mică *discusiune.* Ţi-a retras procura, s-a isprăvit! Noul său procurator este tînărul advocat Traian Bălteanu, din Iaşi, care i-i nepot, şi pe care-l vezi la braţ cu el.

– Şi de ce mă rog mi-a retras procura?

– Aş putea să-ţi spun curat: pentru că nu mai are încredere în dumneata. Dar vreau să fiu politicos: pentru că a dat-o nepotului său.

– *Mon cher ami,* lasă copilăriile şi spune-mi ce este. Am fost foarte ocupat. N-am văzut pe bătrîn de cîteva zile.

— Foarte rău; trebuia să-l vezi; eu l-am văzut ieri.

– Ei şi?

— Îţi spun îndată; te rog numai să-mi răspunzi la o întrebare. Cum se retrage o procură?

— Foarte bine. Cum ai dat-o, aşa o primeşti înapoi.

– Dar dacă nu te întîlneşti cu cel ce ţi-a dat-o, dacă n-ai prilej să i-o dai, procura dumitale e valabilă?

– Cît o am e valabilă. Însă spui că mi-a retras-o.

– Desigur, ţi-a retras-o, ceea ce spui dumneata are, însă, importanţă.

— Pînă la un punct, răspunse vesel domnul Mitu Gorciu. Procura mea ar putea servi poate la lucruri mărunte, însă importante pentru dumneata, pînă în momentul cînd aş primi o notificare. Trebuie să ţinem socoteală de toate. De pildă, se mai poate subînchiria un apartament în casele bătrînului; de pildă, se poate aduce un război de ţesut ş-o ţesătoare harnică în apartamentul domnului Lobel.

– Mi-am închipuit şi eu aceste mărunte lucruri, nene Mitule, de aceea mi-am permis să te întreb. La urma urmei, fără a abuza de procură, ceea ce în situaţia dumitale nu se poate, e destul să n-o restitui un timp. E o mică mizerie în plus. Acum ascultă. Ieri, m-am înfăţişat la bătrîn acasă, după ce l-am căutat în cîteva rînduri. Deodată am înţeles că lucrurile nu merg bine, cînd am văzut că-mi pune în faţă un băiat de douăzeci şi doi de ani, un băiat de douăzeci şi doi de ani care face, mă rog dumitale, versuri, şi în ochii căruia am văzut dintrodată o hotărîre ş-o încăpăţînare care m-au dezgustat. E un băiat bun, dar e simplu. Eu îmi cunosc oamenii. L-am cîntărit şi l-am preţuit îndată. Crede în fantasmagorii. Încă nu s-a desmeticit. Îţi voi mărturisi deci că preţul pe care-l dau pe un asemenea copil e destul de scăzut.

– Apoi, dragul meu, strigă Gorciu indignat iarăşi, dacă-i vorba pe retragere de procură, atuncea o să le dovedesc eu că nu se joacă cu mine. Ceea ce am început noicu o parte din chiriaşi e numai o glumă. Procesele de speculă au să se înmulţească; şi au să urmeze şi altele. La urma urmei ce însemnează asta? Nu e un adevărat scandal ca un bătrîn care nu mai are nici un rost pe lume, un bătrîn singur, să se îndărătnicească într-o proprietate care trebuia sporită, amenajată şi valorificată?... În zilele noastre, asta e o chestie de patriotism şi cetăţenie.

– Nene Gorciule, zise Florescu cu linişte, voiam tocmai să-ţi spun că pe mine chestia procurii mă lasă destul de

rece. Avem arme suficiente. Şi de la dumneata în special aştept mai ales presiune la primărie, cînd va sosi momentul.

– Negreşit, încredinţă advocatul cu căldură. Să n-ai îndoieli.

– N-am îndoieli, declară rîzînd publicistul, întrucît e şi interesul dumitale în joc şi eu numai în oamenii inteligenţi am credinţă. Vei vedea că chestia exproprierii mie-mi va servi şi ca sperietoare a prostiei. Îs proşti, iubite meştere, — acesta e cuvîntul. Şi dacă singura justificare şi glorie a omului pe pămînt e inteligenţa, atuncea noi avem dreptate şi facem bine. Cred că nu mai e nevoie să facem pe detectivii în urma umbrelor noastre. Să intrăm undeva să luăm o ţuică şi să ne întoarcem la treburile noastre. Eu mai am un plan.

— S-auzim. Pînă acum ai dovedit destulă fantezie...

Florescu zîmbi, pe cînd advocatul rîdea zgomotos.

— După cugetare matură, zise gazetarul, am ajuns la hotărîrea că trebuie să chem la Bucureşti pe domnul Bălteanu tatăl. E advocat, e un om cuminte, cunoaşte lumea. Are interese în moştenirea lui Bărbat, e drept – dar această moştenire întîrzie şi o combinaţie bună poate constitui o arvună asupra cifrei aşteptate. Îi fac onoarea să-l socotesc om inteligent şi cred că ne va sprijini, în orice caz va da sfatul cel mai bun atît tînărului Bălteanu, cît şi bizarului bătrîn, care poartă un nume fără rost.

– Epigrama e bună, declară mulţămit Gorciu.

— Cred că nu mă-nşel, urmă Florescu. Să nu nimeresc omul, mi se-ntîmplă rar. Prin urmare telegrafiez chiar acum domnului Bălteanu-senior: «Rog veniţi imediat Bucureşti, afacere importantă. A. Florescu, str. Domnul Tudor 8 bis». Va veni. Afacerile sînt afaceri. Ne vom înţelege. Numai ieri, îţi spun drept că am rămas uluit cînd m-am lovit de o nebunie bătrînă, care-şi asociase un entuziasm nevîrstnic.

Nebunia bătrînă şi entuziasmul nevîrstnic mergeau domol în lungul cheiului Dîmboviţei. Eudoxiu Bărbat era tăcut; soarele primăverii parcă trezise în fiinţa lui un fel de

uimire. La stînga, în canal, alunecau ape urîte şi uleioase, însă calea era largă şi aerul sonor. Într-un timp se astîmpără şi zgomotul căruţelor. Şi bătrînul, oprindu-se, văzu parcă întăia oară castanii înfloriţi.

– Poate voieşti să ne-ntoarcem? întrebă tînărul.

– Nu, răspunse bătrînul; mă simt mai bine... Nici nu ştiam că primăvara e-n floare. Castanii produc minuni, iar noi procuri şi procese. Mi se pare bizar, mai ales că niciodată în viaţa mea n-am avut afaceri de acestea urîte.

– Niciodată? întrebă mirat tînărul.

– Niciodată; pîn-acum n-am cunoscut obrazul magistraturii, iar poliţia pentru mine era înfăţişată printr-un vardist paşnic, cu nasul rumenit de vin. Eu n-am cunoscut multe lucruri, îngînă profesorul ca-ntr-un fel de mărturisire afectuoasă, apucînd iar braţul tovarăşului său; viaţa mea a fost destul de sarbădă. N-am făcut nici călătorii. Am avut ş-un fel de pornire împotriva trenului. De-o bucată de vreme chiar mă tem de calea ferată. Declar că am laşitatea asta, mă tem să nu fiu estropiat într-un accident. Şi cu toate acestea, o călătorie aş fi vrut să fac. Măcar una. Dar n-am făcut-o niciodată...

– Ce călătorie, unchiule? vorbi rîzînd Traian. Poate voiai să vii la Iaşi?

– Nu. N-am simţit niciodată nimic în mine pentru neamurile mamei, poate pentru că mama a vărsat însemnate doze de oţet şi fiere în viaţa aceluia care mi-a fost tată...

Tînărul tăcu.

— Ţi-am mai spus, îi zise bătrînul strîngîndu-i braţul, că şi tu şi eu avem alte neamuri. Am glumit mai puţin decît crezi. Şi cu toate că m-am deprins a-mi arăta colţii, vei fi băgat de seamă că nu sînt nici om rău, nici om vesel. De asta nu m-am însurat. Femeilor le plac naturile fericite, le place ceea ce se chiamă un Făt-Frumos, adică un tînăr şi fermecător imbecil. Tatăl meu n-a fost fericit. Gura lui totdeauna a avut o dungă amară. El a spus odată mamei că toată viaţa a purtat-o în spate, şi numai o dată a pus-o jos

şi atunci a auzit-o tînguindu-se c-o dor picioarele. Altceva nu ştiu să-i fi spus. Nu-mi aduc aminte. Cu mine însă vorbea, şi de la el mi-a rămas dorul acela de călătorie despre care ţi-am vorbit. Bătrînul a fost un fecior de răzeş din Dorna, din munte. În tinereţe l-a dat tată-său la ciobănie, iar el a fugit ca să înveţe carte, a venit în ţară, şi cu ai lui nu s-a mai răspuns. De la el mi-au rămas cele dintîi acte şi însemnări, care mi-au dat ideea lucrării pe care n-am s-o isprăvesc... Mama era foarte ruşinată de trecutul tatălui meu; cu toate acestea, el cobora dintr-o rasă nobilă...

Bătrînul pensionar se opri, ca să răsufle. Traian îl privi atent şi-i văzu ochii mîhniţi şi obrazul ca într-o paloare de amurg. Şi deodată simţi în el, ca o lovitură, înţelegere pentru bătrînul cărturar. Avu intuiţia vieţii lui triste şi curate, şi i se umplea fiinţa ca de un abur de milă.

– Ascultă, îi zise Eudoxiu, c-un glas schimbat. Tatăl meu mi-a povestit pribegia lui şi mi-a vorbit şi de acele zile din copilărie pe care le-a petrecut în munte, în mijlocul unor oameni tari. Îi rămăsese o amintire plină de poezie. Turmele părăsind costişele şi pădurile de brazi şi coborînd în cîmpie, toamna, la iernatic. Flăcăi cu toiege nalte, cîni cu ragilă la gît, şi oi multe pe mirişti şi imaşuri... Drumuri lungi, într-o căruţă căptuşită cu sarici: popasuri grave – şi iarăşi porniri, ca-ntr-un exod misterios. Îmi vorbea de-o noapte cînd dormita între poclăzi. Şi căruţele şi oile înaintau încet printr-o lucire de lună şi de brumă. Căruţele pe drum moale, oile şi ciobanii pe cîmpuri nedesluşite, ca nişte ape. Din cînd în cînd se auzeau tălăncile pălind lin... Aceste imagini rămăseseră în el şi-l chemau din vreme în vreme înspre acele locuri şi spre trecut. El nu s-a dus. De şi toată viaţa am rîvnit şi eu acest drum, am să mor fără să-l fi făcut. Visînd la aceste izvoare curate am întreprins lucrarea mea. Lucrînd, aveam sensaţia unei adieri din altă viaţă.

Bătrînul tăcu iar. Traian se simţea plin de entuziasmul pe care confratele său, domnul A. Florescu, îl observase încă din ajun cu atîta pătrundere. Îi veni pe buze, din inimă,

dorinţa să spuie tovarăşului său cîteva vorbe calde.

– ...Se auzeau tălăncile pălind lin... rosti el încet şi cu blîndeţă.

— Da, îi murmură bătrînul cu voce obosită; muzica aceasta nu va muri cu mine.

Se întoarseră înapoi, mai încet, pe drumul pe care veniseră. Bătrînul se lăsa mîngîiat de primăvară, şi tăcea, ca după o aspră sforţare. Cînd trecură podul Dîmboviţei, în dreptul palatului de justiţie, Traian îşi aduse aminte de epistola lui neisprăvită. O căută în buzunar, o scoase, o rupse în bucăţi mărunte ş-o aruncă peste parapet. Bătrînul îi urmărise nepăsător mişcările, apoi îi zise cu uşoară mustrare de ironie:

– Cei de la Iaşi au să aştepte zadarnic scrisoarea asta...

– Am să le scriu alta... răspunse înroşindu-se Traian.

Pîn-acasă bătrînul nu mai rosti nici o vorbă. Acolo găsiră pe arhivar. Părea vesel că mai dăduse peste o pecete ş-un pergament de la *Io Petrea–Voievod, hospodar zemli Moldavscoi,* dar se cunoştea bine că e năcăjit de altă preocupare. Şi Atihia părea a şti ceva, căci, pe cînd stăteau în jurul mesei în bucătăria albă, Simandiri îi strecura cîte-o privire de înţelegere.

– Prietine Grigore, îi zise batjocoritor Eudoxiu Bărbat, privindu-l pieziş; spune repede ce ai de spus căci altfel viaţa ta e-n primejdie...

– Ce să spun? se apăra Simandiri năvalnic şi pufnind. N-am nimic de spus. Dar la urma urmei tot o să afli. Voiam întîi să vorbesc cu domnul Traian. M-am întîlnit, chiar cînd veneam acasă, cu domnul Florescu.

– Ne-am întîlnit şi noi. Ei?

– Mi-a dat o veste care, drept să-ţi spun, mie nu-mi place. (Atihia se întorsese, cu polonicul în mînă, lîngă maşina ei de bucate şi-l privea îngrozită.) Mi-a spus cum că *Lepidopterului 14* – aşa-i zice el – casa noastră adică, trebuie să sufere o expropriere.

– Se poate? îngînă Bărbat întorcîndu-se spre Traian, cu ochii rotunzi.

– Să vedem, răspunse tînărul, încercînd să-şi stăpînească neliniştea.

– Aşa mi-a spus domnul A. Florescu, reluă Simandiri. El zice că-n planul nou, care rectifică şi lărgeşte strada Triumviri, cădem şi noi. A văzut planul. «Vă spun pertinamente», s-a exprimat el. Ce-i de făcut?

Bătrînul îşi plecă fruntea. Toţi tăcură.

— O expropriere nu se face nici mîni, nici poimîni, grăi Traian. Voi vedea ce este. Mă duc chiar după masă la primărie. Asemenea lucrări de edilitate, eu cred că privesc viitorul, cînd Comuna va putea fi mai bogată. Aşa încît nu mă sperii de ameninţarea domnului Florescu.

— Într-adevăr, e o ameninţare, rînji bătrînul Eudoxiu. Dacă onorata Comună nu se grăbeşte, nu voi avea plăcerea s-o văd dărîmîndu-mi un colţ de casă. Eu ştiu c-atunci voi fi într-alt loc mai liniştit, totuşi arbitrarul acesta, pe care îl văd în juru-mi necontenit, îmi produce o suferinţă fizică. Mă înăbuş şi parcă simţesc sînge în beregată; văd că am duşmani pe care nu-i merit, simt ţesîndu-se în juru-mi o coaliţie a răutăţii şi-a interesului sălbatic, căreia nu-i pot opune nici înverşunarea resentimentului, nici răutatea necesară. N-am putut urî, asta mi-a fost slăbiciunea. Ironia şi zîmbetele mele au fost înşelătoare şi s-au substituit energiei şi acţiunii. Cît am fost sărac, am putut sta liniştit în găoacea mea, ca un melc... Averi nevinovate nu prea cunosc; un om detreabă nu se îmbogăţeşte decît printr-o întâmplare. S-a întîmplat să-mi cadă şi mie în cap asemenea întîmplare; văd că-i dură ca un bolovan. Eu aveam probabil altă menire, nu să devin proprietar fără voie. Am intrat într-un tumult cu care n-am nici o posibilitate de armonizare. Ce-mi pasă mie de politică şi de afaceri? Am fost de cîteva ori la Cameră, ca la un spectacol. Am văzut acolo mulţi oameni care ar trebui să moară perpendicular şi cucoane multe, în rochii cam scurte. Am auzit vociferări, am văzut gesturi furioase. Am auzit însfîrşit moara umblînd întruna, dar nu curgea făină. Într-o discuţie de principii, nişte indivizi cu ochii holbaţi s-au repezit la un

leader al minorităţii ca să-l apuce de barbă şi să-i strice reputaţia. Odinioară regii aveau bufoni, acum se vede că au parlamente. În toate acestea eu nu am ce căuta, căci eu sînt feciorul omului din lună, cum îi spunea, tatei, mama. Şi pentru că drepturile stăpânirii sînt teribile şi primejdioase, – oamenii care mă prigonesc fără să le fi făcut nimic pot găsi mijloace nu numai să mă exproprieze, dar să-mi ia şi lumina soarelui. N-am nimic altceva de făcut; trebuie să mor!

Toată această înşirare de cuvinte bătrînul o debită nervos şi rupt, cu voce şuierătoare şi cu buza uscată. Apoi se opri gîfîind, ascultîndu-şi parcă lăuntrul bîntuit de furtună. Se ridică şovăind. Traian îl sprijini. Atihia deschise uşa. Îl duseră în bibliotecă şi-l lăsară în jîlţ, unde rămase cu capul cufundat între umeri, cu sprâncenele acoperindu-i ochii, într-o tăcere bolnavă. Bătrînul Simandiri era cam spăriat. În atitudinea lui, Atihia văzu ş-o stînjenire pe care o înţelese, şi-l pofti în şoaptă să meargă să guste ceva, căci se răceşte mîncarea. După o clipă de nehotărîre, măruntul arhivar ieşi oftînd, şi Traian zări buzele lui Eudoxiu încreţindu-se, – ceea ce-i păru semn îmbucurător.

La ora două jumătate, tînărul Bălteanu se înfăţişă la primărie şi căută cancelaria inginerilor. După cîteva nedumeriri şi trimeteri, un dorobanţ îl introduse într-o cameră destul de întunecoasă, unde un tînăr simpatic, aşezat în lumina prielnică a unei ferestre, cetea o scrisoare. Cu oarecare regret îşi întrerupse îndeletnicirea şi întrebă pe Traian cu ce chestie ar putea să-i procure plăcerea unui serviciu. La întrebările lui Traian, se grăbi să răspundă c-un zîmbet:

– Strada Triumviri? Da. Ştiu de aşa ceva.

– E într-adevăr vorba de o expropriere, ori numai de un proiect? întrebă Traian.

– Ce-aş putea să vă spun? răspunse tînărul. E un proiect. Ca să se facă această expropriere, aveţi nevoie de multe stăruinţi...

– Serios? răspunse vesel Traian. Vă rog să credeţi că

voi stărui din toate puterile...

Strînse mîna tînărului şi-l lăsă puţintel uimit. Apoi ieşi la aer, dispus, – cu impresia că toate cîte se fac şi se proiectează în jurul bătrînului Eudoxiu nu sînt decît nişte spărietori. «Puţină răbdare şi vor fi înlăturate, murmură el. La un moment dat aveam impresia că trebuie să chem pe tata. Dar nu va fi nevoie...» Zîmbea, şi, cînd îşi întoarse privirea în afară cătră lumea din juru-i, văzu că-i răspunde c-un rîs plin şi alb o fată zglobie, care păşea îndrăzneţ, c-un mănunchi mare de liliac în braţe. Avu impresia că rîsul care trecea îi era cunoscut. Voi să se întoarcă în loc. Era în piaţa Sfîntului Gheorghe, la confluenţa Lipscanilor. Din mulţime, cineva i se puse în cale. Auzi un glas prietinos şi văzu silueta elegantă a domnului A. Florescu.

– Te salut, domnule Băltene... După cît văd, îţi place liliacul. Eşti bun să-mi acorzi două momente de între–vorbire?

– Mă rog, poftim, răspunse Traian; dumnitale îţi plac casele.

– N-am nimic de obiectat; aş dori numai să număr un adversar mai puţin.

– Va trebui să treci peste trupul lui! declamă uşor tînărul.

– E într-adevăr aşa de îndîrjit? Războaiele noastre sînt de obicei scurte, numai tratativele de pace durează mai lung. Eu consimt la despăgubiri.

– Iubite domnule Florescu, răspunse Traian c-o voce nu tocmai stăpînită; altădată făceai o literatură onorabilă, asta pe care o faci acuma jigneşte. La revedere; îmi place mai mult liliacul.

– Eu prefer casele, răspunse domnul Florescu răsucindu-se în loc şi salutînd cu răceală, cu buza dispreţuitoare.

«Trebuia să-i răspund mai calm şi mai tăios», se gîndea Traian, trecînd prin Lipscani. Avea în el o bucurie copilărească şi impresia de siguranţă îi crescu. Această impresie şi vioiciune, şi veselia lui, făcură bătrînului

Eudoxiu mai mult efect decît o doctorie galbenă dintr-o sticluţă cu eticheta roşie. Profesorul petrecu deci liniştit după-amiaza. Nu se auzi nici glasul de flaut. Clădirea părea că şi-a reluat vechea şi domoala ei somnolenţă. Şi-n umbra serii, Atihia inspectă zăvoarele de la uşi şi ferestre, păşind şi zvîcnind înainte cu trupul şi capul, ca o găină.

Domnul Iancu Bălteanu sosi la Bucureşti c-o săptămînă în urma lui Traian, adică într-o vineri, 7 mai. Aducea cu el o nădejde neliniştitoare, o nedumerire şi multe reproşuri ale doamnei Bălteanu pentru Traian. Domnişoara Emi îi încredinţase ş-o epigramă destul de spirituală, însă la scoborîrea din tren, după o noapte tulbure, advocatul nu-şi mai aduse aminte de ea. «Ce să fac acuma? se gîndi advocatul, trăgînd din buzunarul vestei şi mai cetind o dată telegrama iscălită *A. Florescu, Str. Domnul Tudor 8 bis.* Să mă duc la adresa aceasta, e prea dimineaţă. Trebuie să văd întăi pe Traian.»

Fără îndoială, aşa era mai bine. Ca să-i facă reproşurile cuvenite, pe de o parte, pentru că n-au primit de la el decît o scrisoare cu totul neînsemnată, şi pe de alta pentru că e necesar să vadă ce se petrece cu bătrînul Bărbat şi cu casa. După discuţii lungi la Iaşi, au ajuns la convingerea că telegrama, vorbind de o afacere importantă, are legătură cu chestia care-i preocupa. Traian va fi creat dificultăţi oamenilor de afaceri, conchidea cu mîndrie doamna Bălteanu. Prin urmare e neapărată nevoie de intervenţia experienţei şi echilibrului.

După ce ia primele informaţii în strada Lepidopterului, se duce imediat să vadă pe personajul misterios cu telegrama, cum îi zicea Emi.

Înainte de a se coborî din trăsură la numărul 14, în strada Lepidopterului, Iancu Bălteanu judecă dintr-o aruncătură de ochi clădirea, colţul şi poziţia aproape de centru, ca un vechi om de afaceri. Se coborî mulţămit şi, intrînd în gang, se întîlni cu domnul Stelea, care ieşea corect, cu baston, cu gambetă şi cu ţigara în gură.

– Dumneavoastră probabil că veniţi cu trenul de Moldova? întrebă zîmbind funcţionarul comercial.

Advocatul recunoscu faptul şi fu uimit, fără să-şi trădeze impresia.

– Probabil c-ă am onoarea să vorbesc cu domnul Iancu Bălteanu? urmă cu politeţă domnul Stelea. Nu trebuie să vă miraţi prea mult de ce vă spun, şopti el, rîzînd discret. E firesc să veniţi întîi aici; însă sînteţi cu nerăbdare aşteptat în altă parte...

După ce se recomandă, scurt, Stelea, şi scutură cu tărie mîna lui Iancu Bălteanu, ieşi cu demnitate în stradă, aruncînd ţigara şi pipăindu-şi, din obişnuinţă, gulerul şi cravata.

Bălteanu sună şi Atihia se înfăţişă cu grijă şi cu luare-aminte. Dar cînd înţelese că persoana aceea căruntă e tatăl lui domnul Traian, deveni veselă,seferi din prag şi pofti pe «boier» să intre.

– Domnul Traian s-a sculat. Scrie.

Advocatul intră fără nici o pregătire la băiat, fu fericit de mirarea şi de ochii lui bucuroşi; îi strînse mînile şi-i atinse fruntea cu buzele.

— Bine, frate dragă, se poate? strigă el brusc şi afectuos; se poate să ne laşi aşa, fără de nici o veste? Se poate să nu ne scrii? Maică–ta mai ales e foarte neliniştită şi îngrijată.

– Am scris, răspunse Traian cu îndoială şi cu jumătate de glas.

– Asta se chiamă a scrie? Zece rînduri e scrisoare pentru o mamă?

– Unchiul doarme? se adresă Traian Atihiei, cu aceeaşi voce scăzută.

— S-a trezit, răspunse femeia, dar încă nu s-a sculat.

— Tocmai acum, reluă Traian, mă pregăteam să scriu o scrisoare kilometrică. Asta ar fi mulţămit-o pe mama. Şi tocmai voiam să te rog să vii cîteva zile la Bucureşti... E o potrivire minunată că ai venit singur.

– Am un termen la Casaţie, răspunse Bălteanu. Şi m-am gîndit că poate să-ţi fiu şi de un folos cu împrejurarea

asta. Ai nevoie într-adevăr de mine? Ce s-a întîmplat?

– Nimic deosebit, afară de ceea ce v–am scris, foarte sumar, recunosc... mărturisi tînărul.

– Vezi că eşti vinovat? Şi Bălteanu îl ameninţă cu degetul zîmbind. Spune, ce este?

— Nimic deosebit; totuşi, dacă s-ar putea, aş vrea să previn atacurile duşmanilor noştri.

— Care duşmani?

– Sînt mai mulţi, vorbi Traian însufleţindu-se. Eu bănuiesc că au un interes de speculă, ca să puie mîna pe proprietatea unchiului Eudoxiu. E o proprietate la colţ şi aproape de centru; poate fi transformată în prăvălii, în birouri, în depozite – mai ştiu eu? Aşa bănuiesc, cel puţin. Şi văzînd că noi n-avem de vînzare...

– Ce n-aveţi de vînzare?

– Casa. Văzînd că n-avem de vînzare casa, au început o serie de intrigi şi procese, ca să ne exaspereze...

– Înţeleg. Legea excepţională a chiriilor poate da naştere la aşa ceva. Însă afară de procese şi de şicane, nimic serios nu poate rezulta. Şi nimic nu poate sili pe Eudoxiu Bărbat să schimbe o valoare imobiliară, solidă, pe hîrtie monedă cu curs forţat.

– Se-nţelege, nimic nu ne poate sili. Însă unchiul e un om care a avut totdeauna groază de lucruri de acestea. Şi mai cu samă acuma are nevoie de linişte, căci e bolnav. Oamenii cu care ne luptăm vor să ne facă să cedăm subt ameninţări de expropriere, cu larmă şi zgomote, cu scandaluri, cu tot felul de meschinării care învenineză pe un cărturar paşnic şi bătrîn. Dacă ţi-aş număra toate prostiile la care se dedau, ai rămînea uimit.

— Expui foarte bine chestia... zîmbi satisfăcut Iancu Bălteanu. Aveţi procese?

– Avem. Am intentat şi noi cîteva. Ieri şi alaltăieri am văzut la tribunal introduse trei hîrtii împotrivă-ne pentru chirie de speculă. Astăzi desigur că se mai introduce una. Recunosc aici activitatea fostului procurator al unchiului; un advocat foarte activ şi cunoscut, Gorciu, care însă nu prea

pare a se împiedica de scrupule... Nici pînă acuma n-a înapoiat procura. Şi recunosc şi motorul principal, în orice caz agentul acestui motor principal: un oarecare A. Florescu...

– Locuieşte în strada Domnul Tudor, 8 bis? întrerupse Iancu Bălteanu. Şi imediat văzu că nu trebuia să facă această întrerupere.

– Nu ştiu unde locuieşte. Îl cunoşti? întrebă Traian. El spunea că te cunoaşte – cum de altminteri cunoaşte pe toţi ieşenii.

– Se poate; dacă-i acel care a fost prin Iaşi, îl cunosc, îngînă advocatul.

Se gîndi că băiatul n-a dat importanţă întreruperii. Privirea, întunecată o clipă, i se înveseli iar. Atihia îi observa atentă, cu mînile în buzunarele şorţului, şi zîmbea satisfăcută, cu toate că înţelegea prea puţin.

– Acuma sînt grăbit, vorbi Iancu Bălteanu, trebuie să văd întăi de mica afacere pentru care am venit. Pentru chestia ta mai rămîn cîteva zile, dacă va fi nevoie. Studiem împreună toate dosarele, şi te pot asigura că nu plec pînă ce nu scoatem un lucru limpede din toată această afacere tulbure. Eşti mulţămit?

– Sînt mulţămit, răspunse Traian vesel şi sigur de sine.

— Atuncea-i bun. Ne vedem înainte de masă.

— Poftiţi la noi la masă, întrerupse Atihia.

– Da; se poate; mulţămesc. Atunci am să văd şi pe Bărbat. Acuma nu-l pot aştepta să se scoale. Şi mai vorbim atuncea, fiind şi el de faţă. Şi pe urmă chestiile noastre personale le punem la cale între dosare, cu legea şi procedura în mînă.

După plecarea lui Iancu Bălteanu, Traian intră la profesor. Îl găsi în jilţul lui. Fu primit c-un zîmbet palid de suferinţă. Bătrînul părea mai slăbit; avea buzele albe şi ochii lucitori. Mărturisi totuşi lui Traian că se simţeşte mai bine decît în ajun.

– A venit tata... zise Traian, cu oarecare sfială.

Bătrînul primi nepăsător vestea.

– A venit cu trenul de dimineaţă, avea afaceri ş-a plecat îndată. A spus că se-ntoarce. Astăzi voiam să-ţi spun că aveam intenţia să-i cer unele sfaturi. Tata e un mare meşter al şicanei.

– A venit fără să-l chemi?

— Da. Are o afacere la Casaţie.

— Foarte bine. Desigur, l-ai poftit la masă... Doresc să-l văd.

Cu tot accentul neprietinesc al glasului, tînărul primi ca pe ceva plăcut fraza din urmă. Totdeauna pomenirea neamurilor de la Iaşi se făcea într-o atmosferă penibilă. Condescendenţa bătrînului îi părea nu numai un semn de dragoste pentru el. Afacerea îi apărea şi mai sigură, şi lupta cîştigată.

La intrarea Lipscanilor, Iancu Bălteanuse întîlni din nou cu domnul Stelea, care-l salută cu politeţă şi respect şi-l opri.

– Stimate domnule Bălteanu, tocmai vă căutam. Permiteţi-mi să vă-ntreb dacă doriţi să vedeţi pe domnul A. Florescu. . . .

— Îmi vorbeşti din partea lui?

– Fără îndoială. Aţi primit de la dînsul o telegramă.

– Tocmai. Ş-acuma mă duceam în strada Domnul Tudor 8 bis.

— Atunci fiţi bun şi mă întovărăşiţi pînă la Bursă. Domnul Florescu v-aşteaptă acolo.

Astfel s-a îndeplinit această fatalitate. Şi domnul Stelea, după ce puse faţă în faţă pe cei doi oameni, se retrase în îmbulzeala şi murmurul enorm al străzii. Domnul Florescu se arătă foarte vesel şi foarte mulţămit de întîlnire; Iancu Bălteanu fu rezervat. Publicistul şi omul de afaceri făcea însă, zîmbind în sine, constatarea că totuşi s-a răspuns destul de grabnic telegramei sale. Deci s-ar cuveni ca jocul să fie mai puţin făţarnic.

– Iubite domnule Bălteanu, vorbi el desmierdător, te-am chemat de la Iaşi, ca să-mi faci plăcerea să bei cu mine o bere la Bulevard. Aici, în strada Doamnei, în fiece clipă un

individ îţi pune cotul în coastă; la fiecare pasţîrîie soneriile cinematografelor; e o huruială de tramvaie, ş-o harmalaie, cum se zice pe la noi, de nu s-aude nici în cer, nici pe pămînt.

– Nu beau bere înainte de masă, răspunse advocatul.

– Nici eu – ceea ce-i foarte potrivit, ca să putem vorbi o jumătate de ceas.

– Bine, zise cu demnitate Bălteanu, să vorbim dacă-ţi face plăcere dumnitale.

— O foarte mare plăcere, te asigur, iubite şi stimate domnule Bălteanu. Să intrăm şi să ne aşezăm la o masă mai retrasă. Chelnerul îmi cunoaşte obiceiurile şi se va grăbi s-aducă două pahare de băutură blondă; în urmă ne va lăsa în pace.

– Mă vezi răbdător şi liniştit, declară Bălteanu aşe–zîndu-se pe scaun.

– Asta-i semn de cuminţenie şi prevedere, iubite şi stimate domnule Bălteanu, şi simt că nu m-am înşelat în prevederile mele. Fiul dumneavoastră, care e un tînăr remarcabil din multe puncte de vedere, nu-i nici răbdător, nici liniştit. Zilele trecute mi-a făcut o adevărată declaraţie de război.

– De ce e vorba? întrebă cu mirare advocatul.

– Întăi m-am prezentat acasă la bătrînul Eudoxiu Bărbat, urmă Florescu trecînd peste întreruperea partenerului său. Nu vrea să vîndă casa.

– Care casă?

– Nu vrea să vîndă casa şi e cu tărie sprijinit de Băl–teanu-junior. Ori, domnule Băltene, un lucru voiam să-ţi comunic dumnitale, care eşti un om cuminte. Noi oferim pentru proprietate un milion şi jumătate. Faceţi puţine investigaţii şi vă veţi convinge ce înseamnă această sumă pe lîngă ceea ce raportează în prezent casa. Am mai putea aştepta; am pus în mişcare mijloace, care, dat fiind cu cine avem a face, ne vor procura rezultatul dorit. Eu însă am nevoie de grabă. Afacerile nu se fac în ziua de astăzi cu întîrziere. Cer sprijinul dumnitale.

– Domnule Florescu, răspunse advocatul, fiul meu, cu care am vorbit mai adineaori, e de părere că la o proprietate ca aceea despre care e vorba, nu se pierde nimic aşteptînd. Din contra. Trebuie să mai recunoşti că un imobil e o valoare reală. Eventualii moştenitori de mîne ar putea să regrete o vînzare pripită.

– Toate raţionamentele acestea mi le-am făcut şi eu, reîncepu cald şi prietinos publicistul. Mi-am spus chiar că o sumă de bani, oricât de mare, îşi poate schimba destinaţia, ori se poate risipi. Totul e posibil. Cu toate acestea, domnule Băltene, îndrăznesc să solicit a doua oară sprijinul dumnitale. Iată argumentele mele. Presupun că moştenirea va fi a dumneavoastră. Va fi o moştenire. Socot că intenţiile testatorului nu se vor schimba dacă în loc de imobil veţi avea de-a face cu o respectabilă sumă lichidă. Vă rog să nu mă întrerupeţi, căci sînt gata să declar că nu trebuie să ţinem socoteală de acest lucru. E indiferent dacă moşteniţi ori nu. Folosul, dumneavoastră e altul şi imediat.

Despre asemenea lucruri nu putem vorbi nici c-un bătrîn imbecil, nici c-un tînăr naiv. Cu dumneavoastră voi vorbi.

– Aştept o explicaţie... murmură nepăsător advocatul.

– V-o dau imediat. Eu, stimabile şi iubitule domnule Bălteanu, am fost totdeauna un om franc. Îmi place să joc pe faţă. Puteam să vă ofer pentru intervenţia dumneavoastră un onorariu de o sută mii lei. Puteam să vă ofer două sute de mii. Aceştia sînt bani imediaţi şi mai siguri decît moştenirea. Ca să vedeţi însă că aveţi a face cu un om de onoare, vă voi face descoperirea că mi-e necesară achiziţia imediată a acestei proprietăţi pentru motivul că este supusă exproprierii.

– Asta nu-i scade valoarea?

– O scade, fireşte, pentru cei ce au acuma proprietatea. Pentru mine însă, şi numai pentru mine, vă rog să fiţi atent, această expropriere înseamnă aur. Proprietatea va valora după aceea indiferent cît. Eu însă voi putea dobîndi un preţ de expropriere pe care dumneavoastră nu-l puteţi bănui. Ce preţ de expropriere crezi dumneata, domnule Bălteanu, că

pot eu dobîndi? întrebă zîmbind Florescu.

Advocatul tăcu.

– Acest preţ, pe care numai eu îl pot dobîndi, pentru motive mie cunoscute, se poate ridica la patru sau cinci milioane. Vă ofer dumneavoastră un milion. Proprietatea o plătesc ceva mai mult decît face. Nu e asta o afacere serioasă? Puteam eu însă să o prezint aşa bătrînului profesor şi tînărului său amic?

Bălteanu părea gînditor.

– Nu puteam s-o prezint, urmă Florescu, şi nici n-am prezentat-o. Iar ca încheiere mai am de adăogat două cuvinte. Eu am posibilitatea să lichidez îndată chestia exproprierii. Clădirea principală nefiind atinsă, valoarea imobilului nu va scădea simţitor. Voi revinde şi-mi voi scoate banii. Din preţul de expropriere dumneata cîştigi un milion. Alţii vor mai avea de două ori cît dumneata. Mie îmi va rămîne restul: un milion, un milion şi ceva – asta n-are importanţă, căci eu mai am notate în carnetul meu încă o mică serie de asemenea clădiri care urmează să fie expropriate. E şi asta o mică specialitate. Afaceri, domnule Bălteanu, sînt. Trebuie să le cauţi, să le găseşti şi să le realizezi.

– Aşa este... încuviinţă domnul Bălteanu.

Un fulger scăpărase pe dinaintea ochilor săi. Totuşi se stăpînea, încerca să judece limpede, şi înţelegea din ce în ce mai bine că, la urma urmei, i se cerea o simplă intervenţie, un lucru destul de nevinovat şi de onest.

– Am pus în mişcare alte mijloace... reluă încet Florescu: intervenţia dumnitale poate să fie mai hotărîtoare şi mai grabnică... Chelnerul meu, urmă c-un ton vesel omul de afaceri, îmi ştie obiceiurile. Dacă-i fac acuma un semn, înlătură paharele de bere care e o băutură cu totul lipsită de savoare. Ne aduce în loc două păhărele de coniac vechi şi veritabil. Le putem ciocni, şi între oameni de cuvînt afacerea se poate socoti încheiată.

– Fără nici o garanţie? întrebă advocatul, c-o privire fixă şi rece. Inima îi bătea însă destul de grăbit.

– Asta e o afacere de amănunt şi sînt cu totul la dispoziţia dumnitale, răspunse Florescu şi făcu un gest grav, la care chelnerul răspunse c-o grabă uimitoare.

Întorcîndu-se spre liniştita casă din strada Lepidopterului, Iancu Bălteanu vîntura în minte gînduri felurite. Fără îndoială soţia lui dovedise mare pătrundere şi fineţă, ceea ce nu se întîmplă deseori sexului slab. Fatalitatea îl purtase o viaţă întreagă prin meandrele-i leneşe, ca să-l scoată destul de tîrziu la adevăr. De şi făcea această constatare filosofică, totuşi se găsea vinovat pentru lipsa lui de îndrăzneală, pentru apatia în care trăise cei mai buni ani ai vieţii. «Cu toate acestea nu e tîrziu nici acuma: o afacere bună e totdeauna binevenită.» Şi găsea în această constatare o deosebită mîngîiere. La urma urmei, nu era vorba decît de-o simplă intervenţie: şi se pregăti s-o facă energic.

Fu primit de bătrînul Eudoxiu cu o răceală care îl jigni întrucîtva. Arhivarul însă şi Atihia îi dovedeau, şi prin vorbă şi prin gesturi, o simpatie deosebită; puţintel cam silită poate, însă destul de măgulitoare.

Îndată după masă, Traian deschise convorbirea pe care tatăl său o aştepta cu aspră nerăbdare. Bătrînul profesor sta cufundat în jilţul lui, cu ochii pe jumătate închişi, slab şi aproape nepăsător.

– Pe drum m-am gîndit la chestie, începu fără grabă Iancu Bălteanu. Am privit-o întăi dintr-un punct de vedere cu adevărat negustoresc. Ce venit aduc astăzi casele?

— Avem unsprezece chiriaşi, răspunse Traian. Scăzînd dările, totalul chiriilor se urcă aproximativ la o sută de mii de lei.

– Din care s-ar deduce reparaţiile şi destule alte cheltuieli, observă advocatul. Cifra pe care o dai ca venit este cam umflată. Cred că nu mă înşel.

– Ai dreptate, aşa este.

– Socoteala aceasta, urmă Bălteanu adresîndu-se lui Simandiri, am făcut-o ca s-o pun în faţă cu suma ce se oferă pentru casă. Oferta se ridică la un milion jumătate.

Bătrînul Eudoxiu ridică deodată pleoapele şi întoarse ochii fără a se clinti.

– De unde cunoşti dumneata suma aceasta?

— O cunosc; ai vorbit şi dumneata de dînsa în scrisoare, se grăbi să răspundă Bălteanu. În acest caz, o socoteală simplă, punînd numai un procent de zece la sută, ne arată un venit curat de-o sută cincizeci de mii de lei la un capital de un milion jumătate.

Simandiri dădu semne de aprobare. Profesorul îşi întoarse iar privirile. Vorbi liniştit şi tăios:

– Socoteala aceasta nu mă interesează, întrucît nu vreau să vînd casa.

– Înţeleg, răspunse Bălteanu. Nici nu insist. Cred însă că-i de datoria omului să examineze afacerea pe toate feţele. Mi-ai vorbit dimineaţă, se adresă el iarăşi lui Traian, despre o serie de procese.

– Da, răspunse tînărul, cred însă, ca şi dumneata, că nu prezintă o deosebită dificultate; nădăjduiesc să le scot la capăt.

– M-am gîndit la asta, vorbi cu gravitate Bălteanu; şi lucrul nu mi se pare chiar aşa de uşor. Cunosc bine legea excepţională a chiriilor şi am avut la Iaşi cazuri nenumărate în această speţă. Vădit, legea aceasta e în favoarea chiriaşilor. De aceea, de cele mai multe ori, proprietarul e nevoit să suporte, pe lîngă nelinişte şi mizerii, nedreptăţi şi cheltuieli istovitoare.

– Ce vrei să spui? şopti a treia oară Eudoxiu.

– Vreau să spun că, pe cît înţeleg, chiriaşii dumneavoastră sînt aliaţi cu cei ce vor să cumpere casele. Micile răutăţi pot fi infinite. N-ai cum reacţiona împotriva lor. Înscenările de procese de speculă vă pot ţinea pe loc ca-ntr-o mlaştină. Şi mai este un lucru la care nu v-ati gîndit, dar la care se pot gîndi adversarii dumneavoastră. Rînd pe rînd aceiaşi chiriaşi pot introduce cereri *in refere* pentru reparaţii. Ş-atunci vă puteţi trezi cu devize de reparaţii de sute de mii de lei la o chirie cu mult, cu mult mai mică. Vă mărturisesc c-am văzut cazuri cînd

proprietarul era bucuros să scape de chiriaşi cu casă cu tot. Nu-i trebuia nimic, decît linişte. Şi n-am isprăvit, mai este ceva. Mai este chestia exproprierii...

– Comuna n-are nici o grabă, observă Traian.

– De acord, însă chestia o pot grăbi cei ce au interes.

Urmă o tăcere penibilă. Traian se simţi deodată stînjenit şi încurcat. Bătrînul Bărbat se sili iar să-şi înalţe fruntea şi rosti c-un accent de îndîrjire:

– Dumneata zici că aperi cauza mea? Îmi propui să cedez? La aşa ceva poate să-ţi răspundă băiatul. Eu nu mai am nimic de zis.

O clipă, Traian primi pînă în suflet privirea de ură îndreptată împotriva tatălui său. Tresări.

– Este o cauză dreaptă, strigă el, cu ochii fierbinţi. Am credinţă în ea. Noi nu cedăm!

– N-am nimic de zis, încheie c-un zîmbet Bălteanu, eu vă voi ajuta din toată inima. Avem să ne mai gîndim ş-avem să mai vorbim; nu-i aşa?

Bătrînul Eudoxiu întoarse capul spre umbra bibliotecii. Tăcu îndărătnic. Arhivarul trase o carte dintr-un raft şi începu s-o cerceteze atent. Iancu Bălteanu ieşi. Traian îl urmă în antret.

– Cînd ne mai vedem, tată? vorbi el, fără să-l privească.

– Mîni după amiază, răspunse Bălteanu. Mai gîndeşte-te şi judecă cu răceală.

Întors în bibliotecă, tînărul îşi luă locul pe scaunul lui, aşteptînd. Într-o vreme Eudoxiu oftă. Îşi întoarse privirea şi văzu în ochii copilului o lumină intensă de dragoste.

– Cu toate că mă simţesc obosit, zise el zîmbind, cred că tot mai putem să ne facem drumul pînă la prietinul nostru Körner. Joc o partidă de şah cu Simandiri. Poate e cea din urmă.

Traian îşi simţi lacrimi în priviri.

În noaptea de vineri spre sîmbătă, un zgomot harnic începu la etaj, deasupra odăilor bătrînului Eudoxiu Bărbat. În liniştea clădirii tresări deodată o pulsaţie de febră, şi Atihia începu a umbla nesimţit prin colţuri, oprindu-se şi

pornind iar, ca o fantasmă osîndită, pînă ce însfîrşit înţelese că era vorba de acelaşi război. Aşteptă să fie chemată de profesor; stărui cu urechea alipită la uşa lui. Neauzind nimic, nici un semn, nici o chemare, îndrăzni; bătu în uşă şi se strecură în biblioteca largă. Candela pregătită de ea, ca-n fiecare sară, ardea pe marginea biroului, ca un ochi al singurătăţii, împresurat de cercuri de umbră.

— Dumneata eşti, Atihie? întrebă cu glas obosit şi liniştit bătrînul, din colţ, de pe patul lui de campanie.

– Eu sînt, domnule profesor. Credeam c-aveţi nevoie de mine.

– Nu, Atihia, n-am nevoie. Aud zgomotul, însă sînt liniştit.

— E un război de ţesut.

– Da, am înţeles îndată. Îi număr bătăile.

Atihia se retrase spre uşă, dar se opri iarăşi deodată. Primise în auz acorduri de muzică.

«Domnul Stelea se ţine de cuvînt», gîndi ea cu spaimă.

– Mi se pare că cineva îţi face serenadă, Atihie, murmură profesorul în ungherul lui. Ascult-o cu recunoştinţă şi pe urmă du-te şi te culcă...

Femeia îl auzi rîzînd, schimbat şi stîns, şi se înfioră.

În antret, Atihia observă uşa de la camera lui Traian deschisă. Se apropie şi bătu uşor.

– Ce face unchiul? întrebă Traian.

– Nu doarme, însă pare liniştit. L-am auzit rîzînd... scînci Atihia prin întuneric.

Tînărul se mişcă; apoi începu să umble prin odaie. Femeia înţelese că se îmbracă şi va trece la bătrîn. Stăpînindu-şi răsuflarea, îi asculta paşii. Începea apoi şi ea să numere bătăile vatalelor şi înfiorările păreţilor. Mica orchestră de coarde şi de flaut suna dulce în noaptea curată de mai şi capetele mirate ale chiriaşilor apărură la ferestre. Atihia le pîndea pe geamul ei şi-şi înghiţea lacrimile. Într-o vreme începu să se închine, c-un murmur nedesluşit de rugăciuni şi de blesteme. Nu se hotărî să se lase într-un cot, decît după ce se mai strecură o dată pînă

la uşa bibliotecii şi ascultă, cu răsuflarea oprită, glasul bătrînului şi-al nepotului amestecîndu-se.

Traian înţelegea mai limpede ce se ascundea în glasul trudnic al profesorului. Ca pe un copil, nu izbuti să-l adoarmă, decît foarte tîrziu, după ce-l convinse să primească o bulină de veronal. Aproape aţipit, cu degetele crispate şi reci, cuprindea încă mîna băiatului, murmurînd c-o veselie ciudată:

— De-o bucată de vreme în fiecare zi şi-n fiecare noapte se întîmplă ceva nou. Cu toate acestea mă simt din ce în ce mai bine, din ce în ce mai bine...

Traian avu şi el somnul neliniştit şi înfiorat. Se trezi tîrziu şi se îmbrăcă în grabă. Bătrînul îl aştepta – palid, însă zîmbind cu ironia-i obişnuită.

– Astăzi am fost eu mai harnic, domnule advocat. Trebuie să ies numaidecît.

– De ce, unchiule? Nu-i mai bine să stai liniştit acasă? Eu mă duc la primărie, să mă informez mai de-aproape de chestia exproprierii. Vom ieşi după amiază, ca de obicei...

– Bine, du-te la primărie. Eu am treabă în altă parte.

În stradă, Traian se încredinţă că bătrînul umblă dîrz şi drept, ceea ce-i părea aproape neexplicabil. Îl petrecu pînă spre chei; apoi Bărbat îl îndemnă stăruitor să-şi facă cursa la primărie. Se întoarse acasă cu jumătate de ceas înaintea amiezii. Bătrînul încă nu sosise. Lipsea şi Simandiri. Tatăl său îl aştepta.

— Ieri, dragul meu Traian, au fost aşa împrejurările, îi zise Bălteanu, încît n-am avut răgaz să-ţi arăt ce este acasă. Îndeosebi, voiam să-ţi vorbesc despre maică–ta. Voia să vie şi ea; e nervoasă, te doreşte; nu ştie ce ţi se întîmplă. Ar fi vrut să aibă informaţii despre condiţiile în care stai aici, la vărul ei. Dacă ai vrun avantagiu, vreo speranţă pentru viitor...

— Afacerea asta încă n-am discutat-o cu unchiul, zise Traian.

– Cu toate acestea este o chestie importantă pentru tine. Maică–ta are dreptate. Am avut prilej să mă conving

că de data asta a văzut lucid.

— Ce-a văzut? întrebă cu oarecare curiozitate tînărul.

– A văzut încă de cînd am cetit, la Iaşi, scrisoarea, că aici se găseşte temeiul pentru zestrea surorii tale şi pentru stabilirea ta definitivă. Noi acuma putem zice că ne-am împlinit datoria,

— S-a gîndit mama la asta?

– Se-nţelege că s-a gîndit. De ce să nu se gîndească? M-am gîndit şi eu. Mie mi se pare curios că asta te miră. La urma urmei, care-i scopul nostru pe lume, după ce-am învăţat, şi ne-am străduit, şi ne-am făcut datoria? Nu cumva să trăim din vorbe frumoase şi deşarte? Am mîncat o viaţă din pîinea asta şi nu pot zice că nu m-am săturat. Cum spunea şi maică-ta: uită-te în jurul tău şi vezi prostia şi îngîmfarea stropindu-te cu noroi. E adevărat, trebuie să fii cinstit, dar nu urmează că trebuie să fii prost...

– Tată, zise deodată Traian, nu înţeleg de ce vorbeşti în felul acesta şi de ce eşti aşa de neliniştit şi de nervos.

– Cum neliniştit? Cum nervos? grăi grăbit Bălteanu, aprinzîndu-se. Mă întrebi tu pe mine de ce vorbesc aşa? Apoi bine, ieri de pildă, ce inteligenţă ai dovedit tu, cînd n-ai înţeles nimic din ce trebuia să înţelegi?

– Ce trebuia să înţeleg?

– Trebuia să înţelegi că această afacere trebuie să se facă! izbucni advocatul.

Traian trecu spre uşă c-un fel de spaimă, aplecîndu-şi urechea.

– Trebuia să-nţelegi că-ntăi e în interesul tău, urmă Bălteanu.

– Nu pricep. Trebuie să vindem casa? De ce?

— Pentru că eu cred că e spre folosul nostru. Şi dacă vrei o explicaţie, la urma urmelor, ţi-o pot da. Trebuie să vorbesc cu tine ca c-un copil. E vorba de interesul pe care-l are cineva în această expropriere.

— Exproprierea aceasta e un lucru fără importanţă, obiectă Traian. Am fost şi-n dimineaţa asta la primărie. Rectificarea străzii Triumviri nu ne atinge decît în parte, o

să dăm ceva din locul viran şi din atenanţe. Clădirea principală rămîne intactă.

– Crezi că eu nu ştiam aşa ceva? Asta menţine valoarea casei. Exproprierea însă îşi are şi ea valoarea, o valoare cu mult mai mare. Tu nu vrei să înţelegi că este la mijloc un interes mare? E interes să se facă o expropriere în condiţii excepţional de avantajoase. E vorba de milioane.

Ce te uiţi aşa la mine? înţelege şi fii rezonabil. Casa trebuie vîndută...

Traian primi ultimele vorbe ale lui Bălteanu în obraji: singele izbucni în el, pălmuindu-l.

— E vorba de o afacere cu primăria? vorbi el îndîrjit deodată. Am auzit bine?

– Ai înţeles bine, răspunse cu răceală advocatul. În-sfîrşit, ai înţeles.

– E vorba de un consorţiu care se foloseşte în chip aşa de larg de banul public?

— Ai găsit o formulă. Asta ce ne interesează pe noi?

– Mă interesează. Căci eu, la ora trei, pot depune la primărie o declaraţie, iscălită Eudoxiu Bărbat, prin care cedăm fără nici o pretenţie locul expropriabil, după plan. Cum ţi-am spus, am văzut planul. Ş-atunci interesul de care vorbeşti, devine nul.

– Băiete, nu vorbi prostii! grăi sever şi ameninţător advocatul. Nu-ţi dau voie să faci aşa ceva. La urma urmei, încă o dată, e în folosul tău. Pentru numele lui Dumnezeu, – nu te înţeleg deloc... Mi se pare că n-aud bine. Asta e idioţie curată! Ai să mă-nveţi tu cum se face o afacere?

Traian simţi că se dărîmă ceva în el. Tinereţa şi viaţa lui întreagă se surpau cu sunet. Tatăl lui îl privea rînjind din pragul unui trai lung de mediocritate cinstită. Rînjea şi-l privea cu ochi de duşman, – cu sforţări înfricoşate de a trece de la hotarul unei pustii într-o oază de mult rîvnită.

– Îmi ceri într-adevăr să mă dezonorez? strigă el cu învierşunare, ca şi cum glasul i-ar fi tresărit sub bici. Îmi ceri dumneata mie să mă dezonorez? Dumneata ai trimes lăutarii şi războiul de astă-noapte?

– Eşti un prost! strigă furibund Bălteanu şi ieşi trîntind uşa.

Atihia, cu mîna la gură îl privi trecînd furtunos. Apoi făcu un pas spre Traian şi încercă să-i spuie cîteva cuvinte, arătînd spre bibliotecă. Traian înţelese însfîrşit că bătrînul s-a întors şi se năpusti într-acolo.

Bărbat sta în jîlţ, cu fruntea înălţată, cu urechea atentă la grătarul ventilatorului care răspundea în odaia lui Traian. Cînd văzu pe băiat, clipi şi-şi lăsă capu-n piept.

– Am auzit... şopti el; şi intinzînd mîna-i albă, cuprinse tremurând de grumaz pe băiat, aplecîndu-l adînc, parc-ar fi vrut să-i destăinuiască ceva la ureche.

– Vor să te asasineze! strigă tînărul, fulgerat de un gînd grozav, şi începu a plînge, nestăpînit şi nervos.

Bătrânul îl lăsă să plîngă. Apoi îi puse mîna rece pe frunte.

– Ţi-am spus, se sili el c-un zîmbet uscat, că noi sîntem din alt neam. Iată pe birou copia unui testament pe care l-am depus astăzi la notariat. Fii cuminte, fă ce spun eu acolo, şi nu vinde casa. Fă primăriei donaţia. Cu asta cred că am cîştigat biruinţa, şi se cuvine ca unul din noi să rămîie pe cîmpul de luptă...

Din ceasul acesta, bătrînul tăcu. Traian simţi pătrunzîn-du-l un venin mistuitor. O revelaţie bruscă şi dramatică, iscată în pripă, se desăvîrşea în el. Avu pentru bătrînul maniac o putere de durere pe care nici nu şi-o bănuise. Şi-i închise ochii plîngînd şi amestecînd lacrimile pierderii acesteia cu ale celei dintăi.

Sîmbătă, la 9 mai, apăru în gangul casei din strada Lepidopterului 14 semnul morţii: negru şi alb, ceea ce dădea bătrânei clădiri o înfăţişare de rîs sinistru. Îngroparea profesorului Eudoxiu Iosif Bărbat avu loc luni, la 11 mai, cu totul neobservată şi fără nici un răsunet în presă. Tînărul poet ieşan se închise neurastenizat în umbra bibliotecii, c-un fel de încredinţare stranie că e fiul mortului, care lucru, dupa părerea mea de medic, nu prevesteşte nimic bun.

Fevruarie 1923

MORMINTE

1939

Între toate afacerile pe care le-am avut, aceasta e remarcabilă prin finalul ei cu totul neaşteptat.

S-ar fi părut, aşa cum pornise, că mă va duce într-o serie de şedinţi penibile sau, mai curînd, că va trece de la mine la un confrate mai iscusit în sinuozităţi juridice.

Ei bine, în puţine termene şi în puţine zile, procesul meu era pierdut.

Mai bine zis, era cîştigat.

Pierdut şi cîştigat înainte de a fi început.

Pierdut de noi cei vii, de şi unii din noi sînt departe de a găsi în asta pricină de supărare.

Cîştigat de mort.

În dimineaţa de 18 aprilie, mă chiamă cineva la telefon:

— Hello! acolo domnul avocat Emanoil Modru?

Nu cunosc vocea asta aspră. Mă supără prin acest «hello» americănesc. Dar ce are a face? Un client nu trebuie să pară niciodată nesimpatic.

Răspund:

— Da. El este. Cine întreabă?

— Hello! aici doctor Constantin Ionescu.

— Da. Ce poftiţi?

— Am impresia, reia vocea, că nu sînteţi bine fixat asupra interlocutorului dumneavoastră. Am spus doctor Constantin

Ionescu, şi precizez: director al revistei «Progresul Social». Vă amintesc că ne-am întîlnit acum două săptămîni în cabinetul unui prietin comun, înalt demnitar la Finanţe.

— A, da! am făcut eu.

În receptor a sunat un rîs scurt, sau o tusă: ha-ha! Apoi vocea:

— V-aţi fixat?

— A. Da, desigur, m-am întors eu. Îmi aduc foarte bine aminte. Stimate domnule doctor, mă bucur că pot relua cu dumneata o discuţie pe care atunci am întrerupt-o. Sunt la dispoziţia dumnitale.

— Mulţămesc, domnule Modru. Aş veni la dumneata nu pentru discuţia la care te referi şi de care îmi amintesc vag; ci pentru o afacere urgentă şi importantă. Îmi închipui că e mai importantă decît toate cîte ai avut dumneata în cariera dumnitale.

— Mă rog...

— Se poate să vin?

— Desigur; v-aştept.

— Îmi trebuie o jumătate de oră. Aş dori să nu ne deranjeze nimeni.

— Poftiţi.

Am auzit în aparat «ţac»! A depus receptorul.

Unii confraţi ai mei s-ar bucura: afacere importantă, afacere grasă.

Ce poate să fie? Să cugetăm puţin, pe cînd facem toaleta biroului. Să împrăştiem mapele; aducem în colţul acesta un tom de jurisprudenţe ale Casaţiei şi două casete cu volume de drept legate în piele flexibilă. Secretarii mei au sosit şi au început să lucreze în camera alăturată. Se aude maşina de scris clănţănind cu hărnicie. Vocea groasă a lui Neagu Pompilian dictează.

Da. Mi-am adunat cîteva elemente asupra omului meu.

Doctorul nu e numai director al unei importante reviste; ţine şi cronica socială la cea mai populară gazetă zilnică. «Prietinul comun» mi-a vorbit despre cariera lui în etape scurte: după ce, s-a întors din Germania doctor în ştiinţi

sociale, a fost director de minister, secretar general, apoi deputat în primele rînduri ale unui partid puternic. Ar fi astăzi un personagiu bine stabilit, cu relaţii întinse şi tari. Revista lui şi-a crescut importanţa fără a-şi spori tirajul. Publicaţia aceasta pe hîrtie velină a făcut bună operă, împingîndu-l la preşedinţia a felurite societăţi şi asociaţii, în care dezvoltă o activitate neobosită. Oamenii blînzi şi delicaţi pot zîmbi; energia acestui om brun, cu ochii bulbucaţi şi violenţi, a dărîmat pînă acuma toate obstacolele. În ultimul timp, un patriotism vehement, bine pus în valoare, i-a consolidat succesul. Nu ne putem mira – gîndeam eu în sine-mi – că un bărbat atît de activ a izbutit să agonisească avere. Cuantumul acestei averi, după informaţii competente, n-ar putea fi încă evaluat. Pînă acuma, an după an, activul se schimba simţitor în favoarea sa. În ultimul timp duce o luptă aprigă pentru nişte terenuri petrolifere. Cîştigul sună a zeci de milioane, însă, din întîmplare, tocmai despre acest proces faimos ştiam lucruri precise, care îmi îngăduiau să am siguranţa că doctorul Constantin Ionescu va pierde. Omul invincibil, patrioticul doctor – mă bucuram eu – a găsit de data asta pe alţii mai tari decît dînsul. Încercarea sa de a da procesului o întorsătură socială şi naţională n-a reuşit.

Să fie oare asta afacerea urgentă şi importantă pe care pofteşte să mi-o propuie?

Continuam a zîmbi: n-aş fi deloc dispus să ascut iarăşi colţii lupului. Nu mi-ar plăcea să mă înham la o afacere compromisă.

Poate îl invidiez pe domnul doctor pentru succesele lui de pînă acuma? Poate greşesc depreciind o activitate în care îndrăzneala şi cunoaşterea oamenilor s-au aliat; scrupulele mele sînt poate vanitate şi lipsă de forţă; nu pot nega că voi avea bucuria să-l văd în noua ipostază, cerîndu-mi sprijin, şi, la bucurie, voi adăuga satisfacţia de a nu accepta să reiau afacerea terenurilor rău mirositoare.

Ce-l poate determina pe doctorul Constantin Ionescu să se adreseze unui avocat încă tînăr?

Pe aşii cei bătrîni ai baroului i-a încercat. Acuma e nevoit să înceapă o altă serie – în care serie secundară m-aş afla şi eu.

Nu. Secretul vestirii telefonice e mai simplu. Doctorul încearcă să-mi treacă mie afacerea pierdută pentru motivul că eu am o soră, care soră e măritată cu Ion Popescu Inod, care Ion Popescu Inod va prezida foarte curînd o secţie la Casaţie, care secţie la Casaţie are în dosarele ei celebra afacere a terenurilor. La Ion Popescu Inod nu se poate ajunge; magistratul acesta subţire şi nalt, chel şi în aparenţă somnolent, e dur ca o bară de fier; – însă Ion Popescu Inod are slăbăciune pentru soţia sa, prea frumoasa şi prea cocheta mea soră Ana; iar prea frumoasa mea soră are la rîndul ei slăbăciune pentru fratele ei geamăn Emanoil Modru.

Dacă ar şti energicul domn doctor Constantin Ionescu, om cu interese multiple şi cunoscător a toate, ce fiinţă curată şi dreaptă e Ana Popescu Inod, născută Modru! Dreaptă şi curată la suflet ca părinţii ei făgărăşeni; ca bunicii noştri care au trăit totdeauna în Ţara Oltului; ca toţi acei baci din veac care s-au închinat piscurilor de sub cer, sunînd şi coborînd turmele, urmînd datina neamului şi legea lui Dumnezeu.

Încît şansele lui, «ca să se întoarcă la atac cu izbîndă», devin mediocre.

Acest tatar nu-şi va putea valorifica tactica.

După ce am stabilit la soare locul meu şi al surorii mele Ana, în Ţara Oltului sub piscurile făgărăşene cu cele sufleteşti, îl înţelegeam mai bine pe acel doctor cu ochii bulbucaţi însă struniţi spre tîmple, cu umerii largi şi picioarele scurte. Învierşunarea lui, bătăliile lui pentru dobîndă, izbînzile lui – aveau şi ele explicaţie şi veneau din fundurile stepei răsăritene. Acest pămînt îmbielşugat de la Dunăre a fost sălaş multor neamuri; amestecul încă nu s-a topit; şi într-un veac nou, subt un nume indiferent, puteam deosebi pe străin. El e mai ager şi mai atent la luptă; sînt sigur că-mi va vorbi în primul rînd de datoriile lui patriotice.

«Dar iarăşi mă întorc şi zic», cum se exprima bunicul meu Manole de la Arpaş. Bunicul meu Manole, baci vechi. Iarăşi mă întorc şi zic: poate nedreptăţesc pe creştin. Un om cu atari succese e natural să stîrnească duşmănii, mai cu samă duşmănii de vorbe. «Îmbogăţire rapidă – îmbogăţire malonestă», pare axiomatic şi logic; însă cei care emit asemenea axiomă uită că vremurile de astăzi sînt nu numai ale aeroplanului şi ale undelor herziene, ci şi ale unor răsturnări fulgerătoare şi prefaceri febrile de azi pe mîne. Doctorul meu e un om al acestor vremuri.

Însă totuşi... mi-am zis eu iarăşi.

Nu mi-am mai spus nimic, căci intrarea clientului meu s-a făcut cu zgomot şi cu mare mişcare.

Am auzit în hall vocea aspră. Maşina de scris din camera de alături şi-a încetat ţăcănitul. M-am grăbit a ruga pe secretarii mei să facă o plimbare pînă la Palatul de Justiţie, ca să caute nişte acte la Secţia a doua. Cînd m-am întors, uşa cealaltă a biroului era deschisă şi două doamne mă priveau cu puţină nedumerire: una grav, alta zîmbind. Îndată după ele se ostenea oarecum, cu rîs şi gesturi afabile, doctorul, încercînd să grăbească intrarea. Dar doamnele nu se grăbeau. Se lăsau privite.

Cea gravă şi puţintel tristă sau plictisită era mai în vîrstă; poate să fi avut treizeci de ani. Cealaltă părea cu mult mai tînără. Amîndouă aveau aceiaşi ochi bruni şi migdalaţi. Nu-mi era greu să cunosc că erau surori. Doamna gravă purta un costum cenuşiu; pălărioară fără podoabe. Cealaltă avea pe ea roşu şi o pălărioară de o formă imposibilă; ea însăşi era primăvăratică oarecum şi părea vicleană; cu toate că o aducea doctorul, îmi plăcea. Mi se părea că am mai văzut-o undeva.

M-am înclinat ceremonios. Doctorul răzbi însfîrşit în biblioteca mea, călcînd îndesat; îmi scuturâ mîna şi aflai îndată că nu mă înşelasem în prepusul meu. Femeile erau surori. Cea gravă era soţia doctorului. Doamna Florette Ionescu. Tînăra era domnişoara Cireşica Demetrian.

Am poftit pe doamne să stea.

Doctorul făcu prin cameră cîţiva paşi neliniştiţi. Parcă s-ar fi aflat într-o cuşcă. L-am privit zîmbind cu plăcere: avea ochi tătărăşti. Avea în el o putere care trebuia numaidecît să explodeze la intervale.

— Domnule Modru, strigă el oprindu-se; de ce-ţi închipuieşti că am venit noi la dumneata?

— Domnule doctor, am răspuns eu, îmi închipui, din cele ce mi-ai comunicat la telefon, că e vorba de un proces.

— E mai mult o nebunie decît un proces.

— Nu înţeleg.

— Ai să înţelegi numaidecît, stimate domnule Modru. E mai mult o nebunie decît un proces. Ce zici dumneata de un bărbat respectabil, cultivat şi ajuns într-o înaltă situaţie, care a pus totuşi copilelor sale, aici de faţă...

Doamna cea gravă protestă cu voce blîndă şi muzicală:

— Costi, te rog...

— Nu mă ruga, doamnă; permite-mi să vorbesc. Ne aflăm în faţa unui om de legi care-i şi om de bun simţ. Ce-ai zice dumneata, stimate domnule Modru, de un asemenea bărbat care pune copilelor sale nume – uneia Floarea şi alteia Cireaşa? Ai pune oare dumneata copilelor dumnitale asemenea nume? Eu n-aş pune.

— Domnule doctor, dă-mi voie...

— Ce voie să-ţi dau? Binevoieşte, te rog, a răspunde la întrebarea mea.

— Domnule doctor, depinde...

Atunci tînără începu a rîde şi mă privi drept:

— Nenea pretinde, zise ea repede, că tata ne-a pus nume absurde. Asemenea nume nu mai poartă decît ţigăncile. Cu toate acestea, tatei îi era drag să ne cheme aşa...

— Tatăl lor a fost un om important, se amestecă doctorul; generalul Oraţiu Demetrian.

— A fost general şi personaj important, dar îi plăceau numele vechi. Asta a fost o chestie între el şi noi...

— Nu ştiu, Cireşico, dacă îi plăceau şi dacă numele sînt vechi. Şi nu mă interesează dacă a fost o chestie numai între voi. Eu am întrebat pe avocat dacă nu-i pare că

asemenea om are puţintică lipsă... foarte puţintică... Ce zici, domnule Modru?

— N-aş putea spune nimic deocamdată, domnule doctor; mie nu-mi displac asemenea nume.

— Nu te cred, vrei să fii politicos.

— Ai putea fi şi dumneata, nene.

— Eu? De ce să fiu politicos, domnişoară? Eu sînt un om rezonabil. Am căutat întîi să atenuez ciudăţenia bătrînului.

— Nu era bătrîn, nene. S-a prăpădit în floarea vîrstei. N-avea decît cincizeci şi cinci de ani.

— Să lăsăm asta; dacă pofteşti, pot admite că era în floarea tinereţii. Am căutat să atenuez ciudăţenia tatălui vostru, de aceea tu ai devenit Cireşica şi sora ta Florette.

Doamna gravă se mişcă iar:

— Costi, te rog...

— Am isprăvit, draga mea. Avocatul trebuia să cunoască şi asta; căci asemenea fapt, în aparenţă neînsemnat, face parte din seria altor fapte, care s-au încheiat cu testamentul. Este un testament, repetă cu putere doctorul, întorcîndu~se spre mine. Îl am în această servietă. Cîntăreşte un sfert de kilogram. Ce zici dumneata, domnule Modru, de un testament care cîntăreşte un sfert de kilo? Cincizeci de jumătăţi de coală. Ce zici de asemenea testament?

— Nu spun nimic pînă ce nu-l cetesc.

— Lasă asta; îl vei ceti. Ce spui dumneata de un testament de un sfert de kilogram? Nu ţi se pare că cel care l-a redactat are puţintică lipsă... foarte puţintică lipsă?

— Costi, te rog...

— Am isprăvit, doamna mea. Află deci, stimate domnule Modru, că socrul meu generalul Oraţiu Demetrian a decedat în octomvrie trecut, fiind victimă a unui accident de automobil. Şi asta a fost una din ciudăţeniile lui: era sigur că va muri într-un accident de automobil. În război, se poate spune că a dovedit un curaj împins pînă la temeritate. Era absolut sigur – înţelegi dumneata – absolut sigur că nu va pieri de glonţ. Însă după asta a fost sigur că

sfîrşitul său va fi într-un automobil.

— Nene, exagerezi.

— Eu? Exagerez? Dimpotrivă. Rămîne stabilit, în orice caz, că socrul meu avea unele ciudăţenii. Astea nu le ştiu numai eu; le-au aflat şi alţi oameni. A fost înmormîntat la Cluj cu toate onorurile. Soţia mea şi domnişoara Cireşica şi-au făcut datoria, plîngînd ca nişte fiice bune...

La aceste vorbe, doamnele întoarseră capetele ca să privească gravurile ce împodobeau zidul.

— După ce s-au isprăvit toate, m-am interesat de succesiune. Generalul Demetrian a avut numai aceste două copile, deci afacerea era simplă. Totuşi generalul îşi putea aduce aminte şi de alte neamuri ale sale, rămase într-un sat de moşneni din judeţul Gorj. Moşneni săraci; nu ar fi de mirare, deci, dacă s-ar fi gîndit să-i ajute. Moştenirea de la părintele său, mare şi cunoscut proprietar, Oprea Stîngaciu Demetrian, ar fi putut ajunge ca să îndestuleze numai din veniturile ei zece moşneni calici; însă, cît a trăit, generalul Oraţiu n-a făcut călătorii, n-a cercat speculaţii, n-a jucat cărţi, n-a avut amante, n-a pariat la alergări, încît averea sa a crescut într-o măsură la care nici eu nu mă aşteptam. Pămînturile arendate şi efectele de stat se ridică la o valoare de patruzeci pînă la cincizeci de milioane.

— Frumoasă moştenire, am acceptat eu, zîmbind spre doamne.

— Cum ai spus, domnule?

— Am spus: frumoasă moştenire.

Doctorul m-a privit cu ochi mînioşi, scrijelaţi de aţe sîngerate.

— Unde crezi dumneata că e moştenirea aceasta? a strigat el. Dumneata crezi că testamentul voluminos pe care îl am în geanta mea aici se ocupă de drepturile succesorale ale soţiei mele şi ale acestei frumoase domnişoare? Dacă crezi asta, apoi te înşeli amar. Mai întîi, acest testament, nu e în posesiunea noastră decît de patru zile. Între hîrtiile de pe biroul răposatului, s-a găsit îndată după accident o scrisoare cu menţiunea: iubitelor mele

fiice. Credeam, în primul moment, că e ce trebuia să fie. Nu era însă ce trebuia să fie. Era o simplă notă, lămurind că se află depus la notarul său domnul Claudiu Roman testamentul amănunţit, care – fii, te rog, atent – nu se va deschide decît după şase luni de la moartea sa. Şase luni exact, zi cu zi. Ce zici de asta?

— N-avem a judeca voinţa unui testator decît în anumite împrejurări.

— Da? Şi nu găseşti dumneata aici «anumite împrejurări», care se adaogă la celelalte anumite fapte de care ţi-am vorbit? Scurt, stimate domnule Modru, după părerea mea, – care desigur va fi şi a dumnitale, – acest testament în greutate de un sfert de kilogram cuprinde tot ce pofteşti, vorbeşte de cîte în lună şi în soare, însă desmoşteneşte pe soţia mea şi pe domnişoara aceasta.

— Nu-i adevărat! protestă cu veselie domnişoara Cireaşa Demetrian.

— Aşa? Nu-i adevărat? Nu te desmoşteneşte cînd îţi lasă jumătate din a treia parte? Asta se numeşte moştenire? Îţi ajunge ţie atît, ca să te măriţi onorabil? Şi-mi ajunge mie partea Florettei ca să duc la împlinire planurile mele?

— Ba, nene, mie îmi ajunge; şi dumneata nu trebuie să duci la îndeplinire nici un plan.

Doctorul privi în juru-i cu ochi mînioşi şi pufni:

— Ph! Poftim vorbe de femeie!

Pe urmă se linişti.

— Domnule avocat, îmi zise el solemn, deschizînd servieta şi scoţînd la lumină un manuscript voluminos, depun în mîinile dumnitale acest act în copie. Originalul se află în păstrarea notarului, care se întîmplă să fie şi executor testamentar. E un bătrîn nătîng, care s-a emoţionat la lectura acestor foi; ai să-l cunoşti şi are să te amuze. Ceteşte deci acest act şi dă-ţi, te rog, seamă că în cuprinsul lui se găsesc elementele evidente al atacului. Asemenea act trebuie anulat; moştenitoarele trebuie să intre în dreptul lor. Ne-am înţeles?

— Cred că da; voi ceti manuscriptul.

— Ceteşte-l; cred că are să-ţi placă; e bun de pus la un premiu cultural; are să te intereseze, căci şi dumneata faci puţină literatură. (Domnişoara Cireaşa a zîmbit!) Însă nu e testament cum nu sînt eu papa de la Roma.

Doamna tristă făcu iar un gest, fără a mai rosti un cuvînt. Însă domnişoara Cireaşa se umplu deodată de însufleţire; ochii i se aprinseră.

— Dar mă rog dumnitale, nene, vreau şi eu să cetesc testamentul. Vreau să aflu, vreau să cunosc. Ce este în el grav? Întrucît sîntem nedreptăţite?

Se întoarse către mine, tînguindu-se copilăreşte:

— Mă rog frumos, domnule Modru, convinge-l pe doctor să ne dea şi nouă manuscriptul. Chiar nouă ar trebui să ni-l dea întăi. La urma urmei, ce spune acolo tătuţa nostru e mai important decît milioanele dumneavoastră.

— În orice caz, ale mele nu sînt, domnişoară, am replicat eu.

— Bine, bine; vom vedea ce e şi cu banii; dar mai întăi vreau să ascult şi glasul tătuţei...

Cuvîntul acesta din urmă, domnişoara Cireaşa îl rostea cu dulceaţă şi drăgălăşie.

— Ascultă, domnişoară, îi zise sever doctorul, fii rezonabilă. Afacerile sînt afaceri şi o consultaţie e o consultaţie. Îndată ce domnul Modru ia cunoştinţă de act, nu văd nici un motiv să nu vi-l comunic şi vouă în toată întregimea. Pînă atunci să-ţi fie suficient a cunoaşte, aşa cum ţi-am mai spus, că bunul tău tată nu-ţi lasă nimic; în orice caz îţi lasă prea puţin. Deci după ce precizăm chestia juridică, poate urma şi şedinţa literară. Ne-am înţeles?

Domnişoara Cireaşa făcu semn de împotrivire din cap, ţuguindu-şi botişorul. Doamna Florette închise pleoapele o clipă, apăsată de un plictis funebru.

— Asta este! încheie doctorul, punînd punct oricărei discuţii asupra incidentului.

Doamnele se ridicaseră. Doctorul deveni uman; zîmbi.

— Am ţinut, adăogă el, să fie de faţă şi persoanele sensibile; să cunoască pe de o parte că manuscriptul a

trecut la altcineva şi deci nu mi-l mai pot cere de o sută de ori pe zi; iar pe de altă parte să vadă că intrăm din divagaţii în realităţi, anulînd o absurditate.

— Se va vedea... am zis eu.

— Lucrul mi se pare neîndoielnic, m-a încredinţat doctorul.

Am rămas singur în bibliotecă. Înainte de a atinge caietul cel voluminos, mi-am aprins o ţigară şi am încercat stăruitor să-mi aduc aminte unde am mai văzut pe domnişoara Cireaşa Demetrian. Unde am mai văzut-o? Unde am mai văzut-o? Vorbele acestea cîntau în mine ca un refren.

Am deschis fereastra, ca să mai văd o dată, în stradă, pe vizitatorii mei. Am zărit-o, o secundă numai, pe domnişoara Cireaşa, pe cînd se urca în automobil. A ridicat ochii spre mine? Mi-a rămas numai în închipuire, scrisă cu *c* mic, şi am avut în gură un gust de ceva fraged.

Am zărit-o poate într-o adunare mai mare; poate la una din şezătorile literare la care am participat în funcţiunea secundară a vieţii mele, adică în calitatea mea de poet fără cetitori.

Se poate. Automobilul a plecat; strada a rămas goală; printre acoperişuri am văzut grădini înfrunzite, apoi un colţ de cer azuriu.

Servitorul mă anunţă că domnul doctor s-a întors.

De data aceasta, domnul doctor Constantin Ionescu a intrat liniştit. A observat că deschisesem fereastra; s-a uitat la manuscriptul rămas pe masă încă nedesfăcut.

— Domnule Modru, a zis el cu zîmbetu-i puţin silit, am lăsat pe doamne să plece şi m-am întors, căci mai trebuie să-ţi dau cîteva mici explicaţii în afacerea pentru care am venit. Nădăjduiesc că, în trei zile, voi putea vorbi despre o afacere «a noastră». Îţi dau trei zile; te vestesc că lectura e penibilă, Numai surprinderea şi, aş putea adăogi, indignarea, m-au făcut să-l consum într-o noapte, pe nerăsuflate. Cînd cineva, în loc să se ocupe de copila pe

care ai văzut-o, divaghează asupra unor presupuşi strămoşi de acum o mie de ani, îmi dai voie să nu mai am nici o îndoială asupra diagnozei. Ştiu că vrei să mă întrebi cîteva lucruri.

— Desigur, domnule doctor.

— Vrei să mă întrebi de ce n-am comunicat femeilor testamentul în tot cuprinsul lui – să zic literar... Ştii de ce am întîrziat să-l comunic? Pentru că sînt femei, şi pentru că sînt fiicele tatălui lor. Pentru că le lipseşte şi lor puţintel ceva... Nu zîmbi. E aşa cum spun eu.

— Însă, domnule doctor, şi eu sînt puţintel cam... căci sînt poet.

— În primul rînd, domnule Modru, eşti avocat. Să fim serioşi. Am adoptat deci pentru femei metoda pe care am socotit-o mai bună. Las' că nici nu era timp de pierdut. Au vreme să-l cetească şi după ce se vor fi făcut cele necesare. Ne adresăm şi unui medic specialist. Pot să te vestesc că voi lua toate măsurile ca cei care vor aprecia faptele să fie şi ei pregătiţi.

Îl ascultam în tăcere, fără a-l privi.

— Nu-i aşa că mai ai o întrebate? Îmi închipuiesc că vrei să cunoşti, domnule Modru, de ce m-am adresat dumnitale şi nu m-am adresat altui avocat.

— Poate, am replicat eu aţintindu-l, fiindcă sora mea e soţia lui Popescu Inod?

— Într-adevăr? Asta mă bucură foarte mult; îţi mărturisesc însă că nu ştiam.

Totuşi vedeam că ştia.

— Să nu crezi, urmă doctorul, că nu apreciez şi această împrejurare. Suntem de carne şi sînge; trăim între oameni; avem interese şi ducem lupte ca să izbîndim în viaţă; trebuie să folosim arme bune şi să nu neglijăm strategia şi tactica epocii noastre. Naivii cad la fund.

Nu-ţi voi face injuria să te socotesc un naiv. Dacă ai fi fost aşa ceva, n-ai fi făcut o carieră aşa de frumoasă. Ştiu că ai talent; dar talentul nu e îndestulător... Nu vorbesc de poezie; vorbesc de talentul dumnitale de avocat.

— Mulţămesc, doctore.

— Nu încerca să fii ironic; ştii foarte bine că am dreptate. Deci trebuie să afli întrucîtva de ce m-am adresat dumnitale în primul rînd. Nu din pricina doamnei Ana Popescu Inod. Ci din pricina unei tinere puţintel cam romanţioase, pe care ai admirat-o acum un pătrar de oră, cînd stătea în acest fotoliu.

— Domnişoara Cireaşa Demetrian?

— Da. Din pricina domnişoarei Demetrian. Ea te apreciază în altă ipostază.

— Am văzut-o cumva la şezătoarea literară de la Fundaţia Carol?

— Exact. Te mirai unde ai zărit-o. Merită să fie zărită; e o persoană remarcabilă. Ai zărit-o probabil şi la o a doua şezătoare la care ai participat şi dumneata. Am înţeles că te apreciază ca poet, în măsura în care te apreciez eu ca avocat. Nădăjduiesc că va fi sensibilă şi la proza profesionistului. Ţineam, stimate domnule Modru, să te pun la curent cu această împrejurare, îndemnîndu-te să reflectezi asupra tuturor perspectivelor ce se deschid atît unui avocat inteligent, cît şi unui tînăr simpatic.

Gata. După ce mi-a lăsat această bombă, doctorul m-a salutat şi s-a retras.

S-a grăbit chiar să se retragă, ca să-mi lase mai mult timp de gîndire. Se vedea că doctorul are experienţa oamenilor; ştie să arunce o sămînţă care rodeşte; va şti să se întoarcă, să-şi ia partea lui de recoltă. De asemenea ştie că o mînă spală pe alta şi amîndouă obrazul; bineînţeles, acest obraz nu-i curat. Însă după ce îl spală amîndouă mînile cu îngrijire, acest obraz se poate arăta în lume şi poate pretinde că n-a fost niciodată prihănit.

Acest doctor mai cunoaşte probabil şi alte adevăruri, care privesc persoana tînărului avocat stabilit de cinci ani într-un destul de costisitor apartament din Bulevardul Elisabeta. Cunoaşte, poate, că afacerile acestui tînăr avocat nu merg aşa de strălucit pe cît s-ar părea? Totuşi nu merg nici aşa de puţin bine pe cît şi-ar închipui el, sau, mai degrabă, pe

cît ar nădăjdui el. Dar poate bănuieşte la acest tînăr o ambiţie deosebită, pentru că îl vede subscriind, în unele reviste bucureştene, mici opere poetice de puţină valoare. Mai curînd asta i-ar dovedi oarecare lipsă de seriozitate a tînărului. Poate şi ceva mai grav: un spor de sensibilitate în dauna inteligenţei. Această din urmă însuşire e cu atît mai rară cu cît mai mulţi socot că au dreptul să şi-o atribuie. Cei care într-adevăr o posedă, cei prea puţini, ar avea datoria s-o valorifice într-o măsură ce nu poate fi îngrădită de legile oamenilor de rînd. Totuşi, poate domnul doctor Constantin Ionescu face o confuzie între inteligenţa curată şi dezinteresată şi între acea variantă minoră a ei care e viclenia. Informaţiile lui vor fi fiind şi altele: că de şi sînt la vîrstă primejdioasă, nu am încă nici un angajament matrimonial. Mai mult: că biata mea inimă de mai multe ori rănită se află într-un fel de concediu de convalescenţă.

Trebuie să recunosc, acceptam eu, că lovitura lui cea mai dibace e în această insinuare că domnişoara în chestie ar avea oarecare înclinare pentru poet. Dacă se află ceva adevăr în asta, atunci am dreptul să reflectez că viaţa omului nu e o veşnicie şi că tinereţa e la antipodul acestei noţiuni absurde. Durere! cum se spunea odinioară la gimnaziul nostru din Braşov; primăverile trec şi tinereţea noastră se împuţinează. Iată că în luna întăia a acestui an am împlinit şi eu vîrsta veacului, adică ani treizeci şi opt. Atît de dibace şi de otrăvită a fost această insinuare, încît sînt ispitit să-l socotesc pe acest domn doctor drept un binefăcător al meu. Păstrîndu-mi capul rece – aşa de rece, încît observă că inima s-a încălzit – sînt înclinat să-i fiu recunoscător. Asta înseamnă că mă plătesc faţă de domnia sa cu o declaraţie verbală, iar eu urmez destinul meu, nu interesul lui. Iar destinul meu pare a fi să mă bucur în primăvara aceasta de o iubire nouă. Aş putea spune: o iubire definitivă; căci reprezentarea acelei mici persoane radioase, al cărei nume se scrie cu *c* mic, continuă să-mi dea sensaţia delicioasă pe care o mai încercasem. Pe fereastra deschisă intra de multă vreme un miros vag de

flori. Deci visam cu ochii deschişi.

Soneria m-a trezit. Servitorul a întîmpinat pe cineva; e întrebat şi dă deslușiri. Da; domnul poate primi. Da; domnul se află singur în biroul său.

Nu cunosc glasul celui care vine. E un străin; e un client; nu-mi va putea niciodată plăti atîta încît să răscumpere pierderea viziunii minunate în care mă statornicisem. Asemenea pierdere nu poate fi răscumpărată nici de realitatea palpabilă. Între visul meu şi între domnişoara Demetrian se puteau aşeza răsturnări totale. Visul îmi adusese o imagine blîndă şi docilă; domnişoara noastră era în realitate, după cît înţelegeam, o capricioasă şi o impulsivă.

Se deschisese uşa.

Mă privea din prag un bătrînel firav, cu o timiditate care din primul moment mi s-a părut suspectă. Purta ochelari, însă mă privea pe deasupra lentilelor, puţintel pieziş şi dintr-o parte. Avea pe el o redingotă neagră îmbumbată pînă la cravata-plastron. Părul alb îi era periat în sus cu îndîrjire; acesta era singurul amănunt agresiv al înfăţişării omuleţului. Era delicat în mişcări şi în felul de a se ţinea. Ar fi vrut să nu mă tulbure; cerea oarecum învoire să înainteze; s-ar fi retras la un gest al meu. Avea în el şi ceva de apariţie. Înfăţişarea lui veche justifica această impresie.

A întrebat cu grijă:

— Nu vă conturb?

— Nu, domnule. Cu cine am onoarea?

— Mă rog domniei voastre. Doresc să ştiu dacă am plăcerea să vorbesc cu domnul avocat Emanoil Modru?

— Aveţi asemenea plăcere.

— Sunteţi oare domnia voastră în persoană domnul avocat Emanoil Modru?

— Da, domnule.

— Observ în vocea domniei voastre oarecare nerăbdare. Vă rog să nu vă supăraţi că-mi iau toate precauţiunile. Mă iertaţi, stimate domnule avocat? Dacă, după cît înţeleg, mă iertaţi, atunci permiteţi-mi să înaintez şi să mă recomand:

eu sînt Claudiu Roman, notar public.

— Poftiţi şi luaţi loc.

— Mulţămesc. Am spus: Claudiu Roman.

— Da; am înţeles. Nu aud întăia oară acest nume.

— Desigur că nu-l auziţi întăia oară, m-a încredinţat cu blîndeţă musafirul meu; l-aţi mai auzit acum o oră, aici în acest loc, rostit de domnul doctor Constantin Ionescu.

Musafirul meu s-a aşezat cu ferealã în fotoliu, ocupînd un loc strict minimal. Îşi înclinase modest fruntea largă şi naltă, pe cînd eu îl priveam cu surprindere.

— Într-adevăr, am răspuns eu, fără a-mi stăpîni mirarea; doctorul mi-a vorbit de dumneavoastră. Însă de unde ştiţi?

— Îmi am eu informaţiile mele... a zis cu modestie şi cu voce scăzută bătrînelul.

Îşi înălţase fruntea şi mă cerceta prin ochelari. Întăi mă privi drept în faţă, apoi examinarea lui luă o formă circulară şi totală. Păru satisfăcut şi-mi zîmbi.

— Mă rog domniei voastre, domnule avocat, aş dori să nu vă fiu cu nimic supărător.

— Nu mă supăraţi cu nimic, domnule notar public, l-am încredinţat eu.

— Aveţi şi pentru mine niţel timp? Am spus «niţel», ca la Bucureşti... s-a veselit bătrînelul. Ştiu că sînteţi ocupat, m-a prevenit el; nu vă cer decît o jumătate de oră. Vă rog să nu mă refuzaţi.

— Nu refuz; sînt la dispoziţia dumneavoastră o jumătate de oră, domnule notar.

— Prea bine. Mă rog domniei voastre... aici, pe birou, în apropiere de mine, în acest plic mare, galben, se găseşte oare testamentul excelenţei sale fie-iertatul general Demetrian?

— Da, am răspuns eu.

— Observ că iarăşi sînteţi contrariat, a zîmbit bătrînul. De data asta nu puteţi avea nici un motiv de nedumerire. Copia de faţă a fost întocmită în biroul meu şi am aşezat-o eu însumi în plic, predînd-o domnului doctor. V-aş ruga însă cu respect, stimate domnule avocat, să binevoiţi a o aşeza

într-un loc mai potrivit. Văd că aveţi o casetă de fier de cea mai bună marcă; introduceţi acest plic în caseta de fier. Sau găsiţi-i un loc şi mai sigur.

Am tras spre mine plicul. Am răspuns:

— Mi-am luat angajamentul să cetesc acest testament al răposatului general Oraţiu Demetrian.

— Dar nici nu l-aţi desfăcut; deci n-aveţi încă intenţia să-l cetiţi.

— Îl voi ceti cînd voi socoti eu că trebuie să-l cetesc.

— Mă rog domniei voastre: bag sama că iarăşi vă supăraţi.

— Nu m-am supărat. Aştept să-mi arătaţi scopul vizitei dumneavoastră.

— Ba da, v-aţi supărat; şi din motivul acesta mă aflu prea neliniştit. Doresc să cunoaşteţi că eu am venit la domnia voastră nu ca adversar. Doresc să mai cunoaşteţi că n-am în această chestiune nici un interes personal. Ţin numai să-mi fac datoria către fie-iertatul meu client şi să îndeplinesc o poruncă a sa; în acelaşi timp, tot după porunca clientului meu şi nu numai din porunca lui, ci şi din simpatia personală pentru fiicele sale, am datoria să supraveghez ca legatul să se îndeplinească faţă de domniile lor fără ştirbire.

M-am mirat:

— Nu mi-a spus oare cu totul altceva doctorul?

— Da? Ce v-a putut spune domnul doctor? Nu cumva că doamnele ar trebui să ceară anularea testamentului?

— Într-adevăr.

— Pentru care motive?

— Pentru motive felurite, pe care dumneavoastră le cunoaşteţi, domnule notar.

— Le cunosc. Primul motiv e că o mare parte a averii respectabilului meu client are o destinaţie specială. Fiicele clientului meu îşi au partea lor; totuşi domnul, doctor Constantin Ionescu ar înţelege să anuleze legatele speciale; recte, partea soţiei sale – adică partea pe care o socoteşte a sa proprie – să se mărească cu jumătate din suma pe care o reprezintă legatele.

— Domnule notar public, am zis eu, doctorul Constantin Ionescu nu a intrat în asemenea amănunte; în orice caz domnia sa nu le-a mărturisit. Pe domnul doctor Constantin Ionescu îl preocupă numai nedreptatea pe care generalul a făcut-o fiicelor sale. Cum firesc este ca un părinte să nu nedreptăţească pe copiii săi, doctorul a căutat şi a găsit o explicaţie. Încă n-am cetit testamentul; el se pare că cuprinde o dizertaţie cu caracter literar.

— Cu caracter ştiinţific, domnule avocat.

— Fie şi cu caracter ştiinţific... o dizertaţie care ne-ar îndreptăţi să tragem anume concluzii asupra stării mintale a răposatului, în momentul cînd a testat.

— Însă domnia voastră n-aţi cetit testamentul.

— Îl voi ceti. La dizertaţie se adaogă şi alte cîteva observaţii privind fapte şi vorbe ale răposatului dumneavoastră client.

— Asta o spune domnul doctor?

— Da.

Bătrînul s-a făcut mai mic şi mai umilit în scaunul său. A oftat şi şi-a frămîntat mînile fine şi palide.

— Defectul meu, domnule avocat, mi-a zis el încet, e că nu ştiu să vorbesc complicat şi să-mi ascund gîndirea. Asta pare a veni dintr-o violenţa pe care cu greu mi-o pot stăpîni. Rog să fiu iertat că m-am exprimat astfel despre intenţiile domnului doctor, de şi domnul doctor nu e încă formal clientul domniei voastre.

— De unde deduceţi dumneavoastră asta, domnule notar public?

— Îmi am eu informaţiile mele... a şoptit bătrînelul. Îngăduiţi-mi în această jumătate de oră să vă comunic cîteva lucruri mai mult sau mai puţin interesante. Poziţia mea faţă de testament, stimate domnule avocat, este strict neutrală: nu vreau să vă propun nici să vă sugerez ceva. Dacă doamnele vor face proces şi vor cîştiga, eu mă înclin şi zic că aşa a fost voia lui Dumnezeu. Înainte de a vă face comunicările, vă rog să binevoiţi a confirma că domnia voastră sînteţi fiul lui Aurel Modru din Arpaş.

— Sunt fiul notarului public Aurel Modru. Nu văd nici o legătură între asta şi testament.

— Mă aflu liniştit şi cu privire la această informaţie, s-a bucurat cu un fel de nevinovăţie bătrînelul. Eu am fost conclasan cu Aurel Modru şi am rămas amici pînă la sfîrşitul vieţii sale. Îi rămîn amic şi după asta, pînă la sfîrşitul vieţii mele. Acum, precum cunoaşteţi, sînt stabilit în Cluj. Cum cunoaşteţi de asemeni, am înmînat domnului doctor Constantin Ionescu această copie, bine întocmită şi bine pachetată. Aflu, după patru zile, că doamnele n-au luat cunoştinţă de conţinutul copiei. Primesc de la domnişoara Cireaşa o scrisoare indignată, pretinzînd că trebuie numaidecît să cunoască cele scrise de tătuţul său. Cum domnul doctor refuză, pentru motive ale sale, să-i comunice domnişoarei copia, domnişoara îmi pretinde mie originalul.

Nu să i-l las, căci asta nu se poate; ci să i-l comunic şi, după asta, să-l iau iarăşi cu mine la Cluj. La cetirea acestei scrisori, am luat numaidecît testamentul original pe care îl aveam în casetă şi m-am dus de l-am depus în «safeul» meu de la Banca Ardeleană. M-am suit apoi în tren şi am venit la Bucureşti. Am impresia, stimate domnule avocat, – aş putea spune că am siguranţa, dar mă mărginesc a spune impresia – am impresia că cineva a căutat în geamandanul meu. Fie că faptul s-a petrecut în tren, fie că s-a petrecut în hotel, – aceasta e impresia mea. Dumneavoastră aveţi să mă întrebaţi: cu ce scop cineva a căutat în geamandanul meu? Iar eu am să vă răspund că nu ştiu cu ce scop. Poate cu scopul de a găsi testamentul original; însă nu sînt deloc sigur de asta. De şi o copie nu e acelaşi lucru cu originalul, vă rog să binevoiţi a depune şi domnia voastră acest plic într-un loc sigur. Îl luaţi şi-l cetiţi cînd vă e de lipsă; după asta îl puneţi iar la loc sigur.

În tăcerea de o clipă, am insinuat o întrebare:

— Pe cine bănuiţi?

— Fiţi sigur, mi-a răspuns bătrînul Claudiu Roman, că nu bănuiesc pe domnişoara Cireaşa. De altminteri nu am

dreptul să bănuiesc pe nimeni. Dacă eliminăm pe domnişoara Cireaşa, rămîne a doua participantă a scrisorii: doamna Floarea, cealaltă fiică a clientului meu şi onorabila soţie a doctorului. Căci în scrisoare mi se spunea că şi doamna Floarea e indignată şi pofteşte să cunoască originalul, deoarece nu poate ceti copia. Însă doamna Floarea de mult nu mai poate fi indignată. De cînd sănătatea şi voinţa i s-au ofilit, domnia sa nu mai are indignări; s-a resemnat să rabde. Excelenţa sa clientul meu a socotit că face fericirea copilei sale cînd a consimţit s-o dea soţie unui bărbat de viitor cum se arăta domnul doctor Constantin Ionescu. De asemeni i-a acordat domnului doctor şi protecţia sa, de care domnul doctor avea atunci nevoie. În curînd domnul doctor a făcut cariera pe care o cunoaştem, însă clientul meu a avut prilej să afle că fiica sa nu e fericită. Fiecare dintre noi trebuie, să recunoască, stăruinţa şi dibăcia domnului doctor; le recunoştea şi excelenţa sa; însă doamna Floarea îşi pierduse vioiciunea şi mergea în scădere. Pentru oamenii de aici se găsesc căi simple spre a soluţiona o asemenea situaţie; dar excelenţa sa generalul avea asupra căsniciei părerile de la noi, adică prejudecăţi, cum se spune aici, şi era mai puţin impresionat de rînduielile civile, care sînt schimbătoare, decît de rînduielile religioase, care sînt eterne. Ceea ce a legat Dumnezeu oamenii să nu deslege. Aşa încît doamna Floarea a continuat să rămînă tristă. Nu pot pretinde că domnul doctor ar fi silit-o să ceară testamentul original; dacă domnul doctor ar fi putut influenţa voinţa doamnei, n-ar fi putut influenţa pe a domnişoarei Cireaşa. Afară de cazul că domnişoara ar fi înţeleasă cu domnul doctor, ceea ce mi se pare puţin probabil. Dacă domniei voastre vă face plăcere, pot preciza că ipoteza ultimă mi se pare cu desăvîrşire absurdă. Mai rămîne deci a treia persoană care ar putea avea un interes şi acea persoană ar fi însuşi domnul doctor. Domnul doctor e un om puternic, cu multe mijloace, şi mie mi-e frică de domnia sa. N-aş putea afirma că îl stimez, însă mi-e frică de domnia sa. Deci nu-l pot

bănui.

— Dar, domnule notar public, am intervenit eu: poate vă înşelaţi; poate n-a căutat nimeni în geamandanul dumneavoastră.

— Recunosc că şi asta e posibil... a rostit cu linişte, cu voce moale, vizitatorul meu.

— Aţi recunoscut totuşi că cineva ar fi cercetat?

— Am recunoscut, stimate domnule avocat, dar sînt gata să declar că poate m-am înşelat.

— Atunci cum?

Bătrînul Claudiu Roman nu mi-a răspuns; a suspinat cu umilinţă. Apoi deodată şi-a reluat atitudinea piezişă, privindu-mă pe deasupra lentilelor.

— Promiteţi-mi, vă rog, că nu veţi lăsa pe birou, la vedere, această copie. Nu bănuim pe nimeni; dispariţia ei n-ar avea o însemnătate capitală; totuşi mi-aş permite să vă atrag atenţia că actul v-a fost încredinţat cu martori şi că v-aţi afla într-o poziţie nu prea bună dacă el ar dispărea sau ar suferi lipsuri. Aţi fi oarecum la discreţia domnului doctor şi nu se cuvine să vă subordonaţi unui om care are asemenea dibăcii şi asemenea mijloace. Am uitat să vă mai spun că, în ultimul timp, la cererea excelenţei sale, am cercetat toate afacerile domnului doctor. Am procedat discret şi cu o metodă a mea, ceea ce mi-a îngăduit să fac clientului meu un expozeu complect. Din acea clipă, domnul doctor n-a mai avut nici un fel de posibilitate să se apropie de clientul meu. Într-adevăr, cum afirmă şi domnul doctor, clientul meu era un om ciudat.

Musafirul meu păru că a isprăvit; îşi retrase oarecum ochii îndărătul lentilelor. Apoi mă privi iarăşi pe deasupra, cu un zîmbet subţire.

— Stimate domnule avocat, îmi zise el, aş dori să cunosc dacă îmi mai permiteţi-o întrebare.

— Mă rog.

— V-aş întreba – fără a vă obliga să-mi răspundeţi – ce părere aveţi despre domnişoara Cireaşa.

— Domnule notar, întrebarea dumneavoastră mă

surprinde. Nu înţeleg ce sens are. Vă pot răspunde că am despre domnişoara Demetrian o părere bună.

— Sunt mulţămit de răspuns, a declarat cu blîndeţă bătrînul. Sensul întrebării mele nu e greu de explicat. Am ţinut să mi se confirme că aţi sta la îndoială să luaţi, în chestiunea aceasta, o atitudine care i-ar provoca domnişoarei noastre nemulţămire. Cuvîntul nu e tocmai bun; am vrut să spun: o atitudine care i-ar provoca mîhnire.

Atunci am simţit că acea privire era extrem de atentă şi stăruitoare.

— Întreb ca bun prietin al tatălui dumnitale.

— N-aş putea să-i provoc mîhnire... am răspuns eu.

Nu puteam să exercit o deplină stăpînire asupra mijloacelor mele de apărare. De aceea cred că mi s-a ridicat o flacără în priviri. Am simţit-o o clipă. Bătrînul continua să mă fixeze.

— Vă rog să însemnaţi cîteva note în carnetul dumneavoastră, vorbi el cu hotărîre blîndă. Notaţi aşa că mîini, duminică, după ce veţi primi o înştiinţare telefonică, veţi merge într-un loc unde sînteţi aşteptat.

— De cine?

— Nu vă spun; veţi vedea dumneavoastră singur, de şi sînt încredinţat că înţelegeţi de pe acum. Veţi merge într-un loc unde sînteţi aşteptat. Nu uitaţi să scoateţi din casetă şi să luaţi cu dumneavoastră copia testamentului. Luaţi de la staţia apropiată un taxi. Vă opriţi în strada Albaneză nr. 35, unde se găseşte un mic restaurant ardelenesc, ţinut de oameni foarte cumsecade, un bătrîn şi muierea sa, prietini ai mei. Eu, cînd vin în Bucureşti, nu mînînc decît acolo. Intraţi şi vă duceţi direct la casă. Spuneţi atît: domnul notar public Claudiu Roman a lăsat pentru mine, aici, un ordin. Vi se va răspunde: Da. Îndată veţi fi călăuzit într-o curte interioară. De acolo ieşiţi în altă stradă. Faceţi douăzeci de paşi către o bisericuţă înconjurată de ziduri. Alături de biserică o mică proprietate cu grilaj de fier. Doamna Micu, soţia prietinului meu, vă deschide o portiţă. Intraţi pe aleea de lilieci şi ajungeţi unde trebuie. Eu, stimate domnule

avocat, trebuie să plec în astă sară la Cluj. Bănuiesc că voi fi urmărit. Sunt sigur după asta că, îndată ce ajung la Cluj, voi avea prilejul să mă întîlnesc cu domnul doctor, care a dorit prea mult să mă găsească în Bucureşti şi nu m-a putut afla. Pofteşte să stea de vorbă cu mine, dar, cum v-am spus, eu mă tem de domnia sa. Deoarece totuşi trebuie să ne întîlnim, prefer să ne întîlnim la Cluj, pe terenul meu. Astfel, domnul doctor nu va fi mîni în Bucureşti. Totuşi domnia voastră faceţi aşa cum v-am rugat eu şi luaţi toate măsurile pe care vi le-am recomandat.

N-aş putea spune că această convorbire între mine şi notarul public Claudiu Roman mi-a adus vreo desluşire ori mi-a produs bună impresie. Atitudinea îndoielnică şi vorbele ocolite ale acestui sol au avut darul numai să mă scoată din ceaţa unui început de vis şi să mă restabilească în realităţile vieţii. Al cui sol să fie oare – mă întrebam eu, după ce am rămas iarăşi singur – al cui sol să fie oare acest personagiu întortochiat?

Dacă sufletul lui mărturiseşte drept despre legătura cu tatăl meu, care a fost însăşi conştiinţa demnităţii umane, atunci aş putea deduce că omuleţul e sol al excelenţei sale mortul. Însă viaţa din Bucureşti mi se dovedise, într-atîţia ani, a fi cu totul alta decît la Făgăraş. Iluziile şi naivităţile mele făcuseră loc dezamăgirii. Cugetam prin urmare, în mod firesc, că, în ecuaţia ce mi se prezenta, termenul necunoscut putea fi însuşi doctorul meu Constantin Ionescu, deoarece numai asupra lui se îndreptaseră săgeţile bătrînului notar. Prin ce fel de perversiune, deci, voia să mă aducă acest agent al şicanei să servesc chiar interesele personagiului – pe care el mi-l prezenta puternic şi primejdios? Nu mi se părea greu de stabilit că interesul elementar era pentru mine să nu fiu adversar al doctorului. Despre asta mă avizase în chip special notarul clujan.

Atunci ce caută aici domnişoara Cireaşa? Se pare că pe această tînără persoană trebuie s-o văd a doua zi duminică? Precauţiunile ce mi se recomandaseră mă

transpuneau într-un roman senzaţional. Voia oare domnişoara să lege lecturile sale preferate cu viaţa, alcătuind un decor complicat pentru o piesă naivă? Sau mă aflam în preajma unei drame adevărate, în care victima palidă era doamna Floarea? Atunci rolul principal era al acestei tinere zîmbitoare alături de doctor, omul a toate biruitor?

Dar atunci care era rolul meu? În loc s-o conving eu pe domnişoara Cireaşa, urma să mă convingă domnia sa, pe mine? Şi trebuia la urmă să fie convins iubitul meu cumnat, magistratul Popescu Inod? În definitiv, de ce nu? Calea doctorului era bine aleasă; poate ştia mai multe decît mine doctorul despre lipsa de mlădiere a acestui cumnat. În ziua de azi toate sînt cu putinţă. Cireşele pot fi acide, sîmbetele înşelătoare, generalii bătrîni mai mult poeţi şi fetele lor cu mai multă strategie decît suflet.

Ziua aceea de sîmbătă a fost pentru mine o zi lipsită cu totul de noimă. Consultaţiile mele au putut părea deşănţate unora dintre clienţii care au urmat înainte de ora amiezii. Iar după amiază, tinerii mei secretari au aflat cu mirare că ţăcănitul maşinii, şi glasurile, şi paşii lor în camera de alături mă supără; de şi asemenea activitate ar fi trebuit, după părerea lor, să aibă din partea mea o cu totul altă primire.

După ce am ieşit de la restaurant, am încercat să-mi aduc aminte ce am mîncat. Abia după ce am intrat în Cişmigiu şi am ocolit pe sub platani malul lacului, am bănuit că unul din felurile de mîncare ce am ingurgitat trebuie să fi fost o tocană de gîscă. Îmi apăruseră lebedele sub pletele sălciilor plîngătoare. M-am mirat îndată că mă aflu în Cişmigiu, unde nu intrasem de ani de zile. Eram prin urmare într-o dispoziţie poetică şi sentimentală ce mă umilea. Eu făceam tot ce trebuie ca s-o înlătur şi ea îmi stăpînea cu viclenie subconştientul.

Cînd paserile acelea au ieşit cu graţie de subt arcul sălciilor şi au slobozit cîteva ţipete aspre, confuzia mea a fost deplină. Între vis şi realitate am statornicit faptul că

neglijasem complect să pun la adăpost manuscriptul ce mi se încredinţase. Eram sigur acum că, întorcîndu-mă acasă, nu-l voi mai găsi. Am ieşit din grădină, am grăbit paşii spre locuinţa mea, am urcat pripit treptele, am lăsat uşile să cadă una după alta în urma mea cu zgomot şi am rămas cu ochii aţintiţi asupra biroului.

Testamentul lipsea. Inima începu să-mi bată şi mi s-a făcut negru înaintea ochilor, cum se spune la noi în Făgăraş. Unde-i manuscriptul? Poate, prin imposibil, să se fi transportat în casa de fier?

Am deschis casa de fier, socotind că execut un act de demenţă. Căci eu nu atinsesem plicul de pe birou.

Plicul se afla în casa de fier. În clipa cînd l-am zărit, mi-am amintit precis şi de gestul pe care îl făcusem ca să-l pun la adăpost. Uitasem totul cu desăvîrşire.

Am scos testamentul şi l-am aruncat iarăşi pe birou, hotărît întrucîtva să-l desfac şi să-l cetesc. L-am privit un timp c-o şovăială inexplicabilă. Casa de fier era încă deschisă. L-am pus la loc şi am închis. Totuşi, ar fi trebuit să-l cetesc, am reflectat eu.

— Îl voi ceti mîni, mi-am zis eu, între bucurie şi nelinişte.

Lumina zilei s-a tulburat iar. Am ieşit să caut ceva; nu ştiam ce caut şi nici n-am găsit. M-am întors iarăşi acasă tîrziu şi am avut în cursul nopţii nesomn şi puţină febră.

Nu era greu să înţeleg că această domnişoară caută intrare în mine. De şi credeam că fac tot ce trebuie ca să-mi apăr libertatea, mă bucuram că sînt covîrşit de preocuparea de a o revedea. Şi totuşi eram sigur că nu e nimic din «acea subtilă flacără», cum îi spusesem eu în versurile mele, care încă nu mă pătrunsese cu adevărat şi pe care nici n-o mai nădăjduiam. Nu era nimic din acel «lung prilej pentru durere». Era poate mai degrabă o presiune a anotimpului.

Am adormit tîrziu, dorind să visez ceva agreabil, şi n-am avut nici un fel de vis. Am intrat într-un necunoscut opac. M-a trezit dintrodată soneria telefonului.

Era foarte de dimineaţă. Printr-un colţ de perdea, se strecura un mănunchi de raze, ca o înflorire de aur. M-am

grăbit să mă bucur. Mi-am zis: «Avem vreme frumoasă». Îndată după aceea, mi-am dat o replică: De ce «avem»? De ce asociez şi pe altcineva la plăcerea acestei lumini matinale? Probabil de asemeni că flori nouă au apărut în grădini, însă mai mult pentru alţii decît pentru mine.

— Allo!

Am cunoscut vocea vicleană.

— Eu sînt! am răspuns. Am auzit iarăşi în receptor, imediat, înainte de a-mi dezvolta salutarea convenţională:

— Ascultă!

Glasul a luat o mlădiere dulce şi muzicală:

— Drumuri! E timpul drumurilor...

Aparatul s-a închis. Am mai aşteptat, crezînd că poate mă înşel. Însă nu mă înşelam. Cuvintele acestea m-au înjunghiat brusc. M-am socotit pierdut. Taina era descoperită mă aflam la discreţia adversarilor mei.

— E timpul drumurilor... am murmurat eu. De unde şi cum? Trebuie să aflu numaidecît.

Singurul interes al clipei e că trebuie să aflu numaidecît şi cu orice preţ. Nu mai poate fi vorba acum de testament şi de lecturi; întăi e necesar să ies dintr-o capcană; deci voi lăsa testamentul unde se află, adică închis într-o casetă solidă de oţel, «marcă bună», cum observase c-un zîmbet pieziş şi notarul, adică mai bine zis spionul, sau agentul de legătură de la Cluj.

M-am grăbit să fac un duş rece, ca să mă liniştesc. Bineînţeles m-am liniştit prea puţin. M-am îmbrăcat în pripă. M-am descoperit într-un tîrziu că mă aflu în faţa oglinzii, observîndu-mă cu deosebit interes. Eram puţin cam palid, dar n-aveam motiv să fiu nemulţămit de această expresie interesantă de oboseală a figurii mele.

Cînd am fost gata de plecare, am făcut cele mai normale şi mai precise gesturi ca să extrag din casetă, aşa cum îmi recomandase agentul «nostru», manuscriptul excelenţei sale răposatul general. L-am pus într-o servietă, am luat servieta la subsuoară şi, după ce am comunicat servitorului meu mirat că nu ştiu cît voi lipsi nici cînd mă voi întoarce,

nici dacă mă voi întoarce, – am coborît.

— *E timpul drumurilor,* am şoptit eu tainic, cu înmlădierea pe care o ascultasem în receptor; cine ştie ce catastrofă mi se poate întîmpla astăzi!

Am zîmbit imediat la asemenea presupunere; dar am avut grijă să observ, c-un aer cu desăvîrşire degajat, dacă nu se află postat în preajma locuinţii mele un tip suspect, care fumează căscînd gura spre acoperişurile caselor. Asemenea tip nu se afla; strada era goală. Însă la cea dintăi răspîntie, un om subţire şi nalt, cu gambetă şi lavalieră, părînd puţintel cu chef, m-a întîmpinat zîmbind ironic şi m-a lăsat să trec, după asta şi-a potrivit pasul după al meu.

La prima staţie de automobile am avut bucuria să constat că aşteaptă un singur vehicul. Deci voi face aşa ca omul cu gambetă şi lavalieră să n-aibă cînd se căţăra pe bara de la spatele caroseriei. Ţinînd samă că agitaţia dimineţii începuse, absurditatea socotelilor mele era evidentă; totuşi am făcut întocmai ca în cartea cu detectivi pe care o ţinea poate în mînă, în acea clipă, domnişoara Cireaşa, cetind-o cu deosebit interes.

M-am uitat pe geamul din spate, să văd dacă omul meu rămîne în urmă. Omul meu se urca şi el într-un automobil care-i sosise la timp. Acest automobil a virat şi a apucat înspre Cotroceni; pe cînd eu mă grăbeam într-o direcţie contrară.

Am respirat. Însă am rămas pîndind, să văd dacă inamicul nu revine.

În strada Albaneză, la numărul 35, am oprit; am plătit; am aşteptat ca maşina să dispară la colţul străzii; m-am încredinţat că la nici o fereastră din preajmă n-a apărut un cap; că puţinii oameni care trec par cetăţeni paşnici; şi am cercetat firma: un pătrat de tablă verde deasupra unei uşi scunde: *Birt Ardelean, Dionisie Micu.* Glastre cu muşcate la ferestre. Cînd deschid uşa, sună un clopoţel deasupra. Cîteva mese acoperite cu feţe albe de pînză. Dulapuri brune bine lustruite. De lîngă contuarul din fund apare stăpîna locului, care trebuie să mă călăuzească. E o femeie cu

forme cam îmbielşugate, curat îmbrăcată în strai cernit ca pentru biserică, cu capul pieptănat strîns, acoperit de o horbotă neagră. E căruntă; zîmbeşte cu dinţi foarte albi; zîmbeşte plăcut: a fost frumoasă femeie.

Îmi aduc aminte ce cuvinte trebuie să rostesc.

— Domnul notar public Claudiu Roman din Cluj a lăsat pentru mine, aici, un ordin.

— Într-adevăr, îmi confirmă doamna căruntă. Numele meu e Agripina Micu. Soţul meu profesorul Dionisie Micu e dus la piaţă.

— Profesor?

— Da, mă rog. Soţul meu a fost profesor. Acuma e proprietar de birt. Întîmplarea noastră e destul de interesantă şi poate veţi afla-o şi domnia voastră cîndva. Îmi daţi voie să încui uşa de la intrare. Dionisie îşi are cheia lui. Acum vă sînt la dispoziţie. Binevoiţi a mă urma.

— Doamnă, am zis eu încurcat, vă rog să mă iertaţi că nu m-am prezentat.

— Ştiu cine sînteţi, mi-a răspuns ea. Sunt bucuroasă că vă cunosc.

— Doamnă, am insistat eu, vă sînt recunoscător pentru asemenea cuvinte. Deoarece ştiţi cine sînt, fără îndoială ştiţi cine mă aşteaptă.

— În privinţa asta, nu sînt ţinută să vă dau nici o lămurire, domnule avocat. În cîteva minute veţi afla singur.

Pe cînd întrebam şi mi se răspundea, cu o intonaţie şi o ţinută pe care le apreciam în cel mai favorabil chip, de şi continuam a rămînea bănuitor, – treceam printr-o săliţă de o extremă curăţenie, cu pereţii ornaţi cu horbote şi cadre cu fotografii vechi, şi ieşeam într-un pridvor, unde ne întîmpină o mîţă neagră foarte blîndă. A stat s-o mîngîi. Doamna Agripina a întors spre mine o privire bună, plină de aprobări. Apoi m-a călăuzit la o portiţă pe care a descuiat-o. M-a lăsat să trec, a venit după mine; a încuiat portiţa.

Mîţa neagră a mieunat în urma noastră.

Doamna Agripina a întors capul spre portiţă şi a dat asigurări animalului:

— Mă întorc numaidecît, Miţo.

Miţa a înţeles şi a tăcut. Eu priveam cu mare surprindere colţul de Bucureşti în care mă aflam. Nu-l văzusem niciodată, nici nu-i bănuiam existenţa.

Am avut o clipă impresia că nici nu mă aflam în capitală. Printr-un joc obişnuit mie al imaginaţiei, am admis că e cu putinţă să fi trecut într-un peisagiu străin, depărtat şi tainic. S-a deschis şi s-a închis o portiţă; Bucureştii a rămas la o sută sau la o mie de kilometri. Mă aflu într-o înfundătură de grădini, lîngă o bisericuţă. Copaci bătrîni se ridică după un zid. Doamna Agripina s-a oprit lîngă o poartă grea de fier. Are şi aici cheie. Fără să mai rostească un cuvînt, a deschis şi m-a lăsat să intru; a închis şi n-am mai văzut-o. Am regretat dintrodată ochii ei simpatici şi foşnetul straiului ei.

Am stat singur un răstimp privind în jur; în stînga era umbră de arbori deşi; în dreapta grădină deschisă, cu flori nouă, pînă la terasa unei case acoperită cu ţiglă roşie. Păreţi albi, persiene verzi. Trei scaune de mlajă, în jurul unei măsuţe, pe terasă. Singurătate desăvîrşită; nu se vede om, nu s-aude glas. Poate-i casa cu personagii adormite de vrajă. O casă de departe, din basmele prunciei.

De la bisericuţa de aproape sună clopotul, melodios, sub cerul de azur curat al dimineţii. Într-un tei vechi din preajma mea un grangur a fluierat sonor de cîteva ori. Atunci vraja s-a isprăvit; uşa casei s-a deschis. Pe terasă, a ieşit înaintea mea domnişoara Cireaşa. Avea o rochie albă creaţă şi o panglică trandafirie. Era pieptănată strîns, «ca la noi», cu cosiţele în cunună. M-a privit fără maliţie şi m-a lăsat să mă apropii pînă la doi paşi de ea. Sprijinindu-se cu dreapta de speteaza unui scaun, cu stînga mi-a făcut semn să mă opresc. Ca să fie toate altfel decît în toate celelalte zile ale vieţii, a început a spune, cu glasul ei, cuvinte care erau ale mele. Acuma pricepeam deplin anunţul misterios de la telefon. Domnişoara aceasta şireată recita poema mea închinată Făgăraşului. De unde o luase? Căci erau versuri vechi. De cînd le scrisesem, începusem a îmbătrîni. Auzindu-le din gura aceea aşa de frumos conturată şi aşa

de bine zugrăvită cu creion roşu, mă simţeam fericit şi nefericit în acelaşi timp, deoarece nu ştiam ce mă aşteaptă.

Avusesem ideea că aceste versuri de tinereţă erau mai puţin bune; îmi reveneau acuma cu un nou prestigiu. Nici într-un chip n-aş fi bănuit că primul pas al căderii mele va fi pricinuit de propria-mi vanitate şi de propriile-mi divagaţii.

Ascultam plin de luare-aminte, fără să îndrăznesc a privi pe partenera mea:

ÎNCHINARE
C-UN PAHAR DE VIN,
FĂGĂRAŞULUI

Drumuri... E timpul drumurilor!
În şesuri, atîrnă perdeaua fumurilor.
Pe ţancuri flutură veac de cremene,
Pîrăul şi cerul curg gemene.

De la Zamolxe şi Burebista-rege
Văzut-ai fulgerul alb al romanilor
Ca şi spulberul negru al hunilor;
Ci ai rămas sub vechea lege,
Făgăraş, cuib al zăganilor
Şi al străbunilor!

Înălţimi ale Domnului milelor,
Regiuni ale norilor,
Sălaş al păstorilor;
Horă a feciorilor şi copilelor —
Tristeţă şi împăcare a veteranilor,
Aici stă tezaurul anilor.

Sub şuvoi şi vifor stă vechea Domnie
În armură, călare, de mister apărată,
Datina părinţilor, solie
Către generaţia cea mai depărtată
Ce va să vie.

Mi-a nălucit aici, la marginea poienii,
Surîsul bunicuţei din milenii...

— Domnule avocat, a urmat domnişoara Cireaşa după ce a terminat recitativul, ia, te rog, loc pe acest scaun, uită-te la mine şi mărturiseşte că nu ştii cum, de unde şi de cînd cunosc eu aceste versuri.

Am privit-o ca prin ceaţă. Eram ameţit. Am bolborosit:

— Nu ştiu nimic.

— Sunt bucuroasă să-ţi explic, a reluat domnişoara Cireaşa, c-o veselie întrucîtva silită. După ce îţi voi explica, ai să te convingi că trebuie să scurtezi puţin din mîndria pe care ştiu că ai avut-o ieri, cînd ai aflat că nu lipsesc niciodată de la şezătorile literare la care dumneata participi. Domnul meu, află că n-am fost uimită, nici n-a căzut la picioarele mele trăsnetul, cînd te-am ascultat întăia oară. Ci venisem la acea şezătoare numai din curiozitate, după ce cunoscusem de la tatăl meu generalul versurile Făgăraşului, cum le intitulase el. Nu numai că n-am fost cuprinsă pentru dumneata de sentimente nobile, dar m-am aflat chiar puţintel dezamăgită de versurile celelalte pe care te-am auzit că le rosteai cu oarecare emfază la şezătorile cu pricină. Şi am dat dreptate tatălui meu cînd mi-a spus că acestea pe care ţi le-am reprodus sînt poate singurele dumnitale versuri sincere. Nu te superi că-ţi spun asta, nu-i aşa? Tatălui meu îi plăcea *Închinarea* în chip deosebit şi te stima fără să te cunoască. De la el le ştiu eu şi le-am învăţat pe dinafară, atît în memoria lui, cît şi ca să dau o tinctură de romantism întîlnirii noastre. Ţi le-am spus şi pentru ca să-ţi fiu dragă; mai bine zis, ca să nu te am duşman.

Nu ştiam ce să răspund. I-am cerut cu un gest stîngaci mîna. Mi-a dat-o şi i-am sărutat vîrfurile degetelor. Unghiile lăcuite roş aveau întrucîtva aparenţă de ghiare. Parcă suferisem o destul de adîncă zgîrietură a lor; cu toate aceste ieşeam dintre nesiguranţe într-o stare cu mult mai

bună decît aceea în care mă aflasem c-o jumătate de oră înainte. Dimineaţa lustruită şi decorul înflorit şi tihnit dădeau anume farmec cochetăriei domnişoarei Cireaşa şi mai ales îmi luminau mai bine sufletul ei copilăresc şi sincer. Nu era nevoie să mă mai înşel asupra sentimentelor mele adevărate. Şi nădăjduiam că declaraţiile ei nu răspundeau adevărului decît într-o relativă măsură.

— Am adus testamentul, am zis eu punînd servieta de piele pe măsuţă.

— A, da; aşa este... a zîmbit şi a oftat domnişoara Demetrian.

S-a răsucit graţios spre uşa rămasă deschisă, chemînd c-o mlădiere cîntată de voce:

— Flo-re-ta!

N-a răspuns nimeni. Domnişoara Demetrian a chemat a doua oară, apoi a pîndit cu coada ochiului înfăţişarea mea de dezamăgire.

— Trebuia să fie aici şi sora mea, nu-i aşa? mi-a comunicat ea, cu jumătate de glas. Astăzi e una din zilele noastre de libertate. Flo-re-ta! Casa asta mi-a lăsat-o tatăl meu numai mie; era ascunzişul nostru din Bucureşti, al meu şi al lui. Şi al surorei mele, în zilele ei negre.

S-a deschis un canat de fereastră. Glasul surorii celei mari a întrebat pripit şi alterat:

— S-a întîmplat ceva? Mă chiamă doctorul?

— Nu s-a întîmplat nimic rău, a răspuns domnişoara Cireaşa.

— Atunci de ce-mi zici «Floreta»?

— Nu ştiu de ce; poate pentru ca să necăjesc pe domnul avocat Modru, care a sosit. A venit ca să ne comunice testamentul.

— A! a făcut glasul; parcă cea care vorbise fusese brusc trasă de cineva îndărăt.

Soţia doctorului n-a întîrziat să se arate, într-o haină lungă şi largă de coloarea stînjeneilor înfloriţi în preajma noastră. O umbră asemănătoare petalelor triste ale acestor flori îi îngreuia încă pleoapele. Doamna Floarea, cum o

numeam eu în sine-mi, îndepărtînd voit numele ce-i dăduse doctorul, părea încă apăsată de o migrenă. Îşi ducea des mînile la tîmple. În acelaşi timp îşi pipăia febril pieptănătura, care era foarte îngrijită.

— Crezi că nu ne tulbură nimeni? întrebă ea, venind la soră-sa. Îşi întoarse spre mine ochii şi păru surprinsă. Îmi întinse o mînă moale, ca să i-o sărut, şi se lăsă în scaun.

— Ar trebui să aducem cafeaua... zise îndată după aceea, ca şi cum cafeaua ar fi fost obiectul principal al intîlnirii noastre.

Sora mezină avu un zîmbet maliţios.

— Am fi putut prefera ceea ce ne-a adus domnul avocat Modru...

— O, iartă-mă, domnule avocat, suspină cu vădită suferinţă doamna Floarea. Cireaşa ne privi pe amîndoi, dintrodată gravă, apoi îşi puse degetul arătător al mînii drepte la tîmplă. Cu mînuţa stînga mîngîie tîmpla surorii ei.

— Poate e mai bine să isprăvim întăi cu datoria asta a dimineţii, vorbi ea grăbit. Cum bat din palme, toate se prezintă pe această masă ca prin farmec.

A bătut din palme. A răspuns din platan grangurul. După aceea o slujnicuţă a adus şi a depus între noi cele de trebuinţă. După ce s-a retras slujnicuţa, domnişoara Cireaşa m-a invitat, c-un gest, să consum, după plăcerea mea, pe lîngă lichidele fierbinţi, tot ce se mai găsea dulce petablaua deargint.

— Dar dumneavoastră?

— Eu, mi-a răspuns domnişoara Cireaşa, nu mînînc dimineaţa, ca să-mi păstrez silueta.

— Dar doamna?

— Ah! a suspinat doamna Floarea, eu sînt bolnavă şi mă tem să nu vie cineva din partea doctorului, să mă cheme.

Cireaşa o mîngîie iarăşi pe tîmplă.

— Fii liniştită, soră Floare, soţul tău e la Cluj.

— Ah!

— Are acolo treburi încurcate şi discuţii lungi cu domnul notar Claudiu Roman.

— Ah! suspină iarăşi doamna Floarea; cît am să duc eu viaţa asta?

Îndată după aceste cuvinte închise ochii. Apoi, după ce-i deschise, îmi zîmbi. Ciuguli dintr-o felie de cozonac de cîteva ori, aşteptînd să isprăvesc eu de absorbit cafeaua. Am trecut zece minute penibile, mîncînd singur. Domnişoara Cireaşa mă privea din cînd în cînd, furişat. Într-adevăr, o aprobam eu, cine a văzut pe un poet într-o situaţie mai ridicolă, chiar în sfertul de ceas cînd naşte amorul său dintăi. Situaţia nu se schimbă nici pentru avocat, cînd rectifică pe poet în sensul că, dacă nu e amorul dintăi, desigur e amorul cel adevărat.

Însfîrşit, am deschis servieta şi am scos manuscriptul. M-am simţit mai sigur de mine însumi.

În acel unghi depărtat de lume, de viaţa de toate zilele şi de noi înşine, aş putea zice, – am cetit cele ce urmează:

ACESTA ESTE TESTAMENTUL MEU, SCRIS DE MINE
Generalul de Divizie *Oraţiu Demetrian.*

Aici este ultima mea voinţă, pe care o afirm, cunoscînd că, din voinţa lui Dumnezeu, zilele omului sînt nesigure. Aş fi dorit să trăiesc pînă ce aş fi văzut bine stabilite şi fericite pe fiicele mele Floarea şi Cireaşa, dar am presentimentul că nu voi putea ajunge să-mi cunosc îndeplinită această speranţă. Evul modern dă mai puţini sorţi de durată existenţei omului. Unii dintre noi sîntem nevoiţi să ne folosim de ultimele invenţii care tind să suprime distanţele şi să anuleze timpul, şi cădem lesne victime ale acestei înşelări. E foarte posibil, după aprecierile mele, să pier brusc de avion sau automobil. Deci am pus aici ultima mea voinţă; sau, mai curînd, am pus aici inima mea.

Iubitele mele copile! Ştiţi cît de mult îmi sînteţi dragi. Mama voastră s-aprăpădit prea curînd; eu am încercat să acopăr pentru voi lipsa ei şi amgăsit în voi mîngîiere la singurătatea mea. Să ştiţi că, în cea din urmă clipă, în ochii mei va îngheţa imaginea voastră. Ca să nu fiţi mirate de

concluziile testamentului meu, vă scriu aceste explicaţii. Poate nu le veţi găsi necesare; eu am socotit de datoria mea să vi le dau.

Prima izbitură mare morală a fost pentru mine pierderea soţiei mele pe care am iubit-o din tinereţă. Eugenia Stîngaciu a fost vară a mea; la iubirea noastră s-au adaos prietinia şi stima. Cînd a părăsit această viaţă, credeam că trebuie s-o urmez. Am persistat a trăi pentru că vă aveam pe voi; mi-am alcătuit din voi şi din amintirile moartei un liman final.

A doua zguduire mare mi-a adus-o războiul. Mi s-a rupt avîntul; mi s-au anulat nădejdile. Eram colonel de infanterie cînd am avut bucuria să ascult trîmbiţile şi clopotele mobilizării întregului popor pentru sforţarea cea din urmă. Eram partizan al avîntului sufletesc, pe care îl puneam mai presus decît orice forţă materială. Credinţa mea găsea o justificare în succesele rapide pe care trupele noastre le-au avut în primul moment cînd au păşit peste aşa-zisa frontieră. Destinele noastre, după nedreptatea de veacuri, păreau că sînt ocrotite de o voinţă divină.

Iată însă că, la puţine zile după 15 august 1916, am luat cunoştinţă de realităţi. Lipseau avîntului nostru elementele materiale şi tehnice. Cunoscusem în parte scăderile pregătirii noastre; acum se dezvăluiau, la fiecare dezvoltare a operaţiunilor militare, toate problemele nesoluţionate legate de zestrea uşoară a luptătorului şi de forţa colectivă a armamentului mare. Aveam o raniţă mai grea decît a inamicului, cu efecte mai puţine; o încălţăminte mai puţin comodă; un transport mai puţin repede; mitraliere şi felurite scule, cum le spuneau soldaţii noştri, într-o proporţie eu totul redusă. Tot ce se leagă de muniţii, avioane, baloane, telefon, aprovizionări alimentare se afla într-o stare de relativitate de care am suferit simţitor îndată ce reacţiunea inamicului a sporit. În interiorul ţării era destul de liber jocul forţelor aeriene ale adversarilor noştri.

Am văzut ce s-a petrecut la Turtucaia. A fost o tragedie al cărei poet încă nu s-a născut. Entuziasmul ofiţerului,

îndîrjirea soldatului au marcat în fiecare colţ de pămînt al luptelor o valoare încununată de moarte. Am asistat la retragerea din cîmpia Munteniei. Pas cu pas şi popas cu popas unităţile noastre au acţionat cu intensitate maximă şi în marginile celor din urmă posibilităţi. Copleşite de număr şi de forţă industrială, coloanele şi-au salvat totuşi cea mai mare parte de arme şi materiale pe un lung spaţiu şi subt o presiune imensă.

Mi-am notat în carnetul meu de campanie o sumă de observaţii privind ofiţeri şi trupa. Eram mişcat în chip deosebit văzînd că apar atîtea acte de iniţiativă individuală, dovedind valoarea materialului uman. Dumnezeu trebuia să dea într-o formă nouă izbîndă unui popor care însumează fără ezitare, într-o singură campanie, mai multe jertfe decît s-au produs în cursul secolelor anterioare.

Într-adevăr, n-au trecut decît opt luni de la aceste zile grele şi s-a putut vedea la Mărăşti, Mărăşeşti şi Răzoare, precum şi în alte părţi, că, la mijloace tehnice mai puţin diferenţiate, soldaţii pămîntului acestuia pot să adaoge un coeficient superior de valoare personală.

După asemenea satisfacţii şi realizări, s-a întîmplat să mă aflu, într-o zi, la o masă veselă, cu mai mulţi camarazi ai mei, majoritatea mai tineri decît mine. Cred că a fost la Iaşi. Tinerii făceau tot posibilul ca să avem cu îndestulare o băutură de coloarea sîngelui, căreia dînşii îi spuneau vin de Uricani. La un anumit moment au început a se rosti cuvîntări entuziaste, sărbătorind momentele noastre de revanşă.

Am ascultat un timp cu linişte. După aceea s-a produs în fiinţa mea acea întoarcere pe care unii camarazi ai mei o cunoşteau sub numele de «una din curiozităţile colonelului Demetrian». Dar nu era deloc o curiozitate. Era o îndîrjire faţă de aprecieri nedrepte.

— Domnilor ofiţeri, am spus eu, ridicîndu-mă şi privindu-i cu supărare, ştiu că indignarea mea n-are rost, iar privirea mea nu exprimă adevărul, căci toţi îmi sînteţi dragi; ţin însă să vă chem la realităţi. Vă rog să abandonaţi acest concurs

verbal. Adjectivele dumneavoastră sînt fără noimă. Ce însemnează asemenea laude pentru ultimele acţiuni ale armatei noastre? Sunt într-atîta fapte vrednice de uimire? Sau e firesc ca, în condiţii întrucîtva egale de utilaj modern, aceşti daco-romani să aibă superioritate. Căci asemenea neam îndărătnic se bate pe acest pămînt de mii de ani şi are în sufletul său rezerve pe care nu le bănuieşte nimeni. Dacă vreţi să lăudaţi, atunci aduceţi-vă aminte ca şi mine de zilele dezastrului. Atunci am văzut ceva ce m-a înfricoşat. O armată modernă, perfect organizată pentru cucerire, exercita asupra noastră, c-o artă aş putea zice ştiinţifică, operaţia de distrugere. Oastea care se retrăgea avea privirea în pămînt şi părea că primeşte putere de la morţii ei din veac. Energia ei spirituală ceda pentru moment materiei. A renăscut imediat, îndată ce s-au produs împrejurări prielnice. Aşa încît lăudaţi, domnilor, pe morţi şi pe cei jertfiţi – închinîndu-le o picătură din acest pahar.

Camarazii mei au executat libaţiunea rituală şi au zîmbit pe furiş unii către alţii de ieşirea mea violentă. Ei nu ştiau că, în vremea tragediei, eu primisem o iniţiere surprinzătoare de la pămînt şi de la oameni.

Am să vă vorbesc îndată de un rezervist pe care îl chema Grigore Priceputu şi pe care l-am avut ordonanţă.

Înainte de a cunoaşte mai bine pe Grigore Priceputu, s-au prezentat înţelegerii mele şi sufletului meu şi alţi cîţiva soli, soldaţi umiliţi, umbre trecătoare din mulţimea pămîntenilor.

Am auzit odată la un foc de găteje, sub pădure, o istorisire a unui soldat din escadronul I al regimentului 1 Roşiori. I-am notat numele: îl chema Motorga Ion.

Era schimbul al treilea de sentinelă, în post pe Dealul Mare, povestea el camarazilor lui, şi se revărsau zorile zilei de Anul Nou 1917.

«Cum stam aşa, iaca văd pe domnu sublocotenent venind cu sorcova pe linia sentinelelor... domnu sublocotenent ista... cum îi zice... c-apoi pe urmă a murit pe Argeş în jos...

Îmi spune domnu sublocotenent:

— Buna dimineaţă, Motorga Ion, şi la mulţi ani Anul Nou. De ce eşti supărat, Motorga Ion?

— Mă gîndeam la ale mele, domnule sublocotenent: acasă, la copii şi la nevastă.

— Lasă asta, Motorga Ion, acuma avem altele. Acuma trebuie tărie şi credinţă.

— Da, domnule sublocotenent, zic eu.

Aşa că, la asemenea vorbă, mi s-a întărit sufletul. Domnu sublocotenent ista... cum îi zice... c-apoi a murit pe Argeş în jos... trece spre bordeiul domnului maior. Iaca vine şi domnu sergent Agapie de mă schimbă din post. M-am dus la colibe, la camarazi. Unii erau mîhniţi cum fusesem eu; alţii mai proşti glumeau fără grijă; alţii îşi scoseseră de pe ei rufele şi le ceteau ca pe nişte gazete, la foc.

Spune unul una, spune altul alta. Mai înjură pe inamic. Intră la noi domnu sublocotenent... ista...

— Ascultaţi, băieţi, zice el... dar el era mai tînăr decît noi... Ascultaţi, băieţi, zice. Anu Nou s-arată cu socoteală. Mergem la treabă. Trebuie să scoatem pe nemţi din Dealul Bărăştilor.

Am stat noi şi ne-am uitat unii la alţii. Apoi ce să facem? Haida, să scoatem pe nemţi din Dealul Bărăştilor.

Întăi am mîncat şi am băut cîte-o teică de vin, ca într-o zi ca aceea; după asta am pus pe noi halaturile, am strîns cătărămile la centiron şi am aşteptat pe domnu sublocotenent.

Am tot întîrziat şi n-am pornit decît pe la ceasurile trei. Domnu sublocotenent... ista... cum îi zice... mergea înainte, cu sorcova în mîna stîngă şi cu carabina în dreapta. Au început tunuri, puşti, mitraliere: cîntec şi urare de Anul Nou. Pînă sara, am ajuns pe Dealul Drăgoteşti, la trei sute de metri de şanţurile nemţilor. Din locul nostru, îi auzeam bolborosind în limba lor... *cioro horo mahtşpaţir*. Toată noaptea au urmat focuri de puşcă. În zori, am pornit iar. Trebuia să coborîm clina Drăgoteştilor şi pe urmă să suim dealul Bărăşti, la creastă.

Domnul sublocotenent... ista... zice:

— Băieţi, acuma s-arătaţi voi ce pot călăreţii.

A făcut semn cu sorcova.

— Înainte!

Ne-am dus înainte; trompetul a sunat asaltul. Am ajuns şi m-am luptat cu unii şi cu alţii. Pe lîngă mine veneau şi ceilalţi, uitîndu-se urît. Inamicul s-a tras repede spre altă linie de tranşee.

Domnul sublocotenent vine la mine. Avea ce avea el cu mine, fiind eu cel mai bătrîn dintre toţi:

— Bine, Motorga Ion, zice; tu ai intrat cel dintăi la dînşii...

Şi m-a bătut aşa uşurel cu sorcova peste frunte.

Apoi după aceea s-a prăpădit ista... cum îi zice...»

Lîngă focul lui, Motorga a oftat şi s-a uitat în pămînt. Asta am băgat eu de samă mai tîrziu, că se uitau toţi în pămînt. Am mai observat că cei mai mulţi au acea ezitare pe care o avea şi Motorga... Par a nu-şi aduce aminte de ceva, ori nu ştiu cum să umple un gol al vorbirii. Dar nu-i asta. Cred că mai degrabă se întorc în sine. Nu atît în sufletul cît în subconştientul lor misterios, şi vorbirea lor rămîne spartă de expresii absurde. Aşa era şi Grigore Priceputu, de care am să vă vorbesc numaidecît.

În ianuarie 1917, avînd cu mine ca adjutant pe locotenentul Eugen Ştefănescu, umblam printre dealurile ondulate din nordul Moldovei, printr-un peisagiu de iarnă şi pe un frig simţitor. Zăpezile erau greu de străbătut mai ales între păduri, pe fundul văilor. Cătră amiaza zilei începuse şi viscol. Caii înhamaţi la sanie înaintau penibil; pe părul lor înflorea o spumă îngheţată. Mai aveam mult pînă la punctul terminal al inspecţiei mele. Calea mi se părea tot mai grea şi abia aşteptam un popas cu adăpost ş-un pahar de băutură fierbinte.

Am ajuns însfîrşit undeva. Am trimes caii la hodină şi la ovăs. Am cunoscut că intrăm în localul unei secţii de jandarmi. De la masă s-a ridicat un plotonier înalt, cu sprîncene tufoase şi mustaţă enormă roşie. A avut onoarea să ne salute, după rînduială, şi ne-a împins cîte un scaun. Nu ne-a întrebat de unde venim şi încotro mergem; a avut

însă inspiraţia genială să se informeze dacă nu poftim să bem ceai.

După ce a ieşit ca să caute această nobilă băutură, eu m-am uitat în juru-mi şi am observat, într-un colţ, un soldat care se silea să stea drept, lîngă lădiţa lui, de şi era evident că starea aceasta nu-i era deloc prielnică. Piciorul stîng îndeosebi îi părea beteag. Avea însă în toată făptura lui şi alte semne de suferinţă. Părea şi foarte trudit, deci ajunsese pînă în acel loc umblînd pe jos.

— Şezi, camarade, l-am îndemnat eu.

El nu cuteza să se aşeze. M-am dus la el şi i-am pus mîna pe umăr, silindu-l să ia loc pe lădiţă.

L-am întrebat:

— Eşti rănit?

— Să trăiţi, domnule colonel, mi-a răspuns el ridicîndu-se îndată, sînt soldatul Gavril Tudose, Regimentul 15, batalionul întăi, compania a treia. Am fost pînă ieri în spitalul militar; acuma mă *stramportez* la alt spital de cova... de covali... nu ştiu cum dracu-i zice...

— Cu ce te transportezi, Tudose, la acel spital de convalescenţi?

— Cu piciorul, domnule colonel; da aştept să treacă vreo sanie, să mă agăţ şi eu.

— Ai avut o rană la picior?

— Da, să trăiţi, domnule colonel.

— Numai la picior?

— Nu, domnule colonel. S-a întîmplat să am şi prin alte părţi.

— Eşti bun, camarade Gavril Tudose, să şezi şi să-mi spui şi mie cum s-a întîmplat aşa ceva? Primeşte această ţigară; aprinde-o şi spune.

— Da, domnule colonel. Să trăiţi, domnule colonel... Se chiamă că noi am luptat la Oituz. Era într-o zi a lunii lui noemvrie. Nu era frig, nu era cald; vreme bună de arătură. Pînă cătră amiază a fost linişte. La amiază, artileria «lor» începe să stropească în tranşeele noastre. Nu ştiu cum au fost simţit «ei» că noi ne pregătim a ieşi la atac. Bat ei

jumătate de ceas; bat un ceas. Bine, lasă-i să bată. Numai ce se sparge o căldare nu departe de mine; m-ajunge o schijă la braţul stîng. Nu-i nimic; pot merge şi aşa; se chiamă că dreapta-i sănătoasă. Dar nu trece mult şi se farmă iar un obuz şi-mi umple sufletul de putoare. O ţandură îmi ia o bucată de ureche. Zic: dacă mă ia aşa cu cîte o bucăţică, apoi mai am pînă desară.

— Hai, flăcăi! zic unii şi alţii.

Ieşim din tranşee. Aud pîc! în cizmă. M-a plesnit peste picior. Dar pot merge. Atunci se chiamă că nu pot rămînea de ceilalţi. Pîc! alt glonte, în genunchiul stîng. N-are a face; m-au mai zgîriat ei şi altă dată. Schimb încărcătorul şi urmez a trage. Şi mă tot duc pînă ce aud că strigă feciorii ura! Aşa, cînd stau, bag de samă că nu mi-i tocma bine. Curge sîngele şi de ici şi de colo. Au venit brancardierii şi m-au luat cu targa. Asta-i.

După ce şi-a spus istoria, i-am mai dat o ţigară. Atunci a avut îndrăzneală să zîmbească şi să-mi facă o declaraţie:

— Am şi carte.

A scociorît sub tunică, şi a scos o cartă poştală militară, destul de boţită. Mi-a întins-o cu mîndrie naivă.

Am cetit: «Viteazului nostru camarad Gavril Tudose, amintire de la 10 noemvrie 1916». Erau iscăliţi un colonel, un maior, zece ofiţeri: nume aproape indescifrabile.

— Mi-a venit veste la spital, a adaos soldatul, că domnu căpitan Capră Anastase şi domnu locotenent Irimescu Ilie, care au iscălit aici, s-ar fi prăpădit. Se poate. Ce-i viaţa omului?

După asemenea reflexie filosofică, a rămas fumînd cu plăcere. Apoi a căzut pe gînduri. Plotonierul ne-a adus ceaiul.

Găsesc în cartea mea de campanie un raport al sublocotenentului Alexandru Stegărescu din regimentul 38 infanterie.

«În una din zilele lui septemvrie 1916, ocupam cu plotonul meu o tranşee săpată în vîrful unui deal care domina ţinutul, – scrie sublocotenentul. La poale, era risipit

satul Arabagi. Dincolo de sat, altă înălţime, c-o sprînceană de pădure la creastă. Acolo era instalat inamicul. Între noi şi el, satul şi valea; o distanţă între opt sute şi o mie de metri.»

Era un început de toamnă dobrogeană, cu soare arzător. Trupa suferea de sete. Mîncarea şi băutura se aduceau noaptea. Mîncarea părea îndestulătoare, oamenii nu se plîngeau niciodată din pricina ei. Nu se plîngeau nici de apă; atîta cît li se aducea o istoveau imediat; dar ziua, din pricina arşiţei, mestecau în gură foc, cum spuneau ei.

Stăteau în adăposturi cu ochii ţintă spre o fîntînă din marginea satului. Acolo era bunul cel mai mare al vieţii în acel timp: apa. Dar între apă şi ei se afla un spaţiu gol, şi în acel spaţiu gol măturau gloanţele inamicului. Într-o după-amiază, sublocotenentul s-a simţit copleşit şi aproape bolnav de suferinţa setei. A făcut din pricina asta ceea ce nu se cuvenea să facă.

— Ascultaţi, camarazi., a întrebat el, care din voi coboară la fîntînă?

În ascunzătorile lor, doi soldaţi vîrstnici au părut o clipă a se consulta. Apoi s-au ridicat:

— Ne ducem noi, domnule sublocotenent.

Unul avea nume Andrei Nicolae; celălalt, Grigore Priceputu. Acesta, după aceea, mi-a şi fost ordonanţă.

— Vă bizuiţi voi? întrebă sublocotenentul.

— Ne bizuim, de aceea ne ducem... răspunde Andrei.

— Asta este... adaogă Priceputu.

— Bine, duceţi-vă, hotărăşte sublocotenentul.

Ca să alunge imputările ce şi le putea face, le dă sfaturi.

— Duceţi-vă, dar fiţi cu băgare de samă. Folosiţi-vă de adăposturi şi de accidentele terenului. Nu întîrziaţi; procedaţi cu repeziciune.

— Am înţeles, domnule sublocotenent, ştim noi... îl încredinţează Andrei. Priceputu nu uită să adaoge:

— Asta este.

Au luat cîte o găleată de pînză, şi-au trecut armele pe după gît şi s-au strecurat cu fereală din şanţuri. S-au lăsat

tiptil la vale, folosindu-se de toate accidentele terenului. Nicio recomandaţie, nici un reglement, nici oinstrucţie nu-i putea face să se ferească mai bine decît instinctul lor firesc şi o experienţă moştenită.

Au ajuns la fîntînă. Scripetele a început a scîrţîi deodată. A fost un semnal în tot satul părăsit. Din gospodării au prins a ieşi animale şi paseri rămase fără stăpîn şi fără îngrijire: viţei, porci, orătănii. Guiţau, găgăiau, măcăiau, cotcodăceau şi-şi cereau partea lor.

Întăia găleată soldatul Grigore Priceputu a tumat-o în jghiab, ca să se astîmpere fiinţile fără înţelegere. Căci Domnul Dumnezeu a pus pe om să le îngrijească. Şi-i păcat cine nu ia aminte la suferinţa lor.

Godaci, paseri şi viţei au dat năvală de-a valma.

— Beţi şi vă alinaţi... le-a binecuvîntat Priceputu.

Apoi cei doi rezervişti au tras din fundul fîntînii şi provizia poruncită. Cînd au umplut şi găleata a doua, începură împuşcături înteţite de la inamic spre fîntînă. Prima victimă a fost un purcel, care a prins a coviţa prelung. Viţeii au împuns-o la fugă; găinile s-au zburătăcit. Rezerviştii s-au lăsat la pămînt în dosul ghizdelelor, deschizînd şi ei, după prescripţie, un foc «bine susţinut». S-a deşteptat şi dealul camarazilor, cu o pîrîială prelungă ce alunga ecouri în toată valea.

Bătrînii de la fîntînă n-au risipit prea multă muniţie. S-au oprit după primul încărcător. Apoi au deschis consiliul lor particular de război.

Au hotărît întăi să-şi împartă forţele în două. După aceea fiecare din aceste două forţe să urmeze tactica ei deosebită.

În urma acestui plan, Andrei Nicolae s-a tras pe brînci cătră prima casă, cu o repeziciune surprinzătoare. Gloanţele şi scurmăturile de năsip jucau în jurul fîntînii. Operaţia celeilalte forţe era ceva mai complicată, din pricina găleţilor cu apă. Grigore Priceputu a scăpărat şi şi-a aprins ţigara; a făcut cobiliţă din puşcă, încărcînd găleţile la cele două capete; s-a ridicat şi a pornit domol la deal,

fumînd.

De sus, văzîndu-l complect descoperit, sublocotenentul a început să se agite, poruncindu-i cu răcnete disperate toate recomandaţiile de rigoare:

— Zvîrle găleţile, nenorocitule; adăposteşte-te!

Priceputu părea că n-aude. Urca fără grabă la deal.

A ajuns sus, a depus apa; a intrat la adăpost. A rămas tăcut la locul lui, ca să lase vreme mîniei ofiţerului să se domolească. «Mai ales că m-am sfătuit cu Andrei, zicea el celor din juru-i, ca să caute la casa popei în sat nişte dulceţi. Oamenii subţiri nu beau apă goală, ca noi mişeii de rînd...»

Debitul acestei ultime observaţii, care cuprindea o mustrare pentru sublocotenent, l-am aflat ceva mai tîrziu de la însăşi partida în chestie, adică de la Priceputu. În primul moment, după ce am cunoscut raportul sublocotenentului Stegărescu, am apreciat fapta, pe care am socotit-o eroică. Mă înşelam; era ceva mai mult decît atît. M-am hotărît să apropii asemenea om de mine.

L-am chemat.

S-a prezentat. Era un bărbat bine alcătuit, bronzat de soare şi cu ochii trişti. Nu părea să aibă în el maliţia acelei retrageri descoperite.

— Cum ţi-a venit asta în minte, Priceputule?

— Să trăiţi, domnule colonel, mi-a venit aşa. Dacă e rînduit, moartea găseşte şi pe viermele din stîncă. Iar dacă nu e rînduită pentru mine, adică dacă nu mi-a venit ceasul, pot umbla slobod. Numaicît eu nu mă dusesem de joacă la fîntînă, luînd numele Domnului în deşert. Ci aveam treabă; căci lui domnu sublocotenent îi era sete. Pe urmă, am dat apă la dobitoace şi la galiţe.

— Ei? Ce vrei să spui cu asta?

— Trăiţi, domnule colonel, una alta asta este... cum să spun? Se chiamă că m-am răscumpărat...

L-am lăsat să se liniştească. I-am spus cîteva vorbe bune. Pe urmă i-am descoperit gîndul meu:

— Ascultă, Grigore.

— Ascult, să trăiţi, domnule colonel.

Dintrodată m-a privit cu frică şi absent, parcă se refugiase în el însuşi şi în altă lume. Obrazul lui părea fără expresie. Era un obraz spinos, neras de opt zile.

— Nu te sfii de mine, Grigore, i-am zis eu c-un glas pe care îl am uneori şi pe care voi, copilele mele, îl cunoaşteţi. Vreau să te întreb dacă primeşti să intri în serviciul meu personal?

— Da, domnule colonel.

— Să-mi fii ordonanţă.

— Da, domnule colonel.

— Ai ceva de spus?

— N-am nimica de spus, domnule colonel, fărădecît să-mi daţi voie, domnule colonel, una alta asta este, să-mi aduc briciul.

— Nu înţeleg.

— Am un brici, domnule colonel, cu care mă rad duminica dimineaţa; ş-apoi după aceea mă spăl şi mă închin. Aicea unde ne aflăm, dacă se întîmplă să fie treburi, cu lupte şi cu atacuri, apoi îmi strămut duminica pe a doua zi luni, sau chiar pe marţi. Să-mi daţi voie să-mi aduc briciul; după asta sînt la porunca domniei voastre.

Asemenea început, cu briciul şi cu ziua de duminică strămutată marţi, nu era făcut să mă încurajeze. Am avut însă răbdare şi am făcut bine. În puţine zile m-am convins că am nimerit un slujitor care avea dreptul la recunoştinţa mea. De aceea, dată fiind şi înfăţişarea lui severă, am încetat de a-l mai tutui. Priceputu a devenit «dumneata».

Mai întăi, Grigore Priceputu era un om curat din punct de vedere fizic. Cămaşa îi era totdeauna albă, haina periată. Întruna îl vedeam drămăluind şi descîntînd apă. Curăţia lui se extindea şi la cele morale. Onoarea lui era mai presus de banii pe care îi uitam prin buzunare; minciuna o aşeza între păcatele negre.

— Una alta asta este... mi-a argumentat el într-un rînd; noi, domnule colonel, avem un trup care se amestecă şi se preface în pămînt; iar sufletul se înfăţoşează la scaunul

împărăţiei, ca să-şi deie răspunsurile. Dacă răspunsurile ies bune după lege, sufletul rămîne în lumina împărăţiei; iar dacă se dovedeşte păcătos, atuncea cade în Tartor, la întuneric veşnic.

— Ştii carte, Grigore?

— Nu ştiu, domnule colonel. Pot lega buchile ca să alcătuiesc un răvaş, dar nu-s cărturar. Altfel, am ascultat cînd ceteşte popa la biserică şi, avînd ţiere de minte, n-am uitat nimica. Pe urmă, am mai aflat de la cei bătrîni; mi-am mai închipuit şi eu...

— Livretul dumnitale spune că ai fi fiind de loc din Putna?

— Noi sîntem din răzăşii Vizantei, domnule colonel.

— Ce fel de oameni sînt pe-acolo?

— Una alta asta este... oameni ca toţi oamenii, domnule colonel. Unii mai buni, alţii mai răi; asta-i după seminţie.

— Vra să zică, dumneata, vei fi fiind dintr-o seminţie de pricepuţi?

— Da, domnule colonel. Dar de la tatu-meu n-am învăţat multe. Numele şi l-a purtat cu dreptate bunicul meu. El cunoştea stelele, florile şi vietăţile... A fost cioban.

— Poate ai învăţat de la el şi cîntece.

— Nu, domnule colonel, descîntecele şi cîntecele sînt partea muierilor.

— De aceea nu-ţi place muzica militară?

— Ba, domnule colonel... una alta asta este... cînd auzeam la noi, în Vizantea, cîntînd lăutarii, îmi venea aşa o plăcere ca să mă îmbăt. Dar aicea e atîta bătaie de dobă şi atîta huiet, cît mai mult mi se spărie sufletul.

— Cum, Grigore, dumneata, om cuminte, vorbeşti de băutură?

— Da, domnule colonel.

— Nu ţi-ar fi ruşine să te îmbeţi?

— Să trăiţi, domnule colonel, asta nu-i ruşine. Asta-i o bucurie a omului lasată de la Dumnezeu. Numaicît Dumnezeu ne-a mai dat minte şi cuviinţă, pe care nu se cade să le lepădăm.

— Atuncea, cum faci, Grigore?

— Fac aşa, domnule colonel, că beau în starea întăia; după aceea mai beau pînă ce mă aflu în starea a doua. Saracul şi mişelul nu bagă de samă şi trec în starea a treia, încît... una alta asta este... unul se preface în lup, altul în bou, altul cade în altă animală. Dar eu, în starea a doua, mă păstrez tot om; mi se îmblînzeşte inima, îmi sporeşte hazul. Să trăiţi, domnule colonel, eu am băgat, de samă... una alta asta este... că dumneavoastră vă îndeletniciţi numai cu apă. Să ştiţi că asta nu-i bine, şi că uneori se cuvine să vă îmbătaţi, cunoscînd starea a doua.

În aşa chip mi-am însuşit o primă cunoştinţă de la Grigore Priceputu. De şi chestia beţiei e în contradicţie flagrantă cu teoriile ştiinţifice şi experienţele medicale moderne, eu am dat dreptate omului meu în ceea ce priveşte starea a doua. De altminteri, de şi mi s-a întîmplat să-l surprind pe Grigore – «băut» uneori, nu l-am văzut niciodată, în asemenea împrejurare, decăzut din demnitatea sa de om.

Am făcut cu Grigore Priceputu Neajlovul, Argeşul şi retragerea. Zbuciumul meu moral găsea în calmul lui un reconfort. Se afla totdeauna în preajma mea, priveghind să am adăpost şi hrană. Nu-şi lepăda niciodată din spate carabina şi o întrebuinţa cînd socotea el de trebuinţă. Ni s-a întîmplat să avem pe urmele noastre, în imediată apropiere, de multe ori, escadroane de ulani, cu care luam contact strîns. Priceputu îşi pregătea arma şi trecea în ariergardă. El mă «acoperea». Asta era semnificaţia psihologică a comportării lui.

Astfel, din etapă în etapă, pe ploi de toamnă, am străbătut bărăganurile, pe urmă am urcat colinele şi ne-am îngropat pe linia Siretului şi pe zimţii munţilor. Petreceam zile scurte şi putrede şi nopţi lungi; în sufletul meu stăpînea o tăcere de moarte.

Într-o zi, îmi căutam adăpost nou pentru comandă şi umblam pe o vale de pîrău, între două coame împădurite. Soarele era încă deasupra brazilor, cînd m-am oprit la o intrare de poiană. Însoţitorii mei obişnuiţi, locotenentul

adjutant şi garda cu drapelul rămăseseră în urmă, aşteptînd ordine. N-aveam cu mine decît pe ordonanţă. Am tras de la şold harta şi am studiat-o. Poziţiile în care ne oprisem păreau îndestulător de tari. Era necesar să-mi apropii şi adăpostul meu de trupă, în vederea fixării noastre definitive.

Pe cînd eu cercetam harta, am băgat de samă că şi Grigore se dedă la un studiu al său propriu. Trăsese cu fereală, de sub manta şi tunică, tocmai din brîul de dedesubt, un instrument asupra căruia se îndeletnicea, întorcîndu-mi spatele.

— Ce faci acolo, Grigore? l-am întrebat.

— Să trăiţi, domnule colonel... una alta asta este... mă ocup cu ale mele.

M-am apropiat de el.

— Ce-i asta?

Ţinea în mînă o creangă subţire cojită, bifurcată. Ştiam ceva despre aceste mici instrumente de radiestezie, despre care au relatat şi oameni serioşi; însă totdeauna zîmbisem şi înlăturasem explicaţiile, care-mi apăreau mai mult de domeniul fantaziei decît al ştiinţei pozitive.

— Asta-i furcuţa mea, domnule colonel, cu care pot cunoaşte ce-i în pămînt.

— Ce şi cum poţi cunoaşte?

— Să trăiţi, domnule colonel... una alta asta este... furcuţa asta e de măcieş. Dar am acasă una de la bunicul – de salcie căprească. Aceea-i mai lungă şi n-o pot purta acuma. Asta – rîse el uşor – e de campanie. Dacă voiţi să cunoaşteţi, apoi vedeţi cum ţin eu coarnele acestei furcuţe între degete, de se află aproape slobodă. Ş-apoi aflîndu-mă într-un loc şi cercînd, ea îmi dă semn. Ori se învîrte în afară, ori se învîrte în lăuntru, ori rămîne piezişă. Am de la ea cunoaştere de ce se află dedesubt.

— De unde îţi vine cunoaşterea asta?

— De la furcuţă, domnule colonel; şi din mine. Dumneavoastră... una alta... cetiţi semnele cărţii; eu cetesc semnele acestui lemnuş.

— Mă mir, şi-mi place asta, Priceputule. De pildă, acuma ce ceteşti? Şi mai cu samă de ce vrei să ceteşti?

— Să trăiţi, domnule colonel... una alta asta este... vreau să vă aleg pentru adăpost un pămînt viu, şi un loc potrivit şi în altă privinţă. Potrivit este să nu fie apa prea aproape. Iar pămînt viu se chiamă că este pămîntul în care n-a săpat şi n-a scurmat niciodată mînă de om.

— Şi ce ar fi dacă a săpat mînă de om?

Slujitorul meu stătu la îndoială. În umbra de asfinţit care se întindea, glasul lui deodată scăzu şi păru a intra într-o taină.

— Domnule colonel, nu se cuvine să clădim adăpost pe un loc unde se găsesc astrucaţi morţii. Nu-i bine să le tulburăm tihna.

— Şi poţi cu furcuţa dumnitale să cunoşti asta?

— Cunosc, domnule colonel, m-a încredinţat Priceputu, cu voce gravă.

— Ce ai cunoscut aici?

— Aici e apa aproape, domnule colonel. Îmi fac socoteală aşa, că vine vremea de iarnă şi luptele stau. Adăpostul domniei voastre poate să vă facă trebuinţă pînă în primavară. Am să caut un loc mai uscat; cred că-l găsesc în partea de la deal a poienii.

L-am lăsat pe Priceputu să se ducă să caute. L-am urmărit cu privirea. Cerceta cu atenţie într-un loc; se depărta apoi la dreapta; făcea un zigzag la stînga. Se apleca din şale asupra sa însuşi; se închina oarecum pămîntului. În vremea asta, amurgul de dechemvrie umbrea împrejurimile.

Grigore Priceputu s-a oprit în celălalt capăt al poienii şi a pus semn în laturea unui tăpşan.

M-am dus spre dînsul. L-am întrebat cu glas coborît, aşa cum simţeam eu că se cuvine în acel moment:

— Ai găsit?

— Am găsit, domnule colonel. Mă duc s-aduc oamenii; îndată facem coliba de noapte şi aţîţăm o zare de foc într-un covru. Ş-apoi mîni săpăm şi clădim adăpostul.

— Dar în celelalte puncte ai aflat?

— Ce să aflu, domnule colonel?

— Ceea ce spuneai că se află în locurile scurmate de mînă de om.

— Da, domnule colonel, am aflat, îmi răspunse omul ridicînd deodată spre mine privirea-i tristă. Sunt şi în poiana asta ciolane de oameni vechi, ca în toate părţile. De cînd bate asupra noastră acest nacaz, domnule colonel... una alta asta este... de ne poartă ba prin ţara Ardealului, ba la Jiu, ba la Dunăre... de cîte ori am poposit, am căutat pentru odihna mea un loc viu. Şi pentru a dumneavoastră hodină, am căutat totdeauna, domnule colonel, de cînd vă servesc. Pe oriunde am trecut, arar a fost să nu-mi dea furcuţa semn. Este şi un semn anume, cînd oasele sînt amestecate cu metal. Acolopoate fi comoară de aur, dar mai ales pot fi arme de fier, căci nu-i rîpă... una alta asta este... nu-i şes, nu-i deal, nu-i vale de apă, unde să nu fi fost în vremea veche bătălie, cum este şi în zilele noastre. Amărîte zile... a şoptit ca pentru sine Grigore Priceputu. Tot aşa am aflat de la bătrîni că a fost şi altădată. Pentru că la noi în ţară a binevoit Dumnezeu să crească de toate; iar în alte părţi de lume trăiesc seminţii leşinate. Cum adulmecă lupul stînele, aşa adulmecă acele seminţii cătră noi. De aceea n-au avut nici bătrînii linişte, cum se dovedeşte cu această furcuţă. Numai oase, numai oase îmi arăta în unele locuri, încît nici nu puteam găsi un colţişor de mas. Căci s-au tot adaos cu vremea, domnule colonel. Ori vor fi fost prăpăduri mari cînd cu tatarii şi turcii. Şi mai înainte vreme cu căpcăunii.

Asta a fost iniţierea mea cu bagheta radiestezică. Am primit de la omul meu o furcuţă la fel cu a lui şi am deprins a o mînui. Deprinderea nu se face cu uşurinţă şi necesită oarecare timp. Pînă ce nervii noştri dobîndesc sensibilitatea anumită ca să poată percepe anumite radiaţii. Am fost un timp absorbit de această ucenicie întru cele misterioase, găsind în ea un derivativ al mîhnirilor mele. După isprăvirea campaniei, am început a peregrina, cu ceea ce unii au numit nebunia mea, în toate colţurile pămîntului patriei

mele, punîndu-mă în corespondenţă cu oasele cîmpurilor de bătălie. Am să vă explic îndată şi asta.

Din ceasul acesta al iniţierii mele am avut un sentiment deosebit pentru Grigore. Nu prietinie, – ceva mai subtil şi mai organic, un fel de legătură triunghiulară între mine, pămînt şi acel om rar. Curînd corespondenţa n-a mai rămas decît între doi termeni: inima mea şi pămîntul, în care s-a integrat Grigore Priceputu, cînd i-a venit ceasul să se adaoge la strămoşi.

În cea dintăi luptă de primăvară, după refacerea noastră din 1917, Grigore Priceputu, în apropierea mea, nu departe de adăpostul construit sub privigherea lui, a fost lovit de o schijă de obuz de mare calibru. Lupta de poziţie am cîştigat-o; am respins pe inamic; Priceputu n-a mai putut dura decît pînă către sară.

Fusese pus la adăpost şi-l privighea un sanitar. Avusese mare pierdere de sînge; partea de jos a trupului, profund atinsă, îi era complect paralizată. Dormitase toată după-amiaza. La ora 6, a deschis ochii şi a cerut apă.

I s-a dat apă; a înlăturat-o c-un gest uşor. Şi-a întors ochii într-o parte. Dorea altceva. Eram în apropiere. M-am dus la dînsul. Mă dorea pe mine. Am înţeles asta din privirea lui.

Mi-a zîmbit. L-am întrebat:

— Cum te simţeşti, Grigore?

— Bine, domnule colonel; am avut un vis; am fost la Împărăţie.

Acestea i-au fost ultimele cuvinte; în curînd s-a înseninat deplin.

Aflaţi că acest remarcabil om – simplu în aparenţă – a fost pricina înoirii mele. Flacăra pe care a aprins-o el în mine a crescut, mi-a aţîţat sufletul spre regiuni obscure, iar cunoaşterea spre o sumă de investigaţii.

Un popor nu valorează prin masa lui amorfă, ci prin elementele excepţionale; acestea sînt jaloane ce indică posibilităţi viitoare ale colectivităţii. Din elemente gregare şi tîmpe nu poate ieşi nimic; ele sînt menite să cadă la

gunoiul veacurilor. Cu mistică surprindere constatam în oastea aceea în retragere, care mă făcuse a desnădăjdui o clipă, puterea de suflet care pe urmă a ridicat-o iar şi i-a asigurat izbînzile. Grigore Priceputu nu fusese singur. Ca el căzuseră şi alţii; ca el mai rămăseseră mulţi; m-am obişnuit a-i cunoaşte.

Aceste individualităţi de elită îmi dovedeau că, în colţul de lume în care trăim azi, elementul primar «om» a urmat în timp anume legi de dezvoltare; că lumea aceasta de la Carpaţi a cunoscut cîndva o înflorire culturală; cel puţin una: aceea de acum două milenii, cînd împărăţia romană a acoperit şi teritoriul Daciei. Operaţiunile militare de la 101—106 au fost finalul unui proces politic; aici, mai de demult romanii aveau interese; mai de demult se infiltraseră coloni ai imperiului, primind legea localnicilor şi influenţînd la rîndul lor.

Vicisitudinile istorice de mai tîrziu au putut readuce la o viaţă materială primitivă pe aceşti oameni; depozitul sufletesc şi l-au păstrat. Astfel îmi apăruse în Grigore Priceputu lumea de altădată; această lume aveam dreptul s-o văd proiectată şi în viitor.

Începeam să mai fac o distincţie: că zonele terestre pe care s-a alipit omul, sau în care a fost împins, sau în care a fost surprins, – se împart în pămînturi amicale şi pămînturi indiferente ori ostile. În cele dintăi omul se simte bine, ca într-o amintire paradisiacă; în celelalte, energia îndîrjirii şi a urii se exasperează. În cele dintăi viaţa e un joc; oamenii de aici sînt copiii complexului geofizic; atitudinea lor e blîndă, faţă de un semen străin care vine cu sentiment de supunere, ca să fie adoptat de comunitatea preexistentă. Natura amestecă aici şi lasă să se formeze tipul care-i convine, care se poate armoniza cu cerul, apele, şi pămîntul, în vederea, poate, a scopului misterios divin. Restul piere prin nepotrivire, ca o sămînţă sterilă. În celelalte zone, îndîrjiţii şi energicii îşi caută substanţa sau în excursii dramatice de hoţie şi pradă, aşa cum au fost neamurile de năvălitori din pustie, sau, după ce încearcă

dezamăgirile unui asemenea regim, revin asupra pământului şi naturii, violîndu-le şi căutînd să le smulgă tainele şi comorile.

Dacia a fost un liman de viaţă uşoară; de aceea împotriva ei au venit desmoşteniţii lui Babel. E adevărat că, în asemenea colţ binecuvîntat, localnicii şi-au ascuţit însuşirile inimii, lăsînd să se aline răzvrătirile cele crîncene; dar pe urmă, cînd alţii au năzuit să le răpească ceea ce li se părea că e un drept al lor, s-au nevoit să ia armele şi au fost oşteni din necesitate şi din durere. S-a întîmplat, din pricina sufletului lor, să nu fie numai apărători ai substanţei, ci au fost luptători şi pentru idealuri şi fantasme.

Uneori am căutat să mă aşez oarecum subt unghiul de vedere al umilului meu învăţător Grigore Preceputu şi am raţionat ca el, în sensul că violenţii şi silnicii au ajuns, în ultimul veac, asociind şi disociind elementele, să dea vieţii nu atît înlesnirile maşinismului şi electricităţii, cît aparatele de distrugere, explosibilele, aburii înveninaţi. Întru aceasta au păcătuit, căci Dumnezeu biruise pe demoni desfăcîndu-i şi pacificîndu-i, ca să aibă tihnă zidirea sa din urmă, omul; iar omul plăsmuind din nou răzvrătirea şi robind-o pentru scopuri absurde îşi pregăteşte pieirea. Demonii lui robiţi îşi vor căuta libertatea pînă în dezagregarea totală.

Înţelegeţi că nu enunţ aici adevăruri, cît preocupări ale mele personale într-un răstimp de viaţă de înaltă tensiune.

Dominat de asemenea preocupări, mai ales după ce s-a isprăvit campania războiului celui mare, am găsit un aliment nou sufletesc în întregirea Daciei. Poporul lui Grigore Preceputu însfîrşit se eliberase; evenimentele se produseseră mai cu samă prin forţa sa interioară.

Atunci am simţit în mine impulsiunea nebiruită să cercetez unghiurile şi hotarele acestui pământ, punînd oarecum simbolic în funcţiune furcuţa pe care o aveam dar de la învăţătorul meu. Astfel, de cîte ori aveam un năcaz sau o vacanţă, mă întorceam în trecut.

Întăi am fost la Nicopole, ca să caut locul bătăliei de la 1396, unde au participat cavalerii europeni şi pămîntenii de

la Dunăre împotriva prigonitorilor crucii. Am cunoscut căau stat alături în acel sfîrşit de veac un strămoş al regelui de azi al neamului românesc şi voievodul de atunci al poporului, Mircea Basarab. A fost o bătălie fără norocpentru creştini şi osemintele lor au rămas îngropate în nomolurile succesive ale fluviului. După aproape cinci veacuri, 1877, aceeaşi sforţare se stratifica tot aici.

Aşijderea m-am dus să văd Vama şi Cîmpia Mierlei. Oseminte şi înfrîngeri. Iancu Huniade a scos oşteni pentru credinţă, din cetatea Ardealului.

Am căutat închisorile de la Jiu, unde a dat dezbin Basarab cel Bătrîn lui Carol Robert, rigă maghiară. Altă dată am fost la Rovine, unde au îndurat întăia oară ordiile lui Baiazid înfrîngere de la pămîntenii Valahiei.

Am căutat în cîmpia de la Zimnicea, între două movile împuţinate de plug, locul unde, într-o noapte, oştirile lui Mohamet-Sultan au suferit spaimă sinistră de la Vlad-Vodă Ţepeş. Tot aici, într-un veac mai afund, au pătimit la fel mulţimile lui Darie persianul.

M-am oprit mai îndelungă vreme în preajma podului de la Neajlov, lîngă un sat care se chiamă Călugăreni. Nimene nu se mai ocupă acolo de întîmplarea veche, şi automobilele capitalei trec cu viteză, spre Giurgiu, fără să lase semn decît mirosul lor caracteristic de fiară metalică. Acolo s-a produs la sfîrşitul veacului XV una din cele mai mari victorii împotriva nu atît a asupritorului musulman cît a necredinciosului; căci Mihai-Vodă a fost viteaz luptător pentru un vis.

Am văzut rînd pe rînd locurile bătăliilor lui ŞtefanVodă. Au fost multe. Unul la Lipnic, altul la Catlabuga, altul la Baia: unul la Cozmin, altul a Şcheia; altele la Podul Înalt şi Valea Albă. Oseminte şi monumente de amintire. Am cunoscut pe pisania smerită a bisericii de la Valea Albă că Ştefan-Voievod a dat bătălia pentru o nădejde a sufletului său: eliberarea creştinilor, adică a Europei; şi arată măria sa că acolo a fost biruit; că au căzut mulţi pămînteni vrednici pentru credinţă şi pentru dreptate, prin voinţa de

oameni neînţeleasă a lui Dumnezeu.

Însfîrşit am intrat în Ţara Haţegului şi am văzut baştina celor de demult, dacii, care şi ei s-au luptat fără contenire în veacurile lor. Decebal-Rege şi curtenii săi s-au jertfit tot pentru dreptate.

După instigaţia Priceputului, oriunde m-am oprit, la un izvor, într-o poiană, pe valea unei ape sau pe o muche de deal, crenguţa radiestezică a dat semn inimii mele că morţii timpurilor succesive stau dedesubt, jertfă a loviturilor repetate venite din vecinătate sau din pustia depărtată.

Primăverile acestui neam au fost scurte; iernile lungi. Aşa e rînduiala văzduhului Daciei; aşa a fost rînduiala istoriei sale. Soare şi vifor; bucurie scurtă, suflet schimbător. Holde bogate, grindină năprasnică. Credinţă în Dumnezeul vieţii, cunoaştere a nestatorniciei materiale.

În aceste veacuri tainice le-a fost dat uneori pămîntenilor din Dacia să biruiască; dar de mai multe ori sîngele lor n-a avut răscumpărare. Din înfrîngeri şi suferinţă a ieşit izbăvirea de acum.

În aceste veacuri, deşi erau blajini din fire şi nu rîvneau nimic al altora, destinul lor a fost să poarte arme.

Ajunşi la acest popas de izbăvire, destinul lor e să meargă înainte întru duhul care-i călăuzeşte, ca să realizeze valori nobile pentru umanitate; dar destinul e să se apere încă.

— Deci rînduiala lor e să mai ţie în mînă sabia... strecoară în mine cuvînt învăţătorul meu Grigore Priceputu.

Acum veţi înţelege mai uşor de ce acel general inspector de armată, nalt, uscat, puţin adus de şale şi cu mustaţa căruntă, cu numele Oraţiu Demetrian, era socotit că e întrucîtva din altă lume. Era adevărat asta. Dar eu vă aveam şi pe voi, care faceţi parte din lumea de azi.

Veţi înţelege de ce am în chip persistent o anume viziune a sfîrşitului meu într-un accident. Aceste lucruri nouă: trenuri, automobile, aeroplane, au în ele o viclenie, care în definitiv mi se pare foarte logică.

Însfîrşit, veţi înţelege de ce, dintr-o avere destul de

însemnată, nu vă las vouă partea cea mai mare.

Averea aceasta, moştenită, mie nu mi-a adus un folos propriu-zis. Am avut prea puţin nevoie de alte venituri decît cele pe care le cîştigam din munca mea personală.

După ce s-a dezvoltat drama mea sufletească, am acceptat că mă aflu, faţă de Dumnezeu şi de oameni, în situaţia unui depozitar. Îmi venise acest bun şi-l păstrasem pentru un scop care înfine mi se dezvăluise.

Ca să mă pot integra la forţele şi sacrificiile trecutului şi ca să pot da ceva mai mult decît viaţa pentru comunitatea aceasta interesantă a lui Grigore Priceputu, din care fac parte şi eu, trebuie să fac ceva mai mult decît să emit declaraţii. Patriotismul verbal e o molimă amabilă a timpului nostru. Cîteodată poate deveni şi o boală ruşinoasă; am văzut asta la anumite personagii.

Deci am socotit să scot, din patrimoniul nostru particular, o parte pentru comunitate. De aceea veţi găsi îndată însemnate sumele pe care înţeleg să le las instituţiilor armatei.

Am avut o îndoială şi o mîhnire, în ceea ce te priveşte pe tine, copila mea...

În acest, loc precis al lecturii testamentului, am fost silit să mă opresc. Am primit o lovitură, căreia au urmat îndată altele. Era drept în josul paginii 41. Peste aceste ultime cuvinte ale paginii – «în ceea ce te priveşte pe tine, copila mea...» – era trasă o bară lungă cu creionul; o linie aruncată din fugă, lăsînd să se înţeleagă desluşit textul. Îndată, sub linie, pe spaţiul îngust alb de jos, cu acelaşi creion negru, cineva scrisese un fel de avertisment pentru cetitor: «Pasagiu! ce urmează nu e necesar să fie comunicat femeilor».

Am întors imediat pagina. Era vorba nu mai mult decît de cinci rînduri, pe care am încercat să le cuprind dintr-o privire. Răsfoind apoi învălmăşit ultimele foi ale manuscriptului, ocupate de cifre şi de dispoziţii propriu-zis testamentare, m-am întrebat, ca într-o ameninţare de primejdie, ce am de făcut. Am închis provizoriu şi am ţinut

strîns în mîna stîngă caietul. Cu dreapta, am făcut un gest nehotărît.

Am zis:

— Aici testatorul începe a înscrie legatele.

Cele două surori mă priviră stăruitor, fiecare cu o atitudine proprie.

În cursul lecturii, observasem din cînd în cînd pe domnişoara Cireaşa Demetrian. Trecuse prin stări de frămîntare exterioară şi de mare tulburare lăuntrică. La un anume moment se fixase într-o exaltare radioasă. Aşa o bătea lumina de dimineaţă; părea de o frumuseţă ireală; avea în concentrarea atentă a feţei ceva nou, din lăuntru, un aur al sufletului.

Soţia doctorului îşi păstrase tristeţă; dar îi pierise orice oboseală. De şi atentă la tot ce cetisem, din cînd în cînd părea că se întoarce de departe, cu un suspin.

La declaraţia mea că testatorul începe a înscrie legatele, domnişoara Cireaşa a avut o exclamaţie: A! ca şi cum ar fi început să rostească alfabetul.

S-a ridicat în picioare şi m-a privit ciudat.

— Domnule avocat, ne mai datoreşti cîteva cuvinte.

— E un alineat obscur şi întrerupt, am replicat eu.

Ea a plecat fruntea, ca să nu mă privească. A rostit cu linişte, aşa ca să fiu atins de fiecare cuvînt:

— E cu putinţă?

— Domnişoară, am răspuns eu cu disperare, nu merit nici neîncrederea pe care o simt în cuvintele dumneavoastră, nici reproşuri. Profesiunea mea îmi impune oarecare îndatoriri.

— Înţeleg. Îndatoririle acestea sînt cumva cătră doctor?

— Nu vreau să spun asta. Nu mi-am luat faţă de domnul doctor nici un angajament. Din pricina asta am onoarea să fiu aici cu dumneavoastră.

— Atunci?

Am tăcut o clipă.

— Atunci, a urmat domnişoara Cireaşa, nu credeţi că ar fi potrivit să vă ajute cineva în deslegarea acestei şarade?

Am ascultat fără greş. Despre care din copilele tatălui meu e vorba?

— Ba, domnişoară, nu credeţi că ar fi mai potrivit să lăsaţi aceste rînduri pe mai tîrziu? Aveţi drept la lectura întregului testament şi-l veţi cunoaşte fără nici o scădere. Acum e mai interesant să cunoaşteţi dispoziţiile tatălui dumneavoastră.

— Domnule Modru, a vorbit glacial domnişoara Cireaşa, tatăl meu a avut o părere excelentă despre dumneavoastră. S-ar cuveni să înţelegeţi că acele dispoziţii băneşti nu mă interesează.

Atunci a intervenit glasul grav al soţiei doctorului:

— Cuvintele se referă la mine.

În clipa care a urmat, domnişoara Cireaşa a binevoit a mă lăsa să admir în treacăt ochii săi bruni aburiţi de lacrimi.

— Doamnele mele, am zis eu revenind la viaţă, trebuie să declar că n-am cunoscut manuscriptul decît odată cu dumneavoastră. Cum nu sînt dispus să accept punctul de vedere al domnului doctor şi testamentul mi se pare valid, nu-mi pot permite să fiu indiscret, dezvăluind aici şi acum acea ultimă mărturisire a testatorului. O consider drept o chestie strict intimă, de familie.

— Ah! a îngînat, iarăşi obosită, doamna Floarea; domnul avocat socoteşte că procesul dintre mine şi doctor s-a lichidat definitiv şi că acele vorbe ale tatălui meu sînt de prisos.

— Nu mai sînt avocatul; vă rog să mă socotiţi prietinul dumneavoastră.

— Aşa să fie? s-a mirat domnişoara Cireaşa.

— Aşa este.

— Atunci îţi îngăduim să cunoşti tot şi să ceteşti cele ce urmează. Mai bine zis, să le ceteşti şi pentru noi... Am observat, stimate prietine, că poţi deslega cu cea mai mare repeziciune şaradele. Să ştii însă că ochii unei femei desleagă şi mai iute şi mai lesne şarada vie. Pentru aceşti ochi pe care îi vezi, nu poate fi nimic ascuns.

— Domnişoară Demetrian, mă înspăimînt.

— Dă-mi numele ce mi se cuvine, aşa cum doreşti în ascuns; căci dumneata eşti un om ascuns şi viclean.

— Vai, nu sînt ce crezi dumneata, domnişoară Cireaşa. Există o altă soluţie. Să depun textul pe masă, ca să luaţi dumneavoastră singure cunoştinţă de el.

Soţia doctorului a oftat:

— Soră dragă, cunosc de mai nainte acele vorbe ale tatei, căci le-am aşteptat.

În grădină, se răsuceau din cînd în cînd adieri neliniştite de vînt, făcînd să se zbată frunzişul tînăr. Cînd am depus manuscriptul pe masă, a venit dintrodată, ca şi cum ar fi fost chemat, un vîrtej. S-a grăbit pe alee amestecînd în jocul lui circular năsip, vrescurele, frunze vechi; a încercat să mă dea la o parte; m-a ocolit, s-a dus la măsuţă şi a smuls caietul, purtîndu-l învălmăşit pînă subt o tufă de lilieci.

Domnişoara Cireaşa, înveselită fără un motiv precis de asemenea incursiune, şi-a apărat în primul rînd integritatea toaletei. Apoi s-a repezit, în acelaşi timp cu mine, la tufa de lilieci. S-a produs o ciocnire; am apucat mîna stîngă a domnişoarei Cireaşa cu amîndouă mînile mele; vîrtejul de vînt a dus mai departe testamentul. Ne-am ridicat urmărindu-l. În acelaşi timp soarele s-a întunecat sub năvală de nouri şi cîţiva stropi mari au depus painjeni pe năsipul drumuşorului.

Am prins manuscriptul. Ne-am grăbit să ne retragem în casă. Cînd am desfăcut foile şi am depus sub privirile doamnei Floarea pasagiul, soarele s-a arătat iar; vîntul a contenit ca la o poruncă a stihiilor, îngăduind domnişoarei Cireaşa să iasă afară, să se bucure din nou de lumină. Am urmat-o, simţind că am nevoie să fiu cu ea şi-n văzduh şi-n pămînt.

— Se face vreme bună, mi-a zis ea cu linişte.

Zîmbea; cunoştea că aş fi vrut să vorbesc despre cu totul altceva, mai curînd despre o furtună decît de o înseninare. Însă, după socoteala ei ascunsă, încă nu venise vremea.

După zece minute, soţia doctorului aduse manuscriptul şi

mi-l înmînă, mulţămindu-mi, după protocolul burghez, cu o vorbă franţuzească. Avea aparenţă liniştită; însă fără îndoială plînsese. Cu toată pudra pe care şi-o pusese grabnic, pleoapele şi vîrful nasului păstrau încă vestigii de dramă.

Iată textul aşa-zisei şarade:

«Am avut o îndoială şi o mîhnire în ceea ce te priveşte pe tine, copila mea, îndoială că poate totuşi am putut să mă înşel asupra cuiva; aş fi fost bucuros să-l fi nedreptăţit; şi mîhnire că poate pînă la sfîrşit îmi voi păstra convingerea despre caracterul său, şi că poate ar fi fost mai bine să dau deslegare înainte de trecerea mea dincolo.»

Judecînd în mine însumi textul întreg al testamentului pe care generalul îl lăsase contimporanilor şi urmaşilor săi, găseam în el cu totul altă nebunie decît cea pe care încercase a o stabili doctorul. Distinsul domn doctor pornea în chipul cel mai firesc din lume de la interesul său, aşa cum ar fi înclinaţi să facă nouă sute nouăzeci şi nouă de oameni dintr-o mie, dintre toţi acei care îmi trec pe dinainte în viaţa de toate zilele. Şi totuşi, pentru mine, în înţelegerea cea mai din fundul fiinţii mele, era vădit că singurul înţelept dintre noi toţi se dovedea acest straniu testator. Fără minte rămînea numai omul neliniştii negre, deoarece «nebunii» pot avea stări de înaltă euforie, cum aveam eu, după ce intrasem în misterul sfînt al acelui suflet care-şi supravieţuia într-o formă nouă. La starea mea de entuziasm se adăogea şi lumina în care o vedeam acum pe domnişoara Cireaşa. Mi se părea că o iubesc; eram sigur că nu mă înşel. Raţiunea rece a doctorului rămînea zbîrcită şi sarbădă lîngă floarea eternă a vieţii umane.

Numai în aceste rînduri, de neputinţă aş putea zice, unde generalul nu mai era în sine, ci se izbea de cruzimea semenului său, vorbele lui îmi apăreau încîlcite şi chinuite. Singurul acest text al aşa-zisei şarade era lăsat să se tîrască, şerpuit. Îmi apărea evident că aceste rînduri ieşiseră ca un abur dintr-o rămăşiţă de otravă. Pe urmă testatorul se înălţa iarăşi la ale sale, împărţind legatele cu

limpezime şi simplicitate.

Voiam să reiau lectura.

— Simt că trebuie să facem altceva! mă apostrofă cu violenţă domnişoara Cireaşa. Ce-am putea face? Nu-mi dau bine samă ce, dar nu se poate să stăm aşa! În orice caz, de cetit nu trebuie să mai ceteşti. Înţelegi dumneata, domnule Modru, că acum ştiu tot? Adică ştiu ce-mi trebuie şi nu mai am nevoie să ştiu altceva. Lasă textul pe masă; dă-mi-l mie, ca să-l sărut şi să-l depun iarăşi. Dă-l şi Floarei să-l sărute.

Însă doamna Floarea nu voia să sărute testamentul, ceea ce stîrni pentru scurt răstimp indignarea domnişoarei.

— Cum nu vrei? Ce nu vrei? Nu înţelegi şi tu că trebuie să săvîrşim o faptă mare?

— Fii rezonabilă, Cireşico, suspină soţia doctorului; asta nu-i o faptă mare; e o faptă naivă. De fapte mari mă îndoiesc că am fi capabile. Ar fi bine să facem o faptă bună cel puţin.

— Bine, să facem o faptă bună, se grăbi cu avînt domnişoara Demetrian. Nu întîrzia; spune imediat.

— Ah! Nu-ţi pot spune nimic, Cireşico; poate nu sînt capabilă nici de asta. Totuşi, tu ai dreptate; trebuie să fac ceva.

— Nu-i aşa? Nu-i aşa? Dumneata ce zici, domnule Modru?

— Eu tac; aştept să reintru în stăpînirea manuscriptului. Văd că ameninţi să-l arunci peste casă.

— Nu-i adevărat; nu-l arunc; ţi-l dau numaidecît. Nu credeţi că ar fi bine să chemăm pe domnul Dionisie Micu şi pe doamna Agripina Micu?

— Ce să faci cu dînşii, Cireşico?

— Nu ştiu; să se bucure şi ei.

— N-au de ce să se bucure; pe dînşii nu-i interesează.

— Atunci să-mi spuie poveşti.

— Soră dragă, eşti aşa de copilăroasă, încît mi-i ruşine mie.

— Ba nu ţi-i ruşine şi să ştii că sînt serioasă. Să ne spuie domnu Dionisie istoria lui cu societatea pe acţiuni.

— Fetiţă, nu mă supăra.

— Sunt bine încredinţată că nu te superi. Asta a fost una din realizările faimoase ale doctorului. Ştii ce a făcut doctorul nostru, domnule Modru?

— Cireşico!

— Lasă-mă să spun. E un lucru în aparenţă foarte vesel. E o poveste fantastică din vremurile noastre. Mi-a spus-o domnu Dionisie de trei ori. Avînd o moştenire din partea soţiei, a lăsat catedra şi a întemeiat aici, în Bucureşti, un magazin de librărie şi papetărie; o afacere cu bun venit. Oamenii însă nu se mulţămesc cu bun; le trebuie mai bun. Atunci a venit doctorul, cu o soluţie minunată: o afacere «pe acţii», cum spun ei. Intră oameni noi, se aduc capitaluri, se emit hîrtii, se extinde comerţul. Domnul Dionisie primeşte pentru fondul său şi al soţiei sale hîrtii şi demnitatea de vicepreşedinte al consiliului de administraţie. Curînd lista consiliului se schimbă, omul nu mai are nici un amestec în societate, «acţiile» nu mai reprezintă valoarea iniţială şi aşa mai departe, pînă ce, fără să înţeleagă cum, alţii au librăria şi papetăria şi domnul Dionisie nu mai are nimic. Domnul Dionisie e nevoit să deschidă birtul de aici, şi asta datorită generalului Demetrian şi surorii mele care mi-au cerut să închiriez acestor oameni năcăjiţi anexa proprietăţii mele. Trebuie să se ştie că doctorul a fost furios din pricina acestui sentimentalism, cum îi spune el. E o slăbiciune sentimentală să tratezi aşa pe un om care a categorisit cu vorbe aspre operaţia comercială a cumnatului meu, şi care i-a făcut şi proces. Faţă de asemenea oameni, care nu ştiu ce vorbesc şi nu ştiu ce fac, nu trebuie să ai nici o milă. Sora mea e de altă părere.

— Nu înţeleg ce te face pe tine să vorbeşti despre asta. Găsesc nepotrivită şi veselia ta.

— Ai dreptate, soră dragă, nici eu nu înţeleg; poate sînt nebună; ori poate mi-am adus aminte de doamna Agripina şi de domnul Dionisie, pentru alte motive. Să-l poftim pe domnul Dionisie aici, să ne spuie versuri latineşti. Cred că

nici pentru asta nu m-am gîndit la dînşii. Mai degrabă am avut ideea ascunsă că trebuie să ne ospăteze pe noi cu tot cu musafirul nostru.

— Se poate; asta numeşti tu o faptă bună? Entuziasmul tău are finaluri ciudate.

— Ba e faptă bună, cînd cuget la foamea domnului Modru. Cetitorii flămînzesc mai tare decît ascultătorii.

Am intervenit cu grabă, căutînd a dovedi că se înşală cei care vorbesc de foamea cetitorilor, mai ales a cetitorilor unor asemenea texte ca cel care a fost ascultat.

Domnişoara Demetrian s-a întors spre mine cu sprînceana uşor înourată:

— Însă cetitorii nu mînîncă?

— Ba da.

— De asemenea să ştii că mînîncă şi ascultătorii. Iar doamna Agripina Micu prepară nişte mîncări... am vrut să spun admirabile, dar atunci ar fi trebuit să adaug că vremea e delicioasă... Ştii de ce prepară aşa de bine doamna Agripina? Căci are totdeauna ideea că le prepară pentru domnul Dionisie. Totuşi, la drept vorbind, nu pentru asta m-am gîndit eu la domnul Dionisie Micu. Să vedem, poate să-mi aduc aminte mai pe urmă. Ori poate să-ţi vie ţie în minte, Floare, ce trebuie să facem. Adică ce trebuie să faci tu. Căci eu ştiu ce am de făcut.

— Ce ai tu de făcut şi ce trebuie să fac eu?

— În ce te priveşte, soră dragă, răspunse domnişoara Cireaşa, n-am nici cea mai mică idee. Eu, personal, sînt hotărîtă să mă aflu în una din zilele viitoare la Cluj, ca să pun flori pe mormîntul unui general necunoscut.

— O, eu l-am cunoscut bine pe tata... şopti înăbuşit doamna Floarea.

— Poate ai intenţia să mergi şi tu?

— Să vedem, zîmbi palid doamna Floarea; trebuie să cer învoire de la doctor.

Domnişoara Cireaşa îşi zbătu mînile, apărîndu-se.

— Fără doctor! strigă ea.

Apoi se linişti şi-şi reluă socotelile sale interioare:

— Să vedem, de ce m-am gîndit că trebuie să-l chem pe domnul Dionisie Micu. Fără îndoială că pentru masă: domnul Modru ne va face onoarea şi plăcerea să prînzească cu noi. E o faptă bună şi asta, orice s-ar spune; domnul Modru va găsi poate de cuviinţă să ne dea şi un sfat folositor. Nu i-l pretind, dar dacă domnia sa crede că e prietin al nostru, ni-l va da.

M-am înclinat, fără să dau o asigurare formală, neştiind despre ce poate fi vorba.

În atitudinea aceasta a mea era mai mult automatism profesional, căci în fundul fiinţii mele eram hotărît nu numai să dau orice sfaturi, dar să săvîrşesc orice jertfe. Deslegătoarea de enigme m-a privit ca să mă cetească, şi a părut mulţămită. În acea clipă s-a auzit din casă, pe uşa deschisă, soneria moale a unui ceasornic. Am numărat unsprezece bătăi.

— Asta e explicaţia! a zis domnişoara Cireaşa. Ştiam că este ceva, dar nu-mi aminteam. La ora aceasta s-a anunţat stimatul domn Dionisie Micu. Credeam că trebuie să-l chem, însă domnia sa vine din iniţiativă proprie.

— Ascultă, Cireşico, se întoarse cu oarecare severitate doamna Floarea, ştii că poveştile domnului Micu nu-mi fac o plăcere deosebită. De ce l-ai chemat?

— Nu l-am chemat eu; s-a anunţat singur. A aflat poate că vine domnul avocat şi vrea să-i ceară o consultaţie.

Doamna Floarea şi-a acoperit ochii cu palma mînii stîngi; a rămas puţin aşa; apoi a suspinat. S-a ridicat şi a intrat în casă. Domnişoara Cireaşa s-a grăbit s-o ajungă din urmă. Am avut impresia că surorile s-au îmbrăţişat; că domnişoara Cireaşa a pus oarecare pasiune în gest, deoarece, întorcîndu-se, a făcut un mic popas în prag ca să-şi inspecteze la oglingioară faţa şi să-şi dreagă cu roşu buzele.

Cînd şi-a reluat locul la măsuţă în faţa mea, s-a auzit şi cheia lui domnu Micu la portiţa grădinii. Domnişoara Cireaşa mi-a zîmbit.

— Domnul profesor e exact; însă, la dreptul vorbind, sora

mea are dreptate. Întrucît te-ar putea interesa pe dumneata alte poveşti ale domnului Micu? Pe cea principală ţi-am spus-o eu.

Domnul Dionisie Micu era un personagiu puţintel rigid, corect îmbrăcat, cu cravată neagră şi manşete scrobite de modă veche. Îşi scoase de la şase paşi pălăria tare şi salută, aplecîndu-se reverenţios. Avea frunte naltă, prelungită de o pleşuvie lucie; mustaţa şi sprîncenele le avea bogate şi neîncărunţite, ca pentru contrast.

Domnişoara Cireaşa făcu prezentările, apoi se aşează la locul ei, poftind pe profesor să ia loc. Părea gravă şi preocupată, însă cu un surîs la colţul buzelor.

— Aş putea oare afla, dragă domnule profesor, ce mîncăm astăzi? întrebă ea cu grijă.

— Da, domnişoară. Soţia mea vă roagă să lăsaţi pe ziua de azi la o parte paparada. În fiecare zi ouă, nu e consult pentru sănătatea domniei voastre. De asemenea în fiecare zi iaurt şi fructe. Aş crede şi eu că trebuie să vă atrag luarea-aminte asupra faptului că fructele sînt bune pentru organismul nostru la timpul fructelor, după cum legumele la timpul legumelor. Anotimpurile înseşi arată rînduiala regimurilor alimentare; fructe din Siria şi castraveţi de la Istambul nu sînt sănătos lucru. Dar să lăsăm asta şi să depun lista prînzului domniei voastre, aşa cum l-a întocmit muierea mea. Vin de Tîrnave. Sper că va plăcea şi onoratului domniei voastre oaspete.

— Îmi place vinul de Tîrnave, l-am încredinţat. Eu sînt de dincolo de Olt, din Făgăraş.

— Aa! s-a mirat prelung şi cu plăcere domnul Dionisie.

— Mirarea domnului profesor e prefăcută, s-a veselit domnişoara Cireaşa, căci i-am spus domnului profesor cine eşti şi de unde eşti.

— Într-adevăr, aşa este, a rîs cu stăpînire domnul Dionisie; observaţia domnişoarei Cireaşa e întemeiată, ceea ce nu mă poate opri să mă mir din nou şi să mă socotesc bucuros.

— I-am spus domnului avocat Modru şi chestia cu

societatea pe acţii.

— Aşa? Mi-am închipuit. Aţi fost bună, domnişoară, şi aţi făcut bine ca totdeauna; dar îmi voi lua libertatea să explic şi eu cum au decurs în amănunt lucrurile. Nu-i vremea acum; nu-i nici locul potrivit. Poftesc pe domnul avocat să-mi arate cum şi cînd aş putea avea onoarea să-l găsesc la oficiul său.

Domnul Dionisie a rămas puţintel pe gînduri.

— E un lucru vrednic de scris într-o carte... adaose el după aceea. Dacă nu s-ar fi exercitat în dauna mea, aş putea spune că îl admir. Tot aşa Machiavel admira pe acel mare criminal care a fost Cezar Borgia. Însă dacă «Prinţul», cum pare a pretinde Machiavel, are dreptul la o morală proprie de cele mai multe ori în dezacord cu morala curentă, nu tot acelaşi drept l-ar putea pretinde domnul doctor adversarul meu. Nu va fi pretinzînd domnul doctor Constantin Ionescu, om ca mine şi ca domnia voastră, că ar fi avînd privilegiul acelui condotier ilustru. Chiar dacă va fi pretinzînd că-l are, atunci e necesar să cugete şi la finalul tuturor operaţiilor lui Cezar. Aşa că se va supune soartei noastre comune; iar mai întăi va răspunde înaintea magistratului şi pentru societatea mea pe acţii, şi pentru altele multe. Ca profesor cu metodă, m-am informat şi am întocmit un repertoriu de patruzeci şi şase de afaceri ale domnului doctor, de afaceri, cum vă spun, în contradicţiune cu legile care guvernează ţara şi naţia.

După aceste declaraţii, domnul Dionisie păru a-şi aminti de ceva şi-şi lovi fruntea cu palma.

— Îmi amintesc abia acum de ce mi-a spus Agripina. Doamna Floarea e aici?

— Da, domnule profesor, îi răspunse cu seriozitate domnişoara Cireaşa.

— Atunci rog să fiu scuzat; nu-i timp şi loc pentru nici un fel de digresie. Am întîrziat mai mult decît se cuvine. Agripina mi-a recomandat să las însemnarea şi să mă întorc, deoarece sînt de lipsă la afacerea noastră, ca într-o zi de sărbătoare. Avem oaspeţi de la noi. Mi-a atras atenţia

că se află aici şi sora domniei voastre, căreia eu nu-i sînt prea simpatic, datorită împrejurărilor. Recunoştinţa mea faţă de doamna Floarea, pentru tot binele ce ştiu că mi l-a făcut, trebuie să includă şi grija, din partea mea, de a o scuti de asemenea întîlniri. Dacă ar afla domnul doctor, doamna Floarea se poate să aibă neplăceri. Domnul doctor e un bărbat ager şi bănuitor. E şi un bărbat puternic, însă, precum am spus, n-are drept la elogiul unui Machiavel.

Domnul Dionisie Micu se pregătea de retragere. Totuşi ar mai fi stat, dacă nu s-ar fi simţit din interiorul casei paşii doamnei Floarea. Atunci simpaticul nostru profesor avu un început de panică. Rămase pe loc foarte încurcat şi umilit.

Doamna Floarea se opri în prag şi ne privi. Căutătura ei amară se aţinti asupra profesorului.

— Domnule Micu, zise ea cu blîndeţă, te-aş ruga să-mi faci un serviciu.

— Cu cea mai mare grabă şi plăcere, doamnă, răspunse profesorul, rămînînd încremenit la locul său. Eram chiar pe punctul de a mă retrage.

— Află, domnule profesor, că nu-i acesta serviciul ce-ţi cer.

— Sunt prea bucuros, doamnă.

Profesorul îndrăzni să treacă înainte şi să-i sărute mîna. Părea încîntat de favoarea ce i se face, dar era atent, ceea ce arăta că, subt înfăţişarea lui puţin naivă, se împleteau ascunzişuri complicate.

— Aş vrea să plece cît de degrabă această telegramă, domnule profesor, urmă doamna Floarea. Te interesează puţin şi pe dumneata prin consecinţele ei. E o telegramă adresată soţului meu la Cluj – hotel Central.

— Domnul doctor se află la Cluj?

— Da. Îi cer soţului meu să rămîie în Cluj şi să mă aştepte mîni, la ora 11, în cancelaria domnului notar public Claudiu Roman. Să mă aştepte neapărat, pentru afaceri.

Vocea doamnei Floarea părea liniştită; domnişoara Cireaşa, însă, percepea în accentul ei ceva nou şi deveni deosebit de atentă.

Sentimentul meu pentru domnişoara Cireaşa a făcut progresul cel mai mare cu putinţă în timpul cel mai scurt; de aceea nu se putea să rămîn eu în Bucureşti, cînd zîmbetul viclean ce-mi era drag lucea subt altă latitudine a pămîntului. Am lăsat pe doamne să plece singure, dar se hotărîse în sfatul nostru, în dorinţa ochilor domnişoarei Cireaşa, în destinul meu pe care îl socoteam definitiv limpezit, că nu voilipsi de la întîlnirea hotărîtă a doua zi în oficiul domnului notar public Claudiu Roman.

Răstimpul cît am rămas singur, absurd de singur şi de neliniştit, l-am întrebuinţat ca să-mi chem secretarii spre a pune în rînduială treburile celor trei zile următoare, în care bănuiam că voi lipsi din Bucureşti. Pornirea mea cea mai secretă era să abandonez totul, să pornesc într-o călătorie minunată care n-are loc şi timp; ştiam însă că viaţa mă va umili şi mă va întoarce de unde plec. Afacerile sînt afaceri. Totuşi aveam drept şi la puţină nebunie.

Am ajuns la Cluj cu un tren de dimineaţă. Plăcerea mea a fost mediocră întîlnind, la ieşirea din gară, pe domnul notar public Claudiu Roman. Am acceptat totuşi să mă opresc o clipă ca să-i strîng mîna, sperînd că voi afla de la domnia sa cele dintăi veşti ce mă interesau.

Mi s-a părut că evită să mă privească. Mi-a mărturisit că a venit întru întîmpinarea mea din ordinul domnişoarei Cireaşa.

L-am întrebat cum se află doamna Floarea şi ce face,

— Doamna e bine, m-a informat el. V-aşteaptă în oficiul meu la ora 11; doreşte să nu lipsiţi.

— Dacă nu mă înşel, va fi şi domnul doctor Constantin Ionescu?

— Va fi şi domnul doctor Constantin Ionescu, a încuviinţat bătrînul Claudiu Roman. Trebuie să vă mărturisesc, domnule avocat, că mi-e frică.

— Nu înţeleg de ce frică poate fi vorba.

— Veţi înţelege numaidecît. Vă rog să mă urmaţi pînă la trăsura mea. Să mă iertaţi că nu vă pun la dispoziţie un

automobil, dar eu nu întrebuinţez decît trăsură cu cai. Mi se pare mai comod şi mai sigur. Calul şi vizitiul meu au o vîrstă înaintată, ceea ce mă face să umblu de la un loc la altul fără bătaie de inima. Poftiţi, vă rog, trăsura e largă; ar fi putut încăpea şi domnişoara Cireaşa; dar domnia sa a fost grăbită să se ducă mai curînd cu florile la cimiteriu; iar de-acolo vine de-a dreptul la casa pe care a locuit-o excelenţa sa, Generalul. Acolo mergem şi noi. Pe doamna Floarea n-o mai găsim, doamna Floarea nu apare decît la ora hotărîtă.

Bătrînul Claudiu Roman vorbea întrerupt; îmi arunca din cînd în cînd o privire furişată. Eu aş fi dorit informaţii definitive despre domnişoara Cireaşa, însă mă mulţămeam să ascult ce-mi spune domnul notar public şi să privesc, echipagiul. Bătrînul Ianoş, c-o mustaţă clasică, solemnă şi cătrănită, făcea pe capră gesturile cele mai moi şi mai rotunde, ca să nu-şi strice înfăţişarea nouă sau ca să nu-i producă spaimă calului unghiular cu copite enorme. De mult uitase spaimele acel bătrîn patruped; părea deşertat de orice bucurie şi orice violenţă; alămurile hamurilor lui dădeau fulgerări în soarele dimineţii. Trăsura arhaică era glănţuită din proaspăt; de şi ducea bucuria mea, totuşi părea funebră. Era o trăsură de notar, făcută să întovărăşească mai ales ultimele călătorii ale clienţilor.

— Stimate domnule avocat, îmi zise cu grijă bătrînul notar aplecîndu-se spre urechea mea. M-am obişnuit să-mi fie teamă de domnul doctor Constantin Ionescu. Obiceiul acesta îl are şi doamna Floarea. În toate împrejurările, domnul doctor şi-a impus voinţa. Fie în afacerile publice, fie în afacerile sale domestice, domnul doctor s-a deprins să înlăture orice rezistenţă. A avut lupte mari, precum singur a declarat, şi le-a cîştigat pe toate. Fiind astfel domnia sa un biruitor al vieţii, stau şi mă cuget ce sorţi putem avea noi ...

— Care noi?

— Vorbesc de doamna Floarea. Ce sorţi de izbîndă putem avea? Zic: ce sorţi de izbîndă putem avea, căci eu, personal, aş dori s-o sprijin; şi dacă doreşti şi domnia ta să-i

dai un sprijin, atunci întrebarea mea e bună. Ori poate domnia ta, domnule avocat, preferi să rămîi un observator neutru?

— N-aş putea spune că prefer aşa ceva.

— În acest caz e bine că aţi venit la Cluj.

— Însă, domnule notar public, e necesar să afli cel puţin domnia ta că venirea mea la Cluj nu s-a produs în interesul strict al doamnei Floarea. Am şi alte motive să fiu aici.

— Bănuiesc, a şoptit bătrînul Roman, însă ceasul al unsprezecelea al acestei zile binevoieşte a ni-l da clientei mele şi mie. Căsătoria aceasta s-a făcut sub regimul dotal; contractul l-am scris eu însumi, cu mîna mea; cuprinde toate specificările şi prevede toate eventualităţile.

M-am întors cu mirare spre tovarăşul meu:

— Ştiam că e vorba de un testament, nu de un divorţ.

— E vorba de amîndouă, stimate domnule avocat. Am prevăzut tot, cum a fost de datoria mea; însă nu puteam prevedea cazul cînd soţia se resemnează şi se supune unei voinţi care o covîrşeşte. De asta mă tem eu mai cu samă şi nu cred în nici un succes.

— Să vedem, am zis eu încruntînd sprînceana; mai este şi domnişoara Cireaşa.

— Este şi domnişoara Cireaşa, a zîmbit bătrînelul; însă ea e preocupată de ale sale. Să încercăm s-o convingem să fie şi ea de faţă. Nu ştiu dacă va consimţi. Are griji mari.

— Crezi? m-am mirat eu cu oarecare exagerare.

— Cred, a zis cu tristeţă bătrînul notar. Istoria se repetă – fie în ce priveşte soarta popoarelor, fie în ce priveşte biata fiinţă omenească, supusă iluziilor, adică înşelărilor de tot felul. Nu te supăra de această reflecţie nevinovată, stimate domnule avocat; afacerea de care se leagă ea s-o lăsăm pe mîni; iar astăzi să vedem ce ajutor putem da doamnei Floarea.

Vizitiul cu mustăţi mari oprise. Mai bine zis, se oprise calul singur, aplecîndu-şi botul spre genunchi şi rămînînd într-un fel de cugetare afundă. Cu aceeaşi înfăţişare filosofică şi golit în mare măsură de entuziasmul cu care

plecasem din Bucureşti, am urmat pe bătrînul Claudiu Roman pe sub bolta unei clădiri vechi. Am urcat la primul etaj, călcînd pe covor moale şi împresuraţi de tăcere. Un om fără vîrstă, nalt şi uscat, cu înfăţişare de militar şi părînd intendentul clădirii, se arătă un scurt răstimp, ne deschise o uşă şi se retrase discret, fără de nici un cuvînt.

Am trecut printr-o odaie cu scorţuri, panoplii şi trofee de vînătoare; am intrat în altă cameră, tixită de rafturi de cărţi. Storurile erau pe jumătate ridicate şi lăsau să pătrundă destulă lumină spre zidul dimpotrivă ferestrelor, unde era atîrnat, în ramă brună de nuc, portretul unui bărbat cărunt, cu mustăţi galice şi ochi adînci umbriţi de o frunte proeminentă. Ceva din ironia gurii şi din expresia privirii îmi amintea vag altă privire şi alt zîmbet; am cunoscut îndată pe tatăl domnişoarei Cireaşa. Era autorul testamentului şi discipolul lui Grigore Priceputu. Dintrodată m-a privit fix de dincolo de moarte, aşa cum privesc uneori portretele.

Mi s-a zbătut inima. Bătrînul notar Claudiu Roman rămăsese lîngă uşă, cu fruntea plecată şi cu mînile împreunate ţinînd pălăria. Părea şi el un portret sau o fantomă. Cineva străin mă atinsese pe umăr. În clipa următoare, fără să întorc capul, am ştiut că mă atinsese mîna uşurică a domnişoarei Cireaşa.

Cînd m-am întors, i-am văzut ochii umbriţi de lacrimi. M-a lăsat să-i sărut vîrfurile degetelor. Credeam că trebuie să-i spun cîteva cuvinte; ea mi-a făcut semn să tac. Portretul urma să ne privească stăruitor.

Într-un timp fiica umbrei mi-a cuprins braţul şi m-a scos prin odaia cu trofee şi pe sub bolţile scărilor la lumină şi la lume. Notarul cel bătrîn ne-a urmat, împovărat ca de o întristare. Vizitiul a făcut un gest retractil, calul şi-a părăsit meditaţia. Atunci domnişoara Cireaşa şi-a adus aminte că are glas.

— Întăi am fost la ţintirim, mi-a explicat ea. Am adus flori din grădina noastră de la Bucureşti. Floarea a fost foarte mişcată; a venit cu mine şi a stat puţin în camera de lucru a tatălui nostru. N-ai să te miri cînd am să-ţi spun că a vorbit

cu el.

I-am simţit braţul tremurînd subt al meu. Am ajutat-o să se urce în trăsură.

— Pe urmă am rămas singură, pînă ce ai venit dumneata. Cînd ai intrat, nu m-ai văzut?

— Nu.

— Totuşi eram acolo. Am vorbit şi eu cu dînsul, fără cuvinte. Şi el m-a ascultat în tăcere. Nu ţi se pare ciudat?

— Nu.

— Nu spui nimic de asemenea nebunie?

— Nu spun nimic.

O simţeam lîngă mine vibrînd de exaltare; aş fi vrut s-o îmbrăţişez; m-aş fi mulţămit să-i sărut iar vîrfurile degetelor cu unghioare roşii tăiate în formă de ghiară; însă în faţa noastră sta figura severă şi amărîtă a notarului. El nu putea aproba nimic din toate aceste nebunii vorbite sau făptuite.

Am ocolit un timp prin peisagiiîe luminoase ale unui Cluj primăvăratic. La ora 11 am intrat în oficiul foarte vechi şi foarte curat întreţinut al domnului notar public Claudiu Roman.

Doctorul sosise cel dintăi şi aştepta. Cînd m-a văzut lîngă domnişoara Cireaşa, a avut un uşor zîmbet sarcastic. Claudiu Roman l-a salutat fără vorbe şi s-a aşezat în fotoliul său larg de piele, punînd între el şi noi, adică între el şi lume, cliturile de dosare care împovărau biroul masiv.

În acea clipă, s-a deschis o uşă de la camerele interioare şi a intrat, cu masca-i obosită, în rochie neagră, doamna Floarea. O doamnă bătrînă, cu pieptănătură de modă veche în bandouri, şi c-un costum de portret de la 1870, făcu doipaşi în urma ei şi se opri în umbră. Era soţia, sau sora, sau o rudă a domnului notar Claudiu Roman. Apăru pe o uşă scundă, în laturea stîngă a notarului, şi un fel de secretar zbîrcit şi spîn, care începu dintrodată a ne cerceta în amănunt, alergînd de la unul la altul cu nişte ochi negri şi neliniştiţi de şobolan.

Domnul doctor Constantin Ionescu se întoarse cu asprime către doamna Floarea:

— Ce înseamnă asta?

Doamna Floarea nu-i întoarse imediat răspunsul. Se opri, fără a se aşeza.

— Domnule, îi zise ea, am venit la Cluj ca să accept, ca şi sora mea aici de faţă, testamentul tatălui meu...

— Care testament al tatălui tău vă desmoşteneşte.

— Care testament, dacă vrei dumneata, ne desmoşteneşte. Cuvîntul, însă, îl găsesc nepotrivit, şi am asupra acestui act o cu totul altă părere decît dumneata.

— Da? Mă mir. Aveam impresia că şi domnul notar acceptase punctul meu de vedere; de asemenea domnul Emanoil Modru aici de faţă. De asemenea doctorul alienist Herţa. De asemenea magistraţii cu care am avut onoarea să vorbesc şi cărora le-am expus cazul.

— Se poate, răspunse cu indiferenţă doamna Floarea. Să verificăm. Acceptat-a domnul notar punctul dumnitale de vedere?

— Mă rog domniilor voastre, n-am acceptat nimic.

— A acceptat aşa ceva domnul Emanoil Modru?

— Nu cred... am răspuns eu cu destulă brutalitate.

— Dar bine, Florette, tresări din locul său doctorul dacă nu se pot face rezerve asupra stării mintale a tatălui tău, atunci cel puţin purtarea ta e nebunia cea mai calificată. Ce înseamnă această punere în scenă? Ce e atitudinea asta pe care îţi permiţi s-o iei faţă de mine?

Nu ştiu dacă vreodată un actor de comedie a putut înfăţişa mai bine decît doctorul atitudinea găinii care a clocit şi a scos pui de raţă. Domnul doctor rămînea pe ţărm şi puii de raţă se depărtau pe baltă.

Răţuşca interesată nu păru că ar tinde să iasă din oboseala sa calmă.

— E într-adevăr o punere în scenă, dădu ea răspuns. Am vrut să am martori nu atît pentru declaraţia ce am făcut, cît pentru alta, ceva mai importantă.

— Nu-ţi permit să mai urmezi pe acest ton.

— Cu toate acestea, domnule, voi urma pe tonul care-mi convine. Socot că operaţiile dumnitale împotriva tatălui

meu au încheiat o serie lungă de jigniri şi uneltiri. Am răbdat toate pînă acum; sînt hotărîtă să nu mai rabd.

— Înţeleg bine? Sau nu ştii ce spui?

— O, înţelegi foarte bine, suspină doamna Floarea; cer divorţul.

Doctorul sări cu violenţă din locul său. Mînia lui era însă joc de teatru; împotriva adevărurilor domnia sa nu putea rămîne decît un iscusit retor.

— Triplă aberaţie! strigă el.

Apoi adăogi numai pentru doamna Floarea, cu voce mai joasă, holbîndu-se:

— Nu-i acum momentul să rămîi singură şi dezarmată. Al doilea, am pentru tine un sentiment adînc, care a sporit în atîţia ani de căsnicie. Al treilea, nu înţeleg cum ai putea uita grijile şi atenţiile mele, luxul de care te-am înconjurat, succesele mele de care ai beneficiat. Am dat lupte grele, ca să răzbesc în rîndurile dintîi ale societăţii, am avut biruinţi pe care nu le-a avut nimeni în zilele noastre, într-un timp aşa de scurt. Aş fi avut dreptul, dacă vrei, să te dau eu pe tine la o parte, deoarece aş fi găsit posibilităţi şi combinaţii mai bune; totuşi te-ai bucurat tu lîngă mine de toate; şi acum iată recunoştinţa ta.

— Sunt silită să declar că ai dreptate şi că sînt cu totul nerecunoscătoare, confirmă cu blîndeţă doamna Floarea.

— Atunci?

— Atunci vreau să fiu liberă. M-au jignit toate acele succese nedrepte şi neleale.

— Ce ştii tu! Şi asta o vezi abia acum?

— Ba am văzut asta de mult şi am tăcut pentru motive care nu te interesează.

— Mă îndoiesc de echilibrul raţiunii tale.

— Nu te îndoi, zîmbi doamna Floarea. Ai putea avea prilejul să mă auzi dezvoltînd în faţa magistraţilor unele din campaniile dumnitale în care nu foloseai onestitatea drept armă. Află că ştiu precis ce-mi datoreşti după contractul de căsătorie şi am siguranţa că nu voi fi frustată cu nimic. Cunoscîndu-ţi metodele, mi-am luat toate măsurile.

— Cad ca din cer! strigă cu patos şi cu priviri scînteietoare doctorul. Am crezut totdeauna că am lîngă mine o soţie onestă.

— Nu te-ai înşelat.

— Cu toate acestea, am avut lîngă mine o spioană.

— Te înşeli.

— Şi totuşi mi s-a părut la început că ai cu totul altceva decît indiferenţă faţă de fiinţa mea.

Doamna Floarea nu răspunse la acest apel

— Iar acum îţi sînt indiferent şi într-atît mă urăşti?

— Nu te urăsc.

— Cum îmi spui asta! Iubeşti poate pe altul?

— Te înşeli şi de data asta.

— Pentru Dumnezeu, fă-mă să înţeleg.

— Nu ştiu dacă argumentul meu are destulă valoare pentru dumneata. Îmi eşti indiferent şi nu te stimez. Ştiu că, din punctul dumnitale de vedere, asta ar părea o prostie, şi o căsnicie poate dura cu indiferenţă şi fără stimă. Însă ceva din observaţiile ce ai făcut se nimereşte să fie adevărat. Dumneata ai găsit o lipsă tatălui meu, cînd ai luat cunoştinţă de felul cum a dispus de averea sa; o lipsă asemănătoare am eu. Sunt din alt neam decît dumneata, şi din altă regiune a vieţii; despărţirea noastră a fost hotărîtă de la începutul lumii; concubinajul nostru n-a fost decît un accident. Rămîi cu ale dumnitale, eu mă întorc şi mă duc dincolo.

— Cu morţii şi cu nebunii?

— Da, încheie cu aceeaşi blîndeţă doamna Floarea.

În acelaşi timp a privit cu o hotărîre intensă şi mistică în aşa chip pe fostul său soţ, încît acesta a putut avea sensaţia iremediabilului şi definitivului.

În tot acest răstimp de schimburi de vorbe, pînă ce doctorul a plecat cu mişcări precipitate şi cu alură de ameninţare, domnişoara Cireaşa a fost spectatoare atentă, cu un zîmbet plăcut, la care se adăogea o uşoară ironie asemănătoare cu a portretului.

Doamna Floarea se aşează însfîrşit într-un fotoliu şi închise

ochii cu trudă. Pentru întăia oară de cînd o cunoşteam şi o observasem, un zîmbet adevărat îi ilumina expresia feţei. Doamna îmbrăcată ca în stampele de la 1870 se retrase. Intră în umbră şi secretarul spîn.

Domnişoara Cireaşa îmi făcu semn să mă apropii de ea.

— Stimate domnule avocat, vorbi ea, continuînd a-şi păstra acelaşi surîs de plăcere; am motive să cred că sîntem datori dramelor vieţii cu o compensaţie. Află că prima mea apariţie în biroul dumnitale nu era decît un act de trădare; nu doream decît să te cuceresc de la partea adversă; dar în şedinţele următoare, am putut constata că viclenia mea a fost o capcană pentru mine. Avînd pe lîngă asta motive să cred că nu-ţi sînt nici eu indiferentă şică chiar vei fi avînd unele intenţii în ce mă priveşte...

— Mă rog frumos, domnişoară şi domnule, interveni deodată cu vioiciune domnul Claudiu Roman: vă rog să mă ascultaţi două secunde. Sunt dator să vă pun în vedere că momentul nu e bine ales pentru tranzacţii serioase, în această clipă, dumneavoastră amîndoi sînteţi jucăria unei eterne iluzii...

Am şoptit:

— E motiv să nu întîrziem pînă ce vom cunoaşte dezamăgirea.

— Într-adevăr, a reluat domnişoara Cireaşa, avînd motive să cred că nu-ţi sînt nici eu indiferentă şi că vei fi avînd unele intenţii în ce mă priveşte, îţi permit să mă săruţi în acest moment şi faţă cu toată lumea.

«Toată lumea» era domnul notar Claudiu Roman.

«Toată lumea» s-a sculat din jilţ şi s-a dus să se uite pe fereastră. De auzit, însă, a auzit. După care «toată lumea» s-a întors şi, dînd probabil o semnificaţie juridică acestei împrejurări, ne-a felicitat cu seriozitate.

Bucureşti, 1939,

sadoveanu

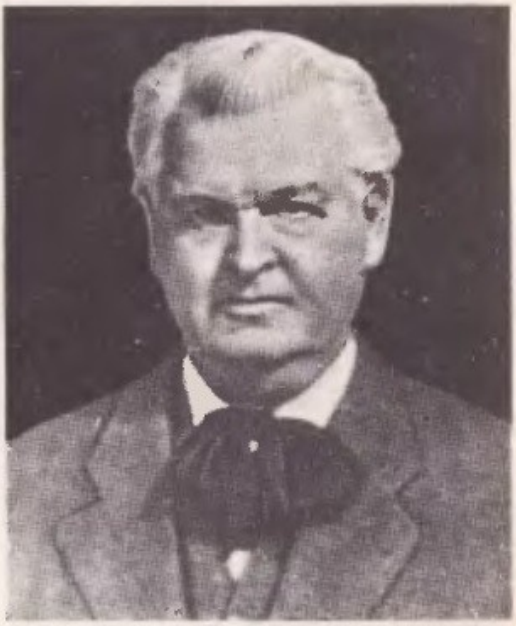

«... în acest roman de o factură aşa-zis balzaciană, cum a fost considerat *Oameni din lună*..., şi în altele ca *Strada Lăpuşneanu* sau *Morminte* autorul nu încetează de fapt să fie el însuşi... Dacă luăm în considerare bunăoară un motiv fundamental, atît de specific universului sadovenian, acela al *drumului*, al călătoriei, ca act de iniţieri în marile adevăruri şi sensuri ale existenţei, vom vedea cît de intim comunică aceste scrieri cu restul operei autorului şi cît de interesante filiaţii îngăduie aceasta, în ansamblul ei, cu mari creaţii ale altor literaturi.»

ADRIAN ANGHELESCU

editura minerva

Lei 5